ČASOPIS PRO

SLOVANSKOU FILOLOGII

SLAVIA

VOLUME 18

1947/48

SLAVIA

ČASOPIS PRO SLOVANSKOU FILOLOGII

Vydává Slovanský ústav v Praze

Ročník XVIII.

V KOMISI NAKLADATELSTVÍ SFINX, BOHUMIL JANDA,

SPOL. S R. O., PRAHA

Reprinted with the permission of the Original Publishers

JOHNSON REPRINT CORPORATION
111 Fifth Avenue, New York, N.Y. 10003

JOHNSON REPRINT COMPANY LTD
Berkeley Square House, London, W1X6BA

TISKEM ČESKÉ GRAFICKÉ UNIE A. S. V PRAZE

1947–1948

First Reprinting 1970, Johnson Reprint Corporation

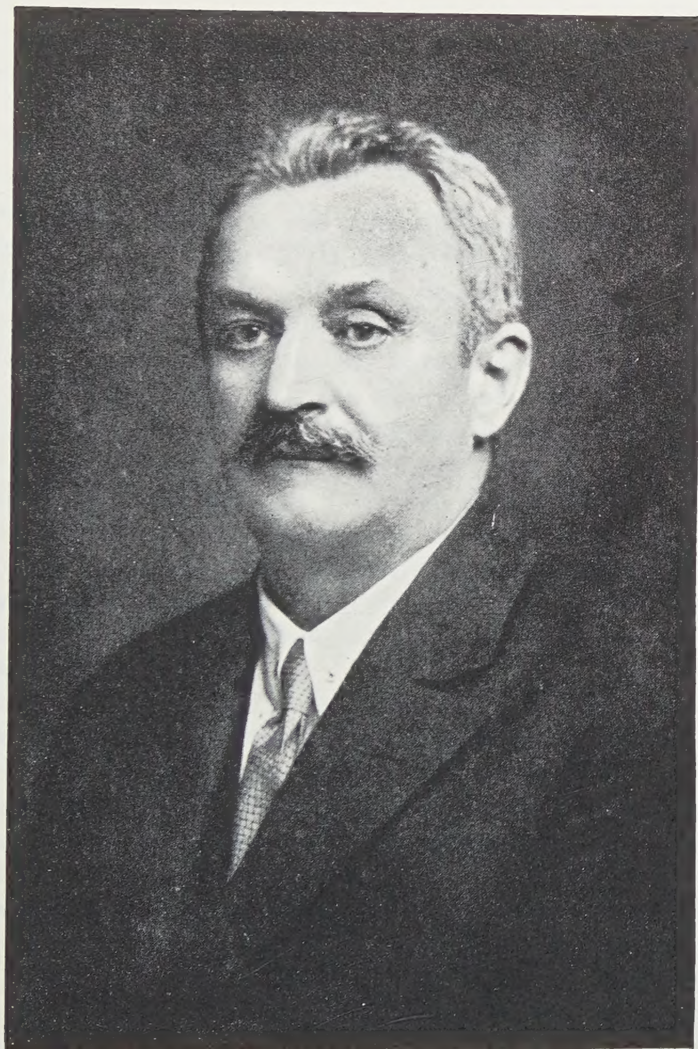
Printed in the United States of America

MATYÁŠI MURKOVI

VĚNUJÍ

SPOLUPRACOVNÍCI

Tento sborník, připravovaný k osmdesátým narozeninám zakladatele Slavie r. 1941, byl zdržen německou okupací a vychází nyní v druhém roce svobody.

M. Murko

Murkova vědecká osobnost.

Prof. Matija Murko se stal nestorem slavistické obce. Životní mezník osmdesáti pěti let (* 10./II. 1861 v Drstele, okres Ptuj v Jugoslaviji) ukládá nám milou povinnost pohlédnout na dílo rozložené v šesti decenniích života a soudit z něho na učencovu osobnost.

Je-li vůbec nesnadné a nevděčné odvažovat se synthetického pohledu v jubilejní zkratce, je to tím těžší při muži tak mnohostranné a dlouhé činnosti, charakteru i v kmetných letech tak mladistvého, dalekého jakékoli zkostnatělosti, kterou snad nikoli vždy bez důvodů spojují laikové právě s filologií. Proto snad Murkovo dílo budí při povrchním pohledu dojem neukončenosti, očekávání. Tím snad omluvíme dluh, který máme vůči tomuto zjevu a dílu. Už dávno měla tu být vyčerpávající monografie z péra některého z jeho pražských spolupracovníků, který mohl sledovat zblízka jeho organisační práci v pražském slavistickém centru.

Zdá se, že jsme mu to zůstali dlužni také proto, že není jen vedoucím starým slavistou, leč že je tak známý všem slavistům, ba — sit venia verbo — až populární ve střední Evropě a na Balkáně. Populární v dobrém slova smyslu. Není jistě nikoho, kdo by byl více vzdálen představě kabinetního učence, jako on, tak nepodoben mickiewiczovskému romantickému obrazu, srovnávajícímu české filology se středověkými mnišskými askety, udržujícími v celách světlo ducha. Nikoli; touto vědeckou činností proniká téměř živelně zásada: ze života a pro život. A to je také klíč k metodologii tohoto díla. Rozhodně by tím klíčem nebyla jen sama formule positivistická. Víme, že právě t. zv. vědečtí realisté čili positivisté měli mezi sebou právě typické exempláře skalních ideologů a metod, zapomínajících na realitu nejreálnější: na život jako východisko a cíl všeho. V ostrém protikladu k starším „romantikům" ocítali se často také v protikladu k mladším generacím vědeckým. Všestranná zvídavost a pohyblivost, jakási životní praktičnost, jdoucí přímo k osobám i osobnostem, klenula Murkovi mosty ke generaci učitelské i k žákovským generacím; bylo zde sice nebezpečí metodického synkretismu, ale nebylo tu nebezpečí knižní zaostalosti,

nebylo hlubšího neporozumění užitečnosti, plynoucí ze střídání metod pracovních. A to zase na druhé straně mimo obor vlastní vědecké činnosti produktivní uzpůsobovalo Murka jako výtečného organisátora, umějícího rozdělovat úkoly a spojovat různé síly k společné práci.

Tyto vlastnosti vyznačovaly Murka hned od počátku. Bylo v nich něco rodově slovinského, něco, co si přinesl ze zelených utěšených Goric a Halozí, kde máš dojem při rychlé jízdě autem, jako bys klouzal po vlnách: tak se střídají kopečky s kostely a údolíčka s žitnými a kukuřičnými poli a vinohrady. Je v těchto vlastnostech ovšem nejvíce z toho zdravého selského rozumu, který Murko sám hodnotil u rodáka Miklošiče.

* * *

Dílo Murkovo má zřejmě dva vrcholy, charakterisující činnost v období mladším a v období starším. Z prvních pokusů pětadvacetiletého Murka stoupá jeho literárně historická práce od studie Die Geschichte von den sieben Weisen bei den Slaven (ve víd. akad. Sitzungsberichte 1890) přes kollárovské jubilejní studie a Deutsche Einflüsse 1896 k studii Die südslavischen Literaturen a ke spisu Geschichte der älteren südslavischen Literaturen z r. 1908. To je první mladší asi dvacetileté období, kde je hlavním úkolem středověká slovanská literatura. Hned následujícího roku objevuje se první větší Murkova studie o lidové epice jihoslovanské, a to o epice bosenských Mohamedánů (v berlínské Zeitschrift d. Vereines f. Volkskunde 1909). Odtud se počíná druhé starší období učencovo, které se vyznačuje důležitým ústředním úkolem: probádáním současné jihoslovanské epiky. Z práce více než třicíti let vyrostl konečný obraz současného stavu epiky srbocharvátské a epického života srbocharvátského vůbec. Bádání o starší literatuře knižní, zejména jihoslovanské, bádání ovšem vždy už na široké basi srovnávací a zaměřené ve vlastních výzkumech hlavně k epice, doplňuje se tedy prozkoumáním skutečného stavu ústní epiky. Je zde hned vidět metodický pokrok Murkův proti filosofii miklošičovského rázu, která přece jen byla jeho východiskem; vlastní Murkův přínos metodický je právě v tomto spojení filologického kriticismu se zkoumáním živých slovesných tvarů v jich samorodném prostředí, krátce v postupu od textů k ethnografickým strukturám. Na této cestě musil Murko nutně dojít na etapy komparatistické a musil mít zastávky čistě ethnografické.

I.

Myslím, že by bylo nesprávné vykládat tento vývoj jen vlivem škol a učitelů, to jest převážně jejich vlivem. V tom je právě už kus

osobnosti Murkovy. Dvaadvacetiletý student Murko nepíše pilný referát o nějaké práci slavného svého učitele, ale sahá hned obranně do politických důsledků jeho názorů u Charvátů. Nepospíchá s nějakou filologickou drobností do tisku, ačkoli je oddaným žákem Miklošičovým a u schererovce Heinzela podává rozbor starohornoněmeckého glosáře jako disertaci. Ještě sedmadvacetiletý uveřejňuje ze svého stipendijního pobytu v Rusku především „cestovní vzpomínky a dojmy", které jistě vznikly jako protějšek Havlíčkových „Obrazů z Rus". Dokládáme si z nich živý zájem mladého Murka o horkou skutečnost života ve všech jeho projevech. To dokazuje i recensní a referentská činnost, ve které ethnografie a politická historie má slušné místo. Ovšem průběhem let osmdesátých tainovský sociologismus uplatňuje se hlubokým kulturně historickým zájmem ve filologii Schererovy školy a v biografice této školy zájmem psychologickým. Ale schererovci nezůstávají jen při zaklínací formuli mistrově (das Erlebte, Erlernte und Ererbte), oni postupují už dále k hlediskům, jak bychom dnes řekli, poeticko-strukturálním; to jistě bylo pusobením rozvíjející se komparatistiky. Je příznačné pro ten vývoj, že největší biografik Schererovy školy, autor Lessingovy biografie Erich Schmidt, přivedl svými přednáškami mladého Murka na význam romantického období německého také pro Slovany.

Od r. 1886 pracuje Murko u Jagiće, který zaujal katedru Miklošičovu a zřídil seminář slavistický. Tato událost zřízení slovanského semináře, jíž se Murko účastnil organisováním žádostí studentstva, zanechala stopy hluboké; jistě přispěla k jeho pozdější organisační činnosti. Ve svých různých příspěvcích k dějinám slovanské filologie Murko se několikrát vrací k tomu, že Miklošič neměl smyslu pro zavedení cvičení seminárních a omezoval se na dogmatické přednášky a soukromé rady. S Jagićem nastalo ve vídeňské a vůbec v rakouské slavistice nové období už ovšem pro nový způsob práce vědeckého dorostu; ale hlavní váha ovšem byla v novějších vědeckých metodách, jak je šířil Jagić už v Archivu für slavische Philologie. Samo Jagićovo chápání slovanské filologie jako linguistiky, literární historie, starožitností a národopisu získávalo mu žáky Murkova typu. To už nebyl kabinetní Miklošič, který diskusi v seminářích pokládal za škodlivý „drill". Jagić měl už vřelý zájem pro ústní slovesnost paralelně se zájmem o živou řeč a dialekty. Sám už pracoval srovnávacími metodami třeba ne tak jemnými, jako jeho kolegové ruští Pypin a Veselovskij; ale byl už jako oni ve vztahu k vyvíjející se západoevropské komparatistice. Když se Murko dostal na půldruhého roku (1887—1888)

do Ruska jako stipendista, byl už tedy připraven pro zažití tak mohutné osobnosti, jako byl Veselovskij. Velký ten rozběh, kterým získal Murko svou vědeckou legitimaci, má v pojetí i vypracování znaky komparatistické školy Veselovského, ať přímé ať nepřímé. V úvodě poslední své knihy o epice Murko zdůraznil vliv Veselovského a Pypinův a zvláště Buslajevův. Záhy nato prožije tyto vlivy Jiří Polívka (r. 1889—1890).

Die Geschichte von den sieben Weisen bei den Slaven (1890) a její doplněk Bugarski i srpski prijevod knjige o sedam mudraca (1890) uvedla Murka jako srovnávacího literárního historika se značným smyslem kulturně historickým a někde i sociologickým. Vlastní vydání rukopisů této památky jistě by bylo dokumentovalo více textovou kritiku ráže miklošičovské a tichonravovské, jak se prozrazuje už v synthetické studii, která měla být úvodem k vydání, a v několika jiných, které se k předmětu vracejí a doplňují závěry úvodní studie (tak poznámky k Polívkovu rozboru ruského zpracování románu o Apolloniu a k ruskému překladu Gest Romanorum v Archivu f. sl. Ph. XIII, XIV). Třicetiletý Murko vytiskne svou jedinou větší práci linguistickou (Enklitike v slovenščini) a brzy nato vysvětluje některé gramatické formy novoslovinské ve studii v Archivu. Ale jeho recensní a referentská činnost v těch dobách dokazuje, že jsou to jen zbytky z miklošičovské a jagićovské studijní minulosti, jako to prozrazuje metoda studií, byť už prohlubovaná za přátelského styku s Oblakem směrem k novému pojetí jazyka; snad i tehdejší fakultní názor na filologii nutil adepta filologického k linguistickým pracem. Myslím, že právě vlastním srovnáním s Oblakem, bohem nadaným linguistou, Murko došel k poznání, že jeho nadání a také tužby jej vedou jinam: na pole literární vědy.

Sté vyročí narozenin Kollárových, oslavené 1893 sborníkem statí pod redakcí staršího druha Murkova Pastrnka, přivedlo Murka zpět na jeho vlastní pracovní pole a k předmětu, který zase dal podnět k širšímu pojetí a k hlubšímu propracování. Kollárova vzájemnost slovanská ve sborníku a studie o Kollárovi v Letopise Matice Slovinské následujícího roku jsou průpravou k prvnímu velkému činu Murkovu. Dílo Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slavischen Romantik. I. Die böhmische Romantik. Graz 1897 (vyšlo už r. 1896) navazuje přímo na vlastní kollárovské studie, o čemž zjevně svědčí dodatek studie (Kollár in Jena und beim Wartburgfest), ale ovšem především na slovanské studie Masarykovy a na celý protirukopisný boj. Murko mi sice r. 1940 napsal, že se dostal k předmětu tak, že chtěl psát o německých vlivech na Vraze. Ale i to byl jen dílčí úkol ve vytčeném dobovém rámci. Metodo-

logicky jsou Deutsche Einflüsse dítětem své doby: vzešly z křížících se a srážejících se proudů literárněvědných. Především je tu zápas pronikající mezinárodní komparatistiky se samoúčelnou a proto často krátkozrakou vědou o národních literaturách, jak tomu bylo tehdy zejména v německé literární historii.

Nezáleží dnes na tom, že se výsledky Murkovy obracely proti názorům starší české literární historie. Běží zde právě o tento metodický kvas, který přinášela slovesnostní komparatistika od poslední třetiny století. Je to už druhá vlna komparatistiky. První vlna, vyznačená jménem Villemainovým v dvacátých letech XIX. století, odplývá v polovici století. Komparatistika se ve vědě ruské projevila už r. 1872 znamenitou disertací Alexandra Veselovského, srovnáním slovanských povídek o Solomonovi a Kitovrasovi a západních o Morolfovi a Merlinovi pod heslem: Iz istoriji literaturnogo obščenija vostoka s zapadom. O čtvrt století předtím vyšla už disertace o starých povídkách a zkazkách ruských od Alex. Pypina, žáka Srezněvského a přítele Černyševského, pozdějšího historika slovanských literatur. To byly práce, které prolamovaly bludy starší grimmovskymythomanské ruské školy a ukazovaly, jak třeba užít materiálu, sneseného z tradice i z literatury k odhalování jakéhosi domnělého pramythu, čistě literárně. U Veselovského je ovšem už zřejmá souvislost s komparatistikou západoevropskou, zejména francouzskou, kde základní dílo Gastona Parise Les contes orientaux dans la littérature du moyen âge vyšlo r. 1875, tedy tři roky po disertaci Veselovského.

Ale v osmdesátých letech slovesnostní komparatistika rozšiřuje své pracovní pole, zmocňuje se všech tvarů slovesnostních, nejen už těch, které souvisely nějak s ústní slovesností. Úvahy Carrierovy, Kochovy, Posnettovy, zvláště však Süpflova Die Geschichte des deutschen Kultureinflusses auf Frankreich (1886), v devadesátých letech práce Textovy, Brunetièrovy, Betzovy a j. zdají se být signály velkého přerodu v chápání národnosti a původnosti v literatuře. Není tedy divu, že Erich Schmidt, sám sice typický pěstitel „národní literatury“, v duchu doby uznával v literaturách vzájemné vlivy, ale ovšem se svého německého stanoviska jako jiní komparatisté němečtí zdůrazňoval zejména vlivy německé, zvláště na Slovany, aniž rozeznával mezi vlivy, přijetím, působením, přizpůsobením, výběrem a přetvořením. Ale Schmidtův podnět Murko sám připomíná. Murko stál tedy po návratě z Ruska ve Vídni uprostřed různých směrů metodických; jejich simultánnost a jejich poměrně snadné vyrovnávání bez nějakých pronikavých zápasů, zejména bez výhledů aspoň poe-

tických, charakterisuje celé to období, nazývané úhrnně positivismem.

Je téměř s podivem, jak doba, která pronikala v komparatistice k tvarům a strukturám slovesným, klidně spojovala, ba ani nerozlišovala různé strukturní řady, jak mísila na př. řady literárněvědné s estetickými, psychologické se sociologickými, linguistické s literárněvědnými nebo estetickými a podobně. Tam, kde byl dobrý filologický základ, jak tomu bylo u Murka, vyrovnávala filologie protiklady. U Murka ovšem je kromě toho živé cítění hodnot ethnologických; od počátku hledá národ a národnost jinde než kabinetní filolog. Dokazují to jeho současné až nadšené referáty o pražské národopisné výstavě a jejím ovzduší. S toho hlediska pochopíme, proč Murko ve svých Německých vlivech upadá bez nějakých slovansky národních rozpaků do „vlivologie", jak tomu dnes říkáme, čili, jak mu to sám objektivní Nehring vytknul: „Murko zieht eben zu viel in den Kreis seiner Parallelen hinein" (D. Literaturzeitung 1897 Nr. 21.820). To souviselo také s nerozvitostí kriterií komparatistických a s tím, že komparatistika pod vlivem francouzským šla hlavně směrem ideologickým. Ovšem bylo to už právě v době Elsterových Principií, díla, které zdůrazněním poetiky dávalo úkoly tvarové a tím omezovalo značně pole a nebezpečí vlivologie ideologické. Teprve později a vlastně až teprve v dnešní době vchází do komparatistiky pozornost k poetickým vrstvám slovesnostních jevů, které se zjevují v trvalejší tvarové tradici. Pravdu měli z velké části ovšem také i čeští kritici Murkovi (Jakubec, Máchal, Vondrák, Masaryk), kteří ukázali po stránce ideologické už na předromantické období a na domácí kořeny české romantiky, i Vlček, který kromě německých vlivů, v čemž s Murkem úplně souhlasil, připojoval i některé jiné. To všecko vlastně však potvrzovalo také hlavní smysl knihy Murkovy a především její metodický pokrok. Tento pokrok byl by býval ovšem jasnější tehdy, jako by byl jasnější ještě dnes, kdyby kniha nebyla zůstala torsem a kdyby byly sledovaly i další části, zamýšlející ukázat německé vlivy v počátcích romantiky i jiných Slovanů. Tu by byl nutně Murko došel od problémů binárních (die verleichende Literatur, la littérature comparée) k problémům generálním. Mnoho z německých vlivů bylo by se ukázalo jako vlivy zprostředkující, a z mezislovanského hlediska bylo by možno lépe ukázat i přetvořování těchto vlivů. Snad by byl odtud M. došel i k diferencování t. zv. romantického období a rozeznal i pokračující tradici klasickou, zejména když už na ni u Kollára narazil. Ale i tak kniha splnila velké poslání už proto, že jako každý významný čin rozvířila literární hladinu a vyvolala celý příval hlasů pro i contra, nejen v slavistice tehdejší doby, leč i v širší publicistice. Vzpomeňme

na př. jen části této diskuse, diskuse o pojem romantiky a její periodisační význam. Ale pokrok byl zásadnější ještě a týkal se celého literárního aspektu. Svědčí příznivě stejně pro Murka jak pro jeho kritika Vlčka, historika české literatury, chválí-li Murka hlavně proto, že „odstranil kus čínské zdi ve prospěch srovnávacího literárního pohledu". A další poznámka Vlčkova uvádí nás přímo do současného stavu nejen české, leč vůbec středoevropské vědy o speciálních národních literaturách, od kterého se metodický pokrok Murkovy práce tak odráží. „Seine Arbeit ist um so lobenswerther, da ihm die Unpopularität der vergleichenden literarhistorischen Methode in Böhmen recht gut bekannt war, wie uns erst neulich wieder die kühle Aufnahme der vortrefflichen Studie Leander Čech's über K. Světlá sattsam davon lehrte". (Archiv 1897, 420.) A abych dokreslil situaci jinde, vzpomenu recense Mariana Zdziechowského (v Z. f. vergl. Litteraturgeschichte 1897, 95), kde Zdziechowski se svého polského stanoviska vytýká Murkovi, „daß er sich durch seinen Eifer zu weit führen ließ, indem er der deutschen Romantik einen ebenso großen Einfluß auf andere slavische Litteraturen wie auf Böhmen zuschrieb" a dokládá to tím, že se „v Polsku a v Rusku setkávaly německé vlivy s francouzskými a anglickými"; Zdziechowski zdůrazňuje ovšem svůj milovaný byronismus a bere v ochranu i Máchu. Klidná objektivnost, s kterou Slovinec Murko, tehdy už nejen rovesník, leč i druh mladší české positivistické generace, pozoroval německo-slovanské vztahy, byla předním znakem českého realismu Masarykovy ráže; vzbudila zaslouženou chválu Soerensenovu (Deutsche Zeitschrift f. Geschichtswissenschaft 1897/8, 179). Masaryk sám opravil v mnohém názory Murkovy zejména pro vznik českého nacionalismu koncem XVIII. století a zdůraznil, že národní obrození české je „Teilprocess einer großen weltgeschichtlichen Bewegung" (Die Zeit 1897, 133); opravil i řadu jednotlivostí, tak na př. zvlášť charakteristiku Dobrovského, což potvrzuje nejnovější bádání, Šafaříkovu a jiných, naznačil skvělým příměrem antinomii vlivů německých a slovanských, ukázal na slovanský „herderismus" před Herderem atd. „Eine sehr glückliche Verbindung von Slavistik und Germanitik" nazval přesto Masaryk první průbojné dílo Murkovo, ačkoli už předtím (l. c. 105) ukázal, že obrození národa je zjev sociologický a historický a nemůže být vysvětleno jen cizími literárními vlivy. Trvalo celou generaci než znamenité dílo Szyjkowského „Polská účast v českém národním obrození" provedlo korekturu některých názorů Murkových, ovšem zase poněkud jednostranně a zejména s nedoceněním významu a vlivu slovanského mesianismu polského.

Masaryk ve svém posudku nepřímo uznal, že slavista a germanista Murko ve své filologické metodě je také orientován historií a sociologií. Jestli Murko ve své habilitační přednášce Die ersten Schritte des russischen Romans (1897) chce zároveň ukázat, ,,jak si představuje slovanské dějiny literární založené na metodě přísně filologické", mohli bychom slova ,,přísně filologické" klidně nahradit výrazem ,,nově filologické" a dostali bychom se k metodě, která od textové kritiky musí postupovat dále, zejména v oboru slavistiky, kde Murko Jagićovo pojetí filologické jednoty slovanské linguistiky, literární historie, starožitností a národopisu via facti hned doplňuje staršími a kulturními dějinami, pokud souvisí s disciplinami filologickými, jako to stanoví také několikrát theoreticky (na př. v řeči při otevření slovanského semináře r. 1923, sr. Rozpravy str. 448). To je cesta, která vede konečně k synthetické skizze Die südslavischen Literaturen (ve sborníku Kultur der Gegenwart, 1908) a k práci Geschichte der älteren südslavischen Literaturen (1908). Knihy zrály dlouho z přednášek a úvah za prvého období působení Murkova ve Štyrském Hradci, kam byl povolán za řádného profesora slovanské filologie r. 1902.

Už v synthetickém náčrtu Murko ukazuje jihoslovanské literatury v jejich vzájemném vztahu a ve vztazích k jiným literaturám, zejména ruské, aniž zapomíná ovšem na vlivy západoevropské. Tímto pojetím, které je vyváženo z předmětu samého, bohatě analyticky doloženo a propracováno, stává se zejména ,,Geschichte" dílem základním. Bylo už nejvýše na čase, aby se na literární jih slovanský podíval rozený a školený komparatista. Ale toto stanoviště otvíralo Murkovi pohled pro historické a kulturní souvislosti, které unikaly a unikají specialistovi v omezení na jednotlivou národní literaturu. Už v ,,Jihoslovanských literaturách" razil pro jednotlivé literatury en passant mnohé nové cesty, na kterých vznikaly pak celé disertace (na př. že propaganda jesuitská užila ke své missi nejvíce rozšířeného dialektu a tak ,,illyrský" jazyk unifikovala, nebo o dvojím proudu v novodobé srbské literatuře). A na druhé straně jsou tu už nálezy, které dokazují promítání faktů v generální literatuře, ačkoli se theoreticky o tom nemluví. To je nesporný metodický pokrok, který posloužil synthetikům všech slovanských literatur i Pavlu Popovićovi k jeho ,,Jugoslavenské književnosti" (bez bulharské literatury ovšem). To, co kritikové vytýkali Murkovým ,,Südslavische Literaturen", především bibliografický ráz některých partií, zvláště novější literatury, neúměrnost výkladu o některých zjevech a j., vysvětluje se nedostatkem mista a škrty, které

zasahovaly do hotové práce rušivě a v nesouhlase s hodnocením zjevů.

„Geschichte“ Murkova sahá přímo do kulturní a politické historie a dělá to zcela vědomě v protikladu k Jagićovu chápání programu slovanské filologie, jak je to patrno hned z intencí autorových zdůrazněných v úvodu; M. chce „byzantinistům a theologům vůbec, filologům a historikům“ poskytnout „einen kleinen Führer zum Verständnis des älteren südslawischen Kulturlebens“. Ještě později (v recensi programatického spisu Schmidova-Trautmannova v Prager Presse 1928, sr. Murko, Rozpravy 496) připomíná, že Jagić bojoval se vším důrazem proti spojení slovanské filologie a dějin, neboť toto spojení za své činnosti v Rusku poznal nikoli s nejpříznivější stránky. Kromě toho Murko propracovává tu srovnávací zásady, které uplatnil už dříve ve studiu o středověkých povídkách a v „Einflüsse“. Ale je tu ještě něco: pro pochopení minulosti vychází stále z přítomného ethnologického stavu jižních Slovanů. Tak vytváří ve své příručce mosaiku, které by se stanoviska přísně metodického snad dalo vytknout to, že se ve vedení zúčastněné vědy střídají, ale která i dnes po uplynutí více než jedné generace nepozbyla zajímavosti a která — především — není nahrazena ničím lepším, a to zvláště ne z péra přísných kritiků někdejších. Leží už v srovnávacím postupu a v cíli příručky, že více shrnuje dosavadní výsledky, než aby zabíhala do badatelských vlastních záběrů, ačkoli kniha přináší množství originálně řešených problémů anebo aspoň poznámek k nim. Je přirozené, že Murko čerpal poznatky z děl základních a že zvláště Jos. Konst. Jireček byl jeho rádcem v dějinách balkánských jako Krumbacher a Dieterich v byzantské literatuře. Pypinova Istorija russkoj literatury byla východiskem pro spojitosti jihoslovanských literatur s ruskou. Ale čím vším přispěl živý duch Murkův k proniknutí a oživení látky, k zachycení kulturních a literárních souvislostí! Na výtky mladistvě ukvapené, filologicky umíněné hyperkritiky Ćorovićovy v Archivu, za kterou právem činil zodpovědného Jagiće samého, odpovídá Murko: „Ich komme nicht von der klassischen Philologie einer veralteter Richtung her, sehe auch in der älteren Litteratur nicht bloß Codices und ihre Schreiber, ein Evangelium bleibt für mich ein Evangelium, mag es grammatisch oder paläographisch noch so interessant sein; ich halte allerdings an den linguistischen und philologischen Grundlagen fest, vertrete aber auch sonst prinzipiell den Standpunkt, daß wir von der Geschichte des Buchstabens zur Geschichte des Geistes fortschreiten müssen“. (Zur Kritik der Geschichte der älteren südsl. Litteraturen, Laibach 1911, S. 10). V tom je celý Murko — s metodickými nedůslednostmi, ale s mnohými přednostmi — a především

s touto předností: hledat pravý obraz minulého života, brát pravdu odkudkoli a umět se o ni zajímavě sdílet. Na rozdíl od filologů knihu o staré literatuře Murko počíná ethnografickou kapitolou „Zum Verständnis der heutigen ethnographischen und kulturellen Verhältnisse" a končí ji podobnou kapitolou o tureckém panství a o epickém století jižních Slovanů. Dnes je samozřejmý názor na ústní slovesnost a náznak periodisace, který tu Murko udělal. Ale nebyl tak samozřejmý v oné době (sr. na př. Popovićův Pregled).

Tu už se ohlásilo druhé badatelské pole Murkovo, kde tvarový zájem byl rozhodně větší než zájem ideografický, který M. zdůrazňuje v úvodu. Na štěstí této knihy a celého delšího vývoje ideografické hledisko nezvítězilo, a není to tedy nějaká Geistesgeschichte, ale přece jen literární věda. Je ovšem pravda, že by látková podstata mohla být místy hlouběji a jasněji utříděna, a to tvarovými kriterii; ale je otázka, zda by tím příručka neztratila na zajímavosti a názornosti, kterou má při svém členění historicko-regionalistickém s možností ověřit starý obraz skutečností ethnografickou. Přesto — a to je opakuji jedna z hlavních předností metodických — staré jihoslovanské literatury jeví se tu jako organická součást obecných dějin literárních, neboť Murko neopomíjí nikdy souvislostí západoevropských vedle slovanských a byzantských. Zdůrazňováním západoevropských (a v tom ovšem i německých) vlivů Murko oslabuje premisu o kulturním schismatu, dělícím slovanskou slovesnost v část byzantskou a v část románskou; sám množstvím dokladů ukazuje, jak slovanský Balkán byl oblastí, kde se tyto vlivy srážely a vyrovnávaly. Zastáncům byzantinismu, zejména ruským, se tím ovšem Murko nezavděčil, stejně jako svým srovnávacím stanoviskem nebyl vhod zastáncům jednostranně chápaného nacionalismu v národních literaturách. Ale mladší generace literárněvědná šla už za Murkem, jak dokázala celá monografie Poláka Tad. Stan. Grabowského, věnovaná obraně a pochopení Murkových obou děl literárněhistorických i celé dosavadní činnosti jeho. Na druhé straně Murko připravil půdu dobře pro další pracovníky, tak zejména pro ty, kteří poučeni anthropogeograficky školou Cvijićovou a školeni charakterologicky mohli prohloubit pozorování regionálních hodnot srbocharvátské i bulharské literatury.

Stejným způsobem, jenže ještě více mosaikově postupuje Murko v studii Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven. Byla myšlena jako úvod k spisu Kidričovu Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jarhundert, který sice vyšel až r. 1919, ale byl při-

praven už před prvou válkou. Ale z Murkova zamýšleného úvodu vznikla samostatná práce v Murkových přednáškách na universitě v Lipsku, kam byl povolán Murko po smrti Leskienově r. 1917. Odtud široký výkladový styl, ve kterém se už však neuplatňuje causeur z „Geschichte". Když studie konečně vyšla (v Slavii 1925—1927 a separátně v heidelberských Slavica), nebyla nikterak zastaralá a vzbudila jako každá kniha Murkova kritickou resonanci, opravy a dodatky, ze kterých zejména Fancevovy jsou pozoruhodné v závěrech o jazyku probíraných památek; jazykovou postupující unifikaci srbocharvátskou vystihuje Murko dobře. Vzájemný poměr reformace a protireformace na literárním poli slovanského Balkánu osvětlovali už mnozí před Murkem, tak zejména Pavle Popović a Drag. Prohaska ukázali už iniciativní význam tridentinského literárního programu protireformačního. Murko však v širokém a do hloubky zasahujícím kulturně historickém obraze ukázal, jak církevní tradice katolické působily určité společenství, a to i v záboru tureckém, a jak vedly k jednotné spisovné řeči srbocharvátské. Na tomto fresku vyniká ovšem postava Jiřího Križaniće; ale Murko ukazuje, jak Križanić vyrůstá z prostředí katolické propagandy vedle jiných podobných činitelů propagandy a literátů-misionářů, na př. Kašiće, u něhož Murko užívá už nálezů své vědecké školy, vedle Micalii, Dellabelly a jiných. Z toho stanoviska mohl Murko korigovat stále se vracející romantické názory na t. zv. panslavismus Križanićův; vlastně jej prvý osvětlil z doby samé a dal tak podnět k studiu zjevů, které jsem úhrnem nazval barokním slavismem. Škoda, že se zde Murko nezabýval více umělou literaturou a přestal jen na poznámkách. Ale i v tom, co praví na př. o Gundulićovi, Palmotićovi jako jednotlivých zjevech a o poměru celé dalmatsko-dubrovnické literatury k protireformaci, jsou cenné postřehy, které prohlubují a začleňují poznatky Popovićovy, Rešetarovy, Stojkovićovy a jiných badatelů. Murko se ovšem soustřeďuje hlavně na vyšetření tendence vytvořit z bosenského dialektu společnou spisovnou řeč. Ukazuje římský původ této tendence a průvodní změny, tak zejména mizení čakavštiny pod vlivem této tendence, což srovnává s opuštěním kajkavštiny v 19. stol. Ve snaze odhalit kořeny moderní jihoslovanské unifikace, illyrismu, jugoslavenismu snad až příliš zdůrazňuje jihoslovanský program Trubarovy akce, který především plyne z luteránské propagandy; je politický, t. j. protiturecký a slovanský, jen v mezích této propagandy. Ovšem Murko ve shodě s P. Popovićem rozvinutí tohoto programu připisuje až protireformaci; je už také na stopě tvarových souvislostí barokních, kterých se ovšem jen dotýká.

Mezi těmito základními kameny stavby je mnoho menších studií, které připravují nebo prohlubují dílčí úkoly. Některé jsou rázu popularisačního; ale i v těchto, a právě v těchto, poněvadž byly zaměřeny k celkovému obrazu a k názornému poučení, najde se mnoho synthetických pohledů, ve kterých Murko často překvapuje případností pojetí a výrazu. Jsou to na př. Die slawische Liturgie an der Adria a Kroaten und Serben (obě v Oesterr. Rundschau 1905, 1906) nebo Die Balkanslaven (Veröffentlichungen der Handelshochschule München III. H. 1914), Das serbische Geistesleben (Südd. Monatshefte 1916). K původnímu thematu o Vrazóvi vrací se několika menšími studiemi, tak na př. Vrazove za tisk pripravljene slovenske pesmi (Čas. za zg. in narodopisje VII. 1910). V mnoha studiích zabývá se problematikou sjednocování jihoslovanského a spojitostí období protireformačního s přítomností. Je to zejména v nástupní přednášce na Karlově universitě O předchůdcích illyrismu (Nové Atheneum II. 1920), dále Slovenski jezik v Jugoslaviji (Lj. Zvon XLII, 1922), Nekoliko reči o jeziku srpsko-hrvatskih protestantskih knjiga (Daničićev Zbornik 1925), Die ersten Versuche der Verbreitung westeuropäischer Geistesströmungen unter den Bulgaren (Jubiläumsalmanach Königreich Bulgarien 1928), Jméno „Jugoslavija“ (Bidlův Sborník 1929), Ko je stvorio „Jugoslovene“ i „Jugoslaviju“ (Nova Evropa 1929) a j. Už zběžný pohled na tyto studie ukazuje popularisační akční radius Murkův a význam práce, publikované v několika jazycích. Bystrý analytik známý už z prvých velkých srovnávacích monografií, analytik, opírající se o heuristickou vlohu a houževnaté pramenné studium i v menších statích, bývá v Murkovi vystřídáván obzíravým synthetikem s pohledem vidoucím hodně daleko přes minulá a současná fakta.

II.

Široký ethnografický zájem vlastnila už Jagićova generace a tím více Jagićova škola. Tradicionalistické studie stavěl Jagić na základ filologickosrovnávacího badání. Murko hned na počatku své dráhy po návratu z Rusi, která působila na něho v tom směru, zajímá se o ústní slovesnost, jak vidíme z recense překladu kosovských písní od Kopernického, z referátu o sbírce běloruských a maloruských písní od Radčenkové a jiných drobností. Na pole ethnografie vstupuje úvahou o nejnovější ethnografické mapě Slovanů (v Archivu 1891). Studie kollárovské a přípravné práce k „Deutsche Einflüsse“ vedou Murka nutně k problémům slovanské ethnografie; zapojují ho také do českého

hnutí národopisného, které se manifestuje Národopisnou výstavou. Slovinský oddíl v Bibliographie der österreichischen Volkskunde (v Ztsch. für öst. Volksk. I.), článek Zur Geschichte und Charakteristik der Prager ethnographischen Ausstellung im Jahre 1895 (v Mitteil. d. Anthropol. Ges. in Wien XXV) a recense spisů o této výstavě (v Lj. Zvonu 1896) dokazují, že pro Murka Jagićův program slovanské filologie, objímající vedle linguistiky a literární vědy také starožitnosti a ethnografii, nebyl prázdným heslem.

Přehledný článek Die slovenische Volkskunde 1895 (v Ztsch. f. öst. Volkskunde III) a národopisný oddíl hesla Slovinci v Ottově Slovníku N. vedou Murka už ke kritice současných metod národopisných. Od recense Meringerovy studie Die Stellung des bosnischen Hauses und Etymologien zum Hausrath přemýšlí Murko mnoho o tomto předmětě. Pracovní metoda, vyjádřená heslem „Wörter u. Sachen" a nadepsaná v čelo časopisu, jehož spoluzakladatelem byl spolu s Meringerem, Meyerem-Lübke, Mikkolou a Muchem, nemohla najít vhodnější vědecký charakter. Studie Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslaven (Mitteil. der Anthropol. Gesellschaft in Wien, 1906) byla plodem hlubokého, už z vlastního domovského prostředí přineseného ethnografického zájmu a této dobré metody; obojí vedlo Murka k přípravě pro životní úkol. Neboť v dějinách jihoslovanského lidového domu vedle ethnologického materiálu a provedené these (na slovanském jihu je tentýž typ lidového domu jako u Slovinců a alpských Němců) je základna pro chápání ethnografických struktur. Odtud s této základny bude dále Murko vždy pozorovat ústní struktury slovesné a proto neupadne nikdy do papírové filologie, která vidí ústní slovesné tvary ve vzduchoprázdném prostoru. Také studie „Das Grab als Tisch" (Wörter und Sachen II. 1910) náleží do této vývojové souvislosti.

I zde je východiskem slovo a věc sama vede badatele daleko do minulosti a starožitností a zase zpět do současné lidové kultury hmotné a do zvykosloví. Toho směru je také studie „Die Schröpfköpfe bei den Slaven (Wörter u. Sachen V. 1913). Ještě později na podnět Meringerův odpovídá studie Zur Geschichte der Heugabel (slav. vidly) (W. u. S. XII. 1929). Vidíme, jak Murko umí celá desítiletí sledovat problém.

Ruku v ruce s ethnografickými pracemi jdou od počátku recense a referáty o knihách tradicionalistických. Už r. 1899 naráží Murko krátkou rozpravou Goethe und die serbische Volkspoesie (ve vídeňské Zeit) na své privatissimum. V „dějinách přijetí srbské písně lidové

v Německu" (Murko) následuje pak pramenná studie Eine Jacob Grimm fälschlich zugeschriebene Rezension serbischer Volkslieder" (1904). Kriticky Murko byl podnícen spisy, ve kterých se opakovaly ještě staré fantasie o exklusivně národním rázu jihoslovanské epiky, ačkoli migrace motivů hrdinské pověsti románské, germánské, ruské byla dokázána a čím dále tím více se projevoval i vliv knižní literatury na ústní. Murko si proto vzal na mušku spisy Ćurčinovy (Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur, Peterostopni (srpski) trochej) a C. Lucernové, Die südslavische Ballade von Asan Agas Gattin und ihre Nachbildung durch Goethe; věnoval jim rozsáhlou recensi v Archivu 1906. V této recensi jsou vysloveny už mnohé z těch podnětů, které Murka s jeho už současným pohledem ethnografickým vybízejí k řešení všestrannějšímu než dělala dosud stará filologie a romantická národní literatura. V studii Die Volksepik der bosnischen Mohammedaner (v Z. d. V. für Volksk. 1909) Murko vpadá in medias res celé problematiky jihoslovanské ústní slovesnosti. Ukáže se mu nutnost revise dosavadních názorů. Opět: Wörter und Sachen! A především „Sachen". Je třeba zachytit skutečný život písně v jeho prostředí. A tak se Murko stává novým Vukem. Ale Vukem moderním: cestuje už s fonografem, tedy s nejnovější pomůckou ethnografickou. Z posluchárny Miklošičovy do pleinairu, od exegese textu k živému slovu a jeho melodii je velký skok. Murko jej udělal. S ním zároveň ovšem i jiní na západě i na Rusi. Ale na jižním terénu byl Murko prvním průkopníkem. Přijdou po něm jiní s dokonalejšími stroji (na př. s gramofonovými aparaturami), s většími prostředky a možnostmi; to nezmenší jeho zásluhu.

Murkovy zprávy o cestách za srbskocharvátskou národní epikou před první světovou válkou (1909, 1912, 1913) obsahují už hlavní nové poznatky o současném životě epiky. Cesty z let 1924, 1927, 1930, 1931 a 1932 zachytily život písně v jiných krajích jugoslávských a základní rysy doplnily. Pisatel těchto řádků provázel jubilanta na cestě Černou Horou, Metochií a Sandžakem r. 1930. Je tedy věrohodným svědkem Murkovy lásky k předmětu, která budila v Murkovi mladistvou energii, neustupující překážkám a nepohodlí, jeho talentu vnikat do prostředí, neochabujícího úsilí zachytit, co se ještě dá, a získat pohled do epického prostředí, nezkalený žádnou učenou premisou; proto požadavek neustálé kontroly a opatrnosti v konečných soudech. Už z prvé cesty severozápadní Bosnou a přilehlými kraji Charvátska a Dalmacie přinesl si Murko poznatek o dvou typech žijící epiky ústní; písně z Krajiny (krajiške, ličke pjesne) pokládal za charakteristické pro mohame-

dány bosensko-hercegovské a už tehdy se pokoušel o podrobnější typologii thematickou, jak obyčejně tanula na mysli všem dosavadním badatelům o ústní epice. Je otázka, co z ní podrží v souborném spisu po zkušenostech dalších. Nové věci přinesl Murko především o tradování samém, o přijímání (učení), o způsobu přednesu, o sociálním prostředí zpěváka a publika, o hudebním (taktovacím) doprovodu a j. Jeho potvrzení faktu, známého ovšem tehdy také už odjinud, zejména z dobrých ruských záznamů epiky a zvláště prózy ústní, že relátoři nedeklamují nějaký pevný text, nýbrž že jej do jisté míry vždy znovu tvoří, tedy faktu relativní improvisace, ukázalo také pro jihoslovanskou epiku hlavní příčiny variace. Murko dokázal rapsodickou improvisaci, o které věděl na př. už John Meier, Wilmotte a j. experimentálně. Od slovesné thematiky epické přistupuje tedy Murko k ethnografické struktuře epiky a jeho záznamy jsou proto neocenitelné a jsou časově mezi prvními pracemi toho druhu. Škoda, že mu scházelo hlubší hudební vzdělání, které by ho bylo vedlo k zachycení hudebních zvláštností recitace. Ale to může doplniti studium jeho bohaté sbírky fonogramů, uložených ve vídeňské akademii a v Slovanském ústavě pražském. Je ku podivu, jak dobře Murko charakterisoval jednotlivé krajiny podle síly doznívajících epických poměrů, jak na př. severní Dalmacii označil za kraj ještě epických poměrů: a z této Dalmacie vyšel Meštrović, geniální výtvarný tvůrce epických postav a, co nás zde zajímá, zpěvák dosud živé písně o Hasanaginici. R. 1913 stanovil Murko východní hranici muslimských epických básní. V Hercegovině, v klasické zemi hrdinských „písní", jak praví Murko, měl ovšem znamenitou kořist: našel tu epický zpěv ještě v plném květu, zatím co v Bosně už zanikal a platil ve všech kruzích za inferiorní. Murko byl asi posledním badatelem, kterému se těsně před válkou a tedy před silnou destrukcí epických poměrů podařilo shlédnouti tento květ. Jaká síla epického prostředí, když katolický zpěvák zpíval za ramazanu muslimské písně a naopak muslim zpíval na křesťanských hostinách, jak Murko mimo jiné sociální podrobnosti s netajeným potěšením zjišťuje. Jsou u něho i záznamy o přenášení písní emigrantskými muslimany do Konstantinopole a jinam do Malé Asie, ale také lidová terminologie skladby písní, hudebního doprovodu, nástroje, dikce, jednotlivé i souborné charakteristiky recitace, která od písně a melodie klesá někde mezi katolíky až na způsob čtení evangelia. Stejně bohaté jsou zprávy Murkovy o jazyku a jeho změnách v písňových tvarech.

Už v Hercegovině Murko má plně recepční hledisko, zatím co se v příručkách roztahuje stále ještě hledisko produkční, romantické ve-

lebení tvořivosti lidové právě tam, kde je nejslabší: v thematice. Zcela jasně svědčí o tom tato slova: ,,Wir stehen also vor der überraschenden Tatsache, daß das epische Volkslied dort, wo es am meisten blüht, literarischer Herkunft ist". (Bericht ü. e. Reise zum Studium d. Volksepik in Bosnien u. Herz. im J. 1913, SB d. K. Ak. d. Wiss. in W., Phil.-Hist. Klasse 176 Bd, 2. Abh., S. 37).

Ale toto recepční hledisko nezastřelo mu oči tak, aby neviděl, jak vzniká i v poslední době epika na originálních námětech z přítomnosti. Védomý pokrok badatelský od thematiky k zachycení živého ústního tvaru vede nutně k studiu prostředí: v záznamech Murkových žije také epická vrstva srbocharvátská. Je to též znamenitý přínos sociologický, zvláště když Murko většinu svých zpráv dokládá také fotografiemi, zejména v díle posledním ,,Cesty za národní epikou srbskocharvátskou." Rozmnožuje výsledky předchozích prací, ve kterých Murko souborněji zpracoval výtěžky svých cest (tak zejména L'état actuel de la poésie populaire épique yougoslave, Le Monde Slave 1928, La poésie populaire épique au début du XXe siècle 1929, Nouvelles observations sur l'état actuel de la poésie épique en Yougoslavie, R.E.S.1933). Podle sdělení autorova bude jeho poslední kniha o životě srbocharvátské ústní epiky vypadat asi takto. Po kapitole úvodní, obsahující přehled dosavadních prací a cest studijních bude vylíčeno území prozkoumané a ujasněn pojem národní epiky. Jádrem knihy bude asi kapitola o zpěvácích a zpěvačkách a o technice přednesu, k čemuž bude připojena kapitola o nástrojích, o písních skupinových, o sbírkách písní. Ve zvláštní kapitole bude pojednáno o jazyku písní epických, o historii a geografii epiky, o thematice. Kapitoly o funkci národní epiky, o přednesu, o vzniku a úpadku jejím slibují být vrcholem obrazu epického života srbskocharvátského. Ilustrace zvýší dokumentárnost díla. Kapitoly o fonografování, fotografování a o gramofonování budou uvádět do praktického výzkumu.

Z početných dílčích úkolů, které Murko vykonal en passant vedle hlavních, je jeden zvláště památný, takřka symbolický. Problém Hasanaginice, který počal Murko koncem minulého století řešit patrně pod vlivem starší akademické rozpravy Miklošičovy, vyjasňuje se po třiceti letech publikováním verse Meštrovićovy a Murkovým nálezem verse písně, pokládané už za zaniklou v lidu, na Šipanu. Murkovy studie o tom předmětě, tak zejména Das Original von Goethes ,,Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga" (Asanaginica) in der Literatur und im Volksmunde durch 150 Jahre (v Germanoslavica 1935), jsou mistrovským spojením velkých zkušeností srovnávacích a tradicionalistických

a spolu ukazatelem dráhy, jakou urazila pracovní metoda od dob Miklošičových. Zde sbíhají se opět obě oblasti literární vědy, na kterých Murko pracoval, komparatistika a tradicionalismus, na základně ethnografické.

III.

Od počátků své vědecké dráhy pracuje Murko v dějinách slovanské filologie. Také to plyne z živosti duševní a ze smyslu pro realitu. Od studentské rozpravy ,,Miklošič in Hrvati" Murko si musí neustále ověřovat, co slovanská filologie je a co znamená pro život. Používá ovšem příležitostí (smrti, jubilea, nástupních přednášek a pod.), ale je dalek od onoho také-vědeckého typu, který se jedině při podobných příležitostech vzrušuje z lethargie a ,,chápe se péra" nebo aspoň jazyka. Jeho příležitostné příspěvky k dějinám slovanské filologie jsou psány na okraji vlastního životního díla a odtud je jejich kritická hodnota. ,,Jen vlastním dílem můžeš měřit dílo jiného", čte se mezi řádky těchto článků, z nichž nejdůležitější vyšly souborně v českém překladě (a mohly klidně vyjít v originálních jazycích) p. t. Rozpravy z oboru slovanské filologie (Práce Slov. ústavu IV. 1937, redakcí Jiřího Horáka). Je přirozené, že svému učiteli a rodáku Miklošičovi Murko napsal nadšený nekrolog (do Letopisu Matice Slovenske). Ale hned tu se Murko pokouší celý vědecký zjev začlenit do vývoje slavistiky vůbec. Při všem obdivu nezamlčí Murko, že Miklošič zůstal až do smrti věren idealistickým názorům romantiků, že ,,národní poesii" tvoří celý národ, jako si vytvořil jazyk, víru, obyčeje. V tom je už Murko positivista, který ví, kde musí jít přes mistra dále. Ale celý Murko je už v partiích následujících, kde líčí charakter Miklošičův, jeho apolitičnost, vědeckou výlučnost, skromnost, učitelskou laskavost a dobročinnost a polemisuje s protivníky Miklošičovými často s disgresemi nezvyklými tehdy v akademických nekrolozích a se svobodomyslností velmi nebojácnou. Zachytil-li zde Murko starého Miklošiče, jak jej sám z vědeckého a osobního styku znal, velmi výrazně, zjistila rozprava ,,Miklosichs Jugend — und Lehrjahre" (ve Forsch. z. n. Lit.-gesch., Festgabe f. R. Heinzel, 1898) podle dokumentů prostředí a růst mladého Miklošiče, a to už s akademickým klidem, ale se stejnou obzíravostí. Poměr Miklošičův k illyrismu a štyrsko-hradecké období, tak důležité pro illyrismus, je tu po prvé historicky vylíčeno. Živě a dokumentárně je tu zachycen vliv starého Kopitara na Miklošiče za prvých jeho let vídeňských. Brzy nato měl Murko smutnou povinnost napsat nekrolog svému příteli Vatroslavu Oblakovi (1902). Je to již vědomě ,,ein Beitrag zur Geschichte der neuesten Slavistik", tedy nejen biografie s výčtem děl,

ale zároveň také kritiky úkolů a metod. Otvírá se nám tu pohled do slavistické dílny mladší generace, odchované Vídní, ale žijící už v jagićovském evropském rytmu, plné podnětů a plánů: z vlastního prožití seznamuje nás Murko s problematikou positivistického období slavistického, vycházejícího z rozpadu mladogramatických theorií, s problematikou viděnou přirozeně se stanoviska právě zemřelého druha, tedy hlavně linguisticky, neboť Jagićovo úsilí udělat z Oblaka také filologa, úsilí, o kterém Murko tak zajímavě vykládá, nemohlo se u Oblaka projevit už pro zvolené linguistické úkoly a poměrné mládí. Baudouinova účast a podíl na Oblakově růstu, makedonské a jadranské dialektologické studie mladého učence a jeho písemný a osobní styk s učeným světem za štyrskohradecké docentury vystupují nám plasticky před oči. Nekrolog je skutečně kapitolou z dějin slovanské filologie. V pohledu na Oblakovu činnost praví úhrnem: „Myslím, že Oblaka posoudím nejlépe tím, řeknu-li, že byl zástupcem opravdového slovanského realismu ve vědě.“ (Rozpravy 339.) Je to charakteristické nejen pro Oblaka, leč pro celou jeho generaci, tedy i pro Murka samého.

Také nekrolog Milivoj Šrepel (Ljublj. Zvon 1905) přímo přináší mnoho k dějinám slovanské filologie. Muž předčasně skosený nebyl jen klasický filolog a překladatel antických děl, kritik „Vience“ a historik charvátské literatury a zde především Vrazův, což ho udělalo blízkým Murkovi, který se podle vlastního doznání dostal k „Deutsche Einflüsse“ od původního plánu psát o německých vlivech u Vraze; byl to též spolu s Jagićem iniciátor a první redaktor důležité publikace Jugoslavenské Akademije „Gragja za povjest književnosti hrvatske“. Přirozeně že to, co píše nad hrobem štyrskohradeckého kolegy Karla Štrekelje (Veda 1912) je zaměřeno historicky: vždyť Štrekelj předčasně opustil katedru pro slovanskou filologii se zvláštním zřetelem na slovinský jazyk a literaturu, zřízenou pro Oblaka, který zemřel před jmenováním. Ale nekrolog se mění v důraznou polemiku, obhajující psychologické hledisko Štrekeljovo v jeho epochální sbírce „Slovenske narodne pesmi“, a potírající „estetické měřítko“ i hledisko moralistní. Ve smyslu svého širšího pojetí slovanské filologie ukázal také slavistický význam historika Jos. Konst. Jirečka (v nekrologu r. 1918). Zde zdůraznil Murko mimo jiné též to, jak Jireček přispěl k popularisaci své vědy. Tento rys má Murko s ním společný.

Vstup na katedru slovanské filologie v Lipsku r. 1917 dal Murkovi příležitost zhodnotiti německou slavistiku. Rozprava „Die slavische Philologie in Deutschland“ (Int. Monatsschrift f. Wiss., Kunst u. Technik XII) je při vší stručnosti a při nedostatcích monografického

zkoumání dobrým přehledem; Murko přináší na některých místech mnoho nově dokumentárního, na př. právě pro historii lipské slavistiky. V části pragmatické o úkolech německé slavistiky vrací se Murko především k rozsahu slavistické práce a na otázku, diskutovanou Krumbacherem a Goetzem, zda je pěstovat v Německu slovanskou filologii či dějiny slovanské, odpovídá: slovanskou filologii i dějiny. Je mu samozřejmé, že slovanská filologie potřebuje ve všech oborech také pozadí historického, bez něhož není nikdy možné správně pochopit fakta jazyková, literární ani kulturní. Tedy to, co ve vědecké praxi Murko už konal, zdůvodňuje také theoreticky. Když r. 1922 organisuje nový seminář pro slovanskou filologii na Karlově nniversitě, organisuje jej už na této širší základně a zdůrazňuje to v řeči, kterou pronáší při zahájení činnosti v nových místnostech fakulty. Tato řeč (viz Rozpravy 439) je vítaným protějškem pragmatické části lipské vstupní přednášky, kterou doplnil Murko ještě krátkým, ale podnětným článkem Wesen und Aufgaben der deutschen Slavistik (Prager Presse 1928) na okraji stejnojmenné knihy Schmidovy-Trautmannovy. Protějškem historické části je několik rozprav o české slavistice, zejména Tschechoslovakische Slavistik vor dem Kriege a její pokračování Der Ausbau der slavistischen Studien in der Tschecoslovakei (obé v Prager Rundschau I. 1931), dále Les études slaves en Tchécoslovaquie (1935). V těchto a v jiných rozpravách popularisačních jeví se Murko zároveň organisátorem slavistického studia. Tím byl už od studentských let, kdy vedl žádost studentstva za zřízení slavistického semináře ve Vídni. Když se r. 1920 dostal na Karlovu universitu po resignaci na katedru v Záhřebě, byl Murko teprve ve svém živlu. Nejen jeho nově zřízená katedra pro jazyky a literatury jihoslovanské, nýbrž celý slovanský seminář jest jím veden a vybudován. Hlavně jeho přičiněním jsou zavoláni odborníci pro všecky jednotlivé slovanské jazyky a literatury, vybudována bohatá knihovna seminární i lektoráty. V Slavii vytváří orgán slavistiky, který nahrazuje zaniklý Archiv (za spoluredakce s prof. O. Hujerem). Heidelberský sborník Slavica, který založil už r. 1919 z Lipska, určen pro monografie širšího rozsahu. Brzy přistupuje k těmto podnikům i Slovanský ústav v Praze, který má program publikačně vědecký i popularisační. Uprostřed těchto organisačních prací napsal Murko nekrolog a krátkou biografii tomu, kdo ve svém semináři a v Archivu dosud byl středem slavistické práce, Vatroslavu Jagićovi (Slavia II. 1923 a Neue österreichische Biographie IV. 1927). Zachytil v jeho portrétu hlavně tyto rysy extensivní a dokreslil zde jako už před tím a současně též v menších

článcích, naposled také i v široké recensi o Pamětech Jagićových (v Slavii XVI. 1939) obraz trojhvězdí „vídeňské“ čili „rakouské“ školy slavistické (Kopitar, Miklošič, Jagić), když už epochálnímu vědeckému poměru Kopitara a Vuka věnoval pozornost v několika studiích a opravil tendenčně skreslený obraz Kopitarův. I v praxi jako v theorii měl Murko smysl pro učitelství. Zasahoval podnětně do osudů mladší generace a usnadňoval jí nástup.

Můžeme s klidem říci, že se Murko stal po stránce organisace slavistického studia předním pokračovatelem Jagićovým. Bylo to uznáno také všemi kongresy, kterých se Murko účastnil iniciativně a organisátorsky, ať to byly sjezdy ethnografické, ať byzantologické, nebo slavistické, zejména onen I. pražský, konaný v duchu Dobrovského r. 1929, který Murko jako předseda zahájil řečí s myšlenkami trvalé hodnoty, na př. o poměru mezi slovanskou filologií a slavistikou v širším smyslu a o sesterství slovanské, germánské a románské filologie a j. V tom smyslu také Murko vždy jednal jako předseda Slovanského ústavu, kterému po svém pensionování r. 1931 věnoval všecky své síly. Své zásady uplatňoval hlavně jako správce publikací, ať jsou to monografie, ať periodica, mezi kterými Byzantinoslavica, Germanoslavica mu ležela vždy na srdci.

Jsme-li upřímní, musíme říci, že Murko, organisátor z posledního období, zatlačuje v představách mnohých, zejména z mladší slavistické generace a z neodborníků, Murka badatele. Všichni by se jistě shodli v tom, že je Murko markantní osobností slavistického světa; snad by řekli, že je nejmarkantnější postavou, dokonce už jakýmsi typem, slavistou sui generis. A tak nebude od místa říci o tom nakonec něco expressis verbis. V čem je vůbec jádro učenecké osobnosti? Vyjděme od případů negativních, kde je osobnost pium desiderium. Tak na př. při charakterech prakticky životných, impulsivních, vyznačujících se mnohostrannými zájmy, a proto často velmi nadaných, bývá často nebezpečí prostého spisovatelství odborného, dokonce vědecké žurnalistiky. Těmto „odborníkům“, byť i autorům mnoha studií, statí, často hlubokých článků z vědecké organisace a pod., schází však jedno, a to hlavní: badatelská významnost. A v čem je badatelská významnost? Je ve vědomých úkolech a tedy ve vědeckém plánu, ve vědomé metodě a konečně v pokroku, který z toho vyplynul. Tento pokrok musí se ovšem projevit v díle. Není skutečného díla bez pevného metodického záměru a zase naopak: není-li vykonané, uzavřené práce, ve které se metodický pokrok manifestuje, je všecko programové povídání právě jen povídáním, není-li už při opakování šarlatánstvím. Méně trapné

jsou případy, zachycené dramaticky v „Strýčku Váňovi", případy s prací, snad někdy formálně soustavnou, ale bez badatelského pokroku, vzácnější případy psavých a často ješitných knihomolů, kabinetních učenců, tedy právě povahového opaku k onomu, z něhož jsme vyšli. Tedy vědecká osobnost, badatelská osobnost spadá v jedno s badatelskou významností díla a promítá se v pokroku bádání, který vědec přinesl, způsobil.

Murko překonal nebezpečí naturelu, prostředí i positivistické doby, metodicky při všem zdůrazňovaném realismu nepevné, druhdy až chaotické. Trvám, že se mi podařilo ukázat, jak jeho životní dílo i při vší mnohostrannosti, která druhdy budí dojem roztěkanosti, svědčí o pevném plánu a o záměrném postupu: je jako mosaika sestavovaná z kamenů různé velkosti a tří — čtyř základních barev na velké ploše a v dlouhé době, kde z odstupu poznáváš jednotný smysl. Je to opravdu uzavřené dílo badatelské. Tuto uzavřenost vděčí Murko ovšem osobní pohodě životní a své požehnané dlouhověkosti, takže by se to mohlo vyjádřit vzácnou rovnicí: šťastný člověk — šťastný vědec. Ale i tento život musel být nakonec poznamenán tragikou: bolestí nad smrtí nejmladšího syna, který padl v boji za svobodu Slovinců.

Řekl jsem již, že v Murkově osobnosti, jako v každé opravdivé badatelské osobnosti, se spojuje analytik se synthetikem. Ale nebylo by tak jasně vidoucího synthetika bez oné zvídavosti v dobrém smyslu slova. Murko byl vždy o všem nejlépe informován, jeho vědecké závěry počítaly vždy se všemi pozoruhodnými soudy minulými i přítomnými. Tedy ne nějaká intuice, ale zase: slova a věci. Proto paměti, na kterých pracuje Murko po dokončení svého díla o ústní epice, přinesou jistě vzácné doklady k obrazu tří slavistických generací a dokreslí nám také po lidské stránce zajímavou badatelskou osobnost.

Na Karlově universitě in slavicis a později v Slovanském ústavě připadlo pohyblivému učenci s jakousi junáckou povahou i ve stáří vedoucí postavení právě pro jeho živý vztah k věcem a lidem a pro jeho organisační nadání. Poněkud mladší, ale těžkopádný a více kabinetní Polívka, dost záhy sužovaný nemocemi, stál stranou; ale přesto působil nejvíce učitelsky a nabádavě zvláště svými spisy, a byl až do své smrti († 1933) poutem mezi svými žáky. Byl stále vlastním středem komparatistické školy slavistické, kterou založil za podobných vlivů jagićovských a za podobného přímého působení školy Pypinovy a Veseovského, jak jsme je nalezli u Murka. Murko se po válce přičleňuje k pražské slavistice, ale komparatistickou školu pražskou vedl dále spíše Václav Tille, stejně vzdělaný Francouzi jako Rusy, bohužel dost

roztěkaný v posledním desítiletí života, ukončeného v sedmdesáti letech († 1937). Na neštěstí i na štěstí Jan Máchal brzy po válce odešel z fakulty do pense a žil stranou, aby dokončil své životní dílo, Slovanské literatury. Také Máchal souvisí mnohonásobně s ruskou školou Pypinovou a Veselovského. Byla tedy česká slovanská komparatistika do značné míry pokračovatelkou srovnávací školy ruské. Murko se začlenil do pražské školy jako stejnorodý živel, jako se vůbec začlenil do českého života, ačkoli stále hlavní díla v setrvačnosti rakouské slavistiky publikoval německy. Z učitelské generace pražské školy slavistické, která vědecky připravovala slovanskou éru, právě počínající, jediný náš jubilant dočkal se jako slavistický Simeon osvobození a spojování Slovanů.

Frank Wollman

Slovanská jména našeho ptactva.

K mnohým přednostem Murkových prací náležel vždy zřetel k věcnému obsahu slov, jenž se nakonec výrazně projevil v redakci „Wörter und Sachen". Murko si vybíral s oblibou themata, jež se týkala také archeologie, historie i prehistorie; je možno nyní jíti dále a užíti také poznatků zoologických. Malý příspěvek tento chce si všimnouti slovanských jmen ptactva na nynějším území českém a moravském v historickém přehledu od nejstarších dob až do prvních popisů úplných; pro přesné názvy jednotlivých jazyků slovanských odkazuji jednak ke známé práci Budilovičově, jednak k příslušným slovníkům — Bernekerovu, Miklosichovu, Gebaurovu a nejbližšímu prostorem i časem Brücknerovu Etym. slovn. 1927.

Příslušná poslední práce slovanská je krásné dílo: Joz. Morawski, Polskie nazwy ptaków w świetle linguistyki porównawczej 1927, téhož rázu jako vydal 1909 H. Suolahti Deutsche Vogelnamen (Straßburg) nebo 1922 R. Riegler, Italienische Vogelnamen (Archivum roman. VI.) či 1911 H. Bürkens Die franz. Namen der Singvögel. U nás nejnověji krásné příspěvky toho způsobu podali 1940 B. Ryba a Vl. Šmilauer, jednak v Listech filologických, jednak v Naší řeči, k nimž odkazuji.

Látka slovní je uložena ve známých příručkách: 1901 O. Schrader, Reallexikon d. idg. Altertumskunde (hesla Ente, Falke atd. až Sumpfvögel, Taube, Wachtel); 1911 J. Hoops, Reallexikon d. german. Altertumskunde; hlavně pak Ant. Budilovič, Pervobytnyja Slavjane I, 1878, a L. Niederle, Slovanské starožitnosti I, 1911 a III, 1921. Poslední tato práce Niederlova vypočítala (I, 45) pro slovanskou pravlast celkem 26 ptáků r .1911 (později několik jmen přidal na str. I, 174 a 381, pak III, 159—161 a 173; ale všeho všudy jenom asi polovici toho, co uvedl 1878 Budilovič, jenž sestavil těch jmen víc než 70). Bylo arci dosti nesnadno zjistiti stáří a původní domovinu mnohých ptačích jmen (Budilovič u leckterého „obecně slovanského" jména zapomněl, že nynější rozšíření cizích slovanských jmen u menších kmenů západního Slovanstva je původu zcela nového, přejetí knižní počátkem minulého století). Ale arci skepse Niederlova šla příliš daleko; nemohl pohříchu ještě

užiti výborného v této příčině Brücknerova poučení v Etym. slovn. a nebylo mu ještě známo základní dílo Klaretovo, jež přináší pro polovici XIV. století víc než 200 jmen ptačích, třebas z veliké části nově utvořených.

Ale „Slovanské starožitnosti" nemohly ani užiti posledních výkladů v duchu Murkově otištěných v Naší řeči a v Časopise pro mod. filologii velikými mistry nové etymologie naší Zubatým a Jankem. Zubatý tak skvěle ukázal etymologii ptačích jmen *noh, čáp, čepě, volavka* atd., Janko krásně vystopoval cizí původ jmen *rorejs, špaček* atd. s konečnou platností. Oba se mohli již opříti o základy Klaretovy — a jejich práce jsou znamenitými příspěvky k výkladu tohoto prvního našeho ornithologa XIV. století.

Byla sice snaha o úplný soupis veškeré přírody od dob Aristotelových a Pliniových již dávným thematem literatury antické — podle ní v XIII. stol. vznikly dvě obecně známé příručky ‚de natura rerum' a ‚de proprietatibus rerum' Tomáše de Cantimpré a Bartoloměje anglického; v nich jsou i středověké soupisy ptactva, arci hlavně jižního, latinské. Ale nebylo soupisu ptactva domácího jazykem národním; o to se pokusily ve Francii ‚bestiáře' (ale mívaly ptáků málo) již ve XIII. stol., ve XIV. stol. za doby Karlovy stejně Němec Konrád v. Megenberg ‚Das Buch der Natur' má 70 jmen ptáků, z nich však jen 50 německých, jinak ponechává názvy latinské ‚amraam' ‚achanten' .. × ‚tragopel'), má však poučení podle Tomáše velmi skrovná, řádková —, jako u nás Klaret dvojím svým dílem, jednak Glossářem, jednak Fysiologiářem.

Glossář má přes 200 názvů, daleko více nežli všichni jeho předchůdci, Fysiologiář vykládá asi polovici těch názvů, někdy dosti obšírně; je to krátce náš Presl doby Karlovy; vědecký výklad velmi zevrubný a vědomé počeštění všeho cizího. Jak si počínal, vyložily zmíněné již články Šmilaurův a Rybův podrobně.

Nesmíme ovšem zapomínati, že mezi ptáky (okřídlence) počítá Klaret také hmyz létající (komáry, včely, mouchy...) i netopýra; že počítá do přírodopisu také ‚ptáky' báječné (harpyje, fénixe, nohy...); že počet jednotlivců rozmnožuje také jmény samic a mláďat (holubice, slepice, kuře, káče ...) atp. Ale tyto nedostatky nahrazuje vrchovatě vzácným tehdy zřetelem k tradici lidové (zachoval příklady ptačí řeči dialektické názvy atd.) a on po prvé snad v Evropě tehdejší zachytil veškerá národní jména slovanského ptactva s úžasnou úplností. Jeho seznam tedy může býti pevným základem, o nějž se můžeme opřít.

Klaret poskytuje asi 200 jmen, více nežli všechny ostatní prameny

dohromady. Ale z nich třeba vyloučiti asi *sto* názvů, jež on sám teprve pracně vytvořil pro ptáky cizokrajné, často velmi násilně; tedy jména, jako *beznoha, bezran, blščík, bukomorník, cnoch, čanka* ... (až) ... *vodyporek, vron, vrtaš, vysohniezdek, zdyr, žroš, zvěděle.* Některá z těchto umělých slov se opírají o dobrá, stará slova slovanská, na př. *divóček, kmoščék, koběna, korček, piesnotvorek, plaček, srdojiedek* ..., jiná se stala pak skutečně základem později vytvořených názvů domácích, jako *masojěd, mucholt, rájikras*; místo záhadného *vyhonýr* nalézáme později jasně *viď(a)urek* (v Laktiferu a u Veleslavína) atd., ale pro naši potřebu se bez těchto novotvarů dobře obejdeme. Doklady Klaretovy označuji písmenem F, kde jsou čerpány z glos Fysiologiáře; písmenem G, kde z Glossáře.

Kromě seznamu Klaretova máme seznamy ve fysiolozích; z těch jsou čerpána jména ptáků v Nové radě Smilově, t. zv. Fysiologu třeboňském a pozdní Fenclově Radě zvířat: jejich rukopisy jsou až z XV. století, obsahují také jména cizí a smyšlená (jako ‚fenyx, kalander, pelikán' ... nebo ‚noh'), slovanských v nich bývá jen asi 40 — jinak u Klareta doložených — a jenom jedno jediné, ale zato velmi vzácné, českopolské *dřemlík*, rozmnožuje zásobu Klaretovu.

Starší než Klaretův seznam jsou — a platně jej rozmnožují — jména osob a míst, ode jmen ptáků odvozená, jež sebrali pro slovanštinu Miklosich a Moroškin, pro češtinu Tomek a Sedláček. Těch jmen nebývá mnoho; Miklosich všech sebral jen 23, z nich však všecka známá; totéž platí o sbírkách Sedláčkových. Ale Tomek v II. díle Dějepisu města Prahy, str. 501—510, sebral ze XIII. a XIV. století těch jmen asi 80, sice valnou většinou i u Klareta doložených (vlastních názvů ptačích na str. 507 uvádí 55, ostatní na jiných místech), ale přece dosti jiných, jinak neznámých. U některých těch jmen jest však poměr opačný: *Lýsek* a *Lyska* mohou sice býti také jména ptačí, ale podle něm. *Kahlkopf* je to patrně přezdívka plešatců, od nich přešlá na ptáky; zrovna tak *Jiříček, Kačena* atp. jsou patrně křestní jména, pak přešlá na ptáky; *Roháč* může býti — a spíše je — jméno brouka nebo přezdívka vůbec; *Konědra* je zcela běžné jméno rasa, odtud teprve přešlé na ptáka atd. Ale přes to přese vše nalezneme u Tomka deset jmen ptačích, dříve nedoložených, z nichž některá nemají vůbec jiných dokladů.

Sestavíme-li podle těchto pramenů nový seznam našeho ptactva domácího, musíme míti stále na paměti, že totéž, co vidíme v dnešních našich nářečích, platilo také pro nářečí nejstarších Slovanů i původních Indoevropanů. Týmž jménem nazývala jednotlivá stará nářečí ptáky rozmanité. Dnešní slovanská nářečí označují dva ptáky, oriolus gal-

bula' a ‚merops apiaster' týmž jménem *vlha*; ale ani toto jméno nezní ve všech nářečích slovanských stejně, týmiž odvozeninami z **vĭlgā*; v polských nářečích slove *wywielga*, v ruských *ivolha*; moravská naše nářečí označují rovněž ty dva ptáky týmž jménem, jako vidíme u jiných Slovanů — a u Klareta ukázal totéž ve Fysiologiáři Šmilauer ... Jiná taková odchylka je v pěstování ptactva. Nejstarší doba neznala ještě souhrnných názvů, jako na př. *nerost, strom, člověk* atd., nýbrž jmenovala jenom jednotlivé vývojové stupně: *dětę, otrokъ, mladenьcь, junoša, mǫžь, starьcь, děva, žena, baba* atd.; podobně *telę, junьcь, bykъ, volъ, jalovica, *korva* — nebo *jagnę, baranъ, ovь(ca), (ob)agnica* či *sъselę, veprь, *porsę, svinja* atd. To u ptáků vidíme jen u kura domácího: *kurę, kurъ* (též *kokotъ*, později u záp. Slovanů *kogut*), *kura* (později *kvočn(ic)a*, u nás *slepice*), k čemuž přibylo cizí *kapún*; ostatní ptactvo teprve později zdomácnělo, *husy, kachny, holubi* atd. dosti pozdě, *bažant, páv, papúch* atd. až v době historické, jak to zevrubně vyložili Schrader i Hehn.

Velmi zřetelně tyto věci ukazují jména pro souhrnný název ‚pták'. Je ovšem jisto, že kořenné hlásky ‚*p - t* -' již indoevropsky znamenaly létání; ale již Dobrovský ukázal, že z tohoto kořene jméno jinak utvořila slovanská nářečí západní (*pták* č. p.), kdežto ostatní Slované užili tvaru *pьta, pъtica*. Ale ani západní Slované nezůstali jednotni; česká a slovenská nářečí mají *vták, ftáček*, Poláci dříve *ptach*, nyní *ptaszek*. Ukázal jsem 1940 v Naší řeči, kterak rozmanitě se vyvinuly dnešní slovanské názvy pro *skřivánka*; ve všech slovanských nářečích máme ještě vedle sebe dvojí tvar *havran* — *vran*, ale fem. jen *vrána*; praslov. *grъlica*, nč. *hrdlička* však jen v stslov. ukazuje touž variantu ‚*kagrъličištь*'. Rozmanitě se mění pův. *vъdodъ*: v češtině v bývalé *vdedek, dedek*, dnešní *dudek*; ale v osobních jmenech a u Balbína se ještě zachovala varianta *koded* (nyní *Kodet*). Když vzpomeneme, jak málo si učenec středověký všímal ptactva vůbec, a když si uvědomíme, jak málo příležitosti bylo v bohoslovné literatuře dotknouti se lidových jmen ptactva — nejen u nás, ale také u Němců nebo Francouzů — nemůžeme se ani diviti, jestliže někde v některých nářečích slovanských později literárně pěstovaných nenalezneme dokladů, ač jistě byly. Proto dosti často se držím Trautmannových výkladů (Baltisch-slav. Wörterbuch 1923), když na některé straně není sice přímého dokladu jména, ale ovšem jest kořen, z něhož bylo utvořeno.

Nejstarších názvů, zděděných z doby indoevropské, počítá se *pět*: *drozd* (*struzd-os), *hus* (a *houser*, z *gǫsь* a *gǫserъ* — ať již domácí či převzaté), *kos, orel* a *tetřev* (vesměs ve Fysiol.; v Gloss. pro verš *tetřevec*; m. *drozd* dial. *drozn* vých. č.). Na jméně *orel* (*orьlъ) je viděti ten po-

stup: z koř. *or-* (v ř. *ὄρνις*), značícího původně ptáka vůbec, vzniklo něm. *Ar* (nové *Adler* z *Adel-ar*) s omezením významu, toto pak omezené významem jméno rozšířeno v baltoslovanštině další příponou *-ьl-*: *orel*. Zrovna tak se měnilo původní *drozdъ* v *drozgъ* a *drozdьnъ* — odtud pak *drozn*, dial. *drozen*. Je velmi zajímavé, jak klikatá je hranice mezi ‚drozd' a ‚drozen' v dnešních nářečích českých a moravských. Ale čeština ztratila dvě z indoevrop. jmen, jež zachovala ostatní slovanština: je to r. *utka* (pův. *ǫty*, něm. *Ente*, lt. *anas*), jež spolu s polštinou nahradila dosti pozdě *kachnou — kačicí*, a stsl. *rębъ* (něm. *Rebhuhn*), za něž užila jména *kuroptva*.

Z doby baltoslovanské zachovala čeština 10 jmen: *hohol*, *jeřábek* (pův. *ěrębь*), *kav(k)a* (varianta *čava* jihosl., z *kēv-*, *kōv-*), *křepel(ice)* (z pův. **perperica*), *kulih* (též *kulík*, *kulich*, *kuliš*), *lelek*, *řeřáb* (z pův. *žeravь*), *slavík* (z pův. *solvьjь*), *sluka* (z pův. *slǫka*), *straka* (z pův. *svork-*, *sork-*), *vrabec* (z pův. *vorbьjь*), *vran* a *vrána* (z pův. *vorn-*, pozdní var. *ga-vorn*), *žegъzulja*, *žluva* (var. *žluna*). Sem snad by bylo možno počítati č. r. sln. *výr*, za něž má ostatní slovanština *vypjь* (srovn. č. *úpěti* z *vъpiti*). Slova opět doložená (až na *jeřábek* a *hohol*) ve Fysiol.; čeština ztratila jména *norь*, *krukъ* — a při *hohol* (prasl. *gogol'ь*) máme zajímavý vývoj: to jméno bylo u nás zděděno, o tom svědčí v listinách osobní *Hohol* a místní *Hoholice* (z toho nyní *Ouholice*, *-ičky*); ale změnou kultury kraje (vysoušením bažin, kácením porostů atd.) ztratil pták sídliště, zmizel ve XIV. stol. úplně — a Presl přijal nově jeho jméno z ruštiny, nevěda, že kdysi u nás býval i pták i jeho jméno.

Z doby praslovanské máme celkem 36 jmen, z nichž některá jsou snad přijata z ciziny v dobách různých, ale ovšem dávno před dobou, kam sahají naše doklady psané. Jsou to ptáci naši *brhel*, *čečetka*, *čejka*, *čepě*, *čírka*, *datel* (pův. *dętelь*, *dętel'ь*), *dedek*, *droptva* (nyní *drop*), *havran*, *hrdlice*, *chřástal* (pův. **korstělь*), *jastřáb*, *káně*, *koba*, *kokot*, *kur*, *kura*, *kuroptva*, *labuť* (pův. **olbǫdь*, *elbędь*, —srov. r. *lebedь*), *luňák* (pův. *luńь*), *lyska*, *noh* (pův. *jьnogъ*, asi = dravec vůbec, snad po gotském vzoru), *plíska*, *skřivan(ec)*, *skvořec*, *sojka*, *sova*, *strakopúd* (var. *strakoš*; též nč. *strakapoun*), *střiežík* (var. *střízlík*), *sup*, *vlastovicě* (u jiných Slovanů *lastavica*, nyní *vlašťovka*) a *vlha*; dále několik jmen, o nichž není shody, jsou-li domácí či přejatá: k nejstarším náleží *krahuj(ec)* a *sokol*, pak *číž(ek)*, *holub* a *stehlec* (podle Brücknera (ze základu *skig*—). Největší část je již v F, v G přibyli *brhel*, *číž* a *čepě*. Z nich ovšem dnes *čepě* (pův. *čaplja*) vyhynulo; máme za ně jednak *volavka*, jednak nové *čáp*; podobně m. *kur*, *kokot*, *kura* máme nová *kohút*, *slepice*, *kvočna*; taktéž zanikli u nás *skvořec*, *koba* a j.

Spolu s indoevropskými a baltoslovanskými si přinesly kmeny české a slovenské do svých nových vlastí aspoň *56* jmen ptáků — Budilovič má pravdu proti Niederlovi. Ale počet ten byl jistě ještě větší; leckteré západoslovanské jméno, jež nemá nyní bezpečných dokladů na jihu nebo na východě slovanském, mohlo býti ztraceno v době pozdější, jak je to patrno u nás při jméně *hohol* nebo *čepě*. Měli bychom tedy právo leckteré ještě z 36 západoslov. k nim přičísti; zato ovšem jiná doložená u ostatních Slovanů již v té době asi ztracena, na př. *ne(ję)sytъ, brěgoryja, zęblica* atd.

Jiná jména, někdy arci na místo starých zaniklých, přibyla v období západoslovanském, kdy ovšem pro nářečí vyhynulých Slovanů polabských máme jen chudé a pozdní zápisy a musíme se proto omezit na doklady české a polské. Těch je 36: *bělořit, bělozor* (možná, že u nás přejato z polštiny jako *bočan*), *blatník, búkač* (i u Tomka *búkal*), *cvik, dlask* (též *dlesk*), *dřemlík* (u nás v jediném starém dokladu), *drlicě* (pol. dzierlatka), *dřevolúščka, hlušec* (o tetřevu), *hýl, jiřice, jiříček, kačice* (a *kačer*), *kohút, konopáč, kozlík, králí(če)k, křivonos(ka), kvíčala, kvočna, ludačka, makolúšček, pěnicě, pěnkava, raroh, rybák, strnad* (polsky *trznadel*, u nás též *strnad(e)l*) a *sýkora* (u jiných Slovanů *sinica*) — a v téže době asi jsme společně přejali z ciziny jména *bažant, kalandr, kapún, papúch, páv, strus* (nyní *pštros*, již starosl.), *špaček* (v polštině nové *szpak*) a *špicě*. O velmi pozdních našich a polských přejetích jako *indián, kanár, krocan, morák, perlička* atp. zde ovšem nemluvím.

I zde jsme zase během věků některá stará jména ztratili: místo *drlice* ujalo se nové *chocholouš, blatník* (p. *błotnica*) a *špice* zůstaly jen v nářečích, rovněž zanikli *cvik, dřevolúščka* i *makolúšček*; nastoupili za ně noví, již jen čeští a slovenští domorodci. Těch napočítáme do konce XIV. století asi 30, hlavně v FG, ale také u Tomka i jinde doložených. Jsou to jména:

bočan (snad z pol.), *brávník, cr(c)h, crlík* (u Tomka, dnes jen dial. *crle*), *cvrčala* (pův. *svr-*), *čáp, črmák* (nyní zatlačeno novým *rehek*, již dříve však vytlačováno novější *červenkou*), *hřivnáč, hvizd, jikavec, konipas, kře(c)hař* (var. *křekař*), *krkan* (zatlačeno novým *krkavec*), *lebduška* (za to nové *linduška*), *ostřieš* (nyní upraveno *ostříž*, mylně pokládáno za praslov.), *poštolka, sahan* (nyní zaniklé), *slepice, sýc* (*sýček*; také rusky *syč*), *ščet* (dávno zaniklý), *ťavák, ťok* (rovněž zaniklé), *třasochvost* (nyní *třasořitka, řitotřásek*), *úpolníček, vijehlávek* (též *vijo-, výhlav*), *volavka* (pův. *volevice*, za starší *čepě*), *viďúrek* (u Klareta zkaženo *vyhonýr*), *zákorník* a *zlatohlávek*.

Když spočteme všechny tyto jednotlivé názvy slovanské (nebo

poslovanštěné) a máme na zřeteli onu výměnu názvů starých za nové, vidíme při prvním zápise Klaretově v pol. XIV. století, že měl v jazyce celkem asi pro všech *sto* našich známějších ptáků jména již hotová a že je zapsal skutečně s překvapující úplností. Viděli jsme, jak stará původní zásoba názvů slovanských se tenčila a drobila, jak vnikali k nám ptáci cizí, jak divoké *husy*, *kachny*, *holubi*... ochočeny, jaké záliby došli noví ptáci zámořští (*kanáři*, *papouškové*) a jak přese všechny ztráty a změny těch *sto* našich názvů stále ještě podrželo zvuk i formu slovanskou.

Ale ani tento obraz není — a nemůže býti — úplný. Neboť vedle těchto názvů zde uvedených (počtem asi 100), žilo jistě apoň dalších tisíc v jednotlivých nářečích, v těch horských údolích, nepřístupných lesích nebo bažinách, jejichž zbytky teprve v minulém století začali horliví přátelé lidu sbírati a uveřejňovati. Jak těžká je to práce, pěkně ukázal ve svém překrásném Kladsku neúnavný Kubín (1926, str. 126): „bylo dlouhých vyptávek u osob přemnohých, abych zjistil sebemenší obsah toho, co tvoří přírodu" — a tento nadšený sběratel sebral při nejlepší vůli a po pracném shledávání pro těch *sto* ptáků jenom *20* jmen. Netrefí-li sběratel zrovna na starého ptáčníka nebo nějakou „babu kořenářku", je práce jeho marná. Klaret ve XIV. stol. popsal ptáka ‚ludařku', zjistil i jeho jméno; je doloženo i polsky; Kubínovi se to již nepodařilo — míní, že je to snad čermák, a místo *rudařka*, ačkoli jméno je vytvořeno podle lat. *fraudiola*, vyloženo slovesem ‚louditi'. A naopak zase v XVIII. stol. němečtí lesníci podle tehdejšího názvosloví vštípili hajným a dělníkům názvy německé, jež potom zkomolené věrně zapsal 1819 Opiz. Klaret ve XIV. století znal, jak ukazuje jeho Fysiologiář, mnohem více ptáků z nynějších asi 250, nežli tušíme — ale nedoptal se jejich českých jmen. Jindy zase znal z rodného Polabí jména nářeční, ale z nich pouhou náhodou mu vyklouzla jenom dvě *březohlávka* a *pořiečníček*, dnes naprosto zaniklá. Tato dvě jména nejsou ovšem praslovanská, ač dobře v duchu slovanském tvořena — takových nalezneme nových mnoho 1895 v Bartošově Dialektologii a 1890 v Šírově Ptactvu českém. Ale ovšem sta a tisíce jich zanikla ve XIV.—XIX. století navždy, mezi nimi jistě leckterá, jejichž příbuzní žijí ještě dnes v druhých nářečích slovanských (jakož jsme viděli u ‚hohola' anebo u té ‚ludařky').

Dnešní názvosloví ornithologické, přijaté odborníky, zná ovšem více jmen i ptáků, asi 370, ale mezi těmi názvy je již mnoho nových, v minulém století buď nově utvořených anebo odjinud přejatých. Také Klaret ve XIV. stol. tak činil, ale těchto jeho asi 100 novotvarů jsem

zde neuvedl, mnoho jich bylo vůbec nešťastně utvořených. — Konrad von Megenberg se takovým umělým znárodněním vyhýbal. U nás Presl šel stopou Klaretovou — ale dnes také jeho zčeštění namnoze zahynula. Jsme dnes blíže lidu nežli dříve; zajisté se to objeví nakonec i v novém názvosloví, v dobrém duchu českém i slovanském. —

V. Flajšhans

1941. Praha.

K textové kritice Sinajského euchologia.

(Řeholní rituál.)

V XVII. svazku *Zeitschriftu für slavische Philologie* uveřejnil R. Trautmann doplňky ke Geitlerovým údajům o řeckých paralelách staroslověnského Sinajského euchologie (v předmluvě k jeho vydání, str. XII—XVI) v Goarově *Euchologion sive Rituale Graecorum* (2. vyd. 1730). Trautmann se omezil na listy 57a—66a, 80b—102a a přihlédl také k novějšímu znění, jak je obsahuje *Εὐχολόγιον τὸ μέγα*, jež r. 1891 vydal archimandrit Zervos[1]). K těmto pramenným údajům připojil upozornění na některé jazykové zvláštnosti uvedených částí stsl. textu a na některé případy nesouhlasu mezi ním a textem řeckým, a někde navrhl emendaci.

Je to v omezenějším měřítku práce, kterou jsem již dříve vykonal ve svém vydání Sinajského euchologia[2]). Tam jsem na základě vydání Geitlerova a rozsáhlejšího — i rukopisného — materiálu řeckého, než je materiál Goarův, provedl textovou kritiku stsl. i řeckého znění euchologia, při čemž všechny řecké texty Trautmannem uváděné jsem v svém vydání zjistil, a to s variantami a dalšími texty z rukopisů a vydání jiných. Také žádné z textologicky důležitých míst, na něž Trautmann stručně obrací pozornost, nezůstalo u mne nepovšimnuto.

Neupozorňoval bych na svou práci, kdyby mé vydání bylo dostupné v celém svém rozsahu. Bohužel tomu tak není. Po prvním díle měl vyjít r. 1939 díl druhý, k němuž jsem v létě 1939 dal imprimatur, leč vytištěného exempláře jsem již neviděl; vypukla válka a mně se dodnes nepodařilo nejen knihu dostat, ale ani zjistit, zda vůbec vyšla[3]). Za této situace myslím, že nebude neužitečné podat hlavní výsledky,

---

[1]) *Zum Euchologium Sinaiticum*, ZslPh, XVII, 1940, str. 52—59.

[2]) *Euchologium Sinaiticum*, Texte slave avec sources grecques et traduction française, Patrologia Orientalis, XXIV, fasc. 5, str. 605—802, Paris 1933.

[3]) Po napsání tohoto článku dostávám 1. svazek vydání R. Nahtigala, obsahující pečlivě vybavené fototypické reprodukce rukopisu: *Euchologium Sinaiticum*, I, Ljubljana, Akademija znanosti in umetnosti 1941, XXVI str. a reprodukce. Z něho se dovídám, že 2. díl mého vydání vyšel (Patrologia Orientalis, XXV, fasc. 3, Paris 1939). Na Nahtigalovy reprodukce odkazuji dodatečně pod čarou. — *Dodatek redakce.* Pokládáme za užitečné shrnutí článek dr. Frčka, ubitého Němci, i nyní, kdy 2. díl jeho edice je dostupný, a uveřejňujeme jej beze změny.

k nimž jsem v 2. dílu v části, jíž se Trautmann zabývá, t. j. o řeholním rituálu, — dospěl a jichž on ovšem znáti nemohl [4]).

*

Řeholní rituál je v Sinajském euchologiu (80b—102a) zastoupen dvěma modlitbami bez rubrik a dvěma texty obřadními. Pořadí jejich neodpovídá pořadí stupňů řeholních: první je modlitba 2. stupně, následuje modlitba a obřad 1. stupně, největší část celého rituálu však tvoří další obsáhlý obřad 3. stupně[5]). Jsou to:

Мол⟨итва⟩ над⟨ъ⟩ хотѧщиимь приѩти ѡбразъ мьнишъскы. Молитва малаго ѡбраза чрън⟨ь⟩цю 80b, v řeckém znění doložená v C^1 ff. 164 v.—165 r. a f. 189 r. v., u Goara str. 471, 477 a v C^5 ff. 137 v. — 138 r. — 80b 5 před narážkou na Mar. X, 28—29 je v stsl. interpolováno. — Závěr stsl. modlitby nemá obdoby v žádném z uvedených řeckých textů, objevuje se však 101a3 a v jeho řeckých ekvivalentech (C^1 f. 186 v., 191 v., C^5 ff. 161 v.—162 r., u Goara str. 470, 512).

Мол⟨итва⟩ над⟨ъ⟩ хотѧщиимь приѩти образъ единачьнъи 80b —81a, řecky kromě u Goara str. 473 (*Εὐχὴ ἐπὶ μελλοίσῃ λαμβάνειν*

[4]) Cituji podle poslední korektury; rukopis vydání zůstal v Paříži. — Pro listy 57a—66a odkazuji na 1. díl svého vydání. Proti němu má Trautmann navíc jednu emendaci (str. 53), kterou částečně přijímám: je to v obřadu svatodušních nešpor 62b v rozmanitě porušeném místě . . . . огради животъ нашъ хранителемъ ап⟨осто⟩ломъ вѣръномъ і (не)прѣдаждн лю(дн) твоѩ, ... *ἀσφάλισαι τὴν ζωὴν ἡμῶν τοῖς ἁγίοις καὶ ἱεροῖς νόμοις σου, ἀγγέλῳ πιστῷ φύλακι παρακατάθου τὸν λαόν σου.* Jak uvádím v svém vydání rozpor *ἀγγέλῳ* ап⟨осто⟩ломъ by mohl být chápán jako odraz jinak nedoložené varianty řeckého textu, kdyby zde byl stsl. text spolehlivější; spíše se však zdá, že tu jde v stsl. textu o chybné čtení záměnou slov анħелъ a апостолъ, jak ji najdeme v naší památce i jinde: 65b (u mne I, 104, 9) místo съ свѣтълыми ап⟨осто⟩лы твоими má býti свѣтълыми анħелы твоими *διὰ τῶν φωτει ῶν ἀγγέλων σου.* Rukopisné tvary hlaholských písmen ħ a п nevylučují záměnu uvedených slov v různých jejich stejně vyznívajících tvarech, v Sin. euch. pravidelně doložených jen v zkratkách (аħлъ, аплъ atd.), viz St. Słoński, *Index verborum do Euchologium Sinaiticum* (1934), str. 2—3; dále uvádím jen: Słoński. Vazebně pravopis хранителемъ ап⟨осто⟩ломъ вѣрьномъ shodně s řeckým zněním ukazuje na dativ. Znění, obsažené v stsl. textu, však vynecháním slov *τοῖς ἁγίοις καὶ ἱεροῖς νόμοις σου* připojilo *φύλακι* k *ἀσφάλισαι*, čímž původní dativ dostal funkci instrumentální a v stsl. náleží Trautmannem navrhovaný pravopis хранителемь а⟨нħе⟩ломь вѣрьномь. Geitlerovo vložené (не) po і je nemožné; stejně nechápu, proč Trautmann vynechává і před прѣдаждн лю(дн) (лю je v rkpe na konci řádky, na počátku řádky následující je právě zapomněl již dopsat) твоѩ, jež po předcházejících změnách tvoří nutně samostatnou větu. — Dále uvádím Goarovo Euchologion podle prvního vydání z r. 1647, C^1 označuje rkp. č. 213 (z r. 1027), C^5 rkp. č. 367 (ze XIV. st.) — oba ze sbírky Coislinovy v pařížské Národní knihovně, P^3 rkp. č. 392 (z XII. st.) řecké sbírky téže knihovny.

[5]) Řeckých pramenů všech těchto textů a jejich částí bývá v některých případech použito při modlitbách a obřadech jiných řeholních stupňů než v stsl. Souvisí to s celým chápáním řeholních slibů v byzantské liturgii. O tom viz R. P. D. Placido de Meester, O. S. B.: *Rituale-Benedizionale Bizantino,* Liturgia Bizantina, Studi di rito bizantino, II, VI, Roma 1930, str. 22 a d.

σχῆμα μοναστρίας) doložená v C^1 ff. 165 v.—166 r. a 189 v. Jak ukazuje celý obsah modlitby, pronášené za ženu, a její znění v stsl. i v řečtině, má být v názvu Мол⟨итва⟩ над⟨ъ⟩ хотѧщеѭ приѩти образъ... V závěru modlitby je smysl porušen zřejmou chybou: да ти приноситъ цѣломѫдрие свѣтълость мѵро(мь) твоихъ дѣлъ непрѣстаннно мастимѫ místo своихъ дѣлъ, jak žádá smysl a řecký text *τῶν ἑαυτῆς ἔργων* v místě, přejímajícím obraz z Matouše XXV, 1 a d.

Obřad Чин⟨ъ⟩ слоужению ѡбраза чрънечьска 81ab obsahuje dvě modlitby s úvodní a přechodní rubrikou. Řecký text první modlitby je doložen u Goara str. 468—469, v C^1 f. 166 v., P^3 f. 109 r. v. a v rkpe č. 604 pantelejmonského kláštera athonského (Dmitrijevskij, *o. c.*, str. 558 incipit a explicit). Vstupní rubrika je u Goara a v C^1, rubrice stsl. dost dobře odpovídá P^3. Je nápadná redakční shoda C^1P^3 s textem stsl., s nímž se společně na několika místech odchylují od Goara. — V stsl. překladu bychom v první větě místo призъвавъ и (Geitler má призъвавъи) očekávali призъвавъша и (závislé na Хвалимъ тѧ). — O něco dále je tu zajímavý graecismus цр⟨ъ⟩к⟨ъ⟩вь твоѭ с⟨вѧ⟩тѫѭ быти сподоби и *ναὸν ἅγιόν σου* (P^3: *ναόν σου ἅγιον) γενέσθαι καταξίωσον.* — Závěr modlitby zblízka připomíná závěr modlitby za zemřelého kněze 58a a modlitby při vinobraní 14a, kde má řecký text .... *εὐλογητὸς εἶ σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τῶν αἰώνων* Náš stsl. závěr zde, 81b, je tedy třeba doplniti бл⟨а⟩г⟨осло⟩венъ еси съ Пр⟨ѣсвѧтъ⟩мь і благымь і живототворѧщиимь ти Доухомь; нынѣ и присно, jak to nacházíme 18b na konci modlitby za cestující.

Řecký text 2. modlitby 81b má Goar str. 488 a 470, C^1 ff. 166 v. — 167 r, P^3 ff. 109 v. —110 r., C^5 ff. 139 v. — 140 r. (pro přechodovou rubriku mezi 1. a 2. modlitbou srv. Goar str. 470, C^1P^3). Na začátku a uprostřed se stsl. modlitba stejnými slovy vyjadřuje poněkud odchylně od znění řeckého. Obsahuje jednu písařskou chybu zřejmou (тищи místo тещи, jak také opravují Słoński a Trautmann) a jednu pravděpodobnou (nemístné твоимъ ve výrazu по заповѣдемъ твоимъ единочѧдааго С⟨ы⟩на твоего *κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ* u Goara str. 470, $C^1P^3C^5$). — Geitlerovo добро дѣание 81b 17 дажди емоу......гонити вьсѣко д. д., jež Słoński zde zaznamenává jako dvě samostatná slova (ak. sg. n. добро, ak. sg. дѣание, stejně 82b, 98a), v tomto posledním případě ostatně nedůsledně, srv. hesla добродѣание, добръ, дѣние[6]), je kompositum добродѣание (*χάρισαι αὐτῷ.....μεταδιώκειν πᾶσαν ἀρετὴν*), kromě jiných míst Sin.

euch. doložené i v Supr. a v textech rcsl. (Sreznevskij, Материалы[7]). Jiný je ovšem případ добрѧа бо дѣѣниѣ.....87 a, jež překládá řecké adjektivum se substantivem: τὰ γὰρ καλὰ ἔργα κτῶνται.

Obřad 3. stupně se začíná příchodem higumena a kmotra před celebrujícího kněze, jenž se ptá higumena, zda může přijmouti bratra, nad nímž má býti vykonán obřad; po kladné odpovědi higumenově následuje knězovo poučení higumena. Nato se ptá kněz kmotra, zda může přijmouti sluhu, zaslíbeného Bohu a projeviti vůči němu otcovské srdce, a po kmotrově souhlasu následuje knězovo poučení kmotra.

Počátek obřadu a zejména obojí poučení 82a—83b jsou zvláštností stsl. obřadu; v řeckých textech jsem nic podobného nenalezl; v části týkající se higumena je však řada citátů z Ezechiela a Jeremiáše. Jazykově se tu vyskytuje pro naši památku charakteristická změna ѣ—е v tvaru gen. akus. ag. тебѣ místo тебе.

Teprve první dvě z následujících antifon mám částečně doloženy v řečtině:

I. antifona 83b—84b u Goara str. 503, C[5] f. 146 r. v.,

II. antifona 84b—85b v C[1] f. 197 v.—198 r. a dále Goar str. 503.

Žaltářové verše v nich obsažené mají některé zajímavé varianty a několik zvláštností jazykových:

I, 1. verš, 83b23: ž. LXXXIII, 2, kde místo възлюблена сила твоѣ (tak u Słońského) má býti села (τὰ σκηνώματα), doložené i v ostatních stsl. textech žaltářních (srv. Jagić, *Psalterium Bononiense*).

I, 2. verš, 84a7: ž. LXXXIII, 11, s tvarem прeметати сѧ παραρριπτεῖσθαι místo správnějšího при- v ostatních žaltářových rukopisech stsl. (Lob.[8]) má прѣ-), a shodující se s překladem Ps. Sin. въ домъ ἐν τῷ οἴκῳ na rozdíl od въ домоу ostatních žaltářových rukopisů.

I, 3. verš, 84a17: ž. LXXXIII, 12, s písařskou chybou хотащиихъ u Słońského (místo ходѧщиихъ[9]), jak mají ostatní žaltářové rukopisy stsl. (τοὺς πορευομένους).

I, 4. verš, 84a26: ž. CXVIII, 125; na konci následujícího odstavce 84b8 je blízká narážka na ž. CXXV, 5 s tím rozdílem, že tu čteme радостьно жизнь пожьнѫтъ, kdežto Ps. sin. má въ радость по-

---

[6]) Ve dvou slovech píše i Jagić, *Entsteh.*, 428, ale *Apost.*, III, 50 má týž doklad již jako kompositum!

[7]) Nepotvrzuje se tedy názor Jagićův, *Apost.*, *l. c.*, že je to slovo tam utvořené zřejmě ad hoc (ἀρετή).

[8]) J. Vajs, *Psalterium palaeoslovenicum croatico glagoliticum* (1916)

[9]) Tak vskutku v rkpe (Nahtigal, také str. XVII).

жынѭтъ (*ἐν ἀγαλμάσει* [var. *ἀγαλλίασιν*] *θεριοῦσιν*). Po слав⟨а⟩ и нын⟨ѣ⟩, jež ňásleduje, je předepsáno *Θεοτόκιον* písmenem б҃ = Б⟨о⟩городичьно (srv. konec 11b).

II, 1. verš, 84b22: ž. L, 9, jež se shoduje s Ps. Sin. v tom, že odchylně od všech starých stsl. žaltářových rukopisů a také od řeckého znění nemá и před очищѭ с⟨ѧ⟩.

II, 2. verš, 85a3: ž. CVI, 2,

II, 3. verš, 85a9: ž. L, 7, má вь безаконьи моемь зачѧ⟨тъ есмь⟩ proti безаконии Bon., Sof., Lob., Par., безаконемиии Pog., безаконены Sin., při čemž моемь je interpolace i vzhledem k textu řeckému i vzhledem k ostatním stsl. rukopisům žaltářovým, smyslově neodůvodněná.

II, 4. verš, 85a17: ž. CXVIII, 117.

III. antifona (antifona blaženství) má místo veršů žaltářových první slova veršů 7—12 z V. kapitoly Matoušova evangelia, kde je ve verši 9, 85b14 písařská chyba то (tak u Słońského) místo ти с⟨ы⟩но⟨ве Божьи нарекѫтъ сѧ⟩ a ve verši 11, 86a6 dativ вы (ev. вамъ).

Ohlas evangelia se najde i v I. antifoně 84a13—14, kde čteme konec Luk. XV, 9 se zajímavými variantami: сърдоуите ми сѧ = *συγχάρητέ μοι* proti радоуите сѧ съ мъноѭ rukopisů evangelních. — V dalším обрѣтъ пакы драгъмѫ погыбъшиѫѭ ми 84a14—16, adv. пакы vhodně doplňuje původní znění, jak je doloženo v řečtině i v ruko pisech evangelních. — Podobně poslední slova verše jsou volnějším překladem řeckého znění, než jak je doložen v evangeliích: ѭже погоубихъ *ἣν ἀπώλεσα.* Týž úryvek tohoto evangelního verše najdeme 85b11—13 v podobě bližší rukopisům evangelním: je tu радоуите сѧ со мноѭ a пакы tu již není. Krátce na to 85b15 a ještě jednou 86a, 1—2, následuje ohlas Mat. XI., 28—30, 86a7—8 ohlas ž. XXXVI, 9.

Teprve k písni Силы а⟨н⟩ѣ⟨е⟩лъскыѩ... 86b mám opět řecký pramen v C¹ ff. 194 v. —195 r., kde je doložen v obřadu ženském. — Tento řecký text dovoluje nám opraviti čtení Geitlerovo Силы... прѣстоѩтъ насъ дѣѭщаѩ сѧ дьнесь, přijaté Słońskim, na на съдѣѭщаѩ сѧ *στρατεύματα ἐξίστανται ἐπὶ τῷ τελουμένῳ* (v stsl. plurál) *σήμερον.*

Po těchto zpěvech přivedou toho, na němž mají býti postřižiny vykonány, a kněz se ho ptá, zda chce býti přijat do kněžského sboru z vlastní vůle, zda v klášteře a postu zůstane do posledního dechu, zda bude zachovávat čistotu, rozumnost, zbožnost, poslušnost a kázeň. Na všechny otázky ten, nad nímž je konán obřad, odpovídá ovšem kladně. — Řecký text těchto otázek a odpovědí je v C¹ ff. 173 v.—174 r, 188 r. v., C⁵ f. 137 r. v., 147 v.—148 r., P³ f. 108 r. v. a u Goara str.

474—475, 504—505. Shoda stsl. textu s textem řeckým trvá až do poslední odpovědi (87b6), kde v řeckém textu je zlom, od něhož řecké rukopisy pokračují nestejně; stsl. text tu má dlouhé poučení tomu, nad nímž je konán obřad; k tomuto poučení je v řečtině jakási obdoba v C^1 ff. 177 r. a f., je tu i několik citátů a narážek biblických: 88a 5—7 citát ž. CXLIII, 12—13, 88b 19—2 Žid. XII. 6 = Přísl. III, 12, 88b 26—89a3 II Tim., IV, 1, Mat., XVI, 27 a j. — 87b23 po citátu ž. XLIV, 15 zmínka o ženichu Kristovi (srv. také v C^1 f. 194 v.), jenž otevřel bránu království nebeského a čeká, se hodí jen pro obřad nad řeholnicí. — Objevuje se tu několik písařských chyb, na př. 89a9 místo любодѣание, jež Słoński přijímá a označuje za nom. sg., má býti gen. sg. любодѣаниѣ, jak toho vyžaduje větná souvislost: храни сѧ ѡтъ. . . нечистоты.... , ръвениѣ. . ., завидꙑ atd. Podobně v téže souvislosti 89a13 ръвениѣ, родителѣ зъломъ (Geitler родителе, tak i Słoński, jenž tento tvar označuje za nom. pl.), srv. dále 89a16—18 лихоиманиѣ, родителѣ и приѣзниинъ дѣлесъ слоужению, kde Słoński tvar родителѣ považuje za nom. du. — A stejně písař vypadl v tomto delším rétorickém výčtu z vazby 89a15 ((храни сѧ ѡтъ. . . . .) ѣрости ѡмрачаѭщ<ѧ(ѩ).>. . очи (jako dále: грьдꙑнѧ, отълѫчаѭщѩѩ отъ Б<ог>а), kde u Geitlera čteme ѡмрачаѭщии [10]), jež přijímá i Słoński, a to za nom. pl., atd. — Vadný Geitlerův rozpis je 87a24, kde místo jeho оучѧи je třeba čísti оучѧ (tak i Słoński).

89b19 následuje vyzvání k povstání, načež další část poučení je již doložena řecky u Goara str. 505—507, C^1 ff. 174 r.—176 v., C^5 ff. 148 v.—151 v. — Zde je zajímavá shoda 90a 8—9 v citátu z Mar. VIII, 34 (= Mat., XVI, 24, Luk., IX, 23) se Sav. (иже хощетъ въ слѣдь мене прити (evang. ити, *Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν*), kdežto ostatní stsl. evangelní texty mají по мьнѣ; naproti tomu však na konci citátu se Sin. euch. přiklání k Assem. a Nik. (srv. Mar., Zogr.) по мнѣ грѧдетъ, kdežto Sav. má идетъ по мнѣ. — Jinak i v tomto odstavci je text porušen špatným čtením, neporozuměním a nepozorností písařovou. I zde řecké texty (stsl. je celkem nejbližší C_1), dovolují nám přiblížiti se s dostatečnou bezpečností k původnímu překladu a vrátiti stsl. textu smysl. Tak na př. 90a 11 a d. Аще бо въ истинѫ по немь (= Pánu) изволилъ еси ити і не лъжеѭ наречеши сѧ оученикъ его любиши бꙑти, оуготовити сѧ отъ селѣ не на покои, ни на пищѭ, ни на ино етеро земьнꙑхъ красотъ славьнꙑхъ, . . . jež odpovídá řeckému *Εἰ οὖν ἀληθῶς ἀκολουθεῖν αὐτῷ ἠρετίσω καὶ εἰ ἀληθῶς κληθῆναι αὐτοῦ μαθητὴς ἐπιποθεῖς, ἑτοιμάσθητι ἀπὸ τοῦ παρόντος μὴ πρός ἄνεσιν, μὴ*

[10]) Tak v rkpe (Nahtigal).

πρὸς ἀμεριμνίαν, μὴ πρὸς τροφάς, μὴ πρὸς ἄλλο τι τῶν ἐπὶ γῆς τερπνῶν τε καὶ ἀπολαυστικῶν. Z řeckého znění vyplývá, že místo нарєчєши сѧ má býti нарєщи сѧ: бъıти ve výrazu любиши бъıти, spočívající asi na mylné interpolaci řeckého textu, jak ji máme doloženu v C[5] (*ἐπιποθεῖς γενέσθαι*), je tu zbytečné, оуготовити сѧ vzniklo porušením původní 2. sg. imperat. оуготови сѧ a místo земънъıхъ красотъ славънъıхъ náleží — jak zajisté v původním překladu bylo — сластьнъıхъ. Také u Słońského jsou ovšem všechna uvedená slova prostě zaznamenána a tvarově zařaděna podle podoby, kterou mají ve vydání Geitlerově. — Překladatel nebo upravovatel, jenž se o něco dále (90b 24 a d.) v tomto oddílu obřadu odchýlil od řeckého znění tím, že 2. sg., t. j. osobu toho, nad nímž je konán obřad, nahradil místy 1. pl. a jinde 2. pl., zůstal svému prameni věren v citátu Luk. IX, 62, kde se odchyluje od stsl. textu evangelního (podobně jako se odchyluje od evangelního znění, jak je nacházíme u v. Sodena, text řecký). — Řecký text potvrzuje konjekturální Geitlerovo čtení възврати(ти) сѧ *ἐπαναδραμεῖν* 91a 15—91a 23 a d. je stsl. text porušen: zde slovy ... благодѣти наслаждаєши сѧ нъıнѣ *χάριτος ἀπολαύεις ἄρτι* se končí věta, po níž slovo благъıхъ vzniklo asi špatným čtením výrazu благо ти, překládajícího na počátku další věty *καλόν σοι ἦν*; ⟨Благо ти⟩, ѣко слово рєчє, нє помолити сѧ ли помольшю ти сѧ нє въздати *καὶ καλόν σοι ἦν ὡς τὸ λόγιον μὴ εὔξασθαι ἢ εὔξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι;* zde bylo ли nesprávným pochopením řeckého *ἢ* použito místo нєжє(ли) podobně jako v Mar., Zogr., Nik. Mat. XXVI, 53 вѧштє ли = *πλείους ἢ* — 91b 1 místo лѣто.... довьлєтъ ти всємь житьи подвигнѧти сѧ má býti в сємь *τῆς ἐνταῦθά σου διατριβῆς* (Słoński zaznamenává всємь jako lok. sg. n. вьсь) atd. — Ke konci je výčet mnišských poklesků, jenž připomíná Satiru na higumeny a inspiruje se Řím., I, 29, II Kor., XII, 20. Gal., V, 20 (Šiš.) — srv. o Gloz., II, 85 —, na konci pak řecký text ukazuje na jednořádkovou či dvouřádkovou mezeru v textu staroslověnském.

K následujícím otázkám (92a), jimiž se obřadník ptá novice, zda si prohlédl klášter, zda mu higumen a bratří vyhovují, a vyzývá jej, po jeho kladných odpovědích, aby dal pozor na svá slova, a přeje-li si odklad, aby uvažoval ještě nějaký čas, jsem v řeckých textech nenalezl obdoby. Další knězova modlitba Прѣщєдрꙑ Б⟨о⟩жє і многомилостивє .... (92b) jde totiž u Goara str. 507 hned za předcházející bez oněch otázek; najdeme ji také u Goara str. 476—477 v obřadu prvního stupně, dále v C[1] ff. 176 v.—177 r., 188 v.—189 r., v C[5] ff. 151 v.—152 r. a v rkpe č. 604 pantelejmonského kláštera athonského (rkp. XV. st.), vyd. Dmitrijevským, *Εὐχολόγια*, str. 560 (jen incipit a explicit počínaje

slovem *ἀξιῶν*). Proti shodnému svědectví řeckých textů má tuto modlitbu naše památka ve znění smyslově porušeném a zmateném, vzniklém nejprve nahrazením počátečního nominativu *Ὁ πανοικτίρμων ὢν Θεὸς καὶ πολυέλεος* vokativem. Tak se v stsl. první slova modlitby místo k novicovi, jako v řečtině, obracejí k Bohu. Ale činí tak právě jen první slova, kdežto závěr takto vzniklé apostrofy mluví shodně s řeckým textem o Bohu již v 3. osobě. Hned nato se však stsl. text znovu odchyluje od svého pramene tím, že i o novicovi místo v 2. osobě, jak činí řecké texty, mluví v osobě 3. a teprve dále návratem ke konstrukci řeckého originálu se dostává z toho všeho zmatku **Прѣщедры Б<о>же... отъвръзаѩи**[11]) **прѣчистѫѩ ѫтробѫ неищисльн<ыѩ> благост<и>** (tak podle řečtiny; Euch. Sin. v odporu k smyslu místo tu pokračuje mechanicky v předcházejícím akus. sg.: **неищисльнѫѩ благость**).... **прилагаѩ твоѩ силѫ къ съконьчанью заповѣдеи его**(!) **да принметъ и** (!, v řečtině ovšem není) **і похѫпитъ и защититъ и бѫдетъ ти стѣна крѣпъка**... Jde tu patrně o nepozornost překladatelovu a jeho povrchní, po napsání neověřený zásah do konstrukce modlitby. Opisovač porušil dále text modlitby tím, že 92b19 místo **сладѧ** *γλυκαίνων* napsal **сѣдѧ и веселѧ ср<ъдь>це твое оутѣхоѩ с<вѧ>тааго Д<оу>ха**. Ke konci modlitby je výčet svatých a velebných asketů Antonína, Euthymia, Sávy, Charitona a j. Zde je stsl. stext přerušen vloženou obřadní poznámkou: „To rci u mužů, ale u žen toto: ...... velebných Kristových asketek Eupraxie, Petronie, Olympie, Jeronie a jiných", načež modlitba pokračuje dále. V řečtině nacházíme obdobu oné poznámky o ženách u Goara str. 477 v obřadu prvního stupně po této modlitbě.

Pak kněz pokřižuje novice, který třikrát poklekne, načež se kněz modlí tiše **Сѫ<и>**[12]) (u Geitlera **Сѫди**, tak i u Słońského jako 2. sg. imperat. slovesa **сѫдити**), **Вл<адъı>ко Б<о>же вседръжителю** 93a, modlitbu doloženou i v ruském Trebniku, k níž nacházíme řecký ekvivalent, v podstatě i s předcházející rubrikou, v C¹ ff. 179 v. a d. a C⁵ ff. 152 v. a d., rubriku i u Goara str. 508 a C¹ f. 189 r. a C⁵ 152 r. V této modlitbě 93a15 ukazují řecké texty shodně na původní znění **іже съ живъıмь твоимь і съсѫщьнъıмь с<лов>омь.... обладаѩи** místo **с<ъı>номь** Geit.[13]), *ὁ μετὰ τοῦ ζῶντος καὶ ἐνυποστάτου Λόγου σου.... κυριεύων*, kde **іже** překládá člen *ὁ*, vztahující se ke *κυριεύων*, před ním v C¹ (nikoliv v C⁵) pak ještě opakovaný. 94a18 **Съкоупи і оръганъ съ**

---

11) Rkp.: **отвръзаѩи** (Nahtigal).
12) Tak vskutku v rkpe (Nahtigal).
13) Z rkp. (Nahtigal).

връшенъ, odpovídající řeckému *Κατασκεύασον αὐτὸν ὄργανον ἐναρμόνιον* vzniklo porušením původního съкоүи nebo съкови. Písařská chyba je také 94b5 Оүобрази вь немь добродѣаниѣ істинно творити místo добродѣание, *Μόρφωσον ἐν αὐτῷ ἀρετὴν ἀληθινὴν ἄγειν*. Skoro školská ukázka, jak vadný opis svou nesrozumitelností může zmást vydavatele i badatele je 94b1 a d. Оүтвръди и в҇сегда раны крстъ и свъ на тѣлѣ своемь носити, kde druhé и Słoński považuje za spojku a свъ hypoteticky za akus. sg. свѧтость, ve skutečnosti jde však jen o slovo jedno a místo zní takto: Оүтвръди и всегда раны <і> крьстъ И<соү>с<о>въ на тѣлѣ своемь носити, *Στερέωσον αὐτὸν πάντοτε τὰ στίγματα καὶ τὸν σταυρὸν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ βαστάζειν*. Překladateli působilo v této modlitbě obtíže slovo *ἀγγελοειδής* ve výrazu *ἀγγελοειδὲς ἐπάγγελμα*, jež 93b15 těžkopádně přeložil а<н>ћ<е>л<ь>ское образъное обѣтование. Neměl ovšem pro tuto narážku na specificky klášterní odborný výraz (řeholní roucho *ἀγγελικὸν σχῆμα* анћельскъи образъ) oporu v běžných biblických a homiletických textech stsl., ale mohl si dobře utvořit kalk анћельскообразъное nebo spíše анћелообразъное. Nesnáz se slovem *ἀγγελοειδής* jej ostatně přivedla již 90b8 k topornému překladu *ἐν τῇ στρατείᾳ τῆς ἀγγελοειδοῦς ζωῆς* výrazem въ воинъство а<н>ћ<е>л<ь>скааго образа і житие. Někdy je tu porucha gramatické shody způsobena patrně neodbytnou písařovou reminiscencí z epištol (94a21 съвлькъше сѧ ветъхааго ч<ловѣ>ка. . . . . ѡблѣчетъ сѧ, což je volný citát z Ef., IV, 22, kde vlivem Kol., III, 9 *ἀπεκδυσάμενος* je nahrazeno съвлъкъ, potvrzené řeckým zněním tohoto místa modlitby *ἀπεκδυσάμενος*; vliv Ef., IV, 22 se tu projevuje i dále), někde se tu však najde překlad jasnější než ve známých stsl. překladech epištol (94a25).

Po této modlitbě následuje v textech řeckých i stsl. další tichá modlitba С<вѧ>тъ Г<оспод>ь, Б<ог>ъ силъ. . . . 94b, kde je třeba m. j. opraviti 95a1 Geitlerovo вьздѣи (tak i u Słońského) na вьз<л>ѣи[14]), řec. *ἐπίχεε*, 95a10—11 приѩтъ ны (u Słońského jako 3. sg. aor. a akus. pl.), jak také Trautmann str. 57 upozornil, na adj. приѩтъны, řec. *εὐπροσδέκτους*, 95a18 ak. pl. словословесиѣ na сл<а>вословесиѣ *δοξολογίαν* (tak i u Słońského bez vyznačení opravy), atd.

Poté vyzve kněz novice, jenž dotud klečel, aby povstal; to je potvrzeno i v rubrice citovaných textů řeckých, kde se však předpisuje dále uvedení novice k oltáři, kde kněz políbí evangelium; tato druhá část rubriky je v stsl. textu teprve po další modlitbě 95b Се же

---

[14]) Tak vskutku v rkpe (Naht.).

д⟨оу⟩ховъно сънѧтие. . . ., k níž v řečtině obdoby neznám. Jsou tu ohlasy Mat. XVIII, 20, Žid., III, 1, ž. XXV, 8, ž. CXVII, 24 a závěrečná formule, jejíž řecký originál je znám z předcházejících modliteb 94b a 95a.

U oltáře dochází mezi knězem a novicem k řadě otázek a odpovědí, jimiž novic prohlašuje, že z vlastní vůle a bez nátlaku, z lásky ke Kristu touží obléci mnišské roucho. Přesto odevzdává kněz novicovi nůžky, kterými mají být novicovi symbolicky ustřiženy vlasy, a znovu jej vybízí, aby si uvědomil, ke komu kráčí, komu se zasvěcuje a koho se zříká. Novic vrací nůžky knězi, jenž, po díkůvzdání Bohu, ustřihne novicovi vlasy. Nato odvedou mniši novice do narthexu, kde dokončí postřižení jeho vlasů za zpěvu ž. CXVIII. Vypsání všech těchto gest a slova, jimiž jsou doprovázena, najdou se v řeckém znění v rukopisech, kde byla modlitba С⟨вѧ⟩тъ Г⟨оспод⟩ь, Б⟨ог⟩ъ силъ 94b—95a a rubrika, po ní následující, a kromě toho v C^1 ff. 189 v.—190 r. a u Goara str. 510.

Zatím se obrací kněz k oltáři a diakon pronáší ektenii, pak se zpívá Trisagion a nato přivedou k oltáři postřiženého novice, jemuž kněz obléká jednotlivé části mnišského roucha. Slova, jimiž tento obřad doprovází, nacházíme v C^1 ff. 184 v.—185 r., C^1 f. 190 r. v., C^5 ff. 159 r.—160 r., 139 r. v., P^3 ff. 110 v.—111 r. a u Goara str. 510—511. Uvedené řecké rukopisy mají znění staroslověnskému bližší než Goar, jejž cituje Trautmann str. 57, srv. v rubrice 96b И облачитъ и п⟨о⟩пъ гл⟨агол⟩ѧ сице *ἐνδύει αὐτὸν ὁ ἀνάδοχος, λέγοντος τοῦ ἱερέως ταῦτα* (G.: *ἐνδύει αὐτὸν τὸ φαλίδον λέγων*). Jsou tu ohlasy Ef., VI., 14, 15 a 17 a Mar. VIII, 34, 97a9—10 je послѣдоуѭ (u Słońského jako 1. sg. praes.) místo part. praes. послѣдоуѩ[15]) *ἀκολουθῶν* (Trautmann, l. c.).

Nový mnich stojí v oltářních dveřích, všichni bratři mu dávají políbení za zpěvu písně 97b Облъкъше сѧ въ образъ. . . ., k níž jsem našel jen přibližnou obdobu v ženském obřadu vstupu do řádu C^1 f. 197 r. v.

Po ž. XCII, 1 následuje 97b15 modlitba Облѣцѣте сѧ вь ризѫ с⟨ъ⟩п⟨ас⟩ениѣ[16]) s řeckým zněním u Goara str. 521, C^1 f. 185 r. v., C^5 f. 160 r. Trautmann l. c. poznamenává správně, že v řeckém znění modlitby není obdoby stsl. výrazu въ кротость. Ten je tu však ohlasem z Jak., III, 13 *ἐν πραΰτητι σοφίας*; také tu je ohlas Mat., XI, 29. Následuje ž. XXXII, 22, jemuž v $C^{1,5}$ odpovídají žalmové verše jiné bez obdoby u Goara. Trautmann upozorňuje na místo ногы мысльныѩ

[15]) Tak vskutku v rkpe (Naht.).
[16]) Rkp. спиѣ (Naht.).

оусѫдите болѣзньми и поштениемь, jemuž v řečtině odpovídá τοὺς πόδας τοὺς πνευματικοὺς ὁπλίσατε τῆς ἐγκρατείας τοῖς ὅπλοις. V svém vydání upozorňuji rovněž na tuto divergenci, která může ukazovati na řeckou variantu τοῖς πόνοις a v stsl. volném překladu na původní болѣзньми поштению.

Následuje zpěv 97b23 Да въздрадоуетъ сѧ д⟨оу⟩ша моѣ, doložený v týchž řeckých rukopisech a inspirovaný ž. XXXIV, 9; tvar да въздрадоуетъ сѧ místo žaltářového indikativu (ἀγαλλιάσεται), potvrzený i v C[1],[5] ἀγαλλιάσθω, je shodný s Iz. LXI, 10. —

K slovům ѣко невѣстѫ оукраси мѧ монисты poznamenává Trautmann (*l. c.*), že, pokud je mu známo, není dokladu na stsl. sg. монисто; soudí tedy, že tu jde o pl. tantum. Srv. nicméně ruskocírkevněslovanské doklady singuláru u Sreznevského, Mat., a Miklosichův doklad z menologia Mihanovićova (*Lex. palaeoslov*). — Pak jde v stsl., ne však v řečtině ž. XXXI, 1, v porušené podobě блажени імъже осташѧ беззак⟨онениѣ⟩ (tak v Ps. Sin. a Pogod.; Bon. atd. mají беззаконьѣ); jde tu o kontaminaci dvou překladů: иχ'же ѡт⟨ъ⟩сташѧ Pog. a имъже ѡт⟨ъ⟩поуштена сѫтъ Bon., Sof., Tolst. (ѡт⟨ъ⟩поустишe с⟨е⟩) Buc.; Ps. Sin. tu má mazáno a neúplně opravováno[17]). Dále 98a je Ѡтврѣсѧ сѧ двьри покаанью, řec. Goar str. 516, C[1] f. 183 v., C[5] ff. 157 v.—158 r. s ž. CXVIII, 170, Ѡблѣцѣте сѧ вь ризѫ с⟨ъ⟩п⟨ас⟩е⟨ниѣ. . .⟩, jako o stránku dříve (zde i v řec.), ž. CXVIII, 125 a opět Ѡблѣцѣте сѧ, doxologie, theotokion (to vše v řec. chybí) a Избави ны отъ напастеи наши⟨χъ⟩ (řec. C[1], srv. 84b10 a d.).

Diakonova synapta 98a17 a d. je doložena v C[1] f. 182 r. v., C[5] ff. 155 v.—156 r. a u Goara str. 512—513 v pořadí částečně odlišném. Zde Trautmann upozorňuje na překlad съмыслъ единачьнааго образа τὸν σκοπὸν τοῦ μοναχικοῦ σχήματος, v němž však nevidím nic zvláštního; činí-li tak snad pro překlad ὁ σκοπός - съмыслъ, je možno poznamenati, že je tu obou slov užito ve významu „účel", „úmysl", „smysl", v němž je stsl. slovo známo i odjinud.— Výraz Ѡ мирѣ вьсего (Trautmann, *l. c.*) je incipit velmi běžných liturgických slov. — 98b5 místo отъ вьсеѩ мирьныѩ пакости, jež Trautmann rovněž zaznamenává, je třeba čísti поχоти, řec. ἐπιθυμίας, srv. II Petr 1, 4 a Tit. II., 12, v téže větě srv. Řím., IX, 3; incipit Ѡ избавити сѧ, jehož Trautmann uvádí plnější řecký originál, je doloženo v plném stsl. znění již 9b a 61a.

Pak se kněz modlí potichu modlitbu Г⟨оспод⟩и Б⟨о⟩же нашъ, вѣрьны въ обѣтованьи твоемь 98b18, doloženou řecky v C[1] ff. 185

[17]) Srv. иχже отпоуштена соутъ Lob., Par. (*Psalterium palaeoslovenicum croatico-glagoliticum*, vyd. Jos. Vajs, Praha 1916).

v.—186 v., u Goara str. 511—512, v C¹ ff. 190 v.—191 v., C⁵ ff. 160 v.—161 v. a v rkp. č. 604 pantelejmon. kláštera athonského (XV. st.) vyd. Dmitrijevskij, *Εὐχολόγια*, str 557. 98b24—25 místo избъравы раба твоего je čísti съвъравы *(συν)αγαγών*; naproti tomu ve výrazu житие - незазоръно *βίον - ἀκατάγνωστον* 99a 2—3, na nějž upozorňuje Trautmann, nevidím, co by bylo zvláštního (srv. незазорьно v témž významu v Supr.). — 99a5 místo да... бесквръны съблюдъ má býti съблюдетъ *ἵνα.. ἄσπιλον διατηρήσῃ* ve shodě se smyslem i rus. Trebnikem. Pak následuje výčet jednotlivých částí mnišského roucha, jež má nový mnich uchovat neposkvrněné: ризѫ, поѣсъ, коукольь [18]), аналавъ; jsou to samé akusativy, ačkoliv větná souvislost řeckého textu *(δὸς αὐτῷ βίον εὐσχήμονα,...ἵνα...ἄσπιλον διατηρήσῃ ὅπερ τῇ δυνάμει σου ἐνεδύσατο σχῆμα, τῷ μὲν χιτῶνι τῆς δικαιοσύνης ἀντεχόμενος, τῇ δὲ ζώνῃ τὴν νέκρωσιν τοῦ σώματος καὶ τὴν σωφροσύνην ἐν ἑαυτῷ περιφέρων, τῷ δὲ κουκουλλίῳ τὴν ταπεινοφροσύνην περικεφαλαίαν σωτηρίου περιθέμενος, τῷ δὲ ἀναλάβῳ τῷ σταυρῷ τῇ πίστει κατακοσμούμενος, τῷ δὲ περιβολαίῳ στολὴν ἀφθαρσίας θωρακιζόμενος, τοῖς δὲ σανδαλίοις ἵνα ἐπιβῇ τῇ ὁδῷ τῆς σωτηρίας τῆς εἰρήνης)* by aspoň někde žádala instr. (srv. Trautmanna, str. 58), objevujícího se ve zbytku tohoto výčtu мантиицѫ, плеснъцема a v ruském Trebniku (И оубо ризою въ правдꙋ ѡдѣвааса, поꙗсомъ же оумерщвлеше тѣла, и цѣломꙋдріа (= цѣломꙋдріе) въ себѣ ѡбноса, atd.). Stsl. překladatel — nebo snad opisovač — vyjadřující řecký text volně, spojil však ризѫ, поѣсъ atd. se slovesným výrazem да... съблюд⟨ет⟩ъ, ale podobně jako v delších souvětích jinde, počáteční odchylnou vazbu překladu ke konci opustil a přiklonil se k vazbě pramene; výsledkem jsou naše anakoluty. V místě ризѫ же правьдѣ пособоуѩ, а поѣсъ мрътвость тѣлоу ѡ немьже лежа, je pro první část třeba vycházeti z řec. *τῷ μὲν χιτῶνι τῆς δικαιοσύνης ἀντεχόμενος* (tak rkpy) a nikoliv z porušeného Goarova *ἀμπεχόμενος*, přijatého do rus. Trebniku; slova а поѣсъ.... volně překládají řecký text (viz výše) vztažnou větou participální, s níž srv. II Kor., IV 10 мр(ъ)твость... въ тѣлѣ носѧще (vyd. Voskresenského). — 99a 14—15 navrhuje Trautmann čísti пѫть с⟨ъ⟩п⟨ас⟩енииѣ ⟨и⟩ мироу opíraje se o Goarův text *τῇ ὁδῷ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς σωτηρίας*, stsl. text tu však odpovídá znění C¹ (na obou místech) a C⁵ bez *καὶ* a v stejném pořadí obou slov. V tom místě jde však asi o jinou poruchu. Účel sandálů, jež nový mnich obuje, bude prý да кротокъ естъ вь пѫть с⟨ъ⟩п⟨ас⟩енииѣ ми-

[18] Rkp. коукоулк (Naht.).

роу. To je znění, jehož podezřelost se zvýší srovnáním s řec. textem, kde se čte: ἵνα ἐπιβῇ (да настѫпитъ Trebnik) τῇ ὁδῷ τῆς σωτηρίας τῆς εἰρήνη ; ukazuje se, že místo да кротокъ естъ (= ἵνα ἐπιεικὴς ᾖ) je porušené. Místo да крочитъ? — 99b 1 стопамъ послѣдовати (anakolut místo řec. part. κατακολουθῶν) великааго пр⟨оро⟩ка Илиѩ имѧ с⟨вѧ⟩тааго Иоана, místo имѧ, jež se vyskytuje dva řádky před tím, je třeba, jak také Trautmann upozorňuje, čísti і; 99b 5 облѣчетъ сѧ (mnich) безъ истьлѣниѣ а⟨н⟩ћ⟨е⟩лъ, místo, jehož porušenost je viditelná prostým okem, je třeba čísti въ безистьлѣние ἐνδύσηται τὴν τῶν ἀγγέλων ἀφθαρσίαν. Dvě slovníkové zajímavosti: 99b11 je v citátu Mat. XXV, 34 varianta оуготованое вамъ ц⟨ѣса⟩р⟨ь⟩ство (celý citát stejně 101b 26) znění stsl. evangelia, kde je цѣсарьствие. — Hned nato 99b 11—12 v témž citátu čteme výraz отъ съложениѣ вѣкоу ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, kdežto stsl. evangelium zde má всего мира вѣкъ, odpovídající pravidelně slovu αἰών, překládá slovo κόσμος pouze ve výrazu ἀπὸ καταβολῆς κόσμου I Petr, I, 20, a to — snad nedopatřením — již od nejstarších textů (Jagić, Zum aksl. Apostolus, II, str. 12). Odtamtud tedy proniklo toto použití do stejného výrazu v citátu našeho textu z evangelia.

Od 99b 16 je stsl. text bez známé obdoby v řečtině. въ м͡нѣ ᷆ — Вин⟨ь⟩мѣм⟨ъ⟩, v rubrice 99b 17 сѣдение = κάθισμα, troparion, při němž je možno sedět. Následuje prokeimenon ž. L, 3, lektor čte epištolu, dále je alleluiarion, ž. XXIV, 16 (LXXXV, 16, CXVIII, 132). Další rubrika, doložená v podstatě v C[1] f. 187 r. v., C[5] f. 162 v., kde je i zbytek obřadu, stanoví, že bohoslužba pokračuje do konce, načež přivedou mnicha ke stolu a následuje zpěv troparia, obsahujícího ž. LXXIX, 15—16 (100a1 a d.), kde v stsl. 100a2 chybí slovo посѣти[19]) (винограда) ἐπίσκεψαι, a dále žaltářové verše LXXIX, 2, 3 (jako 11b15 Geitler také 100a4 rukopisné пасъ doplňuje mylně na (съ)пасъ místo Пасъ⟨и⟩ И⟨здраи⟩лѣ Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραήλ (druhý doklad Słońskému chybí). Poslední slova 100a7 jsou v C[1] (Dmitrijevskij, *o. c.*, str. 1037).

Osmý (v řec. sedmý) den po tomto obřadu dochází k obřadu snětí kapuce. V Sinajském euchologiu na 100a—102a jsou to čtyři modlitby s rubrikami a rozhovorem mezi knězem a mnichem.

První je tichá modlitba Вл⟨ады⟩ко Г⟨оспод⟩и, до конца въ иго твое благое s řeckým zněním jen u Goara, str. 520—521. Stsl. překlad je vážněji porušen na dvou místech: σωφροσύνῃ περίζωσον τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ je přeloženo bez σωφροσύνῃ, a místo ὀσφύν četl (či slyšel?) pře-

---

[19]) Je vskutku v rukopise (Naht.).

kladatel *ἰσχύν*: прѣпоѣши крѣпость его *ἐν αὐτῷ τε καὶ ἡμῖν τὴν τῶν πνευματικῶν σου χαρισμάτων τελείωσον δωρεὰν εἰς δόξαν τοῦ πολυϋμνήτου σου κράτους* je přeloženo tak, že místo *τελείωσον* četl překladatel *τελείωσιν* a pak nevhodné již *δωρεὰν* vynechal: о немь же намъ д⟨оу⟩ховънꙑхъ твоихъ даровъ съвръшение въ славѫ прѣс⟨вѧ⟩тѣи дръжавѣ. Přitom tvar прѣс⟨вѧ⟩тѣи vznikl při opisu stsl. textu ze správného прѣпѣтѣи *πολυϋμνήτου*. — V hlasitém závěru modlitby, používajícím I Tim., II, 4, je v první části plurál (= *τοὺς ἀνθρώπους*) v stsl. nahrazen pozdějším singulárem; tento rušivý zásah potvrzuje i následující plurální tvar придѫтъ.

Zde je v obřadu vložena modlitba nesoucí označení, že je určena pro snětí kapuce řeholnice. Avšak ani řecké její znění a jeho vyznačení v textech (Goar, str. 521, a rkp. č. 604 pantelejmonského kláštera athonského, Dmitrijevskij, *o. c.*, str. 563), ani stsl. překlad, přes zmínku o moudrých pannách podle Mat. XXV a ženichovi Kristovi (v řeholním smyslu jen v stsl. съподоби и . . . съ своимъ[20]) женихомь сърѣсти⟨сѧ⟩ Х⟨рьстомь⟩ Б⟨огомь⟩ наш⟨имь⟩ *καταξίωσον αὐτὸν . . . σοὶ, τῷ τῶν ψυχῶν νυμφίῳ, ὑπαντῆσαι Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν*) nemluví o ženě, nýbrž o muži (srv. naproti tomu na př. po té stránce znění modlitby při vstupu ženy do řádu 80b—81a). — V stsl. textu vypadla na počátku po slově Г⟨оспод⟩и asi řádka, odpovídající řeckému *ἐναρίθμιον ποίησον τὸν δοῦλόν σου*.

Následuje 100b tichá modlitba Г⟨оспод⟩и Б⟨о⟩же нашъ, вьведи раба твоего сего въ д⟨оу⟩ховънꙑ дворꙑ (zde proti řec. *αὐλὴν* stsl. plurál, nad nímž se pozastavuje Trautmann, str. 58, je asi vlivem usu žaltářního) s řeckým ekvivalentem v C^1 f. 186 v., 191 v., C^5 ff. 161 v. — 162 r. a u Goara str. 470 a 512. — 100b19 a d. прѣзьрѧ помꙑшлениѣ его[21]) отъ плътънꙑхъ похотеи, тьщаньи і льсти *κάθαρον αὐτοῦ τὸ φρόνημα ἀπὸ σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῆς κενῆς ἀπάτης τοῦ βίου* místo očekávaného очисти помꙑшление его отъ плътънꙑхъ похотеи і тъщѧѩ льсти; тъщаньи škrtat, jak Trautmann, *l. c.*, navrhuje, tedy třeba není. — 100b24—101a1 místo жидѫщаа любѧщиимъ тѧ má býti любѧщиихъ, podobně jako v téže vazbě пропенъшиихъ.

Kněz se pak poblíže oltáře ptá mnicha, zda přijal „andělské" roucho a panickou čistotu, a po jeho kladných odpovědech zvýšeným hlasem praví: Слава въ вꙑшьниихъ Б⟨ог⟩оу и на земи миръ (101a—

[20]) Rkp.: имь (Naht.).

[21]) Srv. 75b15—16 прѣзьрѧ прѣгрѣшениѣ его *παρορῶν τὰ πλημμελήματα* (a var.) a pod. 85b20: прѣзьрѧ грѣхꙑ нашѧ.

102a). Řecký text této modlitby je v rkpe č. 604 pantelejmonského kláštera athonského (Dmitrijevskij, *o. c.*, str. 562—563) a v rkpe č. 273 Patriarchální knihovny v Jerusalemě (XV. st., Dmitrijevskij, *o. c.*, str. 563 jako varianty textu předcházejícího); citáty a narážky na knihy Starého a Nového Zákona (III. Král., žalmy, Ezechiel, Mat., Luk., Filip., Žid.) dodávají jí hymnického tónu. 101b14 špatným čtením slovanského písaře došlo k nahrazení slov ли въ slovem лицю (u Słońského dat. sg. subst. лице) a o řádku níže въпиѭщю емоу tvarem въпиѭщюмоу *καὶ ἐν παντὶ πειρασμῷ βοῶντος αὐτοῦ.* — 101b16 a d. да не възвратитъ сѧ съмѣрениı срамленъ непостыденъ nedává smysl, řecký text *μὴ ἀποστραφείη τεταπεινωμένος καὶ κατῃσχυμμένος* však ukazuje, že съмѣрениı (u Słońského lok. sg. subst. съмѣрение (je vlastně съмѣрен⟨ъ⟩[22]) и a že místo непостыденъ bylo постыдѣнъ *κατῃσχυμμένος*. Tento citát ž. LXXIII, 21 byl pak přizpůsoben k stsl. žaltářovému znění glosou срамленъ[23]), zařaděnou v našem rukopise do textu. — V své těžkopádnosti zajímavý je překlad výrazu *εἰς εὔκαιρον βοήθειαν* вь врѣмѧ подобъно помощи 101b20—21 (помощи zaznamenává Słoński jako dat. sg. subst. помощь). Zde bylo použito evangelního překladu *εὐκαιρία* = подобьно врѣмѧ bez zřetele na to, že v řečtině je tu adjektivum, a v takto porušené vazbě došlo k tvaru помощи místo akus. sg. помощь. Jde tu o Žid. IV., 16; srv. v rkpe šišatovackém zde kalk вь благоврѣменьноую помощь (viz také Jagić, *Zum aksl. Apostolus*, II, str. 9—10). — Ještě jedna zajímavá odchylka stsl. překladu od řeckého pramene: 101b10—11 *ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ζώντων* je přeloženo въ кънигы животънынѧ podle Filip., IV, 3 *ἐν βίβλῳ ζωῆς*.

Celkem je tedy možno říci, že tyto klášterní texty nemají té překladové úrovně, jakou známe ze stsl. evangelia nebo jiných částí Sinajského euchologia. Poruchy smyslu a zřejmé překladové poklesky svědčí o překladových nesnázích při obtížnějších místech řeckého originálu; k těm přistupují chyby opisovačské, způsobené nesprávným čtením a nepochopením. Ale ani se strany stsl. filologie nebylo těmto textům — stejně jako jiným textům, jichž smysl není znám odjinud, — vždy dobře rozuměno; byly na mnohých místech chápány a gramaticky vykládány vadně, což v slovníku i mluvnici vedlo k mylným dokladům. Je nepochybné, že nejen rukopisné znění, nýbrž i vydání a výklady závisí na míře, v níž je textům rozuměno. K tomu paleografické údaje a mechanický soupis syrového variantového materiálu textu, kde ne-

---

[22]) Vskutku v rkpe (Naht.). Srv. mé vydání II, 163.
[23]) V rkpe срамень (Nahtigal).

byla provedena ani interpunkční interpretace, zde ani jinde nestačí. Je třeba náležité textové kritiky a správného překladu, bez kteréžto průpravné práce filologické nemůže jazykozpytné zkoumání spočívati na pevných základech. [24])

Praha. *† Jan Frček*

---

[24]) Srv. mou odpověď na dotaz organisačního výboru III. sjezdu slovanských filologů v Bělehradě r. 1939, Издања Изврщног одбора No 3, str. 25—27.

Návrhy jednotného pravopisu slovanských řečí.

Přirozené rozlišení slovanských jazyků — největší na poli jejich výslovnosti a pak slovníku, nejmenší v oboru kmenosloví a tvarosloví (až na bulharštinu) — je ještě formálně zhoršeno pestrostí jejich pravopisných soustav. Kulturně-historický vývoj jednotlivých národů vedl tu k osudnému rozdvojení co do samého písma podle toho, odkud je s křesťanskou vzdělaností přejali. Z okrouhlého počtu 190 milionů Slovanů používá víc než 80% (t. j. všichni východní[1]) a většina jižních) azbuky t. zv. cyrilské, původu řeckého, a ani ne 20% čili $^1/_5$ (t. j. všichni západní a část jižních) abecedy latinské, ovšem všelijak přizpůsobené. Ze dvanácti spisovných jazyků slovanských je psáno 6 latinkou, 5 cyrilicí a 1 (srbskocharvátský) oběma písmy. V praxi to znamená až neuvěřitelně velké odcizení příslušných národních skupin, a to i těch, jež spolu sousedí.[2]) Svérázné písmo stalo se totiž nejen odlišujícím znakem příslušnosti nábožensko-církevní, ale i projevem národní kultury a snah politických. Vzájemné působení obou grafických soustav bylo od počátku přirozeně slabé.[3]) Silnější byl jen uvnitř jedné z oblasti vliv grafiky ruské na podobu bulharské, dále zjednodušené azbuky ukrajinské na opravu ruské a úpravu běloruské, v druhé oblasti vliv diakritického pravopisu českého na latinku všech ostatních západních Slovanů i katolických Jihoslovanů.[4])

---

[1]) Užívání latinky u katolických Bělorusů po přidělení jejich SSSR, po případě k Litevské SSR, zřejmě zanikne. Latinka v amerických časopisech karpatských Ukrajinců je jen nahodilou výjimkou.

[2]) Tak přes výuku cyrilice ve školách celé Jugoslavie od r. 1919 je soukromý konsum srbských knih u Charvátů nepatrný a opačně taktéž, ač jsou psány v podstatě týmž jazykem! Proto také se tam překládá z cizích literatur stále dvojmo — jak patrno, rozumově hospodářské důvody nerozhodují ani zde.

[3]) Patří sem vedle změny církevní ruské azbuky v graždanku, nadiktované Petrem Velikým k přizpůsobení totožných písmen latince, jen převzetí písmene *j* do srbské cyrilice Vukem Karadžićem.

[4]) O tomto druhém zásahu v. v mém pojednání „Mezinárodní význam českých pravopisných soustav“ (v díle „Co daly naše země Evropě a lidstvu“ I, Praha 1939, str. 60—61). Srv. též stať K. Krejčího „Pokusy o sblížení českého a polského pravopisu“ (ve sborníku „Slovanská vzájemnost“, Praha 1938, str. 242—254).

Do problému zasahují však rušivě tendence a síly opačné: nejen že se dosud necítí obecně potřeba aspoň sblížení, ne-li sjednocení slovanského světa na tomto formálním poli, nýbrž třeba si uvědomiti, že osamostatnění novějších spisovných jazyků slovanských se dálo právě chtěným odrůzněním též od pravopisné soustavy nejbližšího, staršího jazyka. Odpor ke snahám o pouhou písemnou uniformaci s ním se projevil (z příčin převážně politických) v naší době u Slováků, Ukrajinců a Bělorusů.[5])

Úkolem tohoto pojednání, navazujícího též na některé práce Murkovy,[6]) je přehlédnouti hlavní pokusy o překonání grafického chaosu mezi Slovany a stanoviti hlavní zásady k takovému dořešení této důležité otázky, jež by umožnilo za nových poměrů v Evropě lepší uplatnění i její slovanské složky.

*

Zásadně zde pomíjíme všecky dosavadní pokusy o umělou všeslovanskou řeč, pro kterou vždy ovšem její autoři vytvořili také pravopis. Je věru podivuhodné, co pracovní energie bylo již od prvního pokusu J. Herkela z r. 1826 za celých sto let marně vyplýtváno na dosažení tohoto nemožného cíle.[7]) Také zde nemíníme citovati hlasy všech, kdož jen toužili a volali po jednotném pravopise pro všecky samostatné spisovné jazyky slovanské. Na rozdíl od zmíněných utopistů zabývali se návrhy jednotného pravopisu mnozí vynikající odborníci, zvláště filologičtí. Sám „patriarcha slavistiky“ J. Dobrovský se zanášel po léta touto myšlenkou: po odstranění dosavadního zmatku pravopisného mezi Slovany touží již r. 1789 v listě J. Ribayovi[8].) Ž… chtěl navrhnouti „všeobecně vhodný pravopis pro všecky rakouské Slovany“ a vytisknouti jím na zkoušku své „slovanské glossarium“.…

[5]) V. o tom v kolektivním díle „Slovanské spisovné jazyky v době přítomné“ (uspořádal M. Weingart, Praha 1937, str. 74—104, 276—277 a 291—292).

[6]) Na př. o Husově reformě latinského písma (ve sborníku Στρωματεις 1909), o Kollárových ideálech a požadavcích slovanské vzájemnosti (ve sborníku J. Kollár z r. 1893, přetištěno r. 1937 v „Rozpravách z oboru slovanské filologie“.) — Tento můj příspěvek je pokračováním stati „Jazykový problém Slovanstva“, uveřejněn… ve sborníku „Slovanský přehled“ 1914—1924 (Praha 1925, zvláště str. 158—159). Srv. též Slov. přehl. XXVIII, 311.

[7]) Věnoval jsem některým z těchto tištěných návrhů kritické články ve Slovanském přehledu, r. XII, XIV, XV. Od té doby vyšly však další české mluvnic… takovýchto slovanských esperant a v německém rukopise zůstal od r. 1929 pro… pracovaný systém „Interslavisch“ Slovince J. G. Barolina.

[8]) V. Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar und anderen Süd- u. Westslaven (vyd. V. Jagić v Berlíně 1897, str. 547).

[9]) V. Korespondenci J. Dobrovského III. (vyd. A. Patera v Praze 1908, str. 115).

víme z dopisu poslaného 1. IX. 1797 J. V. Zlobickému.[9]) V odpovědi Kopitarovi, který ho stále vybízel, aby se stal novým Cyrilem, sdělil mu r. 1811 a 1812 konkretní podrobnosti, jak by si představoval novou společnou abecedu.[10]) Také slovinský nadšenec pro tuto věc B. Kopitar poslal mu již r. 1810 nástin svých zásad a seznam písmen i spřežek, jimiž by se musila obohatit latinka[11]) (a to bez diakritik, jichž byl K. úhlavním nepřítelem!). Ale tyto první návrhy z minulého století zůstaly v rukopisné korespondenci a nevzbudily ohlasu ani po jejím vydání. Tiskem doporučoval nám „vyrovnání s pravopisy ostatních Slovanů“ již na prahu XIX. věku nedoceněný Fr. Tomsa,[12]) původce opuštění t. zv. švabachu (německé fraktury) u nás, jenž tak anticipoval další opravy našeho pravopisu v tomto směru. Tyto racionalistické theorie našich osvícenců provedlo pak další pokolení našich romantiků, především žák Dobrovského V. Hanka, který k 6. vydání svého „Pravopisu českého“ z r. 1844 připojil „Přídavek o zjednodušení tahů posud složených písmen“, kde doporučil „nové figury“ za naše diakritické *ž š č* a vůbec psaní češtiny způsobem všeslovanským: střeħa místo střecha, mój m. můj). K 8. vydání téže poloúřední a na svou dobu dosti zdařilé příručky přidal (snad vzhledem ke slovanskému sjezdu, konanému v Praze téhož r. 1848) „Slovanské abecedy“, kde v posledním sloupci srovnávací tabulky[13]) uvádí také zmíněná nová písmena, jimiž je předtím otištěna ukázka českého textu.[14]) Zůstalo však při tomto náběhu, kterému se ani jeho autor dále nevěnoval.

Před Hankou pořídil tabulku slovanských abeced P. J. Šafařík ve svém díle Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten (Budín 1826), kde touží po úpravě písma pro Slovany, užívající latinky, ale sám nepodal svých návrhů. Jen víme,[15]) že se pak těšil z přejetí českých písmen *š ž č* Gajem do pravopisu charvátského (1830) a že doporučil totéž r. 1837 St. Vrazovi v naději, že „tento organický pravopis bude dříve nebo později přijat všemi Slovany, píšícími latinkou“. Sám J. Kollár, jehož vlivem na jihoslovanskou mládež

[10]) V. Письма Добровскаго и Копитара (vyd. V. Jagić v Petrohradě 1885, str. 230 a 291).

[11]) V. v témž vydání str. 84, 106 a zvláště 163. Znovu v dopise z 22. IV. 1813 předložil Kopitar Dobrovskému svou soustavu.

[12]) V. jeho rozpravu „Über die čechische Rechtschreibung“ (Prag 1803).

[13]) Táž tabulka jest obsažena také v Hankově spisku „Počátky posvátného jazyka slovanského“ (Praha 1846 a 1859, str. 8).

[14]) Písmen podobných použil Hanka již r. 1821 ve svém překladu „Slova o pluku Igorově“.

[15]) V. stať K. Paula «П. J. Шафарик и словенски правопис латинским словима» v časopise Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. (1930).

v Budapešti došlo k onomu historickému kroku a jenž do své klasické rozpravy o literární vzájemnosti slovanské[16]) z r. 1837 zařadil na konec 9. požadavek jednotného pravopisu, jako nefilolog nevypracoval vlastního řešení věci. Ale téhož roku vydal v Rožňavě jiný Slovák Andrej Matúšík, profesor přírodních věd na tamním lyceu, spisek „Alphabetum et Orthographia universalis...", kde v širším rámci různých jazyků sestavil jednotný systém fonetického psaní (bez diakritik), platný i pro všechny slovanské. Jeho návrh ovšem zapadl.

K novým pokusům došlo až po nedokončeném I. sjezdu slovanském, když katecheta Ondřej Brázdil vydal v Kroměříži r. 1851 (nevím, z jakého podnětu) „Hlas z Moravy o pravopisu všeslovanské řeči". Přes tento název jde vlastně o psaní jednotlivých slovanských řečí, pro něž sestavil autor 53 různě upravených písmen bez diakritik (vynechává též tečku nad *i, j*!) Připojil také „příklad pro české nářečí", avšak nenašel ani u Čechů stoupenců. Zcela neodvisle vydal současně v Praze J. Franta Šumavský „Myšlénky o všeslovanském písemním jazyce" a podle nich začal vydávati „Wörterbuch der slavischen Sprache in den sechs Hauptdialekten", kde kromě transliterace azbuky převlékl i doklady české, polské a „srbsko-ilirské" do jednotícího roucha (na př. gnój m. hnůj, vьedьetь m. věděť, požičitь m. pożyczyć a p.). Ale ze slovníka vyšly jen 4 sešity dílu německo-slovanského a podnětu se nikdo již neujal.

Je zajímavé, že téhož roku 1851 vyzvala Matica Ilirska v Záhřebě vědecko-literární společnosti slovanské ke konání porady o sblížení způsobů psaní slovanských řečí. Pořádání její však zakázal známý rakousko-uherský ministr Bach.

Významně však tehdy zasáhl do celkového problému náš geniální fysiolog J. E. Purkyně, totiž rozpravou „O prospěšnosti všeobecného rozšíření latinského způsobu psaní v oboru jazyka slovanského".[17]) Zde otřásl prestiží azbuky jakožto nejdokonalejšího písma slovanského, zavrhl polské spřežky, ale připustil i nedokonalost písmen diakritických. Vlastní náhrady za kritisovaná psaní však nepodal. V nastalém sporu o azbuku vyšly r. 1859 tři spisky na její obranu (ve Lvově B. Dědického, ve Vídni anonymní a v N. Sadě z pera E. Čakry) a s protichůdným návrhem vystoupil český profesor, působící na ruské universitě ve Varšavě, F. Iv. Jezbera. Ten připojil ke svému polemickému

[16]) V. srovnávací vydání Weingartovo (Praha 1929) str. 159. — Srv. můj článek „Co bylo splněno z Kollárových požadavků literární vzájemnosti slovanské" ve Slov. přehledu XXVIII (1936) str. 311—312.

[17]) Vyšla v Časopise Čes. Musea r. 1851, str. 41—71 a k ní připojeny dvě bajky Krylovovy v originále a v transliteraci latinkou.

spisku o Cyrilu a Metoději[18]) „modlitbu Páně ve slovanských nářečích,“ transliterovanou cyrilicí, kterou pak doporučil všem Slovanům ve spisku „O písmenech všech slovanských národův“ (Praha 1860). K blížícímu se jubileu vystoupení slovanských věrozvěstů založil k propagaci této slavjanofilské tendence r. 1862 časopis „Словѣнинъ“, který vycházel v Praze po tři léta a přinášel texty západoslovanské v etymologisující transliteraci azbukou rusko-bulharskou, slovinské a charvátské pak srbskou cyrilicí.[19]) Tato snaha narazila přirozeně na odpor u Poláků; diletantskou odpovědí byla brožura J. Kotkowského „Postęp i wsteczność w dziedzinie kształcenia się języków słowiańskich“ (Kijów 1862), kdežto mladý polský jazykozpytec J. Baudouin de Courtenay vydal na obranu latinky svůj překlad pojednání Purkyňova[20]) a vzápětí i polemiku s Kotkowským,[21]) kde prohlásil v naší otázce, že společnou abecedou slovanskou by mohla být jen česko-lužická, ovšem s některými doplňky a změnami, provedenými na zásadě diakritické. Polskému emigrantovi J. Fontanovi, který vydal r. 1869 v Paříži „Kilka uwag nad pisownią polską“, šlo jen o zjednodušení polského pravopisu nahrazením souhláskových spřežek jednoduchými písmeny s různými diakritiky, umístěnými dole, tedy nikoli přijetím českých písmen *š, č, ř*, ač se zmiňuje o vzoru Čechů.

Tehdy již vypracoval polský farář Fr. Ks. Malinowski svou první fonetickou transkripci pro účely slavistiky a pojal ji do své vynikající mluvnice polštiny.[22]) Otiskl tam Otčenáš ve všech slovanských jazycích, jednotně transkribovaný umělou abecedou o 64 písmenech, všelijakými výrůstky zkombinovaných, jen aby se vyhnul zavrženým diakritickým značkám nad písmeny. Připojil též srovnávací tabulku tohoto „wszechsłowiańskiego abecadła“ s tehdejšími abecedami hlavních jazyků spisovných a na závěr i grafický systém obdobný podle návrhu K. Rudloffa z Lübecku.

Zatím v Rusku se stal pokračovatelem Jezberovým slavjanofilský historik a publicista A. F. Hilferding, jehož „všeslovanská azbuka“[23]) obsahuje 61 písmen, opatřených diakritiky, z čehož použito na přepis

[18]) Nazývá se: „Kyril a Method ... nepsali nikdy hlaholsky, než kyrilsky“ (Praha 1858) a vyšel později i v ruském vydání r. 1875.

[19]) V. mou práci „Naše tiskové orgány slovanské vzájemnosti“ (Praha 1932).

[20]) O korzyściach z ogólnego rozprzestrzenienia łacińskiego sposobu pisania w dziedzinie języków słowiańskich (Warszawa 1865).

[21]) Kilka słów z powodu wzmianki Tygodnika Illustrowanego o rozprawie Dra J. Purkyniego ... (Warszawa 1865).

[22]) Krytyczno-porównawcza gramatyka języka polskiego (Poznań 1869).

[23]) Общеславянская азбука съ приложенiемъ образцовъ славянскихъ нарѣчiй, составилъ А. Гильфердингъ (Петербургъ 1871).

textu českého a slovenského 47, na polský 43, hornolužický 42, dolnolužický 41, srbocharvátský 38, bulharský 37, slovinský 35 (jako na ruský). Na opačné stanovisko Purkyňovo navázal (aniž se ho přímo dovolává!) Polák M. Roszkowski ve svém důkladném francouzském memorandu, předloženém záhřebské akademii a vytištěném v Benátkách.[24]) Jeho původní, ač bizarní novinkou je použití zbytečných písmen latinky *q*, *w*, *x* v platnosti *č*, *š*, *ž*, ač jinak ponechal diakritická písmena: *ą*, *ă*, *ę*, *ě*, *ě*, *'h*, *ŭ* a délku označuje circonflexem (*â*).

Tím je vyčerpán přehled hlavních návrhů, učiněných (ovšem bez praktického úspěchu) v 19. století. Na prahu století nynějšího vystoupil proti našim diakritickým písmenům pro souhlásky český učitel J. Kašpar,[25]) jenž navrhl užiti místo *č* cyrilského ч, místo *š* písmene x a k rozlišení *z*—*ž* použíti *ʒ*—*z*, konečně místo *ři* psáti jen *ri* (jako *di*, *ti*, *ni*), místo *ře*—*rě* (jako *dě*, *tě*, *ně*), což by se hodilo i jiným Slovanům. Bez těchto novot převáděl u nás odb. učitel J. V. Alexander ve svém listě „Slávská Lípa" texty polské do pravopisného roucha českého a otiskoval ruské v obvyklé transliteraci latinkou. Vyrovnání zbytečných rozdílů grafických v témže smyslu propagoval k usnadnění vědecké spolupráce literární od převratu polský profesor lékařství na lvovské universitě MUDr. A. Cieszyński, který po několika odmítnutých pokusech doma předložil r. 1927 výboru Všeslovanského lékařského svazu svůj propracovaný návrh pomocného písma mezislovanského, který byl projednáván v komisi II. sjezdu slovanských lékařů v Praze 1928. Teprve však nový Svaz slovanských stomatologů a zubních lékařů uplatnil věc prakticky ve svém orgánu „Słowiańska Stomatologja", kde od r. 1932 docíleno vlastně jen kompromisního sblížení pravopisu polského a českého v daném úseku vědeckém, což dalšími událostmi politickými bylo zmařeno. Stejný osud měla podobná iniciativa polská na poli knižního trhu: „Polskie Towarzystwo Wydawców Książek" za předsednictví St. Arcta se obrátilo r. 1930 na Akademii Polskou, aby provedla zjednodušení polské grafiky, jež by tisk polský jednak zlevnilo (úsporou spřežek), jednak jej zpřístupnilo Čechům a ostatním Slovanům, užívajícím latinky.[26]) Úsilí toto ztroskotalo zvláště pro zásadní odpor krakovského univ. prof. K. Nitsche k českým diakritikům a jeho podceňování spolupráce slovan-

[24]) Ecriture omni-slave. Considérations sur les différents systèmes d'écriture slave et la composition d'un alphabet unique commun à tous les Slaves (Venise 1874, 46 stran s tabulkou).

[25]) V. jeho brožuru „O spisovné řeчi чeské a vʒájemnosti slovanské ve stol. XX" (1900).

[26]) V. článek Arctův „Basic Slavish" v Ruchu słowiańském r. VI (1933).

ského světa. Na tom již ničeho nezměnilo ani vystoupení Nitschova ideového odpůrce Ing. Z. Żegilewicze s novým návrhem zjednodušení polského pravopisu [27]) zavedením písmen *ć, ś, ŕ, v, ç* (= azbukové x), *ş* (= šč) místo dosavadních spřežek. Jen zásadní návrh jiného Poláka Al. Wójteckého na sjednocení slovanské grafiky,[28]) podaný III. mezinár. sjezdu slavistů, svolanému do Bělehradu na rok 1939, nemohl ovšem býti projednáván, když sjezd sám byl zmařen válkou polsko-německou.

Na slovanském jihu zapadl bez ohlasu propracovaný návrh Slovince M. Markiče na „slovanski črkopis",[29]) doporučující místo diakritik neprakticky zkomplikovaná písmena jak latinkou, tak cyrilicí (též za účelem sblížení obou písem). Rovněž nepronikl pokus o lokální vyřešení grafického dualismu v Jugoslavii, jak jej před 2. svět. válkou (po veřejné diskusi o latince a cyrilici) začal praktikovati bělehradský časopis „Budućnost Jugoslavenstva"[30]) uvedením dalších 10 latinských písmen do srbské cyrilice.

Zato větším úspěchem korunováno bylo úsilí praktických stenografů o jednotný slovanský těsnopis, vhodný zvláště pro slovan. strukturu souhláskovou. Úkol ten nadhodil již Purkyně v uvedeném epochálním pojednání [31]) a snad první, kdo se o něj pokusil, byl zapomínaný MUDr. Jan Bareš, po Purkyňovi další náš fysiolog řečí.[32]) Myšlenku tu přijal oficiálně sjezd českých těsnopisců v Brně r. 1888 a dále jí připravil půdu 1. sjezd stenografů slovanských,[33]) konaný v Praze r. 1891, k němuž vydal nové „Základy slovanského rychlopisu" Al. Holas. Vliv české aplikace soustavy Gabelsbergrovy na vznik těsnopisu ruského byl uplatněn českým prof. V. Šerclem a I. A. Ustinovem, Bulharům stenografii budoval Slovinec A. Bezenšek. Další „Pokus o jednotný těsnopis slovanský" vydal r. 1893 Jos. Dürich[34]) a k jubilejnímu r. 1908 vystoupil s konkurenční „Učebnicí všeslovanské stenografie" S. Mikulík. Na srovnávacím základě slovanském budoval

---

[27]) Projekt reformy alfabetu polskiego (Warszawa 1936).

[28]) Byl autorem dobře odůvodněn v časopise Slavia Occidentalis, t. 13 (Poznań 1934, str. 186—190).

[29]) Izenačenje slovanskih črkopisov (Separatni odtis iz Etnologa V, Ljubljana 1933).

[30]) Přes několikeré pokusy zůstal mi tento list nepřístupen, takže nemohu uvésti ani jméno jeho redaktora.

[31]) ČČM XXV, str. 59—60.

[32]) V. jeho Základy slovanského rychlopisu (Praha 1864).

[33]) V. stenograf. zprávu o něm, vydanou v Praze 1892.

[34]) V definitivní podobě vyšlo dílo to r. 1907. V. též „Přehled všeslovanské těsnopisné soustavy Dürichovy" od P. Nováka a K. Bláhy (Praha 1909). Propagaci Dürichovy soustavy sloužil r. 1908 časopis „Slovan", přejmenovaný r. 1909 na „Slovanský Stenograf".

i A. Krondl svůj „Pokus o původní těsnopis český“ a soustava Al. Herouta a S. Mikulíka, přijatá u nás oficiálně od r. 1921, měla vliv i na ruskou a srbskou. To však neznamená, že všichni Slované již užívají jednotné, původní a organické soustavy těsnopisné.[35]) Nejdále od tohoto přirozeného cíle jsou snad Poláci a Ukrajinci.

Konečně velkého významu pro náš vlastní předmět, týkající se obyčejného písma (a hlavně tištěného), je t. zv. transliterace azbuky latinkou. Dosud si každý z národů latinské kultury příslušná slova přepisoval svým pravopisem,[36]) při čemž nejpřiléhavější jest ovšem charvátská podoba[37]) srbštiny. Pro potřebu mezinárodní (soukromá i obchodní korespondence a žurnalistika) vznikly spontánně přepisy grafikou německou, francouzskou, anglickou atp., které se přizpůsobovali i Slované sami, píšíce na př. Tzankoff, Tchaïkovski, Tourguéneff, Wassilko, Yambol atp. Takového cizího způsobu se začalo „pro Evropu“ užívati v Sovětském Rusku.[38]) Na půdě filologie, zvláště ovšem slavistiky, proniklo užívání českých diakritik (*š ž č*), písmen *j, v* a j. v poslední době i do jejích odborných časopisů, vycházejících neslovanskými jazyky (kromě angličtiny). Proto je přirozená snaha dospěti k jednotné transliteraci slavistické, jak to bylo předmětem jednání na I. sjezdu slovanských filologů r. 1929. Kromě soukromých návrhů vypracovala svůj „Projekt transkripcii latinskim pis'mom“ již r. 1925 Akademie nauk SSSR, dále r. 1934 redakční komitét Słownika starożytności słowiańskich a konečně transliterační komise Slovanského ústavu v Praze, jejíž návrh [39]) měl býti projednán na zmařeném III. mezinárodním sjezdu slavistů v Bělehradě a byl zatím přijat jako závazný pro publikace Slov. ústavu v Praze, Čes. akademie věd a umění a Král. čes společnosti nauk a v českých odborných časopisech.

*

Na závěr budiž mi dovoleno formulovati hlavní zásady „všeslovanského pravopisu“, jak se mi jeví po studiu celé otázky i její literatury:

---

[35]) Svaz slovanských stenografů, založený na II. sjezdu v Praze r. 1934, vydával od r. 1936 svůj věstník „Slovanská stenografie“. Otázkou sjednocovací se má opět zabývat sjezd slovanských těsnopisců v Praze v r. 1948.

[36]) Srv. české tvary: Turgen*ě*v, Dosto*j*evský, K*y*jev.

[37]) Diakritické znaky, zaváděné záhřebskou Akademií za srbská písmena њ, љ, ђ, џ se neujaly a v praksi zvítězily spřežky: *nj, lj, dj* (*gj*), *dž*.

[38]) V. na př. prospekty moskevského podniku „Mes*h*dunarodna*y*a kniga“.

[39]) Byl uveřejněn u nás v časopise Slavia r. XVII (1940), str. 317—320. Srv. Studii o transliteraci azbuky od J. Paclta (Praha 1946.)

1. Jde o pomocný způsob psaní, který nemá hned nahraditi jednotlivá tradiční písma a různé pravopisy v jejich národních literaturách, nýbrž sloužiti jen stykům mezislovanským (též pasivní znalosti jednotlivých jazyků!) i společnému vystupování slovanské kultury na foru světovém (t. j. bude se ho užívati v odborných, ale nejen filologických publikacích, určených všem slovanským i neslovanským národům, v tiskových orgánech slovanských svazů a spolků, ve slovnících[40]), na mezinárodních sjezdech atp.

2. Musí býti jednotný a důsledný (tedy se mu přizpůsobí i charvátská transliterace srbštiny, na př. měkčení *n* se bude v tomto jihoslovanském jazyku označovati stejně jako v ruštině a slovenštině atp.).

3. Nesmí býti přesnou fonetickou transkripcí, nýbrž musí hleděti víc k původu a struktuře slova než k odstínům jeho výslovnosti, na kterou ovšem nechce mít nijaký vliv. Jeho úkolem má být prakticky a co nejjednoduseji sblížit pro oko slova totožná, ale nyní různě vyslovovaná nebo jen jinak psaná. (Proto se délka bude označovat jen k rozlišení slov jinak homonymních, stejně jako přízvuk.)

4. Zvolí se k tomu latinka, a to z důvodů, snesených již Purkyněm (před víc než 90 lety) a vyplývajících z 1. bodu tohoto programu, vzhledem k světovosti latinky v literaturách Evropy[41]) a celé Ameriky.

5. Použije se co nejvíce písmen diakritických, a to z důvodu rozšířenosti mnohých z nich, úspory místa (proti spřežkám) a snadného optického vnímání obou složek jakožto celku. (Navrhovaná nová písmena s výrůstky a různé ligatury unavují oko a zdržují čtení mnohem více než diakritika nad písmeny!) Námitka zdržování a přerušování písma se netýká moderního psaní strojem ani sázení tisku.

6. Nezáleží jen na výběru písmen a vhodných značek diakritických (na př. volbu mezi *ć*—*č*—*ĉ* rozhodne sama praxe tiskárenská!), ale mnoho také na jejich použití v daných slovech, aby se dosáhlo hlavního úkolu, vytčeného v 3. bodu. (To pak rozhodne často o abecedním umístění slova, dnes chaotickém — srv česky: zpěv — polsky śpiew = slovensky spev nebo rusky a bulharsky: сборник = srbsky зборник, ukrajinsky збірник atp.)

7. Poměry samy (ne jen filologové!) rozhodnou, zda se k tomuto

[40]) Každý národ slovanský si musí pak nejdříve vydat slovník svého jazyka, kde u hesla, psaného obvyklým způsobem, bude přepis všeslovanským pravopisem, i slovník obráceného typu (s překlady do některého cizího jazyka).

[41]) Kromě Řeků tvoří pravoslavní Slované druhou výjimku z evropského monopolu latinky (německé písmo je jen její gotickou stylisací, stejně jako irské!). Významné je však, že jak v Bulharsku, tak v Jugoslavii i v největším SSSR se v 20. století již ozvaly hlasy pro přijetí latinky!

prostředku sblížení dospěje nějak rázem nebo po etapách, z nichž jednou by se mohla státi vědecká transliterace azbuky, jednotně praktikovaná u všech národů.

V našem věku se uskutečnilo leccos, co se zdálo býti dlouho utopií, ale za takovou nesmyslnou vidinu nepokládal všeslovanský pravopis ani náš jazykozpytec J. Zubatý, jenž na I. sjezdu slavistickém, konaném 100 let po smrti J. Dobrovského, vyznal svou víru v „další formování slovanského světa, které odstraní jednou zbytečné rozdíly písma a pravopisů". Můj příspěvek by rád urovnal cestu k brzkému dosažení tohoto starého našeho cíle. Po pěti letech od napsání a vysázení této studie, jejíž vyjití zmařil okupantský režim býv. Protektorátu, jeví se náš problém lehčeji uskutečnitelným, když bylo zásahem vítězné Moskvy docíleno politického semknutí všech slovanských států a jejich národů, které se musí projevit i na poli kulturní spolupráce, brzděné také neracionální pestrostí pravopisů i na půdě téhož grafického prostředku latinky nebo azbuky. Za války přibyl ještě nový spisovný jazyk makedonský, jehož pravopis se značně přiblížil srbskému (a zároveň oddálil bulharskému přes příbuznost jazykovou.)

Ant. Frinta

Stsl. *dochъtorъ (*dъchъtorъ)*.

Pro starší období slavistiky, jemuž udávají ráz hlavně práce Jagićovy a Vondrákovy, je charakteristické ztotožňování jazyka t. zv. kanonických staroslověnských textů s jazykem cyrilometodějským. Stále víc a více se však ukazuje potřeba, rozlišovat jazyk i nejstarších zachovaných rukopisů jižního původu od jazyka cyrilometodějského, jehož obrazu se můžeme dopracovat jen složitou rekonstrukcí, při čemž vůbec nevystačíme s texty jižního původu. Mezi jazykem prvních Konstantinových překladů a jazykem jejich zachovaných jižních opisů se objevují značné rozdíly hlavně po stránce hláskoslovné. Naskýtá se otázka, do jaké míry zachované opisy podržely svůj původní ráz i po jiných stránkách, na př. po stránce lexikální. Mezi slovníkem památek moravského původu, jako jsou Kyjevské listy nebo některá díla zachovaná v pozdějších opisech (na př. moravsko-panonských legend), a slovníkem stsl. textů jižního původu jsou značné rozdíly. Působilo moravské jazykové prostředí pouze na jazyk těch překladů nebo původních děl, která vznikla teprve na Moravě a za účasti Moravanů? Jagić připouštěl, že se při opisování na Moravě mohly do Konstantinových a Metodějových děl dostati ojediněle některé lexikální zvláštnosti, západního zabarvení, ale měl za to, že nedošlo k jejich jednotné nové úpravě jazykové.[1]) Vedle toho však bylo uznáváno, že některé t. zv. panonismy přešly do staroslověnštiny jako trvalý přínos, jiné pak byly teprve na jihu postupně vylučovány. Takové lexikální bohemismy či panonismy by mohly býti svědectvím blízkosti zachovaných opisů cyrilo-metodějským originálům, když se ukazuje potřeba vykládati t. zv. hláskoslovné bohemismy jinak, než se dosud dělo.[2])

V stsl. rukopisech jižního původu se vyskytuje skutečně řada slov, která jsou v pozdějších opisech potlačována. Tyto lexikální zvláštnosti

[1]) Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache 1913², str. 262.

[2]) Jde hlavně o ojedinělé psaní *z* místo *žd* v jižních textech, v čemž byly spatřovány stopy velkomoravských předloh nebo vliv písařů moravského původu, kteří se dostali na jih. Tak vykládá tyto ojedinělé zvláštnosti ještě na př. Weingart v Rukověti jazyka staroslověnského (I. díl, str. 81). K novému výkladu srov. na př. Jakobsonův (Jansenův) výklad v knize „Co daly naše země Evropě a lidstvu“ 1939, str. 10.

nejstarších rukopisů není však možno považovati za slova původu západního jen pro rychlý ústup v pozdějších opisech. Většinou se musíme v takových případech spokojiti zjištěním, že jde o dědictví z velkomoravských originálů, a nehledati v těchto zvláštnostech bohemismy nebo panonismy za každou cenu, i když nebudeme Kuľbakinovy názory v této věci považovati za definitivní.[3]) Za pravděpodobné dědictví z velkomoravských předloh bylo by možno v stsl. památkách považovati vedle západoslovanských slov také slova přejatá na západě, ať již románského nebo germánského původu. V jižních opisech cyrilometodějských textů se však taková slova téměř nevyskytují; v evangelních rukopisech nemáme doloženo na př. ani *križь* ani slova sthněm. původu, jež se vyskytují na př. v Kyjevských listech;[4]) *papežь* v Ass. a *mьša* v Mirosl. evangeliáři se vyskytují jen v přídavkových textech, podobně *križь* v komentáři Tolst. žaltáře. Snad sem patří na př. *xrizma*, jež v cyrilometodějských textech mělo bezpochyby negraecisovanou podobu *xrižьma, križьmo*, dosvědčenou v některých pozdních evangelních rukopisech ruského původu.

Podle Jagiće existuje jedno takové slovo západního původu přímo v evangelním textu, totiž ojedinělé evangelní *dochъtorъ* v Zogr. Mc 4.38. Jagić je vykládá jako slovo přejaté ze sthněm. V komentáři a v indexu ke kodexu Marianskému (str. 474 a 504) říká o výrazu *na doxъtorě*, že je to varianta Zogr. za *na krъmě*, dává tedy slovu *dochъtorъ* význam řeckého *πρύμνη* (puppis) a vidí jeho základ v germ. *doftâ, thôfta* — transtrum, Ruderbank. Starší slovníky Vostokovův a Miklosichův a také Sreznĕvského Materialy uvádějí však *dochъtorъ* z pozdních csl. rukopisů starozákonních textů ve významu řec. *προσκεφάλαιον* (cervical), a v tomto významu je má také Berneker ve svém etymologickém slovníku, ačkoliv jinak přejímá Jagićovu etymologii s odkazem na Mar. 504. Slovo *dochъtorъ* v Zogr. Mc 4.38 označuje za variantu pro *krъma* Mar. také Vondrák v slovníčku k Církevněslovanské chrestomatii z r. 1925 a Kuľbakin v citované studii o lexikální stránce staroslověnštiny (str. 137; zde uvádí i Jagićovu etymologii). V recensi Vajsova rekonstruovaného textu (Južnoslovenski filolog 16, 1937, str. 217) se

---

[3]) Kuľbakin podal svoje výklady ve stati O rečničkoj strani staroslovenskog jezika (Glas Srpske Akademije 138 (73), 1930, str. 85—144). Chce vyložit z balkánského prostředí i všechna slova původu románského, srov. Mluvnice jazyka staroslověnského, Praha 1928, str. 3—4; proti jeho vývodům lze na prvém místě namítat, že z existence takových slov v živých slovanských jazycích na Balkáně neplyne ještě jejich balkánský původ.

[4]) O těch srov. výklady R. Nahtigala v práci Starocerkvenoslovanske študije (Razprave 1936). Moravského původu by mohlo býti evangelní slovo *nepriěznь*, kdyby to byl skutečně kalk podle sthněm. *unhôlda*.

Kuľbakin s poukazem na výklad Jagićův dokonce ptá, nemělo-li býti pojato slovo *dochъtorъ* místo *krъma* přímo do rekonstruovaného textu stsl. evangelia jako výraz původní.

U tohoto slova zakládá se však Jagićova etymologie na fatálním nedopatření, jež mechanicky opakuje Kuľbakin a Vondrák a pod jehož vlivem zůstal také Berneker. Na příslušném místě Mc 4.38 se totiž v Zogr. nevyskytuje slovo *dochъtorъ* na místě, kde jiné rukopisy evangelní mají *krъma,* nýbrž na místě slova *vъzglavьnica* (Mar. Nik. a j. *na vъzglavьnici* — *ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον*). Není tedy v užití slova *dochъtorъ* v Zogr. rozdílu proti zmíněným starozákonním textům ani proti uvedeným staroslověnským slovníkům. Proto Berneker také vykládá správně význam tohoto slova, ale nevšímá si, že Jagićova etymologie se zakládá právě na nedopatření a že předpokládá pro *dochъtorъ* význam slova *krъma,* t. j. nějaké části lodi. Jagić vlastně není ani první, kdo se ve výkladu slova *dochъtorъ* v Zogr. Mc 4.38 zmýlil, měl zde předchůdce velmi dávného již v cyrilském emendátoru tohoto hlaholského kodexu. Tento emendátor podle svědectví Jagićova vydání opravil původní *dochъtorě* mezi řádky na *krъmě*[5]).

Oprávce kodexu Zografského měl nepochybně před sebou jiné evangelium, v němž místo *na doxъtorě* bylo něco jiného, patrně *na vъzglavъnici,* ale nesrovnával dobře, zdálo se mu, že slovu *dochъtorъ* v Zogr. odpovídá v druhém rukopisu *krъma,* a podle toho také cyrilsky svůj hlaholský rukopis opravil. V opraveném rukopise se pak ovšem *na krъmě* za sebou opakovalo. Proč se přidržuje Berneker Jagićovy etymologie při náležitém významu slova *dochъtorъ* — *προσκεφάλαιον,* není mi jasné. Bernekrovu částečnou opravu Jagićovy chyby ku podivu zamítá v recensi etymologického slovníku R. Trautmann v Göttingische gelehrten Anzeigen 173, 1911, str. 248—249. Slovem *dochъtorъ* nemá prý být míněna „poduška“ (Kopfkissen, *na vъzglavъnici* v kodexu Mar.), nýbrž „Ruderbank“, jež se prý nacházela na zadní části lodi. Trautmann se zde dal zase přesvědčiti chybou cyrilského emendátora v Zogr., proti němuž nic mu neváží připomínané svědectví Mar.; Jagićovu etymologii Trautmann ovšem přijímá. Zdá se, že počítá s původní podobou bez jeru (*dochtorъ*), říká-li o hláskové skupině *-xt-*, že je za nezvyklou skupinu *-ft-*.[6]) Závěr Trautmannův pak ovšem zní: Toto slovo mohlo se dostati do slovanského překladu bible jen na Moravě.

---

[5]) „pro доχътоpѣ emend. cyr. spat. inter versus на кръмѣ scripsit.“

[6]) Trautmann odkazuje zde sice k dolnoněmeckému *ducht* (Kluge, Seemannsprache str. 198), ale dodává, že na dolnoněmecký vliv není třeba pomýšlet, protože jako k sthn. *lêo* bylo také *lêwâri*, existovalo vedle *doftâ* ještě **doftâri* (odkaz. na Kluge, Stammbild. § 77).

Znamená-li *dochъtorъ* tolik co poduška, nemá zajisté vůbec žádný vztah ke germánskému *doftâ* či pod., a nelze proto pranic soudit o tom, kdy se dostalo do stsl. evangelního textu, zdali na Moravě nebo dříve, či až potom na Balkáně. Pro jeho etymologii vzhledem k významu nabízí se výklad docela jiný. Podle slov *duchna, poduška* atd., jež jsou v různých obměnách doložena ve všech slovanských jazycích, je možno soudit, že *dochъtorъ* je podoba s vokalisovaným jerem a že základem slova je *dъch-*. Ještě pravděpodobnější je však, že toto slovo vzniklo připojením sufixu -or- k základu *dъchъt-,* který je doložen v srbch. *dahtati* a j. Pokud pak jde o sufix *-or-,* nemůže konečně dělat při této etymologii větší potíže než při výkladu Jagićově (nehledíme-li k Trautmannovu předpokládanému **doftâri*).

Je zajímavé, že slovo *doftâ* (nněm. *Ducht*), v němž viděl Jagić předlohu pro slovo *dochъtorъ,* bylo přejato do pomořanské slovinštiny, a to v podobě *dachta* v původním významu Ruderbank.[7]) Je nepravděpodobné, že by byl býval Jagić viděl v tomto faktu potvrzení své etymologie nebo že by z něho dokonce vycházel, spíše jej původně vůbec neznal.

Je tedy třeba rozloučiti se zase s jedním slovem, které by mohlo svědčiti pro blízkost stsl. evangelních rukopisů k cyrilometodějským originálům. Kolísání nejstarších kodexů i zde ukazuje naopak, že byl stsl. překlad po stránce lexikální po přenesení na Balkán silně revidován. Tím lze pak dobře vysvětliti, proč jsou stsl. evangelní texty chudé na t. zv. panonismy či bohemismy. *Karel Horálek*

[6]) Srov. Lorentz, Slovinzisches Wörterbuch I, 1908, str. 163.

Tři dopisy Vatroslava Jagiće I. M. Martynovovi.

Tyto dopisy jsem si před 21 lety opsal z pozůstalosti I. M. Martynovovy v Slovanské knihovně (Bibliothèque Slave) v Paříži[1]), když jsem se byl předtím o Martynovově korespondenci poučil z článku „L'oeuvre des Saints Cyrille et Méthode et la Bibliothèque Slave", který uveřejnil v Revue des études slaves 3, 1923, 90—104, správce knihovny M. J. Rouët de Journel.[2])

Dopisy pocházejí z let 1886, 1889, 1893, tedy z doby počátečního pobytu Jagićova ve Vídni, a jsou velmi zajímavé: dotýkají se otázek vědeckých (zvláště dopis třetí) i širších otázek kulturních, ukazují na Jagićovo široké a jednotící pojetí slovanské filologie, projevují jeho starost o Archiv, osvětlují jeho poměry ve Vídni, vyjadřují jeho vřelý poměr k Rusku.

Adresát, Ivan Matvějevič Martynov (narozen v Kazani 7/10 1821, zemřel v Cannes 26/4 1894), člen řádu jesuitského (do církve katolické přestoupil z pravoslaví v roce 1845), působil ve Francii jako badatel v církevních dějinách, v hagiografii, v starém slovanském písemnictví, jako znalec otázek cyrilometodějských a jako pracovník v unionismu; Jagić si vážil jeho prací odborných a také jeho činnosti informativní, kterou vyvíjel, aby upozorňoval kruhy západní na odborné práce slavistické, zvláště ruské.[3])

Je třeba podotknouti, že se Jagić o Martynovovi zmiňuje také ve svých Pamětech;[4]) vzpomíná si však jen na jeden Martynovův dopis

---

[1]) Zároveň jsem tam pořídil opisy listů, které I. M. Martynovovi zasílali P. J. Šafařík, V. Hanka a Fr. Miklosich. Dopisy Šafaříkovy jsem otiskl (s poznámkami) ve Francevově Korespondenci Pavla Josefa Šafaříka I, v Praze 1927, str. 434 a násl., srov. pozn. 1. na str. 457.

[2]) Děkuji M. J. Rouëtovi de Journel za laskavé svolení k otištění dopisů, které mi tehdy dal, a prof. Unbegaunovi, tehdejšímu knihovníku Slovanského ústavu v Paříži, za účast při srovnání mého opisu textu listů s jejich originálem v Slovanské knihovně v rue de Sèvres.

[3]) O Martynovovi psal V. Jagić v své Istorii slav. filologii 655—656, srov. dále M. J. Rouët de Journel, RES 3, 1923, 90—104, 91, 94, 95, 97—98, V. A. Francev, Korespondence P. J. Šafaříka I, 1927, LXXXIII — LXXXIV, 432, týž v článku Русскій єзуит И. М. Мартынов, сотрудник „Церковной газеты" и „Церковнаго вѣстника О. Іоанна Раковскаго. Приложеніе к журналу „Карпатскій свѣт", Ужгород 1930, 8 stran.

[4]) Spomeni mojega života I, 1930, 415—416.

z roku 1878 a je podivné, že se na své další písemné styky s Martynovem nepamatuje. „Бићу зацело на ово љубазно писмо штогод одговорио, — píše l. c. — но наставку преписке не находим трага. Ја знам, да је за мојега боравка у Петрограду које што штампао, на што сам и ја обраћао пажњу, али директног дописивања међу нама није било. Чини ми се, да сам један пут видео о. Мартинова у Бечу, само се не опомињем, када је то могло бити."

Profesor Murko se v své činnosti vědecké mnoho zabýval studiem života a díla vynikajících slavistů; o V. Jagićovi psal několikrát (1898, 1923, 1924, 1927)[5]), podal důkladný rozbor jeho Pamětí (Slavia 16, 1939, 347—384), zaznamenal hlasy o Jagićově činnosti v Berlíně (Slavia 17, 1940, 310—312). Prosím, aby laskavě přijal i příspěvek můj, přinášející Jagićovy listy z doby jeho vlastního studia a počátků vědecké působnosti, z doby, na kterou sám často rád vzpomíná a o které umí tak živě a zajímavě vypravovat!

* * *

V *prvém* dopisu (z 15.—27. srpna 1886)[6]) odpovídá Jagić z Vídně na list, který mu Martynov zaslal ještě do Ruska. Lituje svého odchodu z Ruska a slibuje zůstati nejen skutečným, nýbrž i výkonným členem 2. oddělení Ruské akademie věd. Oznamuje Martynovovi, že mu zároveň posílá sedmý a osmý ročník, jakož i první sešit devátého ročníku Archivu, a dále prvý svazek své Korespondence Dobrovského s Kopitarem; další svazky Archivu dává Martynovovi zasílati přímo z nakladatelství. Stěžuje si na malý zájem římské stolice o jižní Slovany a na nepřízeň k slovanské bohoslužbě; ani tisící výročí Metodějovy smrti nedovolili oslavit slovansky.

Вѣна 15/27 августа 1886.

Многоуважаемый Иван Матвеевич!

Sic fata tulere — отвѣт на Ваше милое письмо от 3/15 апрѣля я пишу, спустя четыре мѣсяца, из — Вѣны.[7]) Вы вѣроятно уже слыхали об этом. Очень жаль мнѣ разстаться с Россіею, которую я люблю как славянин, уважаю как славист. Но — инте-

[5]) Der Süden 2, 15/7 1898, 2—4; Slavia 2, 1923—1924, 195—204; Prager Presse 4/9 1923; Ljetopis Jugoslavenske akademije 38, 1924, 107—109; Neue Oesterreichische Bibliographie 4, 1927, 141—155; Rozpravy z oboru slovanské filologie 1937, 173—196 (překlady starších prací Murkových, pořízené prof. Jiřím Horákem).

[6]) Má tři strany. Ponechal jsem věrně pravopis dopisů, vypustil jsem jen koncové jery.

[7]) Jagić byl roku 1886 jmenován profesorem slovanské filologie na universitě vídeňské jako nástupce Miklosichův. O odchodu do Vídně píše ve svých Pamětech II, 123 n. (viz i M. Murko, Slavia 17, 1939, 362). Paní s dětmi odjela do Vídně již v květnu (ve Vídni byla 22/5), Jagić sám odjel později (do Vídně dojel 2/7 1886). První byt měli Jagićovi v Lange Gasse 32.

ресы семьи требовали от меня этой жертвы и я рѣшился повиноваться желанію моего стараго учителя и друга — Миклошича, чтобы занять его каѳедру.[8]) Впрочем я остаюсь дѣйствительным и надѣюсь дѣятельным членом Второго Отдѣленія Импер. Акад. Наук.[9]) По этой причинѣ я буду часто пріѣзжать в Россію, как это должно состояться и на днях. Цѣлый мѣсяц сентябрь я намѣрен провести в Петербургѣ и Москвѣ.[10]) Но на канунѣ т. ск. отъѣзда я вспомнил свой непростительный долг перед Вами и спѣшу сообщить Вам, что я очень рад доставлять Вам по экземпляру журнала[11]) для благородной цѣли, Вами намѣченной. Сегодня же я посылаю Вам том VII, VIII и IXго выпуск 1 ый — дальнѣйшее Вы будете получать прямо из Берлина от издателя, котораго я извѣщаю об этом. Извините, что VII и VIII тома нѣт у меня в болѣе приличном видѣ. Я посылаю Вам кромѣ того первый том Переписки Добровскаго с Копитаром,[12]) а если Вы мнѣ напишете, что у Вас чего ни будь другого нѣт, Вы доставите мнѣ удовольствіе послать Вам все недостающее. Всѣ мы в Россіи уважаем Вас как истиннаго русскаго человѣка и рады поддерживать с Вами сношения.

Желал бы и я, что бы римская курія поняла свой интерес по отношенію к южным славянам. К сожаленію не видно, что бы это было так: в Римѣ стоят под сильным вліяніем враждебной славянам австро-венгерской партіи, по этому и не позволили даже тысячелѣтіе Меѳодія отпраздновать по славянски.[13])

Примите увѣреніе в моем глубоком к Вам уваженіи.

Ваш

И. В. Ягич

Wien VIII Lange Gasse 32. [14])

* * *

---

[8]) Srov. též Spomeni II, 27 n., 66 n., F. Pastrnek, OSN 12, 1897, 1009, M. Murko, Slavia 2, 1923—1924, 198, Rozpravy z oboru slovanské filologie 178.

[9]) Že Jagić zůstal nejen skutečným, nýbrž i výkonným členem druhého oddělení Ruské akademie věd, o tom svědčí jeho další činnost, zvláště však redakce monumentálního podniku Ruské akademie Encyklopedie slovanské filologie, pro niž sám napsal dějiny slovanské filologie (Исторія славянской филологіи, СПб. 1910, VIII + 961 stran) a rozbor slovanského písma (Глаголическое письмо, 1911).

[10]) Vzpomínku na tuto cestu viz v Pamětech (Spomeni) II, 125.

[11]) Jde o Archiv für slavische Philologie.

[12]) Источники для исторіи славянской филологіи I, Изд. второго отдѣл. Имп. Акад. наук. СПб. 1885. Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar (1808—1828). Berlin, CVII + 745 stran.

[13]) Srov. též M. Murko, Slavia 5, 1926—1927, 300—301.

[14]) K dopisu je připojen, patrně Martynovem, výstřižek z ruských novin se zprávou o zasedání Obščestva ljubitelej drevnej pis'mennosti, na němž přednášel V. Jagić o textu mineí z r. 1096 a 1097. (O tomto spolku píše Jagić v Pamětech II, 53.)

V *druhém* dopise (z 10/2 1889)[15]) Jagić opět odpovídá na list zaslaný mu
Martynovem, děkuje za referát o Archivu, stěžuje si, že má pro Archiv
málo času, takže prý není již tak zajímavý jako dříve; v redakci není
nikoho, kdo by měl o otázky slavistické široký zájem; není obecných
slavistů. Při obecném separatismu jednotlivých slovanských národů,
který Jagić zvláště těžce nese ve Vídni, pochybuje, zdali se mu podaří
vytvořiti vědeckou školu s širšími zájmy. Za takového stavu věcí neměl
by nic proti návratu do Ruska, kdyby byly okolnosti příznivější. Prosí
o zprávu, má-li Martynov jeho novější publikace, a je ochoten zaslati mu
vše, co mu schází. Souhlasí s úmyslem Martynovovým vydati Assema-
novo evangelium v cyrilském přepise. Slibuje, že dá poslati Martynovovi
své vydání Obrany mnicha Chrabra v obtazích ještě dříve, než vyjde
tiskem. Stran bohoslužebných knih slovanských pro katolíky na Černé
Hoře radí držeti se stavu srbských a charvátských církevních knih ze
století 13. a 14. a snažit se o sblížení s knihami pravoslavné církve k dobru
jižních Slovanů; časem by mohli knih, připravovaných pro Černohorce
užívati všichni jihoslovanští katolíci slovanského obřadu. Těší se na
Martynovovo dílo o Cyrilu a Metoději. Archiv je po změně ve vydava-
telství Weidmannově značně stísněn a bylo zmenšeno číslo exemplářů
posílaných výměnou; Jagić je však ochoten zaslati Martynovovi 11. sva-
zek Archivu, neboť má po ruce dubletní exemplář.

10. 2. 1889.

Многоуважаемый Иван Матвѣевич!

Очень почтили Вы меня письмом, которое я прочел с боль-
шим вниманіем. Спасибо Вам за теплый, полный сочувствія от-
зыв о моем журналѣ. К сожалѣнію он *был*[16]) когда-то интересен,
а теперь уже этого нѣт. Причиною тому *я*,[16]) или лучше сказат
обстоятельства. Бывши в Берлинѣ, я мог посвящать ему почт
все свое свободное время, в Петербургѣ отнимали уже мно
университет и академія, здѣсь же еще хуже. Университет отни-
мает гораздо больше времени даже чѣм в Петербургѣ; обязанност
же по отношенію к нашей петербургской академіи, которой я н
хочу измѣнить, несмотря на то, что оффиціальная Россія с
мною поступила очень нехорошо[17])[18]) — и желаніе не истра-
тить всѣ силы на различные хоть бы и интересные „Berichte
и „Anzeigen" допускают мнѣ только изрѣдка принять участі
в том или другом выпускѣ журнала. В редакціи к сожалѣні
никого нѣт, кто бы интересовался этими вопросами в широки

[15]) Tento dopis má čtyři hustě popsané strany.
[16]) Podtrženo Jagićem.
[17]) Slova tištěná proloženě jsou v dopise modře podtržena, nepochybně M. Martynovem.
[18]) Srov. Spomeni II, 28—30.

размѣрах общеславянских. Ближайшій помощник, проф. Брикнер в Берлинѣ, интересуется черезчур исключительно вопросами польскими, всѣ прочіе тоже то серби, то чехи — общих славистов нѣт. Это бѣда, которую я особенно живо чувствую здѣсь в Вѣнѣ, гдѣ от избытка славян ничего истинно славянскаго нѣт, а есть сепаратизм[17]) польскій, чешскій, хорватскій, сербскій итд. Не знаю, удастся ли создать школу с болѣе широкими взглядами? едва ли, вѣдь цѣлый ход жизни поддерживает только этот сепаратизм, извѣстное divide et impera может быть полезно политикѣ австрійской, но мнѣ положительно вредно. Я бы при болѣе благопріятных обстоятельствах не прочь убрать в своя-си на Неву!

Покорнѣйше прошу сообщить мнѣ, есть ли у Вас всѣ мои сочиненія, изданныя в академіи: 1⁰. Маріинское евангеліе.[19]) 2⁰. Переписка Добровскаго с Копитаром[12]), 3⁰. Вопрос о Кирилѣ[20]) и Меѳодіи в слав. филологіи.[21]) 4. Менеи служебныя за мѣсяц сентябрь по ноябрь.[22]) 5. Четыре критикопалеограф. статьи.[23]) Чего нѣт, я буду очень рад если могу предложить Вам отсюду.

С Вашим намѣреніем издать Ватиканское евангеліе кирилловским шрифтом, я вполнѣ согласен. Без такого изданія памятник остается мало извѣстен в особенности в Россіи, гдѣ как хотите все таки центр слав. наук.[24])

Что касается моей критики на статью Черноризца Храбра, я напишу об этом Я. К. Гроту,[25]) если он допустит, пусть доставит Вам типография тѣ уже отпечатанные листы, на которых помѣщается текст с моими примѣчаніями.[26])

Что касается важнаго (принципіально) предпріятія для католиков-черногорцев[27]) — я очень боюсь что оно не выйдет

[19]) Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae codex Marianus glagoliticus. Маріинское четвероевангеліе с примѣчаніями и приложеніями. Berolini-СПб. 1883.

[20]) Sic.

[21]) Рѣчь. Приложеніе к LI-му т. Записок Имп. Ак. наук. No. 1. СПб. 1885. 8⁰. 60 stran.

[22]) Carminum christianorum versio palaeoslovenico-rossica. Menaea Septembris, Octobris, Novembris. Petropoli 1886.

[23]) Приложеніе к Отчету о присужденіи Ломоносовской преміи за 1883 год. СПб. 1884. 8⁰. 191 stran.

[24]) Srov. můj článek „O potřebě nového vydání rukopisu Assemanova" v LF 53, 1926, 109. Srov. též ibid. 107².

[25]) Znamenitý ruský filolog a zasloužilý literární historik, vicepresident Ruské akademie věd, otec slavisty-historika K. J. Grota.

[26]) Jde patrně o obtahy příslušné části z Jagićova díla Corpus grammaticorum sloveno-rossicorum, které vydala Ruská akademie teprve roku 1895; srov. tam str. 297—319, 956—958.

таким, как я желал бы. По моему не слѣдовало бы слишком мудрствовать филологически, а за образец взять язык сербских и хорватских церковных книг XIII—XIV столѣтія, напр. не нужно добраага (достаточно добраго), не нужно писааше, глаголааше (достаточно писаше, глаголаше), не нужно мъногъ, вьсего (это сбивает только с толку, как произносить мъногъ читающему, лучше многъ, всего). Но я, как говорю, боюсь, что наши очень почтенные и любезные друзья Чрнчич, Парчич[28]) и под. станут исправлять язык до идеальнаго ,,филологическаго" совершенства. По моему слѣдовало бы имѣть в виду сближеніе, насколько оно достижимо, с книгами, т. е. церковными текстами, употребляемыми в православной церкви; не уступая конечно в исправности смысла, можно бы сдѣлать уступки в формах грамматических. Я говорю это не как богослов, а как желающий добра южному славянству. Курія должна бы устроить дѣло так, что бы книги приготовляемыя для черногорцев могли пригодиться со временем для всѣх южнослав. католиков, употребляющих еще славянскій язык. Я убѣжден, наши (далматскіе) глаголиты охотно отказались бы от неуклюжих знаков глагольских и замѣнили бы их церковными книгами кирилловскими, если бы только состоялось на это позволеніе куріи. Наши мадьяры ужасно боятся этого, но строго австрійскіе интересы, если бы только понимали их, стремленіем этим нисколько не задѣты.[29])

С нетерпѣніем жду Вашего труда о Кириллѣ и Меѳодіи.[30]) Я убѣжден, это будет (послѣ Рачкаго, в книгѣ котораго[31]) замѣтен еще юношескій пыл) первый капитальный вклад в науку. Дай Вам бог сил и здоровья благополучно привести дѣло к концу.

---

[27]) O této záležitosti srov. M. Murko, Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven, Slavia 5, 1926—1927, 300 n.

[28]) I. Črnčić (1830—1897), vydavatel hlaholských památek a autor práce o nápisu v chrámu sv. Lucie v Bašce na Krku a o jiných nápisech; Drag. Parčić (1832 až 1902) je znám jako vydavatel hlaholského misálu z roku 1893. Tento misál byl původně především určen pro Černou Horu, s kterou uzavřela Sv. stolice 31/3 1886 konkordát a zavedla v liturgii užívání staroslovanského jazyka. Srov. také poznámky o tomto konkordátu v knize Jos. Šímy, Právo konkordátní a konkordáty po světové válce (v Praze 1934), 72. O osudech staroslověnského misálu psal na př. Jos. Vajs. Sveta Cecilija 18, 1924, 173—176. Srov. také Jagić, Исторія слав. филологіи, 720—724.

[29]) Srov. M. Murko, Slavia 5, 1926—1927, 300—301.

[30]) Takové dílo Martynov nevydal, patrně zůstalo nedokončeno.

[31]) Franjo Rački, Viek i djelovanje sv. Cyrilla i Methoda, slovjenskih apoštola, Zagreb 1857. (Arkiv za povjestnicu jugoslovensku 4.)

Не знаю, извѣстно ли Вам, что „Архив“ под новым издателем завѣдывающим торговлею „Weidmannsche Buchhandlung“ сильно стѣснен, он прекратил число экземпляров на обмѣн. Но если у Вас до X включительно полный экземпляр есть, я могу доставить Вам от себя том XI. У меня нашелся дублет.

Покорнѣйше прошу принять увѣреніе в моем глубоком к Вам уваженіи.

Ваш

И В Ягич

* * *

V *třetím* dopise (z 19 2 1893)[32]) Jagić opět odpovídá na list Martynovův. Vzpomínal na Martynova zvláště při zkoumání nově objeveného listu bibliotekáře Anastasia, který vydal prof. J. Friedrich. Jakmile Jagić obdržel stať prof. Friedricha, dal ji hned všestranně posouditi v svém semináři. Z objevu se nelze neradovat; dopis Anastasiův je důležitý tím, že potvrzuje podání, které o nalezení ostatku přináší slovanská legenda o Cyrilovi. Více než dříve jsme ochotni věřit v historický podklad vypravování tohoto slovanského pramene. Jagićovi ovšem není ještě vše jasné, protože dosud neprozkoumal slovanského panegyriku o nalezení ostatku sv. Klimenta; Konstantinovo autorství panegyriku nepokládá za jisté. Jak by si přál, aby se ještě někde našel v plném objemu životopis sv. Klimenta Gaudenrichovy redakce! T. zv. italská (římská) legenda čerpá z velké části právě z tohoto pramene, a je proto dokumentem velmi důležitým. Jen zprávě této legendy o posvěcení Konstantinově na biskupství Jagić nerozumí a upozorňuje, že slovanský životopis Cyrilův o tom mlčí; žádá vysvětlení této otázky od Martynova. Stať prof. Friedricha má mnoho nedostatků; Jagić napsal pro Ruskou akademii její rozbor, který však dosud nevyšel; obrací se však do tiskárny s prosbou, aby mu poslala alespoň obtah; jakmile jej obdrží, pošle jej Martynovovi a byl by velmi potěšen, kdyby Martynov mohl jeho vývodům věnovati pozornost. Přeje Martynovovi mnoho zdraví k dokončení díla o Cyrilu a Metoději. Sám ještě dosud příliš nepociťuje pokračující stáří. Příliš brzká smrt drahého Miklosiche vzala mu starého ochránce, přítele a jedinečného v celé Vídni spolubesedníka in rebus slavicis. Opět si stěžuje na nedostatek zájmu a smyslu pro slovanskou filologii, zvláště v širším jejím rozsahu, jak ji chápe on sám. Dosud se mu podařilo vychovati jen jediného pořádného slavistu, Slovince Dr Oblaka. Všichni ostatní mají zájmy úzké, nadto leckdys spojené s rozličnými předsudky. Ani mezi profesory není lépe: v Rakousku provinciální sváry, v Rusku předsudky školy Lamanského. Dr. Pastrnek napsal též článek o objevu Friedrichově, vyšel však dosud jen jeho začátek.

---

[32]) Tento list obsahuje 6 stran textu.

Вѣна 19. 2. 1893.
19/I Hauptstraße 18.[33])

Глубокоуважаемый Иван Матвѣевич!

Ваше письмо очень обрадовало меня, оно доказало мнѣ, что Вы еще не совсѣм забыли меня. Сколько раз я думал об Вас и вспоминал Вас, в особенности по случаю неожиданнаго открытія, сдѣланнаго профессором Фридрихом.[34]) Он доставил мнѣ отдѣльный оттиск своей статьи раньше еще чѣм вышел выпуск и мы здѣсь, в моей филологической семинаріи, тотчас же подвергли статью всестороннему обсужденію. Самому открытію конечно нельза[20]) не радоваться. Счастливый случай так блестяще оправдал наши источники, в особенности житіе Кирилла, которое вѣдь ясно указывало уже на ,,сторіолу" Константинову! По моему открытое письмо Анастасія важно тѣм, что подтверждает преданіе легендарное, т. е. паннонской легенды о св. Кириллѣ и трансляціи. Мы теперь стоим на болѣе твердой почвѣ, болѣе еще чѣм до сих пор склонны вѣрить что из-за легендарнаго стиля сквозит историческая правда. Для меня еще не ясно, т. е. не выяснилось потому что я не успѣл вновь изучать извѣстный Вам славянскій текст ,,слова", панегирика на открытіе мощей, можно ли в сохранившемся текстѣ признать прямой перевод сочинения Константинова, или же это только перевод позднѣйшей передѣлки греческой, в основаніе которой, б. м., лег труд Константинов. Неупоминаніе имени Константинова теперь, конечно, не мѣшает, послѣ того как мы узнали, что Конст. нарочно не желал выставлять на показ свое участіе в открытіи мощей. Но насколько я помню впечатлѣніе, вынесенное мною из прежних чтеній этого слова, оно не склоняло бы меня ни теперь еще к убѣжденію, что именно в этом видѣ слова уцѣлѣло настоящее сочиненіе Константина. Впрочем, повторяю, этот пункт для меня еще не выяснился.

Как хотѣлось бы вѣрить, что найдется еще гдѣнибудь житіе св. Климента, редакціи Гаудериховой, в полном объемѣ! Мнѣ и теперь еще не кажется вѣроятным, что в италіанской легендѣ сохранилась в буквальной передачѣ послѣдняя часть Гаудери-

[33]) V Lange Gasse bydlil Jagić do r. 1890, o příčině přestěhování zmiňuje se v Pamětech II, 144.

[34]) J. Friedrich, Ein Brief des Anastasius bibliothecarius an den Bischof Gaudericus von Velletri über die Abfassung der ,,Vita cum translatione s. Clementis Papae." Eine neue Quelle zur Cyrillus- und Methodius-Frage. Mnichov 1892. Stgsber. d. Akad. 3, 1892.

хова сочиненія, но нельза[20]) повидимому сомнѣваться в том, что итал. легенда почерпнула оттуду бóльшую часть своего содержанія, стало быть она — источник очень важный и надежный! Одного только я не понимаю: как это могло случиться, что итал. легенда говорит о посвященіи Кирилла во епископы, а паннонская легенда умалчивает об этом? Вѣдь автор легенды паннонской был большой поклонник Константина. Ему должно бы быть весьма пріятно выставить и эту почесть! Зная много подробностей из римской жизни Константина он должен бы знать и это! Жду разрѣшенія этого вопроса от Вас! [35])

Соображенія проф. Фридриха отличаются на мой взгляд — поверхностною[20]) человѣка остроумнаго. Сколько невѣрных догадок он успѣл высказать в своей небольшой статейкѣ! Впрочем, в письмах ко мнѣ и моим молодым друзьям, он извиняется тѣм, что до селѣ мало изучал этот важный, но очень сложный вопрос. Длинная вереница несообразностей, попадающихся в его статьѣ, заставила меня написать для спетербургской академіи маленькій разбор его статьи.[36]) Несмотря на то, что я торопил господ сочленов, чтобы статья поскорѣе напечаталась, мнѣ не удалось еще досих увидѣть ее в печатном видѣ. На днях только был у меня в коректурѣ 2ой лист (жду еще третьяго, не полнаго). Тотчас по полученію Вашего письма, я обратился в типографію с просьбою, послать мнѣ по экземпляру хоть бы еще и не отпечатаннаго текста. Если послушаются меня, я пошлю Вам как скоро получу све[37]) то что до селѣ набрано. Во всяком случаѣ я был бы очень польщен Вашим вниманіем, нужды нѣт что Вы может быть и небудете во всем со мною согласны. Поэтому я бы очень просил Вас, если только это для Вас возможно, повременить нѣсколько (скажем дней на десяток) с Вашим отчетом о статьѣ Фридриха, тогда Вы могли бы заодно разобрать и мою статью и в чем Вы не согласитесь со мною высказать свои возраженія против нея.[38])

Желал бы я, даже очень желал бы, что бы Вам удалось довести до конца Ваш труд о Кириллѣ и Мефодіи. Дай Вам Бог долгой жизни и здоровья для исполненія этой задачи.[30]) Я пока

---

[35] Bližší poučení o těchto otázkách jasně podává F. Pastrnek v svých Dějinách slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda, v Praze 1902, na str. 20—30; o tom, byl-li Konstantin vysvěcen v Římě na biskupa, srov. tamtéž str. 87 v pozn. 81, a v Jagićově Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache, 1913, 29.

[36]) Vyšel s názvem Вновь найденное свидѣтельство о дѣятельности Константина Философа, первоучителя славян св. Кирилла, Сборник 54, 1893, 1—44.

[37]) Sic! Srbskocharvátský tvar.

еще не слишком чувствую подступающую старось.[20]) Слишком ранняя смерть дорогого Миклошича[39]) отняла у меня стараго покровителя и друга и единственнаго на всю Вѣну собесѣдника in rebus slavicis. У нас конечно славян много, но у нас всѣ вошли в злобу дня, в политику, она поглощает вниманіе и стариков и молодежи, для науки славянской, во особенности в болѣе широких размѣрах, как я понимаю ее, нѣт почти ни малѣйшаго интереса ни смысла. Сколько у меня возни с молодежью, но до сих пор удалось воспитать только одного порядочнаго, словинца (Миклошичева соотчича) дра. Облака.[40]) Он по крайней мѣрѣ в грамматических изслѣдованіях хорош. У всѣх прочих узкіе взгляды, с національными, иногда очень мелочными предразсудками. К сожалѣнію и между профессорами нѣт выдающихся людей по нашей части. Нѣт их в Австріи, еще же менѣе в Россіи. У нас провинціальная рознь, каждое племя заботится исключительно о своих ближайших вопросах, разрывая естественную связь частей с цѣлым. В Россіи же школа Ламанскаго[41]) негодует о неблагодарных ,,братушках'', извѣрилась во всѣх прочих славянах, не желающих поддаться под извѣстныя три начала: самодержавіе, православіе и народность.

При таком разбродѣ можете представить себѣ, насколько для меня чувствительна утрата такого добраго друга, как Миклошич!

Один из моих здѣшних доцентов по славяновѣдѣнію (др. Пастернек) написал также статью об открытіи проф. Фридриха, она выйдет в печати в маленьком журналѣ чешско-моравском: Časopis Maticy[20]) Moravské, но до сих пор напечатано только начало (пока все выйдет, пройдет целый год и больше!)[42]). Других отзывов я пока не знаю, да кажется и нѣт их. Теперь уже не то, что 30 лѣт тому назад: даже к вопросу кирилло- меѳодіевскому стали славяне равнодушны!

---

[38] Srov. Martynovův článek ,,Une lettre d'Anastase le Bibliothécaire''. Monde Latin et Monde Slave 1894, janvier.

[39]) Miklosich zemřel 7/3 1891. O stycích Jagićových s Miklosichem píše M. Murko, Rozpravy z oboru slovanské filologie 168.

[40]) Vatroslav Oblak, slovinský slavista, narozen v Celji 15/5 1864, zemřel 16/4 1896 tamtéž. Jeho život a dílo podrobně vypsal M. Murko, viz Rozpravy z oboru slovanské filologie (1937), 262—402.

[41]) V. I. Lamanskij, ruský slavista (1833—1914). Srov. o něm Jagić v Pamětech passim; M. Murko, Slavia 16, 1939, 370, 372.

[42]) Fr. Pastrnek, později profesor slovanské filologie na Karlově universitě (4/10 1853 — 17/2 1940). Jeho článek o objevu Friedrichově nese název ,,Nový pramen o sv. apoštolu slovanském Cyrillovi'' a vyšel v 18. svazku Časopisu Matice moravské, 1893, 32—38, 98—107, 209—215.

Простите мою пустую болтовню, но я так рад, что Вы дали мнѣ возможность „изјадати своје јаде", как говорит сербская народная пѣснь.

Примите пожалуйста увѣренiе в моем искреннѣйшем уваженiи и почтенiи.

Ваш
И В Ягич

* * *

Konče vydání tří zajímavých dopisů Vatroslava Jagiće I. M. Martynovovi, dovoluji si vysloviti přání, aby se některá slovanská instituce vědecká ujala úkolu sebrati a úhrnně vydati Jagićovu rozsáhlou korespondenci. Byl by to úkol nemalý, přinesl by však veliký prospěch pro studium nejen díla Jagićova samotného, ale vůbec pro zkoumání dějin naší vědy. I leckterá z jednotlivých otázek slavistických byla by v jeho dopisech osvětlena; psalť Jagić dopisy plné zajímavého obsahu, často dopisy vědecké v plném smyslu slova.

Josef Kurz

O slovanském odru.

1. Slovanské jazyky mají zajímavý termín, který znamená nyní několik rozličných věcí, patřících k materiální kultuře primitivního pastevectví a rolnictví, ale i lovectví, rybářství a včelařství. Je to slovo, které všecky slovníky píší *odrъ*; je jistě praslovanské. Jak se nám ukáže, patří zařízení, které původně mělo tento název, k nezbytnostem života dávných Slovanů a má množství analogií u jiných národů.

V češtině je *odr* (mask.; v plurálu — podle Příručního slovníku jazyka českého — buď mask. *odry, -ů* nebo i fem. *odry, oder* nebo neutr. *odra*). Přír. slovník j. č. má doklady pro tyto významy: 1. podpůrná mřížovitá konstrukce k upevňování révy, tvarových stromků a j., 2. (dial.) patro ve stodole, 3. vyvýšené lešení na sušení rozličných věcí (na př. vypálených výrobků hrnčířských). Význam prvý je pro nás vedlejší, poklesl už na termín, z něhož se pro původní podobu a funkci odru dá upotřebit jen málo. Zato ty druhé významy jsou důležité. Jakožto ,,patro ve stodole" je *vodr* znám v jižních a západních Čechách. Znají jej spisovatelé z těch krajů: Holeček, Baar, Klostermann, Čapek-Chod. Na dotaz, otištěný v Naší řeči 14, 139, potvrdilo i několik dopisovatelů znění *vodr* a význam ,,patro ve stodole" od Třeboňska až po Plzeňsko (zde však již ustupuje). Přitom někteří určují význam ještě přesněji, a to tak, že *vodr* je ,,patro nad mlatem", nikoli nad pernami (přístodolky). Na př. pan Josef Brož, prof. v. v. z Plzně, píše: ,,Slovo *vodr* znamená tolik co jinde *patro*: část prostoru ve stodole nad mlatem. Vnitřní prostora stodoly rozdělena jest v půdorysu zpravidla ve tři oddělení. Uprostřed mlat, do něhož se vjíždí vraty, a po obou stranách perny, oddělené od mlatu nižšími stěnami, z vodorovných klad sroubenými. Stěny ty slovou zátiny, zátěny. Jedině nad mlatem zdvihá se patro neb *vodr*, strop to z tenčích prken neb trámců složený, sloužící, jako perny, ke skládání slámy nebo obilí ve slámě. Názvem tím rozumí se i tento strop jakožto podlaha i prostor podstřešní nad ním". Významné je (ústní) sdělení p. doc. F. Oberpfalcera, že na vodr se dává hlavně seno (otava) nebo jetel, aby proschly nebo doschly, aby se nezapařily, kdežto suchá sláma se ukládá na půdu (t. j. patro nad přístodolky).

Obr. 1. Život na salaši u Jasině v Karpatské Ukrajině.

Kromě toho jsou v starší době dosvědčeny ještě významy jiné. U Klareta je *odr* přeložen slovem *caricum* (= lože). Není vyloučeno, že to je v tomto významu vlastně slovo církevně-slovanské, jsouť i jiná toho druhu u Klareta. Podle Výboru 2, 1565[1]) (ptáčníci) *baudky k lapání a spatřování ptactva na dříví udělané mají a těm odry říkají*. U Jungmanna *odry*, (*vodry*, *odři*) jsou především kolíky, tyčky na upevňování révy, loubí, zná však i ostatní významy (patro ve stodole, bouda ptáčnická, lože).

V slovenštině je *vôdor*, vždy s *v*- (o tom níže), a znamená patro ve stodole (v. Bartek, Slovenská reč 7, 1893-9, 37 s citáty z Kukučina a j.)[2]). Kromě toho však znamená i „slup" (= „záhaťa na ryby") na východním Slovensku (Martinka, Sborník Muz. slov. spoločnosti 25, 1931, 84). Tento význam je i v slovenštině moravské (na jižní Moravě). Podle Noháče (Národopis lidu čsl., Mor. Slovensko, I 399) „na podzim, není-li veliká voda, zhotovují si rybáři u břehů na mělčích místech *odry*, do nichž chytají jazky. Odry pořizují rybáři takto: Do dna řeky zarazí se asi tři koly na metr od sebe vzdálené, které jsou propleteny proutím, takže tvoří plot. Před tímto plotem uvázán je na dlouhé váze (dřevo) čeřen. Tento dá se váhou vytáhnouti nebo spustiti..." Všimněme si, že tu je pletenina z proutí mezi koly.

U Poláků je *odryna* „šopa, stodola na seno" (Karłowicz, Sł. gwar 3, 406 z Litvy. Snad je to z bělorus. *odrýna*). Nenalézáme podrobnější popis, ale označení šopa dává tušit, že to je přístřeší na seno, sestávající ze čtyř vysokých kolů (sloupů), na nichž je upevněna stříška, která se dá po těchto sloupech posouvati nahoru — dolů podle výše zásoby sena. Důležitější však je pol. *odra* (totéž je bělorus. *adżor*). Je to čtvercovitá plošina z prken, která se upevňuje ve vodorovné poloze pod korunou lesních stromů chovajících úly divokých včel. Na Bílé Rusi se ještě zachovaly primitivní formy brtnictví. Jednak je tam ještě spousta divokých lesních včel, usazených v dutinách stromů. Jejich „úly" si nálezce po starodávném způsobu označí svou značkou v kůře jakožto svůj majetek a upraví si otvor do toho úlu dvěma dlužemi (více o tom v Listech filologických 51, 132). Jednak se též přinesené kláty zavěšují do koruny silných stromů. Na ochranu před zálusky medvědů si majitel zhotoví takovou plošinu, jak ukazuje obr. 11., pro větší jistotu ji někdy opatří na spodní straně špičatými kolíky (ze dřeva

[1]) Výpis z materiálu Jos. Zubatého, uloženého v kanceláři Slovníku jazyka českého.

[2]) Naproti tomu se bez *v*- cituje slovo *odrina*. Kott Přísp. 1, 249 (a Kálal) má ze Slov. Pohľadů 12, 174 objasnění, že *odrina* je „tenčie drevo na vodry v stodole".

Obr. 2. Ze života Kirgizů na Pamiru.

nebo ze železa) dolů obrácenými, takže medvědovi je věru těžko dostati se nahoru.

U Rusů *odr* (dial. též *odér*, gen. *odrá*) je postel, máry, dvoukolá široká telěga; *odrina* je plošina ve včelníku pod úly a také myslivecký posed pro čekání na medvěda (srv. na obrázku č. 10 obdobný medvědí posed z Finska). Dále může v nářečích *odr* znamenati i seník (srv. výše bělor. a pol. *odrynu*) nebo i veliký chlév na rohatý dobytek[3]).

Bulharské *odr* je především velká široká lavice na spaní nebo sedění; dřevěná postel; dále veranda, přístřešek, podjezd („čardak") před hlavními dveřmi domu; lavice před domem; pletené sedátko na vůz; podlaha.

U Srbocharvátu *ȍdar* (g. *ȍdra*) je postel, máry, plošina na sloupkách. Odvozené *odrina* je „rozkládající se vinný keř".

Slovinské *odri* jsou lešení.

Konečně v církevní slovanštině *odrъ* znamená postel (s tímto významem se s ním setkáváme pak i v rusko-csl. a srbsko-csl. památkách) i nosidla; překládá se jím řecké *κλίνη*, *κλινίδιον*, *κράββατος*, ale i *σορὸς*[4]). Na př. *vъzьmi odrъ tvoi ἆρον σου τὴν κλίνην* Mt 9, 6 Mar. (*lože tvoje* Zogr. Ass.). Příklad ze srb.-csl. (u Vondráka Chrest. 169) *i povelě mnichu sъ dvěma ženama na odrě spati* (*δυσὶ συνευνάζεσθαι*) *i jedino lěto vъzdrъžati se.*

2. Z těchto na pohled tak rozmanitých významů je vidět, že tu jde o něco, co asi svou původní funkci ztratilo, a to buď úplně nebo aspoň z větší části. Chceme-li však těm názvům a těm věcem porozuměti, nevyhnutelně musíme původní funkci odru hledati. Jak možno

[3]) O starorus. *odrina* viz Niederle Život starých Slovanů I 810. Podle jeho citátů stávaly u staroruských dvorů kromě kletí a holubníků též *odriny*. Niederle se domnívá, že to bylo původně „nějaké přístřeší na trávu a seno, pod nímž se v létě příjemně spávalo". Byly to nejspíše šopy na seno, jako běloruské a polské *odryny*, s posuvnou střechou.

[4]) Srv. Jagić Entstehungsgeschichte 359 („*lože* wechselt ab mit *odrъ*, ohne Bevorzugung des einen oder anderen Ausdrucks..."), Berneker IF. 31, 411, Margulićs Der aksl. Codex Suprasliensis 82.

Obr. 3. Sušení sýra u Kirgizů na Pamiru.

spojiti všechny ty významy?

Patro nad mlatem (čes., sloven.) ve stodole je plošina z trámců a slabších dřev, zpravidla jen řídce pokrytá podřadnými prkny, která se už k ničemu jinému nehodila (na př. tak zvanými „krajinami“) nebo hrázkami. Na patře se zpravidla ukládají obilné snopy svezené s polí, a to především takové, které potřebují doschnouti (kdežto snopy zcela suché se mohou ukládati do přístodolků, kde jsou od utlučené země odděleny jen řídkou podlahou z dřev.) Takto má vzduch k nim přístup od spodu, nakladená vrstva se k vrcholu úží (podle tvaru střechy) a nikdy není tak vysoká, jako kdyby snopy byly uloženy v přístodolku. Výše jsme uvedli výslovné svědectví z jižních Čech, že na patro nad mlatem se dává seno (luční i jetelové), aby náležitě vyschlo; má totiž pod sebou vždycky volný vzdušný prostor (kdežto patra nad přístodolky volný vzduch pod sebou nemají, neboť i spodní prostor přístodolků se zarovná slamou, a to nejdříve). Zkrátka sušení slámy nebo trávy na této plošině vystupuje tu zřetelně do popředí.

K patru funkčně náleží pak nejblíže všecky ty plošiny na sušení (vypálených hrnců a j.).

Lože zvané *odrъ* (csl., nyní ještě u východních a jižních Slovanů) musíme si představiti nejprve jako obdélníkovou palandu, dřevěnou plošinu na čtyřech sloupcích (v každém rohu sloupec), zaražených do země. (Srv. obr. č. 8.) Na takovéto palandě spávala celá rodina. Palanda byla na sloupcích, aby člověk spal v teplejší vrstvě vzduchu nežli je při zemi a aby domácí zvířata (psi, ale i myši atd.) tak lehce na odr nemohla (pamatujme, že ve světnicích chována v zimě i jehňata, kůzlata, ba i telátka). Tak se popisují nejjednodušší spací palandy na př. u Malorusů, ale takováto spací palanda na čtyřech sloupcích je známa i u jiných národů, zvláště na nižších stupních kultury, neboť je to věc velmi prostá, na takový vynález nebylo třeba velkého důvtipu. Jsou sice i jiné formy primitivních loží: někde se spí na rohožích nebo kožích přímo na zemi (u Cikánů a j.), někde jsou visuté rohože (na př.

Obr. 4. Indiánské pueblo z Nového Mexika.

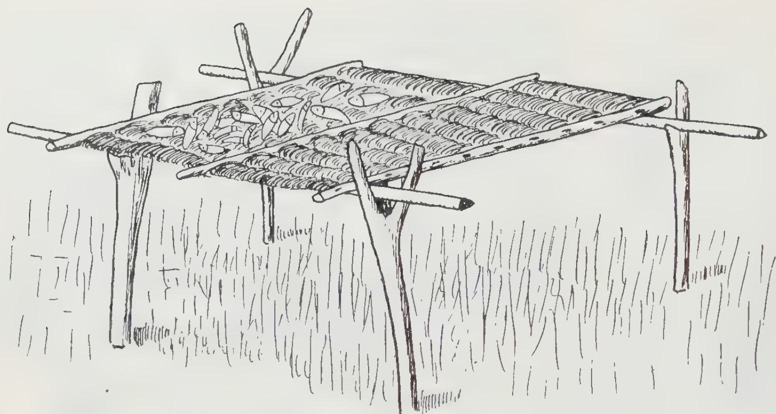
u některých amerických Indiánů), ale tam, kde šlo (v tuhých zimách!) o trochu tepla a kde se v chýši tísnila v zimě i mláďata zvířat, rozšířila se záhy právě tato forma dřevěné plošiny na sloupcích. Pravíme velmi záhy; vynalezena mohla být na mnohých místech zcela samostatně. Je známa jak v Eurasii, tak i v Americe u Indiánů, ale i u trpaslíků v Africe, u domorodců andamanských atd. Z toho dospěl W. Koppers[5]) k závěru, že tato forma pochází snad již z „prakultury". Že se dalším vývojem tyto rozměrné palandy (pro mnoho osob!) přeměnily nakonec v naše přenosné postele, není třeba zvlášť objasňovati. Rovněž tak je jasné, že *odr* může znamenat i nosítka (pro nemocné) nebo máry[6]).

Šopa na seno (odvozenina *odrina*) se liší od rovné plošiny na sloupcích tím, že místo plošiny je tu posuvná stříška (obr. č. 7). Tyto šopy se vlastně nazývaly původně **borgъ* (č. *brah*, pol. *bróg* atd.), a jen tam, kde toto jméno zaniklo, ujala se odvozenina od *odrъ*.

---

[5]) W. Schmidt a W. Koppers, Völker und Kulturen (= Der Mensch aller Zeiten, sv. III), Regensburg, b. r. [1924], str. 490 n.

[6]) Máry, na nichž se u ruských raskolniků nebožtík nese z domu až ke hrobu, označují se tímto starým jménem (*odër*), srv. Schraderův Reallexikon d. idg. Altertumskunde ²I 127. Prý tento název ukazuje na to, že snad byla doba, kdy se mrtvý vynášel ke hrobu na svém úmrtním loži. Tato domněnka však není nutná, spíše byly máry tak nazvány proto, že podobou vskutku na odr upomínají. To je tím pravděpodobnější, že se jméno *odrъ* přenáší bez rozpaků i na několik jiných podobných věcí, kde podobnost je ostatně menší.

Obr. 5. Sušení ryb v Estonsku.

Že dále lovecký posed mohl dostati toto jméno (nebo odvozeninu), nemůže překvapiti. Posedy jsou totiž lovecká stanoviště (obyčejně všelijak maskovaná větvemi nebo i celými useknutými stromky) na 3—4 vysokých sloupcích (nebo jsou vestavěna mezi stromy), plošiny se zábradlím, kde lovec vyhlíží a čeká zvíře na dostřel. Podoba (výška, šířka) může býti rozličná podle potřeby (t. j. podle výšky a druhu lesního porostu), ale základní útvar bývá všude stejný. Srv. obr. 10. z Finska. Stejný posed (u Bulharů zvaný *čardak*) může sloužiti též k hlídání polí (srv. obr. 9.). Ptáčnická bouda je arci podobné jednoduché zařízení.

Vůbec i primitivní čardak patří k tomuto útvaru. V nejjednodušší formě to jsou prosté přístřešky před vchodem do domu, t. j. vodorovné (nebo jen mírně skloněné) plošiny na dvou nebo čtyřech sloupcích. Pod nimi sedávají rodiny v létě navečer po práci nebo za deště, tam se beseduje i večeří. Toto je orientální *čardak*, z něho se na západě a v chladných podnebích vyvinuly přístřešky (loubí, podjezdy) bytelnější, ale velmi už změněné (na př. buď jsou zděné, s postranními výplněmi, takže vzniknou jakési stěny, nebo jsou to jen stříšky nad vchodem, bez podpěrných sloupků nebo stěn).

U běloruského brtnického odru (obr. 11.) chybějí arci podpěrné koly. Je z toho patrné, že podstatnou součástí odru je právě jen ona plošina. Tento nedostatek je vyvážen tím, že ta plošina je umístěna ve výši (neleží na zemi!), a to je důležité; vůbec jde u odrů všech o plošiny vyzdvižené, neboť jejich účel to vyžaduje.

Poslední skupinka je ta, kde původní podoba je už dosti změněna. Tak odry = mřížovité podpěry pod stromky nebo vinnou révou

Obr. 6. T. zv. „plošinový hrob“ u Dakotů.

nejsou už žádné plošiny, ale jen řídké mřížoví na dvou nebo třech nízkých nebo vyšších sloupcích, které podchycuje přetížené větve. Nejdále od puvodního určení jsou odry rybářské. Zde zbyly jenom koly (jsou dokonce v řadě za sebou, nikoli do čtverce nebo obdélníku!), mezi nimi je propleteno (ve svislém směru!) proutí (aby bránilo rybám plouti dále). Útvar je tedy, pravda, odchylný, ale zato proutí je vlastně původní materiál, z něhož vrchní plošina odru byla dělána. Rybářský odr (nebo odra?) ukazuje tím, že má minulost velmi dávnou, že vznikl a že to jméno bylo na něj přeneseno ještě tehdy, když původní odry byly ještě plošiny z proutí, t. j. když ještě sloužily, jak dále uvádíme, pouze k sušení potravin.

To jsou tedy rozličné ty odry. Na některých se spí, některé podpírají, jiné brání přistoupiti k něčemu nebo brání odplouti, jiné chrání před deštěm, jiné vyzdvihují nad okolní stromy a ukrývají lovce. Jsou všecky ovšem ze dřeva. Kterého znaku nebo které funkce se má tedy chopiti ten, kdo chce objasniti jejich jméno?

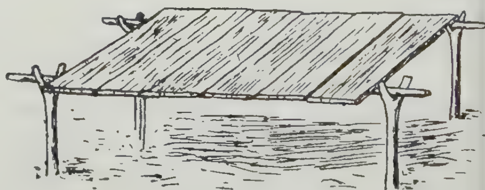
3. Etymologie dosud podané, pokud jsou mi známy (hlavně z Preobraženského Etim. sl. rus. jazyka I 640 n.), jsou tyto: Miklosich Etym. Wb. 220 za slovanskými slovy uvedl cikán. *vodro*, maď. *odor* a lit. *ardai* „Stangengestell“, ale podrobněji se o poměru těchto slov nevyjádřil. Tato slova nejsou však prapříbuzná, ale přejatá. Cikánské je důležité svým *v-* (o tom níže). Litevské *ardas* je žerď, na kterou se věší len, aby vyschl (tak Niedermann-Senn-Brender), plur. *ardai* jsou „žerdi v sušírně, na které se kladou snopy, aby vyschly“ (Šlapelis); je převzato ze slovanštiny, provedlo však metathesi souhlásek. — Potebnja Etj. 3, 85 předpokládal prvotní význam „kůže“ ve smyslu „postel“ a proto spojoval *odrъ* s *derǫ*. — Brandt Dop. zam. 114 dělil to slovo na *o(b)-dr-ъ*, také k *derǫ dьrati*. — Iljinskij O někotorych archaizmach i novoobrazovanijach praslavj. jazyka 13 chápal *o-drъ* obdobně jako *o-strovъ*, tedy jako „prostor obklíčený nebo podepřený dřevem (*-dr-* prý nulový stupeň proti plnému ve *-strov-*). Pochybnosti o tom u Jagiće AfslPh. 24,

Obr. 7. Šopa na seno.

581. — Rovněž tak Pogodin Slědy kornej-osnov 258 myslil na ide. *dru-, naše *dřevo*. — Bezzenberger BB. 27, 174 srovnával *odrъ* s ř. *ὄστριμον* „chlév, ohrada" (z *ὀστρο-*, a to dále z *ὀϑτρο-*) a se sthn. *etar* (něm. *Etter*). — Uhlenbeck PBBeiträge 26, 295 n. spojoval *odrъ* pouze s tímto germánským slovem (poměr **edhro-* v germ. k **odhro-* v slovan.), to přijal i Meringer IF. 18, 256. Tato spojení přešla nyní do slovníku Walde-Pokorného I 121. Kluge má však pro *Etter* spojení jiné, také Boisacq Dict. étym. 724 má to za nejisté. — Scheftelowitz IF. 33, 141 spojoval *od-rъ* „Pfahl" (!) s véd. *ád-ga-* „Rohrstab, Stengel", lit. *uodegà* „Stengel, Stiel, Schwanz" atd. (Významové východisko je chybné!). — Konečně budiž uvedeno i to, co 1905 napsal o slově *odrъ* Meillet Études 410: „on a proposé des explications diverses, toutes très hypothétiques; la présence d'un élément suffixal est au moins incertaine".

4. Mám za to, že původní funkci odru nalezneme při životních formách poměrně nejprostších, t. j. u kočovníků, u pastýřů na salaších, u rybářů a pod. U nich takové lešení má své významné místo v jejich zaměstnání, v jejich výrobě potravin, u nich je to vlastně jedinou „budovou" vedle stanu (boudy, salaše) a vlastně jedinou „hospodářskou budovou", neboť ani pro dobytek nemívají nic jiného než proutěnou ohradu. Původní funkce tedy u nich je ta, že to je zařízení na sušení potravin vanoucím vzduchem. K tomu účelu se takové plošinky na čtyřech sloupcích (žerdích) užívá dosud u Slovanů i jinde. Nejjednodušší způsob je zajisté ten, že se do země zarazí čtyři dřevěné žerdě, na ně se pak upevní plošinka z proutěného pletiva (líska). Věci, které se takto suší, jsou mimo dosah domácích zvířat a dětí a vůbec nepovolaných bytostí, vzduch je ovívá se všech stran, i zespodu. Velmi názorně nám tuto funkci ukazuje obrázek č. 1. ze života pastýřů na Podkarpatsku. Na levé straně vidíme takovéto lešeníčko (bohužel neúplně), suší se na něm hroudy ovčího sýra. Ještě zřetelněji je důležitost tohoto zařízení vidět na obrázku z Pa-

Obr. 8. Pryčna na spaní z Polska.

miru (č. 2.). Tu jde o kočovné Kirgizy, u nichž jediným stavením je obytný stan, vedle stanu pak opodál stojí jediné vedlejší „stavení“, to, co bychom slovansky nazvali odrem. Proutěná plošina se prohýbá pod hroudami bílého sýra. Detailní záběr (č. 3.) to ukazuje ještě výmluvněji. Že se tímto způsobem suší potraviny i u Slovanů, dosvědčuje Moszyński v uv. kn. I 224n., vykládaje zároveň, jak se z tohoto sušení na slunci vyvinulo uzení potravin kouřem. Podle něho „mezi Slovany, žijícími ve velmi primitivních poměrech, jako na př. mezi některými kmeny ruskými, srbsko-charvátskými atd., ještě dnes dosti často možno nalézti sušení masa a zvláště ryb na větru a slunci... Ryby se suší na vzduchu buď pod okapy střech, zavěšené na nízkých žerdích, nebo také na stejných žerdích, opřených o sloupky zaražené poblíže chaty pod širým nebem. Sem tam na př. v západním Srbsku i maso suší podobným způsobem. Poblíže chaty se vybere místo větrné a slunečné, a tam na čtyřech sloupcích rozloží se plošinka z žerdí řídko rozložených. Kousky masa, napíchnuté na proutky ostro seříznuté, umístí se daleko jeden od druhého na té plošince a suší se na ní po dobu 10—15 dní. Na Polesí se rovněž setkáváme se sušením masa na větru anebo v zašitých pytlících pod střechou; uzení se tam vlastně nevídá. Možno však upozorniti na to, že sušení masa pod střechou v starodávných kouřných chatách bylo vlastně totožné s uzením. Podobně se vyvíjí uzení samozřejmě všude tam, kde se praktikuje sušení nad ohněm v uzavřeném prostoru, tedy, jde-li o Slovany, zvláště v krajích balkánských — v chatách s otevřeným ohništěm a beze stropu“.

Obr. 9. Posed polního hlídače v Bulharsku.

Toto lešení je útvar tak jednoduchý, že může býti vynalezen všude a v každé době zcela samostatně, a tedy není divu, že se stavbami zcela podobnými se shledáváme snad po celém světě. Podle podnebí a potřeby slouží pak buď k sušení nebo jako přístřeší nad rolnickým nářadím a pod. Není však naším úkolem sledovati toto zařízení a jeho funkce ve všech zemích. Jenom jako příklad jeho obecného rozšíření přinášíme několik obrázků z oblastí neslo-

vanských, a to z Estonska (sušení ryb, obr. 5.) a z indiánských území severní Ameriky, kde se na takových lešeních suší yukka, kukuřice, dýně, dříví (obr. 4) ba i mrtvoly[7]) (obr. 6.), po př. slouží za kůlnu pro domácí nářadí.

Obr. 10. Lovecký posed z Finska.

Na podobných plošinách se za stara sušívalo i obilí, zvláště ve vlhkých letech, kdy obilí venku vyschnouti nemohlo, naopak bylo pro stálé deště nebezpečí, že obilí „vzroste" a v zimě nebude co jísti. Tehdy brávali nedoschlé obilí domů a dosoušeli je na stojanech nebo lešeních nad ohněm (v. Moszyński I 198). Taková zařízení byla buď venku, opodál od domů, nebo bývala i vestavěna do stodol. Máme tu snad vysvětlení toho, proč naše patro se v jižních Čechách a na Slovensku nazývá *vodr, vôdor*, totiž stopu toho, že na patře se obilí vskutku sušilo.

Toto jest tedy původní odr, plošinka na sušení potravin, stojící na sloupcích. Ostatní útvary podobné (lovecké posedy,

[7]) Kladení zavinutých mrtvol na takové odry (nebo na vodorovné plošinky umístěné do korun stromů) je doloženo u prérijního kmene Dakotů. Mrtvola leží na tomto odru tak dlouho (třeba i několik měsíců), dokud měkké části těla neztlejí a tělo úplně nevyschne. Teprve potom se tvrdé a suché pozůstatky z nebožtíka pohřbí do řádného hrobu.

lože[8]) atd.) mohly ovšem přijmouti časem jméno *odrъ* také, když to slovo přestalo být etymologicky průhledné. A to se stalo velmi záhy.

Obr. 11. Brtnický odr na Bílé Rusi.

K tomuto *odrъ* patří možná i jméno městečka *Odry* (*Oderau*) ve Slezsku; podobná jména jsou též u Jihoslovanů (viz záhřebský akad. slovník). Ale ovšem je těžko říci, jaké odry tam původně stávaly, zda odry na sušení ryb či snad odry na lapání ryb či nějaké jiné[9]).

5. Chceme-li tedy podat etymologii, která by co nejlépe vyhovovala i reáliím, musíme vyjíti od té funkce, která je při odru nejpůvodnější: od sušení potravin na vanoucím vzduchu, které má za účel jejich konservování.

Po stránce hláskové musíme položiti za základ nikoli znění *odrъ*, ale *vodrъ*. Začáteční *v-* je bezvadně zaručeno slovenským *vôdor*. Je na Oravě, v Liptově a j., tedy v krajích, kde není hiátového *v*. Kukučin a Hviezdoslav (= usus oravský) píší vždycky *vôdor*, v Liptově to slovo zní *vódor, vu̯odor, uu̯odor, lu̯odor*. V Liptově hiátové *v* také není; zájmeno 3. osoby zní tam sice *u̯on, u̯ona u̯ono*, ale nejde o hiátové *v*, nýbrž o labialisaci dlouhého *ó*, někde totiž pouze *uon ona ono*; *voňahdy* je analogické podle *von*; rovněž tak pouhá labialisace je v *u̯osmy, u̯ostrva*[10]). Tyto slovenské tvary mluví tedy zcela bezpečně pro **vodrъ*, nedají se vysvětliti žádnou analogií nebo jinak. Je-li tudíž původní znění *vodrъ*, pak i ty jihočeské tvary citované výše mají pravděpodobně *v* původní

[8]) Na takových lešeních se spí venku sem tam i v Orientě; na př. u Kurdů jeden předpis životosprávy zní takto: „Spi na střeše domu nebo stanu, a nemůžeš-li z jakéhokoli důvodu takto spáti, postav si vysoké lešení na volném místě, pokryj je větvemi fíkového stromu a tam nocuj.“ (Lidové noviny 21. II. 1931 odp.)

[9]) Nepatří sem však jméno řeky *Odra*, i když Iljinskij l. c. tak tomu chtěl (prý Odra = řeka obklopená lesy). Tato *Odra* je zajisté jméno předslovanské a neslovanské.

[10]) Viz Stanislav Liptovské nárečia 205, 315. V *uosmy* je labialisováno dlouhé *ó* (délka je tu analogií podle *piaty, šiesty, siedmy*). Rovněž tak v *uostrva*. Zde je délka zcela neočekávaná (ostatní odvozeniny od *ostrý* mají *o-* krátké), nejspíše se to slovo, když se tam stalo *a*-kmenem (česky je ještě *ostrev ostrve*!), přichýlilo k jiným dvojslabičným kmenům na *-a* s délkou v první slabice. Nesprávně posuzuje *v-* v slově *vôdor* Bartek na uv. m. Podle něho by se mělo psáti *ôdor, v-* je prý podle skutečné (= labialisované) výslovnosti toho *o-*. Je to ale naopak: slovenská délka *ô*, ojedinělá v celé slovanštině je právě projevem zpětné analogie k případům labialisace (t. j. k takovým jako *ôsmy, uosmy* proti českému *osmý*).

a ne hiátové. Druhé svědectví pro *v* může býti i přejatý tvar cikánský *vodros* (*vadros, badras, vodro*)[11]). Odpadnutí začátečního *v* před temnou samohláskou není zjev neznámý; máme jej, jak známo, v několika slovanských jazycích ve slově *vosa* (již v staroslověnštině!) a ve slově *vǫsъ* ,,vous" (již stsl. *ǫsъ*).

Slovo **vodrъ* dělíme na *vod-rъ*. Kořenné *vod-* máme u nás v rodině slov *vedro, vędnǫti* (č. *vadnouti*) a *vǫditi*. O těchto slovech jsem podrobně vykládal v knize Studie o tvoření výrazů expresivních (Praha 1930) 52—55. Kořen **ve(n)d-* znamenal ,,horkem něco sušiti, konservovati, po př. v útvarech s pasivním pojetím ,,ztráceti svěžest"; *vod-rъ* je tedy = zařízení na takové sušení teplým vzduchem; později arci také podobné zařízení i pro účely jiné.

K uv. m. bych chtěl něco doplniti. V našem jazyce k té rodině patří ještě několik dalších slov: řadíme sem litomyšlské *provadlé prádlo* = napolo uschlé (Hodura LF 67, 282). K tomu pak jistě patří *ovanouti* (o prádle = oschnouti), citované v Naší řeči 14, 86 a ovšem i Bartošovo moravské *ověnút*. Uvedené *ovanouti* (místo *ovadnouti*) podlehlo vlivu slovesa *vanouti*, působilo tu, že prádlo schne tím, že na ně *vane* vítr. Mor. *ověnút* nás pak vede k stč. *uvěditi* (z *vęd-*): Kott 4, 497 cituje z bible Olomoucké *větvie jeho uvědí plamen* ramos eius arefaciet flamma. Dále 7, 1009 má Kott *věditi* arefacere, *vědněti, vědnouti* tabescere. K tomuto se pak hlásí slovenské *vädiť*, asi ,,mořiti, trápiti".

Na př. *nech nás nevädí úmornou prácou* Kukučin 17, 189; — *keď už nemôžeš do nás chodiť, sľa kde sa mi vädiť* (= je mi lhostejno, kde se budu trápit), *tu alebo tam* 20, 118 (říká děvče svému milému); — *patril by nám... príplatok, že sa vädíme v tomto území, znášame vetrisko, dažde a zimu* Kukučin, Slov. pohl. 39, 4; — Hviezdoslav 3², 11 má *zvädiť*, Kálal 813 má *vyvädený* ,,uvadlý, utrápený".

Konečně *údlý* ,,uzený": *varůj se tvrdých a slaných pokrmů, audlých ryb i masa* Tonsoris, Rada lékařská (1771) 2; — *údle mäso* u Rázuse, Júlia I 13; — *udlina* u Kálala 736; — čes. *přiboudlý*. Stran tvoření srv. pol. *więdlina*, r. *vjálina* a sloveso *vjáliť*, v. výše.

Pro naše slovo nejbližším příbuzným je *vęditi* (č. *uditi*, pol. *wędzić*, mlr. *vúdyty*, slovin. *voditi*). Ono má jednak stupeň *o* v kořenné samohlásce jako *vodrъ*, jednak jeho význam přísluší k *vodrъ* právě co nejlépe. *Uditi* jest nyní u nás ,,horkem (dýmem) svěží, čerstvé potravině svěžest odnímati (aby se konservovala)" (srv. mé Studie 53); udí se zpravidla maso, ryby, ale i sýr (slovenské oštiepky jsou uzené ovčí sýry). U nás

---

[11]) Tyto tvary jsou u Miklosicha Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europas I (SB. Wien 1872) str. 27.

tedy má zde úlohu kouř, a jsou i jistá pravidla, že dým z toho neb onoho druhu dřeva (na př. z jalovce, jedle) se nejlépe hodí k určitým druhům masa, dává mu zvláštní vůni (*vonja* z **vodnja!*), trvanlivost nebo chuť. V staré době však šlo, jak plyne ostatně i ze souvislosti s *vedro* a s *vednoti*, jenom o vysušující působení proudícího vzduchu. Termín *vęditi* jistě znamenal jenom ono sušení potravin (pro úschovu), jako na př. sýra, pouze na čerstvém vzduchu, právě tak jako se suší sýr na těch obrázcích z Podkarpatska anebo z Pamiru. O přechodu k dnešnímu významu viz výše citát z Moszyńského[12]).

Slovo *vodrъ* je zajisté velmi starobylé: to dokazuje přítomnost přípony *-ro-*[13]), neboť v praslovanské době není ta přípona u substantiv již produktivní, pochází tedy ten útvar z doby předslovanské. K tomu se dobře hodí forma kořene, totiž to, že nemá ještě nosovky, podobně jako adjektivum *vedrъ -a- o*. Ale i když *vodrъ* může býti z doby velmi rané, je to přece jen název teprve slovanský. Prajazykové stáří toho slova se dokázat nedá (v jiných jazycích není obdobného jména!), i když příslušná věc mohla býti známa již prvotním Indoevropanům a nepochybně jim i známa byla. Jejich kultura byla v starší periodě z valné části pastýřská, stepní[14]), i oni kočovali na středoasijských stepích jako dnešní Kirgizové.

Z hořejších výkladů tedy vyplývá, že *odrъ*, slovo i věc, je u Slovanů domácí odedávna. Mysliti na přejetí od kohokoli není třeba[15]).

Poznámka k obrázkům.

Č. 1. Zmenšená reprodukce školního nástěnného obrazu, jejž vydala školní správa Podkarpatské Rusi. — Č. 2. a 3. Z filmu ruské vědecké výpravy na Pamir, který byl u nás promítán před patnácti lety. — Č. 4. Kresba akad. malířky Bocho-

[12]) Takto zjištěný kořen *ve(n)d-* byl tedy termínem pro jistý způsob konservace potravin (sušením na vzduchu). Jiné kořeny, znamenající „suchý, sušiti" měly povahu zcela jinou: znamenaly jen nedostatek vláhy, po př. zdůrazňovaly nevítanost, záhubnost takového nedostatku. O adjektivu **sausa-* „suchý" to tvrdí Vendryes Symbolae gram. in hon. J. Rozwadowski I 147 n.

[13]) Sloven. *vôdor*, rus. dial. *oder*, sch. *odar* a bulh. *odăr* mají sice mezi *d* a *r* samohlásku, zdánlivě ukazující na jer, ale to je stejný pozdní zjev jako v sloven. *vietor* proti č. *vítr* (**větrъ*), *kopor* proti č. *kopr* atd. O tom Bartek na uv. m.

[14]) Srov. na př. Rudnicki Slavia occidentalis 9, 607.

[15]) To je odpověď na otázku, kterou filologům položil Niederle Život starých Slovanů I 874. Přitom budiž opraveno malé nedopatření Niederlovo na předešlé stránce téhož díla. N. tam praví, že „název *odrъ* pokládají Uhlenbeck a po něm Meringer za germánský". Ale ze stilisace obou autorů vyplývá jasně, že mají *odrъ* a *Etter* za slova prapříbuzná. V Alpách došlo naopak dokonce k tomu, že slovanské slovo bylo přejato do němčiny: z jedné osady v severním Štyrsku (Altaussee) dokládá Meringer na uv. m. slovo *Otter* a výslovně dí, že je slovanské. Jsou to „Holzabteilungen für Streu und Grummet, welche auf die Tenne aufgesetzt sind und bis zu ihrer Decke reichen". Toto slovo, přejaté od Slovanů (!), jeví zřetelnou podobnost s významem jihočeským!

řákové-Dittrichové z cesty k novomexickým Indiánům, po prvé uveřejněna v Lidových novinách 5. září 1931 odpol. — Obrázky 5—11 kreslil autor: č. 5 podle fotografie v knize I. Manninena Die Sachkultur Estlands I. (Tartu 1931), str. 269; č. 6 podle Illustrierte Völkerkunde, herausg. von Georg Buschan, I[3] 122; č. 7 podle fotografie u Manninena v uv. díle II. (Tartu 1933) 129; č. 8 podle kresby u K. Moszyńského, Kultura ludowa Słowian I 571; č. 9 podle kresby tamtéž, str. 463; č. 10 podle fotografie v knize U. T. Sirelia, Die Volkskultur Finnlands I (Berlin 1934), tab. 15. Č. 11 podle fotografie v knize D. Zelenina, Russische (Ostslavische) Volkskunde (Berlin 1927) 81.

Brno. *Václav Machek*

Zo štúdia slovanských osobných mien v Evanjeliu cividalskom (Ev. Civ.).

Problém kmeňovej príslušnosti slovanských mien, zapísaných v Ev. Civ., nebolo možné riešiť do tých čias, kým sme nevedeli , akí Slovania obývali v stredoveku v Panónii. Doteraz sa myslelo, že Panóniu obývali Slovinci. Podrobným rozborom historického miestopisu tejto veľkej oblasti sa mi ukázalo, že najväčšiu časť tohto územia obývali Slováci. Ich sídla siahaly na západe na západný breh rieky Ráby, na juhu išly dosť hlboko pod Blatenské jazero, na východe od Blatenského jazera zaberaly najväčšiu časť Šomodskej a Tolnianskej stolice. Existenciu Slovákov môžeme tu sledovať až do XV. stor.

Po tejto práci som pristúpil k rozboru slovanských mien v Ev. Civ. (C. Bethmann, *Die Evangelienhandschrift zu Cividale.* Neues Archiv der Gesellschaft für deutsche Geschichtskunde II, 1876, str. 113—128).

Určenie kmeňovej príslušnosti slovanských mien v tejto pamiatke je veľmi ťažký problém. Zvolili sme si ten postup, že mená osôb, ktoré putujú do sev. Talianska vo spoločnosti slovenských, resp. veľkomoravských kniežat, pokladáme za slovenské, t. j. mená osôb vo spoločnosti s Rastislavom, Svätoplukom, Pribinom a Koceľom. Mená, zapísané v skupine s Pribinom a Koceľom, patria nesporne do Panónie. Povedali sme, že táto oblasť bola zväčša slovenská; preto mená z Panónie pokladáme s najväčšou pravdepodobnosťou za slovenské. V niektorých prípadoch so Slovákmi putujú aj južní Slovania — Chorváti a Slovinci. V takýchto prípadoch treba aspoň približne určiť, ktoré asi mená sú okrem zjavne chorvátsko-slovinských ešte juhoslovanské. Je to úloha veľmi ťažká. Pomáhame si tak, že si všímame jednak jazykový ústroj mien a jednak hľadáme, či niektoré z mien pri južnom Slovanovi nie sú v inej skupine, ktorá bola slovenská alebo chorvátska, resp. slovinská. Tu je možné hovoriť len s pravdepodobnosťou väčšou alebo menšou. Nesmieme zabúdať, že aj na slovenskom inak území v Panónii našli sme malé stopy slabého chorvátského alebo slovinského osídlenia.

Všímame si aj nemeckých mien, t. j. mien nemeckých kňazov a či-

niteľov, známych z *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* z r. 871. Tu sa uvádzajú mená nemeckých kňazov, účinkujúcich v Pribinových a Koceľových kostoloch. Uvádzajú sa aj nemeckí činitelia, prítomní u Pribinu 12. okt. 848 a 24. jan. 850. Niektoré z týchto mien sa vyskytujú aj v Ev. Civ. Podľa nich predpokladáme, že Slovania, putujúci s týmito Nemcami, boli z Pribinovho okolia a teda najpravdepodobnejšie Slováci, lebo široké a ďaleké okolie Pribinovho kniežatského sídla bolo slovenské. O Nemcoch, spomínaných pri posviacke kostola P. Márie, sa myslelo jednak, že žili trvale na Pribinovom dvore (Kämmel, *Die Anfänge deutschen Lebens in Österreich*, 276), a jednak, že patrili do sprievodu arcibiskupa Liuprama (M. Kos, *Conversio*... 80—81). Podľa našej pamiatky niektorí budú zo sprievodu arcibiskupa Liuprama a niektorí boli naozaj trvale usídlení u Pribinu a putovali s jeho Slovákmi do Talianska.

Pri niektorých zriedkavých menách môžeme usudzovať podľa hláskoslovných znakov, ale takýchto je veľmi málo. Pri väčšine môžeme postupovať tak, že hľadáme, ktoré z nich sú obvyklé u južných a západných Slovanov. Mená, ktoré sa najčastejšie vyskytujú u západných Slovanov ako osobné alebo v miestnych názvoch, pokladáme s pravdepodobnosťou za slovenské. Takto postupoval aj Vatroslav Jagić v *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache* (Berlín 1913², str. 480—483) pri rozbore mien osôb, prítomných na posviacke kostola P. Márie 24. jan. 850 na Pribinovom Blatohrade. Tu uviedol aj niektoré mená z Ev. Civ. Takto som postupoval aj vo svojej štúdii *Pribinovi veľmoži* (Linguistica Slovaca I/II, 1939/40, 118—150). Už Jagić videl, že skoro polovica týchto mien prislúcha k osobným menám, ktoré sú obvyklé najmä u západných Slovanov. Ja som predpokladal, že 11 je západných a 3 južné. Vtedy sme ešte nevedeli, že väčšina Panónie bola slovenská. Moje výzkumy sú až z rokov, nasledujúcich po tejto štúdii. Preto je možné, že aj z ostávajúcich troch mien mohlo niektoré prislúchať Slovákovi. O tejto mojej štúdii písal Fr. Grivec, *Slovenski panonski velikaši* (Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XXI, 1940, Ljubljana, str. 63—65), ktorý, pravdaže, stojí ešte tiež pri starých názoroch o osídlení Panónie. Tu len pripomenieme, že v Panónii bývali aj Slovinci a Chorváti, ale nie tak, ako sa to doteraz myslelo.

Pri tejto metóde sú možné omyly, lebo niektoré meno, obvyklé najmä u západných Slovanov, mohlo sa dakedy vyskytnúť aj u Chorvátov a Slovincov. Iného východiska pri danom materiáli však niet. Aj v dnešných časoch je vrstva osobných mien, obvyklá v jednom národe a neobvyklá v inom. Môže sa však stať, že v niektorých prípadoch

meno, obvyklé v jednom národe, sa vyskytne v inom národe, kde inak nebýva obvyklé. Tu sú rozličné obyčaje, ktoré však môžu mať výnimku. S tým musíme teda počítať aj pri rozbore mien v Ev. Civ.

Keď si však uvedomíme, že väčšinu Panónie obývali Slováci, že s mnohými skupinami pútnikov idú Pribinovi nemeckí kňazi a iní nemeckí činitelia z Pribinovej a Koceľovej blízkosti, môžeme s istou dávkou pravdepodobnosti predpokladať, že nositelia slovanských mien týchto skupín boli najmä predkovia Slovákov, resp. Slovieni, ktorí sa dnes volajú Slovákmi.

Pri niektorých menách nemožno určiť, či to boli Slováci, Chorváti alebo Slovinci, pretože niet nijakej opory pre približné určenie, resp. návštevníci idú sami po jednom alebo dvoch a pod. Podľa toho, že sú to asi ľudia najmä z Panónie, môžeme predpokladať, že niektorí z nich boli Slováci. Niektorí mohli byť Chorváti alebo Slovinci.

Vedomí sme si teda všetkých ťažkostí, ktoré sa tu vyskytujú. Opatrným rozborom všetkých okolností sa však ukázalo, že najväčšia väčšina slovanských mien prislúcha Slovákom. Nie je to vlastne ani prekvapením, keď dnes vieme, že väčšina Panónie bola slovenská.

Slovenských mien podľa nášho rozboru je najpravdepodobnejšie 276 a 3 úlomkové zápisy. Pri niektorých skupinách nemožno zápis mena prečítať. Vo skutočnosti teda by bolo zápisov slovenských mien viac. Niektoré mená sa opakujú, lebo napr. aj Svätopluk, Pribina, Koceľ boli v kláštore po dva razy. Dva razy tam bol aj Pribinov človek Žilic, ktorý sa spomína aj pri posviacke kostola P. Márie na Blatohrade 24. jan. 850. Tým sa teda výsledné číslo obmeňuje.

Niektoré mená nemožno nijako presne alebo pravdepodobne pripísať Slovákom, Chorvátom alebo Slovincom. Mohly prislúchať hociktorým z nich. Takých som napočítal 37 a 6 nejasných. Akže číslica Slovákov je veľká, je možné, že aj medzi týmito je pomerne veľký počet slovenských mien.

Niektoré mená nie sú slovenské, ale nevieme určiť, či sú chorvátske a či slovinské; sú však pravdepodobne juhoslovanské.

Istotne chorvátske sú tie, ktoré sú pri osobách bezpečne chorvátskych. Tak iste je to so slovinskými menami. Najbezpečnejšie sú bulharské mená, pretože vo dvoch zápisoch sa vyslovene poznamenáva, že osoby sú z Bulharska. Jedno meno je, zdá sa, bulharské podľa hláskoslovného znaku. Jedno z mien je najskôr srbské, a to meno srbského kniežata Mutimíra.

Podávame niektoré ukážky mien s výkladmi podľa nášho ponímania. Ostatným sa budeme venovať v osobitnej knihe.

Uvádzame skupiny mien podľa fólií a čísla príslušnej skupiny zápisov; po citovaní nasleduje výklad.

f. 5⁰.

1. eban ... prebrassclava pressoboda mutacus

eban ... — asi *(J)eban(ъ)*. Porov. čes. priezv. *Jebavý* (O. Březina). Bodky označujú asi nečítateľné iné meno.

prebrassclava — *prě Braslavъ.* Nie je to očividne chorvátske knieža Braslavъ medzi Drávou a Sávou. Poukazuje na to predložka *prě,* ktorá je stredoslovenská (a zriedka v starej poľštine, ktorá tu neprichodí do úvahy). Sem patrí staré meno mesta Bratislavy: *Braslav*espurch na r. 907 u Aventína zo začiatku XVI. stor. podľa starých análov, *Brezalau*spurc na r. 907 Ann. Juv. max. z pol. XII. stor., *Preslawa*spurch 1052 Ann. Altahenses. Porov. rus. miestopisný názov *Braslav,* od Minska na sever. — Rački a Kos čítali Pribislava — očividne nesprávne.

pressoboda — *prě Sobotǫ,* porov. čes. m. n. *Sobotice* k os. m. *Sobota* k *sobъ* ‚adiumentum' M. 98. 353 (tu čes. *Sobata, Sobotka* a i.). Predložka *prě* ukazuje tu zas na slovenčinu. Nemôže to byť predpona; ukazuje na to najmä predošlý názov, ktorý je už složený a teda nebola by tu ešte predpona. Ukazuje na to aj zápis na f. 241 *zababerado,* v ktorom je jhsl. *za* v tej istej funkcii.

Rački a Kos videli tu *Prisnobuda;* výklad je nesprávny, lebo niet naň predpokladu v zápise. Event. by to mohlo byť aj *Sъbǫdъ;* porov. sloven. m. n. *Zbudza,* čes. os. m. *Zbud,* poľ. *Zbąd* a i. (Šmilauer, Vodopis 494).

10. Memento domine famulorum famularum ..... uuitgauo cō adalpert reginuart austregaus immo. paltilh. bribina terpimer. petrus. maria dragoiud sabes pizeden ... nisl. benedictus. straha. petro. bedoslau. mihahel. siliz. coten. kanei. drisimer. engildeo. amulpirc. irnpurc. kissiperga. ernipurc. sedobra .... dragoroc. moeta. couar .... arcumis ... saba. cafrad. iob. estimir. radasta. ado. eginolt. uuihheri. irminolh. ratpir hantuni

uuitgauo — asi *Vit(i, o, ě)govъ* k *vit-* a *gov-* ‚hovieť'. Ku koreňu *gov-* porov. srch. os. m. *Črъnugovikь* (-ić) r. 1378 Mon. Serb. 190, obec *Govьnь* r. 1293—1302 ib. 58. Toto meno číta Kos (251) *Vitogoj.* Je zapísané aj na f. 23: *uuitego* ‚6': *uuitgou,* 9: *uuitigau,* v listinách: *Uuitagouua* 859 (Kos, Gradivo II, 128), *Witigowo* 882—7 (ib. 211), *Vuitagouonis* okolo 900 (ako otec Heimo-v; ib. 248). V Liber confr. vet. (MG

Necrol. II, 35): *Uuitagauuo* com. Kos (251) čítal toto meno ako *Vitogoj*. Písanie s *-u-*, *-uu-* ukazuje, že tu je *-gov-*. Je to meno slovinského kniežaťa, ktorý dostal od kráľa Ľudovíta majetok v Admontskej doline v dnešnom Štajersku, a od cisára Karola III. dvor v Grunzwita (Grünz) v dnešnom Dolnom Rakúsku (Kos, Gradivo II, 128). Ako vidíme, putuje do kláštora s Pribinom a Trpimírom. V Lib. confr. vet. sú z IX. stor. monachus *Uuitocouo* (22), *Uuitagauuo* com(es) (35), *Witigowo* (39), *Uuitagauo* diac(onus) (18).

bribina — *Pribina*, slovenské knieža. Na f. 14′ sa zapisuje ako *priuuinna*, v Conv. Bag. et Car. ako *Priwina*, r. 846 *Briwino* (Kos, Gradivo II, 109), r. 860 *Briuuinus* (ib. 131). Iný Pribina: *Pribine* cetinstici 1078 (Rački, Mon. VII, 117) v Chorvátsku. Konštantín Porphyr. uvádza aj bána: *Pribunia* (kap. 31, Rački, Mon. VII, 398).

Zápis *bribina* pochodí od nemeckého kňaza, lebo píše *b* miesto *p*. Rački (385) i Kos (251) čítali tu *Pribina*.

terpimer — *Trъpiměr*(ъ); na tomto fóliu je aj zápis *tripimiro*, na f. 23 *tripemero;* inde: *Trpimirus* dux Chroatorum 852 (tr. asi 1333) (Rački, Mon. VII, 3), tamže aj *Tirpimiro* (ablativ; str. 5). Jeho syn bol Petrus (viď f. 23) a tento nasleduje v Ev. Civ. f. 5′ hneď po Trpimírovi.

Toto je teda chorvátske knieža, ktorý vládol ok. r. 845—864 (F. Šišić, Geschichte der Kroaten 78).

dragoiud m. *dragouid-Dragovid*(ъ); porov. meklenb. *Dragovit* M. 58. 118, chorv. *Dragouit* 1070/nesk. tr. (Mon. VII, 82), *Dragouito* 1070—3 (ib. 96), 1080 (ib. 132). Tento člověk patril asi k Trpimírovej družine.

sabes — *Sobeš*(ь), skrátená forma nejakého složeného mena na *Sobě-*. Porov. čes. *Soběšín* M. 98. 353. *Soběš*(ь) je už západný Slovan; keby to bol Chorvát, čakali by sme *Seběš*(ь).; porov. srbch. m. n. *Sebešić* (Im.-Reg. II, 936).

pizeden — *Pьzьden*(ъ) k *piz-*, litov. *pisu, pist* ‚den Geschlechtsakt vollziehen' Mühlbachs-Endzelin, Latviešu valodes vardnica III, 229, lotyš. *pis-u* (Matzenauer LF XII, 344), poľ. *pizia*, luž.-srb. *pjeza, pjezać* (Linde, Słow. jęz pol. II, 2, 647, Pful, Łužiski Polski Słownik 462). Porov. poľ. os. m. *Pizla* Tasz. 88, m. n. *Pyzinki* Kozierowski, Badania II, 221, *Pyzdowy* ib. 220, *Pyzy* ib. 221, čes. priezv. *Píza* Kotík, NP 52.

. . . nisl — asi . . . *mysl*(ъ).

straha — *Strachъ;* porov. rus. *Strachъ, Strachovъ* M. 102.373.

petro — môže byť slovan. *Petrъ*. Porov. vyššie *petrus*.

bedoslau — *Bědoslav*(ъ). Na f. 1′ je *beda sclauo*.

siliz *Žilic(ь)*. V Conv. Bag. et Car. sa spomína tiež *Siliz* pri posviacke kostola Panny Márie na Pribinovom hrade 24. den. 850. Je to očividne tá istá osoba, lebo je i tu v Pribinovej družine. Meno je západoslovanské, t. j. slovenské, lebo má -*c*- za psl. **tj*. Toto meno sa zachovalo ako názov kraja *Zselic, Zselicség* (maď. -*ség* je ako slovan. -*sko*), od Blatenského jazera na juhovýchod. Núka sa tedy domnienka, že tento veľmož mal v tom kraji svoje sídlo a majetky.

coten — *Koten(ъ)*; porov. rus. *Kotenъ* Mor. 103, sloven. *kotiť*. Podľa Račkeho (385) je to *Choten*, podľa Kosa (251) tiež (*Hoten*).

kanei — *Kaněјь*; porov. srbch. *Kanina*, čes. *Kanimír, Kaniš* a i. Mor. 97.

drisimer — *Drъžiměr(ъ)*; porov. čes. *Držimír*, srbch. *Držimir* a i. M. 59. 121.

sedobra — asi *Čädobrъ(-a)*; porov. m. n. sloven. *Čaradice* k os. m. *Čarad*, čes. *Čáslav*, poľ. *Czasław, Czesławic*, čes. *Čabuze* k os. m. *Čabuď* (*Čeradice, Číhošť, Čímysl* M. 111. 329).

Viď tu *sedobra* na f. 38′ — tu je to slovenské meno, lebo tu je *Skrъbenъ*. Viď aj iné názvy na *Ča*- v tejto pamiatke.

Je však otázka, či tento zápis netreba čítať ako (*Vь*)*šedobrъ* (-*a*). V Poľsku sú miestne mená *Sieradowo, Sieradz, Seradzice* a pod. V historických zápisoch bývajú tvary *Wszeradza* za dnešné *Sieradza, Szwyradzicze* za dnešné *Sieradzice* a pod. K o z i e r o w s k i (*Badania*... VII, 104), ktorý uvádza tieto doklady, vysvetľuje *Sie-, Se-* ze *Vše-* a uvádza aj rus. *Sivoloža* ze staršieho *Vsevoloža*. Kos (251) doplnil záznam na *sedobra(t)*. Tak aj Rački (l. c. 383). Pravda, po ňom nasledujú bodky, a teda meno mohlo byť dlhšie. Lenže bodky môžu označovať aj nečitateľné iné mená. Na f. 38′ je *sedobra*. Je to najskôr tá istá osoba. Na tomto fóliu niet bodiek; to ukazuje, že aj na f. 5′ je plný zápis mena.

dragoroc — *Dragorog(ъ)*; porov. chorv. *Dragobrat, Dragomil, Dragomir, Dragomuž(a), Dragoneg, Dragorad, Dragovit, Dragoľub, Dragodjeď* ai. Maretić, Rad 81, 118, Mor. 77—8, čes. *Rohovlad* M. 93. 323. Podľa Kosa (251) je to Dragorok. Rački ho nevysvetľuje.

moeta — *Mo(j)ęta*; porov. čes. m. n. *Mojetín* k os. m. *Mojata* z *Moj*ęta.

couar — *Kovar(ь)*; porov. čes. priezv. *Kovář*. Meno je západoslovanské, lebo u južných Slovanov je *kovač* a aj miestne názvy sú tvorené od neho (Im.-Reg. II, Spis.). Porov. čes. *kovář*, sloven. *kováč*, východosloven. *kovaľ*, m. n. *Kovár* (okr. Modrý Kameň) a *Kovarce* (okr. Topoľčany).

arcumis — možno (*J*)*ar*(*ь*)*komys*(*lъ*), ale nie je to isté.

saba — *Soba;* porov. čes. *Sobata, Sobava, Sobek, Sobík,* m. n. *Sobín,* sloven. m. n. *Soboš,* priezv. *Sopko* m. *Sobko,* poľ. m. n. *Sobów* k os. m. *Soba* atď. M. 98. 353, 175. 288.

cafrad — azda *Kav(ě)rad(ъ)*? ku *kav-* (porov. *kavka,* sloven. m. n. *Kavečany, Kavačovce*)? Alebo *Kov(ě)rad(ъ)*?

estimir — *(J)ězdimir(ъ);* porov. srbch. *Jezdimir* M. 111. 465, sloven. priezv. *Jezný,* v starších záznamoch *Jízdný* (Liptov. sv. Ján). Podľa Kosa (251) je to *Čestimir* - očividne nesprávne.

radasta — *Radosta:* porov. čes. m. n. *Radostice, Radostín* M. 92. 316. Je to najskôr západoslovanské meno, lebo u južných Slovanov nenachodíme takýchto m. n. Kos (251) vysvetľuje tiež z *Radosta.* Rački ho neuvádza.

ado — možno *(V)adъ;* porov. stč. *Vad* M. 39—30. Možno však, že *ado* je neslovanské, lebo Schönfeld (2) uvádza os. m. *Addo,* o ktorom sa myslí, že nie je pragermánske.

ratpir — *Rat(i, ь?)pir(ъ).* Viď na f. 79'.

Meno *iob* môže prislúchať Slovanovi i Nemcovi. Ak by to bol býval Slovan, bol orientovaný k latinskej bohoslužbe, lebo pri orientácii k slovanskej bohoslužbe miesto *b* by bolo *v.*

Niekoľké z týchto mien sú slovenského pôvodu. Sú tu, pravdaže, Chorvát Trpimír so svojím synom a Slovinec Vitogov. K Trpimírovi patril azda aj Dragovid, lebo toto meno sa aj neskôr vyskytuje u Chorvátov. Nasledujúca osoba Soběšь je už však očividne slovenská. A tak možno, že pisár zapísal najprv mená chorvátskeho kniežaťa a jeho syna a popri nich ich sprievodcu a ešte nejakú Máriu, avšak ďalej zaznačil už Slovákov z Pribinovho a Koceľovho sprievodu. Myslíme tak preto, lebo medzi ďalšími menami sú viaceré, ktoré možno, resp. treba pokladať za západoslovanské: *Soběš*(ь), *Žilic*(ь), *Kovar*(ь) a možno aj *Soba, Radosta, Moję̨ta.*

Zápis urobil Nemec, lebo píše *t* miesto *d*: estimir, ba aj *c* miesto *g*: dragoroc. Inak zapisoval dosť dobre.

V tejto skupine máme doklad stykov slovenských kniežat s chorvátskymi a slovinským. Nemecké mená po mene kniežaťa Vitogova patria najskôr k jeho sprievodu. Ostatné nemecké mená označujú osoby Pribinovho sprievodu, lebo sú medzi slovanskými menami západoslovanského rázu. S chorvátskym Trpimírom sotva išli Nemci.

Nevieme, pri akej príležitosti išla táto veľká a pestrá spoločnosť do nášho kláštora. Bola to akiste nejaká dôležitá príčina — azda politicko-cirkevného rázu. Je to jediný prípad stretnutia kniežat slovenských, chorvátskeho a slovinského v našej pamiatke. Bolo to, pravdaže,

pred r. 861, rokom Pribinovej smrti. Historik nám azda bude môcť podať bližšie osvetlenie príčiny.

Je to nesporne dôležitý údaj.

Nemecké mená si zaslúžia tiež povšimnutia. Meno *adalpert* sa v súvislosti s Pribinom spomína aj r. 848: *Adalperht* (*adelperht, adelpreht, adelpercht, adilpercht* — v rôznych odpisoch Conv. Bag. et Car. XII.). Videli sme ho s inými Pribinovými ľuďmi aj na f. 2 s Nosiměrom atď. — Meno *reginuart* je najskôr identické s menom korutanského kňaza, spomínaného v Conversio V.: post eos Reginbaldum et *Reginharium* (regenhardum, reinharium) presbyteros. Tento teda patril k slovinskému kniežaťu Vitogovovi. — *Engildeo* je veľmož v Panónii, spomínaný s Koceľom. Engildeo a jeho dvaja synovia mali kostol, ktorý bol posvätil arcibiskup Liupramm. Tento kostol obdaroval Koceľ; mal ho potom kňaz Ermperht (Conv. XI.). — Nevieme, či *amulpirc* je totožný — asi nie — s *Amalrich-om* (*amelrich*), prítomným na posviacke kostola P. Márie 24. jan. 850 na Pribinovom hrade. Meno *eginolt* nie je akiste identické s menom Egilolf (egillolf, egelof) v Conv. XII. r. 848 v Pribinovom okolí.

f. 6'.

1. adeluinus. menedraga. trebelio. gomer. merisclafa. souuinnao. rastisclao. pudaram. citamuscle gonimer. rasmene. nitrabor. kasno. uuitamusclo. musclonna. negot. lala. stranamer. trebenna.

adeluinus — *Adalvinus,* soľnohradský arcibiskup († 14. V. 873), známy zo života sv. Metoda a jeho misie na V. Morave.

menedraga — *Mьnědragъ* k *mьně-*, cogitare'; porov. čes. *Mnislav* M. 79. 233. Podľa Kosa je to *Manjdraga* — očividne nesprávne.

trebelio — *Trěbelь* ku *trěb-*; porov. čes. m. n. *Třebel, Třebelovice.* M. 181. 323, srbch. *Trebeljevo* Im. — Reg. II, 1030. Kos vysvetľoval ako *Trebil,* Rački (l. c.) a Maretić (Rad 81, 130) ho neuviedli. Zápis je asi latin. datív sing. V Lib. conf. vet. je z IX. stor. *Trebel* (41).

Na Slovensku máme obec *Terbelovce,* maď. *Terbeléd,* v Novohrade. Doklady sú *Therbedid* 1246 (Fejér, Cod. dipl. IV. 1. 408. Csánki I, 109), *Therbedied* 1279 (ÁÚO XII, 267) a i. Dnešná forma ukazuje na **Trěbel-*, stará na *Trěběděd-*. Sem patrí aj meno východosloven. samoty *Terebľa,* maď. *Tereblye* (Abaujská stol.). Staršia sloven. forma bola **Trěbeľa.* Dnešné tvary v oboch prípadoch sú zpätne prevzaté z maď.

gomer — *Go(ji)měr(ъ),* u Kosa *Gojmir;* porov. srbch. *Gojmir, Gojslav.* V Pribinovej družine pri vysviacke kostola Panny Márie 24. jan. 850 v Blatohrade bol tiež *Goimer-Gojiměr(ъ)* (Conv. Bag. et Car. XI.). Nebude to tá istá osoba, lebo ide o dve krajiny — Rastislavovu a Pribinovu.

merisclafa — *Měrislavъ*, event. *Měrislava* k *měrъ*. Kos čítal *Miroslava.*

souuinnao — *Sobina;* porov. čes. *Sobín, Soběna,* rus. *Sobina* k *sobъ* ,adiumentum' M. 98. 353. Tu je zas asi datív. sing.

rastisclao — *Rastisla(v)ъ,* event. koncové *-o* je latin. datív. Je to knieža *Rastislav-Rastic.*

pudaram — asi *Podarom(ъ);* k utvoreniu porov. miestne názvy *Radom, Radomice, Radomino* M. 92. 316 k os. m. *Radom;* k základu porov. poľ. m. n. *Podarzewo* Koz. Bad. II, 167. Aj na Slovensku bolo známe os. m. *Podar;* porov. m. n. *Padár,* od Rimavskej Soboty na sv. (Csánki I, 143). V Panónii vo Vesprímskej stol. je dnes osada *Podár* s dokladmi *Padar, Pudar* 1240, *Pudar* 1381, *Padar, Podar* 1387 atď. (Csánki III, 247).

citamuscle — *Čьtomyslъ.* Kos čítal *Žitomysl,* ku ktorému by patrilo m. n. srbch. *Žitomyšlić* M. 62. 137. Písanie *ž* ako *c* je však len v neistých prípadoch. Mien na *čьto* nevieme uviesť. Výklad z *čьto* z grafických dôvodov je však, zdá sa, pravdepodobnejší. Nemožno sa tu stavať proti výkladu zo *Žitomyslъ,* lebo je predsa len obvyklé meno a normálne utvorené.

Rački tu myslel na *Cvitamysl.* Bolo by to ku *cvьto, cvětъ* ap. Lenže tieto mená sú slovenské a v slovenčine je tu *kv-: kvet,* staršie *květ* atď.

gonimer — *Goniměr(ъ)* ku *gonъ* ,pulsio'; porov. sloven. m. n. *Hoňovce,* čes. os. m. *Hoňata* a i. M. 50. 78.

rasmene — *Razměnь* k *raz- a měn-* ,meniť'. Rački tu videl *Rašmen* a uviedol *Rašan.* Tak aj Kos. Tieto výklady sú zrejme nesprávne. Máme tu starý príklad na stredoslovenské *raz-* (porov. sloven. *rázvora, rázpin* ap.).

nitrabor — *Nitrabor(ъ)* (*Nitroborъ?*) (aj Kos) k menu mesta *Nitrava Nitra.* Bol to očividne veľmož z Nitry. Druhá časť mena *-borъ* ukazuje, že to bol najskôr vojak (význam by bol ,nitriansky borec'). Z tohoto príkladu vidíme, že Rastislav, s ktorým tento putuje do Talianska, mal blízky vzťah k Nitre.

kasno — *Kaz(ь)nъ;* porov. rus. *Kaznьcъ* Mor. 96, sloven. *Kazanec, Kazimier.* V Lib. confr. vet. z IX. stor. je *Cazan* (24); nevieme, či patrí sem.

uuitamusclo — *Vitomyslъ;* porov. čes. *Vítoslava,* poľ. *Witoslaw* M. 41. 39, srb. *Vitomir* a i. Mor. 40. M. 41. 39.

musclonna — *Mysloňa* alebo *Myslonь;* porov. čes. *Myslen,* žen. *Myslena* M. 78. 232. Neďaleko Bratislavy, pri Sv. Jure, bola v stredoveku osada *Myslen.*

negot — *Nĕgot*(ъ) k *nĕga* ‚neha'; porov. srb. *Nĕgota,* rus. *Nĕgotin, Nĕgutin* M. 82. 256.

lala — *Lala* neznámeho významu; porov. srb. *Lala, Lalica, Laloš* M. 70. 194, priezv. *Lalić.*

Na Slovensku sú samoty *Lalíci, Lalinek, Laluhovia.* T. Maretić (Rad 82, 111) kladie meno *Lalić* k *Lazarus.*

stranamer — *Stranomĕr*(ъ); porov. čes. *Stranislav*(*a*) M. 101. 371, rus. *Stranimirъ* Mor. 187. M. 101. 371. Kos čítal *Stranimir,* Račke *Stranamir.*

trebenna — *Trĕbeňa;* porov. čes. *Třebeň* M. 107. 409.

Celá táto skupina mien je jasne slovenská, lebo osoby sú v družine s Rastislavom. Tvar mena *Rastislavъ-Rasticь* je pre svoje *ra-* stredoslovenský.

6. tesina. slotiuenza

tesina — *Tĕšina,* event. *Tĕšьna*(?); porov. čes. *Utĕšen* a tak aj srb., rus. a čes. *Tĕša* a i. M. 107—8. 414. Rački, Kos: *Tešina.*

slotiuenza — *Zlativęca;* porov. čes. *Zlatoslav* M. 63. 143. Tu máme *zlato-* a *vęt-* ‚väčší, viac'. Je tu teda *c* za psl. **tj,* t. j. názov je západoslovanský, t. j. slovenský. Kos čítal Zlativenca.

Táto skupina je teda bezpečne slovenská.

8. doblisclaug. godesclagua. zelesclauua. lich . . abraam. teuderic. uualderaht. gonteraht. soguigai. ermescuent. semia. presclauonte presclauonte. ezamus. qulo. dabramusclo. romald. gon . . .

doblisclaug — *Dobľislav*(ъ) s *l'*-epentetickým, t. j. meno je juhoslovanské. Porov. stsl. *dobljь,* bonus', čes. *Dobislav,* poľ. *Dobiesław* M. 55. 113. Tasz. 30. Kos a Rački uviedol *Dobislav,* resp. Kos takto čítal.

V Liber confr. vet. (MG. Necr. II, 30) je *Deblegauuuo* z *Doblĕgovъ?* z IX. stor.

Na Slovensku je priezvisko *Doblík* (Dunajská Streda), lenže je možné, že toto súvisí s chorvátskou kolonizáciou.

godesclagua — *Godĕslava,* event. *Godĕslavъ.* Kos: Godeslava. Porov. sloven. *Hodizlaus* 1268/1272 v Domaniši v Trenčianskej (Šmilauer, Vod. 68), *Hotszlow* 1232 v Ozorovciach (ib. 94), čes. *Hodislav, Hodslav,* m. n. *Hodslavice,* poľ. *Godzisław,* m. n. *Godawice.* M. 49. 73, 142. 73, srbch. *Godeslav* Maretić, Rad 81, 119. Je aj na f. 167 medzi slovenskými ľuďmi.

zelesclauua — *Želĕslava,* event. *Želĕslavъ?;* porov. rus. *Želislavъ* 1262 Mor. 84. Podľa Račkeho je to *Zъleslava,* podľa Kosa *Zleslava.* Výklad zo *Zъlĕslavъ, -a* by bol možný.

lich.. — *Lich..*; porov. *lihamere* — *Lichoměrъ* 6 (tu je to slovenský názov).

soguigai — *Sobigojь* alebo *Soběgojь*; porov. čes. *Soběstoj, Sobitěch* a i. M. 98.353. Forma *Soběgojь* je možná preto, lebo *ě* cudzí pisári písali ako *i* (napr. pápež. listina z r. 880 Industriae tuae). *Sobi-, Sobě-* ukazuje svojím *-o-*, že nositeľ mena bol západný Slovan, t. j. Slovák. O tom v osobitnej kap. o *sobě-, sebě-* v knižnej publikácii.

ermescuent — *(J)är(ь)měsvęt(ъ)* k *jarьmo* a *svętъ* ‚silný'; porov. *Jarmolec* Mor. 212, rus. m. n. *Jermolinci*.

semia — *Sěmьja*, t. j. *sěmьja* ‚mancipia, rodina, čeľaď', *sěmь* ‚persona'; porov. sloven. m. n. *Semeteš* k os. m. *Sěmětěchъ, Semša, Semet* (Žitný ostrov). Mohli by sme tu mať event. *Zem'a* ‚terra'; porov. poľ. *Ziemia: zema, Ziemisz* a i. M. 62—3. 142, ak to len nie sú tiež k *sěmь*. Viď štúdiu J. Svobodu, Příspěvky k studiu českých osobních a místních jmen. Kmen **sěm(i)-*. ČMF XXVI, 421—434. Keby tu bola *Zem'a*, chýbalo by ľ-epentetické a to by svedčilo o nejuhoslovanskom pôvode mena. Avšak nasledujúce dve mená sú bezpečne slovenské a tak aj toto bude patriť najskôr Slovákom.

presclauonte presclauonte — *prě Slavǫtǫ*. Porov. rus. m. n. *Slavuta* (záp. Rusko), čes. *Slavata*, (zo *Slavęta*), m. n. *Slavětín*, poľ. *Sławięta* zo *Slavęta* M. 97. 346, ale aj *Sławęta* zo *Slawǫta* Tasz. 56. Predložka *prě* je stredoslovenská. Stredná slovenčina bola aj v Panónii. Podľa Kosa najskôr je to *Braslav*.

ezamus — *(J)ežemyš(ь)* (alebo *(J)ežomyš(ь)*? — sotva); porov. srb. *Ježebodьc*, Jež M. 115. 471, sloven. priezv. *Ježovít, Ježek*. Máme tu *ježь* ‚jež' a *myšь* ‚myš', teda príhanlivé meno. Možno však, že je to nedopísané (J)ežemys(lъ).

qulo — *Kulъ*, ev. *Kula*; porov. srb. *Kulin* M. 69. 184, č. *Kulík*.

dabramusclo — *Dobromyslъ*; porov. čes. *Dobromysl* M. 56. 78. V Lib. conf. vet. je z IX. stor. *Dabramuzli* (MG. Necr. II. 24).

gon... — *Gon-*, ak len nie je začiatok nemeckého mena, lebo práve tu je *gonterahl*. Porov. aj nem. *Gontharis* a i. (Sch. 112). K slovan. *gon-* porov. srb. *Gonov*, čes. *Hoň* M. 50. 78.

V tejto skupine máme prvé meno juhoslovanské, ale jedno dva razy a ešte jedno nepochybne slovenské. Nevieme, ktoré z ostatných sú juhoslovanské a ktoré ešte slovenské. Skutočnosť, že medzi nimi sú až tri mená bezpečne slovenské, možno predpokladať, že je tu slovenských viac, resp. že družina bola slovenská a pridal sa k nej južný Slovan. Už hneď nasledujúca osoba je slovenská! Juhoslovanské meno ukazuje na

to, že títo Slováci boli z Panónie. Južný Slovan — Slovania? — mohol byť tiež z Panónie.

Nevieme, či *teuderic* je biskup *Deodericus* (Conv. VIII, IX, Excerptum de Karantanis).

Táto skupina je teda slovenská:

f. 213°. prenenon. milei. pomego. dobrosisne. isaika. trehenta. deoste. sesite. trebenna. stram. semigir musclasete. sal. lucā.

prenenon — *prě Něnǫ* k nominatívu *Něna*. Predložka *prě* ukazuje, že osoba bola zo Slovenska, a to stredného alebo východného, lebo tu je *pre*; na západnom Slovensku je *pro*.

Porov, sloven. os. m. *Nena* v Ostrihome v listine z r. 1268/tr. 1347 (Mon. Strig. I, 552), obec na Žitnom ostrove: villa korardi, que *Nena* dicitur r. 1268/tr. 1347 (Mon. Strig. I, 557), podľa Csánkiho (III, 509) je to dnešná Nemá (Nema 1226 atď.); obec *Nenince*, maď. *Nénye* v okr. Modrý Kameň. Na východnom Slovensku potoky (podľa mena zaniklej obce) na ľavom brehu Toryse: superior *Nene* 1287 (Šmilauer, Vodopis 215), in riuulo *Nene* 1287 (ib.), *Nene*few 1296 (ib. 216), *Nene*wyz 1281/tr. 1283 (ib.), *Nene*patakja 1290/tr. 1356 (ib. 214). Viď u Šmilauera aj na str. 406, 495. Pri Užhorode dnešný Minaj sa spomína ako: *Nyenye* 1405, *Nene* 1424 (Csánki I, 395). V Potisí, pri Szolnoku zanikla osada *Nene* 1455, 1483, 1560 (Csánki I, 669). V Honte je Szanda-*Néne* (Lipszky, Repertorium 358). V Panónii blízko Blatenského jazera sa spomína *Nena* pri Baku (Csánki III, 18).

Zaujímavé je, že *Nenince* sa volajú maďarsky Házas (domáce?) — *Nénye* a druhé *Luka-Nénye*. K *Luka* porov. nižšie. Doklady na túto formu máme práve z veľmi starej stredoslovenskej oblasti. Náhodou je osoba tohoto mena aj v skupine mien, medzi ktorými je *prenenon*.

Porov. aj poľ. *Nienach* Tasz. 85, *Nienimysł* M. 81. 250, bulh. *Neno*, srb. *Nenoje* ib., srbch. m. n. *Nenjica, Nenovići, Nenkovići* Im.-Reg. II, 721, bulh. m. n. *Nenovo, Nenkovo* (Spis. 321), maliar I. *Nenov*.

Šmilauer (l. c.) pokladal meno za maďarské. Doklad v Ev. Civ. je však predmaďarský a teda meno nemôže byť maďarské.

milei — *Milějь* k *milъ* ‚milý'; porov. poľ. *Milej, Milejsza* Tasz. 81, M. 74, m. n. *Milejów* M. 161. 192, čes. *Milejovice*. Kos: *Milej*. Pri Bratislave zanikla osada *Milej* 1212; v Zadunajsku je obec *Milej* v Zalánskej stol. (od Zala-Egerszegu na jz.: *Miley* 1178) neskorá kópia MTTár 1898, 339, Csánki III, 83); v Abaujskej stol. zanikla osada *Mylee* 1335 atď. (Csánki I, 240) z *Milěj*.

pomego — asi *Pomĕgo(jь)*. Podľa Račkeho asi *Pom(n)ego*. Prvý

komponent nie je jasný. Možno, že je pokrvný so sloven. m. n. *Pominovec,* ak tento nie je k *poměn-*.

dobrosisne — *Dobrožiznь* k *žiznь* ,vita'; porov. *Sěměžiznь,* osoba na Svätoplukovom dvore. Porov. aj čes. *Žizn, Žizna, Žiznek* M. 61. 131, poľ. *Dobrożizn* Tasz. 71. Kos: *Dobrožizna.*

isaika — asi *Ižajьka* alebo *Jьžajьka?* porov. srb. Bělica *Ižesalić* r. 1378 Mon. Serb. 181. 190. M. 64. 151 (Miklosich chybne cituje 181. 226).

trehenta — azda *Trěbęta*; porov. sloven. obec *Trebatice* k os. m. *Trěbata* z pôvodného *Trěbęta* s dokladom napr. *Trebeta* 1113 (Melich, Szl. jöv. II, 129), *Trebata* 1298/tr. 1299 (Šmilauer, Vodopis 77). Porov. čes. os. m. *Třebata* M. 107. 409.

deoste — *Dě(v)osta* k *děva.*

sesite — *Čäžitъ* alebo *Čäžita* k *ča-* ,exspectare' a *žit-* ,vita, vivere'; porov. sloven. m. n. *Ča*radice k os. m. *Ča*rad a pod.

trebenna — *Trěbeňa,* sotva *Trěbenь*; porov. čes. *Třebeň* M. 107. 409. Kos: Trebenja.

stram — *Stram*(ъ); porov. čes. priezv. *Stramík* Kotík, NP 60, srbch. a slovin. *sram* ,hanba'. Spoluhláska *t* v skupine *str-* ukazuje na západnú slovančinu (porov. *streda* — *sreda*). Stredná slovenčina má *sr.* Toto meno môže teda pochodiť z východného alebo západného Slovenska.

semigir — *Zemižir*(ъ) (*Sěmižir*(ъ)?). Ak je to *Zemižirъ,* názov je západoslovanský, lebo niet v ňom ľ-epentetického. Význam druhého komponentu *-žirъ* ,vita' (Miklosich) a skôr ,tuk', pôvodne ,plnosť života' (Holub) by mohol ukazovať, že v prvej časti je *zem-*. Pravda, napokon aj k *sěmь* ,persona' by mohol pristúpiť *žirъ* ako druhý komponent mena. Ťažko je tu rozhodovať, lebo grafika je nedokonalá. Napísanie *ž* grafémou *g* ukazuje na talianske prostredie.

musclasete — *Myslosětě*(*jь*). Tento výklad podal Pirchegger, *Die slavischen Ortsnamen im Mürzgebiet,* Leipzig 1927, 83. Je správny. Druhý komponet *sět-,* ,memoira' máme napr. v sloven. priezv. *Setej.* Porov. srbch. *setiti se* ,pamätať sa'. Slovenčina teda mala voľakedy toto sloveso.

sal — *Žal*(ъ) ,žiaľ'; porov. čes. priezv. *Žálek* Kotík, NP 78, m. n. *Žalov* ap.

lucā — *Luka* ,Lukáš'. Toto meno patrí do staroslovienskej epochy našej kultúry. V tejto forme je prevzaté z gréčtiny. Viď o tom moju štúdiu *K otázke účinkovania Cyrila a Metoda na Slovensku* (Kultúra 1943, č. XI, str. 527—8). Spomenuli sme už, že meno *Luka* je v stredoveku obvyklé najmä na južnejšom strednom Slovensku, t. j. vo veľmi

starej slovenskej kultúrnej oblasti. Čiarka nad *a* neznamená zrejme nič; mohla by označovať *-m*, ale toto by tu nemalo smyslu, lebo akuzatív tu nebýva. Porov. *zidepor̄* f. 6′.

Táto skupina prišla teda do Talianska po r. 863, t. j. za čias Cyrila a Metoda. Meno *stram* ukazuje, že bola najskôr z Devína. Predložka *prě* ukazuje, že osoby hovorili matkou dnešnej strednej slovenčiny. Podľa *str-* bola to okrajová stredná slovenčina. Možné je však, že miestami aj v strednej slovenčine bolo *str-*, ako bolo napr. aj v slovinčine.

Skupina bola bezpečne slovenská. Tvar *Luca* ukazuje, že to boli príslušníci slovienskej liturgie.

Ján Stanislav (Bratislava)

Slovanská osobní jména ve světle národopisu.

Práce provedena s podporou Československé národní rady badatelské.

F. Miklosich[1]) vytkl jako jeden z úkolů onomatologie, že má kromě zjišťování významu thematu, ze kterého je jméno utvořeno, zkoumati také, k jakému účelu se ho v tom jménu užívá. Připomíná, že srbské matky dávají dětem jména odvozená od názvu *vlъkъ*, protože věří, že je těmi jmény zbaví vlivu čarodějnic. Tento motiv lze opříti svědectvím samého Vuka Karadžiće[2]), který zaznamenal, že dostal jméno Vuk, protože sestry před ním narozené všechny zemřely a matka jej chtěla jménem *Vuk* ochrániti před stejným osudem. U Vuka Karadžiće a u jiných znalců lidových pověr je rozptýleno více podobných poznámek o tom, jaký smysl vkládá lid do některých jmen a jaké představy o jménech vůbec má. Seskupením těchto poznatků národopisných může onomatologie mnoho získati, neboť se touto cestou přibližujeme k *psychologickým předpokladům tvoření jmen vůbec.* Ze dvou poznámek Al. Brücknera o pol. jménech *Niemój*, *Nielub*, *Ledarg* pěkně vysvítá, jak se velmi odchylují tyto psychologické podmínky od našich nynějších představ. A. Brückner uvádí jednou[3]) tato jména jako doklad toho, že lze vyčísti celá rodinná dramata z některých názvů osobních. Toto naše nynější pojetí je však velmi vzdálené od původního smyslu, jak Brückner sám jinde[4]) uvádí, neboť všechna tato tři jména náleží do skupiny těch, která měla odvraceti pozornost zlých démonů od dětí tak nazvaných. Brückner dodává: ,,niejedno dziwne nazwisko tłumaczy się tem i nie potrzeba go wcale jakąś tragedją rodzinną objaśniać".

Pokusím se v tomto článku shrnouti některé poznatky z národopisné literatury a z kulturních starožitností, které mohou přispěti k vysvětlení několika skupin starých slovanských osobních jmen.

Jméno nebývalo v dávných dobách a ani dnes není primitivním národům pouhým vedlejším atributem osoby, prostředkem k rozlišování a označování lidí, nýbrž pokládalo se za realitu, za podstatnou

[1]) Die Bildung der slavischen Personennamen. (Denkschriften der Akademie der Wissenschaften. Phil.-histor. Klasse. Wien 1860; Manulneudruck Heidelberg 1927), str. 215.

[2]) Srpski rječnik (1852), heslo *vuk*.

[3]) Polski słownik etymologiczny (hesło: *imiennictwo osobowe,* str. 191).

[4]) Dzieje kultury polskiej I. 117—118.

součást osoby, bylo jakoby druhým Já nebo duplikátem člověka[5]). Z těchto představ vyplývá veliký význam jména a jeho správné volby, neboť vztah mezi jménem a člověkem je nerozlučitelný a určuje na celý život jeho osud. Stačí připomenouti, jaká magická síla se přikládá slovu, vždyť jím lze proklíti, zaříkati, žehnati[6]). Stejně mocnou silou je jméno. Kdo zná jméno osoby, ovšem pravé jméno, nabývá nad ní, nad jejím tělem i duší moci. Bez znalosti jména neměly by čáry a kouzla účinku[7]). Ani modlitby nemají významu, není-li vysloveno pravé jméno božstva[8]).

Tajemná souvislost člověka se jménem určuje předem jeho vlastnosti, schopnosti a osud, neboť se jménem se přenášejí vlastnosti a osud lidí na děti po nich nazvané[9]). Dětem se dávají jména předků[10]). Jistě zde působilo vedle důvodů memoriálních přání, aby dítě bylo předky chráněno a aby se jménem získalo také vlastnosti, schopnosti a osud svých předků, na př. aby se dožilo takového stáří. V této souvislosti je nutno podotknouti, že i biblická jména *Adam* a *Eva* dostávají děti, kterým několik sourozenců už zemřelo, aby se na ně se jmény prarodičů přenesla i jejich dlouhověkost[11]). Místo vlastních jmen předků bylo užito také appellativ ***děd***, ***baba*** a tak shledáváme několik osobních jmen, odvozených z těchto obecných názvů, na př. č. *Dědoš*, p. *Babka* atd.[12]).

Také sémantický obsah jména se přenáší pojmenováním na člověka[13]). Nazve-li se dítě *Živko*, zůstane na živu[14]) a tak od kořene *ži-* je utvořeno několik slovanských jmen, která mají míti stejný účinek. Jsou to na př. jména *Živan*, *Žilislav*[15]), *Žitomir*, *Žiznota*. Snad sem náleží i názvy *Žira*, *Žirava*, *Žirota* a pod. Jméno *Dabiživ* je pozoruhodné, neboť přání je vyjádřeno i tvarem, takže formule vyslovená nad dítětem při obřadu pojmenování se stala jménem. Kromě toho připisuje

[5]) D. K. Zelenin, Tabu slov u narodov vostočnoj Evropy. II. Zaprety v domašnej žizni. (Sbornik Muzeja antropologii i etnografii, Leningrad 1930, Tom IX.), str. 118.

[6]) Kaz. Moszyński, Kultura ludowa Słowian. Cz. II.: Kultura duchowa (Kraków 1934), str. 301. — Zelenin op. cit. 5, 7.

[7]) Mich. Jak. Moroškin, Slavjanskij imenoslov (SPb. 1867), str. 45 pozn. — Henryk Biegeleisen, Matka i dziecko w obrzędach, wierzeniach i zwyczajach ludu polskiego (Lwów 1927), str. 241.

[8]) V. Čajkanović, Imena od uroka. (Godišnica Nikole Čupića. Beograd XXXV), str. 154,

[9]) Zelenin 118—119.

[10]) Biegeleisen 234—236. T. Vukanović: Lična imena kod Srba. (Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu. XV 1940). Str. 58—59.

[11]) Zelenin 119.

[12]) *Dědoš* Dedos 1224—50 Nekr Podl 424, *Dědáč* Dedacs XII. stol. G. Friedrich: Codex diplom. regni Boh. I. 390, 25, *Dědoň* Dedon 1143 ibid. 161, 5, *Dědúš* Dedus 1208 ibid. II. 73, 30; bulh.: *Dedo*, Weigand: Bulg. Rufnamen, Lipsko 1921, rus.: Sidor *Dědkov* 1411 Tupikov: Slovar', SPb. 1903, str. 541, pol. *Babka* Bapka 1254 Taszycki: Najdaw. polskie imiona osobowe 64.

lidová etymologie stejný účinek, jaký má základ *ži-*, také kmenům *Stoja-* a *Sta-*. Z toho důvodu jsou někde oblíbena jména *Stojan*, *Stana* a pod.[16]) Dlouhý život, zdraví a síly mají dětem přinésti jména: *Star*[17]), *Zdravko*, p. *Krzepk* a sch. *Bujsil*.

Většina jmen svým sémantickým obsahem naznačuje, jakými vlastnostmi, schopnostmi a osudy si přejí rodiče děti obdařiti. Od nich se pak tím nápadněji liší menší skupina jmen obsahujících představy zcela opačné; lze říci, že jsou to jména namnoze potupná a hanlivá, a musíme je dobře rozlišovati od pozdějších přezdívek, spíše ironických a žertovných, které dostávají lidé teprve jako druhé jméno narážkou na svůj zevnějšek nebo na některé vlastnosti či životní příhody. V národopisné literatuře najdeme vysvětlení i těchto starobylých jmen nepěkných, jejichž užívání se zdá jinak záhadou, uvážíme-li, že by se jmény podle právě podaného výkladu měly děti získati vlastnosti, které jsou naznačeny sémantickým obsahem na př. těchto jmen: *Durak*[18]), *Glup*, *Gnusa*, *Gruba*, *Mršata*, *Mrzena*, *Nechoroško*, *Nekrasa*,

---

[13]) Zelenin 120.

[14]) Vuk St. Karadžić, Srpski rječnik (heslo *Živko*).

[15]) *Žilislav* 1257 Ipat. Lět; *Zitemer* Rad Jugosl. Akad. 81, 135; *Sytmir* 1352 Archivum Coronae regni Boh. II, 263; *Zysnota* XIV. Nekr. Drkol. 148; *Zyrotyn* 1316 Des DE 218. Sr. Miklosich op. cit. 276 (62): *žirъ* = vita. (Zkratky čes. pramenů uvádím ve tvaru podle Gebauerova Slovníku stč.); *Dabiživ* Rad 81, 116; m. jm. *Živanice* Siuanici 1131 Friedrich Codex I. 121, 10, *Života* Ziuota 1263 Codex dipl. Moraviae III. 353, rus. Ivan *Životov* 1584 Tupikov: Slovar' 517. Žiroslav Ivankovič 1146 ibid. 150, *Žira* Zira XIII. stol. Friedrich: Codex I. 401, 10, *Žirák* Zirak 1143 ibid. 161, 5. *Žirava* Ziraua XII. stol. ibid. 390, 20. Slovinsky: *Žir* Sirus 1140 J. Scheinigg v Izvestjích Muzejskega društva za Kranjsko III. (1893), str. 100. *Žitivit* ibid. 101.

[16]) Jastrebov, Obyčaji i pesni tureckich Serbov (1886), str. 456. Zelenin op. cit. 121 zaznamenává však, že se k těmto jménům uchylují rodiče, chtějí-li zastaviti rodění děvčat a přivolati narození chlapce. Stejný účinek má míti jméno *Dosta* u Srbů a Bulharů (Biegeleisen 250). — Vukanović 57—58. Ztoyan 1057 Friedrich Codex I. 56, 10; slovinsky: Stoian XII. stol. Letopis Matice Slovenske 1886, str. 136. rus. *Stojanov* 1495 Tupikov: Slovar' 762. *Stojko* ibid. 373. *Stan* Ztan Kosmas II. 35 Bretholz 133.

[17]) *Ztarek* XII. st. Codex dipl. reg. Boh. I. Ed. Friedrich. Zkracuji: **FC**, m. jm. čes. *Staricz* Reg II., pol. *Starkowiec* 1221 Taszycki, Najdaw. pol. imiona osobowe. Zkracuji: **TP**, *Starik* Čas. Mać. Serb. 38, 39. Židé dávají slabým děckům jméno *Alter*, aby se dožila vysokého stáří (Biegeleisen 240). — *Crepc* 1136 TP, *Crepisse* 1204 TP, *Bujsil* Rad 81, 115, *Zdravac*, *Zdravko*, Rad Jugosl. akad. 82, 79.

[18]) *Durko*, *Dura* Weigand, Die bulg. Rufnamen (Leipzig 1921) zkracuji: **WB**. *Duraško*, Tupikov, Slovar' drevne-russkich ličnych sobstv. imen (SPb. 1903, zkracuji **TR**). *Gnusa* Rad 81, 96, *Gnezota* 1178 TP 110, pol. m. j. *Gnuszyn* 1387 Kozierowski, Badania nazw topogr. archid. Poznańskiej. **KPP** *Mersata* XIII. st. FC I., *Nechoroško* TR 333, *Nekrasa* 1224 Nekr. Podl., *Nekras* 1461 TR 271, *Niełaskarski* 1392 (KPP), *Nelepa* XIII. st. FC I., *Nelepec* 1180 FC I., m. jm. *Nelepecz* 1400 Urb. Hrad., *Nelěp*, *Nelěpko*, 1565 TR 328, *Potvorov*, 1281 Reg II. 533; *Hlup* Glvp XII. stol. Fc I. 385, 10, *Hlúpata* m. jm. Lupatin 1207 Fc II. 63, 5, *Hlupyetyn* 1386 Tomek: Základy místopisu (Tom Zn) 332, Hlupoň(a) Glupona 1224-50 Nekr Podl. 411. Pol.: *Głupoń* KPP. *Mruzena* 1224-50 Nekr Podl. 412, srb. Mr'zěn 1293. Mon. Serb. LXII. Č. m. jm. *Nekrasín*, rus. př. Nekrasov 1539 TR 664, Putjata Nekrasov syn Chripunov 1577 TR 327.

Niełaskar, Nelěp, Potvor. Je jasné, že k použití takových jmen musily vésti jiné motivy. Jsou to jména ochranná. Duše primitivního člověka je naplněna strachem před zlými démony, kteří jsou zvlášť nebezpečni nemluvňatům a rodičkám. Je známo, že se ženy po porodu chrání všemožnými prostředky před škodlivými účinky zlých sil: v jizbě plane dnem i nocí oheň, u hlavy má nemluvně skořápku s dehtem, na lože se kladou sekery a nože, jizba se naplňuje odporným zápachem, muž před chatou střílí a pod.[19] Všecko to má zapuditi zlé démony, aby neublížili dítěti a matce. Jedním z těch prostředků (*ἀποτροπαῖον*) je však také jméno. Jméno ošklivé odpuzuje[20] stejně démony jako uvedené předměty a úkony. Nevzbuzuje také jejich závist[21]) jako jméno krásné a tím jim nedává podnět k poškození zdraví a života dítěte.

Některá jména přímo obsahují jakoby výhrůžky: jsou to odvozeniny z kmenů *groz(ьn-)*, *strach-*, *straš-*, *zъl-* a pod.: *Grozena*[22]), *Grozo, Strašen, Strachota, Zleš, Zloba* a j.

Děti, o jejichž život a zdraví jsou obavy, dostávají také jména těch předmětů, jež mají moc odpuzovati démony a nemoci. Jméno tu nahrazuje předmět sám. Tím si vysvětlíme jména: *Kyj, Nožek*, r. *Sěkira*, p. *Strzałek*[23]).

Jiným odpuzovacím prostředkem byl také hluk. Na př. nemoci, t. j. démoni chorob se z těla vypuzují hřmocením[24]). Leckteré jinak

---

[19]) J. St. Bystroń, Słowiańskie obrzędy rodzinne (Kraków 1916), str. 43, 55. Moszyński II. 306 a d.

[20]) Biegeleisen 240, Zelenin 128—129.

[21]) Tom. Maretić, O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba. Rad Jugoslav. Akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga 81 (1886), str. 96—97.

[22]) *Grozena* WB, *Groznata* 1146 F C I., m. jm. *Hrozňatín, Hroznětice, Strach* 1399 KPP, č. m. jm. *Strašice, Straha* Kos Letopis Matice Slovenske 1886, 137. (Zkr. **KL**). *Strachota* 1224 TP, *Strachotin* 1190 FC I. Jméno *Strachota* bylo později spojováno se jm. *Methodios, Methudius,* mylně odvozovaným od *metus* (Arch. f. slav. Phil. 37, 538). Nevzniklo asi tímto mylným překladem, nýbrž hotové jméno slov. se k cizímu přiklonilo. *Straš Ztras* XII. st. FC I., *Stras* 1248 TP., *Strašeň, Strazen* 1274 Reg II., *Strašnice Strasnic* 1185 FC I., *Strašil, Strašimir* WB, *Straszym* KPP, *Straško* 1141 TR 430, *Zla* KL, *Zlenice* 1318 Des DE, 262, *Zles* 1224 Nekr. Podl. m. jm. *Zlešice, Zloba* Rad 81, 97, čes. m. jm. *Zlobici* 1078 FC I., *Zloba* 1484 TR, *Zlonicz* 1316 Des DE 103, *Zloniszew* KPP.

[23]) Zelenin 129, Doklady: *Nožek, Nozhec* 1231 TP, *Strzałek, Stralec,* 1136 TP *Ztralco* 1246: TP. *Kyj* Cyg XII. stol. FC I. 359, 25; č. m. jm. *Kyjov* Khiow 1228 FC II, 323, 5; pol. Kiy 1256 TP., ukr. *Kyjiv,* rus. Kij Poljanin (Lavrent. Lět.) TR 181, Ondřejan Kijkov 1495 TR 571, rus. *Sěkirin* 1495 TR 775.

[24]) Moszyński II. 203, 271. *Hvceh* 1275 TP 110, *Hucev* XIII. st. TP 110, *Chrap* 1136 TP *Hrapaua* 1224 Nekr. Podl. 413, *Hropon* 1143 Reg II., *Chropec* 1136 TP, *Crik* 1136 TP, *Krik* 1554 TR, *Crecocha* 1198 TP, *Krekota* Nekr. Podl., *Krekšin* 1500 TR., *Kromola* pol. m. jm. *Kromolin* KPP, čes. m. jm. *Kramolín, Momot* 1221 TP, *Pisk* XIII. st. TP, *Piscka* 1224 Nekr. Podl. 406, *Suar* 1174 FC I., *Zuar* 1136 TP, *Troskotowo* 1282 KPP, *Troskotovice Treskowitz* 1334 Reg. IV., *Vrest* 1136 TP, *Kromola* XII. st. TP 78. Cromole 1237 TP 78.

záhadné jméno lze vysvětliti tím, že naznačuje a nahrazuje skutečný hlomoz: sem řadím jména odvozená ze základů: *huk*, *chrapa*, *chrop* (*Chropon*), *krik*, *krekota*, **kormola*, *momot*, *pisk*, *svar*, *syk*, *troskot*, pol. *wrzeszcz*. Také oheň zaháněl zlé síly, chránil před dušemi zesnulých a měl tak v magii i v lidové víře významnou úlohu; proto najdeme mezi slovanskými jmény odvozeniny ze základu: *ogn-*, *žeg-*, *žar-*: *Ognjan*, *Žegota*, *Žežur*, *Žarko*, *Požar*[25]) a pod.

Všechna ošklivá a odpuzující jména byla patrně původně nepravá. Jméno pravé se totiž leckdy úzkostlivě tajilo[26]). V Hercegovině a na Černé Hoře se udržel zvyk dávati dětem vedle pravého jména hned také druhé vedlejší jméno, které však původní první název brzy úplně zatlačilo[27]). V Rusku se zachovávala tajná jména i v pravoslavné církvi ještě v XVI. a XVII. století[28]). Jsou to vesměs zbytky velmi starobylých zvyků, jak svědčí na př. také poměry u starých Indů, kde dítě dostávalo podle rituálních předpisů dvě jména, z nichž jedno znali jen rodiče[29]). Leckde se udržuje až podnes pověra, že se jméno nesmí vyzraditi před křtem, aby se dítě uchránilo zlých následků, po případě smrti[30]).

Tento zvyk tajiti jméno vyplývá z představ o jeho magické síle. Kdo zná pravé jméno, může člověku škoditi čarováním, zaklínáním, právě tak jako podle zákonů magie je potřebí odstřihnutých vlasů, nehtů nebo stopy osoby, mají-li čáry působiti[31]). Zatajením jména pravého a používáním nepravého zbavuje se člověk nebezpečí, neboť ve spojení s nepravým jménem nemají kouzla účinku. Z obavy před zneužitím jména může dítě zůstati vůbec bez něho[32]), může býti nazýváno prostě: *dětę*, *čędo*. Odtud pak se patrně vyvinula jména vlastní, utvořená z těchto a podobných appellativ a doplněná rozmanitými

---

[25]) Moszyński II. 310. Vukanović 66. *Žežur* *Sesur* XII. st. FC I., *Ses* ib. *Zesak* XII. st. FC I., *Požar* XIII. st. TP., *Palek* 1224 Nekr. Podl. 412. *Opale* 1224 Nekr. P. 424; charv. *Oganj*, *Ognjan*; Rad Jugosl. akad. 82, 76, bulh. *Ognjan* WB 157; rus. *Ognev* 1571 TR 675. *Žarko* Sarcone 1218 TP 109, Sara XII. st. Fc I. 383, 10; *Žegota* Zegota 1212 TP 109, Seguta 1228 TP 109, Sgota 1221 TP 109. Zesak XII. st. FC I. 359, 30.

[26]) Zelenin 136. Srv. „.... Namenänderungen die den Träger bösen Geistern verheimlichen sollen“ (o používání křesťanských jmen u mohamedánů a naopak) M. Murko v časopise „Germanoslavica“ IV., 305.

[27]) Čajkanović 153, 159, Vuk Karadžić, Srp. rječnik (heslo *Nadimak*).

[28]) Zelenin 137.

[29]) Jarl Charpentier, Indogerm. Forschungen XXVIII. 176.

[30]) Biegeleisen 232, Bystroń 23—24.

[31]) Zelenin 123.

[32]) Zelenin 138.

obvyklými příponami nebo komponenty jmen složených: *Čadek, Čedomil, Dětoch, Dětoň, Děvík, Holec, Mladota, Otrok*[33]).

Jak velká je víra v sílu jména, vyplývá také ze zvyku dávati nemocnému, aby se uzdravil, k dřívějšímu názvu ještě druhý, označující zdraví, život (v. výše 102.)[34]) anebo vůbec nějaké nové jméno. Motivem změny jména je snaha oklamati démona choroby, neboť místo nemocného je tu po změně jména jiný nový člověk, kterého démon nechá na pokoji[35]).

K praktikám, které mají oklamati zlé síly, náleží i fingovaný prodej dítěte v rodině, kde děti umírají[36]). Jméno *Prodan*, které pak dítě dostává, je právě památkou tohoto zvyku. Zlé síly zvlášť pronásledují potomstvo některých rodičů a děti umírají. Proto se dítě vydává za nalezence a dostane jméno *Najden, Najda*[37]). Démoni pak nebudou o dítě cizí, nalezené usilovati. Do této kategorie patrně náleží i jména *Kupljen, Obrěten* a č. *Nemoj*, pol. *Niemój*, o kterém jsem se už zmínil. Lze sem připojiti ješte názvy *Nemil, Nedrag, Ledarg* (ledwie drogi), *Neljub* a pod.[38]), jejichž používání lze motivovati úmyslem skrýti před zlomyslnými démony lásku k dítěti a zájem o ně.

Tím přecházíme k další skupině jmen. Už v kategorii názvů nepěkných bylo několik jmen s negacemi: *Nekrasa, Nelepek*. K nim přistupují jm. právě uvedená: *Nemil, Nemoj, Neljub*. Všude zde můžeme postřehnouti pravý význam a smysl. Vedle nich však je velká skupina jmen s negací, kde bychom marně hledali nějakou souvislost s příslušným appellativem. Jsou to jména typu *Nerat* (odtud naše topicum

[33]) *Čáda, Chada, Cada* 1115 FC I. 400, *Czadkoni* 1316 Des DE 301, *Čedomil, Čedomir* Rad 81, 116, *Deton* 1057 FC I., *Dětenice, Dethinici* XII. st. FC I., *Detoh* 1210 FC II. *Děva* Deua 1224—50 Nekr P 403, *Děvek* Dewec 1143 FC I. 161, 15; *Děvík* Deuic 1224—50 Nekr P. 412, 415, *Děvna* Deuna ibid. 409, 426. Charv. *Djeva*, Rad 82, 71. *Holák* Golac 1226 FC II. 290, 15, *Holáč* Holatz 1218 FC II. 143, 10, *Golata* 1224—50 Nekr P. 409, *Holeš* Golesouici 1131 FC I. 120, 1. Slovinské jm. *Golan* KL. Srbcharv. *Golić, Golja* Rad 82, 71; ukr. *Holko* 1351 TR 109; *Mladota* 1146 FC I. 163, 15, *Mladoň* Mladon XII. stol. FC I. 360, m. jm. Mladatiz 1192 FC I. 311, 5; *Mladava* Mladaua 1224 Nekr. P. 406, *Otrok* XIII. st. FC II. 373, 25, Otrocouicih 1131 FC I. 120, 10, *Otročě* Otroche 1180 FC I. 266, 25.

[34]) Biegeleisen 236, Zelenin 125.

[35]) Biegeleisen 239.

[36]) Moszyński II. 277. Zelenin 131, P. Bogatyrev Actes magiques (1929), str. 97.

[37]) Moszyński II. 277, Zelenin 130, *Prodan* Rad 82, 76; 1291 Scheinigg, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko III. 144, rus. *Najden* 1462 TR 266.

[38]) *Nemila* XIII st. TP, *Nemilany Nemilaz* 1131 Geb. Slovník, *Nemily* čes. m. jm. *Nemilkowe* 1280 Reg II. 1185, *Nemilka* 1570 TR 518, *Lederg* 1136 TP, *Neljub* 1406 TR, *Nelibcová* 1483 ArchČ. V. 529, *Nedrah* 1477 ArchČ. IV. 42. *Nedražický* 1526 Arch Č. VIII. *Nedrahovice* 1499 Arch Č. XVIII. 107, *Nemoj* Nemoy 1100 FC I. 105, 25, Nemoi camerarii regis 1160 FC I. 196, m. jm. Nemoyow 1203 FC II. 31, 15, *Nemojany* 1350 Zem. desky, Brno. *Nemojčěves* 1340 Regesta dipl. Boh. IV. 806 (Nemyčeves).

Neratovice), tvořená podle schematu: *ne* + *K*, kde K může býti kterýkoliv komponent, obvyklý u složených jmen. Tak vedle jm. *Bořivoj*, *Ratibor* máme *Nebor*[39]) a obdobně pak: *Nečaj*, *Nedobka*, *Negod*, *Negrad* (srv. *Gradislav*), *Nechran* (srv. *Chranidrug*), *Nechval*, *Nekoch* (*Kochan*), *Nemanja* (*Dragoman* a pod.), *Nemir*, *Nemsta*, *Nemysl*, *Nenad* (srv. *Naděj*), *Neral*, *Nesob* (*Soběslav*), *Nestan*, *Nestoj*, *Nestraš*, *Nesul* (srv. *Sulislav*, *Sulivoj*), *Netěch*, *Netol* (m. jm. *Netolici*, slož. jm. *Toligněv*), *Netřeba* (*Třebomysl*), *Netvor* (*Tvorimir*), *Nevad*, *Nevoj*, *Nezamysl*, *Nezda*, *Nezvěst*, *Nežir*. T. Maretić[40]) si povšiml jmen *Negoda*, *Nemanja*, *Nevad*, *Nelijep* a vysvětluje je. Negativní partikule u jména *Negoda* (ne ugodan, nepogodan) má jméno učiniti profylaktickým. Stejně je tomu u jm. *Nelijep* (non pulcher). Nejasným zůstává Maretićovi už jméno *Nemysl*, *Nedomysl*. Jak jsem uvedl, je jmen s negativní partikulí mnohem více. Mohli bychom se spokojiti výkladem, že tu jde o pouhé mechanické napodobení jmen typu *Nemil*, neboť při tvoření jmen složených se komponenty také nezřídka zcela mechanicky spojují bez náležitého smyslu.

Důvod tak značného rozšíření jmen s negacemi může však býti přece jen hlubší a může vyplývati z apotropajního významu jmen *Nemil*, *Nemoj*, *Nelepek*, který jsem objasnil výše. U této skupiny mohlo vzniknouti povědomí, že ochranné síly dodává jménům právě negace, která se pak z toho důvodu šířila k jiným jménům, zvl. ke komponentům složených jmen. Tak ze jm. *Ratibor* vzniklo ochranné jm. *Neral* atd.[41])

V lidových pověrách a v magii mají důležitou funkci zvířata,[42]) ptáci,

---

[39]) *Nebora* 1238 TP, *Nedobca* XIII. st TP, *Nedoma* 1143 FC I., *Nedoma* XIII. st. TP, *Negrod* XIII. st. TP, *Nechranici* Reg III., *Nechval* 1379 Gebauer Slov., *Nekoch*. ZDO VII. 271, 530, *Nemanja* Rad 81, 146, *Nemera* 1244 TP, *Nemyslovici* 1400. Urb. Hrad 21, *Nemysl* 1437 Arch. Č. I. 422, *Neratov* 1436 Arch. Č. IV, 175, *Neroda* 1224-50 Nekr. Podl., *Neroda* XIII. stol., TP, *Neroda* 1665 TR, *Neszobe* 1233 KPP, *Nezebicih* 1131 FC I. 121, *Nessobicz* 1365 GebSl., *Nestachów* KPP 1253, *Nestan* 1284 TP, *Nestáň* (de *Nestange*) 1281 Reg II., *Nestanici* 1453 Arch. Č. IV. 546, *Nestoy* 1224 TP. *Nestrašovici* 1487 Arch. Č. XIX 514, *Nesul* XII. st. FC I., *Nesulovici* 1252 Reg I. 600, *Nessul* 1136 TP *Netěchovici Netehouiche* 1268 Reg. II. 240, *Netholich* 1262 Reg. II. 132, *Netřebici* 1295 Reg II. *Nethworsicz* 1375 Liber erectionum I., 109, *Nevad* Rad 81, 146, *Niewadzyn* KPP, *Nevojici* 1353 Hosák, Místopis Mor., *Nezamizl* 1136 TP, *Nezamysl* 1254 Reg. II., *Nesda* XII. TP, *Nezda* XII. st. FC I., *Nezdici* 1273 Reg. II. 334, *Nezuestici* 1131 FC I. *Nežir* Nesir KL 120, *Nemir* 1412 TR 273, *Neradьcь* 1086 Lavr. Lět. 199, TR. 274, *Nestojko* 1563 TR 275.

[40]) Rad Jugosl. Akad. 81, str. 146. Srv. J. Otrębski: O najdawniejszych polskich (słowiańskich) imionach osobowych 1935, str. 7 o jménech typu *Nieprzebąd*.

[41]) Pro posouzení osobních jmen s negacemi lze uvésti jako analogii sch. appellativum *neposkok*, kterého se užívá v Bosně místo slova (— tabu) *poskok*, označujícího zmiji, která doráží na člověka, Čajkanović 160. Negací se stal ze slova zakázaného název, zbavený škodlivých účinků.

[42]) Rus.: *Bobr* 1446 TR 49, Maluška *Bobrov* 1495 TR 480, čes.: Bobrone 1285 Codex dipl. Moraviae IV. 296, *Býk* Bic XII. stol. FC I. 59, 15; Bicow 1180 FC I.

hadi, rostliny. Zvířecí názvy ve funkci jmen osobních jsou u Slovanů jako i jinde dosti časté. Názor, že zde jde o metaforické užití a že zvířata mají býti vzory síly, odvahy, vítězství[43]), nesouhlasí s poznatky o jménech čerpanými z kulturních starožitností a z národopisu. Vztah mezi jménem a osobou byl velmi úzký. Jistě se v použití názvů zvířecích především projevuje představa, že se jménem se typické vynikající vlastnosti zvířat přímo přenášejí[44]). Dítě získává pro život takovým pojmenováním jejich bojovnost, sílu, odvahu, ale také velkou životnost a zdraví[45]). Na př. jména odvozená od appellativ *ǫžь*, *zmijь*[46]) lze vysvětliti právě tím, že se připisuje hadům velká životnost. Zdraví a bezpečnost před démony bylo možno dítěti zajistiti také pozváním kmotra z říše živočišné, který potom svého jmenovce chrání[47]). Vztah k některým zvířatům býval zcela jiný, než bychom očekávali, na př. vlk nebyl pokládán za škůdce, nýbrž za dobrodince, ochránce, za zvíře posvátné[48]). Zvlášť vlkům se připisovala schopnost požírati démony[49]). Dítě pojmenované Vlk se chrání před předčasnou smrtí, neboť Vlku neublíží vlk ani jiné zvíře slabší, ani čarodějnice a démoni. Není tedy divu, že toto jméno bylo tak oblíbené a rozšířené. V soustavě slovan-

---

265, 20, Bicouici 1131 FC I. 121, 5; rus. př. *Bykov* XV. stol. TR 196, *Tchoř* (Dchoř) Dcherz 1316 Dvorský-Emler: Pozůstatky desk zemských č. 77, Chorzow 1364 Libri confirmationum (Vydal F. A. Tingl a J. Emler) I. 2, str. 40, *Jagnje* XIII. stol. KL 121, *Jelen* 1030 KL 121, *Olenev* 1635 TR 678, Olenin 1495 TR 678, *Kozel* 1145 TP, Coslovich 1258 KPP, Cozel 1057 FC I. 56, 10; Ortem *Kozlov* 1495 TR 578, *Medvěd(ec)* Meduvedec 1218 FC II. 143, 15, Medved XII. stol. KL 125, Ivaško *Medvědev* 1500 TR 640. *Osel* 1257 TP, *Ozzel* qui et Asinus, Kosmas II. 51, Bretholz 158, 5, Ozlonem 1218 FC II. 144, 1. Ozlov 1226 FC II. 284, 1 Ozlata XIII. stol. FC I. 398, 10; *Sobol* Sobolo de Rohczene 1275 Codex dipl. Moraviae IV. 164, Sobolcouicih 1131 FC I. 122, 10; Grigorij Soboľ 1461 TR 366, Sobolev 1539 TR 755. *Sviňka* Swinka TP, Zuinka 1224 Nekr. Podl. 408, Zwynnyeticze 1334. Regesta dipl. nec non epistolaria (Jos. Emler) IV. 4, Svinosici XIII. stol. FC II. 392, Swinschitz 1207 FC II. 59. Svinicin, Svinkin 1500 TR 740. *Tur*, Turic 1194 FC I. 315, 10, Turouicih 1131 FC I. 120, 10, Turowo KPP, Gridka Turov 1500 TR 792. Fedor *Vydrin* 1649 TR 511, Vidra, Rad Jugosl. Akad. 82, 79; *Zajęcь*, de Zaiacics 1194 FC I. 315, 15, Ulricus Zagechec 1251 Regesta (Emler) II. 1164, Zaiechconis 1204 TP, Zajączkowo 1369 KPP, Zajko WB 143, Minka Zajcov 1495 TR 552. *Zvěr* Zuer 1224 Nekr Podl. 426, Zuereck XIII. stol. FC I. 398, 15, Zuerena 1224 Nekr Podl. 406, Zverko 970 KL 149, Ondrěj Ivanov syn Zvěreva 1539 TR 554.

[43]) Solmsen-Fränkel, Die indogermanischen Eigennamen, str. 114.

[44]) Moroškin op. cit. 44—45.

[45]) Zelenin 129.

[46]) *Węžyk* Venzic 1228 TP, *Užic* Usiz 1195 FC I. 323, 5, Vsich 1207 FC II. 55, 1; *Užík* Vzikonis 1375 Desky Zem. I. 446, *Změjo* WB 143, Michajlo Změjev 1612 TR 556.

[47]) Zelenin 126—7.

[48]) Niederle, Život starých Slovanů II., 1. str. 75 o totemismu. Biegeleisen 251—2, Moszyński II. 553, 560, 563.

[49]) Moszyński II., 575.

ských jmen úplně zdomácnělo, jak dokazují jeho četné obměny s příponami u jmen obvyklými: *Vlkoň*, *Vlkota*, b. *Vlăkan*, sch. *Vukan*, *Vlkoš*[50]), *Vlčej*, *Vlčeta*, a také jeho proniknutí do systému jmen složených: *Vukovoj*, *Vukman*, *Vukomir*, *Vukoslav*, *Dobrovuk*. O ptácích platilo, že chrání před nemocemi[51]). Místo ptáka mohlo témuž účelu sloužiti i jméno ptačí: *Ptak*, *Ptaszek*, r. *Čiž*, a **Golobь*[52]) atd. V ptačí podobě odlétaly a také se objevovaly duše zemřelých předků[53]). Tato představa jistě také působila ke vzniku jmen osobních z názvů ptačích. Jmény zvířecími a rostlinnými bývají zvány zvláště děti churavé[54]). Bystroń v tom shledává spekulaci na naivnost démonů choroby, kteří slyšíce název zvířete nebo rostliny neprohlédnou, že se tak označuje člověk. Tím způsobem se dítě před nimi uchrání. Zelenin[55]) shledal, že tento motiv klamání démonů je pozdější než představa o přenášení vlastností prostřednictvím jména.

---

[50]) *Vilkos* 1136 TP., *Wilkosz*, *Wilkoszewska* KPP, *Wlcos* M. jm. 1283 Cod. dipl. Moraviae IV., 278, *Wilcey* 1283 TP., *Wlyczeyowa* XIV. st. Nekr. Drk. 146. *Volkonja* Vulconga 975 KL 146, Volkota Vulcote KL 147, Vălkan, Vălčko WB 143 Volk Uchtomskij 1483 TR 90, Vasilij Volkovič 1169 Ipat. 366, TR 506, Jepifanik Volkov 1495 TR 507.

[51]) Zelenin 130.

[52]) *Ptaco* KPP, *Ptowo* KPP, *Ptasek* 1224 TP, *Czyz Cis* 1136 TP 70, 1498 TR, č. m. jm. *Čížov*, *Gălăb*, Golăb WB 142, Golamb 1497 KPP, *Golub* Rad Jugosl. akad. 82, 72, Golubich 1202 FC II. 50, 30, *Grlica* Rad 82, 72, Fedor *Jastrebov* 1545 TR 857, Jaztram XIII. stol. KL 121, *Káňa* Cana XII. stol. FC I. 360, 15; 1224 Nekr Podl. 410, Kanin XIII. stol. FC II. 422, 5. Canis XIII. st. FC I. 399, 10, *Kokot* Cocotow 1227 FC II. 301, 30, Kocasice 1227 ib. 301, 25, Kokess 1380 Tadra Soudní akta konsistoře II. 25, 130, *Kraguj* WB 142, Kragulj Gragul 1130 KL 122. *Orlov* 1500 TR 680, č. m. jm. Orlov, Orlob 1336 Regesta (Emler) IV. 110, *Slavík* Zlauik 1185 FC I. 278, Slavij 1065 Scheinigg, Izvestja Muz. društva za Kranjsko III. 12, Slavej WB 143, Solovej TR 367, Solov'jevič 1596 TR 756, *Sokol* de Bykanye 1327 Regesta (Emler) III. 522, Zokol TP XIII, Sokol WB 143, Soko, Sokol, Sokolić Rad Jugosl. akad. 82, 78, Sokolov 1495 TR 756. *Vrabelj* (Rabel) 1215 Izvestja. Muz. društva za Kranjsko III. 147, Jur'ji *Vorob'jev* 1353 TR 508, *Voron* 1398 TR 95, Martjuša Voronov 1495 TR 509, Wran de Othiehrib 1281 Cod. dipl. Moraviae IV. 242, Wranou Kosmas III. 12, Bretholz 172, *Vranica* 1030 KL 147, Spiridko Voronin 1495 TR 508. Č. m. jm. *Havraň* de Hauranye 1338 Emler Deset urbářů 11.

[53]) Moszyński II., 553.

[54]) Bystroń 24, 131.

[55]) Zelenin 130. Shledal jsem tyto doklady rostlinných jmen: *Drěnčo* WB 138, *Drijen* Drênka, Rad Jugosl. akad. 82, 71. Ilejko *Dub* 1495 TR 138, *Dubáč(ek)* Dubache 1208 FC II. 74, 1, Dubazk Mzteticz 1205 FC II. 67, 20, Dăbko WB 138, *Chřen* Chren, Kosmas III 19 A 3, Hren 1175 FC I. 250, 30, in Krzenicz 1331 Regesta III. Crzenek 1295 Regesta II., Ivaško Chrěnov 1562 TR 811. *Jagoda* Rad 82, 73; WB 139, *Jasan* Rad 82, 73, Jasen WB 139. *Kalina* 1224 Nekr Podl. 411, 417; Rad Jugosl. 82, 73; WB 139, Ivan Kalinin 1440 TR 563, Kalina Jakovlev 1571 TR 171. *Klen* Prokof'jev syn 1616 TR 181, Michalka *Klenov* Clenouicih XIII. stol. FC I. 396, 5; *Květ* Quet 1224 Nekr Podl. 408, Quetaua ib. 405, Quetek 1057 FC I. 59, 1, Queton 1224 Nekr Podl. 406. *Cvetišic* Zwietisich 1150 Izvestja Muz. društva za Kranjsko III. 141. *Cvětko*, *Cvětan* WB 138. *Rakita* Rad 82, 77; WB 140, Rakitin 1495 TR 720, Ivaško Rokita 1495 TR 333. *Smogor* 1224 Nekr Podl. 417, Zmogor 1136 TP. *Višnja* Višnjić Rad Jugosl. akad. 82, 79. Višnjo, Višnja WB 141.

Magický smysl mají i jména z názvů nebeských těles a jevů i kovů[56]).

Motivem ochrany dítěte bude jistě možno objasniti ještě jiná jména, avšak to nemůže býti už úkolem tohoto článku, který měl jen upozorniti na význam studia lidových pověr a primitivních představ pro výzkum jmen.

Praha. *Jan Svoboda*

---

[56]) Vukanović 65—67. Shledal jsem tyto doklady: *Biserka*, Rad 82, 67, Bisera WB 144, Biser 1425 TR 48, *Danica* Rad 82, 71, *Zvězda* WB 170, Zvijezda, Zvjezdana, Rad 82, 79, *Rosa*, Rosica WB 170, Rossa 1337 Reg IV. 175, Rosík Pikna 1389 Popr Rožm. 2, Rossieyouicz 1336 Reg IV. 109, *Srebro*, Srebra WB 144, Srebra, Srebrnić Rad 82, 78, Serebrov 1669 TR 744, *Svetlana*, *Svetolik* Vukanović 66, Swietek 1280 Codex dipl. Mor. IV. 234, Zwetik 1276 ibid. 178, *Zarko*, Zare WB 157, *Zlat* 1224 Nekr Podl. 417, Zlatoň 1057 FC I. 59, 10, Zlatoslaus 1224 FC II. 257, 25, Zlato, Zlatko, Zlatan Rad 82, 79, Zlata, Zlatan, Zlatanko WB 144, Rochno Zolotov 1500 TR 557, *Zora*, Zorica, Zorka WB 157; Vasilej Michajlov syn Zorin 1577 TR 557, Parfenko Zoricin 1495 TR 557, Zoretam XII. stol. FC I. 413, 1, Zorata XIII. stol. Nekr Ostr. 353, Zorena 1224—50 Nekr Podl. 405, 425, Zorziena XIV. st. Nekr Drkol. 145, Zorzik 1379 Urb E 354, Zoraua 1224—50 Nekr Podl. 406, Zorca ibid. 403, Zoris 1280 Cod. dipl. Mor. IV. 234, *Želěsko*, Želès WB 144, Jakov Želězov 1458 Lět V. 32 TR 546, Zelesena KL 149.

Krakovské zlomky hlaholské.

Knihovna university Jagiellonské v Krakově chová mezi svými rukopisy pod číslem 5567 tak zvaná „Fragmenta glagolitica“. Seznámil jsem se tam s nimi již roku 1928; před několika lety byla mi zapůjčena do Prahy do archivu ministerstva vnitra, kde také byly zhotoveny snímky, připojené k tomuto článku. O těchto skrovných zlomcích, psaných starobylým hlaholským písmem charvátského typu, nestala se posud nikde zmínka v odborné literatuře: neuvádí jich ani Milčetićova Hrvatska glagolska bibliografija ani Vajsova Rukověť hlaholské paleografie. Ani polská slavistika si nepovšimla této na jejím území zcela ojedinělé památky. Někdo sice ji měl přede mnou v rukou a poznamenal dole (na str. III) tužkou „Mat. 16. 14—16“, t. j. určil blíže jeden úryvek tohoto textu, ale to je vše.

Krakovská Fragmenta glagolitica jsou tři pergamenové zlomky hlaholského misálu. První dva (I.—IV.) tvořily kdysi horní a dolní část téhož dvoulistí, jehož prostředek byl odříznut a nezachoval se; jejich pergamen barvy žlutavě šedé je hrubý a drsný, šířka listů 12·2 *cm*, délka řádek 9 *cm*, zřídka něco větší (9·3 *cm*). Třetí zlomek (V.—VIII.) je jiné dvoulistí téhož rukopisu, seříznuté dole a po straně, jeho silně zahnědlý pergamen je tenký, takže písmo s druhé strany prosvítá, jak je to patrno také na snímcích. Jemnost a průsvitnost pergamenu u tohoto třetího zlomku se vysvětlí také tím, že je to palimpsest, jehož prvotní setřené písmo, rovněž hlaholské, bylo na listu psáno obráceně, jak je možno vidět na snímku $VI._{1-6}$. Rýsuje se tam zřetelně majuskulní hlaholské buky (ⰱ), mezi řádky $VI._{2-3}$ lze přečíst celé slovo ⱂⱃⰻ[ⱀ]ⱁⱄⰺⰿ[ⱏ], pod tím ⱎ... ⰿ, dole ...ⱏ ⱃⱁⰿ...(?), ojediněle VI_{3-4} ⱁⰻⰿⰶ(ⱁ), VI_{7-8} ⰺⰿ, V_1 ⰻ...ⰿ..ⰵ. Z těchto nesouvislých zbytků dá se soudit, že setřený text palimpsestu patřil asi rovněž misálu. Nasvědčuje tomu majuskulní ⰱ, nejspíš počátek modlitby б҃є (божє), a také zachované slovo приносим[ъ] = offerimus, často se opakující v mešních modlitbách. Vždyť v samých Krak. zlomcích přichází dokonce dvakrát v témž tvaru IV_8 a VII_8, a podobně se čte i v Kyjevských listech (IIb 24). Povaha písma, zvláště starobylé ⰻ a ⰻ při

poměrné hranatosti některých liter (ꝑ, ꙍ) poukazuje na 12. století, rovněž znak pro polohlásku ⰸ, podobný témuž znaku v zlomku Mihanovićově, tam arci „na osnově obdélníku", mluví pro 12. nebo počátek 13. století, kdy asi byl psán prvotní setřený text palimpsestu[1]). Poněkud nápadné svým tvarem je první písmeno ꝑ ve slově приносим(ъ). Přední jeho svislá čára je krátká, nespadajíc pod linku, a nemá též vlevo vybíhajícího chvostíku (ꝑ), místo okrouhlé petlice je tu již tvar hranatý. Ale tento tvar *p* zdá se velmi starobylým, neboť úplně shodné *p* s naším nacházíme již v Makedonském (neboli Rylském) hlaholském listě z 11. století[2]).

Nové písmo napsané na palimpsestu třetího zlomku je, jak svědčí paleografický rozbor, totéž jako na ostatních dvou zlomcích, jsou tudíž všechny tři zlomky psány touž rukou. Poněvadž i délka řádek na třetím zlomku je táž jako na prvních dvou (9—9·3 *cm*), není příčiny, proč bychom měli pochybovat, že všechny tyto tři zlomky tvořily součást jednoho a téhož hlaholského misálu.

Hlaholice Krakovských zlomků (= Kz) je již vysloveně charvátská. Není však ještě tak důsledně hranatá jako v památkách ze „zlatého věku" charvátského hlaholismu. Některé její rysy svědčí o větším stáří. Jsou to tyto: *a*) majuskulní svaznice *Ml* (VII_{5-6}) a *Iž* (I_8, v nichž ještě jest uchováno prvotní hlaholské ⰏⰎ a Ⰶ, třebas již hranatě přestilisované; *b*) písmeno *l* (Ⰾ) se píše tím způsobem, že horní petlice má znatelnou podobu hruškovitou nebo trojúhelníkovou, na př. $II_{6,\ 9}$, V_1, VI_7, ve svaznici *ml* III_1, VII_{5-6}; rovněž spodní část písmen Ⱇ, Ⱑ, Ⰸ, blíží se víc trojúhelníku než obdélníku, na př. I_5, III_3, IV_1, VII_9; *c*) hlaholské *c* (Ⱌ) je zde psáno se širokou bází, na př. II_{11}, III_3, IV_3, VI_{10}, méně I_4, VII_1; *d*) u *ě* (jať Ⱑ) horní konec je silně otupen; *e*) zadní část písmene *u* (Ⱆ) bývá menší a oblá, na př. I_3, $IV_{2,\ 4}$, V_{10}, VI_3, na majuskuli VIII_6; *f*) u písmen *v* a *d* (Ⰲ, Ⰴ) lze často pozorovat, že jejich základní obdélníkové složky jsou spojeny buď dole (u *v*) nebo nahoře (u *d*) obloučkem, zvláště ve svaznicích, na př. $I_{4,\ 6}$, $II_{1,\ 6}$, III_2, IV_6, $VI_{3,\ 8}$, VII_8; *g*) písmeno *n* je poněkud vlevo nakloněno a jeho klička protíná sloupec Ⱀ[3]).

Kromě toho zasluhují ještě povšimnutí písmeno *k* (Ⰽ), které svým

---

[1]) Srov. J. Vajs, Rukověť hlaholské paleografie 1932, str. 140 (tab. XXII); V. Jagić, Grafika u Slavjan. 1911, str. 139 (tab. VIII 17). Na samém horním kraji stránky VI je polohláska zřetelně čitelná ⰸ, následující písmeno, které má na fotografii nejasný tvar, čtu jako Ⰽ.

[2]) Srov. V. Jagić, Grafika 198, tab. IV_7.

[3]) Známky starobylosti hlaholských rukopisů shrnuje Jagić, Grafika 150—153; J. Vajs, Rukověť hlaholské paleografie 1932, str. 138. Srov. též J. Vajs, Nejstarší breviář chrvatsko-hlaholský 1910, str. 21 násl.

ohybem nejednou spadá pod linku, na př. $IV_{5,6}$, V_1, a písmeno *a* (ⰰ), mající podobu poněkud zaoblenou s kratším levým ramínkem. Dosti blízké jemu *a* shledávám v t. zv. homiliáři (brevíři) lublaňském (snímek u Geitlera, Die albanesischen und slavischen Schriften, u Jagiće, Grafika tab. X 22, u Vajse, Rukovět tab. XXIX), který patří do doby před polovicí 13. století, ale také v hlaholské části Remešského evangeliáře, psaného v Praze roku 1395, jehož duktus má i jiné podobnosti s Kz-y; zde však má *a* střední čáru vyšší, vystupující nad horní linku, jako totéž oblé *a* (ⰰ) v pozdních památkách, na př. ve vídeňském Fraščićově žaltáři z r. 1463 (u Jagiće tab. XVIII 48, u Vajse tab. XLVII) nebo v jiném rukopise vídeňském z r. 1493 (u Jagiće tab. XXIII, č. 59b), a rovněž v hlaholské kursivě.

Konečně i písmeno *m* vzbuzuje pozornost. V majuskulích (VII_{5-6}) a ve svaznicích si sice ještě uchovává starou podobu v oblé nebo hranaté obměně (ⰿ), ale jinak se píše zpravidla cyrilské **м**, a vedle toho třikrát *m* (II_{10}, $IV_{3,6}$). Jagić (Grafika 146, 150, 196) přičítá tuto záměnu starého hlaholského ⰿ za jednodušší м vlivu latinského písma a uvádí též dva příklady „německé formy" m[4]), první (tab. XI 24) z listu připojeného k misálu knížete Novaka (1368) a náležejícího do nejstaršího obdobo hranaté charvátské hlaholice, a to ve formě majuskulní, druhé pak (XIV 34) hrotité m minuskulní z jednoho zlomku knihovny záhřebské akademie, také ještě z kenoc 13. nebo počátku 14. století. Pokud se dá soudit z Jagiće a z Vajse (Rukovět 87), který má podobné kursivní *m*, jest tato forma *m* celkem vzácná v hlaholských rukopisech, jmenovitě starších, a vyskytuje-li se v malých Kz-cích třikrát, je to jistě zjev nápadný.

K znakům starobylosti patří i to, že písmena v nápisech, majuskuly a iniciály jsou přetaženy nebo vyplněny suříkem, jak je to patrni z tmavých skvrn na snímcích. Tento „zvyk vyplňovati suříkem základní obrysy (kontury) písmen jest zvláštnost kodexů starší doby", poznamenává J. Vajs o I. breviáři Vrbnickém, pocházejícím „ne-li z konce 13., jistě z počátku 14. věku"[5]).

Kz-y mají tedy, jak vysvítá z paleografického rozboru jejich písma, mnoho společných rysů s nejstaršími památkami charvátské hranaté hlaholice z počátku 14. století. Zvláště blízké je písmo Kz-ů v svém celkovém charakteru písmu dvou listů, přidaných, jednoho zpředu, druhého vzadu, k rukopisu misálu knížete Novaka z r. 1368

---

[4]) Podobná forma *m* s vynecháním počátečního a konečného tahu je převzata z písma beneventského neboli montekasinského. Srov. Vajs, Rukověť 136.

[5]) Nejstarší breviář chrv.-hlah., str. 28.

(Jagić, Grafika č. 24), jež oba patří k nejstarším památkám hranaté charvátské hlaholice z konce 13. nebo počátku 14. století. Avšak proti tak ranému datování se staví to, že neznají starého znaku ꙿ nebo ꙿ pro polohlásku ħ, jehož sledy jsme ještě našli, jak shora řečeno, v setřelém písmě palimpsestním v úryvku VI, nýbrž pro obě polohlásky užívají pozdějšího apostrofu (ᵀ nebo '). Proto třeba posunouti vznik Kz-ů blíže k polovici 14. století.

Apostrof, jímž byly nahrazovány polohlásky, míval — jak upozornil J. Vajs[6]) — v starších památkách s písmem víc oblým tvar hranatý ⁊ nebo se podobal sloupečku ᵀ, který se pak prodlužoval, až vyplnil celou linku; mladší památky s písmem zaostřenějším užívají jako apostrofu oblého háčku '. V Kz-cích převládá tento oblý znak, ale třikrát je tu ještě jeho starší hrotitý tvar ⁊ (I_2), ᵀ (III_6, IV_4).

Jazyk Kz-ů je církevní slovanština srbo-charvátských památek z první polovice 14. století. Polohlásky se zde dosti často vynechávají bez náhrady, vokalisace po charvátském způsobu je řídká (сь = са I_6, въйь = вал' VII_2), jednou je za ъ střídnice є (сємр'тн[н]є VI_8)[7]); za ѧ bývá zpravidla є, jen jednou se zde vyskytuje ѣ: VIII_3 za stsl. прнѩтн je прнѣтн[8]); stsl. ѣ se uchovává celkem beze změny, jen třikrát je místo něho є (н⟨н⟩нє II_{11} = stsl. нынѣ, ѻ̈вєщав' III_{10}, IV_1), jednou klade se ѣ za н (ѥ): прнѣм' I_2; vlivem následující měkké souhlásky mění se po zániku polohlásky *s* v *š*: ш ннм' VI_3 = stsl. съ ннмь[9]).

Z tvarosloví upozorňuji jen na lok. sg. souhláskových n- kmenů камєнѣ IV_5, podobný doklad (врємєнѣ) uvádí Vajs (Nejstarší breviář 12) z I. breviáře Vrbnického; na složené tvary lok. sg. fem. боудоущєн VII_{10} (místo -щнн)[10]); u sloves na silný aorist ндо[мь] II_6, který zde možno s jistotou předpokládati podle parallelního čtení v misálu Novakově, na aor. 3. os. plur. жншє VII_{10}, v staroslověnštině jinak nedoložený. Lexikálně významná jsou slova: єтєрнє I_4, charakterisující nejstarši staroslověnské texty[11]), a některé výrazy společné s Kyjevskými listy, jako мнлость I_{10} ve významu *gratia* (Kyj. l. IIb_{15}, VI_{14}), очнстнтн IV_{10} ve významu *expiare* (Kyj. l. очішчєнѣ expient III_{13}), оутєжє II_2 (Kyj. l. Ib_{19}) ve významu *meruit*.

---

[6]) Vajs, Nejstarší breviář 23, Rukověť 98.

[7]) Vajs, Nejstarší breviář 8—9. Toto sekundární *e* za ъ, ь charvátských památek je zvláštností nářečí vrbnicko-omišaljského.

[8]) Hojné doklady této záměny ѧ za ѣ v témž slovese ѩтн z I. breviáře Vrbnického viz u Vajse, Nejstarší breviář 12. Je to rys dialektický.

[9]) Vajs, Nejstarší breviář 16 podobně v I. brev. Vrbnickém: ш ннмн a pod.

[10]) V_4 вѣчннє (gen. sg. fem.) není zcela jasné; -н- neúplně zachované mohlo by se čísti také jako -о-. Pak by to byl omyl písařův.

[11]) Srov. V. Jagić, Entstehungsgeschichte der ksl. Sprache², 1913, 343.

Tolik o paleografické a jazykové stránce Kz-ů. Než přistoupíme k analysi obsahu, třeba předeslati ještě jednu poznámku. Kz-y jsou všity do deskového obalu obráceně tak, že na prvních dvou stránkách prvních dvou zlomků se čtou části officia sv. Petra a Pavla z 29. června, na třetí a čtvrté stránce části officia ze svátku Obrácení sv. Pavla z 25. ledna. Třetí zlomek všitý doprostřed patří do officia za zemřelé. Je zřejmo, že v misálu, k němuž náležely tyto fragmenty, nemohl svátek z konce června předcházeti svátek lednový, a třeba prostě správným přeložením napraviti omyl konservatora, který zlomky opatřil deskami. V následujícím přepisu textu Kz-ů bude proto zase obnoven původní a přirozený pořad, napřed svátek 25. ledna, potom 29. června, naposled úryvky officia defunctorum, které bývalo v poslední všeobecné části misalu (de communi).

Po tomto zjištění možno se odvážiti přibližného dohadu o prvotní podobě misálu, z něhož pocházejí Kz-y. Formát jeho byl malý, skoro kapesní. Na stránce bylo asi 18—20 řádků, šířka listů 12·2 *cm*, výška asi 18—19 *cm*. Vezmeme-li do počtu nejkrajnější případ, že dvoulistí, k němuž náležel svrchní a spodní zlomek, bylo spodkem složky o desíti dvoulistech, bylo by to všeho všudy dvacet listů poměrně malého formátu, asi o 19 řádkách v jednom sloupci na stránce. Byly-li to jen kvinterny nebo sexterny, bylo mezi oběma těmito officii z ledna a června jen deset neb dvanáct listů. V hlaholském misálu kneze (= knížete) Novaka ve vídeňské Národní knihovně z roku 1368 (Cod. slav. 8) je mezi svátkem Obrácení sv. Pavla na f. 188ᵛ a sv. Petrem a Pavlem na f. 206ʳ 18 listů, rozměru 24·5 × 32 *cm* o dvou sloupcích písma po 29 řádkách, což by vydalo asi 54 listů formátu Kz-ů. Odtud je patrno, že misál, z něhož pocházejí Kz-y, neobsahoval všech officií, nýbrž jen malý výbor a představoval tudíž jakýsi přechodní útvar mezi Kyjevskými listy s jejich deseti mšemi a úplnými misály charvátsko-hlaholskými, z nichž nejstarší jest Vatikánský (Illir. 4) ze začátku 14. století. Takovéto neúplné misály znala i západní latinská církev; vyskytují se také v slovanské liturgické oblasti, jak svědčí Baromićův prvotisk z r. 1493 a později ještě Brozićův benátský tisk z r. 1562, zahrnující spolu s brevířem a rituálem i misál „u kratko složeni“ (Slavia IV. 516, p. 2). V této souvislosti možno též poukázati na hlaholskou část Remešského evangeliáře, psanou v pražském emauzském klášteře r. 1395, podávající jen výbor epištol a evangelií na 30 svátků, kdy opat sloužil mši „pod korunú“, t. j. s mitrou. Něco podobného bychom měli i v Kz-cích.

Přepis hlaholských Kz-ů je podán cyrilicí, jen znaky pro číslice

jsou ponechány hlaholské, poněvadž písmena v obou abecedách mají jinou číselnou platnost. Místa vyznačená v rukopise suříkem jsou proložena. K nim patří ovšem také všechny iniciály. Písňové partie mše, jako introit, graduale, offertorium bývala psána v misálech, též na př. v kodexu Novakově z r. 1368, drobnějším písmem. Tak je tomu i v Kz-cích, jak ukazují zřetelně fascimile; v přetisku to není zvlášť rozlišeno.

I

1 его ѣко чешоуе и прозрѣ . и вста-
2 вь кр'сти се . и приѣм' брашно и оу-
с
3 крѣпи се — И би сь оучнки соущим-
4 и в дамсцѣ . абие етерие дни в
5 сьнмищих' проповѣдаше иса . ѣ-
6 ко са ест' снь бжи — И дивлах
. . . .
7 мсцѣ . сказоуе име хво. — II ѣ —
8 Иже поспѣхова петроу в' апластвѣ
9 поспѣхова пвлоу в народѣх' — Сх —
10 Познаше вси маст' бжию даноу мнѣ алѣ.

II

1 Велик' сти пвль сьсоудь избран' и-
2 же оутеѧ е прѣстол' . ѿ[illegible] . тни обла-
т т
3 дати — алѣ — пс сго еђѣ о мѣ
4 В оно врме рече симоун' петр' к
5 исоу ги . се ми иже остави-
6 хом' вса и вслѣдь тебе идо-
. . . .
7 И всак иже ост-
8 авит оца или матер' или жен-
9 оу или чеда или села мене ра-
10 ди и евђиѣ моего ради — Стокра-
11 тицею примет' нне в' врѣме сие . и

III

1 Поставиши е кнези по вс[illegible]и змли. поме-
х
2 ноут' име твое ги . в' всаком' родѣ и родѣ . с.

I VII I

IV VI IV

1. Krakovské hlaholské zlomky.

Кого ме глют чци бити сна чскго. ре-
че гь оучнкм'. и рече петр' ги ти еси хь сн-
ь ба живаго. алѣ — Бжнь еси ти симоу-
не бар' ионин'. ѣко пльт' и кр'вь не ѣви тебѣ
. . . .
крстла. а ови илию. дроузи же
еремию. или единаго оⷮ пркь — гла
им' исъ ви же рѣх' кого ме глете б-
ити — Оⷮвещав' симоун' петр' ги
ти еси хь сн ба живаго-

IV

Оⷮвещав же исъ и рече емоу бжнь ес-
и ти симоуне бар' ионин'. ѣко пльть
и кр'вь не ѣви тебѣ нь оць мои иже
ест' на нбсѣх' — И аз' тебѣ рекоу ѣк-
о ти еси петр'. и на сем' каменѣ сь-
зижди цркве мою и врата адов-
. . . .
Жр'тви млте ги. еже имени
твоемоу стити приносим'. а-
пласка да наслѣдоует' млтва
имиже ни очиститн да подас-

V

или. М. тни или. Ѕ. тни оумр'ти-
ѣ днь поминаем'. да им' дати
рачиши здроужбоу. и росою мл-
сти твое вѣчние омочиши е.
чⷮ. епл. блжго апла пла к тесалон
Бⷮра не велю вам' неразоу-
мѣвати о оумр'вших' да не [с]-
кр'бѣте ѣко и прочи не имоуще [оу]-
пваниѣ. аще бо вѣроуем' ѣко ис
оумрѣ и вскрсе. тако и бь оумр'[в]

VI

ниде с нбсе. и мр'тви о гѣ в-
скрсноут' прѣжде. Потомже
ми живи. и лишине (sic!) коупно ш ни-
м' всхитимсе в срѣтение гн-
е на ер' и тако вс'гда с гм' боуде^{м}—
Тѣм же бра^{т}. оутѣшаите дроугь
дроуга о словесѣх' сихь — П^{с}ѣ —
[а]ще поидоу посрѣдѣ сени семр'тн-
[и]ѥ. не оубою се зла ѣко ти с' мною е-
си гн Жьзль твои и палица твоѣ та ме оут-

VII

вшаго ме оца. да вьс[ак вид-]
е сна и вѣроуе ван' непоги[бне-]
т' нь имат' живот' вѣчни. И [вс-]
крѣшоу и аз' в послѣдни днь.
Мльтвь боуди мате ги д[ша-]
м' всѣх' вѣрних' рабь и [р]аб-]
ин' твоих'. за неже тебѣ жр'т[воу]
хвалениѣ приносим'. да иже в [с-]
ем' вѣцѣ вѣрою католичьско[ю]
жише. им' оубо в боудоущеи жиз-

VIII

[т]ати рачиши дше всѣх'
[в]ѣрних' рабь и рабин' твоих'. и
[а]нѣли ста приѣти в' оуготова-
[н]ие обители стх' твоих' приве-
[с]ти повелиши—
За дше бискоупь. орц.
[П]одаи просим' всемоги бе
да дше рабь твоих' архиерѣ-
и. и еже в сем' вѣцѣ прѣбив-
ающе. стми дари прости е.

Na prvních dvou stránkách zachovaných zlomků (I a II), jak již bylo řečeno, je část officia na svátek Obrácení sv. Pavla (25. ledna), a to konec epištoly ze Skutků apošt. IX, 18–22, Graduale (Pěsnь)

II

VIII

II

2. Krakovské hlaholské zlomky.

III

V

III

3. Krakovské hlaholské zlomky.

a skoro celé evangelium Mat. XIX, 27–29. Další dvě stránky (III a IV) jsou ze svátku sv. Petra a Pavla (29. června) a obsahují celé Graduale kromě nápisu (Pěsnь), části evangelia Mat. XVI, 14–18 a sekretu. Zlomek třetí (V–VIII) zahrnuje části officií za zemřelé.

Text Kz-ů má některé zvláštnosti, které jej odlišují od redakce charvátsko-hlaholské, jak jej představuje nejlepší její zástupce, misál knížete Novaka z r. 1368. Uvedu ke srovnání příslušnou část těchto mešních officií z misálu Novakova v celé úplnosti, takže se tím doplní mezery v Kz-ích, a místa, kde se s nimi rozchází, vyznačím proložením. Zkratky jsou rozepsány.

A) Obrácení sv. Pavla (25. ledna).

Обраштение п⟨а⟩вла на вѣроу.

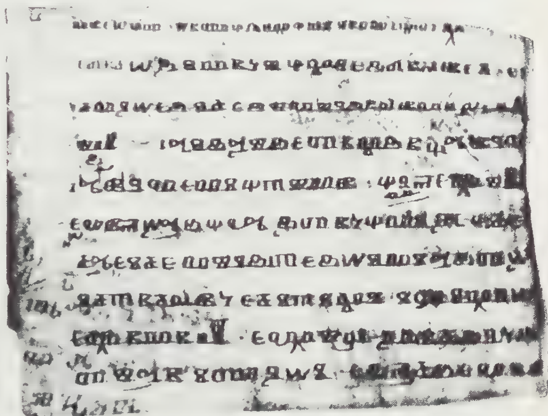
(F. 188v) (Act. IX)... [(18) и абие отпадоу емоу от очию его] ѣко и чешоуе и видѣние приѣть. И в'ставь и кр'сти се. (19) И приѣмь брашно оукрѣпи се. И бѣ са оуч⟨е⟩ници(!) соуштими в' дамасцѣ. д⟨ь⟩ни етерие. (20) И абие в'шадь в сан'миште(!) проп⟨о⟩в⟨ѣ⟩даше и⟨соу⟩са ѣко си ест' с⟨и⟩нь б⟨о⟩жи. (21) И оужасахоу [се вси слишешеи и г⟨лаго⟩лахоу. Не са ли если(!) есть раздроушаеи в' ер⟨оу⟩с⟨а⟩л⟨и⟩мѣ нарицающих' име сие. И сѣмо на то приде. да свезавь в'се таковие приведеть кь ар'хиерѣомь. (22) Савл⟨ь⟩ же паче множие криплаше се и постиђеваше июдѣе живоуштее в' да]масцѣ оутвр'ждае. ѣко са есть х⟨рист⟩ь.

Пѣс⟨нь⟩. Иже поспѣхова п⟨е⟩троу в' ап⟨осто⟩л'ствѣ поспѣховаль ест' и мнѣ в' народѣх'. и познаше м⟨и⟩л⟨о⟩сть б⟨о⟩жию даноую мнѣ. И м⟨и⟩л⟨о⟩сть б⟨о⟩жиѣ ва мнѣ таштане бис⟨ть⟩. на м⟨и⟩л⟨о⟩сть его ва мнѣ виноу прѣбиваеть. Ѩлѣ⟨лоуѣ⟩. Ѿ. Ти еси сасоудь из'волени с⟨ве⟩ти павле ап⟨осто⟩ле м⟨о⟩ли за ни. Ѩлѣ⟨лоуѣ⟩. V misálu Novakově následuje ještě Tractus (трахт) a k evangeliu se toliko odkazuje: Є⟨ван⟩ђе⟨лие⟩. Р⟨е⟩че симоунь п⟨е⟩трь кь и⟨соу⟩соу се ми иже оставихомь вса. ишти вь општини ап⟨осто⟩ль, t. j. evangelium Mat. XIX, 27 hledej v Commune apostolorum. Tam zní takto:

(F. 235) (Mat. XIX) В оно вр⟨ѣ⟩ме. (27) Р⟨е⟩че симоун' п⟨е⟩тр' кь и⟨соу⟩соу. Се ми иже оставихом' вса и в' слѣдь тебе идо[мь. Что оубо боудеть н⟨а⟩мь. (28) И⟨соу⟩сь же р⟨е⟩че имь Ѩм⟨и⟩нь г⟨лаго⟩лю в⟨а⟩мь ѣко ви шад'шеи по мнѣ в' пакибитии егда седеть с⟨и⟩нь ч⟨ловѣ⟩чски на прѣстолѣ велич'ствиѣ своего седете и ви на д'воу надес'те прѣстолоу. соудеште обима на десте колѣнома из⟨ран⟩л⟨е⟩вима]. (29) И в'сакь иже оставить дом' или

братию или сес'три или о⟨ть⟩ца или матерь. или женоу или чеда или села имене моего ради. стократицею приметь. и [животь в⟨ѣ⟩чни наслѣдовати вачнеть].

Některá z různočtení, jimiž se liší Kz od textu misálu Novakova jsou velmi poučná. Hned Act. IX, 18 ἀνέβλεψεν = прозрѣ; stejně se překládá toto ἀνέβλεψεν v Ap. Šišatovackém (ed. Miklosich 1853, str. 17) nebo v Ap. Christinopolitanském (ed. Kałužniacki 1896, str. 21) a v Ap. Slěpčenském (ed. Il'jinskij 1912, str. 5) прозърѣ a také v evangeliích staroslověnských je pravidlem прозьрѣти za ἀναβλέπειν (srov. Jagić, Zum aksl. Apostolus III, 82): místo прозрѣ čte však misál Novakův видѣние приѣть, což není nic jiného než zjevný příklon k vulgátě, která překládá ř. ἀνέβλεψεν = *visum recepit.* Podobně třeba přičíst v misálu Novakové vlivu latinské vulgáty, nebo snad spíše latinského misálu, kde se vliv ten uplatnil, — ve verši 20. přidané в'шадь: E. Nestle (Novum Testam. Graece et Latine 1907) uvádí variantu ze Sixtinského textu: *ingressus* in synagogas. Takové řecké varianty u Sodena (Griechisches Neues Testam. 1913) není. V. 21. ἐξίσταντο (stupebant) překládá náš zlomek дивлах[оу], což se shoduje se Šiš. дивлахѫ же се, Christ. дивлахоу же се; Slěpč. má odchylně чюждахѫ же сѧ. V misálu Novakově оужасахоу се třeba pokládati za výraz novější, neboť podle Jagiće (Entsteh. 339, Zum aksl. Apost. III, 15) bývá za ř. ἐξίσταμαι v nejstarších textech zpravidla дивити сѧ, ve významu θαυμάζειν vedle дивити сѧ také чоудити сѧ. Ve v. 22. συμβιβάζων, vulg. affirmans je v Kz vyjádřeno tradičním způsobem staroslověnským сказоуе, srov. Šiš. сказаѥ, Christ. сказае, Slěpč. сказаѫ; v оутвр'ждае misálu Novakova možno viděti opět vliv latinského *affirmans.* Zde všude Kz-y stojí pevně na půdě staroslověnské s jejím základem řecko-byzantským.

4. Krakovské hlaholské zlomky IV (detail).

V následujícím Graduale (Pěsnь) jsou rozdíly, které rovněž svědčí o větším stáří textu v Kz-ů. V latinském misálu Nár. a univ. knihovny

pražské sign. I E 10 (z 13.—14. stol., secundum rubricam Pragensem) zní toto graduale (f. 80r): „Qui operatus est petro in apostolatum, operatus est et michi inter gentes et cognoverunt gratiam que data est michi“ (Gal. II, 8—9). V. „Gratia dei in me uacua non fuit“ (I. Cor. XV, 10), sed gratia eius semper in me manet. Alleluia. Magnus sanctus paulus „uas electionis“ (Act. IX, 15), uere digne est glorificandus. Potom následuje Tractus (Desiderium anime eius tribuisti ei . . .). Stejně, bez traktu, zní toto graduale i v misálu téže knihovny I B 10 (f. 79r). V misálu XII A 1 verš po Alleluja je jiný: Sancte paule apostole predicator et doctor gencium intercede pro nobis omnibus ad eum qui te elegit. Proti stsl. Apoštolářům obě officia, krakovské i Novakovo, mají některé změny, jež ukazují na pozdější původ: gratia překládá se милость místo благодать (-ѣть), gens (*το ἔϑνος*) народъ místo ѩзыкъ, srov. Gal. II, 8-9: Šiš. поспѣшьствовавы бо Петрови вь апостольство ѡбрѣзанию, поспѣшьствова и мьнѣ вь ѥзыкы и разоумѣвьше благодѣть даноую ми, stejně Christ., Slěpč. поспѣшъств⟨о⟩вавъı бо петрови въ ап⟨осто⟩лъство обрѣзанïѣ, поспѣхова и мнѣ въ ѩзыкъı, и разоумѣвъше бл⟨а⟩г⟨о⟩д⟨а⟩ть данѫѧ ми; Act. IX, 15 vas electionis zůstalo však v Kz-cích podle stsl. Apoštolářů: сьсоудь избран': Šiš. сьсоудь избраньнь, Christ. ссоудь избрань, Slěpč, съсѫдъ избранъ, kdežto misál Nov. má сасоудь из'волени. Konec Graduale v Kz-cích má jiné znění, jež odpovídá lat.: qui meruit thronum duodecimum possidere.

V evangeliu hned v prvním verši (Mat. XIX, 27) v Kz-cích je proti misálu Nov. přidáno г⟨оспод⟩и, stejně jako v stsl. evangeliáři Assemanově a v kodexu Mariinském (srov. J. Vajs, Evangelium sv. Matouše. Text rekonstruovaný 1935, str. 73). Ve v. 29 přiklání se Kz k paralelnímu textu v ev. Markově X, 29 30: propter me et propter evangelium[12]), qui non accipiat centies tantum, nunc in tempore hoc . . ., kdežto misál Nov. se přidržuje Matouše. V latinských misálech rukopisných, které jsem prohlédl, rovněž není takových změn. Překvapuje v obou hlaholských textech, v Kz-cích a misálu Nov., za filios (*τέκνά*) чеда místo stsl. дѣти, které se čte na tomto místě (Mat. XIX, 29) v stsl. evangeliích, ač jinak чѧдо za *τέκνον* je v i staroslověnštině běžné (srov. Jagić, Zum aksl. Apost. II, 18).

B) Sv. Petra a Pavla (29. června).

с⟨ве⟩тию ап⟨осто⟩лоу петра и п⟨а⟩вла.

(F. 206) Пѣс⟨нь⟩. поставиши е кнези по всеи з⟨е⟩млн поме-

[12]) V Sodenově kritickém aparátu (o. c. 90) k Mc 10, 29 se uvádí z Tatianova Diatessaron a z překladu syrského varianta *εὐαγγελίου μου*.

ноутн име твое г⟨оспод⟩и вь всакомь родѣ и родѣ (Stichь) [Вь о⟨ть⟩ць твоих' мѣсто родише се тебѣ с⟨н⟩и⟨о⟩ве. сего ради людн исп⟨о⟩в⟨ѣ⟩дет' се т⟨е⟩бѣ. Ал⟨ѣлоуia⟩. Ѣ. Ти еси п⟨е⟩трь и на семь каменѣ сьзиждю цр⟨ь⟩квь мою. алѣ⟨лоуia⟩.

(Mat. XVI) от⟨ь⟩ м⟨а⟩тѳѣ.

В оно вр⟨ѣ⟩ме (13) приде и⟨соу⟩сь в' страни кесарие филипови и в'прашаше оуч⟨е⟩н⟨и⟩кь своих' г⟨лаго⟩ле. кого и г⟨лаго⟩ють ч⟨ловѣ⟩ци бити с⟨и⟩на ч⟨ловѣчь⟩ск⟨а⟩го. (14) Они же рѣше. Ови ив⟨а⟩на] кр'ст⟨ите⟩ла ови же илию дроузи же еремию или единого от пр⟨оро⟩кь. (15) Г⟨лаго⟩ла имь и⟨соу⟩сь. Ви же рѣх' кого ме г⟨лаго⟩лете бити. (16) Отвещав' же симоунь п⟨е⟩трь р⟨е⟩че емоу. Г⟨оспод⟩и ти еси х⟨рст⟩ь с⟨и⟩нь б⟨ог⟩а живаго. (17) И р⟨е⟩че емоу и⟨соу⟩сь. Б⟨ла⟩ж⟨е⟩нь еси ти симоуне варионинь. ѣко плоть кр'в' не ѣви т⟨е⟩бѣ. на о⟨ть⟩ць мои иже ест' н⟨а⟩ н⟨е⟩б⟨е⟩сиⱈъ. (18) И аз' т⟨е⟩бѣ г⟨лаго⟩лю ѣко ти еси п⟨е⟩ ръ и на сеи' каменѣ сазиждю цр⟨ь⟩квь мою. И врата адов[а не одолѣють еи. (19) И дам' тебѣ ключе ц⟨а⟩рствиѣ н⟨е⟩б⟨е⟩скаго. И еже колиждо свежеши на земли. боудеть свезано и н⟨а⟩ н⟨е⟩б⟨е⟩с⟨и⟩х'. И еже колиждо раздрѣшиши на з⟨е⟩мли. боудеть раздрѣшено и н⟨а⟩ н⟨е⟩б⟨е⟩сих'.]

Po evangeliu následuje zase Пѣс⟨нь⟩ t. j. offertorium, znějící stejně jako počátek graduale, a po něm sekreta (н⟨а⟩д ⟨оплатомь⟩): Жр'тви м⟨о⟩л⟨имь⟩те г⟨оспод⟩и еже имени твоемоу с⟨ве⟩тити приносим' ап⟨осто⟩лска да наслѣдоуеть м⟨о⟩л⟨и⟩тва. ею же н⟨а⟩мь очистити се пода[и и защитити. Г⟨осподь⟩мь.]

Graduale v misálu Novakově, odpovídající nynějšímu znění římského misálu, se shoduje v jádře též s latinskými misály 13.—14. stol. v tom, že první dvě složky jeho, počátek a verš (stichь) jsou vzaty z žalmu XLIV, v. 17—18, a třetí část za „alleluja" tvoří úryvek ze svátečního evangelia. V latinských misálech Univ. knihovny pražské I B 10, I E 10, XII C 4b, zní toto graduale takto: Constitues eos principes super omnem terram, memores erunt nominis tui domine.[13]) ℣. Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, propterea populi confitebuntur tibi. Alleluja. Beatus es Symon bariona, quia caro et sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus, qui est in celis. Rozdíl mezi Kz a misálem Nov. je v tom, že Kz mají také v druhé složce místo žalmového textu text evangelní a že na třetí místo klade misál Nov., jak je tomu v lat. misálech dnes, jiný verš z evangelia (Tu es Petrus), který se také vyskytuje

[13]) Stejně jako tento počátek graduale zní offertorium, jen na konci ještě přidává: ... domine in omni progenie et generatione.

v některých misálech pražské univ. knihovny, na př. XII A 1,[14]) I D 33, spolu s jinak obvyklým veršem Beatus es Simon Bariona. Ani latinské texty 13. a 14. století nejsou zde ještě, jak vidět, ustáleny. V počátečním žalmovém verši (XLIV, 18), jak v graduale, tak v offertoriu lat. memores erunt je správněji podáno v Kz-cích поменоѵт' (srovn. v žalt. Sin. помѧнѫтъ), než v misálu Nov., kde se z toho stal infinitiv поменоѵти, patrně účelový, závislý na поставиши.

V prvním verši svátečního evangelia (Mat. XVI, 13), který se v Kz-cích zachoval jen v druhé složce gradualu: кого ме г⟨лаго⟩лют ч⟨ловѣ⟩ци бити с⟨и⟩на ч⟨ловѣ⟩ч⟨ь⟩скаго, je pozoruhodné z textově kritického hlediska ме, místo něhož čte misál Nov. и. Vulgata má toliko: Quem dicunt homines esse Filium hominis? Avšak do řeckého textu: *τίνα λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου*, přidávají některé staré rukopisy *με* buď za *τίνα* nebo za *λέγουσιν* (srov. Soden o. c. 30). Vajs (Evangelium sv. Matouše 1935, str. 60) přijal do rekonstruovaného textu způsob druhý (*Τίνα λέγουσίν με*) a podává cyrilometodějskou formulaci tohoto místa v normalisovaném znění takto: кого глаголѭтъ мѧ чловѣци быти, сына чловѣчьскаѥго? Varianta *με* v Kz-cích i přes své poněkud odchylné umístění, které však má též základ v řecké tradici, je odkazem prvotní verse a rozhodně starobylejší než и v misálu Novakově. V hlaholské části Remešského evangelia (Louis Leger, L'évangéliaire slavon 1899, str. textu 24) je místo to upraveno podle vulgáty: кого глютг чци бити сна чскго. Velmi starobylý rys charvátsko-hlaholského překladu je v Mat. XVI, 15 *ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι* (vos autem quem me esse dicitis), jež se čte stejně rovněž u ostatních dvou synoptiků (Mc 8, 29 a Lc 9, 20), v Kz-cích i v misálu Nov.: ви же рѣх' кого ме г⟨лаго⟩лете бити. V ev. Remešském je už vynecháno charakteristické рѣх' (aor. рѣхъ „řekl jsem", vložené do přímé řeči na způsob latinského „inquam"), jehož původ není jasný. V 16. verši *ἀποκριθεὶς δὲ Σίμων Πέτρος εἶπεν* Kz vynechávají *δέ*, podobně jako Tatianovo Diatessaron, starý latinský a syrský překlad (viz u Sodena o. c. 31), a rovněž *εἶπεν*, což obojí je jak v misálu Nov. (отвещав'же... рче емоѵ), tak i v ev. Remeš. (отвѣщавже...рче) přeloženo. K následujícímu *σὺ εἶ ὁ Χριστός* (Tu es Christus) přidávají Kz a misál Nov. na počátek ги (= г⟨оспод⟩и), ev. Remeš. pak klade гь (=г⟨оспод⟩ь) místo хь (=х⟨рст⟩ь): ти еси гь... V 17. verši misál Nov. vynechává počáteční dvě slova отвещавже ісь

[14]) V tomto misálu (f 50v) zní Graduale: Constitues eos. Alleluia. V. Tu es petrus et super hanc petram edificabo ecclesiam meam. Ver(sus). Beatus es symon petre quia caro et sangvis non reuelabit tibi sed pater meus qui est in celis.

(= и⟨соу⟩сь), která se čtou v Kz-cích i v ev. Remeš., v Kz-cích se přidává и před рече. Další slova ř. *μακάριος εἶ Σίμων Βαριωνᾶ*, vulg. Beatus es Simon Bar Iona, překládá nejpřesněji ev. Remeš.; Kz i misál Nov. vsunují před симоуне zájmeno druhé osoby (nom.) ти (stsl. ты), kritická vydání však nezaznamenávají zde ani v řeckém ani v lat. textě takového přidaného *σύ* – tu. Též v latinských rukopisných misálech nenachází se žádná z těchto odchylek od vulgáty. Zajímavo, že toliko jeden z evangeliářů staročeských, Čtenie knězě Benešovy (vyd. V. Měrka 1918, str. 46), z poslední čtvrti 14. stol., prozrazující svými paleoslovenismy vztahy k emauzskému hlaholismu, má rovněž: Blazeny gssy ti symon baryona (= Blažený jsi ty Simon Bariona). Místo глю (=г⟨лаго⟩лю) ve verši 18., jež čteme v misálu Nov. i v ev. Remeš., čtou Kz рекоу. V témž verši сьзижди Kz-ků místo сьзижду (ř. *οἰκοδομήσω*, l. aedificabo), jak stojí v misálu Nov. nebo ev. Remeš., zde s vokalisací v první slabice (сазижду), dlužno pokládat za chybu opisovače.

Sekreta, která je doslovným překladem z latiny (Hostias, [quaesumus][15]) Domine, quas nomini tuo sacrandas offerimus, apostolica prosequatur oratio, per quam nos expiari tribuas et defendi) je podána v obou památkách, Kz-cích a mis. Nov., celkem shodně, jen v Kz-cích имиже je místo správnějšího еюже, zato да подас[и] je starší překlad než подаи v mis. Novakově. Dikce této modlitby se úplně shoduje se slovníkem Kyjevských listů, které jistě musely býti textem hojně užívaným, když takto pronikly hluboko do liturgické řeči slovanské.

C) Officia defunctorum třetího zlomku.

Příslušné části, odpovídající třetímu palimpsestnímu Krak. zlomku, pokud se mi je poštěstilo najít v mis. Novakově nebo v latinských rukopisech[16]), nekryjí se úplně navzájem. Ale právě rozdíly, s nimiž se tu setkáváme, jsou zvlášť cenným vodítkem k posouzení liturgické povahy Kz-ů i pro otázku jejich provenience.

Na první stránce (V) je kollekta, jejíž počátek chybí. První její slova: или . м҃ . тии или . л҃ . тии оумр'тиѣ д⟨ь⟩нь поминаем' (=... nebo třicátý nebo čtyřicátý úmrtí den si připomínáme) překvapují tímto spojením dvou pamětních dnů za zemřelé, dne třicátého a čtyřicátého, neboť se v nich kříží dvě různé řady a dvě různé tradice církevní.

[15]) Slova „quaesumus", jež zde stojí v nynějším misále, rukopisné misály nemají.

[16]) Obyčejně bývají tyto mše za zemřelé v poslední části misálu, obsahující mše „de communi". Tak je tomu i v latinských misálech 14. století. V hlaholském misálu knížete Novaka však jsou vsunuty mezi „proprium de tempore" a „proprium de sanctis".

V římské církvi a vůbec na západě slavila se památka zemřelých v třetí, sedmý, třicátý a výroční den úmrtí nebo pohřbu. Proto rukopisné i tištěné misály až podnes připomínají jen tyto dny v modlitbách za zemřelé.[17]) V řecké východní církvi je to však třetí, devátý a čtyřicátý den. Poněvadž třetí den je společný oběma církvím a u devátého dne se jeví na západě jisté kolísání[18]), je čtyřicátý den patrnou známkou řecko-byzantských vlivů. Na západě jedinou výjimku činí, nehledíc k ojedinělým případům, milánská liturgie, jejíž původce, sv. Ambrož, jak možno bezpečně soudit ze dvou zmínek v jeho spisech,[19]) slavil památku mrtvých dne sedmého a čtyřicátého. Prostředníkem mezi Cařihradem a Milánem bylo, jak se zdá, území dalmatské. Jedno místo u sv. Jeronýma (Patr. lat. 22, 904, 963) nasvědčuje tomu, že znal čtyřicátý den jakožto konec smutku za zemřelého právě ze své vlasti dalmatské. Z Balkánu se toto slavení čtyřicátého dne, které patrně souvisí, jako ostatní pamětní dny, s eschatologickými a fysiologickými představami starověku (o posmrtném soudu člověka a o fázích vývoje lidského zárodku),[20]) rozšířilo ,,na západ až do Milána a na dalmatské ostrovy, na jih přes Cařihrad, Syrii, Palestinu, Egypt až do Ethiopie a na východ až na jižní Rus".[21])

V Kz-cích se uvádí čtyřicátý den až po třicátém. Podle toho možno soudit, že předcházel ještě den třetí a sedmý. Že tomu skutečně tak bylo, svědčí misál Novakův. Ten uvádí pro tyto pamětní dny dva mešní formuláře, kde se v modlitbách vyskytují obvyklé dny: třetí, sedmý

---

[17]) J. Beran, Mešní liturgie secundum rubricam ecclesiae Pragensis ve stol. XV. a XVI. (otisk z Čas. katol. duchovenstva 1931 násl., str. 175): v misálech pražské církevní provincie vyskytují se jen dies primus, tertius, septimus, trigesimus et anniversarius. Zmínku sv. Ambrože o slavení čtyřicátého dne, vedle třetího, sedmého a třicátého pojal Gratian do svého církevního zákoníku (Decretum r. 1140—1150), a tím se stalo, že se ho tu a tam užívalo na západě. Také Durandus († 1296, Rationale divinorum officiorum) připomíná, že někteří slavívají čtyřicátý den podle 40 hodin, jež Kristus odpočíval v hrobě. Ale ,,correctores Romani", kteří vydali jeho Rationale div. off. 1580, poznamenávají k tomu místu, že o čtyřicátém dni není zmínky ani v římských misálech, starých a nových, ani v ambrosiánských, že však se slaví u Řeků. Slavil-li se tedy někde na západě čtyřicátý den, stalo se tak jen přechodně. Srov. K. J. Merk, Die messliturgische Totenehrung in der römischen Kirche 1926, str. 94—95.

[18]) Emil Freistedt ve spise ,,Altchristliche Totengedächtnistage und ihre Beziehung zum Jenseitsglauben und Totenkultus der Antike" (Liturgiegeschichtliche Quellen und Forschungen H. 24, Münster 1928) věnovaném otázce pamětních dnů za zemřelé, podává (51—52) v přehledné tabulce jejich rozvržení na východě a na západě. Tak na př. sedmý den je též na východě vedle devátého zastoupen v arménské církvi a v Palestině, devátý den zase na západě u Anglosasů a snad také v liturgii města Říma; třicátý den vyskytuje se na východě v národní církvi syrské a egyptské, kdežto řecká jazyková oblast se vyznačuje dnem čtyřicátým.

[19]) Migne, Patr. lat. 16, 1386 násl. 1315.

[20]) Srov. E. Freistedt v uv. sp. 11—15, 47—49, 172, 196—7.

[21]) E. Freistedt v uv. sp. 196.

a třicátý, ale v nápise druhé mše se k třicátému (.ѫ.) připojuje ještě čtyřicátý (.ъ.). Podávám zde cyrilský přepis obou formulářů z misálu Novakova s ponecháním hlaholských znaků pro číslice:

(f. 180r) миса

ц
в' днь. ѵ; или. ж. или. ѫ ни. ор.

н
Молимте ги да дши раба

е е
твоего егоже[22]) низложени-

ѣ днь трети или сед'ни или
. ѫ. ни поминаемь · стих' и из'бр-
аних' твоих' да емоу дати ра·
чиши причестие. и росоу маст-
и твоее настоещоу излиеши. нд.
Дари мате еже тбѣ за дшоу
рабⷶ твоеⷢо приносимь оугода-
нь ван'ми да оутежани нбск-
ими очищена в' твоеи прѣмаст-
и да почиваеть. по. Прими ги
мленниѣ нша за дшоу раба тво-
его. да аще емоу нѣкие скврʼни

т
о змаскаго прикосненнѣ прил'ноу-
ше пмлованиемь твоее масти
да очистет' се. Гмь. Миса
трети днь или. ж. или. ѫ. или
,ъ. ни низложениѣ оумр'вших'. ор.
Близ' боуди мате ги дши ра-

н е р
ба твоего им в' днь низложен-
иѣ его трети или. ж. ни или. ѫ

е
ни егоже чиномь поминание тво-
рим'ь да аще никаѣ емоу скврʼна
вѣка сего прил'ноу или грѣхь
мир'ски оскврʼниль и есть да-

т
ромь твоего масрдиѣ опоусти
и оцѣс'ти. Гмь. нд. Близ' боуди
(f. 180v) ги прилежаниемь нщим' и на с-
не жр'тви еже тбѣ приноси-

[22]) Nadepsaná písmena upravují text modliteb za zemřelou osobu ženskou (раби твоее еже).

мь в' д҃нь низложениѣ трети
или .ж҃.ми или .м҃.ни за д҃шоу
раба твоего имⷬ оугодань и бл҃-
годѣтань примн . Г҃мь н҃шм'. По.
Всем҃ги в҃чни б҃е оумѣсти-
ти рачи д҃хь и д҃шоу раба
твоего имⷬ егоже в' д҃нь трети
или .ж҃.ми или .м҃.ни низлож-
ениѣ в'споминаемь да егд-
а д҃нь познаниѣ твоего при-
деть мею с҃тими избра-
ними твоими в'скрѣситиⷻ
его повелиши . Г҃мь .

Ještě v prvotisku Baromićově z roku 1493, který obsahuje vedle celého breviře hlaholského též na konci samostatnou rituální část s mešním řádem, kánonem a některými formuláři, vyskytuje se tento čtyřicátý den: Миса трети д҃нь или .ж҃. или .м҃. или .ь҃. низложениѣ оумрв (srov. J. Vajs, Nejstarší breviář chrvatsko-hlaholský 1910, str. XCIX), doslova shodně s misálem Novakovým. Přešel tedy čtyřicátý den památky zemřelých z rukopisů i do tištěných knih.

Jak je to s čtyřicátým dnem v ostatních rukopisných misálech hlaholských, zvláště v nejstarším z nich, v římském, chovaném ve Vatikánské knihovně (Illir. 4), nevím, ale z těchto tří dokladů, v Kz-cích, v misálu Novakově a v prvotisku Baromićově je zřejmo, že nejde ani o nahodilost ani o omyl, nýbrž o odraz místní liturgické tradice, která slavila památku zemřelých též čtyřicátého dne i po zavedení římské normy. Předpokládat pro území charvátských hlaholitů vliv západní liturgie milánské nelze, není pro to žádného důvodu. Zato však třeba počítati s pronikavými zásahy řecko-byzantské církevní sféry, s níž byla slovanská bohoslužba i v svém západním obřadě úzce spiata. V kalendáři hlaholského kodexu z XIV. století odněkud z Přímoří, chovaném v pařížské Národní knihovně (slav. 11), jehož osnova je podle obřadu západního, čtou se na př. též údaje o některých svátcích podle menologií východních (srov. Sborník staroslov. památek o sv. Václavu a sv. Lidmile 1929, str. 147). Ještě v 14. století jeví se zřetelné stopy řecké liturgie sv. Petra v samém mešním kánoně charvátsko-hlaholských misálů[23]), tedy na nejcitlivějším místě, kde záleželo takřka

[23]) Srov. mé stati o Kyjevských listech v Slovu a slovesnosti (VI, 1940, 65—77) a o slovanské liturgii Petrově v Byzantinoslavica (VIII, 1946)

na každé písmeně. Jak daleko sahal tento řecko-byzantský vliv v našem případě, zda se slavil u Charvátů také devátý den památky zemřelých, je nesnadno říci. Snad podrobnější průzkum hlaholských památek vnese sem více světla.

Staré i dnešní znění latinské kollekty, shodující se s uvedeným textem misálu Novakova v prvním formuláři (Молим⟨ѣ⟩те г⟨оспо-д⟩и) je toto: Quaesumus, Domine, ut animae famuli tui N., cuius depositionis diem tertium (septimum, trigesimum) commemoramus, sanctorum atque electorum tuorum largiri digneris consortium, et rorem misericordiae tuae perennem infundas. Per Dominum. V Kz-cích místo ,,depositionis" (низложениѣ v Nov.) bylo ,,obitus" (оумр'тиѣ),[24]) slova ,,sanctorum atque electorum tuorum" jsou omylem písaře vynechána, ,,consortium" se překládá здроужбоу, což je nesporně starobylejší, nežli причестие misálu Novakova. Neboť stejný výraz za lat. consortium se čte i v samém misále Nov. (f. 160') v kánonu, a to v modlitbě Nobis quoque peccatoribus: intra quorum nos consortium . . . admitte = мећю кнѯ'н⟨а⟩сь здроужбоу . . припоусти; stejně je to i v nejstarším hlaholském misálu Vatikánském (Illir. 4) z počátku 14. století a v misálu Ročském[25]) (мею кнѯь нась сдроужбоу . . . припоусти), pozdější misály tu mají: . . . вь кнѯь сьдроужение нась . . . прими. Totéž slovo здроужба za adjektivní ,,consors" přichází v misálu Nov. v kollektě mše za duši jednoho zemřelého (f. 181'): и с⟨ве⟩тиѯ' твоиѯ' п⟨о⟩в⟨е⟩лиши е(!) здроуж'бою прѣбивати (et sanctorum tuorum jubeas esse consortem) a snad i jinde. Zná je také starobylé hlaholské officium západního obřadu o sv. Cyrilu a Metoději, kde se vyskytuje v responsoriu po 7. čtení matutina, zvlášť pro tento účel složeném, a tudíž nepřejatém z latinského formuláře ,,de communi": Єгоже приѣше анћели и ар'ѯанћели и вса светиѯь з'дроужва (quem susceperunt angeli, archangeli et omnis sanctorum societas — překlad Mat. Karamana).[26]) Konec modlitby v Kz-cích předpokládá asi jiné znění latinské modlitby než uvedená kollekta z misálu Novakova.

Následující epištola z I Thes. IV, 13—18, jejíž prostřední část

[24]) *Depositio* značilo v starokřesťanské terminologii nejen uložení těla mrtvého do hrobu, nýbrž také odložení tělesné schránky a vzestup duše do nebe čili smrt. Souviselo to se zvykem pokládati (deponere) tělo umírajícího nebo zemřelého na zemi. Proto formule ,,*dies obitus seu depositionis*" může být vykládána také v tomto smyslu, že obojí, *obitus* i *depositio*, značí úmrtí. Srov. o tom Em. Freistedt v uved. sp. 37—46.

[25]) Srov. J. Vajs, Kánon charvátsko-hlahol. Vatikánského misálu Illir. 4 (zvl. otisk z ČMF XXV, 1939, str. 18), též v Acta Acad. Velehradensis XV, 1939, 135).

[26]) Iv. Berčić, Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu sv. Cirila i Metuda 1870, str. 34 a 39; P. Lavrov, Materialy po istorii vozniknovenija drevnejšej slavj. pisьmennosti 1930, str. 135.

v Kz-cích chybí, zní v misálu Nov. takto: (f. 178v) п⟨а⟩в⟨ель⟩ ап⟨о-столь⟩. к тесолоникомь. (13) Бр⟨ати⟩ѣ не велим' в⟨а⟩мь неразоу-мѣти о оумр'вших' да нескр'бите ѣко и прочи неимоущеи оупва-ниѣ. (14) Аще бо вѣроуем' ѣко и⟨соу⟩сь оумрѣ и в'скр'се тако и б⟨ог⟩ь оумр'в[шее сь и⟨соу⟩сомь приведеть е ш нимь. (15) Се бо в⟨а⟩мь г⟨лаго⟩лем' сл⟨о⟩весемь г⟨осподь⟩нимь ѣко ми живоущеи останемь в' пришасти г⟨осподь⟩ни непостигнемь оумр'в'ших'. (16) Ѣко сам' г⟨оспод⟩ь вь видѣн'и и в' гл⟨а⟩сѣ ар'ханћ⟨е⟩лови и в' троубьи б⟨о⟩жи с]нидеть с н⟨е⟩б⟨е⟩се. и мр'тви о х⟨рст⟩ѣ в'ста-ноуть прѣжде. (17) Потомже ми живи иже останемь коуп'но в'сх-итим'се ш нимь вь облацѣх' в' с(f. 179v)рѣтение х⟨рст⟩оу на аерь. и т⟨а⟩ко в'сагда с' г⟨осподь⟩мь боудемь. (18) Тѣмже оутѣшаите дроуг' дроуга о сл⟨о⟩в⟨е⟩сѣх' сих'.

Srovnáme-li oba texty s nejstaršími Apoštoláři, Kz se nám objeví prvotnímu překladu mnohem blíže než misál Novakův. V 13. verši *Οὐ θέλομεν* (Nolumus) Nov. не велим', Kz, Šiš. a Christ. не велю; Soden (o. c.) neuvádí žádné varianty, avšak Nestle (o. c.) má variantu *θέλω*, o niž se opírá не велю; Kz не разоумѣвати, proti Nov. не ра-зоумѣти, se čte též v Christ.; podobně v Kz-cích a Christ. неимоуще proti Šiš. a Nov. неимоущеи. V 16. verši ř. *καταβήσεται*, vulg. descendet překládají Kz [с]ниде (aor.!, srov. Nestle o. c. 521: cod. Fuld. descendit), Nov. Šiš. a Christ. снидеть-сьнидеть-сънидеть; ř. *ἐν Χριστῷ* vulg. in Christo: Kz о г⟨оспод⟩ѣ Nov. Šiš. a Christ. о х⟨рст⟩ѣ-ѡ христѣ; zato v témž verši *ἀναστήσονται* (resurgent) v Kz-cích вскрсноут', Christ. въскрьсноуть, kdežto Nov. в'станоуть. V 17. verši *οἱ περιλειπόμενοι* (vulg. qui relinquimur) Kz и лишине (! místo лишени), Christ. оставлении je napsáno na rasuře, takže možno tam předpokládat rovněž starší лишени jak má Šiš. лишении, Nov. podle vulgáty opisuje větou: иже останемь; také následující коуп'но в'схитим'се ш нимь (ř. *ἅμα σὺν αὐτοῖς ἁρπαγησόμεθα*) v Nov. přimyká se pořadem slov k vulgátě: simul rapiemur cum illis, kdežto Kz, Šiš. a Christ. se přidržují slovosledu řeckého, v Šiš. a Christ. je správně plur. *σὺν αὐτοῖς* (cum illis): коупно (–пь–) сь (съ) ними вь-схитимь се (въсхътимъ сѧ); *ἐν νεφέλαις* (in nubibus) Šiš., Christ. a Nov. на облацѣхь– въ (вь) облацѣхъ (-х') je v Kz-cích vynecháno písařem; *εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου* (Nestle var. *Ἰησοῦ*), vulg. obviam Christo (Nestle var. domino; rukopisné lat. misály mají rovněž Christo), Kz в срѣтение Г⟨осподь⟩не, Šiš. вь срѣтениѥ господьниѥ, Christ. в' срѣтѣниѥ г⟨осподь⟩ниѥ, kdežto Nov. podle vulgáty: в' срѣтение х⟨рст⟩оу; *εἰς ἀέρα* (in aera) v Kz-cích на ер' a v Nov. на аерь zůstává

řecký výraz nepřeložen shodně s nejstaršími texty Apoštola (srov. Jagić, Zum aksl. Apost. II, 6), Šiš. на аерѣ, Christ. má již на въздоусѣ.

Po epištole následuje Пкс⟨нь⟩, t. j. Graduale, po stránce liturgické důležité a zajímavé. Je to 4. verš XXII. žalmu se zněním poněkud odchylným od vulgáty: Si ambulem (vulg. ambulavero) in medio umbre mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es domine (ve vulg. domine není). V. Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt. Tak čteme toto graduale v rukopisných misálech pražské Nár. a univ. knihovny z 13. a 14. stol. sign. I E 10 (f. 164v) a XII A 1, jež oba jsou „secundum rubricam ecclesiae Pragensis", a to v misálu I E 10 v jediném formuláři „Requiem eternam dona eis domine", který je zde na konci officií za zemřelé, v misálu XII A 1 ve formuláři „Si enim credimus", uvedeném na prvním místě mezi mšemi „pro defunctis"; za ním ještě následuje mše „Requiem eternam" s gradualem „Requiem eternam", obecně užívaným. Také v pozdějších pražských misálech z 15. a 16. stol. nacházíme formulář „Si enim credimus" s gradualem „Si ambulem".[27]) Původ jeho však není bezpečně zjištěn. Antifonář Řehoře Velikého ho nezná[28]). Rovněž gallikánské a franské sakramentáře nebo antifonáře z 8. až 10. století ho neuvádějí. Zdá se, že vznikl v 11.—12. století na západě v diecésích německých[29]).V hlaholském misálu Novakově jsem ani introitu „Si enim credimus" ani graduale „Si ambulem" nenašel.[30]) V Kz-cích se sice introit nezachoval, ale můžeme bezpečně předpokládati, že to byl týž introit „Si enim credimus", ježto před gradualem „Si ambulem" (Аще поидоу) čte se epištola I. Thes. IV. 13—18, která bývá obyčejně s tímto formu-

[27]) Srov. Jos. Beran, Mešní liturgie (str. 175). Zd. Nejedlý v svých Dějinách předhusitského zpěvu tohoto introitu nikde neuvádí.

[28]) Liber Antiphonarius S. Gregorii Magni, ed. Migne, Patr. lat. 78, col. 722; Opera omnia, ed. J. M. Thomasi, t. V. (Roma 1750), str. 224, 226, 252, 281.

[29]) Podle Binterima (Die vorzüglichsten Denkwürdigkeiten der christl.-kath. Kirche, sv. IV, díl III, 568 pozn.) užívalo se formuláře „Si enim credimus" v misálech kolínské (Köln) oblasti od velikonoc do svátků svatodušních. Joh. Köck (Handschriftliche Missalien in Steiermark, Graz und Wien 1916) uvádí nejméně 24 rukopisy od 12. do 15. stol., kde je vedle mše „Requiem aeternam" též „Si enim credimus". Někdy je nadepsána: Tempore paschali, jindy: Pro episcopis vel praelatis. Peter Wagner (Geschichte der Messe, I 1913, str. 16—17) činí zmínku o tom, že v německých kostelích se v době velikonoční zpíval formulář s introitem „Si enim credimus" a Gradualem „Si ambulem"; ve francouzských kostelích, před tridentskou reformou (1570) se zpíval také introit „Dirige Domine" s gradualem „Si ambulem". Za informace, obsažené v této i v předchozí poznámce děkuji opatovi Arnoštu Vykoukalovi, zemřelému zatím v Dachau, a kolegovi prof. dru Jos. Beranovi.

[30]) V novém římském misálu se nachází graduale „Si ambulem" ve mši „pro peregrinantibus et iter agentibus". V misálu Novakově se sice tato mše uvádí f. 164v (миса за на поуть ходеще), ale není tam z ní nic více než jen tři orace: kollekta, secreta a postcommunio.

lářem spojena[31]). Kz -y se tedy svým gradualem hlásí k západní, německo-české tradici liturgické. V svém slovním znění se text Kz-ů shoduje úplně s překladem charvátských hlaholských žaltářů, na př. žaltáře Lobkovického: Иво аще поидоу по средѣ сени семрьтние, не оубою се зла ѣко ти са мною еси. Жьзл' твои и палица твоѣ, та ме оутешиста.[32])

V další části Kz-ů (VII) se zachoval konec evangelia Jan VI, 39—40, který se čte v misálu Novakově (f. 179[v]) celý takto:

(39) Се бо есть вола пославшаго ме о⟨ть⟩ца. да все еже дасть мнѣ непогоублю от него ничесоже. на в'скрѣшоу и в' послѣд'ни д⟨ь⟩нь. (40) Се же ест' вола посла]вшаго ме о⟨ть⟩ца да всакь виден с⟨и⟩на и вѣроуеи ва-нь имать животь вѣчни. И азь в'скрѣшоу и в' послѣд'ни д⟨ь⟩нь. V Kz-cích je v 40. verši přidáno непоги[бне]ть нъ podle Jan III, 16 ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam (Mar. да вьсѣкъ вѣроуѩи на нь не погыбнетъ, ны-иматъ живота вѣчънааго). Konec 40. verše je zachován v Kz-ích co do pořadu slov podle řeckého textu v prvotním stavu: ř. *καὶ ἀναστήσω αὐτὸν ἐγὼ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ*, vulg. et ego resuscitabo eum in novissimo die: Kz. И [вс]крѣшоу и аз' в послѣдни д⟨ь⟩нь, tak je to také v Zogr., Mar., Ostrom., Nik., kdežto Assem. и азъ въскрѣшѫ и jako ve vulgátě a v misálu Novakově. Ovšem, o něco dále, Jan VI, 44 i v řeckém textě čtou se táž slova v pořadu shodném s vulgátou: *κἀγὼ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ*, a tudíž zde i v Zogr., Mar., Ostrom., Nik. stojí: и азъ въскрѣшѫ и.

Hned na evangelium se připíná v Kz-cích bez jakéhokoli bližšího označení sekreta, kterou nacházíme i v misálu Nov. (f. 182[v]) ve mši za všechny zemřelé (миса за все оумр'вшее): М⟨и⟩л⟨о⟩ст⟨и⟩вь боуди м⟨о⟩л⟨им⟩те г⟨оспод⟩и д⟨оу⟩шамь рабь и рабинь твоих' за неже т⟨е⟩бѣ жр'твоу оугождениѣ приносимь зане в семь мирѣ прѣбише вь вѣри католич'сцѣи и в' боудоущем' жи[вотѣ в'здание вѣчное да дароуеши имь.] Příslušný latinský text, ne zcela totožný, jsem našel v misálech pražské univ. knihovny sign. I E 10 (f. 161[r]) a I B 10 (f. 146[v]) ve mši „pro defunctis", sign.

[31]) V misálu pražské Nár. a univ. knihovny sign. I E 10 jsou ve mších za zemřelé čtveré epištoly: a) Apoc. XIV. 13 Audiui uocem de celo dicentem mihi…, b) II. Macchab. XII. 42 Vir fortissimus Judas.., c) I. Thes. IV. 13 Nolumus uos ignorare…, d) I. Cor. XV. 51 Ecce misterium uobis dico… Tytéž epištoly jsou i v hlah. misálu Novakově (f. 178[v] násl.), jenže v obráceném pořadí: I. Cor., I. Thes., II. Macchab., Apoc. Evangelia, rovněž čtverá, bývají vždy ze sv. Jana.

[32]) Srov. J. Vajs, Psalterium paleoslovenicum croatico-glagoliticum 1916, str. 26.

XII A 1 (ze 14. stol.) ve mši Pro famulis et famula(bus): Secreta: Propiciare quaesumus domine animabus famulorum famularumque tuarum (XII A 1 fidelium tuorum), pro quibus tibi hostias placacionis (XII A 1 chybně: suplicacionibus!) offerimus, et quia in hac luce in fide manserunt katholica (I B 10 catholica), in futura uita eis (XII A 1 eis vita) pia retribucio condonetur. I zde varianty Kz-ů **хвалѕниѣ, жише, жиз[ни]** prozrazují větší starobylost.

Za sekretou následuje ještě postcommunio, modlitba po přijímání, v misálu Nov. **по в⟨рашьньци⟩]** (f. 182r): **Подаи м⟨о⟩л⟨им⟩те в е-м⟨о⟩ги б⟨ож⟩е да д⟨оу⟩ше рабь и рабинь твоих' аньђ⟨е⟩ли стлими (sic! = с⟨вѣ⟩тлими) приѣте в' вѣч'ное жилище б⟨ла⟩ж⟨е⟩них' довести е створиши.** Modlitbu tuto zjistil jsem v latinském misálu pražské univ. knihovny I E 10 (f. 161v), kde je rovněž jako ,,complenda", t. j. postcommunio: Praesta quaesumus omnipotens deus, ut animas famulorum famularumque tuarum ab angelis lucis susceptas in praeparata habitacula deduci facias beatorum. Kz překládá latinské ,,ab angelis lucis" doslovněji genitivem **[а]нђ⟨е⟩ли с⟨ве⟩та (= свѣта)**, kdežto misál Nov. klade místo toho adjektivum **с⟨вѣ⟩тлими.** K následující modlitbě, kollektě, ze mše za duše biskupů (**за д⟨оу⟩ше бискоупь. ор⟨а⟩ц⟨иѣ⟩**), jíž se Kz končí, nenašel jsem zcela souhlasného latinského textu. V misálu Nov. (f. 180v) čte se podobná orace ve mši za zemřelé kněze (**миса за попи оумр'вшее. ор⟨а⟩ц⟨иѣ⟩**): **Подаи м⟨о⟩л⟨им⟩те г⟨оспод⟩и да д⟨оу⟩ше рабь твоих' ерѣи еже в сем' вѣцѣ в'споминаемь. с⟨ве⟩тими дари оукрашени н⟨е⟩б⟨е⟩ские сл⟨а⟩ви прѣстоломь всагда да веселет⟨ь⟩се.** Více ještě se blíží textu Kz-ů modlitba ze mše ,,pro sacerdotibus" v misálu rokycanském ze 14. stol. (v archivu arciděkanství rokycanského sign. A V 6) (f. 102a): Presta quesumus, domine, ut anima famuli tui sacerdotis N. quem in hoc seculo commorantem sacris muneribus decorasti, in celesti sede gloriosa semper exultet. Konec této orace v Kz-cích třeba čísti: **с⟨ве⟩тими дари прос⟨вѣ⟩ти е**

Zbývá ještě odpovědět na otázku, jak se tyto zlomky hlaholského misálu octly v Krakově. Poněvadž o tom není žádného záznamu, o nějž by se bylo možno opřít, nezbývá než poukazy, jež nám o svém původu skýtá text sám, doplniti povšechnými úvahami odvozenými ze soudobých dějinných skutečností. Především je známo, že i do této západohaličské metropole pronikl charvátský hlaholism přímo z Prahy. Jako deset let předtím v slezské Olešnici (Oels)[33]), zřízena byla v předměstí krakovském, Klepařích, roku 1390 jakási odnož pražského kláštera ,,na Slovanech", hlavně přičiněním královny Jadwigy, choti

Vladislava II. Jagiella. Do kláštera prozatím jen ze dřeva vystavěného s kostelem sv. Kříže uvedeni byli mniši slovanští z pražských Emauz. Klášter sice po smrti obou prvních královských příznivců ustrnul v tomto nehotovém stavu, ale slovanská bohoslužba se tu konala, jak svědčí oba přední historiografové polští z té doby, Jan Długosz († 1480) a Matěj z Miechova († 1523),[34]) ještě v 2. polovici 15. století. Zvlášť vřelými slovy velebí slovanskou liturgii, toto „sempiternum memoriale", jímž byl od Boha poctěn slovanský národ, kronikář Długosz a vypráví, že až do jeho doby („usque ad mea tempora et sub meis oculis") konala se v klášterním kostele sv. Kříže bohoslužba jak při mši, tak v hodinkách „idiomate slavonico". I když mnichů nebylo tolik, kolik jich měla na mysli původní donace, jež dala stavět klášter pro třicet členů benediktinské řehole, přece tu musela být jistá zásoba hlaholských knih, bez nichž si nelze představiti slovanské bohoslužby. Doposud nebyla známa ani jedna písemná památka toho slavismu v Krakově, jehož pozůstatky byly asi nejspíš v r. 1584 stráveny požárem kláštera, tehdy již dávno latinisovaného. Zdá se tedy víc než pravděpodobné, že tyto nepatrné zlomky Krakovské, jež byly předmětem naší analyse, patří k tomuto ztracenému dědictví slovanské fundace v Klepařích.

Kz-y by se sice byly mohly dostat do Krakova i přímo z Charvátska ať již v první době, kdy se tam konala slovanská bohoslužba, nebo kdykoli později, ale možnost ta nenachází svého oprávnění v povaze tohoto textu. Již paleografickým rozborem jsme zjistili, že písmo Kz-ů se zdá starší, než připouštějí ostatní znaky jazykové. Tento archaisující ráz hlaholice se snáze vysvětlí předpokladem, že rukopis ten byl psán někde mimo vlastní území charvátské, kde větší produkce knih přivodila rychlejší vývoj písma. Podobný zastaralý ráz písma pozoroval V. Jagić (Grafika 156) v Remešském evangeliáři, psaném v Emauzích roku 1395: jeho písmo je prý takové, že by jej bylo možno zařadit i k polovině 14. století; zdá se tedy skoro o celé půlstoletí zpožděné proti památkám charvátským. Také graduale „Si ambulem" v zádušní mši spojuje Kz-y se západní, německo-českou liturgickou tradicí.

---

[33]) Konrád II., vévoda Olešnický, založil r. 1380 slovanský benediktinský klášter v Olešnici u Vratislavě a povolal do něho mnichy z pražských Emauz. Klášter zanikl asi za válek husitských. Srov. Ferd. Tadra, Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských 1897, str. 59; Zeitschrift für Gesch. Schlesiens III, 207.

[34]) Ioannis Dlugossii seu Longini Historiae Polonicae libri XII (ed. Ign. Żegota 1876), III, 487—488; Mat. Miechowita v Polonicae Historiae Corporis t. II (Basileae 1582), str. 200; P. Syrku, Zur Geschichte des Glagolismus in Böhmen (Archiv f. slav. Phil. XXI, 1899, str. 191); J. V. Křížek, Nástin dějů kláštera Benediktinského na Slovanech (Památky archeol. a místopisné 1855, díl I., str. 196).

Ze všech těchto úvah vyplývá jako přirozený závěr, že Kz-y byly nejspíš psány v Praze, v prvních letech po založení emauzského kláštera, nějakým mnichem Charvátem podle starobylé předlohy, přinesené z jihu, a odtud se koncem století dostaly do Krakova. Putování hlaholských textů z Prahy do Polska, a pak dál na západní Rus je i jinak dosvědčeno památkou, která byla neprávem označena jako „překlad ruských katolíků z češtiny". Je to mariánská mše v jednom sborníku bývalé Synodální knihovny (nyní knih. Istorič. muzeja), přetištěná A. I. Sobolevským,[35]) která sice v rubrikách má zřejmé bohemismy smíšené s polonismy, ale jinak podává cyrilskou transkripci mešní text charvátsko-hlaholský. Lze doufati, že podobných dokladů najde se časem víc. Export hlaholismu do Polska tvoří jen malou kapitolu těch mocných vlivů, jimiž Čechy v 14. a 15. století působily na své východní sousedy. *Josef Vašica*

---

[35]) Materialy i izslědovanija v oblasti slavjan. filologii i archeologii (S. Petersburg 1910). XI. Staršije perevody russkich katolikov (str. 197—202). Srov. též Byzantinoslavica VIII (1946), str. 22—23.

Jungmannova „Slovesnost" z roku 1845.

Prvotní vydání Jungmannovy ,,Slovesnosti" z r. 1820 a ,,Historie literatury české" z r. 1825 tvořily jednotný ideový celek, který se navzájem doplňoval: ,,Historie" sestavila obraz českého písemnictví podle theoretických směrnic, vyjádřených v úvodním ,,krátkém pojednání o slohu" prvního vydání ,,Slovesnosti" r. 1820. Z něho přejala slohové roztřídění literatury na slovesné druhy a promítla je bibliograficky do sedmi období kulturního a politického vývoje našeho národa, s důsledným zaměřením na sama literární díla. Sloh literárních výtvorů objasňovala vstupní rozprava k ,,Slovesnosti" a podle slohových kriterií přinášela kniha ,,zbírku příkladů" z české slovesné tvorby. Výhradný zřetel k vlastnímu předmětu literatury, k literárním dílům, vedl Jungmanna i k tomu, že v ,,Historii" zamítl původní plán na řadění spisů podle jednotlivých autorů: rozhodnuv se pro soustavu Grečovu, uvedl slovesné výtvory ,,podlé předmětů a věcí spořádané" v rámci slohových druhů a jména spisovatelů umístil až do přehledného rejstříku na konci knihy. Všecko to dávalo dohromady jasný a jednolitý celek, založený na slohových vlastnostech slovesného umění.

Druhé vydání ,,Slovesnosti" z roku 1845, vydání ,,opravené a rozmnožené", přinášelo v nejednom směru novinku. Vyznačuje ji už změněný název díla. Jmenovala-li se ,,Slovesnost" v prvním vydání z r. 1820 ,,Slovesnost aneb zbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu", proměnil se v novém vydání o čtvrt století později její název takto: ,,Slovesnost aneb náuka o výmluvnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkou příkladů v nevázané i vázané řeči."

Tuto změnu dotvrzovala i autorova předmluva. Ohlašovala, že v novém vydání jsou nejenom rozmnoženy příklady ,,ze spisů od oné doby vyšlých", ale že také ,,theorie" je ,,cele předělána": ,,Vydavatel k tomu hleděl, aby známé věci v dobrý pořádek uvedl, a co možné, na jednom základu celou budovu postavil. Něco ovšem jemu samému, mnohem více Reinbecku, Poelicovi, Eberhardu a jiným náleží." Jungmannův poměr k předlohám i vnější podnět k novému vydání ,,Slovesnosti" je sdostatek známý ze studie Karla Hikla (Jungmannova

„Slovesnost“ a její předlohy, Listy filologické XXXVIII, 1911, str. 218 n., 416 n., zejména 441 n.). Přihlédneme stručně, v čem se změnilo Jungmannovo zásadní stanovisko k některým základním otázkám výkladu slovesného díla.

Nový pojem „slovesnosti“.

Jiného obsahu a významu nabývá především titulní pojem „slovesnosti“. V prvním vydání „Slovesnosti“ z r. 1820 (budeme ji dále označovat „Slov.“ I., na rozdíl od 2. vydání z r. 1845 — „Slov.“ II.) znamenal Jungmannovi termín „slovesnost“ krátké označení pro „umění slovesná“, k nimž počítal jenom „básnictví a z částky i řečnictví“ jako součást „krásných umění“ (str. VIII, § 5, poznámka). Nepatřila tedy do „slovesnosti“ takto chápané ani „prostomluva“ bez estetického zaměření, prosaická díla nauková a j., pokud nespadala pod nyní obvyklý pojem „literatury krásné“. Takto užívala názvu „slovesnosti“ také „Historie literatury české“, kde se do oddílů, označených jako „Slovesnost“, řadí v každém období jenom spisy beletristické vedle theoretických nebo praktických „návodů“ k vlastnímu slovesnému umění.

Naproti tomu v 2. vydání „Slovesnosti“ podává Jungmann sice výměr obdobný: „Slovesnost zavírá v sobě slovesná umění, t. j. která k vykonání děl svých toliko slov, co prostředku užívají, k. p. básnictví, na rozdíl od jiných umění, k. p. hudby, malířství, stavitelství, kteráž u výkonu svém potřebují zvuků, barev, staviva“ (str. 1). Ale hned v následujícím paragrafu (§ 2: „Rozvrh slovesnosti“) rozeznává Jungmann dvě „částky slovesnosti neb slovesných umění: mluvu a výmluvnost“. „Mluvou“ se přitom rozumí jazyk (lingua) vůbec; „výmluvnost (eloquentia)“ je pak „spůsobnost myšlénky své dobře pronášeti“. V tom smyslu rozvrhuje Jungmann všecky své úvodní theoretické výklady na dvě oddělení: I. A. O mluvě neb jazyku vůbec; B. O povaze jazyka českého zvláště. — II. O výmluvnosti vůbec; O výmluvnosti zvláště. — Jak už titul knihy ohlašoval, pojednávalo se tu o „výmluvnosti prosaické, básnické i řečnické“, tedy o všech druzích slovesného tvoření, počítaje v to i nejrůznější prosaické útvary.

Pojem „slovesnosti“ se tak Jungmannovi rozšířil. „Slovesným uměním“ už se nerozuměla jenom literatura krásná, nýbrž také jazyk vůbec i výmluvnost, t. j. schopnost dobře vyjadřovat myšlenky v próze, básnictví a řečnictví.

Nauka o „výmluvnosti“ a její buditelské poslání.

Všimněme si dobře! Tato jungmannovská „výmluvnost (eloquentia)“ je „spůsobnost mýšlénky své dobře pronášeti“ (str. 1), nebo — podle druhé definice (na str. 30) — „spůsobnost o každé věci dobře, t. zákonům výmluvnosti přiměřeně mluviti nebo psáti“. Výmluvnost není tedy literární dílo nebo literatura. Výmluvnost je „spůsobnost“, t. j. způsobilost, schopnost, určitá duševní vlastnost člověka. Jungmann už nechce vykládat jenom literární dílo, nýbrž učí, jak se dosáhne jisté vlastnosti, z níž slovesné projevy vznikají, a jak se taková výmluvnost pěstuje, abychom měli dobrou a kultivovanou literaturu.

„Tři stupně projíti povinna literatura naše: (1) poznání jazyka, (2) známost věcí a cvičenost ducha, (3) původnost prací. K prvnímu pomoci jí mohou staré vzory, k druhému čtení a překládání cizích výborných spisův, ke třetí čas a výtečné hlavy se rodící“ — takový byl Jungmannův buditelský program na vrcholu obrozenské epochy („Slov.“ II, str. 29). Víme, jak obrovskou a monumentálně zakladatelskou práci vykonal sám Jungmann na všech těchto třech stupních. Vlastní poznání jazyka a všecko své obrodně tvůrčí úsilí o obecnou znalost a vnitřní obohacení české řeči korunoval Jungmann a jeho škola epochálním „Slovníkem českoněmeckým“. Překládáním „cizích výborných spisův“ šířil a prohluboval u nás „známost věcí a cvičenost ducha“ jak v oblasti krásné literatury, tak v naukových oborech vědeckých. A „Historie literatury české“ spolu se „Slovníkem“ nasvědčovaly, že u „tichého genia“ našeho obrození nechybělo ani „původnosti prací“, jaké plodí jenom „čas a výtečné hlavy časem se rodící“.

Vysloveně buditelské poslání měla také „Slovesnost“. Jestliže se však při prvním vydání z r. 1820 omezovala na skromnější úkol, aby naučila „lépeji rozuměti jak novým tak obzvláštně starým spisům vlasteneckým“, o čtvrt století později směřovala už dál a výš. Proměnila se v „náuku o výmluvnosti“, aby vychovávala spisovatele, básníky a řečníky, jichž obrozený národ v letech čtyřicátých naléhavě potřeboval. Netoužila už tedy jenom po vzdělaných a chápavých čtenářích, citlivých pro umělecké hodnoty slovesných děl nových a zvláště starých. Chtěla usnadnit cestu všem, kteří by mohli tvořit díla nová. Proto otvírala přístup nejširšímu obecenstvu ke kultuře slova. Pěstila v nich výmluvnost, schopnost o každé věci přiměřeně mluvit nebo psát, ať prózou, či veršem, nebo řečnickým výkonem.

Základem výmluvnosti jazyk.

Všecka výmluvnost se podle Jungmanna zakládá na mluvě (§ 4). Výmluvnost jakožto „spůsobnost myšlénky své dobře pronášeti“, „o každé věci dobře, t. zákonům výmluvnosti přiměřeně mluviti nebo psáti“, je jenom vyšším stupněm mluvy vůbec. Jako se člověk liší od ostatních „němých“ tvorů schopností mluvit, tak člověk „výmluvný“ vyniká nad ostatní bližní právě tím, že dovede své myšlenky dobře vyjadřovat.

Základem výmluvnosti je mluva čili jazyk. Proto označuje Jungmann citátem z Herdera jazyk přímo za „důležitou částku literatury“: „obou jich zdokonalování stejným krokem postupuje“. Jazyk je nástrojem literatury. Ale je také její „schránou“ a obsahem, i její formou.

Jazyk jako nástroj se vzdělává vědami a básníci si tvoří svůj jazyk básnický. Jazyk má své zákony, nad nimiž bdí „mluvozpytatelé“, jazykozpytci. Jazyk jako „schrána a obsah literatury“ zahrnuje všecek soubor myšlenek, jichž se dosáhlo moudrostí a vědomostmi. Jsou v něm pojmy a zkušenosti, jak je nahromadily věky a jak se proměňovaly různými osudy. Ale jazyk je také „spůsobou věd“, formou, „dle které a do které myšlénky se tvoří“. Myšlenek se zmocňujeme od dětství slovy. „Ve všech ponětích smyslných pomysl lpí na výrazu . . .; ve jménu věci vidíme věc samu; mluva všemu lidskému vidění meze a objem vytýká. Myslíme mluvou . . . Mluvení jest myšlení. Národ mysle mluví, mluvě myslí.“

Sotva mohl Jungmann vyjádřit jasněji a praegnantněji jazykovou jednotu a totožnost obsahu a formy. V původním vydání „Slovesnosti“, jež byla určena za studijní příručku pro gymnasia, užíval Jungmann ve shodě se svou předlohou hojněji přesných a stručných definicí. V novém, přepracovaném vydání od výměrů častěji upouští a klade namísto nich rozsáhlejší opisy a popisy. Ale i z citovaných vět je zřejmé, že Jungmann tu jinými slovy vytyčuje totéž, co vyjadřoval původně § 3 prvního vydání „Slovesnosti“: totožnost (identitu) obsahu nebo látky (materia) s tvarem (formou) pronesené řeči. Proto dělá nyní ještě přesnější rovnítko mezi „mluvení“ a „myšlení“: „Myslíme mluvou . . . Mluvení jest myšlení.“ V mluvení jest obsah i forma myšlení. Mluva čili jazyk jest nejenom nástroj, ale i obsah a forma literatury (str. 2): „Ve všech ponětích smyslných ponětí lpí na výrazu . . .; ve jménu věci vidíme věc samu“ (str. 3). Hledáme-li myšlenku, „sestavováním slov ji nacházíme“; vysvětlujeme-li myš-

lenku, „slyšitedlné zvuky v srozumitedlná slova a v jasná ponětí měníme.“

Nauka o jazyku se tak stává neodlučitelnou součástí nově chápané „slovesnosti“, „slovesných umění“. Jazyk, jenž je základem výmluvnosti a jako nástroj literatury dává literatuře zároveň obsah i formu, což při myšlení i mluvení jedno jest, stojí nově na počátku všech výkladů o slovesnosti jako její první a základní část. Proto podává Jungmann nově obecnou charakteristiku českého jazyka jako „nářečí“ slovanského a vypočítává jeho povahové vlastnosti. Bohatá zásoba slov a tvarová rozmanitost ve skloňování a časování; líbeznost a zpěvnost naší mateřštiny, v níž se končí slova často na samohlásky; rozdíl mezi hláskami „úzkými“ a „širokými“; lahodná měkkost bez hromadění nelibozvučných hláskových skupin; čistota a živost hlásek; svérázně odstíněná obraznost výrazových prostředků; mnohotvárný rytmus, schopný postihnout kteroukoliv soustavu prosodickou; možnost plnozvučných rýmů; nové tvoření složených pojmenování; opatrné a střídmé krácení slov; veliká volnost ve slovním pořádku při výstavbě věty; hojnost rázovitých úsloví, pořekadel a přísloví, — to všecko tvoří osobitou povahu českého jazyka, jejž možno ještě dále obohacovat z několika pramenů: jazykovým materiálem starých slovesných památek, obecnou mluvou národní, čítáním novějších spisovatelů, vhodnými výpůjčkami z příbuzných nářečí slovanských, tvořením nových slov a konečně i překládáním z cizích jazyků. Překlady nejsou na újmu národnosti, vybírá-li se to nejlepší a překládá-li se tak, „aby původně česky psáno býti se zdálo“. Český jazyk se třpytí na obloze národů svou látkou i formou „co první velikosti hvězda“. Je dokonale vhodný ke všem dílům prosaickým, básnickým i řečnickým. A zná-li jej český spisovatel dostatečně, přináší mu radost „již samou svou krásou a spůsobností“.

Po tomto prvním oddělení s charakteristikou a oslavou českého jazyka jakožto základu výmluvnosti přistupuje Jungmann k vlastnímu jádru studie: k nauce o výmluvnosti.

Nejvyšší zákon výmluvnosti.

Všecka výmluvnost se odvozuje z trojí stránky lidské duše: z její „mohútnosti představovací, cítící a snažící“, jak vyplývají z rozumu, z citu a vůle. „Nejvyšším zákonem aneb pravidlem výmluvnosti čili dobrého psání a mluvení“ je Jungmannovi zákon „zprávnosti“. Podle něho má člověk psát a mluvit tak, „aby duši všestranně zadost učinil“. Rozum má poznávat v tom, „co psáno a mluveno“,

pravdu. Na cit má působit krása. Vůli má uspokojit dobrota. Celý jazykový projev, řízený tímto „nejvyšším zákonem výmluvnosti" — správností, má proto „zřejmě obnášet" „zřetedlnost, líbeznost a mocnost". Odtud také tři druhy (tvary) „výmluvnosti i mluvy jí užívané": prosa (prostomluva), básnictví a řečnictví. Převládají v nich buď 1. „mohútnost představovací", rozum, pravda, pojmy, poučení, zřetelnost; nebo 2. „mohútnost citicí", city, krása, „bavení", líbeznost; nebo konečně 3. „mohútnost žádací", vůle, dobro, snahy a žádosti, „pohnutí" a mocnost (pronikavost).

Srovnáme-li tyto výklady s prvním vydáním „Slovesnosti", vidíme, že se také tady Jungmann uchýlil od svého původního učení. Také v „krátkém pojednání o slohu" odvozoval sice prózu, básnictví a řečnictví ze tří „mohútností" lidské duše a promítl jejich vlastnosti do nauky o slohu. Ale nejvyšším zákonem dokonalého slohu mu tam nebyl „zákon správnosti", nýbrž „zákon tvaru", v němž se spojují slohová správnost a krása („Slov." I, § 19, str. XXIX). Správnost a krása mu byly původně pojmy souřadné, protože do správnosti zahrnoval správnost logickou, založenou na pravdě (§ 7, str. IX).

V novém vydání „Slovesnosti" nadřadil pojem správnosti pravdě, kráse i dobru. S důsledným zřetelem na trojí „mohútnost" lidské duše připojil nově k pravdě a kráse také požadavek dobra, jímž má být proniknut jakýkoliv jazykový projev. Jenom tehdy je „výmluvnost čili dobré psání a mluvení" správné, řídí-li se nejenom pravdou a krásou, ale vyhovuje-li také „snažicí mohútnosti" v člověku: odpovídá-li ethickým postulátům vůle. Jako je pravda vyjádřena ve výmluvnosti zřetelností a krása líbezností jazykového projevu, tak je v něm výrazem „dobroty" slohová „mocnost", působící na ethickou složku duše. Nauka o výmluvnosti byla tak hned na počátku uvedena trojjediným postulátem pravdy, krásy a dobra. Tomuto „nejvyššímu zákonu výmluvnosti" podléhá vše, „co psáno a mluveno". Původní zákon dokonalého tvaru, v němž se spojovaly jenom „správnost" a krása, byl nyní rozšířen a doplněn také zřeteli ethickými. Teprve sloučením a součinností všech tří „mohútností" lidské duše vzniká dokonalá výmluvnost. Toť její nový „zákon zprávnosti".

Co je jungmannovská výmluvnost?

Za pozornost stojí, že na tomto místě výslovně Jungmann ztotožnil výmluvnost s „dobrým psaním a mluvením" (str. 35), tedy s jazykovým aktem. A hned v následujícím odstavci (§ 38, „Tvary výmluvnosti"), kde pojednává o třech tvarech výmluvnosti — výmluvnosti

prosaické, básnické a řečnické —, ztotožňuje slůvkem ,,čili" výmluvnost s ,,prosou (nebo prostomluvou)", básnictvím a řečnictvím; v bezprostředně dalším textu pak mluví přímo o ,,prose, ,,básni" a ,,řeči". Přihlédneme-li k pozdějším definicím (na str. 90, 100, 160), snadno zjistíme, že prózou, básní a řečí se rozumí vždycky ,,představ smyslných", ,,citu" nebo ,,snažení našich" ,,slovy pronešení", tedy opět jazykový akt a ovšem i jeho výsledek (na př. báseň, t. j. hotový básnický text). Básnictví a řečnictví je nadto tamtéž (str. 100, 160) definováno jako ,,umění pronášeti" báseň nebo řeč. Pojem ,,umění pronášeti" je zase bližší původnímu výměru výmluvnosti jako ,,spůsobnosti o každé věci dobře, t. zákonům výmluvnosti přiměřeně mluviti nebo psáti".

Užívá tedy Jungmann nového pojmu ,,výmluvnosti" ve dvojím významu: jednou je mu to ,,spůsobnost", schopnost dobře mluvit nebo psát, ,,umění pronášet" slovy prózu, báseň nebo řeč; po druhé se chápe výmluvnost jako sám jazykový akt, psaní, mluvení, ,,slovy pronešení", — ne-li dokonce jako hotový výsledek jazykového projevu (prosaický, básnický nebo řečnický výtvor, text).

Co je tedy jungmannovská ,,výmluvnost"? ,,Spůsobnost" mluvit nebo psát, či samo mluvení a psaní? Duševní vlastnost, nebo sám čin a po případě i jeho výsledek?

To není malicherná kritická otázka. Jde o základní pojem, na němž budoval Jungmann celé opravené vydání ,,Slovesnosti aneb náuky o výmluvnosti prosaické, básnické i řečnické". Je zřejmé, že autoru ,,Slovesnosti" se vloudila do základního pojmu jakási nesrovnalost a nedůslednost, již si vysvětlíme kompilačním rázem jeho díla. Čerpal z různých pramenů a sestavil svou úvodní studii z různých předloh (srov. citovanou stať Hiklovu, str. 441 n.). Nepodařilo se mu překlenout a vyrovnat všude některé rozpory mezi nimi. Setkáme se proto s rozpory i jinde.

Psychologický a genetický výklad výmluvnosti.

Různé pojetí výmluvnosti má značné důsledky pro všecky další výklady o slovesném umění. Máme-li na mysli výmluvnost jako ,,spůsobnost", schopnost dobře mluvit nebo psát, jde o jistou duševní vlastnost, již je třeba objasnit postupem psychologickým. Psychologických metod musí užít také ten, kdo chce vyložit akt tvoření, psychický tvůrčí proces, jímž jakýkoli čin a tedy také literární dílo vzniká. Naproti tomu při výkladu díla hotového není třeba pátrat po tom, jak dílo vznikalo; není třeba objasňovat jeho genesi z autorovy duše, do

niž lze těžko nahlédnout. Pro výklad hotového díla stačí, soustředíme-li pozornost na dílo samo, na jeho vlastnosti a hodnotu. K tomuto druhému postupu se přiklonil Jungmann převážně v původním „krátkém pojednání o slohu". Úkolem původní „Slovesnosti" z r. 1820 bylo, aby mládež „lépeji rozuměla jak novým tak obzvláště starým spisům vlastenským, kterýchžto posledních neustálé čtení . . . z nejedné příčiny nevyhnutedlně potřebno". Jungmann chtěl naučit rozumět dílům, chtěl naučit číst výtvory hotové. To mu ovšem nijak nebránilo, aby přitom nepodával s hlediska své klasicisticky dogmatické poetiky hojné rady a předpisy, jak má který slovesný útvar vypadat.

Přepracovaná „Slovesnost" z r. 1845 byla naproti tomu záměrnou „náukou o výmluvnosti". Měla nejenom vést k lepšímu chápání literárních děl, ale objasnit zároveň sám tvořivý proces, osvětlit po všech stránkách „způsobnost o každé věci dobře mluviti nebo psáti", pěstovat a podporovat „výmluvnost".

To byl jiný úkol, který si tu Jungmann nově vytkl. Odlišnému účelu bylo třeba zvolit jiné prostředky, jinou metodu. Našel ji v psychologickém výkladu výmluvnosti. Nová „Slovesnost" tak vykládá a popisuje nikoliv literární díla hotová, nýbrž pokouší se objasnit také jejich tvoření, jejich vznik, obecnou genesi podle charakteristických vlastností výmluvnosti.

Tomuto účelu sloužila už vstupní „průprava k nauce o výmluvnosti" s připomenutým pojednáním o třech „mohútnostech" lidské duše. Autor jim věnoval sedm paragrafů, zatím co v prvním vydání se spokojil s několika větami krátkého úvodního odstavce, aby tam hned nato přistoupil k výkladům o poměru mezi mluvou a „ponětími", mezi „předmětem" a jeho slovním pronesením, mezi obsahem nebo látkou a jejím tvarem. S hlediska mluvy, „řeči pronesené" a hotové, stanovil známou thesi o identitě látky a tvaru.

Také vlastní nauku o výmluvnosti zahajuje nyní obdobným thematem, ale užívá k tomu jiných názvů. „Ve všem, co píšeme nebo mluvíme, rozeznávati lze věc a slova, t. co a jak mluvíme nebo píšeme" — praví Jungmann (str. 36). „Věc" — to je jeho původní „předmět", o němž tam bylo řečeno: „nechť jest ponětí, cit nebo chtíč, slove obsah, nebo látka (materia); způsob pronesení toho slove tvar (forma). Kterýžto tvar, poněvadž v způsobu stavění a vázání slov záleží, s látkou, neb obsahem, nejinak než slovy pronesenu býti mohoucím, jest v nejužším spojení a totožný (identický)" — zní známý citát z prvotní „Slovesnosti" (str. VI). „Věc", „předmět", to je to, „co mluvíme nebo píšeme" a co bylo původně nazváno „obsah",

„látka". „Jak mluvíme nebo píšeme", vztahuje nyní Jungmann na „slova". Platilo-li o nich původně, že se jimi pronáší látka neboli obsah, jenž nemůže být „pronesen jinak než slovy", a že právě „způsob stavění a vázání slov "se jmenuje tvar (forma) ,nová „Slovesnost" nečiní z otázky „jak mluvíme nebo píšeme" ihned závěr na tvar jazykových projevů. Víme ovšem, že také ona byla od začátku přesvědčena o jednotě a totožnosti látky a tvaru jakéhokoli jazykového projevu: „Myslíme mluvou. Mluvení jest myšlení. Ve jménu věci vidíme věc samu" (§ 4, str. 3).

Protože však nová „Slovesnost" nechtěla být jenom naukou o slohu, nýbrž naukou o výmluvnosti, vyvozuje Jungmann nyní z rozlišení „věcí" a „slov" jiný postup výkladu: „Věc nalezena, pořádána, slova pak pronešena a kde potřeba, hlasem přednešena býti musejí." Rozděluje se mu tak nauka o výmluvnosti na čtyři části: nalézání (inventio), pořádání (dispositio), prosloveni (enunciatio) a přednášení (pronunciatio).

Čtyři částky nauky o výmluvnosti.

Čtyřem částkám nauky o výmluvnosti je věnována celá třetina všech výkladů (54 stran z celkového počtu 167 stran úvodní studie), zatím co druhou polovičku rozpravy (od str. 90) zabírá speciální pojednání „o výmluvnosti zvláště", t. j. o próze, básnictví a řečnictví.

Je příznačné, že právě pro tuto partii druhého vydání „Slovesnosti" (§ 41—86) o „částkách nauky o výmluvnosti" se nepodařilo dosud nalézt přímou cizí předlohu, z níž by byl mohl Jungmann čerpat (srov. ve studii Hiklově str. 444). Rozdělení nauky o výmluvnosti na čtyři části (vynalézání, pořádání, proslovení a přednášení) nemá žádný z tehdejších předních estetiků, kteří byli pro Jungmanna pramenem (Pölitz, Eberhard, Reinbeck, Clodius, Sulzer, Bouterwerk). Toto dělení, podle K. Hikla „ustálené v poetikách tehdejších i starších", vložil tedy Jungmann do svých výkladů sám, proti svým přímým vzorům. Zřejmě mu na něm záleželo a považoval je pro nauku o výmluvnosti za účelné a důležité, když podle toho zařídil všecek další postup a plán své rozpravy. A rozumíme slovům jeho „Předmluvy": „Vydavatel k tomu hleděl, aby známé věci v dobrý pořádek uvedl, a co možné, na jednom základu celou budovu postavil". Než přes všecku kompilační dovednost přece vždycky neodstranil všecky rozpory mezi různými koncepcemi odlišných předloh. Brzy uvidíme, jak jeho nejvýznamnější a osnovný zásah do nové výstavby nauky o výmluvnosti

jejím rozdělením na čtyři části přivodil některé velmi závažné poruchy a nedůslednosti.

Jungmann ovšem všude označuje „nalézání“, „pořádání“, „prosloveni“ a „přednášení“ jako čtyři „částky nauky o výmluvnosti“ nebo „nauky výmluvnosti“ a nikoli jako částky výmluvnosti. Záměrně. Byl by v tom totiž zásadní rozdíl. Kdyby všecky jmenované „částky“ tvořily jednotlivé oddíly výmluvnosti samé, bylo by je možno považovat za samostatné vývojové stupně psychického procesu slovesného tvoření. Za jeho oddělené fáze, které po sobě následují. To by však odporovalo Jungmannově základní thesi o současnosti a nerozlučnosti myšlení a mluvení. Jestliže „myslíme mluvou“ a je-li mluvení myšlením, lpí-li „ve všech smyslných (t. j. smyslových) pojmech pomysl na výrazu“ a vidíme-li „ve jménu věci věc samu“, není možno ani při výkladech o výmluvnosti od sebe stroze oddělovat — se zřetelem k mluvě — „věci“ a „slova“. Je možno — ba nutno — v nauce o výmluvnosti postupně mluvit o různých problémech „věcí“ a „slov“, aby se celá nauka stala přehlednou a jasnou. Ale nezbytně následný postup výkladů, rozčleněný popis vlastností určitého jevu není sám v sobě svědectvím, jak probíhá v čase také sám jev, pokud to není výslovně řečeno a vyznačeno.

Jungmann už jednotu myšlení a mluvení znovu nezdůraznil. Naopak. Těsně před pojednání o „částkách nauky výmluvnosti“ vložil podle Clodiovy Poetiky (Entwurf einer systematischen Poetik etc. 1804; srov. studii Hiklovu, str. 444) odstavec o „vzoru (idealu)“ (§ 39, str. 36), kde správně říká: „Spisovatel čehožkoliv, buď to prosa nebo báseň, nebo řeč, musí sobě především jiným počínáním dobře rozmysliti, co a jak chce psáti, a utvořiti sobě v mysli plán nebo vzor toho díla co nejvýš dokonalý, kterýž mu ve skládání a spisování vůdcem bude.“ Pro psychologický výklad genese díla naprosto správné. Plán díla, jeho jungmannovský „vzor (ideal)“ jistě tvoří spisovatel v mysli. Každý si musí vždycky rozmyslit, co chce říci. Ale patří už do psychologie úvaha, jak se z myšlenky rodí slovo, věta, jazykový projev. Jungmann své stanovisko vyjádřil: „Myslíme mluvou. Mluvení jest myšlení.“ A hned v prvním paragrafu kapitoly o „vynalézání“ (invenci) (§ 41, str. 37) tuto svou thesi dotvrdil: „Látka každé stati prosaické, básnické i řečnické jest ponětí nebo sada (t. j. věta), jelikož city a snahy, aby představeny býti mohly, v ponětí měniti se musejí, a co se k rozvedení látky nalezne, jsou též ponětí a sady (věty).“ Řečeno v podrobnější formulaci z prvního vydání „Slovesnosti“ (str. V): „Jestliže rozum náš rozmanitost podanou sobě od smyslnosti (smyslů)

v jednotu spojí, bude z názoru představa; stane-li se to s vědomím, bude ponětí; jestli rozum dvě ponětí srovná, a spojí v jednotu svědomosti, vznikne na ten čas úsudek“ atd. Mluva pak jest „proslovení ponětí“ (str. VI).

O „vynalézání“.

V soustavném výkladu o výmluvnosti dostalo se tak obecné a obsáhlejší pozornosti především první „částce nauky o výmluvnosti“, „vynalézání“, invenci. Vynalézání se vztahuje na věc. Aniž je to v novém vydání „Slovesnosti“ vytčeno tak výslovně jako ve znění původním, rozumí se také tady „věcí“ předmět mluvy, její látka. Proto začíná odpověď na titulní otázku: „V čem záleží vynalézání“, větou: „Látka buď visí od vůle píšícího, nebo jemu(!) dána.“ Ani tu se tedy nechápe věc sama o sobě, bez zřetele na proslovení a nezávisle na něm. (Spojenou) věc a slova „rozeznávati lze“ podle Jungmanna právě „ve všem, co píšeme nebo mluvíme“. Proto se mluví ihned bez jakéhokoli přechodu nebo dalšího vysvětlování o „věci“ jako „látce“ píšícího. A víme už, že „látkou každé stati prosaické, básnické i řečnické jest ponětí neb sada (t. j. věta)“, po případě více ponětí nebo vět. Každé z ponětí nebo každá z vět se může stát hlavní: „může býti středem pojmům jiným prostředně nebo bezprostředně jeho se týkajícím“, když ostatní se k pojmu základnímu vztahují nebo jej vysvětlují (str. 37).

Co je vynalézání látky nebo „věci“? Na to Jungmann odpovídá: K rozvedení každé látky je třeba nalézt myšlenky. Děje se to přemýšlením („přemyšlováním“, meditací). „Vynalézati tedy jest tolik co přemýšleti.“ Nauka o výmluvnosti potom podává s psychologickou a logickou výzbrojí všeobecná pravidla o přemýšlení, způsob, jakým se při přemýšlení postupuje, a osvětluje „důvody“ nebo argumenty, jimiž lze na každé věci prokázat „znaky pravdy, krásy a dobra“. Přemýšlení je různé podle látky: látka může být historická, popisná, naučná nebo „oživovací“. Směřují-li první tři druhy látek převážně k „poznávací mohútnosti duše lidské“, „oživovací“ látka se vztahuje především na cit a vůli. Všecky druhy látek se mohou stát ostatně látkami básnickými a řečnickými, jsou-li představeny „s tím úmyslem, aby v mohútnosti cítící a žádací působily“. Vždyť „i city a snahy, pravá látka básnická a řečnická, nemohou jinak než pomocí slov neb, což jedno jest, pomocí pojmův pravdy a vztahem k mohútnosti poznávací na jevo dány býti“ (str. 54). Znovu se tak dotvrzuje a zdůraz-

ňuje jednota a totožnost pojmů a slov, základních a nerozlučných prvků látky a formy každého jazykového projevu.

Kapitola o vynalézání, jež není nic jiného než přemýšlení, byla cele orientována na psychologický výklad správného a soustředěného přemýšlení. Přemýšlením se látka nalézá, propracovává, ujasňuje a osvětluje se všech stran, aby se z ní dobyly a získaly všecky vlastnosti a složky, jež mají uskutečnit autorův plán, „ideál".

O pořádání.

Druhou částku nauky o výmluvnosti tvoří pořádání, t. j. „věcí vynalezených slušné sestavení" (str. 55). Každý spis má představovat jeden celek, jehož části se hodí k celku i k sobě navzájem tak „jako oudové živočicha některého". Spis musí mít tedy začátek, střed a konec, vyplývající přirozeným způsobem jeden z druhého. Takový pořádek je buď vnější, přirozený, řízený časovou a příčinnou posloupností i přirozenou povahou věci, nebo je vnitřní, umělý, když se přirozený pořádek převrátí, začne se od účinku a čtenář je uveden hned do středu věcí. Tento vnitřní, umělý pořádek „panuje po přednosti v básnictví" a jeho pravidlem je, aby se „všecko z jedné hlavní vidy neb myšlénky prostě a přirozeně vyvíjelo". Základem pořádku jsou zákony logické a zásady myšlení. Je různý podle různých slovesných druhů v próze, v básnictví a řečnictví a odlišuje se také podle látky historické, popisné, naukové a „oživovací".

V kapitole o pořádání projevil se zřetelně a zjevně Jungmannův kompilační zásah do promyšlené nauky o výmluvnosti, jak ji přijímal autor „Slovesnosti" většinou od Pölitze. Jako „vynalézání", také „pořádání" týkalo se podle úvodního paragrafu (40, str. 36) „věci", a nikoliv „slov": „Věc nalezena, pořádána, slova pak pronešena a kde potřeba, hlasem přednešena býti musejí." Ale všecka pravidla o pořádání, jež jsme právě stručně citovali, jsou zaměřena nikoliv na „věc", nýbrž na její slovní vyjádření ve „spisech", v próze, v básnictví a řečnictví. Jsou to pravidla o rozvržení látky proslovené, i když v nich chtěl Jungmann podat návod, jak je třeba rozvrhnout a uspořádat látku, aby postihla co nejlépe spisovatelův „ideál", záměr. Pravidla sama však ukazují, že „pořádání" se týká více jazykového projevu — dokonce se zřetelem na čtenáře! — nežli „věci", předmětu, o kterém se mluví. Znovu dosvědčují úzký vztah mezi „věcí" a „slovy", původní jungmannovskou identitu látky a tvaru. Neboť co jiného je tvar nežli určité uspořádání, „pořádek", ať už „přirozený" či „umělý"?

Že Jungmann vnesl do své „nauky o výmluvnosti" na tomto

místě samostatnou kapitolou o „pořádání" předčasně něco cizorodého, co hovělo jenom tradičnímu schematu „čtyř částek nauky o výmluvnosti", prokazuje následující kapitola o „proslovení" a zejména její paragrafy 91 a 92 (str. 60), kde se mluví v podstatě o tomtéž, co už bylo předmětem výkladů jak o „pořádání", tak i „vynalézání".

O proslovení.

Rozsahem největší a nejvýznamnější mezi všemi čtyřmi „částkami nauky výmluvnosti" je ovšem kapitola třetí, o proslovení (§ 86 až 184).

Definice: „Proslovení jmenujeme věcí nálezených a zpořádaných slovy pronešení." Tady se octl konečně Jungmann znovu v oblasti jazyka, z níž vyšel v prvním oddělení nové „Slovesnosti", při pojednání o mluvě. Navazuje znovu na Pölitze, rozlišuje v proslovení tři věci, „ačkoli úzce spojené: a) Myšlení, kterému logika učí. — b) Slova jednotlivá a spojení jich, o nichž jedná gramatika. — c) Sloh nebo-li spravení celého spisu neb řeči." Podle toho mluvíme o trojí správnosti: logické — učí jí logika: gramatické — učí jí gramatika; slohové nebo stylistické, jež se vztahuje k pravidlům o slohu.

K tomu opět několik poznámek. Předem jedna maličkost, zdánlivě zcela vnějšího rázu: Tuto partii výkladů nadepisuje Jungmann velikými písmeny: A. O ZPRÁVNOSTI TROJÍ. Marně však hledáme v celé „Hlavě III. O proslovení" k tomuto velkému A nějaký další oddíl B, který by byl protějškem nebo doplňkem výkladů o trojí správnosti při proslovení. Drobná a na pohled zcela malicherná skutečnost má však hlubší dosah. Nepatrná chybička, která se sem autorovi přes všecku pracovní svědomitost vloudila, bezděčně odhaluje, že ani v opraveném vydání „Slovesnosti" nebylo všecko zcela domyšleno. Chtěl Jungmann kapitolu o proslovení nějak doplňovat? Nebo mínil ji důvtipný kompilátor koncipovat jinak? Uvidíme.

Rozepisuje-li se nyní „Slovesnost" o „trojí správnosti", logické, gramatické a slohové, je dobře si uvědomit, že už na počátku nauky o výmluvnosti byla vyhlášena správnost za nejvyšší zákon výmluvnosti" (§ 37, str. 35). Tam přikazoval „zákon správnosti", aby všecko, „co psáno a mluveno, zřejmě obnášelo pravdu, krásu a dobrotu čili zřetedlnost, líbeznost a mocnost", t. j. vlastnosti slohu, založené na třech „mohútnostech duševných" (srov. str. 60). Správnost tedy požadoval Jungmann s autoritou zákonodárce jak od výmluvnosti vůbec, tak trojnásobně od „proslovení" a od slohu. Správnosti podřizoval všecko: vymluvnost celou i samo proslovení, jehož tři součástky —

myšlení, slova a sloh — oceňoval především a výhradně s hlediska správnosti.

Všimněme si také, že Jungmann „rozeznává“ v proslovení „tři věci, ačkoli (jsou) úzce spojené“: myšlení, slova a sloh. Opět tak zdůrazňuje úzkou spojitost všech činitelů při jazykovém projevu (proslovení), jak to už vyjádřil dříve: „Myslíme mluvou. Mluvení jest myšlení.“

A teď pozor! Co rozeznává Jungmann v „proslovení?“ Tři věci: myšlení, slova, sloh. V čem je rozeznává? V „proslovení“, t. j. v třetí „částce nauky o výmluvnosti“. Co je však myšlení čili „přemyšlování“? „Vynalézání“ látky nebo věci; „obracení myslivosti k věci psánu neb mluvenu býti mající“ (str. 37), neboť „vynalézati jest tolik co přemýšleti“. Co jsme slyšeli o tomto přemýšlení neboli vynalézání? Že tvoří první „částku nauky o výmluvnosti“. A za co je „myšlení“ prohlašováno nyní? Za první „věc“, již třeba rozeznávati v „proslovení“, t. j. v třetí „částce nauky o výmluvnosti“.

Jak tomu máme tedy rozumět? Jsou „vynalézání“ čili přemýšlení (meditatio) a „proslovení“ — vedle „pořádání“ a „přednášení“ — koordinované, souřadné a rovnomocné součástky, „částky“ vyššího pojmu „výmluvnosti“, či je myšlení nerozlučitelnou součástí „proslovení“? Je mu podřaděno a je v něm obsaženo, či stojí souřadně a rovnoměrně vedle něho? Je myšlení čili vynalézání samostatná první „částka nauky o výmluvnosti“, či je myšlení obsaženo v třetí „částce“ téže nauky?

Pro výklad slovesného umění jsou ovšem všecky tyto otázky čistě akademického rázu a na věci samé nic nemění. Zajímají nás však ze dvou důvodů.

Předně. Jasně si při nich uvědomujeme, že tady jsme opět na švu nového a opraveného vydání Jungmannovy „Slovesnosti“. Autor zaměřil celou svou rozpravu k nauce o výmluvnosti, „spůsobnosti, o každé věci dobře mluviti nebo psáti“. Aby objasnil výmluvnost po všech stránkách — také „geneticky“, vnesl do své nauky staré dělení na čtyři „částky“ (vynalézání, pořádání, proslovení a přednášení). Tomuto svému, dodatečnému dělení snažil se podřídit naukovou soustavu jinou, Pőlitzovu (případně Clodiovu), o niž se opíral už v prvním vydání „Slovesnosti“ a z níž nejvíce čerpal i nyní. Ale jeho dodatečné dělení „nauky o výmluvnosti“ na čtyři citované částky se křížilo s odlišnou koncepcí hlavního literárního pramene. Protivilo se mu a nehodilo se pro ně, protože vycházelo z odlišného názoru. Náš kompilátor se pokusil ovšem všecky neshody a protivnosti vyhladit a vyladit.

Leckde s úspěchem. Základní pilíře adaptované budovy nebylo však možno obejít a přestavět tak, aby se nouzová úprava nepoznala. Jenom tak se mohlo stát, že první ze čtyř rovnomocných „částek" naukové „budovy" je zároveň prohlašována za podřízenou součást třetí „částky": jako by v nějaké skutečné budově o čtyřech velikých samostatných místnostech jedna a táž místnost mohla být zároveň oddělenou a samostatnou, ale přitom se přestěhovala do třetí sesterské síně, kde by tvořila jenom jedno z jejích tří podřízených oddělení.

A za druhé: Tento kompilátorský lapsus je novým svědectvím o jungmannovské jednotě myšlení a mluvení. I když je z praktických příčin nutno promlouvat v „nauce o výmluvnosti" odděleně o předmětech jazykového projevu, o „věcech" a jejich „vynalézání", t. j. přemýšlení, stejně je třeba vrátit se k otázce „myšlení", jakmile se výklady obrátí k samému „proslovení", t. j. k slovnímu pronesení „věcí nálezených a zpořádaných". Neboť „myslíme mluvou, mluvení jest myšlení."

Správnost logická a gramatická.

Kapitolu o proslovení zahajuje tedy Jungmann nejprve výkladem o myšlení, a to s jediného hlediska. Osvětluje správnost myšlení podle logických pravidel formální pravdy, neboť „logikou (myslovědou) uznáváme, zdali věc dobře myšlena jest čili ne". Všeobecná pravidla myšlení, návod o různém postupu při myšlení i různé způsoby argumentace „pravdy, krásy a dobra" objasnil už dříve v kapitole o „vynalézání" (str. 38 n.), jak víme. Nyní ho zajímá, jak se tvoří logicky správná myšlenka ve všech částech jazykového projevu.

S logickou správností myšlení souvisí úzce správnost gramatická, neboť „grammatika (mluvnictví) učí myšlénky zprávně slovy vyjádřovati". Opět se autor nerozbíhá k všestranným výkladům o „slovech jednotlivých a spojení jich", t. j. o vlastnostech jazyka vůbec. Neukazuje na př., z jak bohaté zásoby je možno slova vybírat, jak je třeba pro některé pojmy a „věci" tvořit slova nová atd. To všecko by také jistě patřilo do tohoto oddílu, kde se má jednat o proslovení, t. j. „věcí nálezených a zpořádaných slovy pronešení". Ale „o mluvě neb jazyku vůbec" i o povaze českého jazyka zvláště pojednala nová „Slovesnost" už v prvním oddělení. Už tam bylo zdůrazněno, že „ve všech ponětích smyslných pomysl lpí na výrazu" a že jazyk je nejenom nástrojem, ale i obsahem a formou literatury. Nyní, když dospěl autor v nauce o výmluvnosti k otázce vlastního proslovení, t. j. k aktuálnímu použití jazykových prostředků, omezuje se záměrně jenom na problém

gramatické správnosti a všecky ostatní jazykové otázky ponechává stranou. Stačí mu, když vypočetl všecky mluvnické části řeči, jimiž se tvoří při úsudku, základu to myšlení, věta.

Tady už, tuším, chápeme, co znamenal ten problematický nadpis „O zprávnosti trojí“ s osamoceným A, které nemá pokračování a protějšku v nějakém B. Třem věcem, jež Jungmann rozeznává v proslovení — totiž myšlení, slovům a slohu, — odpovídalo oblíbené trojčlenné schema tří nauk: logika, gramatika a stylistika. Logikou a gramatikou lze skutečně měřit především správnost jazykového projevu. Slohovou správnost po něm požadovala také veliká část jungmannovské stylistiky. Neváhal tedy Jungmann označit tento oddíl kapitoly o proslovení společným názvem „O správnosti trojí“. Co pod pojem správnosti při výkladu myšlení, „slov“ a slohu nespadalo, mělo být patrně ponecháno do zamýšleného oddílu B. Ale k němu už nedošlo, protože většina materiálu, vztahujícího se k myšlení a „slovům“, byla probrána už dříve; do rozsáhlé kapitoly o slohu (§ 89—184) pak zahrnul autor nejenom otázky stylistické správnosti, nýbrž také všecko ostatní, co do slohu patří.

Nové pojetí slohu.

Sloh definuje nyní Jungmann poněkud jinak nežli v prvním vydání „Slovesnosti“. Původní výměr: „Sloh jest k věci a záměru píšícího neb mluvícího hodné myšlének vyjádření.“ Nová definice: „Sloh jest pojmův mysli píšícího a věcem psaným přiměřené vybrání a spojení.“

V čem je rozdíl? Původně se mluvilo o vhodném („hodném“) vyjádření myšlenek. Nyní je sloh přiměřeným vybráním a spojením pojmů. Nikoliv už tedy vyjádřením myšlenek, nýbrž jenom vybráním a spojením pojmů. Původní „myšlenky“ jsou nahrazeny snad přesnějšími „pojmy“. Úplně se však zato ztratil z nové definice slohu sám jazykový akt, ono původní „vyjádření“. Nová představa „vybírání“ a „spojování“ pojmů nezdůrazňuje a nenaznačuje vlastní aktivní účast jazyka při slohu, leda když máme stále na mysli základní thesi, že „myslíme mluvou“ a že „ve všech ponětích smyslných pomysl lpí na výrazu“. Slyšeli jsme, že „myšlénky zprávně slovy vyjádřovati“ učí nikoliv nauka o slohu, nýbrž gramatika (§ 88). Co je v tomto novém pojetí bližší „věcem“ a „myšlení“, a co „slovům“, t. j. jazyku? Otázky mluvnické nebo stylistické? Logika podle Jungmanna směřovala k „věci“: logikou zkoumáme, „zdali věc dobře myšlena jest čili ne“. Gramatika nás přenášela do oblasti jazyka, učíc „myšlénky zprávně

slovy vyjádřovati". Novým výměrem slohu z opraveného vydání „Slovesnosti" se vracíme podle Jungmanna při otázkách stylistických znovu více k „věcem". K „vybrání a spojování pojmů" — bez výslovné připomínky o aktivní účasti jazyka, která se rozumí ostatně při podřadném postavení slohu nadřaděnému „proslovení" sama sebou.

Zbývající část nové definice slohu se shoduje v podstatě se starým výměrem. Jestliže původně šlo o vhodné vyjádření myšlenek „k věci a záměru píšícího neb mluvícího", je nyní sloh vybráním a spojením pojmů „přiměřeně mysli píšícího a věcem psaným". Zřetel se obrací výslovně jenom k jazykovým projevům psaným, ne mluveným. Na první místo se pak dostává nikoliv původní „věc", nýbrž pisatelova „mysl", jeho tvůrčí „záměr". Věrněji to tak vyhovuje nové psychologické koncepci celé „nauky o výmluvnosti".

Obšírnými výklady o slohu dospěl Jungmann konečně k témuž thematu, jímž se obíralo jeho původní „krátké pojednání o slohu" z prvního vydání „Slovesnosti". Tam se hned v druhém paragrafu počítalo s „proslovením ponětí" a nezkoumaly se podrobněji podmínky, jak se k takovému proslovení dojde a co mu psychologicky předcházelo. Jungmann tam nechtěl podávat soustavnou nauku o výmluvnosti s jejími čtyřmi částkami, vynalézáním myšlenek, jejich pořádáním, proslovením a přednášením. Soustředil se přímo na proslovení, a to na vhodné vyjádření myšlenek, jež nazval „slohem".

Jakosti slohu.

Za „hlavní jakosti dokonalého slohu" pokládal Jungmann r. 1820 správnost a krásu (§ 5), jejichž „úplná i nerozlučná shoda" je základní podmínkou a vlastním znakem dokonalého slohu. To byl jeho původní „zákon tvaru" (§ 19), podle něhož potom vykládal jednotlivé slovesné útvary v rámci básnictví, prostomluvy (prosy) a řečnictví.

Nová „Slovesnost" zachovává v podstatě stejný postup. Také tu vytyčuje Jungmann hned za definicí slohu obdobný plán pro své výklady: „Jednáme o jakostech a tvarech" slohu.

„Hlavními jakostmi dokonalého slohu" však už mu nejsou správnost a krása. „Jakosti slohu" vyvozuje nyní systematičtěji a v duchu celkové koncepce nové „nauky o výmluvnosti" ze tří „mohútností duševných". Rozeznává tak nyní tři základní slohové vlastnosti: „světlost, líbeznost, mocnost". Pamatujeme-li se dobře, určil autor hned v průpravě k nauce o výmluvnosti „nejvyšší zákon výmluvnosti" (§ 37). Také podle něho bylo „nejvyšším zákonem aneb pravidlem výmluvnosti čili dobrého psaní a mluvení", aby všecko, „co psáno a mlu-

veno, zřejmě obnášelo pravdu, krásu a dobrotu čili zřetedlnost, libeznost a mocnost", jak jsme ukázali. A Jungmann tu dodával: „Zákon ten jedním slovem nazván buď: zprávnost."

Není pochyby, že tři základní vlastnosti výmluvnosti vůbec — zřetelnost, libeznost a mocnost — jsou nyní také přenášeny do slohu jako jeho „jakosti". Jenže tentokrát už Jungmann nepřipomíná, že všecky tři spadají pod pojem „správnosti", ačkoliv právě tady by to nebylo od místa. Vždyť celá tato partie výkladů je označena společným názvem „O zprávnosti trojí". Pokud se týká slohu, patřilo k jungmannovské „správnosti" právě jenom pojednání o těchto třech slohových vlastnostech — o světlosti, libeznosti a mocnosti, zatím co kapitola (*b*) o „rozdělení neb tvarech slohu" (str. 83 n.) už se vlastnímu pojmu „správnosti" vymykala a měla být patrně jádrem zamýšleného oddílu *B*. Úmyslně tu proto Jungmann vypustil připomínku, že už jednou nazval „zřetelnost, libeznost a mocnost" společným názvem „správnosti". Zbytečně by tak upozorňoval, že v oddíle „O zprávnosti trojí" bude pojednávat o slohu vůbec a nejenom o jeho správnosti.

Víme už, že podle „nejvyššího zákona výmluvnosti" byla podřízena pojmu správnosti pravda, krása i dobro — na rozdíl od prvotního pojetí, kde slohová „krása" stála souřadně vedle slohové správnosti. Tuto správnost dělil původně Jungmann na gramatickou a logickou, a u logické opět rozlišoval „pravdu přirozenou" a „pravdu krasovědnou (aisthétickou)" („Slov." I, str. IX). Při nové koncepci „Slovesnosti" vyloučil, jak víme, ze slohové správnosti správnost logickou a gramatickou vůbec a utvořil z nich zvláštní samostatné kategorie správnosti. Pojem slohu tak zúžil, aby tím pečlivěji propracoval specifické vlastnosti slohové. Původní „kráse" odpovídala nyní slohová „libeznost", jíž se dosahuje především argumenty krásy (§ 100). Docela nově připojil k základním vlastnostem slohu „mocnost", zaměřenou na „mohútnost snažicí", kterou v prvotním „krátkém pojednání o slohu" mezi osnovnými vlastnostmi dokonalého slohu opomenul.

Nepřekvapuje, že při výkladu slohové „světlosti", s jejíž pomocí se poznává „pravda" kteréhokoliv jazykového projevu, musela se stát aspoň zmínka o poznávání „pravdy" slovesného díla. Neboť světlost „vztahuje se po přednosti k moci poznávací, zanáší se pravdou" (str. 60). A skutečně jsou věnovány „pramenům světlosti" tři paragrafy (§ 91—93), kde čteme: „Nejlepší pramen jest sama mysl člověka, pak ouplná známost věcí a jazyka. Čím kdo světleji myslí, tím světleji píše a mluví. Ostatní pramenové týkají se dílem věcí, dílem slov. Co do věcí, dosahuje se světlost: *a*) Nalezením a zpořádáním zprávným, t. j. při-

bráním a řádným sestavením pojmův, kterými věc jistější a patrnější se stává. Tyto pojmy nejsou nižádné jiné než důvody dokazovací, výměr, výčet částek etc." atd.

Co to znamená? Tady se Jungmann znovu dovolává otázek, jež už obšírně vyložil dříve. Je-li nejlepším pramenem světlosti, t. j. první slohové jakosti, mysl člověka a závisí-li světlost jazykového projevu na jasném myšlení a „úplné známosti věcí", znovu se tím ocitáme i při samém problému slohu v oblasti „vynalézání" myšlenek a přemýšlení o věcech. Víme, že v nové „Slovesnosti" oddělil Jungmann tuto nezbytnou součást slohového tvoření do zvláštních samostatných „částek", přidržev se tradičního schematu „genetického" dělení nauky o výmluvnosti na čtyři oddíly. Ale sám nyní znovu potvrdil, že přemýšlení o věcech a znalost věcí i jazyka je integrální součástí základního projevu výmluvnosti: proslovení a slohu. Neboť „mluvení jest myšlení". A stejně bylo třeba znovu zdůraznit při první slohové vlastnosti, světlosti, otázku uspořádání (§ 92). Jako „nalézání", také „zpořádání zprávné" tvoří podstatu slohu. Ani „pořádání" nelze odlučovat od samého proslovení, od slohově slovesného aktu. Proto se tu znovu opakují — aspoň podle smyslu — pravidla, rozvedená už dříve.

Tvary slohu.

Když Jungmann dopodrobna probral, rozčlenil a vyložil tři slohové jakosti, přechází k obecnému výkladu o „rozdělení neb tvarech slohu": „Rozděluje se sloh a spisování samo z ohledu na formu (dobu) a na látku (materii)" (§ 176, str. 83).

Tady zase pozor! Všimněme si nejprve, jak se změnila proti prvnímu vydání „Slovesnosti" terminologie!

Nedotčen zůstal jenom pojem a název „látky" (materie). V celém druhém vydání „Slovesnosti" užívá se ho stejně jako ve vydání původním, kde hned na počátku (§ 3) byla podána definice: „Předmět (objectum) aneb řeč mluvou pronesená, nechť jest ponětí, cit nebo chtíč, slove obsah, nebo látka (materia)."

Pro pojem „formy" zavádí však autor nyní jiný název. Původně platilo: „Spůsob pronesení slove tvar (forma)". Ale nyní znamená „tvar" něco jiného. Tvar už se nechápe jako „forma", „způsob pronesení". Slovem „tvar" nyní Jungmann pojmenovává náš „druh" (species generis). Srov. k tomu na str. 85: „Co do látky, mohou se jisti tvarové či druhové slohu a spisu ustanoviti". Stejně na str. 86 (2. řádek zdola). Nebo na str. 90: „Rozdíly neb tvary prosaické navrhuje živobytí lidské"; už na str. 41 bylo řečeno: „Rod a tvar (genus et spe-

cies). N. p. ctnost jest rod, tvarové její jsou: spravedlivost, mírnost, udatnost, moudrost". Jméno „forma" se nyní pokouší Jungmann přeložit shodně s Ant. Markem slovem „doba". Tak hned na str. 2 se praví: „forma (doba) literatury"; na str. 27: „co do formy čili doby jazyčné"; na str. 28 postaveny do protikladu „látka i doba"; na str. 31: „formu (dobu) jí dává"; „v citu látka s dobou jedno jsou"; atd. Stejně se mluví o „pravdě dobné neb formální" (str. 58), o „pravdě dobné (formální)" a „pravdě materialní (matiznové)" (str. 91, 93). Atd. Jungmann sám cítil, že tento nový název není dosti vhodný, protože se ho v běžném hovoru užívá pro docela jiný pojem času (srov. J. Jakubec, »Ant. Marek. Jeho život a působení« etc., Praha 1896, str. 188). Proto raději nechává občas proti svému zvyku a snahám o důsledné zčešťování odborného názvosloví cizí slovo „forma" nepřeloženo (na str. 25 proti „věci, látce" — „forma"; podobně na str. 84 se mluví jen o „formách" atd.).

Je zajímavé a charakteristické, že pojem „formy (doby)" Jungmann v nové „Slovesnosti" nikde nedefinuje. Původní „krátké pojednání o slohu" bylo tu mnohem přesnější a při vší stručnosti terminologicky úzkostlivější. Jasným výměrem „látky" a „tvaru" stanovilo si hned na počátku pevné základy pro nauku o slohu. Nová „Slovesnost aneb náuka o výmluvnosti" nevykládala jenom sloh. Setkávala se s pojmy „látky" a „formy" také v oblasti ryze psychologické, u rozumových představ, citů a přání (str. 31 n.), a tu ovšem znamenala „forma" něco jiného než jednoznačně jasný „spůsob pronesení", tvar jazykového projevu. Bylo třeba nově odlišit také dva různé pojmy: formu a druh (species). Při rozkolísané a neustálené terminologii, kdy nové odborné názvy se teprve tvořily, rozhodl se Jungmann, že užije staršího slova „tvar" pro pojem „druhu"; „formu" pak překládal „dobou". Pozdější jazykový vývoj dal však za pravdu jeho původnímu usu z r. 1820. I dnes rozumíme „tvarem" — „formu" podle prvotní Jungmannovy definice.

Přesný vzájemný poměr mezi pojmem „formy" („doby") a pojmem druhu („tvaru") není bohužel nikde vymezen. Naopak. Čteme-li pozorněji novou „Slovesnost", zjišťujeme i tu nejistotu, kolísání a rozpory. Někde se zdá, jako by druh („tvar") byl nadřaděn formě. Tak ve výkladech, nadepsaných „Rozdělení neb tvary slohu", praví úvodní paragraf 176: „Rozděluje se sloh a spisování samo z ohledu na formu (dobu) a na látku (materii)." „Tvary slohu", identifikované později (na str. 85) s „druhy" („tvarové či druhové slohu"), jsou tu zřejmě nadřaděny formě a látce, pojmům protikladně souřadným. Podle druhů

(nyní t. zv. „tvarů") rozděluje Jungmann „sloh a spisy" uvnitř formy prosaické, básnické a řečnické „co do látky" (§ 182.) Ale tamtéž mluví o „pěti formách či tvarech spisových a slohových", jako by „forma" a „tvar" (druh) bylo jedno a totéž. A terminologický zmatek dovršuje hned následující věta: „Kteříž tvarové . . . dávají vznik rozličným opět formám spisův a slohu jim příslušného". Přesný význam slov a pojmů „druh" („tvar") a „forma" („doba") si tedy Jungmann neujasnil. Někde je vzájemně nadřazuje a odlišuje, jindy je ztotožňuje a navzájem zaměňuje. Na škodu celé nové „Slovesnosti".

Se zřetelem k látce a ke „způsobu psaní", t. j. k tvaru dělilo všecky jazykové projevy také prvotní „krátké pojednání o slohu" z r. 1820: „Mluva podle trojího svého předmětu jest trojnásobná": prostomluva, mluva básnická a mluva řečnická („Slov." I, str. VI); „Sloh, pozorujeme-li, kterak zprávnost a krása v tvaru jeho spojeny jsou, zavírá v sobě trojí spůsob psaní: sprostý, vysoký a prostřední" (str. XXIX). I samo básnictví se dělilo dále „z ohledu látky" a „z ohledu tvaru neb formy mluvení" (str. XXXII n.).

Přes všecku terminologickou neujasněnost vynikalo však nové vydání nad původní „Slovesnost" podrobnějším roztříděním slohových druhů podle formy a látky. Kriteriem formy byla nyní Jungmannovi čtyři hlediska: 1. vztah k duševní „mohútnosti představovací, cítící a snažící" — odtud sloh prosaický, básnický a řečnický; 2. povaha, vloha a vzdělání autorovo, 3. látka spisu a 4. „úmysl (záměr) píšícího" — odtud sloh nižší, prostřední a vyšší (str. 83 n.). Při látce si všímal Jungmann toho, „leží-li" látka ve spisovateli samém nebo mimo něj. V mluvčím nebo pisateli jsou „ponětí, city, žádosti"; mimo něj pak věci nebo děje. Odtud „pět forem či tvarů spisových a slohových: tvar účebný, zábavný neb pěkný, pohybací, popisný a dějový". Ponechejme prozatím bez poznámky, že tato nová a promyšlená látková klasifikace se nekryla přesně s Jungmannovým původním roztříděním látky při „přemýšlení" a „vynalézání" (str. 48 n.): je to jenom dalším svědectvím, jak partie o „čtyřech částkách nauky výmluvnosti" byly kompilovány a vloženy dodatečně do soustavné rozpravy o vlastním slovesném umění. Promítnou-li se nově stanovené kategorie slohových druhů do prózy, básnictví a řečnictví, vzniknou jejich kombinací všecky možné slovesné útvary.

Jejich popisem a výkladem se pak zabývá celá ostatní „Slovesnost", daleko bohatší, propracovanější a systematičtější nežli původní „krátké pojednání". Celý druhý oddíl nauky o výmluvnosti, nadepsaný „O výmluvnosti zvláště" (§ 186—443), zabírá téměř polovinu

(78 stran) Jungmannovy rozsáhlé studie. Třebas mluví shodně s názvem celé knihy o „výmluvnosti prosaické, básnické i řečnické", je cele zaměřen na výklad jednotlivých literárních druhů a tvarů. Přihlédneme k němu podrobněji jindy.

O přednášení.

Na tomto místě ještě zmínka o čtvrté „částce nauky výmluvnosti", o „přednášení". Jungmann mu věnoval všeho všudy jediný paragraf (185) na půldruhé stránky (str. 88 n.). Už z toho kratičkého rozsahu samostatné „Hlavy IV.", vložené neústrojně mezi obšírné výklady „o proslovení" a mezi celý druhý oddíl speciální rozpravy o próze, básnictví a řečnictví, je znovu patrné, jak se v koncepci nové „Slovesnosti" křížily dva plány; původní poučení o slovesnosti, t. j. o slovesném umění, s psychologicky zaměřenou „naukou o výmluvnosti", rozdělenou na čtyři genetické „částky"; nalézání věcí, jejich pořádání, proslovení a konečně, „kde potřeba", přednášení.

Chtěl-li Jungmann svou „nauku výmluvnosti" dokončit, musel do ní někam vložit také čtvrtou „částku", kapitolu o přednášení. Její přirozené místo bylo ovšem na konci prvního oddílu obecných výkladů o výmluvnosti. Právě tento všeobecný oddíl koncipoval Jungmann na rozdíl od svých cizojazyčných předloh samostatně po svém, rozvrhnuv si celou nauku na čtyři „částky". Viděli jsme, s jakým úsilím jednotlivé partie sestavoval, aby je přizpůsobil svému plánu. Teprve druhé oddělení promlouvalo podrobně o druzích a tvarech slovesných děl — prozaických, básnických i řečnických, při jejichž tvoření se musí ovšem účastnit nalézání věcí, pořádání látky i její proslovení. Ale ještě dříve, než autor přistoupil k vlastním speciálním výkladům o slovesných výtvorech, obrátil se k otázce „přednášení", t. j. k hlasové realisaci děl hotových.

Přednášení (pronunciatio) je mu „díla spisovatelského hlasnými slovy smyslně dokonalé vystavování". Byla to nesporně veliká zásluha a novinka opraveného vydání „Slovesnosti", že upozorňovala obrozený národ také na zvukovou kulturu slova. Původní „krátké pojednání o slohu" se spokojilo jenom stručnou závěrečnou zmínkou o „řečnění" na posledních šesti řádcích studie. Nyní rozlišuje Jungmann trojí způsob přednášení, a to nejenom v oboru řečnictví, nýbrž i v poesii a próze. Přednášení prozaické „jest vlastně jen čtení", různé podle látky a povahy čtoucího. Hlavní jeho jakost je srozumitelnost. Po básnickém přednášení — „krasořečení", jež má „jako báseň sama baviti", požadujeme především líbeznost. Přednášení řečnické (lat. deklamace) „přirozením

svým jest pronikavé a vážné, ale i city oživené a světlé". I do nauky o přednášení promítl tedy Jungmann tři základní vlastnosti „nejvyššího zákona výmluvnosti" — zřetelnost, libeznost a mocnost, vyvěrající ze tří duševních „mohútností", rozumu, citu a vůle.

Dobrého přednesu si musí být vědom čtenář, herec i řečník. Záleží na jemném hlasovém orgánu a pěstěném rozsahu hlasu, na dobré a srozumitelné výslovnosti („výřečnosti") samohlásek dlouhých a krátkých, přízvuku a výrazu, a ovšem na dokonalém pochopení spisovatelova textu. Přednášení samo o sobě je tak důležité, že mnozí mu neváhali přisoudit v umění výmluvnosti co nejpřednější místo.

Význam nové „Slovesnosti".

Rozborem myšlenkových základů druhého, „opraveného a rozmnoženého" vydání „Slovesnosti" z r. 1845 pokusili jsme se ukázat, v čem se lišil její první, theoretický díl od původního „krátkého pojednání o slohu" z r. 1820. Nebyl to rozdíl malý. Je ku podivu, že dosavadní vykladači díla Jungmannova k němu podrobněji nepřihlédli. Nejvíce přilákalo jejich pozornost nové oddělení první, věnované jazyku a obrozensky nadšené obraně a chvále českého jazyka zvláště. Bystře byla odhalena také většina pramenů, z nichž Jungmann čerpal, a správně bylo konstatováno, že „v theoretické části druhého vydání jen velmi zřídka nalezneme opakovány některé partie z vydání prvního" (srov. Karel Hikl, „Josef Jungmann", oddíl II., Literatura česká XIX. stol., díl II., 2. vyd., Praha 1917, str. 223).

Náš rozbor však, tuším, dostatečně prokázal, že n o v á „S l o v e s n o s t" z r. 1845 byla také po stránce theoretické, ve své úvodní části, d í l e m d o c e l a n o v ý m. To už ovšem nebylo jenom „krátké pojednání o slohu", v němž by se osvětlovali „Počátkové slohu (stylu)" jako v prvotní „Slovesnosti" před dvaceti pěti lety. Kmetný průkopník a hlasatel naší národní revoluce v první polovině 19. věku podal ještě na vrcholu svých požehnaných sedmdesáti let nový znamenitý příspěvek obrozené české vědě. Do druhého, opraveného a rozmnoženého vydání „Slovesnosti" shrnul nejenom bohatou žeň ukázek nově rozkvétající české literatury — je příznačné, jak okázale tu byl pominut Mácha! —, ale v rozsáhlém theoretickém úvodě vyložil jádro svých názorů na předmět, jenž byl jeho srdci nejbližší a nejdražší: na „slovesnost" a slovesná umění, k nimž počítal nyní jazyk i literaturu. Jazykově literární podstata národního obrození, jak ji chápal Josef Jungmann od počátku své buditelské činnosti, slavila tak po epochálním „Slovníku" z konce

let třicátých na samém prahu politické revoluce své nové a definitivní vítězství.

Nejvýznamnější novinkou opraveného vydání „Slovesnosti“ pro obrozenskou praxi bylo, že už nechtěla učit „vlastenskou mládež“ jenom „lépeji rozuměti jak novým tak obzvláště starým spisům vlastenským“. Buditelský úkol česká literatura nová a zejména starší za těch několik desítiletí vykonala. Od pasivního čtení, od pouhého vnímání slovesných děl vedl nyní Jungmann mladé pokolení k aktivitě, k vlastní činorodé účasti v literárním tvoření. Tři stupně, jimiž „literatura naše projíti povinna“ a o nichž mluvil závěr úvodní obrany a oslavy českého jazyka, se vůčihledě naplňovaly: „poznání jazyka, známost věcí a cvičenost ducha, původnost prací“. Byl-li Jungmann přesvědčen, že k prvnímu stupni mohou jí pomoci „staré vzory, k druhému čtení a překládání cizích výborných spisův, ke třetímu čas a výtečné hlavy časem se rodící“, dozrávala mladá národní společnost rychle ke třetímu stupni: od pasivní četby a přejímání cizích vzorů k vlastní tvořivosti.

Na tuto cestu vybavoval starý „bátuška“ Jungmann přicházející generace podle svého mínění nejlepším věnem. Učil je už nejenom číst a napodobovat, ale také samostatně mluvit. Odtud jeho „nauka o výmluvnosti“.

„Výmluvností nazýváme spůsobnost myšlénky své dobře pronášeti, a kdo spůsobnost tu má, slove výmluvný, po slovansku slovesný“ („Slov.“ II, str. 1). Celý národ ve svých nejlepších představitelích se měl stát výmluvným. „Jestliže... mluva nad zvířata nás povyšující, zasluhuje, abychom ji zpytovali, vzdělávali: co říci o výmluvnosti, kterouž nad jiné lidi tak vynikáme, jako oni mluvou nad jiné živočichy se vznesli?“ (str. 2). Výmluvnost je tak nadstavbou prosté mluvy. V dokonalé výmluvnosti se spojují podle jejího nejvyššího zákona správnosti pravda, krása i dobro. Český národ měl si osvojit poslední knihou Jungmannovou toto uvědomělé umění mluvit: mluvit správně, t. j. pravdivě, krásně i dobře ve smyslu ethickém, jak to člověku přikazuje celá lidská duše. „Není-li, když kdo slovem vládnoucí ve shromáždění lidu buď pravdy světlo rozsvěcuje, buď čarodějné krásy nové světy otvírá, aneb k ušlechtění života, k milování cnosti srdce rozplameňuje, jakoby on sám mezi mnohými mluvou obdařen se býti zdál? Co kámen uhlazený proti syrovému, co sličná budova proti různému stavivu, to výmluvnost proti mluvě“. Nikoliv národ němý. Ani národ, užívající neuměle a neuvědoměle svého jazyka. Nýbrž národ výmluvný — toť jungmannovský „dědův odkaz“ těsně před rokem 1848, kdy národ po

staletích po prvé veřejně promluvil, až to bylo slyšet po celém světě.

Novým praktickým potřebám sloužila také nová theorie.

Požadavku výmluvnosti podřídil nyní Jungmann také všecko tvoření literární. Od základu opravené vydání „Slovesnosti" z r. 1845 sledovalo tedy dvojí cíl: v rámci nauky o výmluvnosti poučovalo o vlastních problémech literárních. Pojem „slovesnosti" se rozšířil. Neobsahoval už jenom „slovesná umění" v užším smyslu, jako na př. básnictví, nýbrž zahrnoval i samu schopnost dobře mluvit, výmluvnost.

Proto rozdělil Jungmann proti svým cizojazyčným předlohám výklady o výmluvnosti na dva samostatné oddíly: „O výmluvnosti vůbec" a „O výmluvnosti zvláště". V prvním díle vyložil — po úvodním poučení o jazyce jakožto základu vší výmluvnosti — obecné zásady nauky o výmluvnosti, rozdělené na čtyři „částky": o vynalézání, pořádání, proslovení a přednášení. Druhý díl pak věnoval speciálnm otázkám literárním, próze, básnictví a řečnictví.

Jeho nová theoretická studie v úvodu ke „Slovesnosti" měla zajisté jednotnou koncepci a potvrzovala slova předmluvy: „Vydavatel k tomu hleděl, aby známé věci v dobrý pořádek uvedl, a co možné, na jednom základu celou budovu postavil." Vybudoval ji s jednotného hlediska své nauky o výmluvnosti. Odchýlil se tím ovšem záměrně od cizích autorů, jež se pokusil přizpůsobit svému účelu. Jen v tom smyslu je třeba rozumět zjištění, že ve druhém vydání upírá Jungmann pozornost „již k jednotnému základu a systematickému zpracování" (K. Hikl v cit. rozpravě v Literatuře české XIX. stol., str. 222). Viděli jsme však, že proti prvotnímu „krátkému pojednání o slohu" z r. 1820 byla nová studie v poměru k předlohám mnohem samostatnější. Také nyní šlo o kompilaci, ale kompilaci daleko volnější a odvážnější. Tady už Jungmann nedoplňoval jednotnou cizí (Pölitzovu) osnovu jenom partiemi vedlejšími a podružnými jako v pojednání o slohu r. 1820. Přidržev se v podstatě vrcholného díla svého oblíbeného vzoru, Pölitzova nového čtyřsvazkového „Souhrnu" („Das Gesammtgebiet der teutschen Sprache nach Prosa, Dichtkunst und Beredsamkeit, theoretisch und praktisch dargestellt", Lipsko 1825), radikálně zasáhl do jeho osnovy. Původní souborné výklady o jazyku a jeho třech útvarech — próze, básnictví a řečnictví — předělal na „nauku o výmluvnosti" o čtyřech částkách (vynalézání, pořádání, proslovení, přednášení).

V Jungmannově koncepci se tak zkřížil a utkal dvojí plán. Na jedné straně ponechal autor „Slovesnosti" shodně s Pölitzem a v duchu svého prvotního „krátkého pojednání o slohu" rozdělení všech jazykových projevů se zřetelem k jejich funkci: podle „mohútnosti" předsta-

vovací, cítící a snažící. Odtud vyvodil nejenom hlavní kvality výmluvnosti, ale také všecky základní slovesné útvary jak co do látky, tak co do tvaru. Na druhé straně však se pokusil samostatněji podat také psychologický výklad slovesného tvoření od vynalézání myšlenek přes jejich pořádání až k proslovení, po případě, „kde potřeba", i k hlasitému „přednášení".

Spojení obojího plánu narazilo ovšem nejednou na potíže, jež se projevily na několika místech zřejmými nedůslednostmi, rozpory nebo opakováním některých partií. Pronikavá úprava zachránila však alespoň v celku jednotnou výstavbu jungmannovské „nauky o výmluvnosti", takže její dvojité poslání ucházelo dlouho pozornosti literární theorie.

A přece má právě tato nová Jungmannova studie v úvodu ke „Slovesnosti" z r. 1845 značný průkopnický význam i pro všecek další rozvoj theoretické vědy o literatuře. Rozšířivši pojem slovesnosti na jazyk a „výmluvnost", posílila výklady literárního tvoření ve dvojím směru.

Prokázala znovu, že základem literatury je j a z y k a jeho vlastnosti. Česká literární tvorba je plně dána imanentními vlastnostmi českého jazyka, jenž je netoliko nástrojem literatury, ale určuje také její obsah a formu, t. j. její celistvou jednotnou podstatu, neboť „myslíme mluvou" a „mluvení jest myšlení".

Svým novým pokusem o psychologický výklad samého procesu tvoření, svou naukou o výmluvnosti a jejím rozdělením na čtyři částky od vynalézání látky až po její proslovení otevřel však Jungmann nový široký pohled také na jiné a další možnosti výkladu literatury. Jeho „výmluvnost" je „způsobnost", schopnost pronášet dobře myšlenky, o každé věci přiměřeně mluvit nebo psát. Třebas to autor nové „Slovesnosti" nikde přímo nevyslovil, obracela se tady cesta k psychologické interpretaci v z n i k u literárních děl, k jejich genesi. Nová „Slovesnost" mluvila o „vzoru (idealu)", který si utvoří spisovatel v mysli (§ 39); pojednávala při básnictví o „obrazotvorné moci čili fantasii" (§ 231); dělila nauku o výmluvnosti na „vynalézání" látky, její pořádání a proslovení, aniž znovu zdůraznila jednotu myšlení a mluvení, jíž ovšem předpokládala.

Už Jungmann tak nadhodil možnost otázek: Jak vypadá autorův původní plán, tvůrčí záměr před tím, nežli se uskuteční ve slovesném díle? Jaká je spisovatelova obrazotvornost? Jak hledá a nalézá básník svou látku? Jak ji v mysli pořádá? Jak při své „smyslové a cítící mohútnosti" v „nadšení básnickém" (§ 215) látku proslovi?

Proti pozdějším psychologickým směrům ve výkladu literárního díla byl tu ovšem u Jungmanna zásadní rozdíl. Novější psychologické proudy v literární theorii objasňovaly teprve dodatečně vznik slovesných výtvorů hotových. Srovnávaly texty s nejvýraznějšími skutečnostmi ze života básníků a pokoušely se s větším nebo menším zdarem a s problematickou jistotou uhodnout, z jakých zážitků a prožitků autor tvořil. Co na něho působilo? Jaká byla asi zárodečná koncepce? Kde a jak spisovatel látku shledával? Jak ji vnitřně přetavoval? Jakým subjektivně vnitřním dojmům odpovídá vnější výraz díla hotového?

Jungmannova „nauka o výmluvnosti" se naproti tomu nikdy nepouštěla na vratké pole dodatečných dohadů. Nesnažila se vykládat slovesné výtvory ex post, nejistým pohledem nazpět, nýbrž s osvícensky autoritativní bezpečností ukazovala cestu kupředu. Schematickým rozvržením celé nauky o výmluvnosti na čtyři „částky" podávala návod, jak výmluvnost pěstit a jak si v jednotlivých fázích slovesného tvoření počínat, aby vše, „co psáno a mluveno", bylo dokonalé a správné na prospěch nového rozkvětu českého písemnictví.

Autor obou „Slovesností" věřil, že zůstává věrně v okruhu estetiky kantovské, jak ji poznal u svých nejvýznačnějších vzorů, K. H. Pölitze, C. A. Clodia, J. A. Eberharda, G. Reinbecka a j. Oba své veliké vrstevníky Hegela a Herbarta, kteří měli tak protichůdně převratný dosah pro výklad literárních děl, ještě na samém sklonu života r. 1846 nevraživě odmítal (srov. citovanou Jakubcovu studii o Ant. Markovi, str. 182).

Třetí vydání „Slovesnosti" r. 1846 bylo nezměněným otiskem vydání druhého: autor neměl, co by na svých názorech měnil nebo upravoval. „Slovesnost aneb náuka o výmluvnosti prosaické, básnické i řečnické" z roku 1845 byla v otázkách literárního umění jeho slovem posledním.

Julius Dolanský-Heidenreich

Smilova škola a staropolské básnictví.

Staropolský „epický" verš, jímž je napsána Legenda o śv. Alexym a Wiersz Słoty o zachowaniu się przy stole, připomíná po metrické stránce verš dvou období české poesie gotické, a to jednak běžný epický verš gotiky rané (t. j. ze začátku 14. století), jednak verš básní Smilovy školy ze sklonku gotiky. Je to osmislabičný verš s dvojslabičným rýmem, metricky poměrně málo vyhraněný.

Naskytá se otázka, zda máme verš obou staropolských skladeb přiřaditi k českému verši gotiky rané nebo až k verši skladeb ze samého konce 14. století. Pro přiřadění k verši básní Smilovy školy mluví zejména to, že obě polské skladby jsou jen o málo mladší než české básně, vzniklé v okolí Smila Flašky z Pardubic, kdežto od českých básní z počátku století je dělí veliký časový odstup.

Při srovnávání metrického profilu obou zmíněných polských skladeb s profilem staročeského verše vidíme, že vlastní metrický půdorys (t. j. rozložení slovních celků ve verši) neposlouží mnoho pro zjištění, zda máme staropolské skladby přiřaditi k českému verši z počátku století nebo až k verši ze sklonku století, neboť tendence v rozložení slovních celků jsou v básních Smilovy školy zhruba stejné jako ve veršovaných epických skladbách z první třetiny století. Ke Smilově škole by však poukazovalo nápadné užívání dvojic sedmislabičných veršů, zakončených jednoslabičnými rýmy a ostře se odrážejících od vůdčího typu verše osmislabičného s rýmem dvojslabičným. Tento prostředek v nejstarší české veršované epice celkem není, pro básně Smilovy školy je však velmi charakteristický.

Jestli jsem přesto ve svém Staropolském verši[1]) interpretoval verš legendy o sv. Alexiovi jako přímý odraz běžného českého epického verše z počátku 14. století, nevedly mne k tomu jen bohemismy, kladoucí polskou legendu do přímého sousedství s českými legendami prvních desítiletí 14. stol., nýbrž i dva závažné důvody jiné. Prvním je veršová technika staropolské legendy[2]),v níž bije do očí nepřesnost

[1]) Staropolský verš ve srovnání se staročeským, Praha 1937, str. 13—18.
[2]) Srovn. Slovo a slovesnost IV, 1938, 250—252.

v zachovávání slabičného schematu; taková nepřesnost v syllábismu nebyla by ve Smilově škole myslitelná u básně vyššího stylu. Druhým důvodem, proč jsem nekladl legendu o sv. Alexiovi do blízkosti Smilovy školy, je její vzdálenost od okruhu látek, které Smilova škola zpracovávala.

Na první pohled se zdá, že oba tyto důvody nejsou dosti pádné, neboť nepřesnosti v počtu slabik lze konec konců vždycky svésti na opisovače a látková vzdálenost staropolské legendy od námětů básní Smilovy školy se dá popřít prostým poukazem na to, že jednou z nejdelších skladeb Smilovy školy je Roudnické Umučení, tedy skladba s thematem náboženským. Podrobnější srovnání *legendy* s básněmi Smilovy školy však ukazuje, že tyto námitky jsou liché. Syllabismus polské skladby není tak docela libovolný, jak by se zdálo ze suché statistiky, v odchylkách je jistý systém, nelze je tedy prostě redukovat na opisovačské chyby[3]). Pokud pak jde o náboženskou thematiku, Smilova škola ji ovšem nevylučovala a priori, vylučovala však taková themata, která by vyžadovala rozvinutí v sujet, t. j. zpracování epické. Roudnické Umučení není legendou, nepodává epické vylíčení posledních Kristových chvil — je to řada nábožných vzdechů, v nichž jsou epické motivy podány jen jako narážky a náznaky. Thema „umučení Páně" může být rozdrobeno do řady volně spojených a navzájem nezávislých motivů, čímž se ovšem těžiště skladby přesune z plánu sdělovacího do plánu afektivního; thema „život svatého" nelze však normálně takto traktovat, fabule se musí podat jako celistvost, jinak skladba ztratí své odůvodnění: těžiště „životu svatého" je přece ve sdělení, a tak jiné zpracování než epické může být jen výjimkou. A polská legenda o sv. Alexiovi je dílem čistě epickým, v němž jsou motivy pevně skloubeny a kde je básníkovo úsilí soustředěno k objektivnímu podání děje. Skladba čistě epická je však v rámci Smilovy školy nemyslitelná.

Když jsem později probral v knize *Smilova škola*[4]) české básně z konce století, jevící formální i ideologické podobnosti se Smilovou Novou radou a určil jejich dominantu, ukázala se mi souvislost staropolské legendy s českou epikou ze začátku 14. stol. ještě jasněji; Wiersz Słoty o zachowaniu się przy stole (dále krátce *Słota*), dobou vzniku asi současný s *legendou*, ukázal se mi však v novém světle. Kdežto v Staropolském verši jsem verš Słoty prostě určil jako typ verše epického a poměru skladby samé k české literatuře jsem se dotkl jen

[3]) Srovn. Staropolský verš, str. 18.
[4]) Praha, 1941.

marginální poznámkou, ve Smilově škole[5]) jsem poukázal na její souvislost s formálními prostředky básní Smilovy školy. Na podrobnější rozbor nebylo však v uvedené práci místa, a proto se k skladbě vracím v tomto článku.

*

Přiřaděním Słoty k básním Smilovy školy nemění se ovšem nic na faktu souvislosti veršové formy této skladby s veršem legendy o sv. Alexiovi; souvislost verše obou staropolských skladeb je prokázána rozborem, který jsem podal v Staropolském verši[6]). V obou skladbách je zřejmě týž veršový typ a s hlediska staropolské literatury patří obě skladby těsně k sobě; zato jejich poměr k formám literatury staročeské je jiný. Zatím co legenda se přimyká k české legendární tvorbě z první třetiny 14. stol., u Słoty vidíme řadu společných rysů s typickými básněmi Smilovy školy.

Již výše jsem upozornil na podobnost obou staropolských skladeb s básněmi Smilovy školy, pokud jde o stránku metrickou. Srovnáme-li na př. rozložení slovních celků v osmislabičných verších Słoty a Smilovy Nové rady, podobnost obou půdorysů nás překvapí[7]); uvědomíme-li si, že jde o skladby, psané jazykovým materiálem, který je odlišný po prosodické stránce, a že jde o skladby vzdálené i thematicky, jeví se nám podobnost obou veršových půdorysů jako velmi nápadná. A vedle toho Smilovu školu připomínají zmíněné již dvojice sedmislabičných veršů s jednoslabičným rýmem a eufonické ochuzení verše.

Rozdíl mezi veršem Słoty a veršem básní Smilovy školy je pouze v málo přesném syllabismu polské básně, v níž je osmislabičných veršů jen o něco více než polovina. To však proti souvislosti se Smilovou školou nemluví: jednak je to prvek ojedinělý ve srovnání s řadou ostatních složek shodných, jednak u všech básní Smilovy školy není dosud otázka syllabismu uspokojivě vyřešena; proti celkem přesně osmislabičnému verši většiny skladeb Smilovy školy je totiž v satirické básni Svár vody s vínem verš v podstatě bezrozměrný. Zdá se sice, že u Sváru máme dochováno již druhé zpracování básně, která mohla být původně napsána veršem přesně osmislabičným (podobně na př.

---

[5]) Str. 84 n.

[6]) Str. 19.

[7]) Statistické údaje jsou tyto:

Slabika		II	III	IV	V	VI	VII	VIII
% mezislov. předělů	Słota	19,3	50,7	50,7	53,7	37,7	53,7	4,4
	Nová rada	30,8	63,8	43,8	55,5	39,7	54,9	—

verš Musejního rukopisu Rady otce synovi je bezrozměrný, kdežto ostatní tři dochované starší rukopisy mají verš přesně osmislabičný), ale stejně je možné, že Svár byl bezrozměrným veršem složen již původně[8]), a že i Smilova škola znala protiklad verše bezrozměrného a osmislabičného, stejně jako raná gotika, při čemž rozdíl mezi veršem rozměrným a bezrozměrným označoval rozdíl mezi skladbou vyššího a nižšího stylu. V rámci Smilovy školy představovaly nižší styl satiry, a do této nižší vrstvy Smilovy školy patří právě Svár a k této nižší vrstvě se druží i skladba polská. Konečně nesmíme zapomínat, že na prahu husitské doby začal se v českém mluvním básnictví vyžívat typ verše, zachovávajícího přesný počet slabik; polská skladba mohla vzniknout právě v této době, přizpůsobujíc se změněnému rytmickému pojetí verše.

Pro tuto velikou podobnost verše Słoty s veršem Smilovy školy je tuším třeba všimnout si i ostatních složek básnické struktury polské skladby. Takový rozbor nám umožní dát odpověď na dvě otázky, které se nabízejí samy sebou: 1. co má Słota společného s prvky, známými z básní Smilovy školy a 2. zda se v polské básni vyskytují některé prvky nové, samostatné, které jsou původním přínosem polského básníka.

Především si všimneme thematu.

Mezi velikými díly Smilovy školy není skladby podobného námětu, jaký zpracovává Słota, ale mezi kratšími básněmi máme jednu, která zpracovává námět úplně stejný. Je to poměrně málo známé Naučení způsobů přístolních, které podává v 54 verších rady, jak se chovati při stole[9]). Dochovaný rukopis je pozdní, z doby po husitských válkách, ale je asi opisem skladby značně starší[10]). Verš není přísně osmislabičný, tíhne k bezrozměrnosti — podobně jako verš Sváru; jistě není bez zajímavosti, že i zde je bezrozměrnost motivována tím, že jde o skladbu nižšího stylu. Jako u Sváru nelze ani u této básně bezpečně říci, zda byla napsána bezrozměrným veršem již původně, nebo zda byla teprve později přepracována ze skladby, zachovávající přesně počet slabik. Ani dobu vzniku nelze přesně určit. Verš sám zdá se poukazovati k tomu, že báseň byla složena veršem rozměrným, verše delší než osmislabičné mají totiž některé „vycpávky", čímž připomínají verše Musejního rukopisu Rady otce synovi[11]). Naučení začíná takto:

---

[8]) Dokud se nenajdou další rukopisy Sváru, které by umožnily srovnání, je tato otázka ovšem neřešitelná.

[9]) Klasobraní na poli staročeské literatury. Sbírka čtvrtá. ČČM 1862.

[10]) Skladba je připsána k latinskému rukopisu.

[11]) J. Jakubec klade tuto skladbu až na práh renesance, srovn. Dějiny I, 1929, str. 616.

Udá-liť se siesti,
s poctivými lidmi jésti,
najprv toto radím tobě

— je to tedy jakási *rada*, stejně jako jsou radami nejznámější básně Smilovy školy. Naučení má i ostatní typické rysy velkých básní této školy: řečnické zaměření, užívání dvojic sedmislabičných veršů s jednoslabičným rýmem i silnou složku racionální (básník nedává jen rady, ale snaží se i odůvodniti je, srovn. na př. závěrečné verše *a tak vzácen mnohým budeš - a cti veliké dobudeš*). Proti velikým básním Smilovy školy, které se hlásí k šlechtickému prostředí, je však Naučení skladbou typicky měšťanskou. Právě proto ji řadím až do druhé vrstvy Smilovy školy, mezi napodobeniny velikých skladeb, které vznikaly v jiném prostředí sociálním než základní básně školy, snad až po husitských válkách. Za předlohu polské skladby nelze Naučení pokládati, snad je vůbec mladší než skladba polská. Přesto však není bez užitku srovnati Naučení se Słotou, a tak na konkretním příkladu ukázat, jak si autor polské skladby osvojil básnickou techniku Smilovy školy.

Polská skladba má všechny znaky, kterými se Naučení řadí k Smilově škole. Pokud jsou mezi českou a polskou skladbou stavebné rozdíly, plynou z většího rozsahu skladby polské (Słota má 114 veršů). Nejnápadnější je to, že proti celkem suchým radám skladby české je v polské básni zastoupen dosti silný prvek popisný a Słota je tak mnohomluvnější, ale zároveň barvitější, srov. na př. v. 11n. skladby české a 19 n. skladby polské:

Ubrus ovšem máš čistě mieti,
zvlášť nosa jím netřieti.
Suol máš nožíkem bráti
a nemáš mnoho plvati.

A mnogi idzie za stoł,
siędzie za nim, jako woł,
jakoby w ziemię wetknął kot;
nie ma talerza karmieniu swemu,
eżby ji ukroił drugiemu,
a grabi się w misę przod,
iż mu miedźwno, jako miod —
bogdaj mu zaległ usta wrzod!

Z uvedeného úryvku je vidět ještě jeden rozdíl mezi polskou a českou skladbou: polský básník se vyhýbá mluviti přímo ke čtenáři

a oslovovat jej tam, kde chce kárati. Tím, že polský básník uhýbá přímému kárání a vytýkání nezpůsobů, přímá řeč jeho skladby je do jisté míry oslabována proti skladbě české, která se celá obrací přímo k čtenáři. Zaměření polské skladby na přímou řeč bylo proto nutno zdůrazniti jinak: jednak je v ní úvodními a závěrečnými verši zdůrazněn rámec rady. jednak se autor obrací na několika místech vokativem k svým posluchačům; jsou to ovšem taková místa, kde nekárá, spíš chválí:

v. 1: *Gospodnie*! Daj mi to wiedzieć,
bych mogł o tem czso powiedzieć,
o chlebowem stole.
61: *Panny*, na to się trzymajcie,
małe kęsy przed się krajcie!
79: Ja was chwalę, *panny*, *panie*,
iż przed wami niczs lepszego nie.
111: Też, miły *gospodnie* moj,
Słota, grzeszny sługa twoj,
prosi za to Twej Miłości,
udziel nam wszem swej radości!

Vedle evidentních shod s formálními prostředky Smilovy školy vidím v polské básni jeden prostředek, který se mi zdá být přínosem básníka polského. Jsou to trojice sedmislabičných veršů s jedním mužským rýmem.

Trojice monorýmních veršů jsou známým prostředkem staročeské Alexandreidy, ale tam jsou to verše osmislabičné a zakončené rýmem dvouslabičným, na př. Alx. Vít. 216:

zlé kolo najviece skřípá,
malý had najviece sípá
a chlápě najviece chlípá.

Dvě taková monorýmní trojverší jsou doložena i v staročeské Skladbě o ženě zlobivé, kterou jsem zařadil mezi kratší básně Smilovy školy[12]):

v. 43: včeras velmi provinila,
že jsi muže bíti chtěla,
s právem by se tiem styděla
v. 52: že budevě zle bydliti,
budú se nám lidé smieti,
nebo že tě musím bíti.

[12]) Smilova škola, str. 80.

Jsou-li obě trojverší ze Skladby o ženě zlobivé podobná trojverším z Alexandreidy, pokud jde o stránku veršovou, jsou odlišná významově. V Alexandreidě obsahují trojice monorýmních veršů gnómické básníkovy poznámky, které se vysouvají z kontextu a pointují, kdežto v Skladbě o ženě zlobivé nejde o pointování myšlenky, vyjádření trojverším; v obou případech třetí verš podává jen doplnění myšlenky, vyslovené v prvních dvou verších, je to jakási autorova poznámka, nadbytečná, řečená jaksi stranou, mimo tok vlastní básně. Je-li tedy v Skladbě o ženě zlobivé něco pointováno, není to trojverší jako celek, ale je to poslední verš tohoto trojverší. Podobnou funkci mají třetí verše i v trojverších Słoty:

v. 19: A mnogi idzie za stoł,
siędzie za nim, jako woł,
jako by w ziemię wetknął koł
v. 23: a grabi się w misę przod,
iż mu miedźwno, jako miod —
bogdaj mu zaległ usta wrzod
v. 32: sięga w misę prze drugiego,
szukaję kęsa lubego,
niedostojen nic dobrego.

Pokud se v polské skladbě v trojverších vyskytují verše sedmislabičné a jednoslabičné rýmy, zdá se, že polský básník obměnil prostředek, známý z básnictví českého.

Josef Hrabák

Arbes a Springer.

Po romantice, kterou objevně prozkoumaly Murkovy „Deutsche Einflüsse", neztratily vztahy mezi českou a německou kulturou na šířce ani na zajímavosti. Již to, že české písemnictví se obohacovalo o nové druhy slovesné — o novinářství, nesloužící nadále pouhému ukájení zvědavosti, o publicistiku vzpomínkovou, poučnou i zasahující do současného života, jak to s sebou přinášela vzrostlá touha po vědění i čilý ruch veřejný — poskytovalo více a rozmanitější příležitosti k vzájemným stykům, které zvlášť za liberalismu vyznačovaly se dramatičností i složitou povahou, jež dnešnímu badateli namnoze nedovoluje přímočará řešení sporných otázek ani osamocený rozbor jednotlivostí. Dokladem nadmíru příznačným je pro to mnohostranná činnost Arbesova.

Když jsem v Listech filologických (roč. 66, č. 3) zjišťoval závislost jeho „pseudohistorického románu" *Adamité* na *Dějepise Rakouska* od Ant. Springra, unikly mi dvě okolnosti, na něž nyní záslužně upozorňuje vřelá monografie J. Vozky.[1]) Jednak jsem si nevšiml, že tutéž látku, která dodala pozadí Adamitů, zpracoval Arbes již r. 1869 v čl. Kliment Metternich, napsaném pro Barákovu „Svobodu", kde jmenoval příští osoby románu skutečnými jmény; jednak jsem neuvážil politickou situaci v době, kdy Arbes svůj román psal: Vozka přesvědčivě odůvodňuje mechaničnost výpůjček tím, že závislost na povoleném spise mohla Arbesovi poskytnout alibi před úřadem. To by arci vrhalo na důvody a ráz tohoto „plagiátu" zcela zvláštní světlo. Ale věc je, zdá se, trochu složitější: není totiž jisto, zda by mu odvolání na knihu Springrovu prospělo. Překlad její, pořízený Václavem Pravdou, pod kterýžto velmi výmluvný pseudonym se skryl, jak ukázal M. Hýsek,[2]) známý konservativní literát Jakub Malý, ne-

---

[1]) Jaroslav Vozka, Vítězná cesta na Parnas. Jakub Arbes 1840—1914. Život a práce. Praha 1940, str. 126.

[2]) M. Hýsek v poznámce k mému článku (Listy fil. 66, čís. 3).

vyšel totiž až po válce, nýbrž zřejmě uprostřed ní. Předmluva aspoň je datována 4. srpnem 1866, t. j. za okupace Prahy, která trvala od 8. července do 23. srpna. Vydal tedy Malý své dílo za příležitosti, která nejen vysvětluje nebojácnost, s níž mluví o jalovosti dávno zvětšelých tradic a žádá úplnou vnitřní reorganisaci, nýbrž opravňuje nás i k domněnce, že spis byl později rakouské vládě nevítán, ba snad zakázán. Než, i když připustíme Vozkův výklad jako pravděpodobný, záhada se neodstraní, spíše jen zkomplikuje poukazem na článek z r. 1869. Je tu jistý rozdíl — ani ne tak v situaci, za níž Arbes obě věci psal, jako v obsahu: tam výklady o příslušníku císařského rodu, zde životopis vyřízeného politika — a přec Arbesova pracovní metoda je v obou případech táž!

Jako v Adamitech, je i v onom starším článku Springer jeho jediným pramenem. Udává-li v předmluvě „Viz Dějiny Rakouska od A. Springra a jiné“, musíme si to patrně vykládat stejně jako obdobnou zmínku v Adamitech („Jeden z dějepisců, z jejichž spisů vážili jsme k tomuto vypravování některé charakteristické doklady“), která zmátla Vozku: je to přiznání jen částečné, které nechce odhalit pravý stav. Pro Adamity, jak jsem doložil, vystačíme se Springrem — co by vlastně mohl Arbes přejmout odjinud? Tolik obrazotvornosti věru měl, aby si vymyslil milostnou zápletku, a vše ostatní nalezneme u Springra, t. j. v Pravdově překladu, neboť s originálem se Arbes podle všeho obeznámil až r. 1884 za příprav k stati o Košutovi, v níž jej výslovně jmenuje; u starších prací dosvědčuje shoda v obratech a zejména ve slovníku, že měl před sebou toliko české znění. A protože v článku o Metternichovi starost o románový děj odpadla, přidržel se Arbes Springra-Pravdy ve všem.

Vozka arci soudí jinak; zdá se mu, že právě z volného poměru k předloze, jaký se tu jeví, lze dovodit, proč v Adamitech bylo třeba neodchylovat se od cizího textu. Praví: „Arbes přejímá ze Springra takřka všechna data o císaři a ovzduší, v němž panoval, avšak jen ve volné parafrázi.“ Ale tím nevystihuje skutečnost ve dvojím směru. Za prvé: Arbes nepřejal jen data o císaři a jeho okolí — nevelkou to partii své úvahy — nýbrž celou karakteristiku ministrovu i s životopisem, tedy hlavní obsah pojednání. A za druhé: neparafrazuje volně. Nevzdaluje se od předlohy, kterou nanejvýš slohově upravuje způsobem, o němž jsme se zmínili při rozboru Adamitů: rozvádí stručné údaje, občas se odchýlí ve slovech (nejčastěji toliko ve tvarech z týchž kořenů) a pod. Celkem je ze 420 řádek, jež článek (bez úvodu a doslovu) čítá v Episodách z roku 1848, kam jej spisovatel

v r. 1910 zařadil, Arbesovým majetkem jen asi 112 řádek. Z těch pak asi 40 obsahuje fakta, jež nečteme nikde ve Springrovi.[3])

Slohová úprava není vždy šťastná a nesvědčí ani o porozumění smyslu neobratných vět Pravdových ani o velké pečlivosti při spisování; jde zřejmě o stať chvatně složenou. Tak na př. jasná věta Springrova (str. 108): „Úřad rakouského vyslance u kurfiršta Mohuckého nepodržel dlouho; přemohlať a vypudila jej dáma ve smyslu pruském působící, paní von Cudenhofen", změnila se u Arbesa v nesrozumitelnost: „Paní von Cudenhofen, která naň působila ve smyslu pruském, vypudila jej ode dvora kurfiřta mohučského"; nebo Springrova poznámka o nevěřícím duchovenstvu u dvora církevního knížete osvícenské doby („Duchovenstvo vylučující nábožnost" — překlad není dobrý, ale po chvilce přemýšlení pochopíme, oč běží) byla parafrázována holou nemožností: „v knížectví, jehož duchovenstvo snažilo se vyloučiti náboženství"; nebo Springer klade Metternicha duchově do 18. stol., protože „přijímal i mravní názory osmnáctého století, čili lépe řečeno vznešenou víru v pouze umluvitou cenu mravních zásad", což Arbes, nerozuměje slovu „umluvitý" (konvenční), vyložil po svém: „přijal... názory osmnáctého století v ohledu mravním, ačkoli ne tak zásady samy, jako spíše vznešenou víru v cenu mravních zásad, o kteréž dle libosti možno se smluviti...". Poslední doklad je m. j. i výstižnou ukázkou Arbesovy rozváděcí metody, takže si smíme odpustit další citáty.

Tímto způsobem přepsal Arbes sedm stránek Pravdova překladu (str. 107—114), uspokojuje přitom svou spisovatelskou ctižádost jen tím, že občas přeskupil pořadí vět, vynechal věci méně zajímavé a přemístil i odstavce, po př. vložil do nich věty z jiné souvislosti. Jakousi samostatnost (které by arci dobře slušely uvozovky, jimiž Arbes rád opepřoval slova předlohy, stejně jako zas jinak pro zvýšení důrazu používal kursivy), vidíme jen na jednom místě: svůj životopis Metternichův rozmnožil o líčení dvorského ovzduší za císaře Františka. Vyňal je arci opět ze Springra-Pravdy (str. 95 sl.) — je zajímavo, že tu jde o místo, z něhož po dvanácti letech vyrostl román o Adamitech. Pointu svého budoucího románu však vypustil; snad mu připadala neslohově anekdotickou.

Sotvaže Arbes viděl svůj článek otištěn, pospíšil si s dalším. V č. 16 přinesla „Svoboda" jeho stať *„Povstání haličské"*, která v „Episodách"

---

[3]) J. Arbes, Episody z roku 1848. Melantrich 1940. Upravil a poznámkami doprovodil Karel Krejčí. (Dílo Jakuba Arbesa. Řídí Karel Polák. Svazek druhý.) — Na toto vydání odkazují další citáty.

pak byla přezvána na „Povstání v Krakově a Haliči r. 1846“. Očekáváme, že i tu bude sledovat Springra, u něhož popis revolty tvoří působivý závěr knihy (str. 509—524), naše očekávání je však překonáno: od prvního slova do posledního (přesně!) je článek toliko opisem předlohy, a to tak otrockým, že z těch 420 řádek náleží Arbesovi všeho všudy jen 12, které nadto obsahují buď volné resumé Springrových výkladů nebo povšechné údaje. Textu se Arbes drží tak těsně, že často věty i celé odstavce Pravdova překladu přešly, jen s nepatrnými vynechávkami, do jeho vyprávění. Srv. Arb. 36: „(vláda) musila přece přiznati, že sedláci dostávali peníze, že krajský hejtman tarnovský později za živé přiváděné povstalce vyplácel pravidelně odměny. Mohlať sice popírati pravost obžaloby v některých vedlejších okolnostech, avšak od těžké výčitky mravní spoluviny v haličských krvavých událostech nemohla se očistiti“ a Spr. 517: „Ale vláda nemohla ten skutek zapříti; musilať se přiznati, že sedláci dostávali peníze, že krajský hejtman Tarnovský později za živé přiváděné povstalce pravidelně vyplácel odměny; mohlať pravost obžaloby té v některých vedlejších okolnostech popírati, avšak nemohla se očistiti od těžké výčitky mravní spoluviny v haličských krvavých událostech.“ Podobně doslova je přejato vše, co stojí na str. 39 (vyd. Krejčího). Kdybychom chtěli ještě uvádět všechny méně doslovné paralely, spotřebovali bychom právě tolik stránek, kolik jich má Arbes se Springrem dohromady. Ale abychom znázornili, do jaké míry lze mluvit o volnosti, stůjž zde jedna ukázka: Spr. 516: „Avšak to jednotvárné zabíjení, vypalování, drancování trvalo více dní, rozšířic se na celý Tarnovský kraj ba i přes jeho hranice; s počátku snad sedláci jen pouštěli uzdu slepé mstivosti své, ale později jevila jejich organisace, vybírání obětí, že s chladnou krví ubíjeli své někdejší pány s klidnou rozvahou si počínajíce.“ Arb. 36: „Brzy nato rozšířilo se rozjitření po celém kraji tarnovském, a po kolik dní trvalo jednotvárné zabíjení, vypalování a drancování. Nejprve jednali tak sedláci ze msty, ale později ubíjeli někdejší pány své s chladnou krví a s klidnou rozvahou.“ (Zrušili jsme rozdělení na odstavce, z důvodu opačného tomu, pro který si Arbes liboval v krátkých odstavečcích, na něž členil plynulý tok předlohy: abychom ušetřili řádek.)

Co se týče skladby celku, zjišťujeme, že při líčení událostí podržuje Arbes Springrův postup naprosto — což při epickém rázu obsahu je přirozeno. Jakmile však přechází k ohlasu povstání v Evropě a jeho následkům hospodářským i politickým, počíná si volněji: přeskupuje odstavce, vynechává, co k věci nepatří (celou retrospektivní partii o robotních poměrech), jednou převrátil i osnovu: probral nejdřív přivtělení

Krakova, potom teprv robotní patent, kdežto Springer zvolil postup opačný.

V obou článcích, psaných pro Barákovu „Svobodu", máme tedy před sebou plagiát v dokonalém smyslu slova, v prvém případě polodoznaný, v druhém zamlčený; plagiát, pro nějž neplatí omluva alibi před úřady, neboť se nedotýkal členů císařského rodu; plagiát tím křiklavější, že se ho dopustil na knize česky, a to před třemi lety vyšlé. (Věřil snad, že je málo čtena, t. j. nedostupná na knižním trhu?) Pohnutky jeho činu jsou na bíle dni: šlo o informativní články časopisecké, kterými devětadvacetiletý spisovatel hleděl podchytit zájem, vzbuzený nějakým starším článkem cizím. Na to upozornil v doslovu k svému vyd. K. Krejčí. A šlo o literárního i žurnalistického začátečníka, který krom několika povídek měl za sebou jen kratší romaneto „Ďábel na skřipci" a teprve před rokem vstoupil natrvalo do redakce „Národních listů". Rozhledu a vědomostí posud neměl, a chtěl-li prorazit, musil dosvědčit pohotovost pera. Ve volbě prostředků nebyla rozpačitost na místě. A krom toho: jak se tehdy v redakcích vyráběly články, o tom Arbes jindy sám pronesl nejedno názorné slovo. Není tudíž pochyby, že Springra vybrakoval s klidným svědomím, aniž tušil, že by se dopouštěl něčeho nepěkného.

Zjistivše plagiát, nerozřešili jsme hádanku, nýbrž teprv položili. Ani odhalení příčin není úplné rozluštění, neboť zbývá ještě převýznamná otázka: zda plagiát nenabyl vlastních rysů, třeba následkem drobných úprav, nebo i jen prostě včleněním do nových souvislostí. Víme, že Arbes ničeho nepřidal — ale škrtal a obměňoval. Na pohled jsou arci jeho zásahy nepatrné a nikde se nedotýkají věcného obsahu; ale přece postačily, aby s textem nastala změna, která nám dovolí nahlédnout do duševního světa obou spisovatelů, ba odhalí dvoje pojetí jedné a téže skutečnosti, jehož kořeny pronikají až hluboko do nadosobní problematiky dobové. To platí však jen o článku druhém, první nám nepoví nic.

Uvědomme si nejdříve hlavní motiv Springrova podání haličské revolty! Jde mu, jako v celé knize, o důkaz neschopnosti starorakouského vládního systému. S tohoto hlediska pozoruje události, maje především snahu vykreslit bezhlavost úředních orgánů, vysokých i podřízených. Povstání se mu proto jeví jako krvavá komedie, u b o h o s t je výsledným dojmem z jeho vyprávění — ubohost vlády i povstalců. Neboť s odporem proti režimu nespojuje sympatie k jeho odpůrcům, z dvou důvodů ne: jsou to Poláci a jsou to šlechtici. Neustále vrhá na činy povstalců ironické světlo, obraceje pozornost na lidské, příliš

lidské zjevy za příprav i provádění revolty. Počáteční vítězství je plodem nedorozumění, neúspěch je zaviněn lehkomyslností a velikášstvím. Rád ukazuje rub medaile: příspěvky se v cizině sbírají „žebrotou a donucováním“ a proti západní představě o rytířských vlastencích staví méně lesklou skutečnost — špatné hospodářství a nelásku k rodné půdě. Polského šlechtice „nepoutá láska k vlastenecké půdě, jediné vábí jej hotové peníze, které z ní vybírá a vzdálen od svých poddaných utrácí.“ Odtud Springrův smysl pro sociologické pozadí nepokojů i ostré rozlišování obou pásem, z nich se skládá událost: politické vzpoury a vedle ní pak boje sedláků proti pánům. Obě pásma staví rovnoprávně vedle sebe; politické povstání nehodlá nijak ztotožňovat s věcí národa, je mu jen hnutím jedné třídy, proti níž se druhá, četnější, postavila, podnícena také poněkud náboženským i národnostním rozdílem (polská šlechta a rusínští sedláci!). Pozorujeme sic zákmit sympatií pro sedláky jakožto nižší vrstvu, představující věrnost půdě, ale celkem nezůstává Springer pro pošetilosti pánů slep k surovostem sedláků a shlíží na obě strany s ironickým chladem — vždyť konec konců běží o příslušníky téhož kolektiva. Srdcem se přiklání zato k těm, kdož zastupují nejlepší rakouské tradice, zejména vojenské. Ač bojoval proti metternichovskému systému, neprotivili se mu lidé, kteří byli jeho poddanými a namnoze oběťmi. Mluví s pochvalou o Benedekovi — jeho slova ve chvíli, kdy vyšel český překlad, nabyla arci trpké příchuti — a u neúspěšného generála Collina připomíná jeho bývalé schopnosti v r. 1809, přičítaje jeho slabost ubíjejícímu systému, a zmiňuje se o jeho snaze šetřiti krakovských měšťanů; haličtí rekruti pak ukázali zdatnost rakouského vojska dobře vedeného.

Springrovo protivládní stanovisko je Arbesovi milé; přijímá je, dokonce je občas drobnými poznámkami o úřednictvu a policii zesiluje, a rozšiřuje svou antipatii i na ony zástupce systému, jichž se Springer nikterak nemínil dotknout: vynechává pochvalné věty o Collinovi a arci i o Benedekovi; překrucuje text tvrdě, že vojáci byli vším možným způsobem týráni; nadsazuje chaos ve vojsku. A rozumí se, vypouští zmínku o dobrotivém císaři.

Ve smyslu příznivém zato však retušuje karakter povstalců i povstání. Vše, co by je mohlo ukázat v podivném světle, tlumí nebo zamlčuje. Po „žebrotě a donucování“ ani stopy, čteme jen o horlivé subskripci; nedovíme se o nesprávné idealisaci polského šlechtice v západním mínění a na jejich hrdinnost nepadne ani stín podezření. Třebas probírá i národohospodářské poměry, jmenuje jako vinníky výslovně jen statkářské správce. Úloha sedláků zůstane pak u něho jaksi v pří-

tmí: nechtí se zúčastnit povstání, a Arbes jako by dával najevo, že tím zrazují společnou věc. Opravdu, tato dvojice slov vystihuje dobře novou tvářnost, jaké nabyly události u Arbesa. Snaží se zastřít třídní rozpory, nanejvýš je pokládá za rušivý prvek v národním povstání. Nijak nenaznačuje, že i rozdíly národnostní a náboženské hrály nějakou úlohu. A pomíjí-li mlčením, že sedláci, ozbrojeni toliko kosami a srpy, vytáhli na panské povstalce, že se jim, bez vojska, ubránili, že byli ve spojení s úřady, tedy tak činí nejen proto, aby nekomplikoval své líčení zdůrazněním sociální problematičnosti konfliktu, a nejen proto, aby povstalci se nestali trochu směšnými, nýbrž především proto, aby rozvržení světla a stínu bylo co možná účinné: stín má zahalovat Metternichovy úřady a všechny další má oblévat jasné světlo — vždyť konec konců běží o příslušníky téhož kolektiva.

Poznáváme, na čem Arbesovi při jeho článku záleželo. Škrty a slohovými obměnami vzniklo tu věru něco zcela jiného než u Springra! A připadá-li nám trochu podivným, že český spisovatel, obecně pokládaný (a sám se pokládající) za socialistu, projevil menší porozumění pro utištěnou vrstvu a vůbec pro národohospodářské pohnutky dějinného vývoje než německý liberál Springer, pak zapomínáme, že právě při krakovské události máme co činit se zjevem, v němž se křižilo tolik různorodých citových momentů, nač bystře ukázal nedávno K. Krejčí,[4]) takže je v dějinách čímsi ojedinělým a nesrovnatelným. Mladý Arbes byl zřejmě ještě stoupenec českého liberalismu a sdílel se s ním o jeho názory, sympatie i antipatie. A jestliže nikoli, tedy, píše do liberalistického orgánu, musil se jeho smýšlení přizpůsobit. V jeho plagiátu máme pro názory let šedesátých doklad po několikeré stránce příznačný.

Arci překvapuje, že dozrálý spisovatel po čtyřiceti letech přejal svůj článek do Episod beze změny. Pravděpodobně tu znova nekontroloval své vývody. Tím si ostatně také vysvětlíme, proč neodkazuje na Springera, jehož se přece v článku o Košutovi stále v poznámkách dovolává. A mechaničností, s níž skládal svou knihu, si vysvětlíme, proč se nezmiňuje o témže svém prameni ani u další kapitoly Episod, „Z tajných sezení stavovského sněmu českého“. Je vyňata z jeho spisu „Hrabě František Thun“ z r. 1895. Zdá se však, že zárodek její pochází z doby ještě starší, neboť i tu zjišťujeme používání Pravdova překladu. Str. 45—51 (včetně) je přejata — poněkud volněji, než v předchozích článcích, co se týče vsuvek a úvah, leč nikoli, co do znění skutečného výkladu (srv. Arb. 49 a Spr. 465 sl.) — z Pravdova pře-

²) Karel Krejčí, Tradice selských bouří v Čechách a v Polsku. (Ve sborníku „Strážce tradice“ 1940, str. 225 sl.)

kladu str. 461—473. Následující jednání stavovského sněmu však je mnohem obšírnější než u Pravdy a nemůžeme si je z něho odvodit, ani když připustíme, že by snad Arbes předlohu beletristicky rozšiřoval. Podle všeho asi tu použil německého spisku „Der böhmische Landtag 1847“, o němž se zmiňuje.

Vraťme se v závěru k otázce, z které jsme vyšli! Pro čtyři větší nebo menší práce Arbesovy z různých let jeho života (1869, 1881, 1895) zjistili jsme stejný způsob, jak zacházel se svým pramenem, stále týmž, totiž Pravdovým překladem Springra, ač ani u stati, ani u knihy o Thunovi nemusil se obávat žaloby podle § 64. Můžeme z toho tedy vysoudit, že způsob, jakým použil Springra pro své Adamity, byl prostě jeho obvyklým způsobem přejímání; že si jako žurnalista navykl určité velkorysosti při zacházení s předlohou, takže bez uvažování se choval stejně, píše novinářský článek, populární studii nebo beletristické dílo. Kritik a soudce by ve všech uvedených případech musil ho uznat vinným. Leč podrobným rozborem aspoň jednoho článku jsme viděli, že i v případě jasného plagiátu může vzniknout nový útvar, zcela jiné povahy i orientace, než byl opsaný pramen. Od hledání plagiátu došli jsme ke kapitole z duchového proudění v poromantické době.

† Vojtěch Jirát

Polská píseň lidová.*)

I. Romantika objevuje lidovou píseň.

Když v počátcích minulého století byla evropská literatura zachvácena módou lidovosti, nebyla polská lidová píseň takměř známa. Avšak sensační úspěch prací Percyho, Macphersona a Herdera, podepřený autoritou Goetheovou, vzbudil pochopitelně ohlas i v Polsku a obrátil pozornost na oblast, která, podle dobového přesvědčení, byla předurčena k tomu, aby obrodila nejen národní literaturu, nýbrž i celý národní život. Tak již v prvních letech XIX. stol. ozývají se ojedinělé hlasy — J. P. Woronicze, H. Kołłątaje a Tad. Czackého —, vyzývající k většímu zájmu o život a uměleckou tvorbu širokých vrstev lidových. Nečekané úspěchy, kterých na tomto poli dobyly příbuzné národy slovanské sbírkou Karadžićovou a domněle lidovými zpěvy „*Slova o polku Igorevě*" i českých *Rukopisů*, povzbudily pak mladou generaci polských romantiků, aby „lidovost", opírající se o nezkaženou, vskutku národní tvorbu vesnického lidu, učinili bojovným heslem své literární revoluce.

V letech dvacátých vycházejí nadšené projevy prof. Lach Szyrmy a zvláště Kaz. Brodzińského, v téže době zahajuje svou takměř legendární činnost Zoryan Dołęga Chodakowski, putující s poutnickou holí a brašnou ode vsi ke vsi a sbírající přímo z úst lidu plody jeho tvorby. Básnický genius hnutí, Adam Mickiewicz, tvoří v duchu lidovém své balady, na obřadech lidové víry buduje své epos „Dziady" a v „Konrádu Wallenrodu" nadšeně apostrofuje lidovou píseň jako „archu úmluvy", chránící chrám národních památek. Na východním pomezí polské kulturní oblasti vystupuje básnická skupina s Boh. Zaleskim a S. Goszczyńskim v čele, která programově volí lidovou píseň za základ své tvorby. Mohutný proud lidovosti se však po roce 1831, kdy jeho vedoucí representanti odcházejí na západ do emigrace, náhle zastavuje.

---

*) Tato práce byla psána původně jako součást většího celku, v němž různí autoři měli podle jednotného plánu pojednati o významu lidové písně ve slovanských literaturách.

Toto desítileté období nadšení pro lidovou píseň v Polsku má v sobě cosi paradoxního. V celém tomto období, přesně až do r. 1830., nemáme totiž ani jedné publikace, která by zpřístupňovala polskou lidovou poesii v její skutečné, nestylisované podobě. Výtěžek sběratelského úsilí Chodakowského publikován nebyl a kromě několika drobných ukázek po časopisech nebylo uveřejněno nic, co by dokládalo ono ohromné nadšení v kritice i literatuře umělé. Když Fr. L. Čelakovský vydával r. 1825 druhý díl svých „Slovanských národních písní", trpce podotkl: „Nemílo vydavateli, že již po druhé milovníkům slovanských písní žádné libozvuky z úst milostné prostonárodní Muzy polské podati nemůže". Jako náhradu přeložil si Čelakovský pro svůj sborníček výňatek z básně polského renesančního básníka Sz. Szymonowicze. Teprve v III. díle své sbírky mohl vydavatel použíti několika „krakowiaků", uveřejněných Kaz. Brodzińskim r. 1826 v Deníku Varšavském.

Pozdější vývoj polského zájmu o lidovou poesii nám tento dosti překvapující zjev poněkud vysvětluje. Skutečná podoba polské lidové písně pusobila totiž romantikům poněkud rozpaky. Její plody nejen že se nevyrovnaly ať již skutečným nebo domnělým památkám lidové poesie jiných slovanských národů, ruským bylinám, junáckým písním jihoslovanským, zpěvům rukopisu Královédvorského, ale vůbec v míře dosti nepatrné obsahovaly ty prvky, které romantika v nich hledala nebo do nich vkládala. Především toužila romantika po starožitnosti a té bylo v polské písni skutečné velmi málo. Proto v romantických pojednáních o polské písni pravidelně se setkáváme s povzdechem, že stará Polska neměla svého Bojana nebo Lumíra. Nebylo tam také velkých látek epických a těch několik balad bylo jen variantou baladiky jiných evropských národů, ne něčím, co by se na první pohled jevilo jako osobitý polský přínos do evropské kultury, jako tomu bylo u epické poesie ruské a jihoslovanské.

Ocenění jiných prvků lidové písně polské vadilo dobově jednostranné vnímání lidové poesie. Romantika vnímala lidovou poesii převážně jako výtvor knižní, v němž text písně sám o sobě byl prvkem daleko nejdůležitějším a byl zhusta vnímán jen s velmi slabým zřetelem na svou neoddělitelnou součást hudební, případně rytmicky taneční. Za těchto okolností pochopíme, že polským romantikům bylo za těžko, postaviti vedle bohatýrského eposu východo- a jihoslovanského formu, která svým rozšířením i jedinečností se od počátku jevila jako typicky polský projev lidového tvoření. Byl to t. zv. „*krakowiak*", stručný, většinou dvouveršový popěvek při tanci. Polští romantičtí badatelé jen

s omluvami a vysvětlováním uváděli tohoto proletáře v družině bohatýrů, tohoto vrabčáka ve sboru pestrobarevného ptactva. Krakováček se však nedal odstrašiti nedostatečným pochopením a razil si vítězně cestu i za hranice polské — svědčí o tom široký ohlas, který vyvolal v literatuře české — bez ohledu na nicotnost a častou nelogičnost textu, tak často omlouvanou romantickými badateli. Nebyla to jen jeho stránka rytmická, která mu získávala vítězství, ale i jeho živelnost, bezprostřednost a lehká hravost fantazie, volně těkající s představy na představu a zdánlivě nelogicky je spojující v jednom rytmu pohybu a melodie. Krakowiak je především projevem životní síly a radosti, a i tam, kde jeho obsah je zádumčivý, přináší oproštění od smutku a starosti. Pochmurná romantika nemohla v plném rozsahu pochopiti tento živelný projev lidového veselí.

II. Počátky vědeckého poznání.

Teprve po roce 1830 vycházejí první obsažné sbírky polské lidové poesie, které vydávají r. 1833 Wacław z Oleska, r. 1836 K. W. Wojcicki, r. 1838—40 Żegota Pauli. Jimi sebraný materiál stává se zároveň předmětem vědeckého rozboru jednak v předmluvách, jednak v souborných zpracováních polských literárních dějin, hlavně M. Wiszniewského (1840) a W. A. Maciejowského (1851).

Romantičtí badatelé snaží se nyní v lidové poesii doložiti to, co tam romantičtí kritikové a básníci předpokládali. Především hledají v písních a v lidovém podání vůbec starobylost. Vybírají ze starých kronik latinské básně historické a pracně se snaží dokázati, že jde o překlady lidové epiky bohatýrské. Shledávají nejrůznější doklady mythického kultu z dob pohanských, vykládajíce na př. vznik žertovných lidových písní o zvířatech tak, že jde o starobylou reakci na pohanské ctění idolů. Namáhají se nalézti vysvětlení, proč polská lidová píseň v těch prvcích, které jejich doba nejvýše cenila, nedosahuje písní jiných národů, zejména písně ukrajinské. Námaha, tímto směrem vedená, se však nedaří, nadšení „lidovostí" i lidovou tvorbou v Polsku i jinde ochabuje a také polská literatura umělá, aniž by se zřekla romantického programu, velmi se mezitím vzdálila od kdysi tak nadšeně propagovaného následování lidových vzorů.

První, značně nekritické nadšení musilo ustoupiti poněkud střízlivějšímu, o skutečnost se opírajícímu poznání a první hlas, vyzývající k revisi, vyšel od romanopisce J. I. Kraszewského, který podobným způsobem překonal i walterscotism v historické povídce. Ve svých „*Studiích literackich*", vydaných ve Vilně r. 1842 uveřejnil Kraszewski

i stať „*Podania gminu*“, která vychází z hořkého poznání, že „dosud vše, co u nás (v Polsku) z podání učiněno, nese na sobě známky slabosti, a ku podivu nevidíme výsledků, jakých jsme se od bohatství materiálu nadáli“. Kraszewski vidí příčinu toho v nekritičnosti sběratelů, ostře kritisuje dosavadní sbírky lidového materiálu i jeho interpretaci, upozorňuje na stěhování lidových motivů, které neznají hranic, a doporučuje, aby se v nich nehledalo to, co v nich není, stopy mythického pravěku, nýbrž to, co v nich skutečně je, totiž lidová moudrost a jeho filosofie.

Brzy po tomto prvním kritickém hlasu byla polská „lidovost“ podrobena těžké krisi, která krví potřísnila někdejší romantické naděje. Byla to t. zv. „haličská řež“ r. 1846, kdy lid, který byl pokládán za nezkažené jádro národa, dal se zneužíti rakouskými úřady, aby krvavě potlačil národní revoluci haličské šlechty. Byla to trpká lekce polským demokratům, kteří zbožňovali lid, aniž by jej znali a dovedli se mu přiblížit.

V době těchto tragických událostí dlel v Haliči muž, který jako jiní z jeho vrstevníků byl stržen romantickým proudem a po vzoru Chodakowského šel mezi lid, aby sbíral plody jeho prosté Musy. Byl to R. W. Berwiński, který ve svém díle „*Studia o literaturze ludowej ze stanowiska historycznej i naukowej krytyki*“ (Poznań 1854) svůj nový, kriticko-realistický pohled na duševní život lidu znásobil politickou desilusí krvavého roku 1846. Vychází od ostré kritiky romantické lidovědy, opíraje se o předchozí soud Kraszewského, žádá vědecký vztah k lidovědnému materiálu, podrobnými studiemi z lidové demonologie dovozuje mezinárodnost a knižní původ lidové víry a své vývody shrnuje v soudu, který je snad nejostřejším kontrastem k názorům Mickiewicze, Brodzińského a jejich současníků, jaký vůbec lze si představit. Berwiński upírá lidu vůbec samostatnou duševní tvořivost a praví doslovně: (Lid) „nejčastěji a obvykle opakuje jen to, čemu se naučil od svých učitelů, kterými jsou nejprvé: kněží, jako representanti církve, potom: šlechta-pánové a všichni lépe oblečení (surdutowce), jako representanti dobové osvěty mimo církev, a konečně: každá vláda, jako výraz politických poměrů v zemi. Jakým jej budou chtít míti tito tři činitelé dohromady, takovým vždycky bude a takovým jest lid, nejen ve své morálce, ale i ve svém intelektuálním životě“. Tento výsledek Berwińského úvah dostatečně ukazuje, kolik v jeho rozvažování bylo skutečného kritického postřehu a kolik nového přepětí, vyplývajícího z citově zabarvené reakce na krajnosti opačného mínění staršího.

I když mínění Berwińského v lecčems třeba opravit, nutno jeho

vystoupení hodnotit jako důležitý mezník mezi romantickou fantasií a skutečně vědeckým poznáváním lidové tvorby. Jen několik let po vydání Berviňského „Studií" objevují se první práce O. Kolberga, které se stávají skutečným základem polské lidovědy.

III. Práce sběratelů a badatelů.

Přes četné omyly methodické sbírky, pořízené romantiky, nepostrádají zajímavosti ani historické ceny. První sbírky polské lidové poesie většinou se omezují nebo aspoň soustřeďují na území býv. Haliče a vedle písní polských zaznamenávají i písně ukrajinské, jež mají do jisté míry vyplniti mezery písňového repertoáru polského, hlavně v epice.

To platí již o první, velmi záslužné sbírce lidových písní, která vyšla r. 1833 ve Lvově p. t. „*Pieśni polskie i ruskie ludu Galicyjskiego. Z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego zebrał i wydał Wacław z Oleska*". Autor, vlastním jménem W. Zaleski, rozděluje písně na ženské, k nimž počítá celou lyriku, a mužské, epické, kterých však zaznamenává nepoměrně málo. Písně maloruské mají v této sbírce značnou číselnou převahu nad polskými. I v některých kategoriích lidové lyriky nezaznamenává Zaleski žádné polské písně; tak nepodařilo se mu nalézti polské písně, zpívané při obřadu svatojanských „sobótek", rovněž mu chybějí některé písně stavovské, jako vorařské, rybářské, hornické a řemeslnické.

Druhou obsažnou sbírku polské lidové poesie vydal brzy nato, r. 1836, ve dvou dílech ve Varšavě K. W. Wojcicki p. t. „*Pieśni ludu Biało-Chrobatów, Mazurów i Rusi znad Bugu, z dołączeniem odpowiednich pieśni ruskich, serbskich, czeskich i słowiańskich. Ozdobione rycinami i muzyką*". Těžisko sbírky je také v písních haličských (Białochrobati jsou Krakované), ale Wojcicki zaznamenává i písně z jiných krajů Polska. Písně jinoslovanské, i ukrajinské, jsou uváděny jen jako materiál srovnávací. Ke sbírce W. z Oleska zaujímá vydavatel stanovisko poněkud kritické, vytýkaje jí, že uvádí i některé písně umělé. U dum se Wojcicki snaží podle svého vědeckého přesvědčení zdůrazniti jejich stáří, klada jejich vznik do XIII., XIV. a XV. století, dokonce i až do dob předkřesťanských.

Koncem téhož desetiletí vydává velkou sbírku lidové poesie jiný haličský nadšenec lidové tvorby, Żegota Pauli. Nejprve, r. 1838, vycházejí ve Lvově jeho *Pieśni ludu polskiego w Galicyi*, po nich pak, v letech 1839—40, dvoudílná sbírka *Pieśni ludu ruskiego w Galicyi*. Proti dílům starším vyniká sbírka Pauliho poměrně značným bohat-

stvím i polských písní epických a doplňuje některé mezery sbírky W. z Oleska, uváděje polské „sobótky" a četné písně stavovské.

Zvláštní skupinu haličských písní tvoří písně podtatranských *góralů*, na které upozornil první S. Goszczyński; sebral je L. Zejszner a vydal r. 1845 p. t. *Pieśni ludu Podhalan.*

Skutečným bezpečným základem bádání o polské písni lidové je bohatá a spolehlivá práce O. Kolberga, především jeho *Pieśni ludu polskiego*, vydané ve Varšavě r. 1857. Sbírka obsahuje pouze 41 balad, uvádí však velký počet variant, vždy s přesným označením teritoriálním. Později zařazoval Kolberg sbírky národních písní, bádaných vždy s pečlivým zřetelem k stránce hudební, do svých národopisných monografií jednotlivých krajů polských, které vycházely pod souborným názvem „*Lud, jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*" (od r. 1865 do 1910 asi 40 sv.).

Nejbohatší sbírku polských písní vůbec vydal r. 1892 Z. Gloger s hudbou Z. Noskowského p. t. *Pieśni ludu.* Tato sbírka obsahuje 128 písní při výročních zvycích, 570 písní svatebních, 164 dumy a dumky, 434 různých písní tanečních, ukolébavek, písní žertovných atp. a 585 krakowiaků. Nedostatkem sbírky je, že nezaznamenává teritoriální původ písní.

Zvláštnímu badatelskému a sběratelskému zájmu těšily se v Polsku písně některých krajů, a to, vedle uvedeného již tatranského Podhalí, hlavně písně slezské a kašubské.

Z bádání o polské lidové písni vynikají práce J. St. Bystroně, zvláště jeho souhrnné pojednání *Pieśni ludu polskiego*, Kraków 1924 a jeho anthologie s podrobným úvodem *Polska pieśń ludowa*, Kraków (Bibl. Narodowa) 1925. Z drobnějších monografií téhož badatele o různých otázkách speciálních zvlášť důležitý je jeho *Artyzm pieśni ludowej*, (Poznań 1921). Široce založeným torsem zůstala *Systematyka pieśni ludu polskiego* od J. Karłowicze, který na základě spisu Childova, *The english and scottish popular ballads* (1882) chtěl podrobně probrati všechny krajové i mezinárodní souvislosti polské lidové baladiky. Jeho studie počala vycházeti ve Wisle, III. 1889, ustrnula však jen na rozboru několika málo balad. Hudební stránka polské lidové písně doposud podrobněji probádána nebyla. Vlivem lidové písně na literaturu umělou podrobně se zabýval St. Zdziarski v monografii *Pierwiastek ludowy w poezji polskiej XIX. wieku.* (Warszawa 1901.)

V Čechách se zabýval polskou lidovou písní zvláště L. Kuba, který výbor polské písně, lidové i znárodnělé, s českými překlady a melodiemi

zařadil do své monumentální sbírky *Slovanstvo ve svých zpěvech*. Cenným českým příspěvkem k polskému národopisu je také studie Jiřího Horáka *Ryszard W. Berwiński* (Národopisný věstník XI.), nejpodrobnější práce o této zajímavé osobnosti vůbec.

IV. Sociologický a historický charakter polské lidové poesie.

Vliv rozvrstvení a zřízení společnosti na rozvoj polské lidové poesie obrátil k sobě pozornost badatelů velmi brzy. Již badatelé romantičtí právě těmito zřeteli se snažili vysvětliti zdánlivou chudobu polské lidové tvorby. Zásadní soud, hojně citovaný romantickými badateli, vyřkl tu již K. Brodziński. „Stav šlechtický — praví demokratický nadšenec polské lidovosti — příliš se rozšířil, rozrůznil a potlačil nešťastného rolníka, než aby ten si mohl zachovati nejen svobodu a vesnické štěstí, ale vůbec dětinnou nevinnost". Poesie uhněteného lidu podobala se tak kradmým, nesmělým vzdechům a tak povstaly první *krakowiaky*, jednotlivě stručné, ve svém bohatém a mnohotvárném celku tvořící však „*das unendliche Volkslied*", jak je nazval jiný polský romantik, K. Bronikowski.

Umělá literatura vyšších společenských vrstev prý se oddělila nepřeklenutelnou hradbou od literatury lidové a romantičtí literární badatelé ostře odlišují proud lidový od umělého, který nazývají šlechtickým; teprve romantika měla přinésti žádoucí synthesu. S tímto pojetím bylo v značném rozporu, když romantikové sami u některých odmítaných zástupců šlechtické poesie, zvláště u básníků renesančních a barokních, Kochanovského, Szymonowicze a Zimorowice, zjišťovali lidové prvky, a naopak, když v poesii, čerpané přímo z úst lidu, objevovaly se ohlasy z těchto básníků. Opačným směrem vedené bádání vedlo pak Berwińského k úsudku úplně protichůdnému, upírajícímu lidové tvorbě lidový charakter vůbec a připisujícímu její celkový vznik a rozvoj rozhodujícímu vlivu vrstev vyšších.

Pozdější bádání vneslo do této otázky světlo jasnější. Mezi šlechtickým dvorem polským a tvořící vesnicí naprosto nebyl takový předěl, jak se zdálo romantikům. Naopak, přes sociální rozdíly bylo to soužití velmi úzké, zvláště prostředkujícím vlivem t. zv. drobné šlechty, která společensky se řadila k aristokracii, prací a způsobem života k sedlákům. V patriarchálním životě polské provincie zpěv se těšil velké oblibě a je zcela přirozeno, že zpívající šlechta nejednu píseň přijala od selského lidu a naopak, nejeden šlechtický popěvek pronikl pod chudou střechu robotného lidu. Ovšem i písňová tvorba šlechtická se vyvíjela do značné míry na periferii literatury umělé, do které zprvu pronikala jen ve

formě ojedinělých, literárně stylisovaných reminiscencí. Teprve ve století XVII., kdy rozšíření knihtisku vyvolalo vznik t. zv. lidových tisků, šířících se ve střední vrstvě měšťanské, vycházejí sbírky písní a tanců, které jsou zajímavou kombinací pokleslých kulturních statků vrstev vyšších a naopak, do umělé literatury pronikajících plodů tvorby lidové. Když několik takových zpěvníčků bylo nově publikováno ve Wierzbowského *Bibliotece zapomnianych poetów i prozaików polskich*, upozornil St. Windakiewicz (*Pieśni i erotyki popularne z XVII. w.* Lud XI. 1905) na důležitost probádání lidové poesie polské se zřetelem na tuto tištěnou literaturu, mísící tvorbu dvojího společenského prostředí. Nejnověji se tímto úsekem polské literatury podrobně zabýval K. Badecki a vydal kriticky všechny dochované zpěvníky období barokního p. názvem *Polska liryka mieszczańska*, Lwów 1936.

Tvorba měšťanská ve vlastním slova smyslu proniká do polské literatury lidové dosti bohatými skupinami písní stavovských, souvisících se zaměstnáními spíše městskými než vesnickými, jako jsou písně hornické, nebo různé řemeslnické, zaznamenávané již romantiky. Nověji přistupují k tomu i písně městského proletariátu, mající charakter písní jarmarečních. Společenský zpěv středních desítiletí stol. XIX. popularisuje zvláště umělé písně vlastenecké a revoluční.

Sociologicky dají se také nejlépe vyložiti vztahy polské lidové písně k písním národů jiných, neboť příčinou hlavních styčných bodů nejsou zbytky jednotné kultury praslovanské, jak se snažili dovoditi romantikové, nýbrž vzájemné styky a prolínání národních skupin; příbuznost jazyková hraje tu ovšem úlohu důležitou, Nejvíce styků je pochopitelně mezi písní polskou a maloruskou. Staleté velmi úzké soužití obou národů vyvolalo silnou fluktuaci motivů i promísení písňového repertoáru, podobný způsob života vedl k analogickým formám lidového tvoření. Tak na př. taneční popěvek *kolomyjky* má v lidové písni maloruské analogické postavení, jako *krakowiak* v poesii polské. Velmi malé styky má naproti tomu polská píseň s písní velkoruskou, rovněž nepatrný je vliv litevských „*dainos*“. Vlivy německé se projevují sporadicky u písní z území slezského, písně góralské mají četné společné motivy s lidovou poesií slovenskou.

U vzájemných vztahů písní polských a českých třeba rozlišovati vlivy přímé od vlivů, pronikajících cestou knižní. Původu převážně knižního je velmi silný vzájemný vliv písně nábožné, pronikající prostřednictvím kancionálů a zpěvníků. Naproti tomu přímé jsou vlivy české písně vojenské, kterou přinášeli polští vojáci z moravských garnison.

Pokud jde o zařadění historické, nemáme v polských písních

mnoho přímých dokladů o jejich stáří. Přestože romantická víra v starobylost písní byla podrobena pronikavé revisi, i dnešní bádání nalézá, zvláště v písních obřadních, některé ojedinělé stopy dávné doby předkřesťanské. Přímých reminiscencí historických je v polských písních málo, nejvíce v historických dumách, které jsou společné písni polské a ukrajinské. Tak se tam setkáváme s hrdinným kozákem Savou, sloužícím polským pánům a zavražděným za to kozáckými druhy-hajdamáky, nebo s ukrutným a dobrodružným starostou Kaniovským z rodu Potockých, vesměs to osobnostmi z XVIII. století, jinde se shledáváme se vzpomínkami na turecké války, vpád Švédů, nebo na Jana Sobieského, které mohou býti poněkud starší. Celkem tedy lze říci, že stáří polské lidové písně je přibližně podobné, jako písně české.

V. Polská píseň lidová po stránce obsahové a formální.

V polské písni převažuje naprosto lyrika nad epikou. K epice patří písně historické a balady. *Písní historických*, jak již bylo řečeno, je velmi málo. Kromě reminiscencí ze století XVII. a XVIII. sejdeme se v nich s císařem Napoleonem, vzpomínkou, jak lid pobíjel pány v r. 1846, a s četnými motivy vojenskými z armády rakousko-uherské, jako z bojů v Italii, roku 1866, okupace Bosny atp. Je zajímavo, že podobné vzpomínky na boje vojsk ruských, kde rovněž sloužilo mnoho Poláků, se téměř nevyskytují. Rovněž ovšem polská povstání, až na uvedenou výjimku, nezanechala v lidové poesii stopy.

Baladických motivů má polská lidová poesie asi 40, ovšem s velkým počtem variantů. Formálně i obsahově se polské balady valně neliší od baladiky mezinárodní, četné motivy jsou pravděpodobně původu literárního. Setkáváme se tu na př. s motivem *krále Leara, Hero a Leandra* atp. Za původně polské pokládají polští badatelé na př. baladu o „*paní, co pána zabila*“, nebo velmi rozšířenou „*Podolanku*“, která má ovšem četné analogie u jiných národů slovanských (moravská píseň „*Uliánka krásná panna*“, česká „*Žalo děvče, žalo trávu*“).

V lyrice jednou z nejbohatších a nejzajímavějších oddílů tvoří písně, spojené s různými rodinnými nebo výročními slavnostmi. Poměrně málo je písní *při narození dítěte* a rovněž *zpěvů pohřebních*, zato ohromné bohatství a rozmanitost nalézáme u písní *svatebních*. Rozmanité zpěvy, přednášené různými účastníky slavnosti, provázejí všechny fáze složitého obřadu i svatební hostiny, jako tomu ostatně bylo i při svatebním veselí v Čechách. V těchto písních, které vzhledem k jejich spojitosti s obřadem, nebylo dobře možno měniti, je nejvíce lidového a v nich se také dochovaly nejstarobylejší složky polské lidové písně;

právě původ některých písní svatebních bývá kladen až do dob pohanských.

Z obřadních písní výročních jsou hojné písně *vánoční*, mezi nimiž *koledy* jsou většinou původu literárního, pak *velkonoční, dožínkové* atp. Značný zájem intelektuálních vrstev odedávna budily obřady noci svatojanské, t. zv. „*sobótky*", a písně, s nimi spojené; jimi byl inspirován Jan Kochanowski ke své renesanční idyle, romantikové v nich viděli pozůstatky obřadů pohanských; po této stránce staví se k nim dnešní bádání střízlivěji a v jejich dnešní formě vidí jakési vesnické svátky lásky, inspirující k zpěvu milostnému.

Lyrika milostná je velmi bohatá, avšak právě v tomto druhu se setkáváme s nejsilnějšími vlivy poesie šlechtické; dvorský *erotik* XVII. století zde zanechal své nejvýraznější stopy.

Písně žertovné s jiné stránky přistupují k motivům milostným, čerpají náměty ze života personifikovaných zvířat, nebo se vysmívají sousedům, obyvatelům jiného kraje polského.

Zvláštní písňový repertoár mají také některá *zaměstnání*. Tak máme písně *pastýřské, vodácké (flisackie), hornické*, nečetné *řemeslnické*, zato velmi početné *vojenské, žebrácké* i *zlodějské*; písně *lovecké* bývají opět zhusta původu šlechtického.

Typickým oddílem polské lidové poesie jsou *písně taneční*, tvořící nejbohatší součást všech polských sbírek. Zde ovšem průvodní složky uměleckého projevu, taneční rytmus, pohyb, a ovšem melodie, jsou značně důležitějšími, než sám text. Skoro každý kraj polský má svůj tanec a k němu bohatý písňový repertoár. Tak známe „*kujawiaky*", „*mazury*" a „*polonézy*", které rovněž jsou původu lidového, a teprve, když byly přijaty stavy vyššími, dostaly své honosné cizokrajné jméno.

Krakovskou, a vůbec polskou zvláštností jsou vícekrát již zmíněné *krakowiaky*, stručné, dvouveršové improvisace na nejrůznější náměty. Také jejich vlastní určení je tanec, ale hravost jejich formy a lehkost tvoření působily na jejich široké rozšíření i mimo tuto původní oblast. Krakowiak, podobně jako ruská *častuška*, objevil se prostě všude tam, kde bylo třeba rychlého, vtipného nápadu. Jednotlivé krakováčky nepatří ovšem k formám, které se tradičně dědí s pokolení na pokolení; jak rychle vznikaly, tak rychle zase zanikaly a marně bychom v nich hledali nějakou starobylost. Romantickým badatelem byly přirovnány k vzdechu, častěji však bychom je mohli přirovnati k veselému zavýsknutí. Lehkost jejich vytvoření také způsobuje velkou různost v jejich hodnotě, je mezi nimi mnoho veršů bezcenných, nebo i nevkusných. Právě ovšem touto svou skotačivou nespoutaností jsou projevem mla-

dých kypících sil lidu a jeho spontánního tvoření, nespoutaného estetickými zákony, přesto však dosahujícího často ryzí krásy umělecké. Literární vědě naskýtá se tu zajímavý zjev. Velmi podobnou zvláštnost nalézáme totiž také v polské literatuře umělé. Jsou to t. zv. „*fraszky*“, které můžeme sice částečně srovnávati se středověkými faceciemi na straně jedné, s moderním epigramem na straně druhé, jež však ve své přesně vykrystalisované formě a neobyčejně širokém uplatnění nemají snad v evropské literatuře analogie. Také u nich hlavními znaky je stručnost, lehkost a improvisovanost formy, také ony jsou plody chvilkového dobrého nápadu. Také umělecká hodnota fraszek kolísá na velmi široké stupnici, na níž od neohrabaně zveršované obscoenní anekdoty můžeme se povznésti až k jemným uměleckým drobnokresbám Jana Kochanowského.

Tak dvojí velmi odlišná sociální vrstva v Polsku vytvořila si analogickou formu uměleckého výrazu, který se stává zároveň nejvýstižnějším odrazem jejího života. Chceme-li hledati v poesii obraz kolektivní národní duše, je to v Polsku v přední řadě *krakováček* ve spojení s *fraškou*, který nám poskytuje vděčné pole k úvahám a závěrům.

VI. Význam polské lidové poesie ve vývoji literatury umělé.

Probíráme-li se bohatě sebraným materiálem v monografii Zdziarského o lidovém prvku v polské literatuře XIX. věku, nemůžeme popřít, že význam lidové tvorby pro polskou literaturu byl velmi značný, přesto však nebyl tak velký, a hlavně tak zásadní, jako v literaturách jiných slovanských národů.

Do jisté míry polskou zvláštností jsou skutečné reminiscence na lidovou poesii v dílech básníků na rozhraní renesance a baroka, které vznikly onou sociální fluktuací, o níž jsme již mluvili.

Nejsilnější byl ovšem ohlas lidové poesie v prvním období polské romantiky, kdy lidovost tvořila přímo jádro uměleckého programu. Bylo již řečeno, že tato vlna proběhla polskou literaturou dříve, než byl třeba jen částečně sebrán a zpřístupněn polský písňový materiál. Vysvětlení je snadné, neboť přední básníci polští, zrození a vychovaní na venkovských statcích, žili v bezprostředním styku s lidem a již od nejútlejšího mládí mohli bezprostředně vnímati jeho tvorbu. Avšak jejich nadšení pro tuto poesii projevuje se až později a jeho přímým impulsem je současný proud literatury evropské. Polští romantikové dostali se k lidu přece jen přes Němce a Angličany. Projevuje se to i v jejich ohlasové tvorbě. Brodziński ve svém *Wieslawu* píše v duchu evropské idyliky a následuje Goetha, Mickiewicz se inspiruje bala-

dikou, kterýžto genre je v Polsku jen variantou baladiky obecně evropské, široce zpopularisované staroskotskými baladami Percyho i díly jeho četných následovníků. V Mickiewiczových baladách setkáváme se také vedle prvků čistě lidových s četnými reminiscencemi literárními z Goetha, Bürgera a j. Jeho Dziady ze sféry lidové rychle přecházejí do oblasti poesie umělé a pak již lidový prvek v poesii Mickiewiczově zaniká.

V díle druhého vedoucího romantika, J. Słowackého, je vliv lidové poesie jen velmi nepatrný; i lidové prvky v jeho *Baladyně* je možno spíše přičísti vlivu Shakespearovu, než působení lidové písně. U Z. Krasińského se tyto vlivy neprojevují vůbec. Básníci školy polskoukrajinské neobracejí se pak k písni polské, nýbrž maloruské a i tu je láká více pestrá thématika kozáckého života, než forma jejího písňového vyjádření.

Shrneme-li to vše, vidíme, že lidová píseň v těch svých prvcích, které romantiky byly chápány a následovány, nepřinášela ani něco absolutně nového v evropské literatuře, jako bohatýrská poesie ruská a jihoslovanská, ani takové hodnoty, které by tak absolutně vynikaly nad starší polskou produkci básnickou, jako lidové písně české nad veršování prvních básníků obrozenských. Přesto romantické nadšení poesií lidovou bylo provázeno příkrým odmítnutím polské poesie starší, a to nejen bezprostředně předcházejícího a zkostnatělého již klasicismu, nýbrž i svěží literatury polské renesance a rokoka.

Polský romantismus nebyl tu tedy strhován hodnotami vyššími, nýbrž, jako každá literární revoluce, prostě hodnotami novými. Jeho tak silně zdůrazňovaný tradicionalismus byl vlastně prudkým rysem protitradičním, hledaný národní charakter měl silné kořeny mezinárodní. Období „lidovosti“ přineslo nesporně silné osvěžení polské literatuře, jeho jménem byla probojována duchovní revoluce a inaugurován nový, snad nejvýznamnější proud polského kulturního života, ale zůstalo jen episodou, a to i v rámci polského romantismu, který svých vrcholů dosáhl jinde.

Zájem o duševní život lidu a s ním spojený vliv lidové poesie z polské literatury později nemizí, nikdy však již nenabývá té intensity a šíře, jako v třetím desítiletí století XIX. Vystupuje znovu a znovu jako důležitá složka tvorby jednotlivých autorů, nebo i celých skupin a generací, nikdy však již jako složka dominující.

V generaci polských *positivistů* je to zaměření sociální a záměrná snaha po sblížení inteligence s vesnicí, která uvádí lidové motivy na př. do díla M. Konopnické. Duchovní život lidu není tu již něčím nad-

řaděným, co má obroditi poesii intelektuální, nýbrž složkou života národního kolektiva, k níž se má inteligence přiblížiti, aby ji pozdvihla k sobě.

V mnohotvárném polském *modernismu* let devadesátých působí naopak lidovost jako působivý kontrast k přeintelektualisované slabosti generace konce století. Kult lidovosti naprosto tu ovšem neznamená odmítnutí intelektualismu, nýbrž je to právě umělecké využití kontrastu působivým kombinováním obojího živlu, které láká básníky Mladé Polsky. Jsou to právě nejtypičtější a uvědomělí představitelé polského dekadentního fin-de-siècle, K. Tetmajer a L. Rydel, kteří s největším zaujetím a působivostí uvádějí do literatury prvky lidové. Problém zůstává v zásadě týž, ač v poměru obráceném, když do polské šlechticko-měšťanské literatury bouřlivě vstupuje první chlopský syn, Jan Kasprowicz.

Po první válce světové vystupuje lidovost jako bojovná reakce proti literárnímu *urbanismu* v básnické skupině E. Zegadłowicze. Lidová poesie dodává tu válečné heslo, formu i motivický a myšlenkový substrát, který jednu básnickou školu má ostře odlišit od jiných skupin soudobých.

Tím je funkce lidové poesie v polské literatuře umělé prozatím uzavřena. I když její význam v poměru ke složkám jiným nepřeceňujeme, musíme plně uznati její osvěžující vliv, který v díle několika literárních generací a řady vůdčích individualit zanechal stopy nesmazatelné.

Karel Krejčí

Jungmannovo pojetí Goetha.

Murkovy proslulé „Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik“ (Graz 1897) zdůraznily právem a objevitelsky rozhodný vliv německého národního hnutí z rozhraní století 18. a 19. na české národní obrození. Stejně však dbaly toho, že tyto vlivy byly vybírány a upravovány podle potřeb tohoto obrození. Murko dospěl k své knize ze studia obrozenského hnutí u Jihoslovanů, což mluví již samo za sebe, u Čechů pak našel nejzřejmější tvary těchto vlivů a nejjasnější osobité směřování k vlastním národním cílům — odtud jeho práce. Tehdejší Murkovy diagnosy se celkem potvrdily, metodické podněty jeho knihy nepozbyly dosud působivosti, takže lze jeho vývody novým materiálem dosud doplňovati a revidovati. Chceme tak učiniti v jedné částečné, ale důležité, dosud nedostatečně prozkoumané otázce: Jaký byl vztah patriarchy českého národního cítění, Josefa Jungmanna, k největšímu básníkovi německého kulturního obrození, Goethovi? I tato částečná otázka je svou celkovou thematikou značně široká. Spokojíme se tedy prozatím zkoumáním, jak pojímal Jungmann Goetha při výběru svých překladů z něho a v své literární theorii, slovesnosti. Jazykového rozboru se musíme zatím už pro nedostatek místa vzdáti.

Goethe byl vedle Miltona a Chateaubrianda třetím z velkých básníků, které Jungmann překládal. Souborně vyšly tyto překlady pozdě, až v sebraných spisech Jungmannových r. 1841, a ani tehdy ne všechny, a proto bývá jejich význam podceňován. Musíme však míti na paměti, že překlady z němčiny nebyly tehdy žádány tak naléhavě jako později, poněvadž němčina byla ještě obecnou dorozumívací řečí české inteligence. Už proto byl jejich význam v podstatě jiný než u překladů z angličtiny, z francouzštiny nebo z jazyků slovanských a ostatních. Zejména tu nebylo potřeby prosté informace. Avšak po stránce ideové i jazykové znamenaly i tyto překlady mnoho, snad víc než jiné. Tak se to jeví i v Jungmannových překladech z Goetha, v nichž pojetí ideové i pokusnictví jazykové je vyhnáno na ostří. To je také vnitřní důvod jejich zpožďování, které však současníkům, jak uvidíme, nikterak nevadilo.

První, největší a nejvýznamnější z Jungmannových překladů z Goetha jest *Herman a Dorota.* První verše z Goetha vůbec, a to verše z vlasteneckého závěru této moderně klasicisující idyly v přízvučném hexametru, přeložil do češtiny časomírou Josef Jungmann, a to jako motto k polemice s Bohemariem-Uhlem (Antibohemia, Prvotiny na rok 1813, list XXXXVI, str. 185, vyšlo podle Zeleného mezi březnem a dubnem 1814). Verše německého básníka hlásaly kdysi ve zmatku francouzské revoluce a nyní znovu na konci napoleonských bojů národní nepoddajnost a pevnost:

Setrvejme a držme,
Pevně se držme, a pevně i pěkného statku majetnost;
Neb člověk, v času nestálém nesmejšleje stále,
Rozmnožtel psoty jest, a dále a dále ji šíří;
Kdo však pevně se ustanoví, světa sám sobě tvůrcem.
Naše to jest! tak pravme, a tak toho hájiti hleďme.

Jungmann cituje vlastenecká slova německého básníka v českém národním smyslu. Nemenší význam pak má, že klasicisující přízvuk německý převádí do české časomíry. To pochopili dobře původci ,,Počátků českého básnictví, obzvláště prosodie" z r. 1818, Šafařík a Palacký: List poslední, šestý, Šafaříkův, je vyvrcholen (a s ním celý spis) těmito Goethovými-Jungmannovými verši (mylně byly dosud považovány za verše Šafaříkovy, srv. vydání Frýdeckého).

Překlad celé idyly byl však vydán až ve spisech r. 1841. Nevíme, jak vznikal. Jungmann píše Markovi 6. září 1841, že jeho ,,škrábaniny" budou Maticí vydány, a vyzývá jej, aby připravil také své věci k vydání. Poněvadž však kniha, vydaná Maticí, má míti aspoň dvacet archů (to souviselo s tehdejšími tiskovými předpisy policejními), má prý Marek také na tolik svá básnická díla doplniti, jako to učinil Jungmann, když dodělal k doplnění archů překlad ,,Hermana a Doroty". Není důvodu těmto slovům nevěřiti, ač už Zelený věcně poznamenal (2. vyd. 1881, str. 337 pozn.), že sebrané spisy Jungmannovy mají i bez ,,Hermana a Doroty" 21 archů. Manifestační však jsou slova, jimiž se končí předmluva k sebraným spisům: ,,Nebude na škodu věci, jestli v pořadě vydávaných spisů nám se přihodí, co dálo se v Kaně Galilejské na svadbě, že nejprve špatnější, potom pak lepší víno hostům se překládalo. Co se dotýče způsobu veršování zde se nalezajícího, to rozdílné jest podlé dob a změn, které ono vůbec u nás bralo, i podlé osobné a takořka okamžité sklonnosti spisovatelovy k jinému a jinému systému, pokud na časovém se konečně neustavil. Buď i to důkazem jeho všestranné snášelivosti. " Nejlepší víno zbylo na konec: Posledním a nejrozsáhlejším dílem knihy je ,,Herman a Dorota". Spisovatel se

ustavil konečně na časovém způsobu veršování: Překlad je časoměrný. Je to jediné velké časoměrné dílo v knize, zato nejrozsáhlejší báseň v ní vůbec. Prohlášení o snášelivosti ulamuje toliko hrot konečnému pevnému rozhodnutí, pro nějž je důkazem i ospravedlněním právě překlad ,,Hermana a Doroty". Toť jeho význam, jak jej v záměru vyznačil sám Jungmann[1]).

Jak tento význam omezil sám osud, to můžeme sledovati i na vývoji ostatních překladů. Úryvek ze závěru ,,Hermana a Doroty" svědčí o tom, že Jungmann četl Goetha r. 1814, dopisy Markovi dokládají, že měl několik svazků Goetha r. 1818 (Kraus, Goethe a Čechy, 1896, str. 153 sl.). Jsou však vnitřní vážné důvody, že Jungmann se učil Goetha doceňovati pomalu — vždyť jeho literárně theoretický vzor Pölitz vyměřoval Goethovi skrovné místo (Hikl, L fil. 1911, 353, 420 a Arne Novák, L fil. 1910, 119; v ,,Practisches Handbuch zur... Lectüre der teutschen Klassiker" je toliko ,,Zueignung" a některé drobnosti, Goethe zastoupen proti jiným básníkům téměř mizivě). Vidíme to i z historie překladů. První české verše z Goetha byly podníceny aktuální polemikou o českou národní věc. Druhý překlad, *Píseň milostničky* (Mignony), jest v sebraných spisech označena datem 1820, ale není v Slovesnosti z r. 1820, jak se někdy mylně tvrdí v příručkách! Vyšla tiskem opravdu až r. 1841. Duvod k překladu byl asi ten, že to byla už tehdy píseň oblíbená, módní. Jak byl tento překlad rozšířen, nelze říci — Mácha na př. cituje překlad jiný —, ale možno aspoň zaznamenati pronikavou a chápavou Jungmannovu snahu zčešťovací, jakou vyniká dosud nad Goethovy české překladatele už v názvu Goethovy postavy, ač jím současně smývá záhadnou goethovskou dvojpohlavnost Mignoninu. I to je charakteristický znak jeho pojetí Goetha, které má na mysli víc rodný jazyk a rozumovou určitost smyslu než básnickou mnohoznačnost symbolického jména.

Čarodějnický učedlník ve Slovesnosti z r. 1820 (str. 72—76) byl vybrán jako typický školský případ, zařaděn jako sedmá ,,historická báseň" kategorie a) ,,rozpravy a pověsti" a uveden obšírným historickým pojednáním z Lukiana, pojatým sem z Nejedlého ,,Hlasatele", roč. I, 1806. V 2. vydání Slovesnosti (1845, 753) patří již mezi básně ,,fantastické" jakožto ,,báchorka", po níž teprve následují ,,ballády".

[1]) Otázka vzniku překladu je i dále sporná. Flajšhans (Písemnictví, str. 518) tvrdí určitě, že překlad vznikl již v Litoměřicích r. 1809. Protijungmannovské vývody Královy (Lfil 1893, 206, knižní vyd. Jakubcovo, str. 140) však vznikly chybným čtením Zeleného na cit. místě a nemají věcné opory. Není-li pro časný vznik jiných dokladů, mluví slova Jungmannova docela jasně pro pozdní dokončení k r. 1841.

Sám tedy ani ještě zde baladou není, ač v Goethových sebraných spisech se čte už tehdy v cyklu „Balladen". To mluví jasně o Jungmanových východiscích i pramenech. Básnické mistrovství tohoto převodu, doceněné již Krausem, vypadá opravdu jako bezděčné, aspoň pokud jde o to goethovství. Není podporováno nikterak ani správným chápáním myšlenky básně, neboť právě rozhodující slova „Die ich rief, die Geister, werd' ich nicht mehr los" jsou přeložena úplně bez porozumění: „Duchů opět z domu nepozbudu, hle!" Symbolický význam se ztratil, zato oba verše zkonkretisovány a omezeny ve smyslu děje básně.

Také poslední z goethovských překladů, vzniklých v tomto období, *Zpěv duchů nad vodami* (Krok I, 1821, 29—30), vyšel v článku naučném (Výměsky z prosodiky a metriky české) jako doklad k theorii, že přirozené jamby a trocheje německé vydají jako nejpřirozenější české metrum—anapesty. Král jich však takto čísti nedovedl, a nedovedeme toho přesně ani dnes, aniž je ovšem proto už s Králem odsuzujeme. Jejich metrika je dosud sporná a zajímavá. To však je právě příznačné, že se toto období Jungmannova překládání z Goetha končí odvážnými pokusy pro zdokonalení českého jazyka a českého verše, kdežto myšlenka Goethovy básně jako by byla vedlejší a formě se překladem záměrně odporuje.

Goethovské residuum tohoto smyslu v Jungmannovi zůstalo a projevilo se znovu až za dvacet let. Časoměrný překlad „Hermana a Doroty" vyvrcholil r. 1841 vědomě a programově ideové a jazykové úsilí Jungmannovo. Nebyl však jediným článkem. „Herman a Dorota" byl přijat jako radostné překvapení, jen s politováním, co počne nyní Vacek Kamenický se svým překladem téže idyly (Květy z 29. VII. 1841, č. 30, str. 239). Tím byl Jungmann asi podněcován k podobné práci další, takže lze mluvit u něho o jakési stařecké goethovské restauraci. Je z ní znám ještě jeden článek, překlad *Umrlčího tance* v hodných těch Květech (nikoli v Musejníku!) r. 1845 (str. 325, č. 82 z 10. VII.). Ale nepovšimnuty zůstaly doposud tři z t. zv. „Zápisků", vzniklých téhož roku 1845 v lázních šternberských, očíslované u Emlera (ČČM 1871, 260 a dále) a Tobolky (Svět. knih. 1907 č. 38—40). Krčma je v svém vydání z roku 1927 neotiskuje, protože podle jeho názoru patří do sebraných spisů; přesto jsou v souladu s myšlenkami zápisků. Podle Emlera jsou to však poslední ze zápisků, otištěné ještě přímo z originálu Jungmannova, nikoli z opisu Dundrova (ČČM cit. ročník, str. 347; Krčma již originálu zápisků v ruce neměl, toliko musejní opis). Nikdo si však nevšiml, že Goethovo motto

Učte, to slušno je vám, i my
též chválíme tu pilnost; od vás
sobě však kázati Musa nedá.

je obranným štítem Jungmannovým v jeho veršované satiře proti nové romantické literatuře (Nový věk, č. 38), a což důležitější, že první báseň z č. 39 je překladem Goethovy epigramatické básně „*Erinnerung*“ (*Napomenutí*), č. 40 pak překladem Goethovy balady „*Die wandelnde Glocke*“ (u Jungmanna: *Chodící zvon*). Jungmann totiž toto číslo 40 jménem Goethovým již neoznačil, soudě patrně, že se má rozuměti z předešlých nadpisů i pro další verše[1]).

Nebyl-li tedy Goethe prvním světovým básníkem, jehož Jungmann do češtiny překládal, byl posledním a jediným, jemuž se buditel věnoval na konci života. A to v duchu klasicisticky počešťujících tendencí „Hermana a Doroty“, nyní ještě zostřených. Veršovány jsou všechny tyto „zápisky“ časoměrně, ať mají v originále metrum antické či moderní. To mluví zase samo. Básně s mottem Goethovým útočí na překládání (!) a napodobování cizí poesie, horlí osvícensky proti loupežnické a čarodějnické romantice, proti neologismům (!), proti prosodii přízvučné a pranýřují skoro jako Goethova scéna bakalářova v II. dílu „Fausta“ zpupnost mladých proti odbytým starým. Už tím vymezují i Jungmannovo goethovství. Epigramatické „Napomenutí“ bojuje o svébytnost. A konečně balada „Chodící zvon“ si podává ruku jednak s novým „Umrlčím tancem“ (též časoměrným!), jednak se starým „Čarodějnickým učedlníkem“. Po Čelakovském, Erbenovi i Máchovi (Erben přeložil tehdy „Krále duchů“ také časoměrně!) zůstává Jungmannův vkus při výběru z Goethových balad týž jako před dvaceti lety. Jungmanna vede a tyto balady spojuje mravokárná tendence, nikoli dech baladické poesie. Potrestaný učedník, potrestaný věžník, potrestaný bezbožný hoch, který nechtěl chodit do kostela — uvažme proti tomu ostatní voltairiánské výpady zápisků!

Jeden rozdíl však je nápadný: Nepřekonaný „Čarodějnický učedlník“, živý dodnes (srv. vydání O. F. Bablera r. 1932 s překlady novějšími, nad něž v mnohém ohledu Jungmannův překlad dosud vyniká), byl básněn přízvučně, kdežto nové balady Goethovy jsou veršovány časoměrně. To má býti novým vítězstvím. Tuto svéhlavost však zaplatil Jungmann již při „Umrlčím tanci“. Je to podle Krause (l. c. str.

---

[1]) Král, jsa v zajetí svých tendencí, klade i básně ze Zápisků l. c. do dob starších, po př. litoměřických, k čemuž však má velmi skrovné opory jenom hypothetické. Ale Jungmann psal ještě v lázních šternberských i básně původní (Hvězdohora) a uveřejňoval je. — Ostatně i nejmenování autora přeložené básně bylo v obrození zvykem častým, nikoli však Jungmannovým, který zamlčel (v 2. vyd. Slovesnosti na př.) spíš své jméno jako překladatele.

156) „co do rhythmu snad nejhorší překlad z Goethe v celé naší literatuře. Ani obsahem není překlad správný". (Král jej považuje mylně za přízvučný, což způsobil jen prosodický zmatek básně.) „Chodící zvon" byl docela opominut a s ním zneuznáno vůbec celé toto nové programové Jungmannovo období goethovské. Nejvýznamnější jeho představitel, „Herman a Dorota", vyvrcholující vývoj a usilující o nový výboj, kladen literárními dějepisci do dob starších, kdežto jeho úsilí o obrození staré theorie vůbec nepostřehnuto. Přežívá se poetika obrozenská a s ní i Jungmannovo obrozenské goethovství. Ustaluje se i názor, že ani „Herman a Dorota" ohlasu již neměl a příkladem svým nepůsobil (Jakubec, Lit. česká 19. stol. 2. vyd. II, 640 Dějiny české lit., 2. vyd., II, 284). Je snad trochu upřílišen, protože překlad se šířil i později v zvláštním vydání Kobrovy Ústřední knihovny, zvláště na školách (srv. Kraus), a prosodie časoměrná se aspoň pro metra antická, o něž tu jde, ještě dlouho pevně držela, až do Vaňorného, který potom zahájil svou revoluci směrem k přízvuku (ve shodě s Goethem a bez prosodické polemiky s ním) také překladem tohoto díla (1897). Ale pravda je, že toto působení nelze srovnávat s průkopným časovým působením „Ataly" nebo „Ztraceného ráje".

Podobně nedbal již nikdo naprosto nových theoretických výkladů Jungmannových o Goethovi v druhém vydání „Slovesnosti" (1845). Jungmannovi tam není „Herman a Dorota" ani eposem, ani idylou, poněvadž v něm „vida člověctva ve zvláštních vztazích k životu přirozenému se nejeví" (str. 128), nýbrž „metrickým románem" (skutečnou idylou byla mu Vossova „Luisa"). Z Goetha uvádí jako typický příklad „Promethea" („oda dramatická", str. 108), „Jery a Bätely" („didaktickodramatická báseň", a to „idylka", str. 148). Zmiňuje se o Goethově úpravě Voltairova „Tankreda", z něhož je tu přeložen úryvek, ale podle udání z původní „frančiny" (str. 674 — překlad Jungmannův?). Ale jsou tu také úvahy rázu obecnějšího, na př. v kapitole o románu, kde je Goethe mezi básníky, kteří věděli, že k románu je třeba dobré a mnohostranné známosti světa, a vystavili tak obraz svého věku, čímž básně jejich nabyly vnitřní pravdivosti a živosti a jsou doplňkem historie. Pravda tato ovšem má býti poetická, ideální, jak to dovede jen posvěcenec (str. 127). To stanovisko sdíleli v podstatě ještě idealisující realisté školy májovské a lumírovské, s Němcovou a Světlou v čele.

Zvláště významné pak je, že Jungmann v úvaze o tom, je-li povaha českého jazyka ještě slovanská (str. 5), uvádí se souhlasem a rozvedením Goethovu (Varnhagenovu?) myšlenku z proslulé stati o ně-

meckém Musejníku, že obě u nás vznikající slovesnosti jedna od druhé přijímají zvláštní barvitost a povahu. Jungmann toho nepopírá, ba přiznává, že vliv německý na nás je větší než naopak, vidí však ještě dosti svébytnosti, schopnosti a vůle, zachovati jazyk náš slovanským.

Toto obnovené goethovské úsilí Jungmannovo vyžádá si ještě podrobného rozboru jazykového. I takto však už je zřejmé, že Jungmann měl v pojetí Goetha za obrození místo vůdčí: Jeho byly začátky, jeho byly konce.

Karel Polák

Příprava ke Komenského Listům do nebe.

Námět o bohatci a chuďasovi je bludný námět odvěký. Putuje slovesnostmi všech dob a všech národů. Přihlašuje se jen s nestejnou úsilností, podle dobových přechodů a napětí. Je přirozeno, že zaujal i Komenského, v nejvzrušenější české době kolem r. 1619—1617, jak prokazují jeho Listowé do nebe, w kterýchž Chudj a Bohatj před Krystem žaloby a stjžnosti na sebe wespolek wedau a rozeznáni býti žádagj: spolu y s odpowědmi oběma stranám danými (až y s odloženjm weypowědi, k budaucýmu konečnému generálnjmu, neyspravedliwěgssjmu Saudu) a gasnému rozeznánj mezy stranami Léta Páně M. DC. XIX. Kniha zaležela nadlouho v knihovnách, až ji znovu z pražského musejního exempláře podle olomouckého prvotisku přetiskl r. 1902 v Liptovském Sv. Mikuláši nákladem Tranoscia Jan Kvačala. Badatelskou pozornost věnoval jí mimochodem a náznakem Stanislav Souček v posudku XV. sv. Veškerých spisů Jana Amose Komenského (ČMM 1912, r. 36, str. 104 d.). Poukázal na její pravděpodobný pramen, Lukiana a Paprockého. Základní myšlenka a tvar byly podle Součka přejaty asi odtud. Souček ukázal i na Oldřicha Velenského z Mnichova, jenž tu prostředkoval překladem z Lukiana, poukaz zjednaný upozorněním Arneho Nováka (Lukianovy ohlasy v literatuře české, L. F. 1910, r. 37, str. 431 d.). Součkův pramennný náznak je správný, ale otázka je složitější, než by se podle něho zdála; proto se jí tu obírám znova a podrobně.

Lukian byl u nás znám již r. 1499. Dovolával se ho v Knihách devaterých Viktorin Kornel ze Všehrd. Jeho známost rozšířila se nejvíce zásluhou Erasma Rotterdamského, jenž ho překládal do latiny a pronikl těmito překlady i do Čech. Tak došlo jeho prostřednictvím i k Lukianovu zčeštění, nejdříve v podání Mikuláše Konáče z Hodiškova r. 1507 (Charon a Palinurus) a r. 1509 (kteří jsou v světě najznamenitější bojovníci byli), ba i ke Konáčově napodobě Lukianova dialogu (Dialog Čecha s Pikhartem, 1515, Rozmlouvání a hadrování tří osob, totiž Štěstí s Chudobou a Neštěstím). R. 1510 dovolával se

Lukiana i Václav Písecký a netajil se tím, že podlehl jeho dobové oblibě, srv. Bohumil Ryba, Václav Písecký, Eneáš Silvius a Lukianos, L. F. 1930, r. 57, str. 138).

Nejpronikavěji vnikl do Lukiana Oldřich Velenský z Mnichova. S humanistickou literaturou seznámil se na studiích v Praze a v německém Wittenberce, psal latinsky jako česky, r. 1519 založil tiskárnu v Bělé a r. 1520 v ní vydal knížku Kratochwilní spolu y požitečnj Listowe a žaloby Chudych a Bohatych (przed Saturnem na sebe odmienně taužiczych) od Lucyana Rzeczskeho mudrze duomyslnie popsanie (a w Cžesky jazykwnowie przeloženie). Velenský překládal tu z Erasma Roterdamského, z knihy vydané r. 1512 (in edibus Ascensianis), Luciani Erasmo inteprete Dialogi et alia emuncta, ale ne celá Saturnalia, nýbrž jen jejich část, t. j. Epistolae Saturnales (Ego Saturno Salutem, Saturnus mihi charissimo Salutem, Saturnus divitibus Salutem, Divites Saturno Salutem). Vynechal tedy počáteční rozhovor kněze se Saturnem, vlastní to úvod a opověď díla, pojednávající o Saturnově vztahu k Juppiterovi, o jeho občasné a dočasné vládě nad světem (při níž propuká nejzřejměji rozpor bohatých a chudých), o hladu lidí po zlatu a po požitku, o podstatě bohatství a chudoby, což vše je důležitou předmluvou k vlastnímu rozmlouvání bohatých a chudých s antickým bohem. Velenský vpadl přímo doprostřed otázky a nastolil tak u nás lukianovské stanovisko k otázce bohatých a chudých, myšlenkové to pásmo, jež se pak ohlašovalo i při našich dalších řešeních otázky, tedy i u Komenského.

Lukianův kněz, mluvčí k Saturnovi, uvažoval tu asi takto: ve světě je plno nesrovnalosti a nerovnosti. Nejvíce se to projevuje v majetku a v jeho jednostranném požívání. Bohatí slaví ustavičné svátky. Mají nadmíru zlata a stříbra, vozů a rouch, vybraných krmí a nápojů, říhají rozkošemi, mohou se užrat jídlem a vínem, co chudí hrýží jen vikev a česnek a nemají se čím přiodět. Jestliže se kdy dostanou k hodům bohatých, dostanou jen odpadky a odměřené odlivky, jak se jejich služebníkům zachce. Toto musí Saturnus spravit. Neučiní-li tak, pak si budou chudí přáti, aby se džbány bohatých rozbily, jejich jídla se připalovala, aby psi vrazili do kuchyní a všecko tam sežrali, pečené svině, jeleni i prasata vstali s rožňů a utekli, moli rozežrali jim roucha a poklady aby odnesli nějací báječní indičtí mravenci. Saturnus v své odpovědi knězi odmítl sice za to odpovědnost, vládcem je Juppiter, ale uznal stížnost za oprávněnou. Utěšil by chudé jen připomínkou, že bohatství člověku není štěstím. I bohatí mají těžké starosti s nesprávnými šafáři, se zloději, se smilnými záletníky, s rozpadem a se zkázou

majetku, s bolestmi hlavy a žaludku z přejedení a z přepití, proto schnou, blednou a předčasně umírají. Chudí tu vidí příliš líc a ne rub, zlatohlav a ne pod ním skrytou bídu. Neměli by bohaté stále jen obhlížet a divit se jim. Kdyby tak nečinili, ztratily by tyto domnělé hodnoty cenu a bohatí by se nemohli jimi pyšniti. Kdyby byl Saturnus boháčem, složil by proto raději bohatství jiným. Smrt beztak nakonec vše napraví a odstraní bohatství i chudobu. Přesto nepodcenil stížnosti chudých a promluvil o ní s bohatými. Uznal ji vůči nim za spravedlivou a oprávněnou. Bohatí měli by opravdu pamatovati na to, že se chudí vedle nich třesou hladem a zimou. Měli by jim dáti ze svého zlata aspoň zrníčko a ze svých šatů ušpiněnější oděv, měli by je občas i pozvati ke svým hostinám a pohostiti je opravdu jednostejným dílem. Budou je aspoň chváliti a míti za to, že jim pomáhají spolunésti břemeno života. Bohatí zásadně souhlasili se Saturnem, ale připomněli, že mnozí chudí jsou sami vinni svou chudobou, mrhají majetkem pokud jej mají, mají přemrštěné nároky při hoštění, vedou si svévolně vůči ženám a děvečkám, bohaté nadto pomlouvají a nenávidí, i tu musí býti zachována míra.

Lukian řešil otázku zřejmě filosoficky a se snahou po dohodě. Odkazoval docela i na přísmrtnou rovnost, což jistě lahodilo dobově křesťansky laděné mysli, jež tu vůbec nalézala mnohou shodu. Velenský za to Lukiana v předmluvě i pochválil. Líbilo se mu tu zejména to, že přidržel zrcadlo bohům i lidem, pokud jde o bohatství a o chudobu, a pak že hnul pozoruhodně lidským svědomím v době nasáklé lakotou a bezcitností a že měl přitom i umravňovací účel a cíl. Pochválil i překladatele Erasma Roterdamského za krásný převod Lukianova díla do latiny, mohl Lukiana jeho pomocí lépe přeodíti i do češtiny.

Lukian líbil se Velenskému i formou. Jako Konáč podlehl mu i tu. Pokusil se sám o dialog „Spolu rozmlouvání svatého Petra apoštola a nejsvětějšího Julia II. papeže. A témuž pro poradu daného anjela buď zlého nebo dobrého. O moci církve a téže církve hlavě" (1520). Tu působil vedle Lukiana na Velenského ovšem i Erasmus Roterdamský, jehož zásluhou Velenský Lukiana poznal a jenž začal právě ovládati vůbec českou mysl. Erasmus zmnožil lukianské prvky dialogu o platonskou filosofickou thematiku v encyklopedickou naučnost a o křesťanské zaměření. Proto zamlouval se v této zmocněné formě i v nábožensko-mravních opravných snahách době ještě více. Naši tehdejší předkové našli k němu brzy vřelý poměr, Zikmund z Jelení byl docela jeho učedníkem a přítelem. Erasmus povolal si jej r. 1524

do Frobeniovy tiskárny, aby tam vydával klasiky a některé z nich překládal do latiny po jeho vzoru. Jan Šlechta ze Všehrd si s ním dopisoval, třebas s ním ve věci Českých bratří nesouhlasil. Bratří podali Erasmovi svou Apologii sacrae scripturae, tištěnou r. 1511 v Norimberce. Snažili se bránit se tak před mocnými a představitelskými duchy času, tedy i před Erasmem. Řehoř Hrubý z Jelení přeložil již r. 1513 jeho Chválu bláznovství. Její ohlas dolehl r. 1518 i do Frantových práv. Z Erasma jsme vůbec tehdy a i později mnoho překládali. Tak přeložil Ondřej Strojek jeho Otčenáš (1526), Jan Petřík z Benešova Rozmlouvání dítek (1534) a O ušlechtilých mravech dítek (1537), Beneš Optát z Benešova Nový testament (1533), Jan Wartovský z Warty Evangelium podle sepsání sv. Matouše (1532), Pavel Vorličný-Aquilinas Dicta Graeciae sapientium, Mimi Publiani (1558) a Catonis disticha moralia cum scholiis (1558), Jan Popel z Lobkovic Hotovení se k smrti (1563), Jan Stráněnský O připravování se k smrti, Rytíře křesťanského (1570, 1577) a Utrhání Lucianovo (1561) a Jan Khern (Kherner) Vdovu křesťanskou (1595) a j. Náš zájem o Erasma byl viditelně v XVI. století značný a úctyhodný. Erasmus zapůsobil i na Bartoše Písaře. Vyhlašovalť jej za Lutherova předchůdce a za přípravného ukazovatele, kterak rozšířiti světlo pravdy boží. Sám Blahoslav používal k překladu Nového Zákona poznámkovaného latinského překladu Erasmova a v názoru na mluvu vůbec a na spisovnou a lidovou řeč zvláště mu podléhal, zejména pokud šlo o zrod a zánik slov, o archaismus v nové mluvě a pod. Tu všude účinkovala bohatě Erasmova humanistická mluvní theorie, jak ji projevil hlavně v díle Ciceronianus sive de optimo dicendi genere. I jiní překladatelé Bible Kralické nahlíželi do latinského překladu Jeronymova, upraveného a vydaného r. 1526 Erasmem.

Doba zaujala se zvlášť usilovně o Erasmovo dílo Enchiridion Militis Christiani z r. 1499. Byl to právě zase Velenský, jenž je přeložil první (padesát let před Stráněnským). Tento překlad nadepsaný Przeutessena a mnoho prospiessna knieha Erazma Roterodamskeho o Rytierzi krzestianskem: se wssiem dostatkem w czesstinu przeloziena, vyšlý v Bělé r. 1519, je zvlášť důležitý, protože nepřímo přispěl lukianské otázce po bohatství a po chudobě, tentokráte hlavně svou vyzbrojeností načerpanou ze sv. Písma a z křesťanského učení vůbec. Jestliže Lukian nechal chudé lidi naříkati na chudobu knězovým prostřednictvím přímo Saturnovi, Erasmus volil obrácenou metodu, podal ideál křesťanského rytíře, jenž svým jednáním a poměrem k hmotě a k moci znemožní každý takovýto nářek. V několika základ_

ních pravidlech učil podceňovat pozemské a tělesné a nadřazoval duchovní. To znamenalo především pohrdu penězi, výsměch t. ř. lidské urozenosti a pochybovačnost ke každému lidskému nadřazování a podřazování jednoho nad druhého. Erasmus uznával možnost jediné urozenosti, t. j. býti narozenu v Kristu. Býti synem božím a s ním býti jedno v Bohu připadalo mu cennějším, než se zroditi někde na královském trůně. Pocházet z Krista byl mu původ nejjasnější a nejbohatší. Blahoslaveným a šťastným není proto, kdo shromažďuje do svého domu zlato a poklady, nýbrž kdo je v něm s Kristem, perlou a pokladem světa. Zlato, drahé kamení, vsi a popluží nejsou bohatstvím, nýbrž trním, ba břemenem na cestě za Kristem, s nimi se nedá dobře projíti úzkými dveřmi do nebeského království. Nemíti tyto věci nebo uměti je potupiti je vlastně největší bohatství. Stejně nebude míti hlad, kdo požívá mannu božího slova, nebude nahý, kdo se obléká v Krista. Největších rozkoší zažije na světě ten, kdo zmnožuje ctnost a má čisté svědomí, komu hodem je svaté Písmo a nejutěšenější radovánkou žalm svatého Ducha a užívání pravdy. Vyčistí-li člověk oči, uši a dásně v tomto smyslu, pak mu sladce zachutná Kristus a zošklivi se Sybarita a Epikurejec. I půst, i skrovné zelíčko a vařeníčko na chudém stole chutná takto lépe, nežli bažanti a koroptve na boháčově stole. Není pravým křesťanstvím, jestliže si váži nebo na sebe nevraží podobný na nepodobného, urozený a neurozený, chudý a bohatý, protože všichni jsme v Kristu jedni, jedné hlavy údové. Tělo jest jedno, ale údy má mnohé a stejně potřebné a nutné, všichni jsme Kristovým tělem a údy z jeho údů, proto jest jejich zdar i škodu vespolně nésti. Hyne-li jeden úd hladem, třese-li se zimou, prodává-li se k rozkoši druhého, je to hlad, zima a trýzeň i pro druhého, zasluhuje-li jména křesťan. Svým bratrům dlužíme tím více, čím více máme a čím více nám bylo svěřeno. Jsme jen šafáři svého majetku a své moci a jsme povinni účty z tohoto šafářování svěřeného majetku. Kdybys neudělil bratru nuznému ze svého přebytku, cizí bys vzal, žádal-li bys moci a úřadu jenom pro svůj prospěch, spáchal bys lotrovstvo před bohem, jenž ti udělil úřad na prospěch druhého. Jediným pánem všeho jest Kristus, jemu se musíme ve všem zapodobat. Proto bohatství a rozkoším není se diviti, není je nijak nadhodnocovati, tím zlomí se jim hrot a umenší se zlodějství a cizoložení. Nejpřednějším ve světě není převyšovati jiné bohatstvím nebo rozkošnictvím, nýbrž co nejvíce všem prospívati. Kristu se nejvíce přiblížili, kdo přitahují druhého k sobě rozdáváním majetku, dobrotivostí, přívětivostí, povolností a účinností, kdo dokazují mravy, co hlásají. Pravá čest není ve zboží, ale v ctnosti. Proto bohatství je

pro křesťana někdy i nebezpečím, vede k hříchu a ohlupuje, není-li při tom uvědomění, že se ho musí použíti k zalíbení se Kristu pomocí druhým.[1])

Touto filosofií, obracející moc a bohatství na ruby, zaprotestoval Erasmus jménem chudých v křesťanském smyslu proti zlořádnému užívání majetku na úkor druhých a probouzel svědomí doby, jako kdysi Lukian. Vyplynulo mu to z humanitního výkladu Písma a z pojetí Krista jako ukazovatele nejsprávnější cesty životem. Není náhodou, že Velenský skoro současně překládal Lukiana i Erasma. Shledával tu věčně platnou souvislost. Jako křesťan četl Lukiana s vědomím, že nerovnost byla na světě odedávna a že rozpor chudoby a bohatství soužil lidstvo i tehdy, ale v Erasmovi spatřoval nejsprávnější cestu, kterak staviti tuto nerovnost a rozpor následováním Krista, rovností každého v Bohu a povinností milovati bližního jako sebe sama účinným skutkem. Erasmus zlomil ve jménu praktické křesťanské humanity hrot bohatství i moci a oprostil sebe i jiné z jejich praktických důsledků. Vnesl tím do někdejší lukianské otázky nové světlo a našel nové a účinnější řešení. Neuvázl na autonomním řešení sporu navzájem mezi bohatcem a chuďasem, přičinil k němu autoritativní povel boží, že touto cestou pravý křesťan jíti musí, chce-li býti opravdu jmenován křesťanem a chce-li procházeti životem jako rájem, nežli vkročí do opravdového nadzemského ráje. Přetlak hmoty Erasmus přehodnotil vítězením nad hmotou a poddanstvím službě jednoho druhému. Tyto nové prvky v otázce nadměrného bohatství a moci se ujaly a staly se základem dalšího řešení. Velenský byl si toho vědom, když řadil v předmluvě k překladu Erasma do myšlenkového Husova a Lutherova pásma, k mužům osvíceným bohem a prorážejícím v církvi mlhu hrůzných „zavedení“.

Je proto jen přirozeno, že o století později vyšel z tohoto Erasma i další přemítač o téže otázce, *Bartoloměj Paprocký* z Hlohol, když psal svůj dialog *Hádání chudého člověka s Bohatým* a vydal jej r. 1606 v Brně v domě Krištofa Soběkurského ze Soběkurska a Lippice. I on věřil, že Pán „ochrání chudý lid a nezahanbí ho těmi,

[1]) Některé tyto Erasmovy myšlenky jsou obecný slovesný majetek vyplynulý z bible a ohlašovaly se i u nás odedávna, na př. protiklad bohatství — ctnost. Petr Žitavský v Cronica Aulae Regiae má k r. 1316 na př. sentenci: „Se facit hic stultum, qui thezaurum sibi multum congregat et nescit, quis eo moriente capescit divitias istas. Tibi consulo, desine cistas nummis implere, sed tu vitoris habere gemmas virtutis, ex his tibi porta salutis late pandetur, cum spiritus egredietur“. Tato obecně křesťanská myšlenka ohlásila se i u skladatele Alexandreidy (V. 155/7) a bohatě rozvedena u našich reformačních spisovatelů. Vyvrcholila ovšem zbohatlá Erasmovým prostřednictvím u Komenského.

kdo ukazují svou sílu více v bohatství než v Pánu". V jeho dialogu usuzuje bohatec asi takto: Spasitel vysvobodí bohatého určitě z pekelné hrůzy. Má vyšší hodnotu, než druzí lidé, proto mu bůh udělil i více prostředků. Nebe s ním vůbec drží, bohatí jsou lepší lidé, jest mezi nimi i méně lotrů a zlodějů. Chuďas namítá proti tomu: bůh vidí křivdy a úzkosti chudého člověka. Dopouští je proto, aby je vynahradil na onom světě, co bohatý bere svou odplatu již zde. Bohatství samo o sobě není zlo, ale předpokládá, že bohatec ho zle neužívá v neprospěch chudého, že je pokládá za boží zboží a podporuje z něho chudé, zve je k hostinám a odívá je. Jeho rozdáváním zmnožuje svou ctnost a šíří svou bránu do věčnosti. Čím kdo rozdá více almužen a podepře více chudých, čím chudší bude odcházet na onen svět, tím snáze vejde do nebeského království. Přikazuje-li Kristus bohatcům rozdávat chudým má k tomu právo, protože zboží bohatých je zboží jen bohem svěřené, tedy jeho majetek. Ruce chudobného člověka jsou vlastně pokladnice Kristovy, co dá bohatý chudému, vrací vlastně Kristu a ukládá na úrok v nebi.

Paprocký řešil otázku zřejmě podobně jako Erasmus, někde z něho přebíral i doslovně. Bohatství pokládal za zkušební kámen ctnosti i příchylnosti a věrnosti ke Kristovu učení a jeho praktickému naplňování. Přes lukianskou formu byl dialog Paprockého nelukianský. Opíral se zcela o příkaz křesťanské lidumilnosti, chápané již ne jako dárcova dobrá vůle, nýbrž jako jeho povinnost vyplývající z božího pořádání lidských věcí. Proto také Paprocký opíral se daleko více než Erasmus o slova Písma, ba Písmo někde i doslovně citoval. Tvořil tu docela jakousi anthologii evangelních citátů o bohatství a o chudobě. Odtud stálé citace sv. Matouše, sv. Řehoře, sv. Bernarda, sv. Augustina, sv. Lukáše, Eklesiasta. Hleděl jimi přímo opřít víru svého chudého rozmlouvače s boháčem v konečnou pomoc boží i obhájit jeho právo na zemi vedle nadměrného boháčova pozemského zajištění. Vedle křesťana mluvil z Paprockého ovšem i humanista, jak je vidět z jeho citace Sallustia a Seneky. Paprocký vnesl do otázky tedy to nové, že do sporu bohatého s chudým promlouval Kristus nepřímo hlasem evangelií nebo jejich vykladačů.[2]) Tato methoda zalíbila se i pozdějším řešitelům otázky, na př. Komenskému.

Komenský zahloubal se nad otázkou o jedenáct let později

[2]) Otázkou chudého a bohatého, vykořisťováním chudých bohatými a mocnými tohoto světa a p. obíral se Paprocký i v bajkách (XX, o stříbru a zlatu, XXVI, o vzpouře jedovatého hmyzu proti routě, LXXXIII, o včelaři a včelách), srv. Kolo Rycerskie, Oboru aneb zahradu, v které rozličná stvoření rozmlouvání mají. Viz Karel Krejčí, Polské a české bajky Bartoloměje Paprockého (Slavia XVI, 277 d.).

po Paprockém. Bylo to v předvečer velkých změn ve vlasti a v národě, ba snad docela uprostřed nich. Jeho spis Listowé do nebe, w kterýchž Chudj a Bohatj před Krystem žaloby a stjžnosti na sebe wespolek wedau a rozeznáni býti žádagj: spolu y s odpowědmi oběma stranám danými (až y s odloženjm weypowědi, k budaucýmu konečnému generálnjmu neyspraweḋliwěgssjmu Saudu) a gasnému rozeznánj mezy stranami, je olomouckým prvotiskem datován roku 1619, ale jeho zrod je kladen k roku 1617. Mladý Komenský řešil tu otázku formálně lukiansky, v duchu jeho Epistolae Saturnales, pěti dopisy psanými Kristem, chudými a bohatými. V prvním listě stěžovali si chudí Kristu do lidské majetkové nerovnosti, do nadměrnosti požitků daných boháčům, ať jde o byt, jídlo, nápoje či rozkoše, do jejich lakoty a bezcitnosti vůči nim, takže tu je třeba vyššího zákroku ve všech těchto nesrovnalostech. Druhý list obsáhl Kristovu odpověď na suppliku chudých. Vyslovil lítost nad případem, ale ukázal i na rub bohatství, na nesnáze a obtíže bohatých, na nemožnost lidské rovnosti i na důležitost úkolového a majetkového rozrůznění lidí i přírody, ale i na Hospodinovu přízeň k chudým, jimž jest u něho vyhrazeno výsadní místo. Třetí list psal zase Kristus, ale bohatým, aby jim připomněl svěřenský ráz a dočasnost každého pozemského majetku, šafářský úkol bohatých při jeho spravování, a z toho tedy plynoucí nutnost, aby bohatí pamatovali ustavičně při svých přebytcích na chudé a dělili se jednostejně s nimi, aniž je svým dobročiněním ponižovali nebo nějak zkracovali. Míra tohoto zřetele k chudým stanoví i míru bohatcova věčného blaženství. V čtvrtém listé projevili i bohatí svůj názor na otázku. Obhajovali se tím, že tento požadavek plní, ale že mnoho zaviňují i chudí, protože chudobu si sami leckdy zavinili, mimo to jsou často i nároční a neznají v požadavcích míry. Pátým listem uzavřel Kristus tuto dopisovou rozmluvu s bohatci a s chudáky tím, že svět dobře pozoruje, že vidí v něm chudé i bohaté a že při posledním soudu tuto při rozsoudí spravedlivě podle toho, jak si kdo na světě vedl podle božích zákonů a podle jeho učení ve smyslu lidského i božského milosrdenství. Na toto základní stavivo své knihy postavil Komenský řadu úvah zaměřených k podrobnostem otázky a doložil je citáty ze Šalamouna, Siracha, Zachariáše, Lukáše, Davida, ze žalmů, přísloví a pod., aby jim dodal božské autoritativnosti. Přimnožil k tomu všemu i mnoho prvků vlastních, odkazujících na obdoby v přírodě a na vlastní pozorování životního lidského běhu. Vytvořil tu vlastně mohutnou synthesu dosavadního řešení otázky, prodšenou vlastním tvořivým duchem a zbožně

zapáleným srdcem, zaměřenou spravedlivě a kriticky ke všem stránkám této odvěké rozepře, jiež opravdu nelze rozřešiti jinak, než když tu lidé sáhnou k účinné svépomoci a naplní tu všude zákon boží i příkaz ušlechtilé humanity, myslící na sebe jako na každého druhého bližního a vžívající se soucitně a rozumně v představu, jak by bylo bohatému, kdyby byl sám chuďasem, i chudému, jaké povinnosti by mu vyplývaly z bohatství po smyslu Kristova zákona lásky a Hospodinových záměrů v řízení lidských věcí. Komenským otázka vyvrcholila v svém řešení a rozřešení, nyní šlo již jen o uskutečňování jejich závěrů.[3])

Všecko to, co o ní bylo psáno do Komenského, připadá proto jako psychologická příprava k jejímu konečnému zodpovědění. Proto je samozřejmé, že dílko Komenského má četné souvislosti s předchůdci. S Lukianem souvisí především její základní stavba a výstavba, dopisový tvar, v němž se odvolávají chudí i bohatí k bohu ve své při a jímž bůh i odpovídá. Ráz těchto dopisů není ovšem již antický, nýbrž dobový. Odtud i zvýšená a rozvedená titulatura adresátova i zdvořilostnější a středověčejší ráz mluvy, někde i pozdě humanistická a snad i baroková obraznost a výrazovost. Kristus má tu obdobu v Lukianově Saturnovi, Hospodin v jeho Juppiterovi, ale Kristus tu má ovšem daleko větší působnost a oprávněnost jednání a rozhodování, zcela v duchu Písma. Myšlenkových i slovních shod s Lukianem jest ovšem dosti, někde jsou docela doslovné, jak ukáže jen letmý náznak z užitého zde překladu Lukiana Velenským:

Lukianos (Erasmus): Alioqui quotumque potes contendere . . . qui quum ad senectutem pervenerit, suis ipsius pedibus ingrediatur: ac non potius a quatuor baiulis gestatur, foris quidem totus aureus, intus putris ac pannosus . . .

Velenský: Koho také z nich ukážeš, kterýž kdyby k starosti přišel, aby na svých vlastních nohách kráčel, a neračí od čtyř nosičů nosím byl, posvrchu zajisté vešken zlatý, vnitř shnilý a splacený . . .

Komenský: Zdaž brzy uhlédáš, aby na svých vlastních nohách který kráčel? než od čtyř nosičů z místa na místo co špalek přenášín bývá. Po svrchu zajisté všecken zlatý, vnitř shnilý a sblácený.

[3]) Komenského pásmo myšlenek o chudých vine se i dalším jeho dílem. V Labyrintu světa je mnoho šlehů proti utiskování lidu, horuje se tam i pro osmihodinovou pracovní dobu, podceňují se důstojenství a rozkoše, ctižádostivci, rozkošníci a lakomci jsou odsouzeni jako Tantalové na věčný hlad a žízeň. V Smutném hlase postavil Komenský proti majetku soběstačnost vlastní práce. V listě Hottonovi prohlásil za nejvzácnější statek, neprodejný za peníze, svobodu a svědomí. Ve Via lucis rozhoroval se pro největší nezávislost na majetku a moci. V úvaze O sirobě doporučil jako největší radost nabrat si co nejvíce dítek chudých lidí, krmit je, cvičit, obveselovat a pěstovat. I toto vše byly nepřímé cesty k řešení dané otázky.

Lukianos (Erasmus): si illos contemneretis, neque ad argentum currum oculos haberetis intentos, neque inter colloquendum smaragdum, annulo inclusum respectaretis neque vestes obiter contrectantes molliciem admiraremini, sed sineretis eos ipsos divites esse, ut ipsi nos adirent, ad coenam rogarent... nimirum ut vobis ostendere possint lectos, mensas ac pocula, quarum rerum nulla sit utilitas, si sine teste possideantur...

Velenský: kdybyste jimi zhrdali a na ně nedbali, ani k stříbrným vozom očí byste upierali, ani v rozprávkách na smaragda v prstenu zadielaného ohledali se, ani roucho někdy hmatajíce měkkosti se divili, ale nechali byste jich, nechaťby sobě bohati byli, bezpochyby by býti musilo, aby samodíc oni k vám chodili, k večeři prosili, jistě aby vám ukázati mohli postele, stoly, picí nádoby, kterýchžto věcí by nebyl žádný požitek, kdyby bez svědků jmíny byly...

Komenský: kdybyste vy těmi věcmi zhrdali, na ně pozoru neměli, jejich nádhernostem očí neopírali, v rozmlouvání na smaragd neb rubín na prstě třpytící se neohledali, roucha měkkého neohledovali, summou nechali je, nechaťby sobě bohati byli... sami by zajisté k vám chodili, k sobě zvali a prosili, jen aby měli l omu své krásné postele, stoly, koflíky, roucho, prsteny atd. ukazovati, a aby byli, kdoby se tomu divili: poněvadž taková jest všech lidí povaha, že jim žádné jmění bez svědka příjemné a veselé nebývá...

Lukianos (Erasmus): ut cogitetis omnibus brevi decedendum e vita: et illis depositis opibus et vobis relicta paupertate.

Velenský: abyste myslili, že brzce všem vám jest zemříti, i jim složícím s sebe bohatství, i vám opustícím chudobu.

Komenský: myslte, že krátký jest nynější život váš, brzy bude vám i oněm zemříti: vy tam necháte své chudoby, oni svého bohatství.

Lukianos (Erasmus): omnes postularunt, ut omnia bona facerent omnibus communia, ut ad singulos illorum sua pars rediret.

Velenský: ovšem žádali, abych všecky dobré věci učinil obecné, aby každému z nich jeho díl se dostal.

Komenský: Rádižby oni tomu, abych všecky věci dobré obecné učinil, a aby každému z nich díl toho se dostal.

Podle těchto některých souvislostí je jistě patrno, že Komenský závisel těsně na Lukianovi. Těchto shod jest ovšem více, na př. pojem hodů bohatých souvisí se saturnaliemi, počet chudých hodujících občasně zvaných jest určen shodnou číslicí čtyř až pěti a pod. Komenský používal jistě překladu Velenského. Je to patrno na doslovném rázu

přejatých vět, třebas jsou leckde přestilisovány a rozhojněny v duchu doby.

Komenský znal ovšem i druhý překlad Velenského, Erasmova Rytíře křesťanského. Jeho ideál je vtělen v myšlenkové pásmo dopisů, pojednávajících s Kristem o chudobě a bohatství, třebas se tak stalo jen v osobité zkratce. Také názor na svěřenskou podstatu každého pozemského jmění a nutnost správného šafářování s ním je totožný, ohlásil se konečně i u Paprockého. Erasmem obíral se Komenský vůbec dlouho. Vliv jeho Adagii je na př. patrný i na souboru Komenského Adagiorum Bohemicorum farrago aneb Moudrost starých Čechů (předků) za zrcadlo vystavené potomkům. Komenský znal jistě i názor Paprockého, zejména erasmovskou myšlenku, že pozemské jmění je lidem jen svěřeno a že jsou odpovědni za to, kterak jím hospodaří, zda v prospěch druhých, zejména chudých. Komenský šel za Paprockým i v tom, že dokladovou látku k otázce bohatých a chudých přejímal hlavně z Písma a z církevních Otců, že ji uvedl v myšlenkovou spojitost se základním textem a ustrojil ji organicky v souvislé pásmo vlastních myšlenek, takže někde citáty připadají ilustrací základního textu a někde docela tvoří i základnu díla.

V tomto duchu a tvaru ustrojil Komenský i svého Truchlivého (I. 1622, II. 1642). Je to rozhovor Truchlivého, Rozumu, Víry a Netrpělivého s Kristem o právě nastalé tragedii národa. Byli-li Listové hádkou s bohem o chudé, Truchlivý byl posunut do vyšších osudových poloh a dal se do hádky s bohem o národ, o tohoto největšího chudého, jemuž je třeba Hospodinovy pomoci. Tu bylo ovšem vše zmocněno, vzlet i žal, slovo nabylo někde až antického tragického pathosu a žalmické vzrušené elegičnosti v apokalyptickém ražení. Kristus tu mluví podobně jako k chudým, ale také daleko vzrušenějším duchem, srdcem i slovem, v masce Komenského trpícího i věřícího v nedobytný Hospodinův hrad. I tu myšlenkový řetězec pokračoval dále a vinul se až k Balbínovi, k jeho Obraně, k této vášnivé obžalobě ochuzeného národa, učiněného tíhou doby národem nejchudším a nejubožším. Sociálně revoluční prvky byly tu namířeny proti zlému šafáření s národními i lidskými věcmi, jak je prováděl na př. Martinic, o to ovšem prudčeji, naléhavěji a vzrušeněji, že tu přibylo k sociálnímu hoři i hoře národní, že tu šlo o chudého člověka i o zchudlý a bezmocný národ. Zvláště konec XVIII. kapitoly Obrany souvisí s některými myšlenkami předchůdců brojících proti zlému nakládání s chudými a bezbrannými, jak to vyslovoval Komenský: „nechť jakýmkoli názvem se honosíš, nech jsi proslul nebo zhyneš s titulem rady nebo komisaře nebo aktuára

písaře, sekretáře nebo visitačního nebo revisitačního vyslance nebo jeho náměstka, — jestliže však jsi radou nebo skutkem k tomu pracoval, aby chudí byli utiskováni, aby pot nešťastných vesničanů byl vyssáván a srkán, aby jedněm bylo ulevováno a druzí byli přetěžováni, nebo jestliže jsi, chtěje se zalíbiti nebo ujíti panovníkově nemilosti, z pochlebenství, ze strachu nebo pro zisk mlčel, když bys byl mohl mluviti a ve prospěch zubožené vlasti slovo ztratiti, nebo jsi dokonce prodejným jazykem nebo perem souhlas projevil: krev ubohých padne na tebe a syny tvé! Dělej co dělej, i kdybys denně bohu obět znovu a znovu přinášel, denně zpovědníky obtěžoval a denně božské tělo Kristovo a krev přijímal, ortel na sebe uvalíš. Kristovo tělo jsou na světě chudí, praví sv. Augustinus. Vydej a vyvrhni, nešťastníče, nejprve krev chudých, kterou jsi vyssál! Pod napřaženým ramenem boží spravedlnosti stojíš za živa i ve smrti, vinník tolika zločinů, které nemohou býti vykoupeny pobožnostmi, nýbrž toliko spravedlností odpykány. Bůh nechť každému odplatí dobře či zle podle jeho zásluh o vlast. Toť je moje obžaloba, i když je snad opožděná, ale jistě pravdivá je a spravedlivou nikdy nepřestane být“ (přel. M. Jarolímková).

Balbín psal tu vlastně o padesát let později druhého Truchlivého, další hádku o národ. Spolčil otázku chudoby i národa a přednesl ji bohu i našemu prostředníku mezi ním a námi, sv. Václavovi. Nepochybuji, že Komenského znal, zejména to, co o chudých i o národě propověděl. Jeho Labyrint se mu líbil, uvedl jej i v Bohemia docta (Candidovo vyd. 207). Při Komenském vzrušovala jej i výmluvnost, slovní pohotovost, půvab, učenost i pohrda světskou marností, jak sám doznal. Balbín byl ještě příliš prodšen naším reformačním vznětem, než aby mu nebyl Komenský blízký. Měl i dosti vzácné odvahy vše to projeviti. Proto jeho podobnými projevy byl kruh všeho tohoto přemítání o chudobě a o národě z reformačního období v protireformační době opožděně uzavřen. Byl tak postaven i most naší souvislosti z minulosti do tehdejší přítomnosti, aby se nezbořen pnul a klenul dále, až do nového údobí.

Albert Pražák

Julius Słowacki v české literatuře.

V českopolském literárně srovnávacím bádání novější doby je nutno zdůraznit dva hlavní problémy: Mickiewiczův a Słowackého. První z nich byl sotva nadhozen ve starších studiích Máchalových a Kvapilových a v novější práci Heidenreichově, kdežto problém Sło-wackého byl až podnes zcela opomíjen.

Ve svých dosud nevydaných pracích snažil jsem se o vyřešení obou problémů. Zprvu v povšechném rámci romantismu, pak každý problém zvláště s posunutím časové hranice až do doby nejnovější, při čemž se ukázalo, že pokud jde o Mickiewicze je možno tento terminus ad quem uzavřít datem smrti Vrchlického, kdežto problém Słowackého sahá časově mnohem dále. Neuzavírá ho ani překlad „Krále Ducha" od Adolfa Černého, vydaný těsně před válkou. Naopak: prohlubuj i v Čechách se již šířící poznávání poslední mystické fáze tvorby autor „Genese z Ducha".

Pokus o synthetické pojetí výsledků bádání o problému A. Mickie-wicze v české literatuře jsem uveřejnil před několika lety ve „Slavi (1939, XVII, str. 135). Nyní činím totéž, shrnuje studie o Słowackém z českých ohlasů jeho díla, což mi kromě toho umožňuje postavit vedl sebe, třebaže jen zcela zběžně, avšak v jedné a téže perspektivě ob tyto důležité problémy. Tentokráte kladu hlavní důraz na otázk Słowackého, a čtenáře, který se zajímá o podrobnější srovnání, odka-zuji na výše uvedený článek o Mickiewiczovi.

Především je nutno zdůraznit, že oba problémy — Mickiewiczů i Słowackého — nejsou ani svým časovým rozpětím na české půdě, ani svou podstatou jednorodé.

O Mickiewiczovi dovídají se čeští „filologové" téměř hned po jeh vystoupení v r. 1822—23, a několik let poté seznamují se s ním dokonc osobně v Praze (1828) a navazují s ním písemný styk (Hanka, Kollár Mickiewicze-básníka doprovází světový věhlas, který čeští buditel přijímají bez výhrady.

Neznamená to však, že by i v praxi dali na sebe působit romantis mem Mickiewiczova díla, které již svou povahou poesie inspirační j

jim cizí. I když toto dílo, jako Jungmann, skutečně poznávali, naprosto je nepojímali s hlediska nového romantického umění, nýbrž s hlediska slovansky tendenčního. S tohoto stanoviska bedlivě sledují životní osudy a tvorbu Mickiewicze-básníka a Mickiewicze-profesora slovanských literatur v Paříži. Mají mu mnoho co vytýkat nejen pokud jde o filologii, ale i ideu všeslovanskou.

Z toho vyniká charakteristický negativ Mickiewiczowa kultu v Čechách, složený z takových protikladů, jako je uznání a obdiv vedle odporu ba i odsouzení (Kollár). Mickiewicz se totiž v Čechách neobjevuje jako jednolitý literární problém, ale jako spleť různorodých otázek (panslavismus, slovanská filologie, národopis a dokonce otázka metriky), mezi nimiž nebylo místa pro romantismus.

A tak v seznamu překladů objeví se Mickiewiczova balada zprvu nikoli jako skladba romantická, ale jako lidový „ohlas", který bohatě oplodní českou baladu počítaje v to i Erbena.

Jako romantik proniká Mickiewicz teprve do mysli, obraznosti a citovosti K. H. Máchy a několika jeho epigonů — ale opět cestou zcela zvláštní, a to jako Tyrtajos listopadového povstání.

K. H. Mácha poznal a vssál celého Mickiewicze zastaviv se teprve před „Panem Tadeášem". Václav Štulc ho celého přeložil, ovšem rovněž s výjimkou šlechtické epopeje. Pronikání Mickiewicze-romantika uskutečňuje se tedy v širokém měřítku v družině Máchově v letech třicátých, kdy současně z podnětu Čelakovského je do Čech uváděna Mickiewiczova balada v rámci zmíněné již oblíbené formy českých buditelů. Je to tedy zjev o mnoha tvářích, z nichž jedna, časově nejvzdálenější, panslavistická, pozvolna se rozplývá, zatím co ty druhé, napřed revoluční a po ní romanticko-poetické, jsou stále výraznější.

Těmito různými směry pokračuje evoluce českého kultu A. Mickiewicze. Je nejslabší v letech 1860—70 (Neruda a Hálek), později opět oživuje, doplněna dvěma významnými díly („Dziady" a „Panem Tadeášem"), aby ve tvorbě J. Vrchlického všechny její možnosti se zdály vyčerpány, přesto, že tomu stále ještě tak není, jako ostatně u každé nesmrtelné hodnoty.

Słowackého problém v Čechách je v mnoha směrech jiný. Je jednotný a jednorodý. První „objevil" Słowackého K. H. Mácha, třebaže jenom pro sebe. Objevil ho jako byronistu. Po Máchovi se o Słowackého velice zajímal, třebaže ne z ryze esthetických důvodů, teprve J. V. Frič, který ho přivedl v Čechách do obliby.

Tato obliba se počíná lety šedesátými, to jest v období největšího poklesu kultu Mickiewiczova; jako by veliký soupeř Słowackého pře-

chodným ustoupením do pozadí chtěl mu i v Čechách popřáti posmrtného vítězství. Toto vítězství způsobí, že také v české literatuře je Słowackého osobnost a umělecká literární hodnota záhy srovnávána s Mickiewiczem a mnohé spisovatele uchvátí tak, že se věnují výhradně dílu Słowackého.

Nejstarší překlady ze Słowackého ideově navazují na Fričovu thesi „Dopisů o Słowackém". Vycházejí tiskem v revolučních letech 1863—4. Nejstarší z nich — „Mnich" a úryvek „Zmije" — toť „vieux jeux" zpožděný ohlas byronismu a polského orientalismu, pokusy, které do sebe vssál a přetvořil již Mácha. Kdežto třetí překlad, „Agamemnonův hrob", je v českém básnictví již úplnou novinkou, která se objevuje v několika odlišných versích a zanechává stopy v českých skladbách původních.

Monografie o Słowackém od A. Małeckého vydaná v r. 1866—7 znamenala přelom Słowackého kultu nejen v Polsku, ale i v Čechách. Tuto monografii a po ní následující vydání posmrtných spisů Słowackého poznává v Krakově, přímo u pramene a na prahu života, krakovský student Antal Stašek, plně prosáklý polskou atmosférou. Stašek vstupuje do literatury jako ctitel, napodobovatel a epigon polského romantismu a po Fričovi druhý průkopník Słowackého kultu v Čechách.

Hlavní Staškova zásluha spočívá v tom, že ve zkratce seznámil českého čtenáře s obsahem díla Małeckého („Julius Słowacký a jeho doba", „Osvěta" 1872) a zároveň obohatil řadu překladů (rozmnoženou překladem „Otce malomocných" od J. Golla v r. 1869) o „Anhelliho".

Ve vlastní tvorbě byl Stašek po více než deset let epigonem polského romantismu, z něhož již plnou měrou čerpal K. H. Mácha, ovšem v období vrcholného rozkvětu tohoto literárního směru.

Stašek činí podobně, avšak již nad hrobem romantismu. Při tom nepřetváří, jako autor „Máje", ale téměř mechanicky opakuje romantické motivy ve všech svých jinošských básních. S oblibou napodobuje postoj, gesto a situaci Słowackého Kordjana, jako i zvolání z „Agamemnonova hrobu", vzdechy Anhelliho a všeobecnou apostrofu „Krále Ducha". Ale rovněž Słowackého dramata „Marie Stuart", „Mazepa", „Lilla Weneda", „Balladyna", „Mindove" v široké míře zároveň s jinými zjevy polského romantismu ovlivňují práci tohoto povídkáře zbloudilého mezi polské romantiky — nežli se posléze vrátí ke své vlastní novelistické tvorbě, kterou svou literární činnost započal („Z horské krčmy", prý podle episody z „Pana Tadeáše").

Zatím se překlady množí a objevuje se spisovatel, který svou celou životní práci zasvětí šíření kultu Słowackého. Nejstarší překlady Oto

kara Mokrého vycházejí v r. 1875, první souborný svazek již příštího roku, druhý v r. 1880. ,,Balladyna" v r. 1893, ,,Lilla Weneda" v r. 1896.

Po celý život pracuje Mokrý ,,con amore", v bezmezném nadšení Słowackého dílem, které poznal dokonale v celém jeho rozsahu, nevyjímaje období mystického. Pokud jde o toto období, připadají mu však potíže překladatelské ba i vydavatelské nepřekonatelnými.

Obdiv pro Słowackého se zrcadlí jasně ve vlastní skromné tvorbě Mokrého: v orientalistických stylisacích ,,Araba" a ,,Mnicha", v ohlasech lyriky a především v motivu zřícenin, transponovaném přímo z ,,Agamemnonova hrobu". Děj ,,Jana Bieleckého" se obráží zřetelně v básni ,,Na dívčím kameni" kromě dalších ohlasů z ,,Balladyny" a ,,Lilly Wenedy". Episoda z básně ,,Ve Švýcařích" se nečekaně opakuje v povídce ,,Mladé snění".

Současně s Mokrým vystupuje jako překladatel Słowackého František Kvapil (pseud. Fr. Žherský) a je zajímavé, že překládá rovněž ,,Jana Bieleckého", z něhož se takto objevují dva úryvky najednou. Verse Mokrého brzy poté přejde do první české anthologie polské poesie (Fr. Vymazala), kde jak počtem přeložených básní, tak jejich zařazením Słowacki se vyrovná Mickiewiczovi — ovšem stále ještě s výhradou dramat. Tuto mezeru, nad níž si Mokrý posteskl, vyplnilo alespoň zčásti české divadlo v Praze v r. 1879 pečlivým provedením ,,Mazepy", který však neměl trvalejšího úspěchu.

Nicméně v těchto letech osmdesátých ujímá se i v Čechách jméno Słowackého, jako rovnocenné s Mickiewiczovým — a Jan Nečas mu dokonce dává přednost před Mickiewiczem, překládaje ,,Navštívení pyramid", ,,Chvíli myšlení" a ,,Autorovi tří žalmů". Díky těmto překladům jeví se polský tvůrce v novém světle: jako slovanský Byron, cestovatel, poutník, orientalista moderního typu, subtilní tvůrce autobiografické básně, bojovník za nový věk lidstva. Podotkněme ještě, že v r. 1875 vydané ,,Listy matce" zpřístupňují Słowackého dílo po jeho nejintimnější, to jest lidské stránce díla, z čehož těží několik článků čerpajících látku ze zmíněných ,,Listů".

Takový je stav věcí, kdy české básnictví dosahuje svého vrcholu poznamenaného třemi velikými jmény: Jaroslava Vrchlického, Julia Zeyera a Otokara Březiny.

Poměr těchto básníků k dílu Słowackého je positivní, avšak v podstatě odlišný. Všichni tři se jeho dílu obdivují a ,,koří" (výraz Vrchlického) — avšak každý po svém způsobu a proto i žeň jejich je různá.

Nejvšestranněji poznal dílo Słowackého J. Vrchlický. Poznal je ve spojitosti s básnickým dílem obou druhých polských ,,věštců" a za-

řadil je v definitivně přijatém pořadí: Mickiewicz-Słowacki-Krasiński, to jest na druhé místo po Mickiewiczovi.

Znalost celého polského romantismu staví Vrchlického na tradiční stanovisko K. H. Máchy zároveň s Antalem Staškem a Františkem Kvapilem. Prakticky těží z této znalosti v prvním desítiletí vlastní tvorby, předjímaje takto časově Zeyera i Březinu. Zná Słowackého díla dozrálá až k prahu mystiky, tento práh však nepřekročí. Z těchto děl čerpá Vrchlický zejména ve svém italském období: v básních podzimních, v erotikách, v povídce ,,Mor“, v mysteriu ,,Eloe“, v básni ,,Tvardovski“, kromě toho ovlivněné Mickiewiczem i Krasińským. Z prací Słowackého nejmocněji zapůsobila na Vrchlického báseň ,,Ve Švýcařích“, ,,Hymnus při západu slunce“, ,,Lilla Weneda“, ,,Poema Piasta Dantyszka“, ,,Otec malomocných“, ,,Anhelli“ a ,,Kordian“.

Julius *Zeyer* vstupuje na literární dráhu téměř současně s Vrchlickým, ale konkretní stopy dojmů z díla Słowackého zrcadlí se v jeho díle teprve v osmém a devátém desítiletí minulého století. Ukazuje se, že autor ,,Neklana“ přesto, že udržoval živé styky s polskými modernisty, přesto, že ve své knihovně měl i díla Słowackého a mezi lumírovci platil za největšího ctitele tohoto polského romantika — ve skutečnosti poznal jen nepatrné zlomky jeho básnického díla.

Zeyer se nadchl ,,Balladynou“ a dobře znal ,,Mazepu“ a ,,Lillu Wenedu“ patrně nikoli z originálu, ale z překladu přítele O. Mokrého. Tato částečná znalost je však významná tím, že zahrnuje právě dramatické dílo polského romantika, které je v Čechách poměrně nejméně známo a oceněno. Zeyer si ho vysoce cení: o ,,Balladyně“, která se na českém jevišti dožila nebývalé porážky (prý vinou režisérovou) vyslovuje se Zeyer s vrcholným nadšením.

V praxi zřetelně a hojně vytěžil ze tří zmíněných tragedií Słowackého, jak ve své epice (,,Čechův příchod“), tak i v pracích dramatických ,,Doňa Sanča“, ,,Neklan“, ,,Radúz a Mahulena“ a ,,Libušin hněv“.

Žádných jiných stop z četby Słowackého jsme v díle Zeyerově neshledali. Analogie, které by se snad mohly nabízeti při paralelním srovnání mystiky obou básníků, nevybočují z mezí všeobecných *loci communes*. Zeyer nepoznal poslední tvůrčí období polského mystika, který vyšel z docela odlišného ovzduší nežli Zeyer a směřoval rovněž k jiným ,,konečným“ cílům.

Teprve Otokar *Březina* tuto mystiku skutečně poznal a do ní se zahloubal, bohužel teprve tehdy, kdy se již jako autor předčasně odmlčel.

Tento fakt zásadní důležitosti sděluje nám Březina sám (v kores-

pondenci). Kromě toho víme (rovněž z básníkova vlastního doznání), že polštině se učil již na telčské škole, kde četl Mickiewiczova „Konráda Wallenroda“, kde se tehdy již rozplakal nad „Anhellim“ a trvale nadchl „Beniowským“. Avšak v díle Březinově se neprojevil vůbec vliv těchto prací a pouze v ukrajinských povídkách Danšovského mohli bychom se dovolávat jistých ohlasů jinošských „kozáckých“ povídek Słowackého.

Na tom však srovnávací studium přestává — zejména nevysvětlí nám vlastní doznání Březinovo z r. 1901, kdy básník s důrazem konstatoval svou duchovní příbuznost s dílem Słowackého, ale zároveň prohlásil, že svůj „chrám“ vystavěl nezávisle na polském romantikovi.

Pokusili jsme se toto básníkovo objektivní doznání opodstatnit a vysvětlit tím, že jsme sebrali zásadní prvky, které životu i tvorbě obou básníků byly společné — jakoby vrozené. Podobnost životních vztahů (samota, přátelství, kniha, žena, příroda, okolí) se ukázala při bližším studiu spíše zdánlivá, nežli skutečná. Kdežto konkretní příbuznosti idejí (vedle neméně významných rozdílů) a příbuznost uměleckých prostředků se dají vymezit ve všeobecném rámci mystiky a v Słowackého poměru k modernímu umění, jehož byl předchůdcem. Březina tu skutečně objevil mnoho pravd, k nimž dospěl již dříve, a ve Słowackého symbolice, náladě a metafoře našel rovněž sobě blízký umělecký výrazový prostředek.

K tomuto vrcholu, na němž se setkali, dospěli oba tvůrcové, český i polský, cestou vlastní. Setkali se tu ve dvou zcela různých momentech. Słowacki pod vůdčí vlajkou nové „pravdy Boží“, za hlasitého hlaholu mohutných epických koncepcí, s apoštolským učením filosofických modliteb a traktátů — Březina v hlubokém mlčení a jako by se zatajeným dechem, v okamžiku, kdy se domníval, že poodhalil sotva cípek roušky z obrazu v Sais.

Na rozhraní dvou století a dvou generací rozvíjí se práce Františka Kvapila, zahrnující celou polskou poesii, velkými romantiky počínajíc. Dílo Słowackého je jednou částí této velké práce, částí, organicky spojenou s částmi jinými na téže vývojové linii. Díky tomu Kvapil lépe postřehne a pochopí vnitřní vztah mezi poesií Słowackého a jak romantismem, tak i neoromantismem, který se k této poesii vrací, a k Słowackému se hlásí, jakožto ke svému patronu.

Nestalo se tak hned. Posmrtný kult Słowackého v Polsku nejdříve podrobuje revisi hodnocení jeho díla předmystického a teprve potom přikročuje k vědeckému studiu Słowackého mystiky a především

v tomto posledním období básníkovy tvorby spatřuje zárodek a příslib umění novodobého.

Kvapil prožívá obě tyto fáze a tlumočí je českému čtenáři postupně řadou překladů a statí, které zahájil zároveň s Mokrým v roce 1875, a uzavřel knihou „Modré ostrovy“ (1928). V časovém rozpětí, trvajícím déle než půlstoletí, překládal Kvapil neúnavně řadu polských děl, zahrnutých do širokého rámce „soudobé“ poesie. Ze Słowackého překládá „Hymnus Boharodičce“, „Jana Bieleckého“, „Dumu o Václavu Rzewuském“, „Prokletí“, „Závěť“, „Agamemnonův hrob“, tragedii „Beatrix Cenci“, zlomky nevydané dosud „Lilly Wenedy“.

Kvapilovy články a stati jsou reflexem dvou fází polského studia Słowackého díla. V první skupině těchto rozprav, psaných v osmdesátých letech minulého století, čerpá Kvapil z práce Małeckého a z posmrtných spisů Słowackého, Małeckým vydaných, z „Dopisů matce“ a z různých monografií, které v díle Małeckého pokračovaly.

Druhou fázi tvoří na přelomu věků modernisté s Miriamem Przesmyckým v čele. Tu se pak objevují práce, které se zabývají především posledním obdobím Słowackého tvorby, a to s hlediska moderního umění.

Črty Kvapilovy, počínaje dojmy „U hrobu Slowackého“ (1899) jsou důkazem nového nazírání na dílo Słowackého. S tohoto hlediska usiluje český ctitel polské poesie o vlastní synthesu v pojednání „O Juliovi Słowackém“ (1908). Po Fričovi a Staškovi dospívá tu česká literatura k třetímu stupni poznávání Słowackého, perspektivu pohledu rozšiřuje na celé dílo polského romantika a upozorňuje na novodobé prvky tohoto díla.

Ve skromné původní tvorbě Kvapilově najdeme motto z neznámého v Čechách úryvku tragedie o „Horsztynském“ a zajímavý reflex „Agamemnonova hrobu“ ve „Zpěvech knížecích“.

Kvapil svou činností do jisté míry připravil půdu poslednímu a podnes trvajícímu úseku zájmů o Słowackého. Tento úsek lze rozdělit na dvě části, vztahující se ke dvěma datům: rok 1909 sté výročí básníkových narozenin a 1927, jeho triumfální pohřeb ve Vavelu. Obě data přivodila v Polsku značný vzestup zájmu o Słowackého, což se projevilo ovšem i v Čechách.

S datem stého výročí souvisejí nové práce překladatelské a theoretické, provedení „Beatrix Cenci“ v pražském Národním divadle, studie o náboženském vývoji Słowackého ducha od Emanuela Masáka a začátky vědeckého studia jeho mystiky.

S datem převezení básníkových ostatků do vavelské krypty souvis

především téhož roku vydaný překlad prvního rapsodu „Krále Ducha“, práce gigantická, které se tehdy podjal Adolf Černý a na níž pracoval po dvanáct let.

Tuto práci připravil a do jisté míry usnadnil E. Masák, který svými pojednáními a překlady zdůrazňoval poslední tvůrčí období Słowackého. V jubilejním roce (1909) vydal nový „Výbor Słowackého lyriky“, vybrav zejména skladby mystické, které tehdy byly téměř objevem. Následovaly ještě hojné citáty, jimiž proložil svá theoretická pojednání, která vyšla souborně v knize „K branám věčnosti“ (1918). Byly mezi nimi i první pokusy úryvkového překladu „Krále Ducha“ a výňatky z prací filosofických, zejména z „Genese z Ducha“.

Citátů použil autor jako ilustrací výkladu, snaže se po prvé v české literatuře komentovat a zpřístupnit poslední, nejobtížnější úsek Słowackého díla, který doposud uchvátil pouze jedince tak výjimečného a esoterického, jako byl Otokar Březina.

Této „tajemné vědě“ se přiblížil sice Fr. Kvapil, ale teprve moravský duchovní se pokusil ji objasnit za pomoci nejnovější vědecké literatury o tomto předmětu. Neoprostil se při tom od jisté tendenčnosti, dané jeho kněžským stavem, ani od popularisačního rázu, který za daných podmínek byl ostatně zcela na místě.

Avšak v posledních letech setkáváme se již také s vědeckým pojetím Słowackého mystiky. S tohoto hlediska píše svůj samostatný referát o stěžejním díle pojednávajícím o Słowackého mystice (J. G. Pawlikowského) Josef Matouš. Zároveň ohlašuje vydání překladu „Genese z Ducha“ („Mystika Słowackého“ v „Moderní revue“ 1916), bez jehož poznání studium Słowackého mystiky není myslitelné.

Překlad „Krále Ducha“ od Adolfa Černého není však pouze znamenitým příkladem básnických překladatelských schopností. Této práci přísluší výjimečné místo v seznamu překladů: skládá se z překladu a z komentáře, při čemž obě tyto části vznikly z dokonalého poznání díla Pawlikowského. Díky tomuto poznání překladatel jednak sám porozuměl skrytým tajům tohoto symbolického eposu, jednak je mohl srozumitelně podati čtenáři a připravit cestu těm, kteří by chtěli vniknout do tohoto jedinečného díla.

Práce Černého má tudíž všechny stránky vědeckého zvládnutí problému: je bezvýhradně objektivní, netendenční a prosta diletantismu, který vždy ohrožuje feulletonistickou rozpravu na námět tak ošemetný jako je „Král Duch“.

Mezi práci Masákovu a Černého přichází nečekaně pražská pre-

miéra ,,Balladyny", třetí to pokus představiti českému čtenáři ,,slovanského Shakespeara".

Divadelní porážka ,,Balladyny", kterou tolik zbožňoval Zeyer, a která měla tolik ohlasů v českém písemnictví — potvrzuje to, co jsem uvedl výše o diletantismu. Mám za to, že neznalost, neb též úmyslné znevážení ducha romantismu, z něhož toto dílo vzešlo, bylo hlavní příčinou pochybeného experimentu K. H. Hilara.

Posmrtné vítězství Słowackého není dosud úplné ani v Polsku a tím méně v písemnictví českém. Cesta k jádru gigantické náplně jeho díla — zejména té, která pod romanticko-mystickou skořápkou tají símě nového a nejnovějšího umění — byla sotva nastoupena. Mohou se jí dáti jak básníci, tak myslitelé, hledači nového krásna a nových spasitelských ideí.

Marian Szyjkowski

K výkladu Asanaginice.

1. Otázka Asanaginice, totiž studu Asanaginice, bývá vykládána dvojím protichůdným způsobem, jednak „psychologicky“, jednak „folkloristicky“[1]). Je však jisté, že nelze pomýšleti ani na výklad pouze psychologický, ani na výklad pouze folkloristický. Na jedné straně zvláštní osobní psychologie nemá místa v lidové epice, na straně druhé nelze doložiti z dinarského zvykosloví, že by bylo ženě zakázáno navštívit nemocného muže. Je tedy třeba předpokládat, že stud Asanaginice „nevyplývá sice prostě z obecného zvyku“, ale je přece „odůvodněn obecným zvykem“. Tomu máme rozuměti takto: dinarské zvykové normy nedávají přesný návod, jak si má vésti žena, když její muž leží zraněn ve stanu, ale zvyková norma dinarská obecně požaduje na ženě, aby měla stud před svým chotěm. Asanaginica se drží ve známé situaci obecného zvykového příkazu, aby žena osvědčovala k muži stud; chování Asanaginice se takto nám jeví jako rigorosní zachování předpisu zvykového. Toto rigorosní zachovávání povyšuje Asanaginicu nad ostatní ženy, ale jen ovšem v příkladném plnění sociálního příkazu. Ušlechtilá žena Asan Agy osvědčuje takové příkladné chování, jaké osvědčuje Černohorka, která neodnesla svého zraněného muže, protože „nemůže tak učinit ze studu“.

2. Jaký má smysl požadavek dinarského patriarchálního života, aby žena projevovala stud před svým mužem? Poukazujeme v té souvislosti na řád rituálního nářku nad mrtvými na Černé Hoře. Tento nářek je na Černé Hoře výhradně věcí žen; nad mrtvým naříkají zpravidla jeho matka nebo sestra, kdežto vdova je vyloučena z nářku nad zemřelým chotěm. Nářek vdovy nad mužem se pokládá za nedostatek studu; a o ženě, která se proti zvykové normě účastní nářku nad svým chotěm, zpívají se posměšné písně, že se brzy znovu vdá.[2]) Nelze dobře

---

[1]) M. Murko, Das Original von Goethes „Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga“ (Asanaginica) in der Literatur und im Volksmunde durch 150 Jahre. Germanoslavica 3, 1935, 354 a násl. — Murko zastává výklad folkloristický, ostatní literaturu v. tam.

[2]) Šaulić, Srpske narodne tužbalice, Beograd 1929, str. XVII. — Takovým výsměchem se nechce vyjádřiti, že by projevený cit byl falešný: jen se naznačuje, že nářek vdovy je stejně nevhodným chováním k choti jako opětný sňatek.

určiti, zda toto vyloučení vdovy z nářků nad mrtvým pochází z pradávna či vzniklo teprve v patriarchálním životě dinarském[3]); v rámci tohoto života může tkvíti smysl tohoto zvyku v tom, že se ženě v něm nepřiznává nárok na citový vztah k choti. Žena se podle jeho normy má stydět projevovat takové vztahy. Podkladem toho je odmítavý názor o citovém chápání sňatku: v instituci manželství není místo pro citové vztahy muže a ženy.

3. Některé varianty básně Asanaginice nemotivují chování Asanaginice pouze prostě studem. Jeden variant odůvodňuje stud její dodatkem, že byla mladou chotí. To je nepochybně pozdější přídavek, protože je v rozporu s místem písně o dětech Asanaginice; je to dodatek psychologisující. Jiný variant odůvodňuje chování Asanaginice nikoli studem, ale láskou. Ale tím vlastně jen blíž podrobněji motivuje stud, neboť, má-li se stud týkat citových projevů, je afekt studu úměrný k afektům citů. Motivování studu láskou je zřejmě pozdější; je to opět zásah psychologisujícího výkladu. Původní verse naproti tomu blíže stud nemotivuje. Nelze tedy vykládat báseň tak, že bychom hledali individuální motivy chování Asanaginice; výklad básně lze hledati jenom v tom, že se kolektivní norma plnila v příslušném společenství se zřetelnými individuálními rozdíly: jedny ani normu nesplnily v plném smyslu, jiné ji plnily příkladně, ba i přehnaně.

Pavel Trost

---

[3]) Zdá se, že toto vyloučení vdovy z nářku nad mrtvým není doloženo odjinud než z dinarského zvykosloví. Můžeme k tomu uvésti jen zvyk litevský, že vdova nesmí doprovázet chotě na hřbitov, nýbrž jen k prahu domu.

Benediktinské opatství rogovské v Dalmacii.

Předčasně zesnulý prof. Fr. Pechuška[1]) napsal k blížícímu se 600. výročí založení slovanského kláštera císařem Karlem IV. v Praze v Emauzích studii, v níž odpovídá na otázku, odkud přišli charvátští hlaholáši do emauzského kláštera. Pro slovanské filology je rogovský klášter v Dalmacii tím pozoruhodnější, že z něho pocházejí dva známé hlaholské rukopisy, a to benediktinská řehole a vzácný kodex známý pod jménem ,,breviář Pažmanský". Je pravda, že autor měl po ruce četné archivní práce, vydané Račkim, Kukuljevićem, Ljubićem, Bulićem Jelićem, Šišićem a j., přesto myslím, že ani Charvaté nemají tak pěkně ucelenou monografii řečeného kláštera a opatství, jako je tato, kterou po sobě zanechal autor.

Slavné kdysi opatství sv. Jana evangelisty v Biogradu na moru v Dalmacii bylo založeno v XI. stol. králem Petrem Krešimirem IV. (1058—74). Král projevil klášteru svoji přízeň několikerým udělením privilegií a darováním půdy, a jak o tom svědčí rogovský archiv, příklad panovníkův působil i na jiné šlechetné dárce v raných dobách kláštera i později. Ovšem že tato obětavá přízeň a rychlý vzrůst kláštera vzbudil i závist a hrabivost, a to nejen u laiků, ale i u kleru biogradského, biskupa Benu nevyjímajíc.

Horších útrap zakusili opatové rogovští za tuhých sporů mezi Benátčany a nástupcem krále Kolomana Štěpánem III. (1116—31) o panství nad dalmatskými městy, které skončily r. 1025 pro Biograd úplným pokořením. Do základů pobořený Biograd se od té doby nikdy více nepovznesl k bývalé slávě královského korunovačního města a zůstal po celá staletí pouhou vsí. Z trosek rozbořeného kláštera sv. Jana v Biogradu utekli se řeholníci na blízký ostrov Pažman, kde měli v místě Tkonu již od založení kláštera značný pozemkový majetek, a to ke kostelu sv. Kosmy a Damiána na pahorku nad Tkonem, jako k novému sídlu. Od té doby se začalo zváti původní opatství sv. Jana, podle hospodářského střediska v Rogovu zvané rogovské, podle nového

[1]) Dr. Fr. Pechuška zemřel 5. února 1939; jeho práce Benediktinské opatství rogovské vyšla v Č K D 1940.

sídla opatstvím sv. Kosmy a Damiána. I tento klášter, v novém sídle, zahrnovali domácí panovníci přízní. Štěpán IV. (1161—73) potvrdil klášteru majetek i stará práva, podobně král Bela II. (1173—96), Emerich a Ondřej II. (1205—35). Za papeže Řehoře VII. se dostalo rogovskému klášteru výsady exempce, podle níž rogovští opatové, jako „abbates nullius", nezávislí na místním biskupovi, byli podřízeni přímo sv. Stolici.

Do nových válečných útrap byl rogovský klášter zavlečen jako blízký soused města Zadru i pro své sympatie s uhersko-charvátskými králi. Benátčané viděli v nedalekém Zadru od dávna svého nebezpečného soupeře a ve snaze o nadvládu nad Jadranem vedli ustavičně spory a války s uhersko-charvátskými králi od r. 1070 až do r. 1358, v nichž spolu se Zadrem trpělo i širé okolí. Tak přirazili r. 1202 křižáci, na čtvrté výpravě do Palestiny, k Zadru, od něhož se hnuli teprv koncem dubna následujícího roku, když byli dříve vyplenili město a okolí.

Počátkem XIV. století rozpoutaly se nové boje o Zadar mezi Benátčany a uhersko-charvátským králem Karlem I. z Anjou, při nichž se opět zle vedlo klášteru sv. Kosmy a Damiána. V polovici téhož století Benátčané, zvěděvše, že uhersko-charvátský král Ludvík se chce zmocniti Dalmacie a hlavně města Zadru, jakožto klíče k ní, předešli krále náhlým útokem na Zadar a zmocnili se města i tvrze na blízkém Pažmanu. R. 1348 uzavřeli sice s králem Ludvíkem mír, ale mstili se krutě na všech, kdo stáli na straně králově, k nimž patřilo i opatství sv. Kosmy a Damiána. Sotvaže opanovali kraje, v nichž se prostíraly pozemky rogovského opatství, klášter neměl pokoje; jeho statky a práva byly bez ohledu šlapány, klášter i kostel se všemi budovami byl srovnán se zemí. Řeholníci, zbaveni domova a bezmocní proti násilí na nich páchanému, rozprchli se hledat útočiště a zastání proti Benátčanům. Tak se asi dostali někteří z nich k samému markraběti Karlovi, potomnímu císaři Karlu IV., neboť dobou i obsahem se s těmito událostmi shoduje vše to, o čem se zmiňuje papež Kliment VI., na základě zpráv markraběte Karla, v konstituci ze dne 9. května 1346, zaslané pražskému arcibiskupovi Arnoštovi, která předcházela zakládací listině císaře Karla IV. z r. 1347 o založení slovanského kláštera v Emauzích. Tím se také řeší otázka, odkud přišli slovanští mnichové-uprchlíci, o nichž mluví papežská konstituce, do nově pro ně založeného kláštera sv. Kosmy a Damiána v Praze mezi Zderazem a Vyšehradem.

Takto dosáhl autor účelu, pro který svou studii konal a články psal; líčiti dále osudy řečeného opatství vymyká se rámci mého referátu; dotknu se jen krátce hlavních událostí. Nástupce opata Michaela, který

výše řečené útrapy kláštera prožil, Řehoř, utekl se osobně k papeži do Avignonu, ale ani přízeň papežova mu mnoho nepomohla. Teprve novým mírem, uzavřeným mezi králem Ludvíkem a Benátčany r. 1358, si Dalmacie poněkud oddychla a i rogovský klášter se dostal pod nového vladaře, pod nímž vzešla klášteru jitřenka lepší budoucnosti; mimo to měl klášter štěstí i v tom, že aspoň v prvních letech nové éry byl řízen opaty, kteří se poctivě snažili zahladiti stopy válečných hrůz.

Nové hrozné pohromy valily se na Bosnu a Dalmacii v 2. polovici XIV. a XV. stol., totiž Turci. Z Bosny, kterou zabrali, podnikali loupeživé výpady do dalekého sousedství. Také kostel a klášter v Rogovu byl několikrát zpustošen, zejména od r. 1499, kdy byl vypálen, ustavičně upadal. Zmínky zasluhuje, že známý arcibiskup zaderský, Matouš Karaman, když viděl na vlastní oči chátrající klášter, ustrnul se nad ním a dal jej opraviti, jak o tom svědčí dodnes deska a nápis z r. 1746 nad hlavním vchodem. Také ve zprávě papeži Benediktu XIV. z r. 1754 líčí stísněné poměry zmírajícího kláštera.

Poslední rána stihla klášter a kostel sv. Kosmy a Damiána v době napoleonské. Osvícenstvím zasažený správce Dalmacie, Vincenc Dandolo, jako jinde omezoval a rušil kláštery i zde; v počtu postižených bylo též opatství rogovské, po jehož zrušení erár zkonfiskoval, co tu ještě z dávných dob cenného zbylo. Poslední z mnichů, který přečkal tuto neblahou katastrofu kláštera a kostela, Petr Pletikosa, zachránil farnímu kostelu v Tkonu mimo jiné několik zlomků psaných hlaholicí a výše vzpomenuté pergam. kodexy, reguli Rogovskou a Pažmanský breviář, oba jsou nyní v archivu Jihoslovanské akademie v Záhřebě.[2])

Práce Pechuškova končí chronologickým seznamem rogovských opatů od r. 1060—1808, počtem 45, a jest ozdobena vkusnými obrázky kostela, kláštera i okolí (5). *Vajs.*

[2]) Viz o nich v mé Rukověti hlaholské paleografie z r. 1932; tamtéž i příslušnou literaturu na str. 150—151 a 157.

Osud a tragická idea ve valdštejnské dramatice.

Ve valdštejnské dramatice je nám stále vycházet z trilogie Schillerovy a stále se k ní vracet. Je to názorný doklad, jak tvar, ve kterém thematika dosáhla své umělecké krystalisace, svou uměleckou vahou proráží hranice svého národa a jazyka a jako svézákonná danost působí opět na jiné národní literatury. V tomto případě ovšem více negativně než positivně pro vlastní thematiku; hodnota a významnost Schillerova uměleckého činu stojí nad touto thematikou s výstražným „noli me tangere".

A přece je to thematika opravdu internacionální. Vzpomeňme si, že už za života Valdštejnova byly hry latinské a dvě německé (od jediného autora), hra španělská, kterou v Madridě r. 1634 sundali se scény, když došla zpráva o zavraždění Valdštejnově, už r. 1639 byla vytištěna anglická hra Glapthornova, r. 1647 je už německá hra Ristova, bohužel ztracená; z konce XVII. a začátku XVIII. století jsou divadelní cedule o valdštejnských hrách, provozovaných kočovnými divadelními společnostmi, z nichž některé ukazují na anglickou předlohu Glapthornovu; hry pronikají potom i do jižního Německa a Rakouska. To vede už k vlastním předchůdcům Schillerovým, k ztracené německé hře divadelníka Steinsberga, tištěné v Praze 1781, k poměrně uměleckému zpracování oldenburského rady Halema z r. 1785 a k německému kusu plzeňského herce a později knihkupce Jana Nepomuka Komárka, tištěnému v Plzni 1789 a hranému v Plzni 1791 a brzy nato v Lipsku 1793 hereckou společností tohoto Komárka, jinak též autora kusu o Faustovi a Přemyslovi. Ztracená česká hra valdštejnská od Václava Thama vyšla 1790. Začátky Schillerovy práce na této thematice sahají už do března 1796.

Platí-li slova Irmerova, že „není dějinné látky, která by se tak brzy a tak často stala předmětem dramatického zpracování jako historie Wallensteinova"[1]) pro dobu předschillerovskou, platí skoro opak

[1]) Sr. Georg Irmer, Die dramatische Behandlung des Wallensteinstoffes vor Schiller, Nord u. Süd, Breslau 1891, Bd 57, str. 260; dále A. N. Harzen-Müller „Wallenstein"-Dramen und — Aufführungen vor Schiller, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen, XXXVIII 1910, str. 57—68.

vzhledem k závažnosti látky pro dobu poschillerovskou; ačkoli thematika valdštejnská pronikla i do opery (je německá opera a tři italské z druhé poloviny XIX. století),[2]) dramatika valdštejnská po Schillerovi je poměrně chudá.[3])

Není divu. Významnost činu Schillerova ochromovala epigony a fascinující jeho vliv na dramaturgy byl tu už daleko dříve, než se různí literárněhistoričtí vykladači a hodnotitelé sjednotili na tom, že Schillera je třeba brát především jako tragika, a než přišli na to, že je tu výjimečný zápas německého ducha o tragedii a že v tomto úporném zápase je zase valdštejnská trilogie hlavním vítězstvím.

Zápas o tragedii je především zápas o vlastní tragičnost o ono citově ideové ústředí, které od prazážitku tragického oscilluje k tragickému světovému názoru, a je nikoli suchou ideou, ale stále živou a tvůrčí silou; je to zápas o onu tragičnost, která rozdělí oheň od vody, tmu od světla, čin od zločinu, slabost od moci, hřích od svatosti, řád od chaosu, pronikne dramatickou fabuli a stvoří děj, postavy ve vzájemném dotyku a vlnění a naplní prostor vnitřního divadla duše autorovy, aby se odtud přelila v slovesný útvar, z kterého vznikne útvar prostorového jeviště a odtud zase tragické dění v duši diváků, jsou-li ho ovšem schopni příbuzností a kulturně historickým stavem. Nazveme-li tuto tragičnost strukturně dynamickou ideou, budeme mít na mysli, že neběží jen o ideové schema, ale o sílu pronikající i do posledních výběžků tvaru; budeme mít na mysli, že v každém jednotlivém tvaru (jednotlivé tragedii) je uložen výsledek této tvůrčí síly, která je celá v duši autorově, a je ovšem součástí vyvíjející se formy tragické jako hlavní zdroj konstitutivní. V tragičnosti jako v základním formujícím ohnisku onoho dramatického druhu, který se zove tragedie (drama vůbec je pojem nadřaděný, rod, genre), podává se pochodeň nejvyšší tvorby od jednoho národa, kulturního společenství (ve smyslu ethnologickém) k druhému, a to přes věky do věků, od jednoho konce světa k druhému. V tragedii je proto nejlépe patrná nadčasovost a nadmístnost vyvíjející se formy.

Vyjdeme-li od tragické ideje-síly (dynamické ideje) v Schillerově trilogii a budeme-li mít na mysli strukturní význam této ,,ideje", jak jsem jej vymezil, a to i tehdy, když pro stručnost budeme mluvit o ,,ideji", tedy budeme-li stále na stráži proti banálnímu ideografickému

---

[2]) Sr. Harzen-Müller, l. c. 68.

[3]) Sr. Jan Krejčí, Valdštejn v dramatické a románové poesii německé, Český časopis historický V. 1899 str. 298 a n.; Eugen Rippl, Wallenstein in der tschechischen Literatur, Germanoslavica II. 1932—3, str. 521—544.

chápání ideje, která se pak může snadno zaměňovati za ,,obsah", nebo ,,schema", nebo dokonce hlavní ,,thema", musíme se octnout v žhnoucím kadlubu tragičnosti, tragické formy, z nichž vyšel Schillerův tvar. Procítíme znovu srážku mezi vůlí k moci a osudem, nazíraným kosmicky v běhu hvězd. Jestli podlehneme paušálnímu výkladu starších literárních historiků podle Kantova kategorického imperativu (,,hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon ve mně"), budeme na úplném scestí logocentrického chápání Schillerova díla dramatického. Musíme se ptát především: kde zanítil Schiller svou tragickou pochodeň? Neboť forma tragická se vyvíjela už dávno před ním. Literární historie už stanovila, jakými nárazy na něho působilo toto formové dědictví. Víme o jeho kolísání mezi logocentrickým názorem, který jej druhdy činil poplatným Kantovu rozumu a jeho zbožnění, idealismu, a mezi biocentrickým chápáním světa, kterým na něho působil hlavně Goethe, a — nezapomeňme — i Shakespeare.

Víme celkem dobře o dlouhém rozhodování Schillerově o volbě vnější formy stylu, o jeho konečném východisku z řecké tragedie; chtěl původně ,,simplicitu v plánu, konec hrdinské dráhy" jako v Agamemnonu nebo v Oidipovi a vnucovaly se mu při zmáhání ohromného materiálu dějového wallensteinské ,,Staatsaktion" Shakespearovy královské kroniky.[1]) Ale to všecko byly stylové hodnoty, které se měly podrobit tragičnosti; ta musila být teprve nalezena. Víme o tom, jak se Schiller oprošťoval od transcendentálního idealismu, jak se oprošťoval od sebe a od dramatisování sebe sama ve svých revolučních hrách. Víme z dopisu Vilému Humboldtovi (z 21./3. 1796), jak se učí pod vlivem Goethovým dívat na látku ,,realisticky" podle ,,povahy věci", jak je mu zprvu vzdálený Wallensteinův charakter, který ,,opravdu realisticky může interesovat jen vcelku, ale nikdy v jednotlivosti", víme z korespondence s Goethem, jak je mu nesympatický Wallenstein svou amorálností, jak historického generalissima císařova chápe jen jako prohnaného, zkušeného, démonického dobrodruha politického, jako proradného kondotiera; pro Schillera historický Wallenstein ,,nemá nic ušlechtilého, nejeví se mu v žádném životním aktu velký, má málo důstojnosti". Schiller neznal a nemohl znát ještě tehdy české prostředí, ze kterého vyrostl Valdštejn a českou tvář valdštejnského povstání. Teprve na radu Goethovu přemáhal odpor k vlastní historické fikci a chtěl se držet ,,předmětu", ,,historických skutečností", pokud je

---

[1]) Sr. na př. Hermann Schneider, Vom Wallenstein zum Demetrius. Untersuchungen zur stilgeschichtlichen Stellung und Entwickelung von Schillers Drama. (1933), tak str. 39 a n.

ovšem viděl a vidět mohl dávno ještě před objevným Rankovým dílem.

Schiller si teprve Wallensteina přibližuje „s čistou láskou umělcovou", a hledá nové nástroje pro zmožení úkolu. Neboť o to běželo: studenou „Haupt- und Staatsaktion", ke které Schiller „sotva mohl pocítit náklonnost", jak sám psal, „předmět tak cizí", jak mu mohl být jen „živý a zvlášť politický svět", uchopit tragicky, převést jej v „totalitu", krátce přetvořit jej „v tragickou fabuli".[1])

Bylo především nutno prožít vlastní osudovou tragiku. Je úplně chybné, vidí-li Görland v despotismu, který je protihrou hlavně v revolučních dramatech Schillerových, přetváření ideje osudu antických dramat.[2]) Naopak: Schiller musil překonat tento bouřlivácký kvas „in tyrannos", musil se vzdát tohoto subjektivismu a přetavit jej v nadosobní hodnotu. Vlastní heroický zápas s rozpadem těla o samu možnost tvoření, zápas o vnitřní tvůrčí svobodu, vedl Schillera k tomu, že zapálil svou tragickou pochodeň až u oltáře Dionysova na ohni Aischylově a že zaplála u něho už tím plamenem, který procítil plně Nietzsche. Aischylův nedocenitelný tvůrčí čin je představa světové spravedlnosti, kosmického prazákona. Aischylova *μοῖρα* je spíše odpor proti slepému osudu. Předaischylovský osud je spojen homérsky s vůlí bohů, někdy dobrou, ale častěji zlou; zlé vůle bohů potřebuje právě tragedie a v zlé vůli bohů je pozůstatek neblahé démonické přemoci, kterou nutno usmiřovat oběťmi, neboť „každé božstvo je závistivé a změny chtivé" podle Herodota. Zrod Aischylovy tragedie je tedy výboj lidského ducha proti vládě zlých démonů, jejich úradkům a věštbám, které spolu vytvářejí osud, krátce proti homérskému komplexu osudovosti. V Prometheovi Aischylos revolučně ztvárnil svůj mohutně tragický prazážitek: procítění kosmu velkou touhou po spravedlnosti a z toho vznikajícího řádu, který je namířen proti slepé náhodě — osudu i vůli bohů. Tímto kosmickým promítáním lidských vztahů předstihl Aischylos svou dobu, nejen homérskou theologii, leč i Sofokla, který zůstával v homérském zakletí země. Ale až toto kosmické promítání bylo teprve podkladem dionyského orgiasmu, kterým Nietzsche doplnil Aristotelův výklad tragičnosti.[3]) Dionyský orgiasmus, ve kterém se i bohové i lidský osud, a tedy i oběť hrdinova života, stávají jen episodami vševobsáhajícího dění, není možný bez kosmického procítění.

---

[1]) Sr. Benno von Wiese, Die Dramen Schillers (1938), str. 64 a n.

[2]) Albert Görland, Die Idee des Schicksals in der Geschichte der Tragödie (1913), sr. zejména str. 71.

[3]) Není zde místo řešit otázku vlivů a předchůdců Aischylových; vycházím z významové stránky výtvorů Aischylových a shrnuji ji v dynamické tragické ideji. Podporují to nálezy literárně historické. Sr. na př. to, co Wilhelm Schmid a Otto Stählin v Geschichte der griechischen Literatur (II, 1933 str. 184—5) praví o Aischy-

Teprve potom měla místo „vůle k životu, radostně vznikající v oběti svých největších typů“ (Nietzsche), ono dionyství, v němž Nietzsche uhádl most k psychologii tragického básníka. Jen potom mohla se zrodit „přes hrůzu a soucit“ „rozkoš vznikání, ona rozkoš, která zavírá v sobě ještě i rozkoš z ničení“ (Nietzsche), onen orgiasmus, ve kterém se tragičnost prolamovala k náboženskosti, ovšem k náboženskosti stále vyššího typu. Znakem této náboženskosti je cítění totality života a smrti. Vývoj tragičnosti k stále vyšším formám této kosmické náboženskosti: to je zdroj vývoje tragické formy. Na jejich etapách jsou a budou orgiastické výboje lidské duše („Seele“ ve smyslu Goethově, nikoli ducha, „Geist“, ve smyslu Kantově). To nazývám zaněcováním tragických pochodní.

Proto musil také Schiller jít k řecké tragedii. Shakespeare, který se mu vplétal do vypracování „státní akce“, musil ustupovat tragickému pojetí. Renesančně humanistický pesimismus Shakespearův, tragika, vznikající vnějším nárazem extrémních vůlí, nevykoupené a neradostné hekatomby smrti uprostřed vzrušených dějů, vypětí vůlí a pády v renesanční nicotu, třeba hluboko filosoficky komentovanou, to vše nemohlo být vzorem pro wallensteinskou trilogii, která se už vnějším tvarem hlásí k řecké tragedii; shakespearovská státní akce musila být změněna v „čistou, tragickou fabuli“. Prvotní chlad a „čistá láska umělcova“ (Schiller) mění se postupem práce v zaujetí, které vede k nové etapě tragičnosti. Do Wallensteina Schiller vložil svůj tragický prazážitek, své chápání osudu: v zápase a boji o dílo, o vnitřní tvůrčí svobodu objevil se mu osud jako něco souvisícího s totalitou života. Vidíme složky tragického aischylovského komplexu (smrt, bůh, prazákon spravedlnosti v kosmu), ale v jiném významu a seskupení. Stávají se jen atributy životní „totality“, „reality“ (obě slova jsou Schillerova). Orgiastický pud, rozbít své já, roztrhat pouta těla, aby duše splynula řádem osudu a světového prazákona s kosmickým životem, hlásí se ve Wallensteinovi, zklamaném lidmi, kterým chtěl vrátit mír v obnoveném jím společenství. Tak se končí srážka vůle k moci a osudu. Právě v době, kdy počal tvořit Wallensteina, byl Schiller na té cestě, na které později Nietzsche pochopil zrod tragedie z dionyského ducha. V pojednání o tragickém umění z oné doby praví

---

lovi: „Einflüsse der Chorlyrik, des Archilochos, Alkaios, Anakreon treten zutage, am meisten aber lebt in seiner sittlichen Weltanschauung der GeistSolons und dessen unverrückbarer Glaube an das Walten der Dike in Welt und Leben“. A dále (str. 186): „Der gewaltige sittliche Ernst, der seine Tragödien beherrscht, hat jedenfalls aus dem Geist des Hesiodos und Solon mehr als aus Sektenlehren Nahrung gezogen“.

Schiller, že slepé poddanství osudu je vždy pokořující pro svobodné, sebeurčující bytosti. Proto ho neuspokojují i nejlepší kusy řecké scény, kde se apeluje na nutnost a kde vždy zůstává nerozvázaný uzel („ein unaufgelöster Knoten"): „Aber auf der höchsten und letzten Stufe, welche der moralisch gebildete Mensch erklimmt, und zu welcher die Kunst sich erheben kann, löst sich auch dieser, und jeder Schatten von Unlust verschwindet mit ihm. Dies geschieht, wenn selbst diese Unzufriedenheit mit dem Schicksal hinwegfällt und sich in die Ahndung oder lieber in deutliches Bewußtsein einer teleologischen Verknüpfung der Dinge, einer erhabenen Ordnung, eines gütigen Willens verliert". To naplňuje také nakonec Wallensteina: je mu „blízká svatost", cítí se „vnitřně volný", je prost každé bázně před smrtí, pokládá za šťastného toho, kdo ukončil život, tak jako jeho milovaný Max: je to krátce už obětující se hrdina řecké tragedie s pocitem totality života a smrti, věčného vznikání a zanikání. Je tu už, ne-li dionyské opojení, tedy aspoň dionyský souzvuk.

Sevření osudového komplexu s vnějším dějem dosahuje Schiller hlavně symbolem hvězd. Ale není to pouze vnější skladební symbol, něco jako metafora z vlastní tvarové vrstvy poetického jazyka, tedy snad rys konstruktivní. Tento symbol roste přímo ze základní konstitutivní vrstvy a stane se součástí tragické ideje dynamické. Při tom je ovšem dramaticky velmi výrazný.

Víme o symbolu hvězd z Diltheyovy schillerovské studie, že je ve shodě s počtářským a systematisujícím duchem XVII. století. Dramaticky vystupuje u Schillera přání podrobit dění předvídající vůli. Ale zvláštní váhu má víra Schillerova Wallensteina, že všecky činy člověkovy jsou ve vztahu k zákonům kosmickým; to jsou ty moci osudové (Schicksalsmächte), nebeské síly („himmlische Gewalten"), ke kterým vede „žebřík duchů". Že to není jen pouhá astrologická pověra jako příkrasa morálního dilemmatu Wallensteinova, bylo už několikrát ukázáno, naposled Wiesem,[1]) který správně ukazuje na neotřesitelnost této víry u Wallensteina, i když se zklame v Octaviu Piccolomini. „Hvězdy neklamou, to se však stalo proti běhu hvězd a osudu. Umění je poctivé, ale toto falešné srdce přináší klam a podvod do opravdivého nebe". Paradox, který dostupuje až k tvrzení, že „tam, kde příroda kolísá ve svých základech, každá věda bloudí", jenom dosvědčuje sílu tragické ideje. Z této víry však plyne také tragická ironie Wallensteinova pádu. Morální hvězdné nebe kategorického imperativu překonal Schiller ve Wallensteinovi a naznačil tento boj v samém hrdi-

[1]) Benno v. Wiese, Die Dramen Schillers, str. 82 a n.

novi. Při té příležitosti, jak psal Goethovi, se přesvědčil, jak „vlastní morálnost je prázdná“. Ne nadarmo líčí protihru císaře a vídeňského dvora nejčernějšími barvami. V posledním dialogu Theklině s Maxem Piccolomini ještě jednou postavil proti sobě svatost kosmického prazákona a mravnost časnou, jejímž představitelem je Max, ne nadarmo zase syn zrádcův, to „věčně včerejší“, „obecné“, „zvykové“, „zděděné“, jak to nazývá Wallenstein (v Smrti I. 4) vším právem své geniální vladařské povahy, svého irracionálního poslání. Tragický prazážitek stává se takovým ohniskem tvůrčím, že přehodnocuje všecky vrstvy díla, zejména však vrstvu názorů filosofických. Idea osudu vychází z toho v novém osvětlení kosmickém a náboženském. Bylo by vděčné sledovat nejen strukturálně, leč i literárně historicky, působení tragické ideje Schillerovy v různých vrstvách tvaru, především ovšem v charakteristice a kontrastice postav a v motivaci thematického skloubení. Ale to není zde cílem a dotknu se toho jen částečně v pozdějším srovnání; jinak stačí číst s hlediska takto osvětlené tragické ideje výklady na př. Hohensteinovy,[1]) aby se oddělily snadno strukturní skutečnosti od výkladové metafysiky a vlastního „vciťování“.

Symbol hvězd a nové tlumočení osudovosti se pokládá za výtvor Schillerův. Ne zcela právem. Astrologický interes historické osobnosti, na který se Schiller zprvu díval s úsměvem osvícencovým, stává se symbolem víry v nebeské moci a věčnost života. Od předchůdců mohl vzít Schiller v tomto ohledu pramálo, jen právě astrologickou zálibu hrdinovu. Halemův Valdštejn spojuje s přízemní zbožností pěstování astrologie a hvězdy vstupují do děje jen motivem Seniovy předpovědi velké události a spojené s tím předtuchy Valdštejnovy manželky. Do děje vlastního tento rys nezasahuje. Teprve u Schillera je tedy vytvořen tragický charakter, který se stává v historii slovesnosti tak typický, jako na př. Herakles nebo Faust nebo Don Juan. Jde to dokonce tak daleko, že i historikové podléhají kouzlu této tragické osoby a splétají ji se svou dějinnou konstrukcí, jak je to na př. u Pekaře v charakteristice historického Valdštejna. Srovnání mezi Pekařovými historickými nálezy o připravované zradě Valdštejnově a mezi tragickým pojetím Schillerovým je v mnohém ohledu zajímavé; není to ovšem jen rozdíl mezi stavem historického problému v době Schillerově a u historika Schillera a naproti tomu v době Pekařově a u historika Pekaře. Je zde také souboj dvou protichůdných tendencí: u německého básníka úsilí

[1]) Friedrich August Hohenstein, Schiller. Die Metaphysik seiner Tragödie (1927).

ztragisovat postavu, u českého historika úsilí odtragisovat ji, úsilí jdoucí až do charakterové persifláže, která není vyvážena ani tou mírou trestající historické spravedlnosti v líčení bídného dvora vídeňského, jakou najdeme u historiků německých a poeticky na př. v německém románě Laubově, Döblinově, dokonce i v nacistickém Schreyvogelově, nebo v českém Durychově Bloudění.

Nuže, bylo už vyšetřeno, že symbol hvězd je koncepce Goethova; její básnické vpracování do tragické ideje náleží ovšem Schillerovi. „Astrologický motiv" vzbuzoval v Schillerovi původně nechuť „pro směs vážnosti a pošetilosti". Mluvil z něho osvícenec a racionalista. Až Goethe ho upozornil na to, že astrologická víra záleží na záhadném pocitu nesmírné celosti světa a ukázal mu s biologickou vážností, že nejbližší hvězdy mají vliv na počasí a vegetaci a že se nedá říci, kde působení přestává. Astrologii by Goethe nechtěl ani nazývat pověrou, podle něho „leží naší povaze tak blízko", je tak snesitelná a přípustná jako nějaká víra. „Může se jen stupňovitě jít stále vzhůru a nedá se říci, kde působení přestává", praví Goethe a sám „člověkovu předtuchu sama sebe" jako zaměření rozšiřuje na mravnost, štěstí i neštěstí.[1]) Tím pomohl Goethe Schillerovi k vlastní tragické základně: ke konfrontaci vesmírného dění věčného a chvilkové lidské historie. Z toho vyrostla tragická idea Schillerova Wallensteina.

Schillerův Wallenstein v historii slovesnosti žije svůj autonomní život jako podobné velké geniální výtvory. Je napodobován ať nápodobou shodnou ať protikladnou. Ku podivu málo je valdštejnských výtvorů v české literatuře; Irmer tvrdí sice, že „Wallenstein byl vždy od Čechů považován za jednoho z jejich sloupových svatých", ale to ovšem není pravda. Ale i když tu byl zvýšený zájem pro osobnost geniálního válečníka, byl zájem ukojen nadlouho kongeniálním výtvorem Schillerovým, ve kterém se dostalo i pochybným a temným stránkám historické osobnosti takového zjasnění, že nebylo si přát nic více. A bylo-li to z péra Schillerova, z péra autora, u Čechů podobně jako u jiných Slovanů tak oblíbeného a zdomácnělého, scházel dokonce i popud vytvořit si „našeho" Valdštejna. Scházel i v době novější, když se už česká dramatika postavila na vyšší úroveň; vždyť ještě v době, od které nás dělí generace, Schillerův výtvor na české scéně v nezapomenutelném výkonu Vojanově a v režii Kvapilově působil jako český originál svými všelidskými hodnotami a neskrývanou protihabsburskou tendencí. V německé dramatice znamenal Schillerův čin přirozené naplnění úkolu v oblasti scény. Vítězné zvládnutí předmětu, harmo-

[1]) Sr. Hermann Pongs, Das Bild in der Dichtung II. díl 1939 str. 14—16.

nické vyvážení všech vrstev tvaru, vyšlého z pravého tragického ohně; tím trilogie pronikala literárními generacemi a kanony postupujících škol a tradic jako moc a vzor, prolamující soudržnost jejich vlastností. Proto poté valdštejnské thema je zpracováno v německé literatuře epickou formou, která dávala možnost odchýlit se od tragické koncepce postavy. Ale nic z toho, co bylo napsáno (Tromlitz, Fouqué, Meinhold, Wickele, Herloš, Willkom a j.), nemůže se položit vedle trilogie Schillerovy. Až snad Laubův devítisvazkový román ,,Der deutsche Krieg" (1865), známý také v Čechách, ovšem nikoli tou měrou jako Herloszsohnovy romány ,,Wallensteins erste Liebe" (1844), ,,Die Tochter des Piccolomini", ,,Die Mörder Wallensteins". Teprve u Lauba jest odklon od postavy, vytvořené Schillerem, a to zčásti na základě historického studia, zčásti v ideologii ,,Mladého Německa" s heslem ,,in tyrannos": Wallenstein je tu megalomanský uchvatitel moci, chorý na duši i na těle.

Po Komárkovi a Thamovi, kteří předešli Schillera, se v Čechách sto let nikdo neodvážil na valdštejnskou postavu a thematiku jako hlavní předmět umělecké prózy; tím méně se ovšem mohlo dařit valdštejnskému dramatu. Činohra ,,Lazebník Fridlandský" od Václ. Klim. Klicpery (hraná v Stavovském divadle r. 1855), zpracování německé předlohy Wachsmannovy, má Valdštejna jako episodní postavu. ,,Malý král" Josefa Jiřího Stankovského (tištěno posmrtně r. 1881) zachycuje na veseloherní osnově sotva obrys schillerovské postavy. Stankovský chtěl vyvolat dobu před druhým generalátem Valdštejnovým a život v jeho pražském paláci r. 1631. Náznak spojení s emigrací má Valdštejna přiblížit českému oku. A tak ,,zárodky české tragedie o Valdštejnovi"[1]) mohly by být vskutku až tři hry z přelomu 70. a 80. let XIX. století; mají podobnosti v osnově, zápletce i kontrastice. Jsou to ,,Černé duše" Ladislava Stroupežnického (hráno v Prozatím. divadle 1877), ,,Blažej Grispek" Františka Duchka (t. 1884) a ,,Smiřičtí" Jos. Jiřího Kolara (tišt. 1887). Valdštejn ve všech třech hrách je episodní postavou, ale přitom nadějný spiritus agens za scénou. V ,,Černých duších" a ,,Smiřických" osnova zániku rodu Smiřických[2]) a Valdštýnova dědictví po nich vede k pokusům o politicko-společenský obraz, plným nepravděpodobných zápletek a romantických postav bez psychologického prohloubení. Vnější faktura tu je schillerovská, tu zas je zvlášť v charakteristice napodobení romantického historického

[1]) Sr. Miloslav Hýsek, Bílá hora v české literatuře, sb. Na Bílé hoře 1921 str. 136.

[2]) Podle Ant. Rybičky, Přední křisitelé národa českého II. str. 394, napsal už na této osnově nedokončené drama Václ. Alois Svoboda († 1849).

dramatu, které od Hugova ,,Hernani" působilo přímo i přes Německo[1]). V ,,Černých duších" je Valdštejn přímo příčinou všech zločinů Markety Smiřické, která, milujíc jej, chce uchvátit pro něho majetek sourozenců. Ale ona sama je v moci satanského astrologa Valdštejnova Belfegoria, který klame důvěřivého Valdštejna svými horoskopy. Postava podvodného astrologa Valdšteinova vyrostla z románů německých (v novele Tromlitzově ,,Der Page des Herzogs von Friedland" je Seni přímý nástroj Vídně, v románě Wickelově ,,Herzog Wallenstein in Mecklenburg" je Seni v rukou jesuitů atd.). Valdštejn schillerovsky věří, že ,,tělesa nebeská řídí osudy lidí", že jej ,,řídí k velikosti a slávě". ,,Hvězdy však praví, že jest mi souzeno, abych vládnul, panoval", hovoří k Marketě Smiřické a slibuje jí i sobě korunu královskou. Ale odvrací se od Markety, když se doví o jejích zločinech. Podobně přejímá vnější obrys charakteru od Schillera také Kolar, avšak dává svému Valdštýnovi přece jakousi politickou zákulisní akci; místo milostné zápletky dotýká se zde Valdštýna zápletka politická a rodinná, ve které mu je pomocníkem jezovita Kajetán. Ale právě účast na této rodinné zápletce bere Valdštýnovi vypůjčenou velkost s řečněním o ,,neklamném písmu věčných hvězd" a se shakespearovskou věštbou na konci: ,,Nad domem Valdštýnovým slávy hvězda plane, co stát se má — nuž, nechť se i to stane. Již trubte, kyrysníci, na pochod — nás volá válka — válka jest nám vhod". Překladatel ,,Valdštýnova tábora" (hráno v Novém divadle r. 1862) sžil se i jako herec s Schillerovým „Valdštýnem." Pravděpodobně nepřikročil k vlastní dramatisaci valdštejnského thematu z autokriticismu.

Duchkova hra ,,Blažej Grispek" jedná jako obě prvé v době krále Fridricha Falckého, jenže zde Grispek z Grispachu je pretendentem koruny české a lásky královny Elišky Stuartovny a chce toho dosáhnouti penězi a pomocí — Valdštýna, který ho zradí. Tato ,,státní akce" je zmotána dvojí nebo lépe trojí milostnou zápletkou; do nich zasáhne nakonec také Valdštýn. Valdštýn je zde bezohledný, smělý, úhořovitě obratný voják; chce se zmocnit české koruny jakýmikoliv prostředky. Víry v hvězdy a osud není. Vliv románu Laubova je velmi pravděpodobný. Podle Ottova Naučného slovníku napsal Duchek, jinak železniční úředník, mezi jinými hrami také hru ,,Valdštýn", která zůstala v rukopise, a hru ,,Gustav Adolf" (tišt. 1889); tato dramata byla prý ,,po českém venkově s úspěchem provozována" (Ottův slovník N. a odtud Rippl l. c. 529).

---

[1]) Sr. Jar. Kamper, Ladislav Stroupežnický, jeho život a dílo II., Č. Č. M. r. 1900 str. 435 a n.

Rukopisná hra Duchkova „Valdštýn“ (v divadelním archivu Nár. Musea č. 1881) je slátaninou historie a románových výmyslů bez dramatického skladu a smyslu. Valdštýn je tu líčen jako bezohledný a nízký ctižádostivec, který se chce zmocnit české koruny. Je však tahán za nos svým astrologem Seni. Jeho víra ve hvězdy a v „osud“, který ztotožňuje s českou korunou, je od začátku až do posledka až pitomá. Hloupé do krajnosti je pak, když autor po tom všem nechá promluvit Thurna „s velebným dojmem“ nad mrtvolou: „Žel! Zhynul dřív, než své chyby napravil. Mohlť býti průběhem dalšího života svého — českým mesiášem!“ Nešťastný autor neudělal naprosto nic v charakteristice svého hrdiny, co by opravňovalo k takové domněnce. Zde není ani náznak mravního zápasu. Ačkoli Duchek zasadil svůj „děj“ do českého aristokratického prostředí (ovšem je to změť neuspořádaná), nenašel zde nic z mravně náboženského zápasu doby. Jeho pojetí se kryje se Svátkovými romány; zejména jako Svátek v „Sasích v Praze“ líčí svého Valdštýna jako pořadatele exekuce staroměstské, jako zloděje královského fisku (ve scénách se Slavatou), jako zuřivce, všeho schopného, který bere do svých zvláštních služeb Devereuxe, „pomocníka katova z Dublina“, svého potomního vraha. Líčí ho jako bezcitnou zrůdu, nechávající popravit Reginu — Reginského, neznámou dosud dceru, převlečenou za důstojníka (předtím za malíře ve scéně až fraškovité). Duchkův Valdštýn zabil Bertolda z Valdštýna, o kterém se potom dovídá, že to byl jeho syn s paní Polyxenou z Lobkovic. Čtenář rukopisu, který se prokousal až sem, se ovšem nediví už ničemu v tomto světě převleků, náhod, nemožných historických situací (v jedné scéně král Gustav Adolf napomíná Fridricha Falckého a Valdštýna, kteří se dali do souboje: Mírněte se, pánové!), nekonečného tlachání lžihistorického rázu. Svátek byl Duchkovou musou. Ale v protireformačně a habsbursky vyvolaném, stále setrvačně pokračujícím a někdy vlastenecky a jindy zase nábožensky podbarvovaném snižování historické osoby klesl ještě o několik stupňů níže. Svátek se přece na konci svého románu ve svém historickém exkursu pokusil rehabilitovat Valdštejna v jeho úsilí o nové uspořádání střední Evropy na základě tolerance náboženské a národní. Toho se Duchek ani nedotkl. Zato přidal rysy groteskní marnivosti, až do směšnosti zabíhající (jeho Valdštýn soukromě sebe a paní Isabellu korunuje korunou, přinesenou klenotníkem z Milána, a dá si holdovat od Trčky a Kinského). Z tohoto zadubeného, omezeného, zločinného, marnivého, jedině koruny žádostivého fatalisty se tragická jiskra ovšem nevykřeše. Čtenář rukopisu zažije ovšem největší překvapení, když se doví, že si tuto hru a jejího titul-

ního hrdinu zvolil ke své benefici (někdy v září r. 1886) ve Švandově letním divadle — Eduard Vojan. Úlohu Reginy hrála Hana Kubešová, pozdější Kvapilová. Rozhodly asi vlastenecky působivé scény (tak poprava na Staroměstském rynku v I. aktě, scéna u Mostecké věže s hlavami popravených v II. aktě, scéna s Lamormainem ve IV. aktě a j.).

Po uvedených pokusech uchopit valdštejnskou thematiku, přiblížit se jí z českého prostředí trvalo zase více než celou literární generaci, aby vznikl ,,Posel" Viktora Dyka (1907). To co se mezitím objevilo v české próze, souvisí s Dykovou koncepcí nejvýše jen protikladně, to jest vzbuzovalo spíše jen vůli uchopit předmět jinak, opravit banální obraz, ukázat světovou osobnost v pravém světle. Schillerovský typ valdštejnský skresluje v ,,Českých vyhnancích" (1878) Ivan Klicpera v úhořovitého opatrníka; jeho Valdštýn urážlivě pohrdá českou pomocí zcela nehistoricky ovšem a s odchylkou i od samého Schillera, který vkládá svému hrdinovi do úst vzácná slova porozumění pro českou zemi, náboženskou svobodu a utrpení vzniklá z boje za ni. Václav Beneš Třebízský v ,,Trnové koruně" (1881) zbavil schillerovskou postavu všeho tragického kouzla, ačkoli mu ponechal víru ve hvězdy a osud, zesílil rysy panstvíchtivosti a anachronisticky přidal rysy renegátské. Při všem poměrně hlubokém vnikaní do pobělohorských událostí nezmohl se Josef Svátek v románech ,,Bitva Bělohorská" a ,,Sasové v Praze" než na postavu, matně odrážející Schillerovu koncepci, ať už je to v episodě nebo v hlavním thematu. Ale přesto propracovává se aspoň k různorodným silám v Čechách XVII. století, z kterých vyrostla Valdštejnova historická osobnost; zde je poučenější nežli sám Laube. A zde snad navazuje Dykův ,,Posel", který měl být první částí trilogie ,,Pokuty"; druhou částí mělo být drama ,,Karel ze Žerotína" a třetí částí valdštejnské drama ,,Hvězdy". Problematikou ideovou souvisí Posel s těmi etapami vývoje Dykova, za kterých vznikl Konec Hackenschmidův (1904) a Prosinec (1906), stručně řečeno s jeho bojem proti ,,masarykovštině". Ale thema prohloubilo se hned autonomně v typické valdštejnské thema, jakmile Dyk volil dramatickou formu. Konec konců iniciátorem, když ne magnus parens ,,Posla", ať už hrdina je Valdštejn, jak Dyk sám připouštěl, anebo není, je Schiller. Ne náhodou padá Posel a celý plán trilogie Dykovy časově do nového zájmu o Schillera v Národním divadle v Praze, zájmu, jehož plodem bylo pamětihodné scénické ztvárnění celé trilogie Schillerovy v jediném večeru.

Dyk projevil pravý tragický spád smělým vržením osudového

komplexu na scénu. Pochybuji, že by také on nezažehl svou pochodeň zcela vědomě na Aischylovi, ke kterému musil dospět po cestě Schillerově. Osudový komplex, který Schiller zharmonisoval, Dyk opět rozložil v jeho původní aischylovské složky. U něho osud vystupuje znovu jako moc samostatná, bůh-prozřetelnost jako něco, o čem vedoucí osoba hry pochybuje a co vyzývá k zápasu. Není to jen křesťanský bůh, nebo přímo českobratrský bůh sedláka Tomáše Roha a jeho rodiny, je to bůh, bez jehož vůle nespadne ani vlas s hlavy člověka. Zrovna tak jako šťastně v několika málo osobách zachytil hlavní konflikt, tak šťastně osobou Anny, dcery sedlákovy, která odchází s neznámým císařským poslem, a osobou snoubence Petra Skalníka, který nemá sílu svůdce zabít, uvedl do konfliktu otázku mravní odpovědnosti a mravnosti, vznikající z víry boha a zvláště z českobratrské víry. To, s čím Schiller ve vytvoření charakteru Wallensteinova těžce zápasil, čím přímo zatížil charakter hrdinův, to je u Dyka přímo odvrženo v charakteristice Posla. Českobratrská pasivita, pasivita, věřící ovšem na trest boží a na to, že i tento hřích je dopuštěn boží vůlí, v protihře proti vůli k moci a požitku, věřící na to, že je ve shodě s osudem — v tom je tragická idea „Posla". Je otázka, je-li tragickým hrdinou Posel. Rozhodně ne. Tragickým hrdinou je tu jeho protivník Tomáš Roh; není to ovšem jen Job ani v neštěstí nepochybující o boží prozřetelnosti, je to člověk, který se ani zlu nechce bránit. U něho prazákon spravedlnosti, Aischylova *μοῖρα*, splývá s vírou boha; ale nejen to: víra ochromuje i obranu proti zlu. Umístění tohoto všelidského konfliktu do dějinného momentu před srážkou císařského vojska a vojska českých evangelíků na Bílé hoře a celé vedení charakteristicky a děje činí z toho ovšem českou tragedii, ale nikoli snad tragedii, zachycující vnitřní tragiku celého národa. Dyk úmyslně staví proti sobě extrémy. Roh „vítá metlu boží", zdůrazňuje boží přikázání „Nezabiješ". Je přesvědčen, že císař může tlouci moře, bít vzduch, ale myšlenku že nezabije. „Símě pravdy boží vzklíčí i na skále". Ale už jeho bratr, kněz Matyáš, je pro obranu proti zlu, o korunu mučednickou nestojí; a Petr Skalník je už na cestě k činné obraně proti zlu. Dcera je už pod vlivem životních pudů, které jedině vyznává Posel; splývají mu nějak s osudem, štěstím. Praví: „štěstí je jako žena; musí se znásilňovat", nebo v dialogu s Annou: „Nebojím se smrti... Nezahynu, nemám-li zahynout". Není to fatalismus tak prostý, jako je jednostranně hedonistický podle toho, co se děje ve scéně svodu. Posel však později v theologickém disputu (nechme stranou všecky výtky dramatické situaci) prozrazuje, že nestojí o spasení duše, že kdyby byl bohem, neměl by rád ty, co boha uctívají v prachu, vážil

by si jen toho, co je božského v nich. Nechce vědět nic o bohu, nechtěl by hledat boha, ale chtěl by být králem, chtěl by vládnout světy, a kdyby bylo nebe, chtěl by i nebem vládnout. Ale dokazuje, že jeho pýcha, věřící v toto určení, není větší než pýcha jeho protivníka Roha, věřícího v to, že je veden bohem. Zahlédáme už, jak by se vytvářela tragická idea valdštejnského dramatu; vliv Nietzschova nadčlověka je tu patrný a je tu vložen odraz Nietzschova boje proti theismu a křesťanskému zvlášť.

Samo ztvárnění má vážné nedostatky v psychologii postav, kterým pro ideologii schází pravý život, a nedostatečnou dějovou náplň, měnící se místy v traktát. Ale byla to velká příprava na české valdštejnské drama. ,,Posel" je konec konců tvrdým zápasem o dynamickou tragickou ideu valdštejnské tragedie; jak je vidět, Dyk nechtěl zde zůstat nic dlužen. Co chtěl dále a jak mohl z tohoto základu tvořit Dyk dále svou trilogii, o tom mohou být jen domněnky. Řešit mohutně nadhozené a antickým dechem zjednodušené dilemma ve smyslu Nietzschovy filosofie, kde by pád Valdštejnův byl způsoben ochromením charakteru a vůle morálkou jeho českobratrského původu (tomu by nasvědčovala také kontrastika postavou Karla ze Žerotína) nebo vytvořit valdštejnské drama složitěji jako národně-politickou akci, kde by tragickou ironií mohlo být to, že pretendent české koruny byl odrodilcem českého národa (tomu by zase nenasvědčovaly některé rysy v líčení chystaného zápasu v Poslu, kde se navazuje až na národně husitský boj proti cizincům a na samostatnost toho boje bez pomoci cizinců)? Víme jen to, co můžeme vyčíst z tvaru ,,Posla". Devátá vlna spláklа autorovy plány do moře.

Snad zasáhl v koncepci Dykovu plán k německému valdštejnskému dramatu od Otto Ludwiga z r. 1861—5; mohl jej znát ze studie J. Krejčího (Č. Č. H. 1899 str. 307). Ludwigův Valdštejn byl blízký Laubovu. Tragická idea měla být ve vypětí energie a vůle až do vzpupné pýchy, která chce diktovat i hvězdám. Z toho plyne lidské i politické osamocení. Děj měl být rozvinut v souboji Valdštejna a Maxmiliána Bavorského o císaře Ferdinanda. ,,Zvítězil duch Maxmiliánův, duch věrnosti a povinnosti nad duchem libovůle", praví Krejčí ve skizze plánu Ludwigova v časopisu, jehož redaktor Pekař, v druhém vydání svého ,,Valdštejna" ještě více proti této vzpupné libovůli a pomstychtivosti historického vojevůdce a pretendenta zdůraznil německé vlastenectví a prozíravost politickou u Maxmiliána Bavorského. Osobní a politický kontakt českého historika a českého básníka byl by se jistě projevil také v základní formaci dramatu valdštejnského.

Ze zájmu o Valdštejna, rozvířeného hlavně Pekařovým životním dílem a nikoli snad vlivem beletrie německé, která ostatně nedala nic té hodnoty, jako byl dosud román Laubův (na př. novela Kratzmannova nebo román Ellertův, Bohlmannův, ba ani Döblinův (z r. 1922) při všem proniknutí do rušného děje Valdštejnovy doby), vyrostlo jen jediné velké umělecké dílo. „Bloudění" (1929), román třicetileté války od Jaroslava Durycha, zastínilo ovšem román Fr. Jos. Čečetky Valdštejn (1924) a stalo se nedostižným vzorem Vzestupu (1934) Emanuela Zítka; Čečetka a Zítek, spisovatelé starší generace, učinili Valdštejna středem svého vypravování, ale nezmohli se na nové, jasné a umělecké pojetí historické postavy. Durychův Valdštejn vznáší se nad líčeným děním jako záhadný, neuchopitelný duch, samo vtělení dobového bloudění a konečně jako nástroj Prozřetelnosti. Fysicky v ději osoba vedlejší, Valdštejn, odráží se nejvíce jen v zrcadle ducha kacíře-emigranta a konečně komorníka Jiřího a Španělky Andělky. Zde je naznačena tragika Valdštejnova aspoň zčásti: jeho oddálení od národního hnutí v mase české i od omilosťující víry katolické nebo vůbec křesťanské. To, co v poměru Jiřího k Valdštejnovi Durych jemně naznačil, to anachronisticky nehorázně rozvedl Zítek ve svém komorníku Václavovi.

Tato komornická postava přešla pak do aktové hry Vladimíra Kolátora „Valdštýnova smrt" (Národní noviny r. 1939 č. 251) jako hlavní mluvčí a nositel myšlenek autorových. Komorník je vyzbrojen znamenitými znalostmi valdštejnské doby a umí je podat stručnými hesly. Po dialogu Valdštýnově s hraběnkou Trčkovou, ve kterém je naznačena Valdštýnova náboženská indiferentnost a víra ve hvězdy, mlčící však nyní v rozhodné chvíli, kdy mají přijít poslové, aby Valdštýnovi nabídli českou korunu, je v dialogu Valdštýna a komorníka doložena propast, dělící Valdštýna od národa, ovšem národa XX. století. Kuje se tu tedy jedno železo z oněch dvou, které rozžhavil Dykův „Posel" a které s malým uměním uchopili Čečetka a Zítek. V dialogu s Trčkovou nadhozuje sám Kolátorův Valdštýn: „Kdo by mohl přijít, kdo by měl zájem na tom, aby nás zachránil? Rozešli jsme se s vírou, rozešli jsme se s národy, proč by mi pomáhali k českému trůnu?" Ale brzy nato praví k Trčkové: „Nebudeme se přít ve chvíli, kdy nás volá český národ..." A má naději, že jej národ přijme, protože zradil císaře, byv jím zrazen. Ale komorník jej potom historicky poučí, že „většině národa bude lhostejno, sedí-li na trůně Habsburk nebo vévoda frýdlantský,..." že „jenom ti, kdo jsou ještě věrni protestantské víře, budou na chvíli potěšeni," že se krátce ničím neliší od Habsburků a byl vždy proti českému národu. A vyčte mu všechny hříchy, jeho vzpupnost

a krvavou bezohlednost, a připojí k tomu jedním dechem názory na národ, demokracii, velký slovanský stát, diktaturu, názory, jak byly současně diskutovány. Tedy krátce: má se tu naznačit odrodilství Valdštýnovo a jeho neschopnost duchového vedení národa. A k tomuto rysu připojuje se bezprostředně v dialogu s Gordonem druhý rys: lidské osamocení Valdštýnovo, nedostatečně ovšem motivované Gordonovou zprávou o zabití očekávaného záhadného kapitána-posla, kterému Valdštýn jedině důvěřuje (snad slabý odraz Schillerova Maxe). Toto lidské osamocení vpleteno bylo už do dialogu s Trčkovou. Konečně třetí rys, nerozhodnost Valdštýnova, motivovaná ovšem ještě hůř. Vždyť Gordon nechce nic jiného, než aby je Valdštýn vedl v boj proti císařským, a nablízku jsou přece už Švédové. Valdštýnovo „Hvězdy nás povedou" a Gordonovo „Muži tvoří dějiny" nejsou tu v protikladu a Gordon vlastně nemá příčinu volat vrahy. Do malé aktovky podařilo se Kolátorovi vtěsnat heslovitě (ovšem jen čistě slovně bez akce) všecku tradiční už problematiku valdštejnskou až snad na otázku mravní odpovědnosti. Ovšem tragická idea z této směsi nemohla vyrůst. Kontradikce prozrazují povahu zajímavého náčrtu a anachronismy tendenci.

Mohlo se čekat, že se František Zavřel po Heroice pustí do valdštejnského thematu. Thema pro nietzschovce po dramatě o Nietzschovi vděčné už pro sympatii, s kterou se současná historie nacistická a kolaborantská dívala na Valdštejna. Není pochyby o tom, že Zavřel hodil svého „Valdštýna" (tiskem 1940) na scénu s bravurní technikou. Ale nás zde nezajímá valdštejnské drama jako divadelní celek, nezajímá nás, že Zavřel udělal Valdštýna bojovníkem za Velké Německo proti smyslu historické postavy a ve smyslu zrádné kolaborantské duše, nenasytné megalomanie; nás zajímá zde především tragické ústrojí. Je chvályhodné, jak Zavřel hned od první scény ústy vojáků umí líčit svého hrdinu: věří ve hvězdy, ty jsou jeho hlavním zaměstnáním vedle vojny, je „čaroděj" (na scéně to, pokud se nemýlím, bylo poněkud změněno na „spojenectví s čertem"), je zpupný jako jeho vojáci, dává snadno věšet. Tedy rysy jak je známe z náčrtu dramatického plánu Ludwigova (Č. Č. H. 1899, 308). Ale hned brzy na to ve scéně s astrologem se dovídáme, že Valdštýn nevěří astrologii a konsultuje astrology jen proto, že ho to „láká"; ale přesto vyzývá astrologa, aby se podíval ještě jednou do hvězd, a slyšel by rád „přesnou odpověď: Udeřit? Neudeřit?" Je nespokojen, když mu astrolog radí čekat. Myslili bychom, že se nemůže dočkat činu. Ale manželka, která neočekávaně přijde, musí jej k činu vybízet a je tedy iniciátorkou akce jako v staré hře Komárkově z r. 1789; dokonce u Zavřela ona to je, která mu radí, aby se

zmocnil ne české, leč přímo císařské koruny, aby sjednotil Evropu, rozdrtil hranice a vytvořil říši od moře k moři. Dokazuje mu, že jen v něm jsou překážky. Ona je to, která ho varuje před astrology, kteří jsou placeni Vídní (motiv známý v německé beletrii a užitý už Stroupežnickým), dokonce ho vyzývá, aby se vysmál hvězdám, které brzdí prý Valdštýnův vzestup. Avšak nyní se dovídáme od Valdštýna, co brzdí jeho vzestup. Valdštýn praví, ukazuje manželce dětské šaty: ,,Císařská koruna! Dávno by ležela na mé hlavě, kdyby — on byl živ". A dále: ,,Ubohý Pepíček! Jeho smrtí zapadlo slunce". Úloha matky a otce se obrací: zde u Zavřela musí těšit matka zoufalého otce, manžela, který se obdivoval její kráse na počátku scény a vyptával se, nemá-li milence; brzy nato ji nutí ihned odejít do Prahy, ačkoli by chtěla zůstat. Šatečky jsou pro něho talismanem, kterého se ani matka zemřelého synka nesmí dotknout. Do kresby tohoto chorobného zatížení a podle toho, co vidíme, i erotické impotence, mísí se počátek politické akce. Lehce se odbaví poslem císařským, který oznamuje císařův rozkaz táhnout k Pasovu, a Valdštýnovým vzdororozkazem: ,,Do Čech!" Poslední scénou dokresluje se nejen dramatická situace, leč i charakter Valdštýnův. Valdštýn bojem proti dynastii Habsburků chce zachránit říši. Piccolomini varuje, Valdštýn věří hvězdám a vzestupu; připomíná Piccolominimu: ,,Narodili jsme se pod stejným souhvězdím. Kráčeli jsme od stupně k stupni. Kolik jich ještě zbývá? Dva, tři. Snad pouze jeden. Proč bychom měli před ním couvnout?" Dalšího rozvoje charakteru není. Hned z tohoto I. aktu je vidět nejistotu charakteru Valdštýnova. Věří i nevěří hvězdám; chtěl by mít následníka pro dosud nevybojovanou korunu a oplakává svého Pepíčka; miluje a nemiluje svou krásnou, ušlechtilou a statečnou Bellu. Nazývá Habsburky ,,dynastií bez krve a vůle". Praví o nich: ,,Řetěz podlomených slabochů a císař jest jeho poslední článek. Hlouběji nelze jíti. Myslím, že koruna na jeho hlavě se začíná nudit." Ale má Zavřelův Valdštýn právo k této kritice? Podle toho, co slyšíme v II. aktu nikoli. Císař je tu líčen ovšem jako člověk podlomený, zatížený, trpící přízraky Bílé hory a staroměstské popravy, ale při tom spíše nešťastný nežli zlý už proto, že je ovládán Ferdinandem (patrně synem) a Maxmiliánem (patrně Maxmiliánem Bavorským, který by tak nastoupil tutéž akci jako v plánu Ludwigově). Ferdinand zde praví císaři: ,,Valdštýn má hvězdy a ty máš boha". Načež císař: ,,Oba věříme". A Maxmilián k tomu dodává: ,,S tím rozdílem, že ty věříš kněžím a Valdštýn sobě." V psychologické sféře dramatu je to vše nepravdivé. V II. aktu se už ukázalo, že Valdštýn hvězdám tak pevně nevěří, a v IV. aktu se ukáže, že ani císař ne-

věří tak pevně v boha. A nejvíce je na místě v IV. aktu výrok Ferdinandův o poměru císaře a Valdštýna: „Šílenec lituje šílence". Brucknerovské protipostavení dvou maniaků vladařských z Alžběty anglické v I. a II. aktu dokresluje se III. a IV. aktem. Na radu astrologovu, který právě viděl hvězdy „v jedinečném seskupení", chce Valdštýn uchopit pevně okamžik, „tu jedinečnou chvíli nechce si dát vyrvat z rukou", „i kdyby se osud spikl". Tedy hvězdy a osud jsou Valdštýnovi něco různého. Proti víře astrologově na posmrtný život („Jinak bych nemohl věřit hvězdám", praví astrolog) je u Valdštýna pochybovačná otázka. Na Valdštýnovu otázku, proč musel umřít jeho syn, odpovídá astrolog slovem „Osud". V dalším rozhovoru ptá se Valdštýn: „Myslíš, že existuje to, čemu jezovité říkají bůh?" A astrolog odpovídá: „Jsem o tom přesvědčen." Jsme tedy u starého osudového komplexu, rozmnoženého o symbol hvězd. U astrologa Zavřelova se dává asi tak, jako u Schillerova Wallensteina, který je už na této vysoké úrovni. Zavřelův Valdštýn se dává poučovat astrologem jako student profesorem; u něho jsou představy, které vytvářely jinde tragiku, v zřejmém nepořádku. Zavřel to doličuje další scénou zjevení Pepíčka se zářící korunou, zjevení, které vyvolal astrolog pohledem upřeným do zrcadla; o zjevení už předtím upozorňuje Valdštýna, že „to nemá nic společného se záhrobím."

Valdštýn slibuje Pepíčkovi korunu; ale musí být ještě víc popleten slovy Pepíčkovými, že „to není sen". A toto zjevení dodává Valdštýnovi „síly". Praví: „Nyní se mohu pustit do boje. S lidmi, s osudem, ďáblem i jeho podivuhodným protichůdcem". Tedy, zdá se, že Valdštýn uvěřil v existenci boha; jeho boj platí dále bohu. Uprostřed dalších akcí s posly laská šaty zemřelého syna a slibuje mu zase korunu. Ve scéně s Piccolominim jeví se už úplným maniakem. Prozrazuje mu, že nebojuje proti „hlupáčkovi císaři", ale že bojuje proti bohu, dokonce že byl rebelem proti němu celý život. Nezáleží už na tom, jak se rozvíjí další akce. Pravé dramatické akce tu vlastně není, jednotlivé úseky dění nevyvíjejí se ze sebe. Nejlépe je to patrno ze scény manželčiny u císaře v IV. aktu, která najednou prosí císaře o milost pro Valdštýna o označuje sebe za hlavní vinnici. Otráví-li se, je to hlavně proto, aby se mohla zjevit ve scéně před vraždou, a to už bez astrologova zákroku se zrcadlem. Jeví-li se první zjevení jako mátohy chorého mozku, poslední zjevení v V. aktu nabývá rázu metafysické revelace, ježto se tu zjevuje manželka, o jejíž smrti dosud Valdštýn nic nevěděl. Jinak by musil už vědět o svém odsouzení. Maniacké rysy v dvojhře zesilují se ještě v IV. aktu šílením císařovým a obdobnými císařovými otázkami,

které klade knězi stran existence boha, posmrtného života atd. a doznáváním vlastního šílenství. Výstup Piccolominiův a císařův nemotivuje děj a neposunuje jej tedy kupředu, neboť Ferdinand (syn) a Maxmilián odsoudili Valdštýna už v II. aktu. Piccolomini doličuje jen Valdštýnovo šílenství.

Pátráme-li v tomto ději a charakteristice po tragickém ústředí, musíme si nejprve položit otázku, zdali je šílenství tragické. Šílený otec, umírající se šatičkami mrtvého syna v rukou, je zjev smutný, ale nikoli ještě tragický (stejně jako není tragický Čečetkův Valdštejn, který umírá se stužkami a kytičkou milené paní Evy). Celá šíleně metafysická dvojhra (Valdštejn — císař) nemůže přidat nic k tragice; tragika vzniká zápasem o hodnoty a nikoliv bojem chorého mozku se stíny, i když duševní choroba byla způsobena nejvyšším citem lásky. Šílený stav císařův nesouvisí přímo se zápasem Valdštýnovým; a pokud se týká vlastní akce do jisté míry je tragičtějším císař, proti své vůli odsuzující Valdštejna na smrt. Šílenství může být výsledkem tragického zápasu, ale nikoli jeho podnětem. Tedy na př. mohl by se skončit šílenstvím nad ztrátou syna-nástupce boj hrdiny o osvobození národa z moci zchátralé dynastie, boj, který měl být dovršen založením národní dynastie. Ale aby tento boj a jeho nešťastný konec byly tragickými, musil by autor ukázat významnost a vznešenost boje.

Významnost a vznešenost schází zcela Zavřelovu Valdštýnu. Už Ludwig chtěl vytvořit Valdštejna jako bezuzdného individualistu (nezapomeňme, že Stirnerův ,,Der Einzige und sein Eigentum" vyšel už r. 1845).; ale nalepené nietzschovské fráze a parafráze, jak je to u Zavřela, ještě nečiní charakter významným, ba ani individualistickým. Vůle k moci, jdoucí přímo za cílem, může být tragická svými mravními rozpaky, jako je to v Macbethovi. Ale ve Valdštýnovi Zavřelově není ani této významnosti a rozhodnosti jednání ani mravního zápasu. To za něho obstarává Valdštýnova choť .Tragickým hrdinou je spíše vlastně tato Zavřelova napodobenina lady Macbeth a částečně Trčkové Schillerovy. V ,,Poslu" Dykovu byl už náběh k individualistickému charakteru i významnému i vznešenému. Ale Zavřel při vší mnohomluvnosti individualistické na té cestě nevytváří svého hrdinu v logické sféře dramatu. Poslední akt Valdštýna Zavřelova bezděky zabíjí i tu malou míru významnosti a vznešenosti hrdinovy. Valdštýn ,,je si dobře vědom, že rozhoduje zlomek vteřiny a přece nechce překročit hranici a spojit se se Švédy ani na důtklivé rady astrologovy. Jeho důvěřivost, když je varován Maskou, je dětinská a nepochopitelná, stejně jako odmítnutí útěku v přestrojení v masce šaškově se

slovy: „Já ji (t. j. masku) mohu leda odložit. Nosil jsem ji celý život.“[1]) Právě Zavřelův Valdštýn je nejméně záhadný ze všech: trpí přímo na infantilismus, jak se to objeví znovu na scéně zjevení syna a manželky. Zavřelův Valdštýn není tragický; nemůže proto dospět při všem zevním nietzscheismu k tragickému orgiasmu dionyskému. V zmatených řečech s mrtvým synem je zde znovu otázka (synova), co je osud. „Nejhloupější věc ze všech hloupých věcí na světě“, odpovídá Valdštýn. Toho „někoho, kdo má velkou moc nad lidmi“, chce se Valdštýn zeptat, proč jim (jeho rodině) uložil tolik bolesti a tolik bídy. Úhrnem: není zde pravé tragičnosti, tragické ideje. Nestačí vložit svůj osobní žal nad smrtí člověka do nietzschovského typu; ostatně žalost nad smrtí milostné přítelkyně je jiného druhu než žalost nad smrtí vlastního dítěte, která má v sobě tytéž — řekněme po nietzschovsku — dionyské prvky jako je zrození dítěte. O tom, zdá se, Zavřel nemá pravého ponětí[2]). Chápeme zápas matky s bohem v Hilbertově „Pěsti“, zejména když je to motivováno jako zvláštní případ psychologický, ale u muže, státníka a vojáka, jeví se to jen pathologicky.

Bylo by zase zajímavé sledovat důsledky nedostatku tragické ideje v složkách Zavřelova tvaru. Naznačil jsem to v charakteristice hrdiny. Odraz toho je také v nelogické sebevraždě jeho choti. Vyplynula z toho také nutnost vytvořit z astrologa, který nese osudový a hvězdný komplex Schillerova Wallenstejna, jakéhosi alter ego Zavřelova. Jasné je napodobení Schillera protikladem. Nedostatek tragického zápasu vnitřního reflektuje se též v nedostatečné zevní akci. U Schillera má hrdina mnoho svědomí a to způsobí jeho pád po akci s tak úžasnými momenty, jako je na př. ten, kdy Pappenheimští opouštějí svého vůdce; u Zavřela hrdina je bez svědomí a přece nejedná. U Schillera skutečně velká státní akce na scéně s propracovanou psychologií osob, u Zavřela poslovské scény, jakési epigramy a hesla na okraji politické akce za scénou, psychologie jednajících osob zmatená. To nesouvisí jen s rozdílným stylem obou her, to souvisí právě s mírou tragického zápasu. Tragická idea pronikla původně realistický tvar hry Schillerovy a povýšila jej do klasické sféry. Nedostatkem tra-

[1]) Celá scéna s maskami na počátku V. aktu připomíná lidové hry německé z konce XVII. století, jak je oznamuje na př. jedna divadelní cedule takto: „Das große Ungeheuer der Welt oder Leben und Tod des ehemals gewesen kaiserlichen Generals Wallenstein, Herzogs von Friedland, mit Hans Wurst. Eine Haupt- und Staatsaktion, sr. Harzen-Müller l. c. 63.

[2]) K formě rozhovorů Valdštýnových s mrtvým synem připomínám: hra s milenkou co by s dítětem a hra s vlastním dítětem jsou také dvě různé hry v psychologické podstatě i v slovesném výraze. Nemožno transponovat prvou do druhé, jak udělal Zavřel. Plyne to ze srovnání jeho dramatu s verši Requiem aeternam, připojenými k dramatu (ve vydání z r. 1940).

gické ideje patvar Zavřelův při všech visích nepovznesl se nad zmatený naturalismus v předstíraném ději, charakteristice, hovoru. Mohlo by se ještě pokračovat v dokladech.

Po zdařilé celkem Dykově předehře k českému Valdštýnovi je Zavřelův Valdštýn při vší působivosti detailů a dramatické řeči dramatický patvar se zkřiveninou v základní vrstvě.

Lituji, že nemám zde více místa, abych rozvedl theoretické zásady, které mne jednak vedly, jednak se objevily při této srovnávací analyse. Aspoň je stručně shrnu.

1. K struktuře scénické je vycházet od struktury slovesnostní už proto, že nesmírná většina dramatiky je konsumována jako tvary slovesné a jako takové působí také na další tvorbu.

2. V samém konstitutivním základě tragedie je ideově mravní zápas s příslušným citovým doprovodem, zápas, který nelze ztotožňovat se včerejším „moralismem", a který nemá nic společného s estetickou „libostí", i když se končí v dionyském orgiasmu; je součástí tragické ideje dynamické a s ní je potom také konstruktivním živlem, pronikajícím v celý tvar, nespadá tedy jen v tak zv. významovou vrstvu (sféru) tvaru.

3. Tím je dána rehabilitace ideje tragické, ovšem v onom dynamickém smyslu, rozdílném od popisné ideologie, pro rozbor tvarový, eidografický, strukturní; bude třeba dále stanovit, jak je tomu v dramatice vůbec a případně i v jiných druzích.

4. Bude se musit v celkových rozborech hledět k mocenství („hierarchii") vrstev (oblastí), k rozlišení vrstev základních (konstitutivních) a konstruktivních; nejbližší příklad: tragická idea a z ní plynoucí vrstva tragičnosti vůbec dá se ve své významové části převést do jiného jazyka, kdežto oblast jazyková a to, co s ní jako „poetika slova" souvisí, se podstatně mění překladem.

5. Poněvadž tragická idea zasahuje celý tvar, nemění se s toho hlediska také pojem tragedie jako slovesnostní struktury, ba ještě se tím zdůrazňuje základní pojetí slovesnostního výtvoru jako danosti tvarově intencionální, vyjádřené jazykem. *Frank Wollman*

Po šestileté přestávce obnovujeme vydávání Slavie, časopisu pro slovanskou filologii.

Slavie byla založena roku 1922 profesorem Oldřichem Hujerem a Matijou Murkem a vycházela nepřetržitě do roku 1939/40. Tehdy vyšel XVII. ročník; německá censura v něm potlačila řadu příspěvků a znemožnila také vydání rejstříku, protože z něho vyškrtala všechna jména, znějící židovsky nebo polsky; kusý rejstřík redakce nechtěla vydat. Proto k 1. číslu nové Slavie připojujeme jako samostatnou přílohu rekonstruovaný rejstřík k XVII. ročníku.

Sazba částečně již připraveného 1. dvojčísla ročníku následujícího (XVIII), které mělo býti věnováno M. Murkovi k jeho osmdesátinám, byla rozmetána. Němečtí slavisté se pak zmocnili časopisu a bez jakéhokoli dorozumění s vydavateli a redaktory vydali v nakladatelství Kohlhammerově ve Stuttgartě jedno číslo Slavie jako první sešit XVIII. ročníku, v původní úpravě typografické, ale výhradně v jazyce německém a v duchu nacistickém.

K pokračování ve vydávání takto znetvořené Slavie již nedošlo.

Nyní po osvobození Republiky československé a odstranění hlavních nesnází způsobených německou okupací obnovujeme náš slavistický orgán, navazujíce na přerušenou Slavii původní a pomíjejíce v číslování ročníků podvržené číslo německé. Ze zakladatelů a redaktorů Slavie bohužel předčasně zemřel v době okupace Oldřich Hujer. Prof. M. Murko, zůstávaje s tímto svým životním dílem v nejužším styku, odevzdal vedení časopisu svým žákům a nejbližším mladším spolupracovníkům; z nich Jiřímu Horákovi jeho významný zahraniční úřad brání v přímé redakční součinnosti.

Jako první dvojčíslo vydává nová redakce Murkův sborník připravený z největší části již za okupace. Dále budeme pokračovati v tradici zakladatelů Slavie. Nový stav slovanského světa po druhé válce světové

a vědecký pokrok bude se ovšem obrážeti i v našem časopise. Podrobné zásady svého programu uveřejníme v následujícím dvojčísle, v němž bude obnovena také část kritická a referující, vypuštěná přirozeně ze sborníku jubilejního.

Dr Bohuslav Havránek,
profesor Karlovy university v Praze,
redaktor pro jazykovědu.

Dr Frank Wollman,
profesor Masarykovy university v Brně,
redaktor pro vědu literární a obory příbuzné.

Dr Karel Krejčí,
profesor Karlovy university v Praze,
sekretář redakce.

Rejstřík osobní.

Transliterace slovanských písem do latinky je provedena podle návrhu na str. 317—320.

Rejstřík věcný.

Rejstřík slov.

1. indoevropských.

2. praslovanských, obecně slovanských a staroslověnských.

3. bulharských.

4. srbocharvátských.

5. českých a slovenských.

6. polských.

7. ruských.

8. litevských.

9. lotyšských.

10. staropruských.

11. albánských.

12. árských.

(staroindická bez označení).

13. neindoevropských

14. jmen vlastních

(osobních, národních, místních).

Naše pojetí slovanské filologie a její dnešní úkoly.

Redakce Slavie, časopisu pro slovanskou filologii, vymezila v úvodu I. ročníku r. 1922 úkol časopisu takto: „studium Slovanstva po těch stránkách, jež jsou předmětem věd filologických v širokém smyslu tohoto slova, t. j. slovanská linguistika, literární historie, starožitnosti a národopis, starší a kulturní dějiny, pokud souvisí s disciplinami filologickými“ (str. 1).

Jagićovu „Vzpomínku“ postavila redakce v čelo časopisu, chtějíc zjevně navázat na jagićovskou tradici, která spojovala slavistiku až s dobou obrozenskou, s dobou Dobrovského, Vostokova, Šafaříka, Kopitara a j. Jagićovo pojetí slovanské filologie se ovšem průběhem jeho *dvougenerační* činnosti měnilo, spíše ovšem pod vlivem theoretiků klasické filologie než t. zv. moderní. Vývoj šel celkem od obrozenského úsilí zachytit celý duchový život slovanských národů, od onoho vševobsáhajícího „slavjanovedenija“ — kde se archeologie s mythologií, stará historie s kulturní historií, národopis i počínající ethnologie spojovaly s vlastní filologií — k omezení na základě hlubšího a ústředního postavení vlastní filologie. Vlastní filologie se ve své podstatě vyhraňovala na vědu linguistickou a literární. A tak zůstávala filologie v širším smyslu jako nadřazený pojem, objímající několik soumezných věd, tradovaných pospolu. Označení slovanská filologie spojovalo pak několik věd, směřujících k poznání duchovního života Slovanů, soustředěných kol srovnávací mluvnice slovanské a kol srovnávacích dějin slovanských literatur. Theoreticky vytvořil se podle vývoje filologické theorie pojem věd pomocných nebo soumezných. Vládla zde značná neurčitost v systematice všech filologických soustav nejen v slovanské filologii samé.

Tradiční filologové, zejména ti, kteří vycházeli z klasické filologie, snažili se zachránit ústřední postavení textového výkladu a vytvořit z filologie vědu spojující linguistiku, vědu literární a řadu pomocných či soumezných věd, jejichž počet vzrostl přirozeným stoletým vývojem vědeckého bádání. Sem náleží také případ Jagićův. Ale Jagić, píše

Dějiny slovanské filologie (1910), cítil se nucen omezit si úkol historika slovanské filologie, tedy i vymezit úže sám pojem slovanské filologie.

«Славянская филология в обширном значении этого слова обнимает совокупную духовную жизнь славянских народов, как она отражается в их языке и письменных памятниках, в произведениях литературных то отдельных личностей, то общей силы простонародного творчества, наконец в верованиях, преданиях и обычаях.» *История славянской филологии (SPB 1910, str. 1).*

Definice Jagićova ukazuje všechnu dobovou nepřesnost a nedůslednost v chápání slovanské filologie. Ne nadarmo sám Jagić v sborníku věnovaném Baudouinu de Courtenay r. 1921 volal po reformě organisace slavistiky a bědoval nad rozpadem slovanské filologie v řadu speciálních věd: bohemistiku, polonistiku atd. Ale Jagić dal se už sám ve své definici na cestu reformy. Především omezil moudře předmět slovanské filologie na vědy dosud ústřední: na vědu o jazyku a vědu o slovesnosti. Literaturu — jistě pod vlivem vědy ruské — chápal nejen jako slovesnost umělou, leč též jako ústní. Z velkého počtu soumezných věd zůstala vlastně jen část ethnografie, a to část t. zv. duchovní kultury, jistě jen vahou souvislosti ústní slovesnosti s ,,pověrami, podáními a obyčeji", tedy s t. zv. zvykoslovím. Jagić se tedy v theorii odchýlil značně od obrozenské tradice ,,slovanovědění". Jeho praxe ve vlastní práci, v činnosti redakční v Archivu a zejména i v ,,Dějinách slovanské filologie" se rozbíhala ovšem po starých obrozenských drahách.

Na ty dráhy se částečně vrátila i redakce Slavie z r. 1922 svým chápáním předmětu slovanské filologie, připojujíc k ,,slovanské linguistice a literární historii" i ,,starožitnosti a národopis, starší a kulturní dějiny" — třebaže s omezením ,,pokud souvisí s disciplinami filologickými" —, tedy zachovává celkem obrozenský rozsah slovanského studia. Dosvědčuje to také chápání literárního studia jen jako literární historie. Především však zaráží jednak zanedbávání těch soumezných věd, které právě v positivistickém období působily převratně, sociologie, ethnologie, psychologie, nehledě už k estetice a vědě o umění a k speciálním vědeckým oborům (anthropogeografii, národní psychologii a j.), jednak zdůraznění oněch věd tradičních, z nichž archeologie zejména pozbyla svého významu obrozensky obranného. Neméně zaráží vytčení historie jen *staré*, což by nasvědčovalo jen staré problematice filologické. Nemůže být sporu o tom, že M. Murko, který přísluší celým svým dílem do doby rozpadu metod starší slovanské filologie, i v tomto

pojetí úkolu časopisu pro slovanskou filologii dal výraz době přechodu jen částečnou modernisací starého dědictví.

Theoretické pojetí Jagićovo svým omezením a částečným prohloubením naznačilo jinou cestu, správnější, kterou se dal G. Iľjinskij v stati *Что такое славянская филология* (Ученые Записки Госуд. Саратовского Университета. I, вып. 3, 1923). Iľjinskij správně vytkl definici Jagićově, že mluví o „celém" duchovním životě, nepřihlížejíc přitom k jiné tvorbě kromě literární, a dále nadhazuje, čím by se pak slovanská filologie jako obraz celého duchovního života slovanského lišila od kulturní historie. Upravuje pak definici Jagićovu ještě úže: «Славянская филология есть культурно-историческая дисциплина, изучающая духовную деятельность Славянства, поскольку она проявляется в слове (resp. в языке) и его произведениях.»

Iľjinskij tedy přesněji vyjádřil základní hledisko Jagićovo: jazyk a jazykové výtvory. Správně upustil od zvykosloví jako vlastního předmětu a důsledně zařadil ethnografii mezi pomocné vědy vedle srovnávacího jazykozpytu, archeologie, paleografie, historie politické, hospodářské i kulturní. — V pojetí Iľjinského už nabyla slovanská filologie theoretické tváře, našla své místo v souboru disciplin. Tím ovšem daleko nebyla vyčerpána problematika věci. Vlastní rozsah studia linguistického a literárně vědného byl ovšem naznačen důrazem na praktický význam slovanské filologie pro sbližování Slovanů, metoda anticipována už zdůrazněním srovnávacího jazykozpytu. V době, kdy už bylo několik stolic pro srovnávací dějiny slovanských literatur, zdálo se snad zbytečné uvést zvlášť mezi pomocnými vědami t. zv. světovou literaturu, pro kterou se tehdy právě ve Svazu zřizovalo několik institucí.

Podnětně zasáhl do problematiky slovanské filologie A. Mazon nástupní přednáškou na Collège de France r. 1924 (*Le patrimoine commun des études slaves*, RÉS 4, 1924, 113 n.). Mazon položil si přímo otázku po jednotnosti slovanské filologie, tedy po společném předmětu slovanské filologie. Odpověděl celkem kladně a odůvodnil to příbuzností slovanských národů, jevící se v jazycích a v kulturním vývoji. Naznačil úkoly slovanské filologie, a to v jazykové oblasti (celkem úplně) studiem praslovanské mluvnice, staroslověnštiny, srovnávací mluvnice slovanské a srovnávacího slovníku, v oblasti literárně vědné (jen sumárně) studiem srovnávacích dějin literatur slovanských a dějin slovanské vzájemnosti. Mazon vyšel tedy také se stanoviska Jagićova; bylo by možno u něho ovšem čekat větší určitost v poměru slovanské linguistiky

a slovanské literární vědy k soumezným vědám a zejména v oblasti literárně vědné pozornost k srovnávací theorii literatury pro blízkost vyspělé francouzské komparatistiky. Ale Mazonovi náleží zásluha, že jako první neslovanský slavista v naší době ukázal na společný předmět slovanských studií a že dal slovanské filologii několik základních programových bodů.

Kriticky zhodnotil u nás v duchu a vývoji české slavistiky názory Iľjinského a Mazonovy Miloš Weingart v stati *O podstatě slovanské filologie* (Sborník filosofické fakulty university Komenského v Bratislavě, roč. II, č. 26, 1924). Weingart dodal k těmto průkopným pracím především zdůraznění rozdílu mezi vlastním vědeckým oborem slovanské filologie a pomocnými čili pomezními vědami. Mnoho ovšem opět zatemnil tím, že vraceje se zpět k východisku klasické filologie, hledá místo pro filologa, ,,stojícího uprostřed mezi speciálním linguistou a speciálním odborníkem", který prý jedině může řešit ,,mnohá themata i v literatuře nové" (str. 601/13). Jak vidět z uvedených příkladů, dává Weingart svému filologovi úkoly buď linguistické, buď literárně vědné; jeho filologie by pak neznamenala rozdíl v kvalitě, leč jen v kvantitě úkolů, t. j. brala by si, vycházejíc z textové kritiky, jen nejbližší cíle, tak na př. v oboru literárně vědném látkosloví, metriku, rythmiku, stylistiku, poetiku. V pojetí Weingartově má linguistika místo ,,vedle filologie nikoli na jejím místě" (str. 603/15). — Nakonec prozrazuje Weingart sve východisko a důvody. ,,Staré tradice slavistické a praktický význam slovanské filologie pro poznání a cítění Slovanstva jako celku pro slovanskou vzájemnost, vyžadují, aby i v době vědecké specialisace byl zachován vedle speciálních linguistů a literárních historiků jednotlivých větví slovanských typ starého jednotného pojetí všeslovanského filologa" (str. 604/14). ,,Všeslovanský filolog" je nepokrytě pozdní potomek obrozenského chápání vědy o Slovanech.

Konečná definice Weingartova zní: ,,Slovanská filologie tudíž jest nám historicko-srovnávací věda o všech slovanských jazycích a všech slovesných útvarech slovanských, studovaných se zvláštním zřetelem k jejich vzájemným stykům a společným rysům, na podkladě celého dějinného vývoje Slovanstva" (str. 604/16). Je určitý rozdíl mezi tradicionalismem Weingartova ,,všeslovanského filologa" a mezi touto definicí, kde Jagićova definice, zpřesněná Iľjinským, je doplněna o ,,zřetel k vzájemným stykům a společným rysům". ,,Podklad celého dějinného vývoje Slovanstva" chápe Weingart ovšem skrze pomocné čili soumezné vědy: jmenuje však jen paleografii, archeologii, ethnografii a historii (politickou, hospodářsko-sociální i kulturní). Zapomíná tedy

Weingart, který zdůrazňoval proti Mazonovi tolik studium formální stránky výtvorů, jak na estetiku a vědu o umění, tak na sociologii, psychologii a v téže spojitosti dál na ethnologii, anthropogeografii a ještě jiné vědy a jejich specialisace (na př. charakterologii).

Takřka současný nekritický zamítavý poměr W. Lednického k otázce společné oblasti slovanských studií (*Existe-t-il un patrimoine commun d'études slaves?* Le Monde slave 1926 IV, 411 n., srov. k tomu F. Wollman, Slovanské literatury v České revui 20, 1927, 75 n.) vylučoval a priori možnost přispět k problematice slovanské filologie. Proti výkyvu, označenému „všeslovanským filologem" Weingartovým, je to výkyv druhým směrem. Dnes nás zajímá už jen historicky jako symptom určitých nálad literárně vědných kruhů polských, navazujících v žákovské generaci na negativní stanovisko Al. Brücknera.

I. sjezd slovanských filologů v Praze r. 1929 přihlédl k vlastní problematice slovanské filologie, zejména po stránce literárně vědné. Pochybnou zásluhou článku Lednického dostaly se otázky slovanské slovesnosti do středu zájmu. A právě před sjezdem objevily se tři publikace o slovanských literaturách: Wollmanova *Slovesnost Slovanů* r. 1928, III. díl Máchalových *Slovanských literatur* r. 1929 a *Zarys dziejów literatur i języków literackich słowiańskich* r. 1929 z péra Al. Brücknera a Tad. Lehr-Spławińského. Al. Brückner v „Zarysu" postavil se proti chápání a studování slovanských literatur jako celku. Představitelé katheder pro srovnávací dějiny slovanských literatur pokládali za nutné předložit sjezdu hlavní zásady své discipliny [1]). Jiří Horák tlumočil tu celkem názory pražské slavistiky, zejména jak se projevily v Máchalových Slovanských literaturách: srovnávací dějiny literatur slovanských tvoří součást srovnávacích dějin literárních vůbec (littérature comparée), ale mají důležité úkoly zvláštní; metody bádání jsou celkem tytéž jako v jiných oborech studia literárně dějepisného, ale zvláštnosti slovanského vývoje národního se projevují i po této stránce; dvojí náboženská a kulturní oblast (byzantská a latinská), ale řada styčných bodů a vzájemné vlivy: rozbor těchto vlivů podle Horáka je jeden z nejdůležitějších úkolů srovnávacích dějin literatur slovanských, zejména též po stránce formální.

Nové proti Máchalovi je Horákovo poukázání na společné rysy, na národní tendenčnost slovanských literatur a ethický realismus u Slovanů; tyto rysy jsou ovšem už také základními pilíři rok předtím vyšlé Wollmanovy Slovesnosti Slovanů. Horákovo zdůraznění, že není ge-

---

[1]) Problémy srovnávacího studia literatur slovanských a lidového podání slovanského, jeho cíle a metody (Sekce I., These k diskusi č. 5).

netického rozdílu mezi literaturou a lidovým podáním, že lidové podání je těsně spojeno s vývojem literárním, vyplynulo nutně z prací pražské slavistiky, jejímž ústředním polem byla právě komparatistika lidového podání u Polívky a jeho žáků (kromě toho ovšem i u Máchala, Tille a Murka); ku podivu Máchal se v Slovanských literaturách kromě epiky vyhnul ústní slovesnosti, kterou zabral do svého souboru až Wollman v Slovesnosti Slovanů.

F. Wollman v poznámkách k sjezdové thesi Horákově sdělil hlediska a závěry, ke kterým dospěl ve své komparační Slovesnosti Slovanů. Ukázal celek slovesnosti Slovanů, to je skupinu slovesných výtvorů knižních i ústních, vyznačujících se větší nebo menší dávkou estetické sugestivnosti, ukázal nutnost řadění nejen geneticky historického, leč též staticky formového. Naznačil dále, jak právě ústní slovesnost ruší už látkovědně a ideograficky pomyslnou hranici mezi katolickým severozápadem a pravoslavným jihovýchodem. Opakoval ze Slovesnosti, jak na literární mapě Evropy přistupují mezislovanské odstíny jedné a téže základní barvy a daleko složitější síť vlivů mezislovanských, zvláště v látkovědě a typologii. ,,Toto mezislovanské plus není způsobeno jen dědictvím byzantské kultury a orthodoxií, není jen podmíněno více méně organickým zasahováním západoevropských vlivů, leč též jejich přijetím, výběrem a způsobem zpracování.“ Naznačuje se tedy už tu cesta k mezislovanské slovesnosti. V metodických poznámkách k této thesi Wollman ukázal na srovnávací tvaroslovný (eidografický) postup, který jde od filologické kritiky až k užití kriterií z obecné estetiky. ,,Je to methoda zvlášť důležitá pro Slovany, kde se nahmatávají formově dva kořeny, křesťanská a církevně duchovní spisba a ústní slovesnost, a kde si už předběžné oceňování vývoje druhdy vynucuje vyšetření určitého druhu (tak dramatiky na př.).“ Zdůraznil, že je nutno vykonat toto srovnávací tvaroslovné studium už pro periodisaci historickou, že vžité typy, dělidla a hesla evropských literatur vyzývají k revisi. Přijímá výklad sociologický, zdůrazněný Horákem, ale kombinuje jej se studiem tvaroslovným, aby se čelilo nebezpečí přechodu literární historie v prostou historii kultury a ideografii. Metodu tvaroslovně srovnávací osvětlil Wollman v samostatné thesi sjezdové ,,Nové směry literární vědy a eidografická methoda“, kde ukázal kladné stránky t. zv. formální metody ruské, tehdy právě zdomácnělé v Praze, zejména v jejím přímém i nepřímém dědictví z A. N. Veselovského v imanentní tvarové dialektice, ústící nakonec v ruské vědě v historicko-srovnávací metodu a exegesi celé slovesné řady.

Celá šíře a vyspělost, ke které dospěla ruská srovnávací věda literární, projevila se v rozsáhlém referátě A. N. Voznesenského (z Minska) Цели и методы сравнительного изучения славянских литератур. Voznesenskij vyčerpal metody komparatistiky vůbec, do jejíhož rámce zahrnul přirozeně i slovanské literatury. Zdůraznění statické (imanentní) stránky děl proti dynamické (transcendentní) a jasný pohled na dvojí cíl, na srovnávací poetiku a na historii srovnávací (theorie, poetika a historika zkoumané tvorby slovesné) byly velmi na místě; jasně se také ukazuje, jak oba tyto momenty, imanentní a historický, jsou rovnoprávné, jak jsou svázány jeden s druhým, takže jeden stává se zkoumaným objektem druhého, a jak historie literatury se buduje na resultátech imanentní analysy a naopak. Srovnání těchto názorů, v kterých se uplatnila poetika Veselovského a jeho dědictví s názory příručky P. van Tieghemovy ,,La littérature comparée" (1931) ukazuje názorně váhu literárně theoretické tradice srovnávací vědy ruské proti váze ideografické tradice francouzské komparatistiky. Správně naznačil Voznesenskij, že nelze zustat jen v starém rozsahu komparací (termínem francouzským řekli bychom v thematologii a dodali bychom i v ideografii), které byly oddělovány od tvaru, a jak správně Voznesenskij vytýká v tradicích ruské literární vědy, nevšímaly si už ani účelu, funkce, úkonnosti thematických jevů vzhledem k formě. Chápe-li Voznesenskij už správně celý rozsah srovnávacího tvarosloví, uniká mu to, co už Tieghem ve své metodické příručce kodifikoval: rozdíl mezi základní literaturou srovnanou (la littérature comparée) a literaturou světovou, generální (la littérature générale). Tím mu uniká také užší vztah literatur slovanských, mezislovanská slovesnost. Jeho názor, že ,,specifické vlastnosti slovanských literatur mohou se konkretněji určit srovnávacím prozkoumáním nejen jich samých, leč i literatur soumezných a styčných", je samozřejmý, ale zůstává jen na samém počátku.

Mimo sjezd zahájil jakousi anketu o studiu slovanských literatur J. Gołąbek, docent slovanských literatur ve Varšavě, v časopise Ruch Słowiański r. 1929 [1]). Zastává tu krajně negativní názory, jak je projevil Brückner v ,,Zarysu" a brzy nato v kritice Wollmanovy Slovesnosti Slovanů [2]). Přes všecky spoje už srovnané literatury mezislovanské,

[1]) J. Gołąbek, *Zadania i cele studjum literatur słowiańskich w Polsce*, Ruch Słowiański 2, 1929, 325 n.; a *Zagadnienie łączności literatur słowiańskich*, tamtéž 2, 1929, 370 n.

[2]) Alex. Brückner, *Eine slawische Literaturgeschichte?*, *Dichtung und Welt*, Beilage zur ,,Prager Presse" z 4. 10. 1931, a *Geschichte der slavischen Literaturen*, Slavische Rundschau 4. 1932, 1 a n.; odpovědi F. Wollmanna: *Die vergleichende slavische Literaturgeschichte, Eine Erwiderung*, *Dichtung und Welt*, Beilage zur Prager Presse z 22. 11. 1931 a *Vom Geiste des literarischen Schaffens bei den Slaven*, Slavische Rundschau 4, 1932, 115 n.

přes podobnosti charakterologické v slovanské tvorbě, které Brückner sám dobře vystihuje, harcuje Brückner proti každé možnosti souborného obrazu slovanské slovesnosti s positivistickou krátkozrakostí a druhdy i nepoučeností. Příklad takové kulturně historické krátkozrakosti a zaujatosti proti projevům slovanské sounáležitosti a součinnosti: „Im Jahre 1918 sind alle diese Slavismen mit der seligen österreichisch-ungarischen Monarchie zu Grabe getragen worden, sind die größeren nationalen Komplexe geschaffen, von denen jeder seine eigenen Interessen gegen jedermann eifersüchtig zu wahren hat, was schon zu schärfsten Konflikten zwischen Nachbarn geführt hat, nicht nur zwischen Polen und den Sovjets oder Ukrainern.“ (Prager Presse 4. 10. 1931.) Brücknerovo základní hledisko je anachronisticky politické. U starého badatele překvapilo nejen v jeho obecně odsouzeném „Zaryse“, leč i též v obou polemikách popírání a někdy až žertovné překrucování faktů, druhdy také základní chyby v pojímání předmětu a v historickém třídění. Uniklo mu už jagićovské odstranění přehrady mezi t. zv. umělou a ústní slovesností, nedoceňuje humanismus, tím méně barokní slavismus a ještě méně romantismus v slovanských literaturách. Positivista, kterému uniká celek pro detaily a který zaujatě hledá divergence a tvrdohlavě rozbíjí konvergence. Filolog starší ráže, kterému uniká soudobý metodický rozvoj komparatistiky a který nepřihlíží ani k tomu málu, co už bylo vykonáno v slovanské komparatistice. Gołąbek je epigonem svého učitele a parafrasuje celkem jen vývody Brücknerovy a Lednického. Nedostává se mu však ani Brücknerových znalostí, tím méně jeho vtipu.

Bílou vránou je kladné stanovisko M. Hruševs'kého v stati *Istorija slavjans'kych literatur — fikcija čy neobchidnyj naukovyj postuljat?* (Sveslavenski Zbornik, Zagreb 1930, 93.) Hruševs'kyj proti Lednickému ukázal na to, jak mezislovanská diffuse církevněslovanská přechází přes hranice politických forem a kulturních sfér Říma a Byzance, jak Ukrajina, Bílá Rus a Starý Novgorod stály pod silnými vlivy západní Evropy, jak je zprostředkovaly Moskevsku a eurasijským oblastem východoslovanské expanse, jak reformace proniká nejen k západním a jižním Slovanům, leč i do Bílé i Veliké Rusi i na Ukrajinu. Vyvrací hojnými doklady tvrzení Lednického o nemožnosti užití srovnávací methody v oblasti slovanských literatur, kde Lednicki připouští nejvýše jen „juxtaposition“. Hruševs'kyj vidí v slov. literaturách „jestli ne celek, tedy systém, těsně svázaný mezi sebou stálou obměnou a jistou kooperací — neplánovitou, nevědomou, ale organicky vázanou spoluprací nacionálních kultur, které se nestarají o možné vývody, jako

mohou někdy někým být udělány z jejich výpůjček a úsilně hledají to, co by je mohlo obohatit novými zážitky a emocemi". Hruševs'kyj byl už na stopě mezislovanské slovesnosti, ačkoli se díval na věc jen jako historik a ne jako literární komparatista. Tím více váží jeho empirické zjištění.

Oficiální tehdejší zaujetí polské proti srovnávací slovanské komparatistice upravilo cestu k útoku na celou slovanskou filologii. Na II. sjezdě slavistů ve Varšavě r. 1934 podal H. Ułaszyn referát *O istocie filologji słowiańskiej.*[1]) Ułaszyn vychází z Weingarta, z Il'jinského a z Jagićovy stati *Prošlost i budućnost slovenske nauke (slavistike)* (v sborníku Baudouinově z r. 1921). Ułaszyn je noeticky poučenější než Brückner, je také důslednější než on. Vzal si na mušku definice slovanské filologie u Jagiće, Il'jinského a Weingarta a jejich odchylky. Nahoře jsme ukázali, jak se definice vyvíjela od Jagiće přes Il'jinského k Weingartovi. Šlo především o omezení ethnografie na míru ústní slovesnosti a o formulaci poměru duchového života slovanského a slovesných výtvorů a památek. Ułaszyn nesprávně tvrdí, že ,,Weingart zaś zacieśnia wszystkie *trzy dziedziny badań* (podtrženo zde) do ,,porównawczego" ich traktowania, do ,,wzajemnych stosunków" i cech ,,wspólnych". U Weingarta to už nejsou tři oblasti bádání, leč jen dvě: linguistika a literární věda; ústní slovesnost pod vlivem Il'jinského už Weingart patrně začleňuje do slovesnosti. Nepřesně také reprodukuje Ułaszyn Weingartův názor o jednotlivých vědách, přistupujících v soubor slovanské filologie; Weingart tu jasně mluvil už o ,,pomocných čili pomezních" vědách. Ale přesto je vážná Ułaszynova výtka, že slovanská filologie nemá předmětem stejnorodé jevy. Ułaszyn zdůrazňuje ,,jednorodość badanych zjawisk"; něco jiného je mu ,,jedność przedmiotu". Praví: ,,jednorodość badanych zjawisk leży w naturze tych zjawisk wzgl. w naszem o nich pojęciu; jedność przedmiotu jest produktem subjektywnych potrzeb i zainteresowań". S této premisy usuzuje Ułaszyn, že slovanská filologie, bádajíc o duchovním životě slovanských národů, jak se projevuje v jazyku, literatuře a v lidové tvorbě, opírá se o resultáty těchto jednotlivých věd a spojuje vlastně jen obměny těch věd, t. zv. vědy užité. Zcela zbytečně po tomto bystrém postřehu chce to dosvědčit stavem slavistických stolic. Táže se sofisticky, proč se slovanská filologie omezuje jen na jazyk, literaturu a část ethnografie, má-li předmětem duchovní život slovanských národů. Počínaje hned Jagićem definice slov. filologie přece omezovala své poznávání duchov-

---

[1]) II. międzynarodowy zjazd slawistów (filologów słowiańskich), Księga referatów, Sekcja I. Językoznawstwo, Warszawa 1934, s. 140—144.

ního života právě jazykem a slovesností. Z takových a podobných důvodů uzavírá Ułaszyn, že není vědy, zvané slovanskou filologií, a že není a nemůže být v budoucnosti podstatného rozdílu mezi slovanskou filologií a „słowianoznawstwem". Vidíme hned, že Ułaszyn se nepropracoval k chápání hlavních a soumezných disciplin a k poznání nutnosti vědecké specialisace a že nejvíce mu scházela — jako jiným ovšem — představa o mezislovanské slovesnosti.

Oklikou a pod krycím názvem zasáhl na varšavském sjezdě do problematiky srovnávací literární vědy slovanské a tím do problematiky slovanské filologie docent tehdejší pražské německé university K. Bittner v referátu *Methodologisches zur vergleichenden germanisch-slavischen Literaturwissenschaft* (Księga referatów, Sekcja II. s. 11—14). Je to jádro celé dlouhé rozpravy, kterou Bittner uveřejnil pod týmž názvem v časopisu Germanoslavica (III. 1935 s. 1–18, 241–276). Dnes víme o činnosti profesorů a docentů bývalé pražské německé university a zejména historika J. Pfitznera, spoluvraha českých studentů, z norimberských výslechů a zčásti i z náhodou nezničených udavačských relací; „vědecká" práce Bittnerova byla součástí nacistické propagandy v Praze. Jedním z cílů bylo podvracet základy české slavistiky. Na rozdíl od otevřenějšího Pfitznera, který vedl hlavní útok (sr. jeho pojednání *Die Geschichte Osteuropas und die Geschichte des Slawentums als Forschungsprobleme*, Historische Zeitschrift, sv. 150, 1934), jeho kommiliton Bittner se dobře maskoval a klamal i některé české odborníky, kteří nevěnovali náležitou pozornost jeho činnosti. Lživědeckou masku strhl Bittnerovi s tváře F. Wollman ve spise *K methodologii srovnávací slovesnosti slovanské* (Spisy filosof. fakulty Masarykovy university v Brně č. 43, 1936, s obšírným francouzským résumé, s. 127 až 150). Také zatím vyšlá Bittnerova kniha „Deutsche und Tschechen" (1936) otevřela oči i jiným brněnským badatelům a lživědecký nacismus Bittnerův byl po zásluze odsouzen v prosinci r. 1936 veřejnou diskusí Linguistického kroužku v Praze, které se zúčastnili kromě Bittnera Havránek, Jakobson, Trávníček, Wollman a j. [1]).

Hlavní metodické části svého polemického spisu připsaného významně století Kollárovy rozpravy přetiskl Wollman jako referáty k chystanému III. sjezdu slavistů v Bělehradě r. 1939. Je to především stať k otázce 9. *Duhovne protivnosti Vizantije i Rima i njihov značaj za razvitak slovenskih književnosti* [2]).

[1]) Srov. Slovo a slovesnost 2, 1936, str. 201—207 (F. Wollman, *Literárněvědné metody v Bittnerově knize „Deutschen u. Tschechen"*), 201—221, (R. Jakobson, *Usměrněné názory na staročeskou kulturu*) 3, 1937, 127 n.

[2]) Zbirka odgovora na pitanja, str. 118—121.

Zde Wollman dovodil, že hranice mezi Římem a Byzancí je matná a že neexistuje se stanoviska srovnávací slovesnosti (včetně ústní). Bittnerovo prohlubování propasti mezi východem slovanským a západem romanogermánským kromě jiného mohl dokonce popřít samým Pfitznerem, který z důvodů své nacistické koncepce kladl původní hranici na čáru Kiel—Erfurt—Pasov—Terst a podepřel svůj názor starším už míněním, že kultura byzantská je jen varietou kultury antické. Wollman tak ukázal rozpory v samé nacistické ideologii a otupil ostří schismatického nože, který přejal Bittner od Brücknera, Lednického Gołąbka a j. Také k thematu *Istorijske osnove, principi i metodi u uporednoj slovenskoj književnosti* citoval Wollman hlavní výsledek práce (l. c. 138—143). To, co je generální nebo světová literatura (slovesnost) v poměru k jednotlivým literaturám (slovesnostem), je generální slovanská nebo krátce mezislovanská literatura (slovesnost) v poměru k jednotlivým slovesnostem (literaturám) slovanským. Posunutí mezníků rozpoznal v tom už mladý polonista Karel Krejčí (v Slavii 15, 1937—38, 253) a v právě jmenovaném oddílu bělehradského sborníku sjezdového Jiří Horák ve výstižném přehledu vývoje metod v srovnávací vědě o slovesnosti slovanské charakterisoval dnešní stav bádání pojetím čistě srovnávacím a eidografickou metodou, orientovanou sociologicky a esthopsychologicky. Tím byly předloženy slavistické veřejnosti právě před zahájením světového zápasu hlavní výsledky desítiletých bojů, počatých Slovesností Slovanů v r. 1928 [1]).

Pro osvětlení pojetí mezislovanské slovesnosti dlužno zde uvést z polemického spisu ,,K methodologii srovnávací slovesnosti slovanské", který je už rozebrán, aspoň něco z důležitějších věcí. Wollman nečiní přirozeně východiskem pro theorii mezislovanské slovesnosti úsilí o t. zv. vzájemnost, ale nelze neuznat, že cit a vědomí slovanské sounáležitosti (příbuznosti) je důležitým činitelem literárním, zejména je-li vyvoláván nebo podporován příbuzností slovanských jazyků a jejich

---

[1]) Obraz boje o slovanskou komparační vědu slovesnou je doplnit ještě výměnou názorů mezi J. Horákem a J. Gołąbkem v Ruchu Słow. 3, 1930 a novou polemikou mezi Gołąbkem a Wollmanem. Gołąbek napsal do časopisu Marchołt IV zesz. 2—3 stať ,,*Literatury słowiańskie*" *(Rozważania o metodzie)*, která vyšla také samostatně (Warszawa 1938). Celkem opakuje své krajní názory a skresluje skutečnosti. Wollman odpověděl v stati *Dvě polské polemiky o slovanských literaturách* v Slově a slovesnosti 5, 1939, 40 n. Odpověď ta nemohla být už za okupační poroby uveřejněna celá, ale je tu jasně řečeno, že G. referuje stranicky o diskusi Wollmanově s Bittnerem. Znovu je zdůrazněna sounáležitost ústní slovesnosti k celku slovesnosti, obhájeno Hruševského pojetí systému slovanských literatur a j. Jmenování Bittnera profesorem německé university v Poznani za zásluhy o ,,Drittes Reich" se bohužel nešťastný Gołąbek nedočkal; zahynul v ssutinách Varšavy r. 1939, necelý rok po obhajobě Bittnera a jeho kommilitonů. Tak dostala polemika symbolicky tragický epilog.

mezislovanskou přístupností. I literární věda se jím musí zabývat. Tím dospíváme do celého souboru otázek historických, sociologických, ethnologických atd., které jsou spojeny s vystižením vývoje slovanských národů nebo plemene slovanského (ve smyslu ethnologického společenství kulturního). Dějinný vnitřní proces Slovanů chápe Wollman jako dialektické působení dvou dominant: slovansky integrační a diferenciační, národně individualisující. V tom smyslu pravil: ,,Dominanta diferenciační druhdy vítězí, potlačuje slovansky integrační, jak je to zejména v 2. pol. XIX. století za vlivů buržoasního státu západoevropského. Ale integrace nezaniká, je pouze latentní a může se stát opět rovnocennou dominantou, zejména zesocialisováním státní struktury a novým momentem obrany." (K methodologii, str. 39.) Integrace i proces národní individualisace slovanské masy obrazí se ovšem bezprostředně a především v souvislostech literárních, protože samostatný jazyk a literatura jsou stále prvním znakem individualisace; v ústní slovesnosti je ovšem vždy něco integračního. — Tento dialektický historicko-sociální vývoj Slovanstva o dvou dominantách potvrzuje nejnověji historik Slovanstva Josef Macůrek. [1])

Spis ,,K methodologii" věnoval také velkou pozornost problému Západu—Východu a t. zv. východní Evropy. Výsledek odvozený z literárního materiálu srovnávacího, který stírá hranici mezi Východem a Západem, potvrzují rovněž nejnovější práce historické, zejména Macůrkovy. Schismatická propast a přehrada mezi Východem a Západem, jak ji formuloval Brückner a jak to jeho epigoni (Gołąbek, Bittner a j.) zdůrazňovali tendenčně, náleží definitivně do říše bájí. Tím se ovšem nevylučují určité rozdíly a variety. Ale jejich formulace bude znít jinak nyní, kdy se počíná už obecně uznávat, že církevněslovanská vzdělanost zprostředkovala Slovanům celistvou antiku z Byzance. Epocha církevněslověnská, chápaná velmi dlouho jen starofilologicky, je v očích dnešního komparatisty právě klasickým obdobím mezislovanské slovesnosti.

,,Slovesnost Slovanů" usilovala zachytit významovou stránku slovesné tvorby slovanské také dvojpolárností vnitřní: zjišťovala neustálé vychylování mezi krajním individualismem a krajním universalismem nebo kolektivismem a ethické řešení tohoto sváru v ethickém realismu. Spis ,,K methodologii" to označil přirozeně za hypothesu, získanou indukčně jen z části materiálu. Charakteristika slovanské tvorby jako tendenční v národně a sociálně osvobozovacím smyslu má

---

[1]) Srov. jeho *Dějepisectví evropského východu* 1946 (v úvodním Přehledu dosavadních představ), pak zvláště v stati *Slovanská myšlenka v českém politickém životě* v knize Slovanství v českém národním životě (Brno 1947) str. 20 n.

ovšem ráz zjištění a nebude možno asi už mnoho měnit na názoru, že tato významová stránka převládá v slovesných tvarech a strukturách u Slovanů. Dvojpolárnost vnitřní, mravní, je patrně v určitém vztahu k oné dvojpolárnosti historicko-sociální, k vývoji Slovanstva probíhajícím mezi dvěma dominantami. Dvojpolárnost vnitřní a výsledný ethický realismus se potvrzují jako rysy slovanské tvorby. V bělehradském sjezdovém sborníku (Zbirka odgovora, s. 144) charakterisuje Jiří Horák slovanský romantismus shodně s Wollmanem právě působením ethického realismu a překonáním titanismu vítězstvím absolutní ethické normy. Ve své znamenité akademické přednášce o čtvrtstoletí sovětské literatury A. N. Tolstoj r. 1942 charakterisoval vývoj ruské literatury postupem od kritického realismu klasického období k ethickému realismu posledního období. Tedy pracovní hypothesy slovanské komparatistiky se osvědčují a stávají se kriterii.

Ze spisů Wollmanových uvedeny zde byly hlavní věci, které charakterisují pojetí mezislovanské slovesnosti v právě nejspornějších momentech [1]).

Je třeba ještě stručně naznačit postupy a cíle slovanské srovnávací vědy slovesné.

1. Příbuznost slovanských národů není nám premisou; dochází se k ní ze srovnání tvarů a struktur slovesných, které tvoří organičtěji spjatý celek v celku světové slovesnosti.

2. Předmětem slovanské srovnávací vědy slovesné je celá oblast slovesného dění u Slovanů, tedy zejména i slovesnost ústní, v celém diachronickém i synchronickém rozsahu.

3. Srovnávací tvaroslovné (eidografické) šetření postupuje od základních vztahů binárních (vztahy mezi tvarem, strukturou jedné literatury a tvarem, strukturou druhé literatury, vlastní littérature comparée) k vztahům složitějším, eidologickým, kterými vstupuje tvar nebo struktura do působnosti mezislovansky generální, t. j. do působnosti ve více slovanských literaturách.

---

[1]) Bylo to nutné pro vystižení problematiky a kromě toho může podaný obraz posloužit příštímu historiku slovanské filologie. Z čistě komparatistických závěrů bylo by tu aspoň uvést opravu otázky Bittnerovy, spíše sofisticky záměrné než naivní: „Vstupují slovanské literatury do celé světové literatury jako organická jednotka (als organische Einheit) nebo je každá jednotlivá literatura každého jednotlivého národa zvláštním badatelským předmětem v rámci srovnávací literární vědy?“ Do světové literatury nevstoupila žádná literatura jako organická jednotka, nemůže tam tedy vstoupit ani jednotlivá slovanská literatura, tím méně celek slovanských literatur. Do světové literatury (generální) vstupují vůbec tvary a struktury jen jednotlivě. Bittner neměl ani správnou představu o generální literatuře, tím méně znal metody generální literatury, ke kterým se propracovala zvláště francouzská komparatistika.

4. Působnost mezislovanskou mají i přejaté vlivy cizí (na př. mickiewiczovský »schillerismus«, ruský nebo polský »byronismus«, z metrických zjevů na př. staroslověnská varianta byzantského jambického trimetru); nezáleží na původu, leč na recepci.

5. Bádání může postupovat od jedné slovanské literatury k druhé nebo v hlavních oblastech (východoslovanské, západoslovanské, jihoslovanské); ale cílem zůstává mezislovanská slovesnost generální.

6. Je tedy výslednicí celého eidologického bádání srovnávacího: slovanské tvarosloví slovesné nebo poetika slovanská. Ruku v ruce s tím jde bádání historické a konečným cílem jsou dějiny mezislovanské slovesnosti [2]).

7. To'to mezislovanské bádání slovesné ve své tvaroslovné části opírá se především o slovanskou linguistiku, která se svého hlediska probádává tvary a struktury jazykové; kriteria slovesně srovnávací jsou přizpůsobené methody srovnávací obecné komparatistiky literární; historická část užívá obvyklých kriterií historických, propracovaných vzhledem k materiálu. Pomocné nebo soumezné vědy přistupují podle potřeby výkladu tvaroslovného nebo historického.

8. Počet pomocných čili soumezných věd se neomezuje ani pojetím obrozenským (archeologie, ethnografie, stará a kulturní historie), ani pojetím jagićovsko-filologickým (část ethnografie), leč zůstává neomezený jako ve všech duchovních vědách: komparatista slovanský v našem pojetí se musí stejně poučovat v celé oblasti historie politické a hospodářské jako v ethnologii, sociologii, estetice, vědě o umění, psychologii atd. a jejich specialisacích. To neznamená však, že opouští metody vlastní vědy a vypůjčuje si metody soumezných věd, ale svými metodami zpracovává výsledky soumezných věd se stálým zřetelem k vlastnímu předmětu, k výkladu souvislosti slovanských slovesných tvarů a struktur a k výkladu toho, jak se tato souvislost uskutečnila, čili se zřetelem k srovnávacímu tvarosloví mezislovanské slovesnosti, vrcholícímu v slovanské poetice, a k dějinám mezislovanské slovesnosti.

9. Jako nenahrazuje seskupení zvláštních historií jednotlivých literatur světa dějiny světové literatury, nemůže nahradit seskupení zvláštních historií jednotlivých literatur slovanských dějiny mezislovanské slovesnosti. Badatel v jednotlivých slovanských literaturách musí být sice poučen komparatistikou, a to nejen slovanskou, ale i obecnou, avšak jeho předmět je ohraničen jazykem vykládané literatury.

[2]) Srov. o tom Wollman, *Věda o slovesnosti*, Slovo a slovesnost I, 1935, 199.

Smyslem jeho práce je ukázat na tvarech a strukturách národní individualisaci, tedy také divergenci, kdežto smyslem mezislovanské slovesnosti je konvergence.

10. Spojení vědy o mezislovanské slovesnosti se srovnávací linguistikou slovanskou v termínu slovanské filologie plyne ze společenství předmětu a jeho historických podmínek (v nejširším smyslu slova historie) a ze společenství úkolů. Termín filologie slovanská je tedy nadřaděn oběma. Tak zv. filologická metoda, t. j. textová kritika, je společná oběma větvím slovanské filologie jako počáteční stadium.

Nejbližší úkoly mezislovanské slovesnosti svazují ji těsně se srovnávací linguistikou. Především samo dnešní literárněvědné pojetí tvaru a struktury se základní oblastí jazykovou a významovou spojených v celek s oblastí t. zv. předmětnostní a t. zv. čistě formovou rozmnožuje rozsah srovnání složek literárního tvaru a sbližuje komparatistiku s moderní linguistikou daleko nad úroveň povrchní starší thematologie ve fonetice, stylistice, sémantice, na poli tvarosloví a poetiky. Ale jsou i společné úkoly historické, nehledě k nově a složitěji se jevícím oblastem jazykově významovým v řadách rodů a druhů slovesných, diachronicky probíhajících; je to na př. vyšetření církevněslovanské vzdělanosti literární a její diffuse v národních slovesnostech a s tím související problémy vzniku literárních slovanských jazyků; vyšetření básnického jazyka a stylu nejstarších výtvorů a vznik t. zv. folklorního verše; srovnávací metrika slovanská; česko-polské vztahy ve vytvoření literárního jazyka; vliv knižní literatury překladové, zvláště i církevní na stylové útvary ústní slovesnosti a v době slovanského baroka i na umělou slovesnost; vliv ústní slovesnosti na básnický jazyk za obrození (tento vliv „formální" svazuje slovanský romantismus, ačkoli významová stránka je často různá); vyšetření jazyka se stanoviska sociologického v t. zv. tendenčním realismu; vyšetření jazyka v nové slovanské dramatice a jeho souvislosti s epikou; zkoumání automatisace básnického jazyka v období t. zv. moderny, jeho revolucionování a aktualisace prostředky ústní slovesnosti a hovorové řeči v období právě uplynulém.

Těchto několik příkladů svědčí o tom, že literární komparatista čeká pomoc od srovnávacího linguisty pro zařadění celé tvaroslovné řady, nejen snad v jednotlivostech t. zv. „jazykového roucha" díla. Pro vývoj slovesně tvaroslovný, má-li se oprostit úplně od staré jednostranné ideografie, jsou naprosto nezbytné práce toho druhu, jako je právě počínající majestátní slovník ruského literárního jazyka. Slovníky ostatních slovanských jazyků literárních a jejich vzájemné srovnání

ukáží, jaké je tu vzájemné bohatství vztahů a osvětlí průkazně souvislost tvarů, struktur a epoch literárních.

Závěr. Teprve vymezením a určením úkolů srovnávací vědy slovanské v mezislovanské slovesnosti dostává se termínu „slovanská filologie" žádoucí pojmové jasnosti v jeho literárně vědné části. Jedině pojetím mezislovanské slovesnosti váže se v celek slovanské srovnávací bádání slovesné a váže se k srovnávací linguistice. Rozpad slovanské filologie v řadu věd spojených jen vnějším zájmem o duchovní život Slovanů je tím zamezen. Slovanská filologie je samostatnou a jednotnou disciplinou. Nic nebrání tomu, aby byla vedle jiných disciplin, na př. vedle historie, archeologie, ethnografie Slovanů, vřazena do většího celku „slovanovědění". *Frank Wollman*

*

Ať byla jakkoli definována slovanská filologie, nebylo nikdy pochybnosti o tom, že její součástí, a to součástí podstatnou, je bádání jazykové, slovanská jazykověda. Dokonce v *slově*, resp. v jazyce vidí Iľjinskij ve své definici, výše citované (zde na str. 251), základní kriterium pro vymezení rozsahu vlastního předmětu celé slovanské filologie.

Rovněž nebylo vážně pochybováno o oprávněnosti slovanské jazykovědy, tradičně zvané srovnávací (podle určitého metodického postupu), totiž o její oprávněnosti jako vědního oboru; bylo by těžké upírati slovanské jazykovědě vlastní vědní předmět anebo vyslovovat pochybnosti o něm, jako se dálo u srovnávací slovanské vědy literární. Tuto příznivou situaci slovanské jazykovědy způsobovala na jedné straně nepopíratelná empirická zkušenost o tom, že jazyky slovanské jsou jazyky příbuznými, na druhé straně metodické zaměření jazykovědného bádání v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století. Pokud totiž jazykověda viděla jeden z hlavních svých úkolů v tom, aby zjišťovala srovnáváním jednotlivých jevů jazyků příbuzných jejich společné východisko ve společném prajazyce, bylo samozřejmou úlohou každého bádání o jazycích slovanských odhalovat jejich společné východisko, praslovanštinu; tento postup nebyl ovšem možný bez srovnávacího studia slovanských jazyků vůbec a speciálního studia nejstarších známých jejich období, zejména jazyka staroslověnského. Tak na dlouhou dobu staly se samozřejmými i základní dílčí úkoly srovnávací slovanské jazykovědy: praslovanská mluvnice vykonstruovaná na podkladě srovnávací mluvnice slovanských jazyků a etymologický slovník — kromě mluvnického a lexikálního studia nejstarších období slovanských jazyků, spojeného s filologickým zpracováním nejstarších textů, zejména staroslověnských.

Nelze ovšem tvrditi, že by byla slovanská jazykověda rychle a zcela úspěšně všechny tyto úkoly splnila, ale také nelze neviděti, že v tomto období od poloviny 19. století do první světové války bylo vykonáno mnoho práce s dobrými a hodnotnými výsledky jak v monografickém zpracovávání jednotlivých jevů a otázek, tak v kritické činnosti ediční. Především pak rozmach slovanské jazykovědy na počátku 20. století právem vzbuzoval naděje, že toto metodicky vyhraněné období nejen postavilo jisté úkoly slovanské jazykovědě, nýbrž že je také vyplní: vycházel etymologický slovník, vyšla Vondrákova srovnávací mluvnice slovanská — jistě ne zcela zdařilá, ale přece jen ve srovnání s mluvnicí Miklošičovou, počínající toto období, práce opravdu již srovnávací —, byl ve větším nebo menším měřítku zachycen celkový obraz praslovanštiny (Hujerem, Iljinským, Mikkolou), byl zde rozsáhlý plán a počátek slovanské encyklopedie v tehdejší ruské akademii věd.

Světová válka a hluboké politické a sociální přeměny spojené s jejími konci přerušily dovršení těchto úkolů — třebaže jednotlivé plány byly po válce realisovány, tak na př. Meilletova praslovanská mluvnice (Le slave commun) vychází r. 1924 a nelze přehlížeti, že se na těchto dílčích úkolech, v základě potřebných a užitečných i dnes, pracuje dále i v následujícím období.

I když tedy tato srovnávací slovanská jazykověda doznívá takřka do dnešních dnů, v základě její rozmach, spojený časově s počátkem 20. století, je značně tlumen. Příčinu toho je třeba hledati jak v metodickém vývoji samé slovanské jazykovědy, tak v hlubokých metodických přeměnách linguistiky vůbec.

Na jedné straně se dotavadní metodický postup obracel se zvýšeným zájmem k jednotlivým jevům a jejich dobovému nebo místnímu rozšíření (později po překonání krajního „atomismu" i k jednotlivým jevům se zřetelem k celku); tím se thematicky jazykovědné bádání omezovalo na jednotlivé jazyky a nářečí. Takovéto bádání dosahuje v době po první světové válce opravdu nebývalého rozkvětu (některé slovanské jazyky, zvl. jazyky dotud zanedbávané, doznávají úplně nového zpracování, tak na př. jazyk slovinský a ukrajinský). Nelze neuznávati vědeckou i praktickou cenu všech takovýchto speciálních prací o jednotlivých slovanských jazycích a jejich jevech, ale nelze také neviděti, že šlo namnoze o výhradní pěstování bohemistiky, polonistiky, rusistiky atd. na úkor srovnávací slovanské jazykovědy — doslova tak, jak se toho obával a jak před tím varoval V. Jagić již r. 1921 ve sborníku věnovaném Baudouinovi de Courtenay. Takovýto ústup od společných úkolů slovanské jazykovědy byl markantnější

v jiných slovanských zemích než ve vědě české. Tento vývoj je nesporně v dialektickém vztahu jak ke vzniku samostatných slovanských států po první světové válce, tak k jejich politické a sociálně hospodářské různorodnosti, postupně se zvětšující.

Na druhé straně nemohl nezasáhnouti do slovanské jazykovědy hluboký metodický přelom v linguistice samé a neotřásti dotavadními předpoklady její existence jakožto vědního oboru s vlastním předmětem a vlastní problematikou, rozdílnými od předmětu a problematiky jazykovědného bádání o jednotlivých jazycích slovanských, předpoklady založenými na tom, že ústředním jejím thematem je praslovanština. Metoda synchronického rozboru jazykového se soustřeďovala převahou na jazyky doby současné; předpoklad, že vývoj jazykový se děje prostým štěpením z původní jednoty v mnohost, a tím i pojem „jednotného prajazyka" (v našem případě tedy praslovanštiny) byl brán závažně v pochybnost; chápání jazyka (langue) jako systému v první své etapě, kdy se daný jazyk pojímal v přísně saussurovském smyslu jako autonomní celek, spíše oddělovalo jednotlivé slovanské jazyky, než je spojovalo; studium jazykových svazů, daných soužitím ve společné geografické oblasti (a nikoli příbuzností, společným původem), a studium jejich konvergentního vývoje zařazovalo některé slovanské jazyky do souvislostí mimoslovanských. To vše podstatně porušovalo původní předmět i problematiku srovnávací slovanské jazykovědy. [1])

Pro slovanskou jazykovědu jsou pak tyto nové metodické výboje linguistické tím důležitější, že se vyhranily právě v oblasti slovanské vědy ve dvě významné školy, které se zčásti opírají o slovanský jazykový materiál: v Sovětském svazu vzniká „nové učení o jazyce" a u nás se rozvíjí jedno ze středisek strukturalistické školy linguistické, funkční strukturalismus, zvaný „pražskou školou" (jehož východiskem byla nejen škola ženevská, nýbrž také význačnou měrou bádání ruské a polské). Přes značné dosud rozdíly mají obě tyto školy v některých zásadních věcech k sobě blíže, než se dosud zdálo na první pohled;[2]) spojují je tyto základní postupy:

1) chápání jazyka jako *celku*, a to jako systému a nikoli jako pouhé sumace jednotlivých částí, takže každý jev musí být chápán i vykládán se zřetelem k svému jazykovému celku,

2) zdůrazňování významu *konvergentního vývoje*, který vytváří

---

[1]) Srov. B. Havránek, *Slovanská jazykověda* v Ottově slovníku naučném nové doby V, 2 (1939), 1367—1371.

[2]) Srov. N. S. Čemodanov, *Strukturalizm i sovetskoje jazykoznanije*, Izvestija Akademii nauk SSSR, otdelenije literatury i jazyka VI, 1947, str. 115 a n.

společná nova, ba i nové jazykové celky, a uplatnění tohoto stanoviska pro postupné tvoření národních jazyků,

3) zřetel k semiologickému komplexu při výkladu a chápání jazyka; nelze studovati jazyk bez zřetele k jeho funkcím (úkolům), které se mění (zejména kulturním vývojem), a tím bez zřetele k jeho mnohonásobným vztahům k realitě. V učení „pražské školy" je takto chápána funkce jazyka — na rozdíl od kodaňské školy strukturalistické, tedy nikoli jako pouhá vzájemná souvislost jazykových elementů v autonomní struktuře daného jazyka [3]). Tyto vztahy nelze ovšem podle ponětí pražské školy vykládati mechanicky prostým vztahem jednostranné kausality, jde o vztahy složité, které lze vykládati pouze dialektickou metodou: fakta jedné řady nemohou být spojována s fakty řady druhé do pevných binárních dvojic předem stanovených.

Jestliže tyto nové metodické postupy, jak jsme již naznačili, vytlačují praslovanštinu z ústředního místa v thematice a problematice slovanské jazykovědy, nezbavily proto slovanskou jazykovědu vlastního jejího předmětu a problematiky, pouze je podstatně změnily, ba i rozšířily. Jejím předmětem jsou nyní jakékoli společné jevy a vzájemné vztahy slovanských jazyků nebo jejich menších skupin jak v jejich vývoji, tak v jejich stavu za kteréhokoli období. Příbuznost jejich nevidíme dnes jen ve společném pradávném východisku, v tom, že z něho by snad byly slovanské jazyky vyšly a pak postupovaly již jen divergentně, nýbrž i v pozdějších procesech konvergentních.

V kterémkoli vývojovém stupni lze právem srovnávat strukturu jednotlivých slovanských jazyků vzájemně a všechny jevy vývoje konvergentního i divergentního mají přitom svou důležitost; výslovně i jevy rozdílné mohou antithetickým vzájemným vztahem i vztahem k jevům shodným přispívat podstatně k výkladu příbuzných struktur. Toto srovnání se týká ovšem stejně i soustavy fonologické, jakož i gramatické, na př. vztahů prvků agglutinačních a flektivních v deklinaci, anebo vztahu významů gramatických a lexikálních ve výkladu stavby slovanského slovesa a p.

Uvádím jen několik konkretních příkladů na úseky, kde nové chápání jazyka vede k vymezení nových rozsáhlých úkolů slovanské jazykovědy:

1. Je to nový pohled na nejstarší období slovanských jazyků. Při sledování historického vývoje struktur slovanských jazyků neutkví

---

[3]) Srov. B. Havránek, *Strukturální linguistika* v Ottově slovníku naučném nové doby, sv. VI (1940), str. 455—457 a zejména stať Vl. Skaličky, *Kodaňský strukturalismus a „pražská škola"*, Slovo a slovesnost 10, 1947, 135—142.

dnes bádání na jednotném jednorodém východisku, které tak nebezpečně bylo ztotožňováno se staroslověnštinou, ale bude přihlížet k mnohostranným shodám a rozdílům všech nejstarších etap slovanských jazyků, mezi nimi zejména k staroslověnštině, k staré ruštině a staré češtině. Uvědomíme si přitom i zcelovací postup vývojový při tvoření národních jazyků i dobové různosti funkční (úkolové). Nedosáhne tím ovšem bádání již vykonstruovaného jednotného obrazu, ale obrazu mnohem složitějšího a pestřejšího, zato však mnohem bližšího ke skutečnosti.

2. Budeme studovati jazyk církevněslovanský v celém jeho vývoji a se stálým zřetelem k synchronickému rozboru jednotlivých jeho období časových a místních redakcí. Dosud se zde studium skoro výhradně obracelo jen na studium nejstaršího období a v něm zase nejvíce jen na dílčí otázky, hlavně na otázku podoby nejstaršího jazyka a t. zv. dialektických znaků. Nehledělo se na jazyk církevněslovanský jako na samostatný jazykový celek, který má mnohonásobné vztahy nejen k jistému typu soudobého jazyka lidového, ale také jak k svému modelu, vzoru (řečtině), tak ke svým úkolům, dále ke své měnivé normě a k jednotlivým jazykům národním.

3. Jde o studium mnohonásobných vztahů spisovných jazyků slovanských, které dosud — pokud vůbec byly vědecky studovány — byly chápány jako lineární vývojová řada, která má pouze vztahy k příslušnému národnímu jazykovému celku. Avšak právě u spisovných jazyků se mění význačným způsobem nositelé a adresáti toho kterého jazyka a zasahují do nich zřejmě mimojazykové vlivy, zejm. vědomí jak národní příslušnosti, tak slovanské sounáležitosti: tím vším dospíváme k postupnému odhalování mnohostranných vztahů mezislovanských v této oblasti.

4. Velmi těsně s touto otázkou souvisí problematika odborné terminologie jednotlivých slovanských jazyků, v níž právě se uplatnilo mnoho jevů mezislovanských, a nejde zde jen o období minulé, nýbrž i dnešní hluboké přeměny v politickém a hospodářském životě skýtají mnoho cenného materiálu.

5. Jde o společné srovnávací studium všech stránek jazyka literárního a básnického a jeho prostředků, jak již bylo naznačeno výše (str. 263).

Nelze neviděti, že takovéto společné úkoly studia jazykového vystupují dnes v jazykovědě slovanské do popředí, odrážejíce dialektickým procesem dnešní politický a sociálně hospodářský jednotící vývoj slovanských států a národů.

Bohuslav Havránek

K otázce významu stsl. praeterit.

(Věnováno památce Arnošta Gerada.)

Proti tradičnímu názoru, že základní významový rozdíl mezi stsl. aoristem a imperfektem je nutno hledat v odstínu vidovém, obrací se B. Havránek v studii *Aspect et temps du verbe en vieux slave* (Mélanges Bally, Genève 1939, str. 223—230). Navazuje tu na častěji vyslovovaný názor, že stsl. aorist vyjadřuje prostou minulost bez vidového zabarvení, a rozšiřuje platnost zásady nezávislosti časového a vidového významu i na stsl. imperfektum. Podle tohoto pojetí tedy nejen že aorist nevyjadřuje okamžitost minulého děje[1]), ale ani imperfektum není spojeno s imperfektností sloves. Gramatickým významem imperfekta sloves perfektivních pak není vyjadřovat opakovaný děj[2]), sloveso po-

---

[1]) Za čas pro okamžitý minulý děj považoval stsl. aorist Vondrák, na př. v *Altkirchenslav. Grammatik*, 1912[2], str. 584: „Durch den Aorist wird eine punktuelle (eintretende) Handlung in der Vergangenheit ausgedrückt". Srov. také ještě tamtéž str. 389. K Vondrákovu názoru se jistým způsobem blíží Koschmieder v práci *Nauka o aspektach czasownika polskiego*, Vilno 1934 (srov. str. 158 n.). Že stsl. aorist vyjadřuje prostě minulost a že vyjádření trvání závisí pouze na slovesném vidu přímo, nikoli na gramatické formě aoristu, zdůraznil již Meillet v studii *Des aspects perfectif et imperfectif dans la traduction de l'évangile en vieux slave* (Études sur l'étymologie et vocabulaire du vieux slave, Paris 1902, str. 84). Okolnost, že stsl. iterativa nesnášela aorist, vykládá Meillet tím, že aorist jako čas vyjadřující děj úplně skončený nemohl být tvořen od sloves vyjadřujících speciálně trvání. Meillet také zdůrazňuje naprostou nezávislost stsl. vidu a časových forem: „La notion d'aspect est donc rigoureusement indépendante de la forme grammaticale de l'aoriste comme de toute autre forme temporelle du slave et dépend seulement du verbe dans les conditions indiquées au premier chapitre. Le slave se distingue ici du grec, de l'indo-iranien et de l'armenien de la manière plus essentielle" (84—85).

[2]) Tak chápal význam stsl. a stč. imperfekta dokonavých sloves na př. Gebauer, Vondrák, Kuľbakin, van Wijk a j. Také L. *Andrejčin* v práci *Kategorie znaczeniowe konjugacji bulgarskiej* (Prace kom. jęz. No 26, Kraków 1938) je ochoten vykládat v podobném smyslu význam imperfekt perfektivních sloves v nové bulharštině („Czas przeszly niedokonany od czaszowników dokonanych jest możliwy w zdaniach głównych tylko w wypadkach, kiedy się wyraża iteratiwność...", str. 40). Také Arnošt Gerad v recensi Andrejčinovy práce (Slavia 17, 1939/40, str. 454) zdůrazňuje, že syntaktická povaha bulharského imperfekta nesnáší perfektivní vid, a tvrdí, že ve všech případech, kdy se v nové bulharštině tvoří imperfektum od slovesa perfektivního, vyjadřuje minulý děj opětovaný. Gerad tu upozorňuje na podobný stav v staré češtině podle zjištění Gebauerova, v staroslověnštině podle zjištění van Wijka, a nesouhlasí tedy s názorem Trávníčkovým (vysloveným v *Studiích o českém vidu slovesném*, 1923, str. 305), podle něhož stč. imperfektum perfektivních sloves neměnilo slovesný vid.

držuje svůj perfektivní význam a vyjadřuje prostě jako každé imperfektum především průvodnost děje, jeho paralelní průběh s jiným dějem minulým.

Že stsl. imperfektum vyjadřuje především průvodní děj a je tedy v podstatě časem relativním, zjišťoval již Meillet v *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave* (str. 82). Mluvě o případech, kdy stsl. imperfektum stojí za řecký aorist, vysvětluje to snahou po vyjádření dějové současnosti. „Dans les deux cas la raison de l'emploi de l'imparfait se voit immédiatement: il s'agit les deux fois d'une action simultanée à une autre action passée, ce qui est le sens essentiel de l'imparfait slave.“ Při tom však Meillet zdůrazňoval vázanost imperfekta na imperfektivní slovesa a nepočetné případy imperfekt perfektivních sloves vykládal zase snahou po vyjádření iterativního děje současného s jiným dějem („ces imparfaits expriment une action passée de caractère momentané qui se répétait simultanément à une autre action“, tamtéž str. 81).[3])

Na Havránkovu studii navazuje Arnošt Gerad v článku „*Význam staroslověnského imperfekta*“, uveřejněném v LF 68, 1941, str. 1—14 pod pseudonymem Arn. Nerad. Ukazuje tu na různých typech stsl. imperfekt hlavně z Matoušova evangelia, že jde o vyjádření relativního času povahy průvodní. Imperfekty perfektivních sloves se zde speciálně nezabývá a také otázky nezávislosti vidové stránky stsl. sloves na časovém systému se nedotýká.

Celou otázku významu stsl. praeterit pokouší se podrobit soustavné revisi A. Dostál v práci *Stsl. praeterita, jejich čas a vid*, ČČF 3, 1944/5, str. 65—70, 111—116, 219—225. Považuje za společný nedostatek většiny dosavadních příspěvků k těmto otázkám, „že se neopírají o úplný materiál nejen všech staroslověnských, ale ani o úplný materiál alespoň z jednoho většího textu“. — „Úvahy, které se zakládají na vybraném materiálu, nejsou nikdy přesné, protože může býti vybráno náhodně jen několik dokladů právě výjimečných a závěry z takového materiálu pak nemohou býti generalisovány na celý aspektový systém v staroslověnštině, ba dokonce v praslovanštině nebo

---

[3]) V knize Le slave commun (1934) již k dějové současnosti imperfekta nepřihlíží: „L'imparfait indique une action qui se développe dans le passé; appartenant presque toujours à un imperfectif, il équivaut à l'imparfait grec“ (str. 273). Původní význam slovan. imperfekta podle Meilleta byl expresivní. Paralelnost stsl. imperfekt a aoristů s řeckými texty byla již dříve zdůrazňována. Meillet sám již v Études říká, že „l'imparfait slave traduit régulièrement l'imparfait grec par opposition à l'aoriste“ (str. 82). Tam upozorňuje i na to, že aorist stsl. překládá stejně řecký aorist a perfektum, jež v době vzniku stsl. překladu s aoristem splynulo (str. 85). O poměrech v stsl. evangeliu srov. také Grünenthal, AslPh 32, str. 17.

v celé slovanštině. Je jedním ze základních požadavků methodiky jazykového bádání, aby studovaný materiál byl pokud možno úplný a aby byl správně a opatrně vykládán. Aspektový systém se ve světle úplného materiálu ukáže jemným a složitým mechanismem jazyka a požadavků, které se na jazyk kladou, zvláště slohových." Ve svém výkladu klade pak Dostál důraz hlavně na úplný materiál, ale i zde má mezery.[4])

Dostál sebral ze stsl. památek na 12.000 dokladů na jednoduchá praeterita a zjistil, že imperfektum se jen asi v 0,4% tvoří od sloves dokonavých; nedokonavá slovesa mají pak podíl na imperfektech v 58%, na aoristech jen v 42%. To je jen číselné vyjádření faktů všeobecně známých. Ve své analyse se pak Dostál snaží zjistiti, do jaké míry může sémantická stránka sloves působit na jejich vidové pojetí. Aniž to na dokladech přesvědčivě dokázal, charakterisuje pak stsl. aorist jako čas vyjadřující děj v minulosti skončený, hotový, zatím co imperfektum vyjadřuje děj v minulosti neohraničený. Hotovost slovesného děje stsl. aoristu Dostál pojímá ve vztahu s dobou vyprávění, ale značně neurčité. Nejde zde prý o známku dokonavosti, přece se však do značné míry sbližuje tímto stanoviskem s názory na př. Koschmiederovými. U imperfekt dokonavých sloves zdůrazňuje Dostál ve shodě s většinou dosavadních názorů jejich iterativnost a vidí v nich archaický zbytek kdysi běžného tvoření. Vzhledem k takovému významu obou jednoduchých praeterit pak prohlašuje v oposici proti Havránkovi imperfektum za čas bezpříznakový a aorist za čas příznakový, aby tak ještě jednou podtrhl souvislost časového a vidového systému. Toto pojetí však nelze srovnat se základními fakty starého slovanského systému časového. Zde je rozhodně bezpříznakové (základní) praeteritum aorist.

Na těchto vývodech nás nejdříve překvapí, jak lehce se přenášejí přes případy, kdy aoristu imperfektivních i perfektivních sloves je užíváno paralelně s řeckým originálem. Tak na př. se Dostál jen mimochodem zmiňuje, že se „aoristů *glagola* i *reče* užívá promiscue a že oba překládají vlastně bez rozdílu aorist *εἶπεν*" (str. 113). Všimneme-li si těchto případů podrobněji, ukazuje se jasně, že tu není respektován ani celý materiál, tím méně pak podán jeho výklad. Ještě více překvapuje však, že tak široce materiálově založená práce neklade zásadní otázku poměru stsl. praeterit k praeteritům řeckým. Jako by docela zapomněla, že všecky t. zv. kanonické stsl. texty jsou překlady z řečtiny a mnohá fakta zdánlivě gramatická lze tu prostě vykládat z překladatelské tech-

[4]) Z evangelních textů vzal v počet jen doklady Zografského čtveroevangelia, různočtení, která jsou pro otázku často právě velmi poučná, uvádí jen zřídka.

niky. Právě v otázkách významu stsl. praeterit je nanejvýš důležité zjistiti stupeň závislosti stsl. literárních památek na řeckých originálech. Zdůrazňoval-li na př. ještě Meillet, že stsl. imperfektum odpovídá zpravidla imperfektu řeckému, mají jistě pro řešení otázky významu stsl. jednoduchých praeterit větší důležitost především ty případy, kdy se stsl. texty od řeckých originálů odchylují a vedou si samostatně. V celkových statistikách stsl. praeterit nesmí zajisté chyběti srovnání s řeckými originály a hlavně výčet případů, kdy stsl. texty postupují nezávisle. Analysa takových odchylek pak poví o významu stsl. praeterit více, než sebepodrobnější soupis těch případů, které lze vysvětlovat mechanismem překladatelské techniky. Osvětlíme tyto skutečnosti na několika slovesech z evangelních textů.

Nejčastějšími doklady sloves evangelních textů jsou tvary zmíněných sloves *glagolati* a *rešti*.[4a]) Závislost jejich praeterit na řeckých originálech je velmi závažná věc již vzhledem k samému počtu dokladů. Jsou jich totiž celé stovky a větší nebo menší závislost na řeckém textu tu může snadno silně zabarvit číselné údaje statistické. Zjistí-li se pak celková závislost na předlohách, mají zajisté jednotlivé případy malou důležitost jako ilustrace specifických rysů časového systému stsl. slovesa. Stsl. jednoduchá praeterita sloves *glagolati* a *rešti* pak vskutku velmi silný stupeň závislosti na řeckých originálech ukazují. Podrobnější přehled evangelních dokladů tu ukáže, jak nedoložené je na př. Dostálovo tvrzení, že *glagola* i *reče* překládají bez rozdílu řec. aorist εἶπεν[5]).

Od slovesa *rešti* jsou pak pochopitelně doloženy v staroslověnském čtveroevangeliu[6]) jen aoristy. Napočítal jsem jich 531; je to hlavně 3. os. sg. *reče* (418), 3. os. pl. *rěšę* (75), 1. os. sg. *rěchъ* (27), zbytek dokladů tvoří pl. a du. *rěste* (*rěsta*). Od slovesa *glagolati* jsem napočítal 263 dokladů na aorist (230 *glagola*, 26 *glagolašę*, 7 *glagolasta* [-*te*]), 123 dokladů na imperfektum (66 *glagolaaše*, 57 *glagolaachǫ*); 18 dokladů pak je na 1. os. *gl*[*agol*]*aхъ*, při nichž není docela jisto, kdy jde o aorist a kdy o imperfektum, ale podle celkového rázu těchto dokladů a podle grafiky

[4a]) Slovesa dicendi podobně jako slovesa sentiendi mívají v systému zvláštní postavení.

[5]) Také Jagić v indexu k Mar. říká podobně nepřesně, že stsl. *glagola* je častěji za řec. λέγει než za ἔλεγεν. Aorist *reče* za řec. λέγει uvádí zde Jagić na 8 místech s poznámkou nonnulla alia, ale případy Jagićem uváděné tvoří již většinu takových odchylek (místo očekávaného *glagola*) vůbec. Přitom je pak ještě hlavní to, že na většině těchto míst řecké kodexy kolísají a stsl. *reče* je možno vysvětlovat z menšinových variant εἶπεν nebo ἔφη. O tom bude ještě podrobněji pojednáno.

[6]) Části, které chybějí v Mar. resp. Zogr., kontroluji Gal., jež se s Mar. po této stránce v podstatě kryje, a ovšem také evangeliáři.

v Mar. lze souhlasit s Jagićem, který je v indexu k Mar. považuje za aoristy.

Je zajímavé zjišťovat, jak různou frekvencí obou praeterit liší se od sebe jednotlivá evangelia. V Matoušově evangeliu na př. je poměr *reče* ke *glagola* 126:43, v Markovi 58:53, v Janovi 111:124, ale v Lukášovi je proti 221 dokladům na *reče* jen 9 dokladů na *glagola*. Aoristy 1. os. sg. *glagolachъ* kromě jednoho dokladu z Lukáše jsou z evangelia Janova, všech dokladů na imperfekta má pak Matoušovo evangelium jen 9. Tyto zvláštnosti jednotlivých evangelií staroslověnského překladu jsou však jen více méně věrným obrazem stylistických diferencí jednotlivých evangelií řeckého originálu. Stsl. *reče* se totiž téměř napořád vyskytuje za řecký aorist *εἶπεν*, stsl. *glagola* zase téměř výhradně za řec. praesens historicum *λέγει* (asi 95% všech případů), imperfektum *glagolaaše* za řec. impf. *ἔλεγεν*, *glagolaxъ* též za *λελάληκα* atd. Protože pak evangelium Lukášovo dává téměř napořád přednost aoristu *εἶπεν* před imperfektem *ἔλεγεν* a hlavně před praes. histor. *λέγει*, jež jsou tak charakteristické pro zbývající tři evangelia, je také v stsl. překladě Lukášova evangelia tak málo dokladů na *glagola* při velkém počtu aoristů *reče*. Více než aoristů slovesa *glagolati* má stsl. evangelium Lukášovo imperfekt (22).

Dokladů na stsl. *reče* za *λέγει* místo očekávaného *glagola* je v stsl. překladě evangelia velmi málo a je zajímavé, že se vyskytují hlavně na počátku evangelia Matoušova, aspoň pokud jde o případy, kdy není vedle řeckého normálního čtení doložena nějaká menšinová varianta s *εἶπεν*. Vypadá to tedy tak, jako by překladatel na začátku svého díla byl ještě zakolísal — s čímž by ovšem byla v rozporu okolnost, že byl nejdříve přeložen evangeliář. Protože však lze v naprosté většině případů stsl. *reče* na místě řeckého normálního *λέγει* vysvětlovati z nějakého menšinového *εἶπεν*, je nasnadě předpoklad, že i v ostatních případech jde o odchylky, motivované příslušnými nedoloženými variantami v řeckých předlohách. Nejnápadnější jsou tu hlavně čtyři doklady ze 4. kap. Matoušovy. Kodexy Zogr., Deč., Gal. a Nik. se tu poměrně málo rozcházejí, a to dodává těmto dokladům tím větší závažnosti.

Mt 4, 6 má Zogr. *i g[lago]la emu*, Ass. Sav. Gal. Deč. Nik. *i reče emu*. Řecká varianta *εἶπεν* za většinové *λέγει* je doložena hlavně v sinajském kodexu ℵ* a v minuskulním 157, jež se častěji se stsl. překladem stýkají. Vzhledem ke shodě tak různorodých rukopisů, jako jsou stsl. rukopisy s variantou *reče*, je celkem nepochybné, že text Zogr. je revidován podle většinového řeckého znění v duchu pravidla, že za řec. *λέγει* má být *glagola*, zatím co *reče* je vyhrazeno pro *εἶπεν*. Soden

považuje tu *εἶπεν* za ohlas Lc. 4.9, to však není docela nepochybné. Vajs bere na toto místo za původní čtení Zogr. (*glagola*).

Mt. 4.9 se čte opět *g*[*lago*]*la* v Zogr., *reče* v Ass., Sav., Deč. a Nik. V řeckých kodexech je doloženo *εἶπεν* za většinové *λέγει* v kod. D, 157, 1241 a j. (uvedené kodexy jsou opět příbuzné se stsl. překladem). Vajs na rozdíl od verše Mt 4.6 bere v tomto případě za původní stsl. čtení *reče*, čímž mu vzniká nesouhlas s řec. textem, kde ponechává většinové *λέγει*.

Mt 4.10 se čte v Zogr. a v Deč. *g*[*lago*]*la*, *reče* má Ass. Sav. Gal. Nik. Soden řecké čtení *εἶπεν* místo *λέγει* neuvádí; Vajs bere za původní variantu lépe doloženou. Ta je původní ať jako volný překlad nebo ohlas nějakého nedoloženého řeckého čtení.

Mt. 4.19 stojí s překladem *g*[*lago*]*la* za *λέγει* Zogr. po boku Sav. (proti Ass. Deč. Nik. a Vajsovu rekonstruovanému textu s *reče*). Vajs ku podivu ani v tomto případě stsl. různočtení neuvádí. Variantě *reče* je třeba opět dáti přednost ať jako volnému překladu či ohlasu nedoloženého řec. minoritního čtení.

Mt. 8.4 má *g*[*lago*]*la* proti *reče* ostatních rukopisů (Ass. Zogr. Mar. Gal. Nik. a text Vajsův) jen Sav., což je nepochybně zase výsledek úpravy podle většinového znění. Menšinové *εἶπεν* je doloženo v kod. א*.

Mt 8.8 mají stsl. kodexy Ass. Sav. Zogr. a také Deč. Gal. Nik. *reče* na místě řec. *ἔφη*. Jagić v indexu k Mar. uvádí toto *reče* neprávem jako překlad řec. *λέγει*. Řecké impf. *ἔφεν* je překládáno aoristem *reče* pravidelně, srov. na př. Mt 4.7, Mt 17.26 (v. l.), Mc 14.29 (v. l.), Lc 7.44 (v. l.), Lc 22.70, Jo 1.23, Jo 9.38.

Mt 17.25 má *g*[*lago*]*la* jen Sav., řec. *εἶπεν* není u Sodena doloženo.

Mt 17.26 se čte *reče emu petrъ* v Ass. Zogr. Mar. Gal. Nik., *g*[*lago*]*la* má jen Sav. Zde je nutno posuzovat poměr k řeckému textu velmi opatrně. Většinové *λέγει αὐτῷ ὁ Πέτρος* je tu na místě snad původního a dobře doloženého *εἰπόντος δὲ* a všecky stsl. rukopisy mohou mít tedy text revidovaný. Důležité zde je, že archaický aprakos Karp. má zde otvěšta. Vajs ani v tomto případě stsl. varianty neuvádí.

Mt 21.16 mají všechny stsl. rukopisy *reče* (Ass. nemá toto místo, Sav. ano), řec. *εἶπεν* je jen slaběji doloženo.

Mc 6.50 se stsl. texty shodují v překladě *reče* — *λέγει*. Tato odchylka stsl. je bezpochyby původní a vznikla tím, že se chtěl překladatel vyhnouti opakování *glagola*, jež v tomto verši předchází v podání řeckého aoristu *ἐλάλησεν*, za nějž *glagola* bývá pravidelně (Lc 1.55, 1.70 a j.).

Mc 7.28 je řec. *λέγει* slabě doloženo, *glagola* má teprve Nik., jemuž však ku podivu Vajs dává přednost proti Mar. Zogr. Gal. s jejich *reče*.

Mt 26.38 má jen Sav. *reče*, řec. kodexy mají jen *εἶπεν*.

Podobně se to má s případy — ještě řidšími — kdy za řecké *εἶπεν* máme místo očekávaného *reče* aorist *glagola* (nebo dokonce impf. *glagolaaše* a pod.). Většinu případů je zase možno vykládati z kolísání řeckých kodexů.

Mt 3.7 má jen Ostr. *gl[agol]a*, Ass. Deč. Gal. Nik. *reče*, řec. je doloženo podle Sodena jen *εἶπεν*.

Mt 9.11 se čte v Ass. Sav. Ostr. Zogr. Mar. Gal. Nik. *gla[golaa]chǫ*, řec. je doloženo *ἔλεγον* vedle většinového *εἶπον* hlavně v kodexech Sodenova typu I. Vajs bere slovanské *glagolaachǫ* za původní právě jako menšinovou variantu.

Mc 10.14 je slovanské *glagola* (Zogr. Mar. Gal.) za řec. *λέγει* velmi dobře doloženo v pozdních kodexech. Očekávané *reče* se čte v pozdním Nik. a bere je proti očekávání za původní Vajs, ačkoli je to nepochybně výsledek dodatečné revise podle normálního řeckého textu.

Mc 10.51 je řec. *λέγει* jen o málo lépe doloženo než v předchozím případě. Slovanské rukopisy mají jen *glagola*, a to dokonce v tomto verši dvakrát — fakt tím závažnější.

Lc 8.4 se čte v slovan. kodexech vedle *reče* (tak Mar. Ass. Ostr. Nik. Vajs) *gl[agola]aše* (Zogr. Gal.), řec. doloženo jen *εἶπεν*. Zde si vynutil odchylku Zogr. Gal. kontext (*pritъčejǫ glagolaaše*). Tato odchylka je však patrně sekundární, neboť text ostatních rukopisů s akusativem *pritъčǫ* má paralelu v řec. kod. D a bere ji jako menšinovou za původní i Vajs; je totiž pravděpodobné, že obě opravy byly provedeny zároveň.

Jo 1.22 se čte *gl[agola]achǫ* za *εἶπον* jen v Karp., řec. kodexy bez kolísání.

Jo 2.22 má *glagola* za *εἶπεν* jen Ass., snad vlivem předcházejícího *glagolaaše*.

Jo 1.46 mají slovan. rukopisy *glagola emu Natanailъ*, řec. je dolož. *λέγει* za normální *εἶπεν* jen v kod. 1241; Vajs tuto souvislost opomíjí.

Jo 21.17 se čtyřikrát vyskytuje *λέγει* nebo *εἶπεν*. Stsl. text má na třetím místě *glagola* shodně s *λέγει* řec. kodexů ℵ D a j., což bere za původní čtení i Vajs [7]).

---

[7]) Probrané textové varianty mají zajisté svůj význam pro otázku řecké předlohy stsl. evangelia, i když neukazují k jedinému textovému typu. Protože pocházejí většinou velmi pravděpodobně z cyrilometodějských originálů, svědčí spolu s jinými variantami pro výklad, že se stsl. překlad nezakládá na jediném typu řeckých kodexů, že je pokusem o samostatnou redakci textovou.

Případů, kdy se v stsl. překladě setkáváme s imperfektem od slovesa *glagolati* místo očekávaného jeho aoristu, je ještě méně. Stsl. rukopisy tu nebývají jednotné a kolísání mívá zase řecké paralely.

Mc 2.25 Ass. Nik. a (Vajs) mají *glagola*, Mar. Zogr. Gal. Nik.b Ostr. *gla*[*golaa*]*še*. Řecky je doloženo vedle *ἔλεγεν* v starých kodexech (ℵ C a j.) také *λέγει*.

Mc 5.31 Ass. Ostr. Nik. (Vajs) *glagolaachǫ*, Mar. Zogr. Gal. Sav. *gla*[*gola*]*šę*. Řecky je doloženo *λέγουσιν* N Σ 184; Vajs v tomto případě menšinovou variantu čtveroevangelií zamítá, patrně proto, že dává rukopisům Ass. Ostr. Nik. celkově přednost.

Lc 14.7 stsl. rukopisy kolísají: Ass. Sav. mají *glagola*, Mar. Zogr. Gal. Nik. Ostr. *gl*[*agol*]*aaše*, ale také řecky je doloženo (velmi slabě) *λέγει* vedle normálního *ἔλεγεν*.

Jo 8.19 má jen Ostr. *gl*[*agola*]*ašę*, Mar. Zogr. Nik. Ass. *gl*[*agol*]*aachǫ*. Řeckou variantu *λέγουσιν* uvádí Amfilochij v Gal.

Jo 9.17 Ass. stojí mezi stsl. rukopisy osamocen s imperfektem *glagolaachǫ*, Mar. Zogr. Gal. Nik. Ostr. (Vajs) mají očekávané *gla*[*agola*]*šę*. Řecky je doloženo imperfektum *ἔλεγον* vedle normálního praes. *λέγουσιν* v kod. D.

Jo 20.25 má opět jen Ass. aorist *glagolašę*, Mar. Gal. Nik. Ostr. (Vajs, var. neuv.) očekávané *gla*[*gola*]*achǫ*. Řecky je doloženo jen *ἔλεγον*.

Mt 21.45 mají stsl. rukopisy za *λέγον glagolaaše*. To je závažná odchylka, kterou potlačují až některé pozdní slovanské rukopisy ve prospěch praesentu *glagoletъ*. Odchylku si vynutilo patrně pravidlo o vyjadřování průvodního děje imperfektem, jak ukazuje kontext: *καὶ ἀκούσαντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι αὐτοῦ ἔγνωσαν ὅτι περὶ αὐτῶν λέγει* — *i slyšavъše archierei i farisei pritъčǫ ego razuměšę ěko o nichъ gla*[*golaa*]*še*.

Lc 9.33 je podobný případ: *μὴ εἰδὼς ὃ λέγει* — *ne vědy, eže gl*[*agola*]*aše*. Čeština by tu připouštěla praesens jako řečtina; ruské aprakosy v čele s Mst. upravují na *glagolet*. Kontext si v tomto případě vynutil variantu slabě doloženou v řeckém textu *ἐλάλει* (čes. asi jako *vypravoval*). Za *ἐλαλει* bývá *glagolaaše* pravidlem, srov. Mc 4.33, 4.34, 7.35, 8.32, Lc 1.64, 24.32, Jo 4.27. Jen zřídka je doloženo za *ἐλάλει* také *glagola* (Lc 9.11, Jo 7.13).

*

Za řec. *ἐλάλησεν* bývá řidčeji *reče* (Mt 14.27 *abie že reče imъ*; Mt 28.18 *i pristǫpь i*[*su*]*s reče imъ g*[*lago*]*lę*; Lc 2.50 *iže reče ima*; zde slaběji doloženo i řec. *εἶπε*), častěji pak *glagola* (Mt 13.3 *i gl*[*agol*]*a imъ*

mъnogo pritъčami gl[agol]ę; Mt 23.1 *tъgda i[su]s gl[agol]a kъ narodomъ i učenikomъ svoimъ g[lago]lę*; Mc 6.50 *onъ že abie g[lago]la sъ nimi i reče imъ*; Lc 1.55 *ěkože gl[agol]a kъ ot[ь]cьmъ našimъ*; Lc. 1.70 *ěkože gl[agol]a usty*; Lc 24.6 *poměněte ěkože gl[agol]a vamъ*; Jo 8.20 *siję gl[agol]y gl[agol]a i[su]s vъ gazofilakii*; Jo 12.41 i *gl[agol]a o nemъ*; Jo 17.1 *si gl[agol]a i[su]s*).

Jo 7.46 je za *ἐλάλησεν estъ gl[agol]alъ*. Je to zajímavá varianta, kterou nelze dobře vykládat podle Pogorělovovy a Mladenovovy theorie o významu t. zv. stsl. perfekta; o tom budu ještě mluvit.

Lc 12.3 *eže kъ uchu glagolaste* (*ἐλαλήσατε*).

Lc 22.4 je *glagola* za *συνελάλησεν*, Jo 9.29 za *λελάλεκεν*.

Jo 12.48 a 12.49 je *glagolaxъ* za *ἐλάλησα*, dále pak Jo 18.21 (dvakrát), Jo 18.21 a 18.23. Jinak bývá *glagolachъ* za *λελάληκα* (Jo 8.40), za *εἴρηκα* je Jo 14.29 *rěxъ*.

Jo 6.63 se čte v Ass. Mar. Zogr. (Vajs) *glagoly jęže azъ g[lagol]achъ vamъ τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν*, ale zde je doložena velmi dobře varianta *λελάληκα*, nepochybně původní, která ušla Vajsovi; Gal. opravuje na *gl[agol]ju*.

*

Pro posouzení povahy stsl. imperfekta jsou také duležité případy, kdy se jím překládají některé řecké infinitivní konstrukce, hlavně akus. s inf. s *ὥστε*. U slovesa *glagolati* máme několik takových případů (cit. Mar.):

Mt 13.54 *i prišedъ vъ otьčьstvie svoe učaše ję na sъnьmištichъ ichъ ěko divlěchǫ sę emu i gl[agola]chǫ — . . . ὥστε ἐκπλήττεσθαι αὐτοὺς καὶ λέγειν*. Vajs v tomto případě bere za původní podle pozdních kodexů Nik. Hval. Karp. napodobení řecké konstrukce, s níž se někdy setkáváme ve všech stsl. kodexech (*ěko diviti sę imъ i glagolati*), a podle toho volnější překlad mohl by svědčit jen o jazyce pozdějších upravovatelů, nikoli o jazyce cyrilometodějském. Analysa jiných podobných případů ukazuje však bezpečně, že je takové rozhodnutí nesprávné, o cyrilometodějském původu imperfekta na tomto místě není pochyb.

Mt 12.22 *tъgda privěsę kъ nemu běsъnojǫštь sę slěpъ i němъ i iscěli i. ěko slěpъ i němъ gla[golaa]še i ględaše — . . . ὥστε τὸν τυφλὸν καὶ κωφὸν λαλεῖν καὶ βλέπειν*. Zde je užito imperfekta nikoli ve významu dějovém, nýbrž stavovém; na rozdíl od předchozího případu není zde tedy dobře možno mluvit ani o dějové současnosti. Zde bere Vajs imperfektum za původní (patrně s ohledem na Nik.); infinitiv má na tomto místě až Trn.

Mc 9.26 *i vъzъpivъ i mъnogo prǫžavъ sę izide i bystъ ěko mrъtvъ ěko*

mъnoʒi gla[gola]achǫ ěko umьrětъ (Mar. Zogr. Gal. Sav.) — ... *ὥστε πολλοὺς λέγειν ὅτι ἀπέθανεν*; Ass. Ostr. Nik. Trn. a podle nich Vajs napodobují zde řeckou konstrukci s infinitivem (*ěko mъnogomъ glagolati*). Průvodnost děje vyjádřeného imperfektem je tu nesporná, ale nesmíme zapomínati, že jde o obecný typ překladu řec. konstrukcí *ὥστε* s infinitivem.

Pro otázku významu stsl. praeterit jsou velmi důležité také překlady řeckých infinitivů časových s *ἐν τῷ*, neboť vyjadřují současnost s dějem vyjádřeným. Staroslověnské evangelní texty překládají tuto konstrukci zpravidla vedlejší větou nebo dativem absolutním [8]). Zatím co v žaltáři se častěji vyskytují doklady na napodobení řecké konstrukce s *ἐν τῷ* (*vъnegda* s infinitivem),[9]) nemáme v stsl. evangelních textech žádný podobný případ, o němž by bylo možno bezpečně soudit, že pochází z cyrilometodějského originálu. (Lc 14.1 má za *καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐλθεῖν αὐτὸν* jen Sav. *vъ ono bystъ vъniti is[uso]vi*, Ass. *vъnide*, Mar. *egda vъnide*; varianta Sav. zřejmě vznikla dodatečným příklonem k řec. originálu. Lc 18.35 se čte v Ass. vъ *ono vrěmę bystъ približiti sę isusu* (Mar. Zogr. *egda približi sę*), což souvisí patrně s úpravou počátku perikopy v řeckém evangeliáři. Jistá závislost na řeckém originálu se v stsl. překladě jeví však ještě jinak než mechanickým napodobováním řecké konstrukce. V evangelních textech bývá obyčejně imperfektum za řecký infinitiv praesentis (v 10 případech, jen jednou je imperfektum za řec. infinitiv aoristi), aorist za řecký infinitiv aoristi (v 7 případech, třikrát je stsl. aorist za řec. inf. praes.); jen jednou za infinitiv praesentis je stsl. praesens slovesa dokonavého, ale tu jde o přímou řeč, kde infinitiv nevyjadřuje děj minulý, nýbrž budoucí (Lc 10.35, srov. Kurz str. 277). Celkem však si překladatel počínal velmi samostatně a neužil imperfekta jen tam, kde může vlastně jít o dějovou předčasnost. Proto se v evangeliu setkáváme i s třemi aoristy za řecký infinitiv praesentis; z těch dva jsou však od slovesa *býti* a stojí tedy stranou (Lc 2.6 *bystъ že egda byste tu*, Lc 5.12 *i bystъ egda bystъ*); předčasnost je dobře možná Lc 18.35 *bystъ že egda približi sę vъ erichǫ. slěpьcь eterъ sěděaše pri pǫti prosę*. Žilka zde má *když se blížil k Jerichu*.

Závažný je tento evangelní doklad na imperfektum za řecký infinitiv aoristi: Lc 11.37 *egda že gla[gola]aše . molěaše i fariséi eterъ* — *ἐν*

---

[8]) Srov. J. Kurz, *K otázce členu v jazycích slovanských, se zvláštním zřetelem k staroslověnštině*, Byzsl 7, 1937/38, str. 277—284; dvakrát se překládá tato konstrukce substantivem (Mc. 648, Lc 12.15). Kurz syntakticky podrobněji jednotlivé případy neanalysuje, omezuje se většinou na srovnání s latinským textem.

[9]) Srov. Pastrnek, *Die griechischen Artikelkonstruktionen in der altkirchenslavischen Psalter- und Evangelienübersetzung*, AslPh 25, 1903, str. 378—380.

δὲ τῷ λαλῆσαι, ἠρώτα αὐτὸν φαρισαῖος τις. Stsl. imperfektum tu mají oba současné děje, což souvisí s tím, že také řecké imperfektum se normálně překládá imperfektem. Případy imperfekt od slovesa glagolati za řec. infinitiv praesentis (Mt 27.12 *egda na nь gla[golaa]chǫ archiereii starьci*, Lc 11.27 *bystъ že egda glagolaaše*) nejsou již tak důležité, třebaže vyjadřují jasně průvodní děj — jde o aplikaci obecného pravidla pro překlad řec. časových infinitivů praesentis s minulým významem. (Proti Dostálovi by zde bylo možno uvést, že jde jasně o děj hotový v době vypravování, a přece vyjádřený imperfektem.)

V případě Lc 9.33 *i bystъ egda razlǫčaašete sę otъ nego. reče petrъ kъ is[uso]vi* (Zogr. Mar.) *καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαχωρίζεσθαι αὐτοὺς ἀπ' αὐτοῦ, εἶπεν ὁ Πέτρος πρὸς τὸν Ἰησοῦν* se možná setkáváme s případem imperfekta od slovesa dokonavého. Pozdější upravovatelé stsl. překladu pojímali děj jako předčasný a podle toho máme v Ostr. a Nik. text s aoristem *razlǫčista sę*, který Vajs bere neprávem do rekonstruovaného znění (srov. Kurz str. 278).

*

Vážíme-li u stsl. praeterit sloves *rešti* a *glagolati* v podávání řeckého originálu všecky zvláštnosti a odchylky od uvedeného pravidla (aorist slovesa *glagolati* za řec. praesens historicum *λέγει*, aorist slovesa *rešti* za řec. aorist *εἶπεν*, imperfektum od *glagolati* za řec. imperfektum *ἔλεγεν*), vidíme, že jde při velkém počtu všech dokladů o docela nepatrný počet takových výjimek, jež by nebylo možno přímo vykládati z kolísání řeckých kodexů. Z toho je jasně patrná značná závislost stsl. praeterit na řeckém originále a celkový umělý ráz stsl. překladu. Práce, které se zabývají významovou stránkou stsl. praeterit, nemohou tedy vycházet z hrubých statistických údajů a nemohou se také dobře dovolávat případů, které jsou jen výsledkem mechanické aplikace obecných umělých pravidel o překládání řeckých praeterit. Tu je třeba především zjistit podíl samostatnosti překladu a stavěti hlavně na takto získaných dokladech.

Že jde v zjištěném pravidle skutečně o mechanickou aplikaci více méně libovolného rozhodnutí překladatele (rozhodnutí, jemuž ostatně nelze upřít vtipnost a výstižnost), vyplývá především ze značné rovnocennosti řeckého *λέγει, εἶπεν* a *ἔλεγεν*. Rozdíl mezi *ἔλεγεν* a *εἶπεν* bývá sice vykládán tak, že k jednoduchému označení výroku (hlavně u kratších výroků jednotlivců) užívá se aoristu, k popisu pronášené řeči pak imperfekta [10]), ale případů, jež nevyhovují takovému pravidlu, je

[10]) Srov. Debrunner, *Friedrich Blass' Grammatik des neutestamentlichen Griechisch* 1921⁵, str. 186. Šetření významového rozdílu mezi *ἔλεγεν* a *εἶπεν* připouští Moulton, *Einleitung in die Sprache des Neuen Testaments* 1911, str. 207.

v řeckých evangeliích dosti. Přitom nesmíme zapomínat, že frekvence řeckých imperfekt slovesa *λεγεῖν* je v evangeliích poměrně nízká. Zvláště v evangeliu Matoušově je nápadné malé množství imperfekt *ἔλεγεν*[-*ον*]. Konkuruje s ním ovšem nejčastěji praesens historicum *λέγει* (*λέγουσιν*), a to je právě pro posouzení stsl. překladu nejzávažnější. Prasens historicum konkuruje však také silně aoristu *εἶπεν*, jak je patrno hlavně z evangelia Lukášova, které se praesentu historickému vůbec vyhýbá a má proto aorist *reče* - *εἶπεν* v naprosté převaze. Lze-li připustiti mezi *ἔλεγεν* a *εἶπεν* aspoň ve většině případů významový rozdíl, platí naopak o většině případů *λέγει* a *εἶπεν*, že se významově kryjí. Vyskytují se většinou v docela stejných úvodních formulích přímých řečí nejrůznější povahy. Odtud si vysvětlíme, že stsl. překlad mohl mít někdy za *εἶπεν glagola* vedle naprosto převládajícího *reče*.

Tu není možno nedotknout se aspoň mimochodem otázky, proč se stsl. překladatel vyhýbal tak úzkostlivě historickému praesentu. V celém stsl. evangeliu na př. bývají uváděny jen tři doklady na historické praesens, při čemž ještě nikdy nejsou staré rukopisy jednotné (srov. Vondrák, Vergl. slav. Grammatik II, 1928², str. 382). Jistě tu nemohla rozhodovat okolnost, že neznal praesens historické z živého jazykového prostředí slovanského — věc ostatně sama docela nepravděpodobná. Odvažoval-li se jindy tvořiti dosti umělé různé syntaktické kalky, byl by se v takovém případě nezastavil ani před historickým praesentem, a to již pro pohodlí překladatelské techniky. Je velmi pravděpodobné, že tu rozhodovalo stylistické hodnocení, a to podle řeckého jazykového povědomí. V řečtině platilo praesens historicum za vyjadřovací prostředek více méně lidový nebo dokonce vulgární — již řídké užívání praesentu historického v evangeliu Lukášově se vykládá jako potlačování nízkého stylistického prostředku[11]); to platí zvláště o *λέγει* při reprodukcích přímých řečí. Protože spisovná staroslověnština byla záměrně tvořena jako kultový jazyk vysokého stylu, byly v ní potlačovány lidové stylistické prostředky a tak se stalo, že byla ochuzena o historické praesens. Funkční zatížení stsl. aoristu tak neobyčejně vzrostlo a při určování jeho významu se nemá zapomínat, že nahrazuje i řecké praesens historicum.

Protože pravidlo o překládání *ἔλεγεν* (-*ον*) stsl. imperfektem slovesa *glagolati* platí téměř bez výjimky, nemají v uvedeném Geradově výkladu významové stránky stsl. imperfekta náležitou váhu doklady jako *glagolaaše*-*ἔλεγεν*, *glagolaachǫ*-*ἔλεγον* a pod., zvláště, jde-li o ustálené úvodní formule.

[11]) Srov. Blass-Debrunner v citov. díle str. 183.

Dokladu Mt 9.11 *i viděvъše farisei gl[agolaa]chǫ učenikomъ ego. po čto sъ mytari i grěšъniky učitelь vašъ estъ* se jen zdánlivě dodává většího významu tím, že se připomíná čtení εἶπον za normální ἔλεγον ze Sodenovy rukopisné třídy *H I*. Není nejmenší pochyby o tom, že imperfektum je zde překladem řeckého ἔλεγον, protože se za εἶπον nikdy v stsl. evangeliu nevyskytuje. Je proto také konec konců dosti zbytečné uvažovati o tom, že uvozovací formule je k následující přímé řeči průvodním pásmem; vždyť lze z evangelních textů uvádět sta uvozovacích vět v aoristech. V takových případech se jeví stsl. imperfektum jako stylistická varianta aoristu, což je však jen obraz poměrů v řeckém originále. Řeckou předlohu v užití imperfekta slovesa *glagolati* sleduje celá řada Geradových dokladů: Mt 9.34 (*a farisěi gl[agolaa]chǫ* - ἔλεγον), Mt 14.4 (*gla[golaa]še bo emu ioanъ*-ἔλεγε), Mt 21.11 (*narodi že gla[gola]achǫ* - ἔλεγον), Mt. 26.5 (*gl[agolaa]chǫ že nъ ne vъ prazdьnikъ*), Mt 27.41 (*i farisei gla[golaa]chǫ*), Mt 27.49 (*a pročii gl[agolaa]chǫ*), Jo 4.33 (*gla-[golaa]chǫ že učenici kъ sebě*), a ovšem i sloves jiných.

Bylo také celkem zbytečno zařazovat některé doklady z uvozovacích vět do skupiny imperfekt ve vedlejších dějových pásmech, kde by imperfektum navazovalo na předchozí vypravování. Takový případ je na str. 9, Mt 9.21 (*gla[golaa]še bo vь sebě* - ἔλεγεν; připojena je zde zbytečná poznámka, že hlavní děj postupuje místy přerušován vysvětlivkami, jejichž poměr k hlavnímu ději je opět průvodní); Mc 3.21 (*izidǫ jęti i gla[golaa]chǫ bo ěko neistovъ estъ* - ἔλεγον). Jde-li o imperfekta slovesa *glagolati* v jiném řeckém významu (na př. „vypravovati, promlouvati“ a pod.), mohou míti větší váhu zase jen tehdy, není-li zároveň řecké sloveso v imperfektu, jako je tomu v Geradových dokladech na př. Lc 24.32 (str. 2): *egda gla[gola]aše kъ nama na pǫti* - ὡς ἐλάλει, Mt 13.34 (str. 10): *i bez pritъčę ničesože gl[agolaa]še kъ nimъ* - ἐλάλει (zde rozhodně nemůže jít o průvodní děj k předcházejícímu *vьsě gl[agol]a is[us]ъ pritъčami kъ narodomъ*). Tu všude vystačíme při výkladu stsl. imperfekt analogií s řeckým imperfektem.

Závažnější je tu Geradův doklad uvedený v čele ostatních, kde je imperfektum za řecký časový infinitiv: Mt 27.12 *egda na nь gl[agolaa]chǫ archierei i starьci* - ἐν τῷ κατηγορεῖσθαι; o případech toho typu však již bylo shora uvedeno, že ztrácejí na svém významu jako výsledek aplikace obecné zásady o překládání řec. časových infinitivů praes. v konstrukcích s ἐν τῷ.

Na základě zjištěného celkového poměru praeterit slovesa *glagolati* můžeme zaujmout kritické stanovisko také k úvaze, kterou má o tomto slovese Dostál v uvedeném příspěvku o významu stsl. praeterit (ČČF 3,

str. 112—113). Dostál mluví o praeteritech slovesa *glagolati* na místě, kde probírá durativní imperfektiva, která mají aorist častější než imperfektum; vedle *glagolati* jsou to ještě slovesa *viděti, slyšati* a *věrovati*. Pokud jde o slovesa stsl. *viděti, slyšati* a *glagolati*, jež označují vnímání nebo mluvení, můžeme prý si činnost jimi vyjádřenou představiti jednou delší, jednou kratší. Ačkoli na př. slovesem *viděti* se překládají někdy řecké tvary aoristové (konjunktiv aor., imperativ aor.), přece zůstávají slovesy nedokonavými. Aorist u slovesa *viděti* je prý tvar nejčastěji doložený, kdežto imperfektum je poměrně vzácné; někdy stojí jeho aorist za řecké imperfektum, na př. Zogr. Lc 10.18 *viděchъ* - *ἐθεώρουν*. To prý je možné tím, že kontext dává chápati děj vidění jako velmi krátký. Podobně prý se to má se slovesem *slyšati*, jež v imperativu někdy stojí proti řec. imper. praesentis, jindy proti imp. aoristi. V těchto málo souvislých úvahách zarážejí zvláště poznámky o imperativech, jež přece v rámci slovanského slovesa mají docela speciální postavení (česká slovesa uviděti, uslyšeti nemají na př. imperativ).

Od slovesa *glagolati* prý by měl míti aorist význam českého „vypravovat", to znamená opět delší činnost, kdežto aorist od *rešti* prý znamená „řekl". (Tento předpoklad se docela nesrovnává s úvahou o aoristu slovesa *slyšati*, jímž se prý vyjadřuje děj velmi krátký.) Doklady však ve velkém množství prý ukazují, že se obou aoristů *glagola* i *reče* užívá promiscue a že oba překládají vlastně bez rozdílu aorist *εἶπεν*. Náš rozbor ukázal, že *glagola* vlastně za řec. *εἶπεν* nestojí nikdy, a jen docela ojediněle že může státi *reče* za praes. hist. *λέγει*, pro něž je jinak vyhrazen aorist *glagola*. Dostál má však pravdu potud, že významově jsou si oba aoristy rovnocenné; to je ovšem proto, že rovnocenné je i řecké evangelní *εἶπεν* a *λέγει*. Střídání praeterit stsl. sloves *rešti* a *glagolati* nevyplývá z různého pojetí činnosti, na př. co do trvání, nýbrž prostě z mechanického podávání řeckého originálu. Malé množství dokladů na imperfektum od slovesa *glagolati* také prostě vyplývá z okolnosti, že dokladů na imperfektum od podobných sloves je v řeckém originále málo, když případy samostatného (řeckou předlohou nemotivovaného) užívání imperfekta jsou v stsl. překladu tak řídké. Docela podobně má se to i se střídáním aoristů u sloves *viděti* a *slyšati*. Zvláště u prvého z těchto sloves je závislost na řecké předloze velmi těsná, těsnější ještě vlastně než u slovesa *glagolati*.

Aorist *viděchъ* se vyskytuje především za řecký aorist *εἶδον*, také za perfektum *ἑώρακα* a konečně za praesens histor. *βλέπει* a *θεωρεῖ* a ještě v jiných zvláštních případech. Na 1. os. sg. jsou doklady jen v evangeliu Janově (cit. kod. Mar.):

Jo 1.32 *ěko viděchъ d[u]chъ sъchodęštь ěko golǫbь sъ nebese* - *τεθέαμαι.*

Jo 1.33 Zogr. *i azъ ne viděchъ* (Mar. a j. *věděchъ*) *ego* - *κἀγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτόν.*

Jo. 1.34 *i azъ viděchъ i sъvědětelьstvovachъ* - *ἑώρακα.*

Jo. 1.49 *prěžde daže ne vъzglasi tebe... podъ smokovьnicejǫ viděchъ tę* - *εἶδόν σε.*

Jo. 1.51 *zane rěchъ ti ěko viděchъ tę podъ smokovъnicejǫ* - *εἶδόν σε.*

Jo. 8.38 *azъ ěže viděchъ u ot[ь]ca moego gl[agol]jǫ* - *ἑώρακα.*

Jo. 18.26 *azъ li tę viděchъ* - *εἶδον.*

Jediný doklad je v evangeliu Lukášově, ale tu je za řecké imperfektum. Lc. 10.18 *viděchъ sotonǫ ěko mlъnijǫ sъ nebese padъša* - *ἐθεώρουν* Tento případ Dostál zvlášť uvádí (str. 112) jako příklad aoristů slovesa *viděti* za řecké imperfektum, při čemž se z jeho výkladu zdá, jako by takových případů bylo více a jako by aoristy tohoto slovesa proto převládaly nad imperfekty. Ve skutečnosti jde o docela ojedinělý případ, který by bylo konečně možno vykládat i jako přepsání nebo tvar stažený. Rozhodla zde patrně obdoba s podobnými případy s řeckým aoristy, srov. na př. uvedené doklady z Jana, vždyť i v řeckém originále bychom čekali spíše aorist. Jinak lze říci, že frekvence imperfekt odpovídá stavu v řeckém originále, převaha aoristů pak je proto větší, že je jich užíváno za řec. perfektum a praesens historicum.

Dokladů na 3. os. sg. *vidě* je v celém čtveroevangeliu (podle Jagićova indexu k Marianu) 35, z toho je 21 případů za *εἶδεν* (Mt 3.16, 4.18, 8.14, 9.9, 14.14, 20.3, 22.11, Mc 1.10, 1.16, 2.14, 6.34, 9.14, Lc 19.5, 21.1, 21.2, Jo 1.48, 8.56, 9.1, 11.33, 12.41, 20.8), 5 případů za *ἑώρακεν* (Lc. 1.22, Jo 3.32, 6.46, 14.9, 20.18), 3 doklady za *θεωρεῖ* (Mc 5.38, Jo 12.45, 20.6), 2 za *βλέπει* (Lc 24.12, Jo 20.1). Je zajímavé, že v prvních dvou evangeliích jde téměř napořád o spojení participia s aoristem, srov. na př. Mt 8.14 *i prišedъ i[su]sъ vъ domъ petrovъ vidě tъštǫ ego ležęštǫ*, Mt 14.14 *i išedъ i[su]sъ vidě narodъ mъnogъ.* V evangeliu Matoušově jsou všecky doklady tohoto typu s výjimkou prvního a stejně je tomu i v evangeliu Markově (výjimka 5.38, při čemž je zajímavé, že je v řeckém originále *θεωρεῖ* místo výhradního *εἶδεν* tohoto evangelia), v evangeliu Lukášově jsou tři případy spojení s participiem proti dvěma bez něho. V evangeliu Janově převládají případy samostatného postavení (jen dvakrát ve spojení s participiem: Jo 9.1, 12.45), což patrně souvisí s celkovou aversí tohoto evangelia proti některým participiálním vazbám (užívá na př. téměř výhradně formule *ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν* tam, kde ostatní evangelia mají obyčejně *ἀποκριθεὶς εἶπεν*, nejčastěji se však spokojuje prostým *λέγει* nebo *εἶπεν*). Gerad (str. 7—8) uvádí

jako jednu kategorii vyjadřování průvodního děje imperfektem případy na vazbu s *nt-* participiem, ale je nutno konstatovat, že v takových případech je daleko častěji aorist. Na př. v spojení typu *otъvěštavъ reče* (*glagola*) se vyskytuje imperfektum v evangelních textech jen docela ojediněle, a ovšem jen v závislosti na řeckém originále, srov. na př. Mc 12.35 *i otъvěštavъ is[su]sъ gl[agolaa]še učę vъ cr[ъkъ]ve* - *καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἔλεγε διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ*. U slovesa viděti jsou aoristy ve spojení s *nt-* participiem výhradní: Mt 4.18 *chodę . . . vidě dъva brata*; Mt 9.9 *i prěchodę is[us]ъ. otъ tudǫ vidě čl[ově[ka . . . sědęšta* atd., což je dáno zase sledováním řecké předlohy.

Doklady na aoristy 1. os. pl. *viděchomъ* jsou většinou za *εἴδομεν* (*εἴδαμεν* Mc 2.12), a to 8 (Mt 2.2, 25.37, 38, 39, 44; Mc 9.38, Lc 5.26, 9.49), Jo 1.14 za *ἐθεασάμεθα*, Jo 3.11 a 20.25 za *ἑωράκαμεν*. Duál *viděsta* Lc 7.22 je za *εἴδετε*, du. a pl. *viděste* za *εἶδον* (Lc 2.30), *εἶδαν* (Jo 1.40), *εἴδετε* (Jo 6.26), *ἑωράκατε* (Jo 5.37, 6.36, 8.38), 3. os. pl. *viděšę* za *εἶδον* - *εἶδαν* (*εἶδεν*, subjekt *λαος*, *ὄχλος*) Mt 4.16, Jo 6.24 v 16 případech kromě uvedených (Mt 2.9, 13.17, 17.8, Mc 6.33, 6.50, 9.8, 9.9, 11.20, 16.15, Lc 2.20, 9.32, 10.24, 19.37, 24.24, Jo 19.6, 19.33), za *θεωροῦσιν* Mc 5.15, 16.4, za *ἑώρακαν* Lc. 9.36, za *ἐθεάσαντο* Lc 23.55 za *ἑωράκασιν* Jo 15.24, za *βλέπουσιν* Jo 21.9.

Imperfektum je doloženo v souvislosti s řeckým originálem jen třikrát, a to dvakrát v 3. os. sg., jednou 3. os. pl.

Mc 3.11 *i egda viděachǫ i d[u]si nečistii pripadaachǫ kъ nemu i vъpiěchǫ gl[agoljǫ]šte . . . ὅταν αὐτὸν ἐθεώρει* (staré kodexy *ἐθεώρουν*), *προσέπιπτεν* (*-τον*) *αὐτῷ. καὶ ἔκραζεν* (*ἔκραζον*) *λέγοντα*. (Srov. shora uvedený aorist *viděchъ* za *ἐθεώρουν*, Lc 10.18.)

Jo 6.2 *i po nemь iděaše narodъ mъnogъ. ěko viděachǫ znamenię ěže tvorěaše na nedǫžъnychъ* - *ἠκολούθει δὲ αὐτῷ ὄχλος πολύς, ὅτι ἐθεώρουν τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίει ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων* (textus receptus má zde *ἑώρων*, což na věci pochopitelně nic nemění).

Mc 12.41 *i sědъ i[su]sъ prěmo gazofilakeovi . viděaše kako narodъ metetъ mědь vъ gazofilakijǫ* - *καὶ καθίσας κατέναντι τοῦ γαζοφυλακίου ἐθεώρει πῶς ὁ ὄχλος βάλλει χαλκὸν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον*. Zde opět je pěkný doklad na průvodní děj, jenomže o volbě imperfekta rozhodlo zase spíše imperfektum řecké předlohy.

Mc 1.34 se čte imperfektum *viděachǫ* jen v Mar., a to za *ᾔδεισαν*, ostatní rukopisy mají očekávané *věděachǫ*.

Čtyřikrát je od slovesa *viděti* v stsl. evengeliu doloženo opisné praeteritum, z toho dvakrát v druhé os. sg. Jo 6.46 *ne ěko otьca vidělъ estъ* - *ἑώρακεν*, Jo 8.57 *i avraama li esi vidělъ* - *ἑώρακας*, Jo 9.37

viděly - i esi - ἑώρακας. Nejzajímavější je případ Jo 9.8, kde je vztažná věta za řecké participium se členem: *iže i běachǫ viděli - οἱ θεωροῦντες.*

Se zřetelnější nezávislostí na řecké předloze setkáváme se u slovesa *viděti* také tam, kde jde o překlad některých tvarů konj. aoristi[12]), ale to je docela pochopitelné z velké rozdílnosti obou slovesných systémů po stránce modální.

U slovesa *slyšati* se setkáváme s ještě zřetelnější závislostí na řeckém originále než u slovesa *viděti.* V evangeliích máme podle Jagićova indexu k Marianu 37 dokladů na aorist, v řeckém originále je vždy aorist kromě perfekta *ἀκηκόαμεν* Jo 4.42. Třikrát máme tu *slyšachъ ἤκουσα* (Jo 8.26, 8.40, 15.15), pětkrát *slyša - ἤκουσεν* (Lc 9.17, 15.25, Jo 3.32, 9.35, 19.8), *slyšachomъ - ἠκούσαμεν* (Mc 1.58, 14.58, Lc 4.23, 22.71, Jo 4.42), dvanáctkrát *slyšaste - ἠκούσατε* (Jo 5.37 *ἀκηκόατε*), Mt 5.21, 5.27, 5.33, 5.38, 5.43, 26.65, Mc 14.64, Jo 1.37 (duál), 5.37, 9.27, 14.28; Lc 7.22 *slyšasta*; Lc 10.24 je *slyšaste* jen v Mar. za *ἀκούετε*; devětkrát *slyšašę - ἤκουσαν* (Mt 13.15, 13.17, Mc 11.18, Lc 1.58, 2.20, 10.24, Jo 7.32, 9.40, 12.18).

Imperfektum slovesa *slyšati* je kromě jednoho případu vždy za řecké imperfektum:

Lc 10.39 *i sei bě sestra imenemь marię ěže i sědъši pri nogu is[uso]vu slyšaaše slovo ego - ἤκουεν.*

Mc 6.55 *i načęsę prinositi na odrěchъ bolęštęję. ideže slyšaachǫ i ěko tu estъ - ἤκουον.*

Mc 11.14 *slyšaachǫ že učenici ego - ἤκουον.*

Lc 16.14 *slyšaachǫ že si vьsě - ἤκουον.*

Lc 23.8 *bě bo [irodъ] želěję otъ mъnogъ vrěmenъ viděti. zane slyšaaše mъnoga o nemь i naděaše sę znamenie etero viděti otъ nego byvaemo - ἦν γὰρ ἐξ ἱκανῶν χρόνων θέλων ἰδεῖν αὐτόν διὰ τὸ ἀκούειν περὶ αὐτοῦ, καὶ ἤλπιζέν τι σημεῖον ἰδεῖν ὑπ' αὐτοῦ γινόμενον.* To je při překládání podobných konstrukcí případ normální, jde-li o děj minulý, srov. Słoński, Die Übertragung der griechischen Nebensatzkonstruktionen in den altbulgarischen Sprachdenkmälern, Kirchhain 1908, str. 61—62.

To je zase jeden z případů, který patří k nejčastějšímu typu odchylek stsl. textů od řeckých předloh v užívání imperfekta[13]). Nezávislost tu však není taková, jak se na první pohled zdá, uváží-li se, že

---

[12]) Srov. Dostál str. 112.

[13]) Typy, na něž jsme narazili, bylo by možno přirozeně hojněji doložit imperfekty jiných sloves. Od jiných sloves bylo by možno uvádět typy další, na př. imperfekta ve vztažných větách (za řecká participia se členem) na př. Jo 18.2 *věděaše že ijuda. iže i prědaaše město — ᾔδει καὶ Ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτόν, τὸν τόπον,* podobně Jo 18.6 a j. Imperfekta jsou pro explikativní věty a vsunuté děje vůbec příznačná.

stsl. překlady z řečtiny dovolují někdy syntaktické kalky velmi hrubé; zde jsou nahrazovány řecké infinitivní konstrukce docela vhodně vedlejšími větami. Závislost na řeckém systému při volnějším překládání řeckých infinitivních konstrukcí se jeví zase v tom, že u dějů minulých bývá imperfektum téměř výhradně jen za řec. infinitiv praesentis. Vykládati užití imperfekta v takových případech z dějové paralelnosti bylo by úplně přesvědčivé tenkrát, kdyby bylo dostatečné množství případů imperfekt za infinitivy aoristi. Ale samy stsl. aoristy v takových a podobných případech nesvědčí jednoznačně proti tomu, že imperfekta vyjadřovala zde průvodní děje. Chtěl-li překladatel zachovat u slovesa dokonavý vid, byl by musel užít imperfekta slovesa dokonavého. A těm se staroslověnština nesporně vyhýbala. Je ovšem otázka, proč tomu tak bylo.

Kdyby bylo pravda, že imperfektum dokonavých sloves mělo význam iterativní, byla by věc dosti jednoduchá. Stsl. překlad nemohl užívat takových imperfekt tam, kde sice šlo o minulý děj průvodní, ale nikoli o děj opakovaný. V případech, kdy šlo o prosté trvání, muselo k tvoření imperfekt býti užito sloves nedokonavých. Snášelo-li stsl. imperfektum dokonavý vid, je otázka malého počtu takových dokladů jen zdánlivě složitější. Bylo by především možné vykládat věc tak, že překladatel vnášel do významové stránky stsl. imperfekta řecké pojetí. Hlavně však musíme míti na paměti, že průvodnost dějová sama do značné míry vylučuje jednodobá slovesa, u okamžitých dějů není dobře možno uvažovat o paralelnosti. Můžeme se však konečně i spokojiti zjištěním, že stsl. imperfekt dokonavých sloves je málo, ale že právě toto malé množství je tu příznačné.

Závislost stsl. textů na řeckých originálech v užívání praeterit není naprostá, i když je velmi značná. Je-li samostatných odchylek tolik, že ukazují svéráznosti systému, nelze klásti důraz na styčné body s předlohami. Proti thesi, že stsl. imperfektum vyjadřovalo průvodní děj, ztrácejí za těchto podmínek na významu námitky, že se paralelní děj vyjadřoval také aoristem. Stav stsl. textů je skutečně takový, že musíme připustiti ve spisovném jazyce v některých typech dějových vztahů možnost dvojího vyjádření, při čemž častěji než různé pojetí rozhodovala právě závislost na řeckých předlohách. Aoristy se objevují na místě očekávaných imperfekt vlivem aoristů řeckých a necharakterisují živé jazykové prostředí, tvoří jen barbarisující zabarvení spisovného jazyka a byly patrně pociťovány jako znak vysokého stylu. Totéž platí mutatis mutandis o imperfektech místo očekávaných aoristů, jsou-li kryty imperfekty řeckými. Při celkové závislosti stsl. textů na

řeckých předlohách nesvědčí imperfekta na místě řeckých imperfekt proti pravidlu o vyjadřování průvodního děje, i když mu sama odporují. Závislost na řeckých předlohách způsobila, že významové rozdíly mezi aoristem a imperfektem, jež ani v praslovanštině nebyly příliš ostré, staly se v stsl. textech ještě méně zřetelnými.

Svéráznost významové stránky stsl. imperfekta není zdůrazňována, jestliže se připisuje stsl. imperfektům dokonavých sloves význam iterativní, protože takový význam mívalo i imperfektum řecké [14]). Ale stsl. dokladů je tak málo, že je možno k nim v rámci systému nepřihlížet. V evangelních textech je těžké považovati imperfekta dokonavých sloves za normální případy. Stojí-li však takové imperfektum proti řeckému aoristu, je nutno přece jen se nad tím zamýšlet. To se týká především případu Mc 7.2 *zazьrěachǫ* - *ἐμέμψαντο*. Snad by bylo možno ze zvláštního významu tohoto slova soudit na potřebu vyjádření iterativnosti, jak se o to pokouší Dostál (str. 222), ale aorist řecké předlohy je tu věc přece jen příliš vážná. Jde však o místo, jež v starých řeckých kodexech někdy chybí, a není tedy vyloučeno, že jde v stsl. případě o dodatečné doplnění člověkem, jehož poměr k řeckému textu v otázce imperfekt byl jiný než u autorů cyrilometodějských překladů.

Kdyby bylo stsl. imperfektum záležitostí jen imperfektivních sloves, neznamenalo by to nikterak, že jde o splynutí gramatické kategorie pro vid i čas. Šlo by prostě o speciální gramatickou kategorii nedokonavých sloves, jež by netvořila nedokonavé opositum k dokonavému aoristu, a to již proto, že ani stsl. aorist není vidová kategorie. Bylo-li však imperfektum gramatickou kategorií původně omezenou jen na slovesa nedokonavá, mohlo se stávat někdy i gramatickým prostředkem vyjadřování nedokonavosti.

Pokud jde o stsl. aorist, lze vysvětlit jeho sklon k tvoření od perfektivních sloves i jisté zabarvení ukončenosti děje nebo, jak Dostál říká, hotovosti zase dobře závislostí stsl. textů na řeckých předlohách. O nějaké příznakovosti aoristu v poměru k imperfektu ve vyjadřování minulých dějů tu však nemůže býti ani řeči, již proto ne, že aorist u dokonavých sloves byl běžný, kdežto imperfektum zůstalo v podstatě omezeno na slovesa nedokonavá. Že nedokonavá slovesa vůbec mohou v poměru k dokonavým platit za bezpříznaká, nic na věci nemění, protože pro stsl. sloveso platí nezávislost časového a vidového systému v míře aspoň takové, že je to pro tuto otázku rozhodující.

*

---

[14]) Srov. Moulton, Einleitung in die Sprache des Neuen Testaments, str. 208.

Zjišťuje-li se závislost stsl. textů na řeckých originálech v užívání praeterit a ukazuje-li se, že je třeba při výkladu jejich významové stránky klásti důraz na odchylky, jež ukazují jistou samostatnost a nezávislost stsl. překladatelů, není možno neupozornit na stsl. opisné praeterium (t. zv. perfektum). Dostál (str. 234—35) spokojuje se zjištěním, že tvoření stsl. opisného praeterita typu *neslъ esmь* není závislé na slovesném vidu, že je to tvar daleko méně častý než aorist nebo imperfektum a má významový odstín starého perfekta, t. j. vyjadřuje často výslednost nějakého děje. Toto významové zabarvení [15]) však prý se brzy ztrácí, je výraznější hlavně v Kyjev. listech.

V Dostálových číselných údajích je zajímavá naprostá převaha dokladů stsl. opisných praeterit složených sloves dokonavého vidu proti perfektům komposit vidu nedokonavého (99,9%; u jednoduchých sloves je naopak 59% opisných praeterit doloženo od imperfektiv, 41% od perfektiv). Věc není tak jednoduchá, jak se Dostál domnívá, říká-li, že z převahy dokonavých komposit nad nedokonavými vyplývá převaha opisných praeterit od složených dokonavých sloves. Mezi oběma číselnými poměry je totiž příliš velký rozdíl. Zde bude na místě podrobnější analysa jednotlivých případů.

Stejně jako ve své starší práci dotýkající se významové stránky stsl. opisného praeteria [16]) nereaguje Dostál na zmíněné theorie Pogorelovovy a Mladenovovy [17]). Tam, kde se Pogorelov stýká s vývody Słońského o užívání opisného praeteria na místě aoristu v 2. os. sg., je věc celkem jasná. Převahu dokladů tu vysvětluje snaha nahradit formu nezřetelnou (shodnou s formou pro 3. os. sg.) formou jednoznačnou. Pokud pak jde o doklady na stsl. opisné praeterium v ostatních osobách, jejichž význam Pogorelov i Mladenov spojují s významem bulharského perfekta stejné formy, nelze otázku považovat za rozhodnutou. I Mladenov, který v této věci zaujímá velmi „bulharské" stanovisko,

---

[15]) Uplatnilo se zvláště postupně v bulharštině, srov. Gerad, Slavia 17, 1939/40, str. 454. O stavu v stsl. památkách srov. Meillet, Études, str. 91

[16]) Vid pomocných sloves v staroslověnštině, Byzl 7, 1937/38, str. 174—181. Zde ještě Dostál zastává názor, že vidové pojetí staroslověnského aoristu je vždy dokonavé, stejně jako je dokonavé úhrnné pojetí stsl. perfekta.

[17]) Pogorelov psal o významu stsl. složeného praeterita v stati *Upotreblenije form prošedšago složnago v tekstě Jevangelija.* Iz nabljudenij v oblasti drevneslavjanskoj perevodnoj literatury II, Sborník filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě III, 1935, str. 217—224. Ve svých vývodech stýká se Pogorelov s prací Słońského *Tak zwane perfektum w językach słowiańskich*, Prace filologiczne 10, 1926, str. 1—33; srov. recensi van Wijka v Slavii 5, 1927/28, str. 348—350. Mladenov zaujal kladné stanovisko k Pogorelovovu výkladu v stati *Po văprosa za praeterita indicativi activi v bălgarskija ezik*, Symbolae grammaticae in honorem Rozwadowski II, 1928, str. 205—215. Srov. též Spisanie na Bălg. Akad. 35, 1926, str. 37n.

připouští, že je v stsl. textech řada výjimek od pravidla, že stsl. opisné praeteritum vyjadřuje významový odstín neurčitosti, pochybnosti nebo nejistoty v stanovisku mluvčího k vypravovanému ději. Při poměrně malém počtu dokladů na opisné praeterium je těžko shledávat doklady pro nebo proti. Jisto je, že řadu dokladů, na něž Pogorelov i Mladenov kladou důraz, lze vyložit z významu t. zv. čistého perfekta[18]. Jinak však je nutno míti na paměti, že silný vliv řeckých předloh nedovoloval náležitě uplatnit všechny významové odstíny slovesa v staroslověnských textech[19].

Karel Horálek

[18]) O významu perfekta, totiž významu resultativním, u složeného minulého času v nejstarších fázích slovanských jazyků nelze dobře pochybovati. *BHk.*

[19]) Jistě má pravdu na př. Meillet, jestliže uvádí převahu aoristů nad opisným praeteritem v stsl. evangeliu ve vztah s povahou řeckých předloh, srov. *Études*... str. 91. Je zajímavé, že Kyjevské listy, překlad z latiny (volný a doplňující), vypadají po této stránce docela jinak. Také Frizinské památky užívají praeterit velmi osobitým způsobem; jsou-li původu stsl., je nutno k nim přihlížet při řešení souboru otázek, jež si klade Dostál.

Geneza spółgłosek *ś ź ć* w polskich sufiksach deminutywnych.

Jak widać z samego tytułu, przedmiotem następujących rozważań ma być szczegół fonetyczny związany ściśle z morfologią kilku typów ekspresywnych. Przede wszystkim będzie tu chodzić o sufiksy hipokorystyczne, niekiedy jednak pojawi się inne nacechowanie uczuciowe, nawet pejoratywne. Jest bowiem znanym faktem, że przesunięcia odcieni uczuciowych zachodzą bardzo łatwo (por. co do tego u Belicia, *Zur Entwicklungsgeschichte d. slavischen Deminutiv- u. Amplifikativsuffikse*, w JA XXIII 134—206, XXVI 321—57). Istotne jest nacechowanie uczuciowe w ogóle i pierwotna hipokorystyczność, nie zaś aktualny odcień uczuciowy.

Na reprezentantów materiału, o którym będzie mowa, weźmy np. imiona własne *Staś, Zosia, Mańcia*, rzeczowniki pospolite *tatuś, mamusia, stryjcio, nózia*, przymiotniki *maluśki, malućki*. Mamy w nich w części sufiksalnej spółgłoski *ś, ź, ć*, które — jak to przynajmniej w pewnych wypadkach jest jasne — powinny stać w genetycznym związku z pierwotniejszym *ch, g, k*, por. *Stach, Zocha, noga, stryjek*. Wygląda to na jakąś dotąd bliżej nie opisywaną palatalizację spółgłosek tylnojęzykowych, właściwą tylko językowi polskiemu. Tak właśnie przyjmował Belić, poruszając tę sprawę dwukrotnie we wspomnianej pracy: „die Lautgruppen *-kio, -kia, -gia, -chia* in *-cio, -cia, -zia, -sia* übergehen konnten, und das ist dann die jüngste Palatalisation der Gutturale im Polnischen“ (JA XXIII 190) oraz: „der neuen Palatalisation gemäss, der zufolge *d* in *dź*, *t* in *ć* überging, verwandelte sich *ch* in *ś*, *k* in *ć*, *g* in *ź*“ (JA XXVI 338). Takie wyjaśnienie nię zadowala, ponieważ nie podaje przyczyny palatalizacji, a nadto nie może tu być mowy o bezpośrednim przejściu *k, g, ch* w *ć, ź, ś*.[1])

[1]) Tylko jako kuriozum można dziś wspomnieć próbę wyjaśnienia tego zagadnienia przez J. Przyborowskiego: »„*Dosia*“ *wobec nauki*« w Bibliotece Warsz. 1889 II. s. 206 i n. W takich wyrazach jak *Adaś, babusia, córusia, Duduś, tatuś, żonkoś* widzi on zaimek wskazujący *sь* w roli przyrostka. W paru słowach odrzucił tę tezę Brückner w JA XII 490, proponując ze swej strony nawiązanie tego *ś* do *sz* i *ch*, jak w *Stach* i *Staszek*.

Rozwiązanie trudności możliwe jest nawet w obrębie polskiego materiału językowego, a wyjście poza polszczyznę doskonale popiera wnioski przy jej tylko pomocy osiągnięte. Mianowicie bez wielkiego trudu możemy znaleźć oboczne formy z *š*. I tak starsze *Bogusz* obok młodszego *Boguś*, dalej oboczności *Staszek* i *Stasiek*, *Moszek* i *Mosiek*. Na podstawie nazwy miejscowej *Staszów* łatwo zrekonstruować imię *Stasz*, najwidoczniej starszą formę dzisiejszego *Staś*. Podobnie z nazwy miejscowej *Jaszowice* odtwarzam imię *Jasz*, podczas gdy dziś tylko *Jaś* i *Jasiek*. Obok *Zbyś* istnieje *Zbyszek*. Oboczności są też w wyrazach pospolitych: gdy w polskim języku literackim tylko *matusia* i *matuśka*, Karłowicz podaje jeszcze ze Śląska *matuszka* i to samo w formie mazurzącej *matuska* z Podhala (Słownik gwar polskich III 128). Wystarczy chyba tych przykładów, aby pokazać, że nie należy jak Belić łączyć *ś* i *ch*, lecz *ś* i *š*, przy czym *š* jest formą starszą, a *ś* wtórną, pochodną.

Materiał z innych języków słowiańskich potwierdza ten wniosek. Oto nieco przykładów w zakresie imion:

ros. *Domaš, Gorkuša, Mokruša* (Tupikov, Slov. dr.-rus. lič. sobstv. imen);
bg. *Radúš, Pavlúš, Marúša, Radúša* (Mladenov, Geschichte d. bulg. Sprache, 207);
sch. *Mišo, Miša, Miluš* (Maretić, Rad 82);
sła. *Mišo, Miško, Mišianko* (Kálal, Slovenský slovník 335);
cz. *Píša, Váša, Máša, Petruša* (Trávníček, Hist. mluvnice 317).
Przykłady w wyrazach pospolitych:
ros. *bátjuš, mamúša, bátjuška, mamuška* (Belić, o. c. JA XXIII 185—6);
bg. *kreketúša, černúša* (Mladenov o. c.);
sch. *djevèruša, jastrèbuša, seljäkuša* (Leskien, Gram. sch. Sprache, § 463), *lagušan, tanušan* (Belić, JA XXIII 186);
cz. *dědouš, dědoušek, babuše,* (mor.) *ranušenko* (Belić, JA XXIII 186 i XXVI 337);
sła. *staruša, mladušký, milušký* (Belić, JA XXIII 186, XXVI 342).

Paralele znajdziemy także dla spółgłosek *ć* i *č*: bg. *Stefčo, Penčo, Slavčo, glupčo, golčo, gluchčo* (Gerov); sch. *Janča, Marčo* (Maretić, Rad 82, s. 141), zupełnie zgodne z pol. *Stefcio, Sławcio, głupcio, wujcio* itp. Trudniej o przykłady w zakresie *ź* i *ž*, ale bądź co bądź istnieją sch. *Božo, Dražo* obok *Bogo, Drago* (Rad 82, s. 135), zgodne z polskim *bozia, nózia*.

Jasne więc jest, że polskie palatalne *ś ź ć* musimy wyprowadzać z dawniejszego staropolskiego, kiedyś prasłowiańskiego *š ž č*. Z kolei trzeba znaleźć przyczynę, która w języku polskim wywołała zmianę w stosunku do stanu ogólnosłowiańskiego. Wychodzę od spostrzeżenia, że w poczuciu Polaków spółgłoski palatalne związane są z pieszczotliwością i językiem dziecinnym. Naśladując sposób mówienia dziecka lub zwracając się do niego czule, podstawiamy właśnie *ś ź ć* w miejsce twardych *š, ž, č* a także *s z c*: zamiast *cóż to jest* powiemy *cióś to jeś*. Dzieje się to w skutek obserwacji, że tak mówią same dzieci. Chcąc mówić dziecinnie, tkliwie, używamy miękkich spółgłosek tak jak one. Podam tu dla przykładu urywek piosenki w wymowie dwu i półrocznego dziecka, najpierw jednak dla łatwiejszego zrozumienia podaję go w pisowni literackiej:

My jesteśmy baloniki różnokolorowe,
i czerwone i zielone, niebieskie, liliowe.
Hejże, hejże do góry, pod niebo, pod chmury!

W wymowie dziecka:

Mi jeśteśmi baloniki róźnokolorowe,
i cierwone i zielone, nebeśke, lilowe.
Hejzie, hejzie do góry, pod niebo, pod chmury!

Podobny fakt obserwowała H. Mortkowiczówna, która w książce pt. ,,Anulka" taką zanotowała opowieść dziecka:

,,Odtąd Anulka coraz częściej i więcej opowiadała ... Były to takie bajki: »Byla sobie jedna malutka dziewcinka — Kajka. I pośla daleko na spacielek do lasu. I byla adna i gziecna i nie plakala i nie ksiciala ... Adna Kajka, gziecna, pośla na spacieł, daleko ...« " (s. 13).

Związek między palatalnością a pieszczotliwością jest dla Polaka niewątpliwy. Zastrzegam się jednak, że nie jest to związek bezwzględny. Wręcz przeciwnie, normalnie bynajmniej się one nie narzucają świadomości jako pieszczotliwe. Są nimi tylko w pewnych sytuacjach, jak rozmowa z dzieckiem (także rozmowa kochanków; gdzieś Boy-Żeleński wspomniał czułą rozmowę: *a cija to nóśta?*, tj. *czyja to nóżka?*), a także w morfologicznych formantach, w naszym wypadku sufiksach, nacechowanych uczuciowo. W imionach *Staś* czy *Kasia* głoska *ś* jest tak nacechowana uczuciowo, podobnie *ć* w *Stefcio, stryjcio*, a *ź* w *Kazio, Rózia*. Przyjmuję, że w dawnej epoce polskiego języka podobnie były nacechowane spółgłoski *š ž č* w hipokorystycznych, tu omawianych sufiksach. Były wówczas te spółgłoski, jak wiadomo, miękkie, co możemy oznaczyć jako *š' ž' č'*. Przyszedł jednak czas, gdy tę miękkość straciły. Wówczas zjawiła się kolizja pomiędzy potrzebą zaznaczenia pieszczotliwości palatalnością, a faktycznym jej zanikiem w spółgłosce sufiksalnej. Wobec tego mówiący musieli w jakiś inny sposób potrzebie zaradzić.

Otóż mniej więcej w tym samym czasie posiadł polski język środek zastępczy, a mianowicie rozwinęły się jako samodzielne fonemy głoski *ś ź ć ʒ́* z dawnych *s z t d* przed samogłoskami rzędu przedniego. One to się mówiącym narzuciły w miejsce nie odpowiadających już temu celowi spółgłosek *š ž č*.[2])

Ścisłe określenie czasu tego podstawienia jest niemożliwe, ponieważ nieudolna ortografia zabytków nie pozwala na odróżnienie *ś, ź ć, š ž č* i *s z c*. Prawdopodobnie już w XV w. stwardnienie *š ž č* było przeprowadzone, nowe zaś palatalne pojawiły się najpóźniej v XII w. Możliwe, iż właśnie rozwój tych nowych miękkich był przyczyną stwardnienia tamtych. Gdzieś zatem w XIV czy XV w. musiało dojść do podstawienia nowych miękkich w miejsce starych; mógł to być proces dłużej trwający, mógł w jednych dialektach dokonać się wcześniej, w innych później. Już z samego początku XV w. mamy przykłady, które nas chyba uprawniają do czytania *ś ź ć* nie zaś *š ž č*. Oto one: *Paysconis* (od *Paśko*, tj. *Pakosław* lub *Paweł*) 1398 Leksz. II 1098, *Thossy* nom. sg. (tj. *Toś* od *Tomasz*) 1415 Płońsk 2145, 2592, 1416 ib. 2632, *Cussyowi* (tj. *Kusiowi*) 1415 ib. 2384, *Zbissyonem* (tj. *Zbyś* od *Zbygniew*) 1419 Koch. 1287, *Thossionem* 1427 Zakr. 2856, *Massya* (tj. *Masia* od *Maria*) 1439 AGZ XIII 1156, *Masya* 1449 ib. 3982, Nicolaum *Goschyewycz* (*Gosiewic* od *Goś*, a to od *Gościsław*) 1456—1461 ZHer. nr 193, Stanislaus *Gossyewycz* 1462 ib. 199, *Swąszyek* (*Święsiek*) r. 1458, *Jasyowa* (*Jasiowa*) 1472, *Sthaszyowsky* (*Stasiowski*) 1516, *Woyss* (*Woś* od *Wojciech*) 1494 (te cztery z StPPP. IX, indeks). Te same imiona znajdujemy pisane także przez samo *ss, sch, sz*, co mogłoby oznaczać głoskę *š*, ale może to być już *ś*, tylko bez starania o zaznaczenie miękk-

---

[2]) Podstawienie głosek *ś ź ć* za *š ž č c* nie jest w języku polskim rzadkością. Znamy dobrze kilka kategorii gramatycznych, gdzie zostało to dość konsekwentnie przeprowadzone:

a) Nom. pl. zaimków, przymiotników i rzeczowników w rodzaju męsko-osobowym: *nasi, wasi* (od 1609 r.), *bojaźliwsi, wczorajsi* (od 1663), *duzi* (1674), *mnisi, Włosi, pastusi* (1743), *ochoci, obci, cudzi* (1848) zamiast *naszy, bojaźliwszy, mniszy, duży, ochoczy, obcy, cudzy* itd. Zaszła ta zmiana pod wpływem palatalnych spółgłosek jak w *sąsiedzi, sołtysi, anieli, ci, oni, brodaci* itd. Spółgłoska palatalna stała się dodatkową, obok końcówki, cechą tej kategorii gramatycznej (Por. Łoś: Gramatyka polska I 159, III 42, 191, 213—4, Nitsch w Języku polskim VII 144 i Sprawozd. Pol. Akad. Um. 1946 nr 4).

b) Dat.-loc. sg. rzeczowników żeńskich na *-a*: *dziewusie* (Rudnicki, Prace Filol. XVI 181) pod wpływem *babie, mamie* itp.; rzadkie.

c) Deminutiwa na *-ik* || *-yk*: *kapelusik, pałasik, grosik, kontusik, arkusik* za i obok starszych: *kapeluszyk, pałaszyk* itd. Też *Tomasik, Łukasik*, choć *Tomasz, Łukasz*. Wpłynęły tu miękkie spółgłoski w pokrewnych tworach, jak *gwoździk, młodzik, konik* itp.

d) Imiesłowy przeszłe bierne koniugacji *-i-*: *zalesiony, owłosiony* zamiast *zaleszony, owłoszony*. Są to czasowniki młode, więc bez trudu pojawiło się w nich *ś* na wzór *zrobiony, goniony* itp. Utrzymało się jednak tradycyjne *uproszony, zroszony* itp.

kości osobną literą. Wiek XVI przynosi już całe mnóstwo niewątpliwych zapisów, tak że w XV możemy spokojnie przyjąć *ś* a nie *š*.

Głoska *ś* poświadczona jest już wyraźnie na pocz. XVI w. w przymiotnikach na *-uśki*, np.: Jezus, dzieciątko *maluśkie* — Opeć, Żywot Jezu Krysta (Wietor 1522) s. 12 r, Jezu *maluśki* ib. 12 r, *maluśki* ib. 12 v, O *maluśki* nadobny kwiatku ib. 13 r, Jezusa *maluśkiego* ib. 13 v, Jezus *maluśki* ib. 18 v; *maluśkie* kamyki, niemało ksiąg *maluśkich*, rubinek, kamień *nadobuśny*. — Ecclesiastes, Księgi Salomonowe ... 1522 (Vrtel-Wierczyński, Wybór tekstów, s. 226—7). U Opecia także głoska *ć* za dawniejsze *cz*: *malućko* 31 v.[3])

Dla jasności winienem dodać, że nie twierdzę, aby fonemy *ś ź ć* pojawiły się w ogóle pod wpływem języka dziecinnego i w celach hipokorystycznych; powstanie ich było zupełnie niezależne, a nawet, na odwrót, dopiero ich powstanie w roli samodzielnych fonemów umożliwiło zastąpienie nimi innych fonemów. Dowodem na ostatnie twierdzenie mogą być stosunki czeskie. I w języku czeskim w mowie dziecka (także naśladowanej przez dorosłych) istnieją spółgłoski *ś ź ć*, nie zostały jednak użyte w normalnej mowie dorosłych, ponieważ pozatem nie znane są jako fonemy. Przykłady rozmowy z dzieckiem w czeskim języku podał ostatnio Jan Píčka w Čas. pro moderní filologii XXVI 509—511 pt. *Řeč s dětmi*; wyjmuję z nich kilka: *zaś* obok *zàs*?, *śuchā*, *ćo ćēś*?, *jā śem velikaanćkaa*, *jā śem mooć velikānćka*, *taki źīvanīćko*, *na śpanīćko*. Świadczą one, że spółgłoski palatalne są właściwe nie tylko polskim dzieciom, następnie widać, że czeskie dzieci posługują się głoskami nie znanymi mowie dorosłych, ale też, jak już wspomniałem, ten właśnie fakt uniemożliwił wejście ich w miejsce *š ž č*, co było możliwe w polszczyźnie [4]). Natomiast używane są w hipokorystykach języka dorosłych spółgłoski *ń ľ ď*, które są fonemami.

Jak wiadomo, procesy językowe rzadko są tak przeprowadzone, aby się nie ostały jakieś wyjątki. Tak też było w naszym wypadku. Kilka z nich wspomniałem już wyżej (*maluszka*, *Staszów*, *Jaszowice*, *Zbyszek*, *Staszek*), a teraz chciałbym dorzucić ich więcej. Są to imiona,

[3]) Większości cytowanych przykładów użyczył mi prof. W. Taszycki, za co mu składam szczere podziękowanie.

[4]) Spółgłoski palatalne są cechą hipokorystyków i języka dziecinnego także w języku baskijskim, jak informuje J. Lohmann, *Lautnachahmung u. Lautsymbolik*, Forschungen u. Fortschritte XIII (1937) 421—2. Głoski syczące twarde przemieniają się tam w głoski typu *ś*.

W języku praindoeuropejskim wartość ekspressywną miały aspiraty, w tym także *ch*. To znów uległo później w pewnych warunkach palatalizacji na *ś*. Ekspresywna wartość *ch* i *ś* była pewnie przyczyną wielkiego rozpowszechnienia się ich w sufiksach hipokorystycznych. Ich to następcą jest polskie *ś*, stąd jego wielkie rozpowszechnienia w sufiksach wspomnianego typu.

nazwiska i nazwy miejscowe, jednym słowem kategorie wyrazów, które zwykle mają indywidualną historię, podczas gdy w wyrazach pospolitych działa prawo stada.

Spieszczeniem *Krzysztofa* jest dziś *Krzyś* i *Krzysiek*, w nazwie zaś *Krzyszkowice* dochował się ślad dawniejszej postaci fonetycznej *Krzyszek*. Z imieniem *Błażej* dziś łączy się tylko spieszczenie *Błaś*, ale w nazwisku *Błaszyk* (obok *Błasik*) i w nazwie *Błaszki* mamy starsze *š*. Dalej, zgodnie z dubletami *Jarosz* i *Jaroś* istnieją nazwiska *Jarosiewicz* i *Jaroszewicz*. Na pograniczu polsko-ruskim powstały podwójne formy nazw i nazwisk od *Iwan*: *Iwasiów, Iwaśków, Iwaszki, Iwaszkiewicz, Iwaszkowce*. Miejscowość *Boleszyn* wskazuje na istnienie starszego spieszczenia *Bolesz* (od *Bolesław*), podczas gdy dziś tylko *Boleś*. Zanotujmy jeszcze dublety *Franusin-Franuszyn, Januśkowice-Januszkowice, Miś* (imię) — *Miszewo, Miszewski* (wszystko za Słownikiem geograficznym Król. Polskiego).

Z obfitych Rudnickiego ,,Nowych materiałów do mieszania szeregów *s ś š*" (Prace Filol. XVI 175 i n.) można niejedno teraz wyjaśnić. Widzimy wśród nich znane nam już dublety, w których podstawą są spieszczenia ze starszym *š* lub młodszym *ś*: *Graś-Graszewicz, Graszkówna*; *Grześ, Grzesiek — Grzeszkowiak*; *Kuś — Kusz, Kuszek, Kuszewski*; *Mosiewicz, Mosiński — Moszyński*; *Tosik — Toszarek*; *Stasiński — Staszyński*; *Jakś — Jagsz* (tzn. *Jaksz*); *Sobiesiak*, ale *Wojcieszak*. Rudnicki cytuje tam też z Lorentza Gramatyki pomorskiej kaszubskie: *Staš, Leoša, Kaša, bez calušė kwzańė, lïvuša* 'gęś', widząc w nich kaszubską interpretację polskiego *ś* (jak wiadomo, dialekty kaszubskie nie znają *ś ź ć*, ponieważ pra-ogólnopolskie *s' z' c'* przeszły tam na *s z c* a nie *ś ź ć*). Sprawa jest jednak co najmniej wątpliwa, albowiem w myśl tej zasady polskiemu *Maciek* powinno odpowiadać kasz. *Mačk*, a tymczasem w tym samym tekście Lorentza mamy *Mack* obok *Kaša* (Teksty pom. zesz. I. s. 160—1). Wobec tego trzeba w *Mack* (z Mateus) widzieć rezultat rodzimego rozwoju $t \geq c' \geq c$, a zgodnie z tym również *Kaša* będzie starą formą rodzimą, nie zaś percepcją polskiego *Kasia*. Ponadto Lorentz podaje w tejże Gramatyce kilka przykładów z *š*, którym trudno znaleźć polskie odpowiedniki; a zatem nie można mówić o przejęciu z polskiego: *Paųš* od *Paweł* (s. 716), *Aneša* od *Agnieszka* (s. 675), przyrostek *-iškï* (s. 797), demin. *ləšińkï* do *ləxï* (s. 798), słowińskie *-ešnï*, np. *bladešnï* (s. 799). Zwłaszcza dwa ostatnie sufiksy wiele znaczą, ponieważ nie są znane w polszczyźnie literackiej i gwarowej, najlepiej więc dowodzą rodzimości *š* w kaszubskich spieszczeniach. Wreszcie i to można dodać, że upieranie się przy tym, że kasz. *-uški* jest przejęciem

polskiego *-uśki*, jest niepotrzebną komplikacją: trzeba by bowiem przyjąć albo, że kaszubszczyzna nie znała tak w słowiańszczyźnie rozpowszechnienego sufiksu, albo go znając straciła, a później zapożyczyła z polszczyzny literackiej lub dialektów [5]).

Osobna uwaga należy się sufiksowi *-uš-* i pochodnym. Występuje on tak u rzeczowników (wraz z imionami) jak u przymiotników i jest chyba u jednych i drugich tego samego pochodzenia; jest oczywiście formacją starą, skoro jest znany we wszystkich słowiańskich językach. W języku polskim u przymiotników podstawienie *ś* za pierwotne *š* zostało w całości przeprowadzone, podobnie u rzeczowników, z jednym wyjątkiem. Bo gdy spotykamy tylko rzeczowniki nijakie na *-usio* (*jabłusio, sẹrdusio*), rzadko zresztą używane, mniejszy stopień spieszczenia jest na *-uszko*: *jabłuszko, serduszko, paluszek, garnuszek*. Forma *jabłuśko* czy *palusiek* jest możliwa tylko w języku dziecinnym.

Prawdopodobnie dopiero pod polskim wpływem zniknęło *š* w języku białoruskim, gdzie mamy: *tatúsʼ, matúsja, tatuséčka mjakúseńkij*, (Belić o. c. JA XXIII 189, XXVI 342). To samo można sądzić o ukraińskim, z jego *batúsʼ, matúsja, matúseńka, vsjúseńkij, solodjúsïńkij* (Belić ib.). Natomiast język ukraiński już samodzielnie, bez polskiego wpływu wprowadził *sʼ* do obcej polszczyźnie kategorii przymiotników, jak *syneseńkij, radeseńkij*; o pierwotnym tutaj *š* świadczy ros. *malešeńkij, glupešenek* i słowińskie *bladešnï*. Wpływ polski musiał być wczesny, skoro Simowycz podaje z dokumentów czerwonoruskich XVI wieku imiona *Jassio, Wasio, Iwasyo, Iwancio, Lesio* (Ukrainśki jmen. čolov. rodu na o... s. 361).

Do omówienia pozostaje jeszcze jedna kwestia, mianowicie szereg polskich sufiksów, które przeważnie układają się w pary identycznej budowy, a różniące się tylko spółgłoskami *ś* i *š*; są to sufiksy: *-asz* || *-aś*, *-aszek* || *-asiek*, *-isz* || *-iś*, *-iszek* || *-isiek*, *-isza* || *-isia*, *-oszka* || *-ośka*, (*-osia*), *-osz* || *-oś*, *-ysz*(*ek*) || *-yś*.

Sufiks *-asz* || *-aś* znajdujemy po pierwsze wśród imion własnych: stpol. *Godasz, Gołasz* (Taszycki, Najd. imiona ... 50), *Bogasz, Witasz, Witasza, Rogasza* (Gaertner, Gramatyka ... s. 333), *Jurasz, Budasz* (Rudnicki o. c. 185), a z drugiej strony: *Chudaś, Gołaś* (Rudnicki l. c.), *Bernaś, Piętaś, Pytaś, Golaś* (Gaertner o. c. 263—4). Wobec strus. *Balaš, Baraš, Bukaš, Gněvaš, Kotaš, Kuraš* (Tupikov, o. c.), serbo-chorw. *Alaš, Bogdaš, Milaš, Mojaš, Dobraš* (Maretić, Rad t. 82, 94) musimy przyjąć,

---

[5]) Percepcję polskiego *ʒ́* wolno widzieć w cytowanym tamże przez R. przykładzie: *šlaχcəc z-ʒadów, praʒadów*; jest to znane szlacheckie powiedzenie, przejęte przez chłopa z przystosowaniem do jego wymowy.

że *š* jest pierwotne, *ś* zaś wtórne [6]). W języku polskim znajdziemy nadto trochę przykładów między rzeczownikami pospolitymi: *kuraś, łataś, poganiaś, chłoptaś, głuptaś* (Gaertner o. c. 264).

Zarówno język polski, jak rosyjski i serbo-chorwacki znają jednak w identycznych wypadkach także sufiks *-as*, por. pol. *Białas, Golas* (pospolite), *Jędras, Wojas, Grabias, Pawlas* (Gaertner o. c. 262), strus. *Rykas* (Tupikov), serbo-chorw. *Bjelas, Balas, Milas* (Rad. l. c.). Niewątpliwie musi być między *-as* i *-aś* jakiś związek. Gdyby szło wyłącznie o polskie przykłady, moglibyśmy w *-as* widzieć mazurzącą odmianę drugiego, ale przykłady ruskie i serbskie każą odrzucić to tłumaczenie. Zapewne pierwotne było tu *-as*, które z jednej strony miało swoje źródło w przymiotnikach na *-as(y)*, z drugiej w spieszczeniach od imion typu *Domaslavъ* poprzez silny skrót na *Domas*. Już w epoce prasłowiańskiej doszło do ekspresywnego, w tym wypadku hipokorystycznego przekształcenia *s* na *ś'*, z czego w polszczyźnie powstało pod wpływem tej samej tendencji *ś*. Stosunki uległy także komplikacji od strony sufiksów z *-ch*, ale ta rzecz wymagałaby jeszcze szczegółowej analizy [7]). Podobnie dokładniejszego zbadania wymaga para sufiksów *-ša* i *-sa*, por. pol. *płaksa, Pęksa*, strus. *Plaksa* (Tupikov); przykłady z *-ša* są zupełnie pospolite, zob. u Taszyckiego, Tupikova i w Radzie. I tutaj trzeba *-sa* uważać za starsze.

Rozszerzony sufiks *-aszek* jest dość pospolity, zwłaszcza w gwarach północno-polskich: *chłopaszek, cycaszek, wieprzaszek* (Gaertner o. c. 296); natomiast *ś* do nich poza wyjątkowymi wypadkami nie dotarło: *kurasiek* (Kaczmarek: Sposoby spieszczeń w wielkop. pieśni lud., Język polski XXI 142).

Na odwrót głoska *ś* okazała wielką ekspansję w sufiksywność *-isz*, do tego stopnia, że *š* stało się w nim względną rzadkością; przykłady u Gaertnera (o. c. 333) nie są w normalnym użyciu: *pędzisz* 'piegowaty', *spędzisz* 'złodziej', *porwisz* 'złodziej', *głodnisz* 'biedak'. Powszechnie przyjęty jest tylko *urwisz*. Znacznie częstsze, i w normalnym użyciu są

---

[6]) Rudnickiego (o. c.185) intrygował stosunek *-asz* i *-aś*: „Trudno mianowicie przyjąć, że *-aś* ≤ *-asь*, raczej należy się zgodzić, że tak sufiks *-aš* jak i *-aś* stoją w relacji do sufiksu *-ach*, ale w jakiej relacji?"

[7]) Pochodzeniem *s* i *ch* w tych przyrostkach zajmował się Meillet w Symbolach Rozwadowskiego I 105 (też Le slave commun, 2. wyd., s. 23), wywodząc je z indoeur. sufiksu *-kh-*. Vondrák przyjmował tu *-s-*, które przez analogię dało *-ch-* nawet po *e o a* (Vergl. slav. Gramm., 2 wyd., I 630). Poparł go następnie Machek, dorzucając paralele greckie: *κόμπασος* 'chełpliwy', *κραύγασος* 'krzykacz', *μέθυσος* 'pijak'. W imionach jak *Δάμασος, Ἄρκεσος* widzi skrót z *Δαμάσιππος, Ἀρκεσίλαος*; podobnie jego zdaniem ze *Stani-s-lav* powstał *Stani-s-jь* z *Radi-m-r — Radim, Bogu-ch-val — Boguch*. To *s* i *ch* było według niego hipokorystycznym sufiksem (Slavia XVI 167).

rzecz. na *-iś*, a zwłaszcza na *-niś*, także żeńskie na *-(n)isia*: *pułkowniś, dowcipniś, nabożniś, piękniś, pięknisia, skromnisia, wytwornisia, głowisia* (Gaertner o. c. 264). Szczególnie dużo przykładów może dostarczyć język ludowy. Do niego też raczej należą imiona jak *Helisia, Hanisia, Janiś, Broniś*, lit. *Jadwisia*. Od imion bez trudu nawiążemy do stpol. *Bronisz, Janisz* itp. (Taszycki o. c. 50). Paralele słowiańskie znajdziemy w dużej liczbie u Tupikova (o. c.) i Mareticia (o. c.).

Przy rozszerzeniu przez *-k-* głoska *ś* się utrzymuje, por. gwarowe *koniszek, czepuliszek, Janiszek* (Kaczmarczyk o. c.).

Substytucja *ś* przedostała się także do sufiksu *-osz*, więc obok starszego *Jarosz, Radosz* jest młodsze *Radoś* (Gaertner 265), a obok *gniadosz, siwosz, piwosz* (Gaertner 333) — *żonkoś, łebkoś* itp. (tenże 265). Rozszerzenie *-k-* mamy w *jałoszka, kokoszka, kumoszka*, ale *jałosia, kokosia* i *kumosia*. Jeszcze to jeden przykład, że *ś* cechuje sufiksy nierozwinięte, które są widocznie wtórnie, dzięki swojej krótkości, poczuwane jako bardziej pieszczotliwe; podobnie *Zosia, Marysia* uchodzą za czulsze niż *Zośka, Maryśka, jabłusio* niż *jabłuszko*.

Nieliczne są twory na *-ysz*: *gładysz, miękisz*, lud. *młodysz, płowysz* (Gaertner 334), którym odpowiadają równie nieliczne na *-yś*: *chłopyś, słodyś, Władyś*, lud. *Gabryś* (Gaertner 266). Dość pospolite jest za to w gwarach północno-polskich *-yszek*: *kamyszek, dzbanyszek* (Gaertner 296), *czepyszek, wianyszek, kwiatyszek* (Kaczmarek o. c.). Por. bułg. *sladkíš, redkíš* (Mladenov, Geschichte 207); mor. *Floryš, Ferdyš* (Kellner, Štramb. nářečí § 91).

Na osobną uwagę zasługuje jeszcze sufiks *-'uczki*. Jest on dziś bardzo rozpowszechniony w języku czeskim, łużyckim i dialektach kaszubskich, był też dobrze znany w staropolszczyźnie. Obecnie Polacy znają go tylko jako archaizm z przekładów Pisma św., a nawet w gwarach ocalały jedynie szczątki, por. *wieluczki* (Gaertner o. c. 370), *jedniuczki* (ib. 383), *bielucki, milucki* (Karłowicz, Słownik gwar polskich III 165). Na pozór wygląda tak, jak gdyby ten wcale częsty sufiks zamarł, w rzeczywistości jego kontynuacją jest zapewne dobrze znany gwarom sufiks *-ućki*: lud. *calućki, malućki, pełniućki, prościućki, raniućki* (Gaertner o. c. 371). Wszystkie one mają wyraźnie ekspresywny, hipokorystyczny charakter i to chyba było przyczyną wymiany głoski *č* na *ć*.

Doszedłszy do końca moich rozważań, stwierdzam, że wnoszą one dwie nowe rzeczy. Po pierwsze wykazują doniosły wpływ elementu uczuciowego na stronę fonetyczną języka, co prawda w ograniczonym zasięgu, po wtóre pozwalają powiązać genetycznie szereg polskich sufiksów

z ogólno-słowiańskimi, do których były tak podobne, a na pozór genetycznie nie związane.

Spis skrótów:

AGZ Akta grodzkie i ziemskie z czasów rzeczypospolitej polskiej... Lwów 1868. i n.

JA Archiv für slavische Philologie, hersgg. v. V. Jagić. Berlin 1876 i n.

Koch. Księgi sądowe brzesko-kujawskie, wyd. J. K. Kochanowski. Warszawa 1905.

Leksz. Die ältesten grosspolnischen Grodbücher. I-II. Hrsgg. v. J. Lekszycki. Leipzig 1887, 1889.

Płońsk. Księga ziemska płońska, wyd. M. Handelsman. Warszawa 1920.

Stppp. Starodawne prawa polskiego pomniki. Warszawa-Kraków 1856 i n.

Zakr. Księga zakroczymska pierwsza, wyd. A. Rybarski. Warszawa 1920; Księga zakroczymska druga, wyd. K. Tymieniecki. Warszawa 1920.

ZHer. Wolff A. Mazowieckie zapiski herbowe z XV i XVI wieku. Kraków 1937.

Stanisław Urbańczyk (Kraków)

Pol. paprzysko ‚schronisko kuropatwy' i wyrazy pokrewne.

Słowo *paprać* używane obecnie w znaczeniu 'ryć, babrać, grzebać, gmerać; walać, bazgrać; robić niedbale' zapisane jest u Lindego IV s. v. w formie *paprzyć, paprzać* 'w ziemi grześć': Kuropatwy paprzą w ziemi. Ryd.[1]) (dla złożenia jajec); Kokosze się w piasku paprzały. Cresc.[2]) 581. Z słowem tym łączy się niewątpliwie *paprzysko* (w słowniku myśliwskim) 'schronisko kuropatwy' (Słow. Warsz., Arcta Słow. ilustr. 1929). Linde jako pierwsze znaczenie podaje 'miejsce, gdzie kuropatwy, kokosze w ziemi paprzą dla niesienia jajec' (Ryd.), jako dalsze znaczenie: *paprzyska* na głowie (z Syreniusza) np. Piołun *paprzyska* i łupieże wychędaża 'chropawe otręby, łupież na głowie' [3]).

Celem moim jest podanie dotąd nieznanych odpowiedników słowiańskich naszego paprzyska, por. takie wyrazy jak cerk.-słow. *popršte, prъpršte,* wrus. *'poprišče,* ustalenie podstawowej formy całej tej rodziny, wyjaśnienie wreszcie jej pochodzenia od psł. **pr̥prati.*

Dotychczasowe badania nie łączyły zupełnie słów zachodnio-, wschodnio- i południowo-słowiańskich i, traktując oddzielnie południowo- i wschodnio-słowiańskie *popršte,* nie łączyły go z żadnym czasownikiem.

Miklosich Et. Wb. nie ma wcale słów *paprać, parpać* ani pokrewnego im słowa na oznaczenie 'łupieżu głowy' (np. pol. *parpie, papry.* ukr. *'porpli*). Cerk.-słow. *popršte, prъpršte* 'stadium' porównuje z ros. dial. *po'pry* plur. m. 'galop' od nie zapisanego sg. *popr* (nie przytaczając odpowiedników polskich, słowackich, słoweńskich)[4]). Osobno pod hasłem *perprica* (pol. *paprzyca*), przytaczając formy cerk.-słowiańskie, bułgarskie, s.-chorwackie, struskie, zauważa tylko: „die Grundform zweifelhaft".

---

[1]) Niestety skrótu tego nie rozwiązuje Linde.

[2]) Crescencyusza Księgi o gospodarstwie 1549, tłumaczenie Trzecieskiego.

[3]) W tymże znaczeniu znam *paprzyska* ustnie z Radomyśla nad Sanem. W słowniku Karłowicza nie ma tego wyrazu.

[4]) Podobnie już w Lexicon Palaeoslovenico-graeco-lat., Vindobonae 1862—5, s. v. *popršte.*

Preobrażenski (Et. sł. russ. jaz.) odrzuca możność porównania wyrazu *poprište* z wrus. *po'pry* 'pritь, skačь', uważając to dialektyczne i nieznanego pochodzenia słowo za jakiś nowotwór. Sam łączy *poprište* z rdzeniem **per-* do *prati, pьrati, perǫ* 'dusić, deptać', a więc pierwotne znaczenie 'miejsce, gdzie depczą, chodzą'. Form zachodnio-słowiańskich Preobrażenski także nie wciąga.

Brückner w swoim Sł. et. s. 394 przytaczając przykłady z języka s.-chorwackiego i czeskiego łączy *paprać, paprzysko* i *parpie* (nie wspominając o dial. *parpać* i *pápry*). Nie decyduje nic o podstawowej formie tych wyrazów zmylony obocznością *parp-, papr-, pr̥p-* (choć skłania się raczej do uznania za podstawową formę z *r̥*). Do pol. *paprzyska* nie przytacza żadnych odpowiedników słowiańskich.

Zestawiając pol. *paprzysko* i słowac. *prplisko* 'čerstvě naházená zem' (Kálal, Slovenský slovník z literatúry aj nárečí) z cerk.-sł. *prъprište, poprište, prъpьrište, popьrište* 'stadium, στάδιον', słoweń. *poprišče* 'arena, tor wyścigowy', wrus. *'poprišče*[5]) 'arena, dziedzina, sfera', z łatwością wyróżnimy tu sufiks *-isko* (w wyrazach zach.-słowiańskich), jakiemu odpowiada *-išče, -ište* w wyrazach południowo- i wschodnio-słowiańskich zgodnie z geograficznym rozmieszczeniem tych sufiksów (por. Meillet, Le slave commun ²365). Pewne trudności sprawia forma rdzenia, ale już na podstawie słowac. *prplisko* i stcerk-sł. (Zogr.) *prъprište* można ustalić psł. formę rdzenia **pr̥pr-*. Forma ta jeszcze bardziej uwidacznia się, gdy do rozważań naszych przyjmiemy będące podstawą naszych słów czasowniki wraz z innymi pochodnymi wyrazami, więc pol. dial. *parpać* 'grzebać, jak kura, nieporządnie ziemię kopać' (< **pr̥prati*) znane Karłowiczowi z Kremera Słowniczka prowincjonalizmów podolskich ułożonego w Kamieńcu Podolskim 1863, powszechnie używane w Galicji np. w Trembowelszczyźnie (stąd nazwa 'łupieżu na głowie' *parpie*, w słowniku Karłowicza podane z Ropczyc Zb. X 94), słowac. *prprat'sa, prpl'at'sa, prplit'sa* 'mazać (się), w prochu (się) walać, wiercić (się)' (stąd *prplanina* 'przykra, niemiła praca'; *prpl'avý; prplina, prpolina* 'łupież'), ukr. *'porpaty, 'porpłytysja* 'wkopywać się, rozgrzebywać, wygrzebywać (np. o kurach); grzebać się, ryć się w czym' (pod wpływem ruskim używało się i w Drohobyckiem *porpać* Zb. I 73, por. Karłowicz Sł. gwar. Od *'porpaty* w ukr. utworzone są wyrazy *'porpłyci, 'porpli* 'strupy na głowie', te ostatnie znane też Kremerowi: *porple* 'łuska z nadskórni na głowie między włosami'), sch. *pȑpuškati se* 'taczać się w piasku (o kurach), volutari in arena' (tu należy też czarno-

[5]) Ale w nazwach miejscowych zachowała się pierwotna forma **prpr-*, por. z dysymilacją końcowego *r* nazwę wsi *Porplišče* pow. Driśnieński w Wileńskiem.

gór. *přpor* 'prašina, gde leži bravi, arena', *přpa* 'żarzący się popiół zmieszany z wodą jako okład' i dalsze znaczeniowo *přporiti se* 'ikrzyć się (o rybach), coeo (de piscibus)', *přpor* 'coitus piscium'), bułg. *pъrpam*, *pъrporja* 'gorzeć, płonąć (ogień), powiewać (chorągiew)', *pъrpъr* 'rodzaj okładu z gorącym popiołem'.

We wszystkich tych formach spotykamy się z normalnym rozwojem psł. *r̥* w pierwszej zgłosce. Drugie *r* albo zachowało się (jak w słowac. *prprať sa*, cerk.-sł. *prъprište*), albo zdysymilowało się w *l* (słowac. *prpliť sa*, *prpľať sa*, *prplisko*, ukr. *'porpłytysja*), albo też zanikło pod wpływem dysymilacji [6]) (pol. *parpać*, sch. *pr̀puškati se*, ukr. *'porpaty*, bułg. *pъrpam*).

Dysymilacją objaśnia się też zanik *r* w pierwszej zgłosce, więc cerk.-sł. *pъprište* (Supr.), *poprište* < *prъprište* (Zogr. Mat. V 41, Marian. z asocjacją do *popьrati*, *popьrište*), *porprište*, wrus. *'popriščе*, bułg. *poprište* < **porprište*, pol. *paprać*, *paprzyć*, *paprzać*, *papry*, *paprza* Karł. 'miejsce siedzenie ptaków, gdzie padły ptaki' < **parpr-*, por. *parpać*, *parpie*, bułg. *pъpra se* 'taczać się', *pъplja* 'pełzać, roić się', *pъplež*, *pъpleč* 'rojowisko', *pъpljak* 'rojowisko, kupa, mnóstwo', *pъplĕcham* 'pełzać' < **pъrpr-*, por. *pъ́rpam*.[7])

Jeżeli chodzi o budowę, to między wyrazami *paprzysko*, wschod. i połud.-słow. *popriščе*, *poprište* a psł. czasownikiem **prprati*, **prpriti* zachodzi ten sam stosunek, co między: *lovište*: *loviti*, *igrište*: *igrati*, *sedalište*: *sĕdati*, *chranilište*: *chraniti*.

Wszystkie podane wyżej wyrazy można połączyć w trzy następujące grupy znaczeniowe: 1. 'grzebać, jak kura, nieporządnie piasek, ziemię kopać': pol. *paprzać*, *paprzyć*, *parpać*, *paprać*, słowac. *paprať sa*, ukr. *'porpaty*; 'grzebać się, taczać się w piasku': sch. *pr̀puškati se*, słowac. *prpľať sa*, *prpľiť sa*, *prprať sa*; w ogóle 'taczać się, toczyć się': bułg. *pъ́pra se*. Z podstawowych pojęć 'grzebać, bezładnie ryć ziemię, taczać się w piasku' rozwinęło się w dalszym ciągu z jednej strony 'robić niedbale, zanieczyszczać': pol. *paprać* (asocjacja z *babrać*), słowac. *prpľať sa*, *prpliť sa*, *prprať sa*, z drugiej zaś w związku z wykonywanym ruchem 'pełzać, roić się': bułg. *pъplja*, 'płonąć (o ogniu), powiewać

---

[6]) Por. co do tego takie przykłady (Brückner PF VI 7) jak: stpol. *frywułty*, *frywołty* < *frywurty*; *kamlarz* < *kämmerer*; *lubryka*, *mularz*, *folwark*, *fołdrować*, *Malbork*, *ryczałt*, *Małgorzata*, *szulerz*. Por. też jako przykład na dysymilację 2 płynnych *Inowrocław* tłumaczenie z Junior Vladislavia, Brückner Sł. et. 208—9.

[7]) Osobno należy wspomnieć o formach słowackich: *paprať* (*sa*), *papriť* (*sa*) zapisanych już u Jungmanna (z Bernolaka i Kollára). Od siebie daje Jungmann tylko przykład przytłumaczony żywcem z Lindego: Kuropatva *paprá* v zemi, chtějíc vejce snésti, por. Linde: Kuropatwy paprzą w ziemi dla złożenia jajec. Brückner l. c. wziął słowac. *papriti* za czeskie.

(o chorągiewce)', bułg. *pъrpam*, wreszcie 'coire (de piscibus)': sch. *přpo-riti se*.

2. 'miejsce, gdzie się grzebie, tacza w piasku (ziemi), w ogóle miejsce piaszczyste, pewna przestrzeń, pole': starocerk.-sł. *prъprište, popriště*, wrus. *'popriščе*, słoweń., bułg. *'popriště*, pol. *paprzysko*, słowac. *prplisko*.

3. Nazwy 'łupieżu na głowie, strupów', co pozostaje w związku z bezładnym grzebaniem po głowie: pol. *parpie*[8]), *papry*, stpol. i gwar. *paprzyska*, ukr. *'porpli, 'porpłyci*, słowac. *prplina, prpolina*. Tu należy też nazwa 'okładu, mieszaniny popiołu z wodą': sch. *přpa*, bułg. *pъrpъr*.

Do tej samej rodziny należy prasłowiańska nazwa poprzeczki drewnianej lub metalowej, na której się wspiera górny kamień żaren (por. Moszyński, Kultura ludowa Słowian I 256—7) **pr̥prica*. Oto jej rozprzestrzenienie w słowiańszczyźnie: stpol. już w XV w.: Ferrum molendini . . . wlg. wrzeczyona et *paprzycze*[9]), u Lindego *paprzyca* 'biegun młyński': przez *paprzycę* kamień młyński wspiera się na samym wrzecionie. Karłowicz IV 34 oprócz formy *paprzyca* też 'otwór w kamieniu żarnowym, do którego się wsypuje ziarno' zna też *poprzyca* (z Lubelskiego), *pompryca* a. *popryca* (Osipowicz, Słowniczek gwary augustowskiej), *pápsyca* (w. Pysznica, pow. niski). W PF VI 250 mamy też nie uwzględnione przez Karłowicza znaczenie 'stara baba' z wsi Turowa, pow. radzyński: Ma ta staro *paprzyce* doma. Normalną kontynuację polską r̥: *parplica* spotykamy w nie ogłoszonej mapce Atlasu językowego polskiego Podkarpacia M. Małeckiego i K. Nitscha ze wsi Jaworek pow. N. Targ (jedna z 4 łemkowskich wiosek). Już jednak w Sanockiem (Królik Wołoski) normalne ukr. *'porpłyća*.

W czeskim słowniku Jungmanna III 29 *papřice* mel. quam *papryce* (pol. *paprzyca*), *kypřice* 'železo, na němž se svrchní mlýnský kámen otáčí'.

W języku ukr. *'porpłyća*, w Sl. et. Wb. Miklosicha mamy też strus. *porplica*.

W cerk.-sł. *prъprica, pьprica* 'turbo, trochus': vrьtitь sę jako i *prьprica*.

Sch. *paprica* (Słownik Akad.) 'komad gvožđa ili drva za različne potrebe: a) u vodenici ono gvožđe, što stoji poprijeko na senu i drži na sebi kamen i okreće; b) naprava nalik na cijev; c) cev, kojom se kukuruz pušta na kamen; d) komad drva, što težaci kad im se mijeh

[8]) Bez żadnego uzasadnienia wywodzą je z fińskiego. Przeciw temu Brückner RWF LVI 150: podobne przypadkowo fińskie słowo *piegi* nie *parple* oznacza.

[9]) W słowniku stpol. P.A.U. też z XV w.: In clipeo deferentes lapidem molarem wlgariter zarnow z *parczycze*. W Słow. gwar. Karłowicza *parcica* 'otwór w kamieniu młyńskim' (z okolic Żywca).

probije zavuku u rupu pa tvrdo konopcem svežu'. Tu należy zapewne też *pàprčak* 'isto što prijèčňak, spiňatak, zapoňač', *pàprčina* 'isto što stablina', *paprènica* 'podloga osovine žrvňa'.

W słowniku chorwackim Filipowicia *paprica* 'Obereisen, das Mühleisen, worauf der obere Mühlstein läuft, Wanzendille, Haue (in der Mühle); Koriander, dreieckiger Hut'.

Słoweńskie *prpríca* (= *popríca*[10]), *preprica, koprica*) 'das Quereisen im oberen Mühlsteine, die Haue'.

Bułg. *'pъprica* 'oś, która obraca górny kamień młyński'. Z podstawowej formy *pъprica* rozwinęła się w gwarach macedońskich *pam'prica* (forma zanotowana w tekstach Małeckiego z Suchej, *a* tłumaczy się pozycją nie akcentowaną, wtórna nosowość przed wargową).

Podstawą powyższych słów jest rdzeń w tej samej formie, co przy *paprać, paprzysko,* więc *pr̥pr-ica.* Trudność sprawia objaśnienie formy czeskiej i serbskiej: *papřice, paprica,* które nie odpowiadają normalnemu rozwojowi *r̥*. Forma czeska zapisana u Jugmanna jest oderwana, brak w czeszczyźnie innych słów należących do tego samego pnia; to samo pojęcie 'bieguna młyńskiego' wyraża słowo *kypřice* (por. słoweń. *koprica* od *kyprý* 'angelaufen, nicht hart, elastisch, rasch', etymologicznie związane z *kypěti* (*kyp-, kvap-*, por. Holub, Stručný slov. et. 84). Zasięg pnia **prpr-* w czeszczyźnie w porównaniu z **kyp-, *kvap-* przemawia wyraźnie za zapożyczeniem słowa *papřice* z polskiego.

Jeszcze trudniejsza sprawa z s.-chorwackim nieoczekiwanym *paprica*[11]), wobec wykazanych poprzednio wielu słów od rdzenia **prpr-* więc *pȑpuškati se, prporiti se, pŕpa* itp. Bez dokładnego zbadania historii i geografii tego słowa na obszarze serbochorwackim trudno rozstrzygnąć, czy chodzi tu o postać fonetyczną, powstałą w gwarach, gdzie *r̥* > *ar* (np. w niektórych gwarach chorwackich, Vondr.² I 182), czy też o właściwą językowi serbochorwackiemu oboczność *r̥* : *ar*, np.: *jutarnji* : *jutrnji*; *povjetarce, srebarce* : *vjetrni, srebrn* (Maretić, Gram. i stil. hrv. ili srp. knjiž. jez.² s. 67). Obok więc *prpuškati se, prporiti se, prpa* mogła istnieć **parprica,* co z zanikiem na skutek dysymilacji *r* przeszło w *paprica* (por. słoweń. *prprica* : *porprica*). Za taką hipotezą przemawiają łaskawie mi wskazane przez prof. Małeckiego fakty chorwackie, gdzie obok formy *prpica* 'u koju se nasađuje senj' (gdzie zanikło drugie *r*) istnieje z odmiennym znaczeniem *paprica* 'zaponac, część skła-

---

[10]) Por. słoweń. *grlanec* : *goltanec*, **grъtanь* 'krtań', Mikl. Sl. et. Wb. s. v.

[11]) Niezupełnie też jasne wrus. nie uwzględnione przez Preobrażenskiego *paraplica* meln. 'stalnoj brusok v verchnike (żornove), v lunku koego vstavljajetsja osь vereteno, golovka'.

dowa ręcznej piły' (por. Šta je šta, stvarni hrv. riječ. u slikama, priredili I. Velikanović i N. Andrić, s. 224, 166).

Znaczeniowo trzeba połączyć *paprzycę* z rdzeniem **pr̥pr-* na podstawie pierwotnego pojęcia 'toczyć się, obracać się', por. bułg. *pъpra se*, sch. *pȑpuškati se* w porównaniu z cerk.-słow. *vrъtitь* sę jako *prъprica* i przykład (Linde) z Anakreona Polskiego, Warsz. 1774: Nie tak się wartko u koła szpice, Ani u młynów kręcą *paprzyce*, Jak ludzkie lata. Por. też analogiczny rozwój znaczenia w wyrazach *wrzeciono* i *wartałka* 'bąk, cyga, zabawka dziecinna' (u Mączyńskiego *wartaczka* albo *wartałka* 'paciorek, zwłaszcza który niewiasty kładą na wrzeciono, aby lepiej wartało') od **vert-*, **vrt-* 'kręcić się'.

Co do dalszego związku etymologicznego omówionej rodziny, należy ona zapewne do rdzenia **per-*(już Łoś, Ob udvoenii v oblasti cerk.-slav. jaz. s. 5, który łączy też cerk.-słow. *prъprište* i *prъprica* 'turbo'), występującego w takich wyrazach słowiańskich, jak: pol. *przeć*, wrus. *pru, prat', pe'ret'* 'naciskać, napierać, gnieść, wlec, pchać się siłą', cerk.-słow. *perǫ, pьrati*. Z innych języków indoeuropejskich por. lit. *spìrti spiriù* 'deptać nogami', łac. *sperno -ēre* 'odłączyć, oddzielić, odrzucić'. Rozwój znaczeniowy w psł. *prъprište* 'arena, miejsce walki' ma ciekawą analogię w staroindyjskim, gdzie od tegoż rdzenia **per-* rozszerzonego sufiksem *-t* mamy pr̥tana 'walka, sprzeczka'.

Rdzeń naszych wyrazów byłby więc w postaci zanikowej *pr̥-* z pełną reduplikacją typu stcerk.-słow. *glagolъ* (**gol-golъ*) czy *prěpelъ*, pol. *przepiórka* (**per- per-ъ*) tylko z postacią zanikową, więc **pr̥-pr-* (Łoś lc. 5).

Fr. Sławski

Зачатки математического мышления и выражения в допетровской Руси.

Первые дошедшие до нас сведения о математических знаниях в России, относятся к XII веку. В написаном в 1134 г. «*Критика диакона и доместика новгородского Антониева монастыря учение ниже ведати человеку числа всех лет*»[1]) содержатся календарные задачи, предполагающие знание четырех арифметических действий, а также вопросы «хитрости числом» для «промузгов» и «числолюбцев», причем встречается здесь и пример геометрической прогрессии. В отличие от других сочинений киевского периода, трактующих астрономические вопросы в богословско-мистическом духе, в этой рукописи встречается лишь чисто арифметический подход к ним.

В период с XII века вплоть до XVI века математические знания развивались по двум линиям — как «практические» и как «теоретические», почти не связанные друг с другом. Практическая математика обслуживала календарные потребности церкви, вынесшей из Византии вместе с пасхальными таблицами и численные обозначения. Эта математика служила нуждам Московского государства, осваивавшего новые территории и производившего на них через своих «писцов и данщиков» земельные работы. Соответствующий «наказ» — 1556 г. при Иване IV был снабжен по свидетельству историка XVIII в. Татищева, «приложением землемерных начертаний, которые видимо некто знающий геометрию с вычетами плоскостей сочинил». В связи с переходом со второй половины XV в. от натурально-обменного к товарно-денежному хозяйству, практическая математика должна была поставить арифметические руководства и для торговых расчетов. Во всех случаях это были лишь предписания, арифметические или геометрические, даваемые без оснований. Форма изложения частично

---

[1]) Напечатано в журнале «*Чтения в Обществе истории и древностей российских*» 1847 г. № 6, см. Т. Райнон, «*Наука в России XI—XVII веков*», издание Академии наук СССР, 1940 г.

заимствована из иноземных источников, но содержание задач и способ их решения были самобытными. Что же касается теоретических знаний по математике, то хотя они и развивались на почве освоения астрономических теорий, они долгое время оставались оторванными от действительности.

Старейшая известная русская специально математическая книга — это сгоревшая при московском пожаре 1812 г. «*Арифметика*» XVI в. Однако сохранились математические тексты, вошедшие в нематематические книги. Так в одной псалтири XVI в. помещен «*Счет греческих купцов, учат младых деток считать, имущи десять грань*», где содержится так называемая Пифагорова таблица умножения[2]). Из сохранившихся специально математических рукописей старейшие относятся к XVII в. Такова рукопись, озаглавленная «*Пятая мудрость в семи великих мудростех нарицается Арифметика*»[3]). Начиная с короткого предисловия, она по «статьям», разделенным на «строки», излагает «нюмерасию или считание словесом и начертание числом цыфирным», арифметические действия, «домашний счет», весы и меры «Московского государства русские земли», а также иностранные, «доли» (дроби), тройное правило, подробно торговый счет, различные задачи. Все это изложено в виде правил, без намека на обоснование. Для примера приведем первую строку «статьи тройной в долях всяких»:

«Та строка тройная похвальная и лучшая строка изо всех иных строк. Философы ее зовут золотою строкой, потому что она ставится в три перечня ражать собою четвертый перечень: поставит первый перечень, а другим перечнем третий умножает, и что родится во умножании, то первым перечнем делит и оттуды выходит четвртый перечень. Смотри восьм цена им. Или добыли, или потеряли, или дали, или дадут, или заняли, или платили 12. Что дадут, или платят, или что ни есть десять. И ты умножай 12 с 10, придет 120; то дели ж на 8, придет 15; ино стало сколь дорого 8 по той цене стало и 10».

Здесь же следует и «указ счету» в арабских цифрах; лишь в примерах с именнованными числами и в задачах встречаются еще и церковно-славянские цифры.

---

[2]) Приведена в «*Славянско-русских рукописях*» В. М. Ундальского, Москва 1870 г.

[3]) В. В. Бобынин, «*Очерки развития физико-математических знаний в России XVII столетия*». М. 1886 г. Вып. 1.

Это и подобные ему руководства появлялись на Руси не из Византии, а с Запада, как через монастырские школы, так и непосредственно от иностранцев и через славянские земли. В них нашло отпечаток переданное еще от римлян учение о «семи свободных мудростях», среди которых арифметика числилась на четвертом, а геометрия на шестом месте.

В математических рукописях XVII в. общепринятой была арабская система счисления с «оном» (нулем), но в нематематических сочинениях еще долго сохранялись следы древней греко-славянской системы. В словесном счислении существовали две системы для обозначения единиц высших разрядов: 1) «малое место», где «тма» или «тьма» обозначало десять тысяч, «легион» — сто тысяч, «леодр» — миллион; 2) «коли прилучался великий счет и перечень», тогда «тьма» обозначало миллион, «легион» — биллион (10^{12}), и «леодр» или «ворон» — квадриллион (10^{24}); «колода» — окталлион (10^{48}); «боле сего несть человеческому уму разумевати».

При решении задач важное значение имели «границы», т. е. таблицы: сложения, «граница умножительная изустная большому счету разум подает хотящему в нее зрети», таблица степеней. Употребительной была проверка действий на 9.

При решении уравнений применялась «фальшивая или збойливая статья» (перешедшая от египтян и арабов в средние века «regula falsi» — «ложное положение»). Если требовалось решить уравнение (по современной нам записи) $ax + b = 0$, то, подбирая вместо неизвестной x наугад ложные значения x_1 и x_2, получали $ax_1 + b = y_1$ и $ax_2 + b = y_2$ откуда вычисляли истинное значение x по правилу $x = \frac{x_1 y_2 - x_2 y_1}{y_1 - y_2}$.

Самая ранняя сохранившаяся геометрическая рукопись «*О земном верстании, как земля верстать*», содержится в «Книге сошного письма» от 1629 г.[4]) Геометрические наставления решали задачи землемерия: размежевание земель как между частными собственниками, так и между государствами и частями света, определение расстояний между городами, сравнительные величины различных государств. Решались и задачи другого характера: определение численности войска, расположенного на известной площади, вместимости житниц и бочек. В изло-

[4]) Издана во «*Временнике Московского общества истории и древностей российских*» 1853 г.

жение включалось и извлечение квадратного корня — «радикса». Но решения задач не обосновывались, вся теоретическая сторона сводилась лишь к описательным «пределениям», вроде следующего: «Еще есть в длину и в ширину и в высоту и в глубину равного, яко сице кубик». Поскольку на практике единственным измерительным инструментом служили «мерные вервии», а углы определялись на глаз, то возможно, что если авторам даже и был знаком Эвклид, они не прибегали к нему.

Для вычисления площадей они придерживались грубых эмпирических формул, возникших вероятно самостоятельно в самой русской земельной практике. Эти формулы напоминают древне-египетские формулы эпохи двух тысяч лет до н. э. Так площадь треугольника вычислялась как половина произведения самой длинной его стороны на самую короткую, площадь трапеции — как произведение половиной суммы его параллельных сторон на «захаб», т. е. боковую сторону, площадь круга — как квадрат четверти его периметра. Вместе с тем в некоторых геометрических сочинениях на Руси заметны остатки идей преобразования площадей, перешедших повидимому из Византии. С другой стороны, имеются и рукописи, содержащие прямые упоминания Эвклида — «премудрого Клидиаса», ссылки на него и т. п. Так в одной космографической рукописи XVI в., являющейся, вероятно, переводом с древнееврейского, приводится следующее определение круга[5]): «И то нарицается круг, половина обиходу кругового и около снура, олны дойдеть до местьця своего, тогда ся наречеть круг равен в частях своих, а плоть одержаанаа в обиходе том нарečеться круг». Это определение, где «снур» означает диаметр «обиход круговой» — «окружность», «плоть одержаанаа в обиходе» — площадь ограниченную окружностью, — представляет собой смешение определений полуокружности и окружности, см. определения 13 и 15 книги I «Начал» Эвклида.

Теоретические знания по математике проникали на Русь разными путями. Они приходили также и через математическую числовую мистику, встречающуюся, например, в первой половине XVI в. у Николая Немчина — астролога Ивана III и его сына Василия, клавшего в основу всего мировоззрения троицу: в мире «все треглагольно восписует». Позже они приобретались и через

---

[5]) Частично опубликована А. И. Соболевским в работе *«Переводная литература Московской Руси XIУ—XУII в. в.* СПБ 1903 г., см. цитированую работу Т. Райнова.

тайнописи, через трактовку естественнонаучных вопросов, через задачи, возникшие с усложнением военного дела, в особенности артиллерийские, которые содержались в «воинских книгах», имевших своим источником научную литературу эпохи Возрождения.

Арифметические задачи все больше усложнялись. Среди них встречались и такие, которые требовали последовательного вычисления степеней и их сумм, как например: «Некий гость купил 40 соболей и деньги платил тако: за первого соболя дал одну деньгу, за второго две деньги, за третьего четыре деньги, за четвертого восемь денег, а прочие потому ж вдвое. Ино колико за всякого соболя порознь и колико за все денег дал». В связи с некоторыми задачами практической геометрии чисто арифметическими методами извлекались квадратные и кубические корни. Приемом ложного положения решались линейные уравнения, содержавшие до 4 неизвестных, вроде: «Найди ми 4 перечни. Как их сочтешь вместе без первого перечня, ино станет числом в трех перечнях 100 рублев. А без другого перечня в тех трех перечнях станет 90 рублев. А без третьего перечня в тех трех перечнях станет 80 рублев. А без четвертого перечня в тех трех перечнях станет 70 рублев. Ино сколько в котором перечню денег было, сочти ми».[6])

По сравнению с XVI в. развитие геометрии в XVII в. шло еще быстрее, чем развитие арифметики. В сочинениях встречаются задачи на вычисление площадей многоугольников, в том числе с входящими углами. Рядом со старыми эмпирическими находятся и новые правильные приемы вычисления площадей (например, для треугольника и трапеции). Так, площадь круга вычисляли по-разному. То, как уже указывалось, приравнивали ее квадрату одной четверти окружности, то квадрату диаметра (в обоих случаях для π получалось значение 4), то множили квадрат радиуса на $\frac{22}{7}$. Для нужд артиллерии решались задачи определения высоты удаленного предмета, его расстояния от наблюдателя, расстояния двух мест по заданным их расстояниям от третьего места. При этом пользовались подобием треугольников, а также теоремой Пифагора, однако, не обосновывая ее, а также не учитывая, что не все треугольники прямоугольны. Руководства того времени являются переводами, а чаще переделками иностранных руководств. Они содержат приблизительные

[6]) Там же.

эмпирические приемы оригинального русского происхождения. Таковы книга «*Перевод с аглинские с печатные землемерные книги, в печатана на аглинского королевства Карлусово имя, а лета от Рождества Христова 1616-го. А совершена та книга в 1625 г.*[7]) Таков «*Устав ратных, пушечных и других дел*», того же времени, который был «выбран» из иностранных военных книг Амисимом Михайловым. В «Уставе» постоянно подчеркивалась необходимость знания геометрии, умение владеть измерительными приборами — «снастями», описание и способ употребления которых приводились.

Так постепенно, в результате растущих нужд политического и хозяйственного объединения страны, укрепления русского национального государства, его военной мощи, защиты крепостнических основ самодержавно-дворянского строя против сопротивления крестьянства, в результате расширения торговли, насаждения мануфактур, создания соответствующей армии — потребность в математических знаниях к началу XVIII в. возросла в стране настолько, что обучение математике в школах стало необходимым. Так была создана почва для первого русского специалиста-математика Леонтия Магницкого и его «*Арифметики*».

Производя в России подлинный культурный переворот, Петр I, который был настолько образован, что сам мог редактировать переводы математических книг[8]), придавал огромное значение математическим знаниям. Он считал знание математики необходимым условием усвоения военного дела, в особенности артиллерийского и фортификационного, дела инженерного, кораблестроительного и мореплавания. В допетровской Руси в школах обучали лишь чтению, письму и церковному пению, только в Киевской духовной академии и в Московской славяно-греко-латинской академии (в обеих учился Ломоносов) введены были также начала арифметики и геометрии. Между тем в государственных школах, организованных в первой четверти XVIII в. преподавание математики заняло первое место. В 1701 г. в Москве была основана «Математических и навигацких, то есть мореходно хитростно наук учения школа». В 1711 и 1712 г.г. возникли инженерная и артиллерийская школы, в 1715 г. — Морская академия в Петербурге, в 1714 г. — ряд низших «цифирных» школ в губернских городах и горные школы на Урале и в Сибири. Во

[7]) Описана у Соболевского, см. выше.

[8]) См. А. П. Юшкевич «*Русская математическая литература XVIII столетия*». Рукопись диссертации в Кабинете математики и механики Московского Государственного Университета.

всех школах преподавалась арифметика, а в высших — и геометрия, тригонометрия и логарифмы. Однако, преподавание было построено на зазубривании правил, учителя в большинстве были иностранцы, русская терминология не была разработана. Необходимая для нужд преподавания литература сначала была исключительно переводная. Так возникло «*Краткое и полезное руководение в арифметику*» И. Ф. Копиевского, первая печатная математическая книга на русском языке, изданная по указанию Петра в 1689 г. в Амстердаме; издан перевод «*Влакковых таблиц логарифмов*» «тщанием а заосвидетельством мафематико-навигацких школ учителей»; в 1708 г. вышел и перевод книги «*Геометрия славенски измерение*» или «*Приемы циркуля и линейки*», в который Петр лично внес множество поправок.

В Навигационной школе, а затем в Морской академии математические науки преподавал Фарварсон, шотландец из Абердинского университета, который, по свидетельству современников, с любовью и настойчивостью служил просвещению своей второй родины — «через него первое обучение мафематики в России введено»[9]). Фарварсоном было подготовлено сокращение «*Начал*» Эвклида, переведенных в 1719 г. Сатаровым; им же был написан учебник тригонометрии. В Навигационной школе вокруг Фарварсона создалась небольшая группа преподавателей, наиболее выдающимся из которых был Магницкий.

Леонтий Филиппович Магницкий (1669—1739) не принадлежал ни к знатным ни к богатым людям[10]). Он был русский, о чем свидетельствует следующий стих его книги:

Зане разум весь собрав и чин
Природно русский, а не немчин.

Магницкий обучался в Славяно-греко-латинской академии, стоял на точке зрения примирения аристотелевской философии с религией, был знаком с учением Коперника, однако к эмпирическому естествознанию не склонялся.

Свою «*Арифметику*» он написал в период с 1694 по 1700 г., строя ее не как школьный учебник, а как книгу для самообразования. Сам автор говорит, что она «с разных диалектов на славянский язык переведена», указывает на греческий, латинский, не-

---

[9]) См. напр. «*Русская наука. Отдел второй. Математика*» А. В. Васильев, вып. 1, Петроград 1921 г.

[10]) Д. Д. Галанин «*Леонтий Филиппович Магницкий*» и его «*Арифметика*», вып. I-III, 1914 г.

мецкий, итальянский источники, на то, что из книг на этих языках он составил свою «Арифметику», «приплетох в достойных местах елико же к ним изобретох» и «расположил все по чину». Однако, книга Магницкого вовсе не является переводом или простым заимствованием, а представляет оригинальную переработку усвоенного материала, изложенного по собственному плану. Она являлась как бы завершением всего популярного математического знания, которое имелось в России XVII в., причем по крайней мере, в основной своей чисто арифметической части находилась на уровне западноевропейских учебников того времени. О распространении и о значении «Арифметики» Магницкого свидетельствует хотя бы то, что рыбацкий сын Ломоносов около 1725 г. нашел ее экземпляр в далеких Холмогорах и вместе с грамматикой Смотринского назвал ее «вратами своей учености». В Барнауле она оказала большое влияние и на сына солдата горной роты И. И. Ползунова, в 1764—1765 г. г. изобретшего паровую машину и применившего ее для привода заводских механизмов.

«Арифметика» Магницкого начинается по общепринятому тогда обычаю аллегорической картиной математических знаний и стихотворным объяснением к ней на 18 страницах. Здесь воспевается польза математики, заслуги Петра, и рисуется цветущее будущее страны, когда она станет просвещенной. Затем на 306 страницах изложен сам текст, причем в вопросах и ответах, а выводы часто даются в форме виршей. «Арифметика» делится на две книги, каждая из которых распадается на части, а части на «пределения». Кроме того встречаются вставки — практические приложения, например, учение о мерах и весах. Первая часть первой книги «арифметики политики» посвящена целым числам и пяти действиям над ними: счислению (счету), сложению, вычитанию, умножению и делению. Числа понимаются как свойства вещей, поэтому они всегда именованные. По той же причине умножение и деление составных именованных чисел Магницкий включает в учение о дробях. Разъяснение счисления заканчивается стихом:

Число есть безконечно,
Умом нам недотечно . . .

«Пределения» имеют следующий вид: «Умножение есть, имже что в числах умножаем, или коликим вещем помножеству иных вещей раздаем, и количество их числом показуем». В следующих частях трактуются дроби, тройное правило, правило ложного по-

ложения, прогрессии и извлечение квадратных и кубичных корней. Магницкий был недоволен существовавшими пособиями и пытался заново переработать их. Это видно, например, из его замечания по поводу тройного правила: «Мнози многоразлично их употребляют, нецин убо пространно и многописьменно сия действуют, а инии, неясныя и трудныя образы подавше, учеников в действе погрешати сотворяют: мы же тем не последующе, елико возможно краткими и ясными, а паче и удобными к понятию образы объявити потщимся».

Основная идея книги Магницкого — изучение мира с помощью чисел, изучение всех величин, встречающихся в жизни. Это отнюдь не «комерческая арифметика», а собственно теоретический курс, в котором рассмотрены и наиболее общие задачи, неимеющие значение для торговли. Поэтому, когда автор приводит описание древних и новых весов и монет, он пытается дать объяснение их возникновения, указывая например, что у римлян монета «пекуния» произошла «от пеку си есть скот». В изложении много места отводилось Магницким различным схемам записи, а также таблицам. В книгу включены и математические развлечения, например, глава «О утешных неких действиях, через арифметику употребляемых» с известной задачей о перевозе волка, козы и капусты, и другими.

Вторая книга «Арифметики» — это «арифметика логистика, не по гражданству токмо, но и к движению небесных кругов принадлежащая». Она содержит изложение шестидесятиричной системы счета, применявшейся в тригонометрии, алгебру, включая вкадратные уравнения, ее применение к вычислению площадей и т. п. вплоть до поверхности и объема земного шара; сведения из тригонометрии и космографии. Алгебраическая часть как по объему, так и по содержанию, значительно уступала собственно арифметической части. При ее составлении автор во многом следовал за «коссистами» — направлением, еще в конце XV в. перенесенным из Италии в южную Германию и развившемся там; лишь частично он пользовался более новыми алгебраическими обозначениями. Так для обозначения степеней Магницкий употреблял особые коссические символы, но наряду с ними и зачатки применяемых и теперь показателей степени. В последнем случае он пишет: «непознанное: 4.A3 + 5.A2 ÷ 15.A1 читается сице: 4 куба, больше 5 квадраты, меньше 15 радиксы» (т. е. $4a^3 + 5a^2 - 15a$) и объясняет: «Знаменованя алгебраики ничтоже

ино есть, токмо литеры гласные, полагаемые за количество непознанное числ, или о немже изыскание есть. Также и согласные полагаемые за количество данных числ, или познанных». Для квадратных уравнений, поскольку он не признает отрицательных чисел, Магницкий дает «трегубое» правило, различая (в нашем современном начертании) случаи: $ax^2 + bx = c$, $ax^2 = bx + c$, $ax^2 + c = bx$.

Аналогично «Арифметике» Магницкого были изложены другие менее значительные руководства того времени: «*Арифметика*» Копиевского; вышедшее в 1705 г. наглядное пособие Василия Киприанова, излагавшее всю арифметику на одной таблице большого формата; переводная книга неизвестного автора «*Геометрия практика*»; а также рукописные курсы Навигацкой школы.[11]) Даже те работы, которые были написаны людьми, несомненно знающими теорию, как например, сочинения Фарварсона о пропорциональном циркуле и логарифмической шкале (1739) содержали лишь рецептуру математических действий без их обоснования. Следовательно этого было недостаточно для развития математического мышления, для выращивания ученых-математиков. Соответствующие условия для этого были созданы лишь в 1725 г. с возникновением Императорской Академии наук в Санкт-Петербурге.

Арношт Кольман

---

[11]) Журнал «*Физико-математические науки в их прошлом и настоящем*» т. т. 9, 19, 1890, 1891 г. г.

Русские писатели в литературе хорватского возрождения.

Поражение Наполеона в России, в 1812 году, было событием первостепенного значения не только для России, но, по своим последствиям, и для всего славянства. Могучий рост национального величия России, ее решающее влияние на международное политическое положение, — все это не могло не произвести глубочайшего впечатления на австрийских и южных славян, еще не освобожденных от чужеземного ига. Инстинктивно они вдруг почувствовали, откуда следует им ожидать помощи в борьбе за народное освобождение.

Следует отметить, что среди хорватов заметно, еще задолго до этих решающих событий, самое внимательное отношение ко всему, происходящему в России. Вспомним, хотя бы, известную поэму «*Взятие Очакова*», каноника Юрия Ферича, уроженца Дубровника, жившего от 1744 г. до 1824 г. С величайшим увлечением воспевает он, в своей поэме, славу русского оружия после взятия русскими войсками турецкой крепости Очакова, в 1788 году.

Такое же сочувствие к России владеет лучшими хорватскими умами и в эпоху хорватского возрождения, когда эту поэму Ферича опубликовал Враз в своем «Коло» (кн. II.) в 1842 году, с надеждой устремляя взгляд, вместе с давно уже покойным Феричем, в сторону России.

Неудивительно, что уже первые хорватские «иллирийцы» тяготеют к России, как к защитнице и помощнице в борьбе за хорватское возрождение.

Патриотическое воодушевление наших иллирийцев, как известно, черпало свои силы, главным образом, в народно-политической опоре на славянство, на взаимное культурное и политическое междуславянское сотрудничество. Особенно разгорается это воодушевление, когда оно встречает отклик и у других славянских народов своего времени, начиная с чехов и кончая русски-

ми, а именно: русскими славянофилами. «Даница Илирска», начиная с первых своих номеров, насыщена вдохновенными и бодрыми звуками патриотической поэзии, полной междуславянской солидарности. В ногу с восторженными нашими преобразователями идут, переведенные на хорватский язык, русские писатели, состязаясь с ними в изображении светлой будущности славянства. Патриотический романтизм первой половины 19-го века, едва ли, где-либо в национальной литературе того времени, достиг такой непосредственности и свежести выражения, как у деятелей нашего возрождения, связанных с воинствующим русским славянофильством сороковых годов.

Уже в первом сборнике «Даницы Илирской», Иван Мажуранич взывает к «Предкам славянским», а Матвей Топалович, в стихотворении «Славянин» («Даница Илирска», 1835 г., стр. 275), прославляет Славянство вдохновенным дифирамбом:

«Я ощущаю все Славянство,
Оно — мое, а я — его;
Ту мою гордость, мою славу
Взять у меня не мог никто!»

А Вукотинович, решительный и дерзновенный, уже в первый же год появления «Даницы», публикует свою знаменательную воинственную «Песнь хорватов», с известным начальным стихом:

«Пусть сожмется кулак малый...»

В том же духе пишет и Векослав Бабукич. Свою хорватскую грамматику он называет: «Словница славянская иллирийского наречия» («Даница Илирска», II, 1836 г.).

Чтобы придать больше убедительности своему всеславянскому и национальному энтузиазму, вводят хорватские иллирийцы в свой духовный круг и своих русских единомышленников. Уже в первом сборнике «Даницы» встречаем русского славянофила Шишкова с интересной статьей «О любви к отечеству» («Даница Илирска», 1835 г., №№ 30—31), в которой он восстает против ксеномании, отмечая, в то же время, высокую ценность собственной народной культуры, народного языка, народных обычаев, обрядов, плясок и т. д. Без развитой народной культуры не имеют большой ценности, по словам Шишкова, даже величайшие государственные образования. А это особенно относится, — нравоучительно замечает Шишков — к южно-славянским народам. — «Опыт нас учит — говорит Шишков — что в механи-

ческом соединении в одно целое многих различных земель, областей, округов и т. д. нет настоящего полного единения — единства тела и души, — если народы, населяющие эти области, говорят на разных языках. Напротив, земли разделенные, оторванные одна от другой, как иллирийские земли, например: Нижняя Штирия, Каринтия, Крайна, Истрия, Хорватия, Далмация, Славония, Босния с Герцеговиной, Черногория, Сербия, Болгария, Банат, Бачка и др., — перечисляет Шишков в 1835 году! — которые, хотя и имеют некоторые различия в выговоре — более протяжном или более кратком, — все же, в общем, говорят на одном южно-славянском языке и тем самым хранят в себе некоторое скрытое единодушие, которое ни рука власти, ни время разрушить не могут.» («Даница Илирска», I, 1835 г., № 31, стр. 268.)

Истинный патриотизм основывается на глубоком и основательном изучении своего отечества. Так наставляет наших иллирийцев известный русский консервативный публицист и писатель Фаддей Булгарин, чьи слова украшают в виде эпиграфа двадцать пятый номер «Даницы», в 1837 году: «Познать свое отечество — священный долг всякого честного и просвещенного человека.» — «Только таким просвещенным патриотизмом можно заслужить истинную и длительную любовь отечества» — поучает также наших иллирийцев известный русский славист того времени, Осип Николаевич Бодянский, чьи слова ставит Враз в виде эпиграфа к своему сборнику «Народные иллирийские песни» (1839 г., Загреб).

Окрыленные этой бодрой, возвышающей уверенностью в высоких свойствах Славянства и его культуры, сотрудники «Даницы» находят в этом убеждении источник своего дальнейшего воодушевления. Кукулевич, в своем стихотворении «Славянскому отечеству», слагает уже настоящий всеславянский гимн в «Данице Илирской», в 1841 году (№ 46), а также и Вукотинович, и Раковац, и Прерадович, и Богович, и Ожегович, одним словом — все.

Насколько был велик интерес иллирийцев к общественной, культурной, а не только литературной жизни России того времени, видно из тех скудных сведений осведомительного характера о России, которые, с величайшим трудом, они добывали через посредство немцев и чехов. Первым и главным источником познания славянских братских народов и междуславянских отношений были Гердер и Шафарик. Непосредственного соприкосновения с Россией, в тридцатых годах, хорваты вообще, повидимому, не имели.

Это обстоятельство подтверждает сама «Даница» в 1838 году, в заметке по поводу семидесятилетия знаменитого русского баснописца Ивана Андреевича Крылова, а в особенности в статье «Величие русской словесности» („Slavnost ruskoga slovstva“), где «Даница» определенно указывает, что статья заимствована из «венских газет». И первое русское стихотворение, переведенное в нашей литературе и напечатанное в «Данице Илирской» в 1835 году, было переведено в Вене, где переводчик добрался, повидимому, до русского источника. Я имею в виду лирическое обращение Николая Михайловича Карамзина «К отечеству» в переводе молодого, в то время, студента венского университета Матвея Топаловича. Произведение это было напечатано на первой странице «Даницы Илирской» в 1837 году (№ 14).

Поворот в направлении более близких и более плодотворных культурно-политических сношений с Россией, с русской наукой и литературой происходит в начале сороковых годов прошлого века, когда с русского севера прилетают в Хорватию первые ласточки нарождавшейся русской славистики: Срезневский, Бодянский и Прейс. Прибытие их в Хорватию вызвано было потребностями изучения славистики. В 1835 году, в петербургском университете была основана новая кафедра «истории и литературы славянских наречий». Как видно из самого названия вновь учрежденной кафедры, русская славистика, в то время только нарождалась, была, так сказать, еще в пеленках. В Хорватии, в этом отношении, дело обстояло, пожалуй, еще хуже, чему доказательством может служить хотя бы то обстоятельство, что через год после основания указанной кафедры в петербургском университете наш достопочтенный Векослав Бабукич печатает в «Данице», в 1836 году, свою «Основу славянской грамматики иллирийского наречия» („Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga“). Следовательно, и у нас мы видим ту же неясность основных понятий в сфере сравнительного славянского языковедения, как и в России того времени.

Чтобы поставить новую в России науку на должную высоту, русское правительство, имея в виду, конечно, и определенные политические цели, решило послать за границу, в славянские страны, несколько молодых людей, которые на месте, с помощью специалистов, могли бы изучить язык, литературу и культуру отдельных славянских народов, с тем, чтобы впоследствии, во всеоружии знания, занять выдающееся положение в петербург-

ском университете по кафедре славистики. Таким-то образом появляются в Хорватии уже упомянутые мною лица: Измаил Иванович Срезневский, Осип Николаевич Бодянский и Павел Иванович Прейс, все трое — впоследствии видные слависты.

Что в Хорватии, в психологическом отношении, уже вполне была подготовлена почва для сердечного приема столь желанных гостей с братского славянского севера, свидетельствует быстро завязавшаяся горячая личная дружба и побратимство между нашими иллирийцами и названными русскими славистами, — факт, повлекший за собой вполне реальные последствия в области нашей национальной и культурной мысли. А именно: когда, после тщательного изучения нашей страны, народа и культуры, русские слависты вернулись на родину, между ними и их хорватскими друзьями завязалась обильная осведомительная переписка, в которой обе стороны горячо обсуждают культурные, политические и литературные события в обеих странах: в Хорватии и в России.

Множество русских книг первой половины XIX и предшествующих столетий, которыми обладает ныне загребская университетская библиотека, прислано было, именно в сороковых годах, хорватским иллирийцам в качестве дара или через посредничество этих первых русских славистов. Доказательством этого служат многочисленные автографические посвящения вышеупомянутых русских друзей, украшающие отдельные — нередко драгоценные — русские издания той эпохи, составляющие ныне сокровищницу загребской университетской библиотеки. И именно эти книги были, большей частью, источником вдохновения и переводной работы деятелей хорватского возрождения, — обстоятельство, которое в дальнейшем мы намереваемся изложить подробнее.

Перечисляя выдающихся деятелей хорватского возрождения, вошедших в близкие сношения с упомянутыми русскими славистами, в начале сороковых годов 19-го столетия, — едва ли возможно пропустить хотя бы одно известное имя: все они, без исключения, учили русский язык, изучали важнейшие памятники русской культуры, читали и переводили современных им русских писателей. Перковац отмечает, как Утешинович и Прерадович тщательно изучали знаменитый памятник старинной русской литературы «Слово о полку Игореве». Враз — как это я показал в своем труде «Пушкин в хорватской литературе» (Загреб, 1937 г.) — сам подробно говорит о своих сношениях, дружбе, побратимстве и сотрудничестве с Измаилом Ивановичем Срезневским. Но не один

только Враз был «руссоманом» хорватской плеяды иллирийцев; напротив, трудно было бы найти, в этом отношении, исключение. В 1841 году, когда Враз, вместе со Срезневским, отправился путешествовать по Словении, с целью изучения тамошнего фольклора, в их обществе находился — некоторое время — певец «Смерти Смаиль-аги Ченгича», Иван Мажуранич. Об этом узнаем из письма Враза Драге Ярневичевой от 4 апреля 1841 года (Vraz: Djela, V, стр. 213).

Мажуранич знал русский язык; это видно уже из того, что он переводил с русского и печатал свои переводы в «Данице» и в «Невене». То же делал и Богович, бывший большим поклонником русской книги и переводивший с русского в своем «Невене». Чрез посредство Враза, он также подружился, в 1841 году, со Срезневским. И Деметер тоже старательно переводил с русского, а о его выдающемся литературном славянофильстве будет еще речь впереди. Так же неутомимо переводил с русского и Иван Трнский. Что касается Кукулевича, то доподлинно известно, что он состоял в постоянной переписке с рядом известных русских деятелей, в особенности с выдающимися славянофилами: Ламанским, Иваном Аксаковым, Лавровским, Раевским, Безсоновым и др.

На братскую любовь хорватских иллирийцев, русские, разумеется, отвечали такими же чувствами. Каковы были отношения, например, между Вразом и Срезневским, лучше всего иллюстрирует письмо Враза (1841 г.), в котором он описывает свою встречу со Срезневским в Любляне, в том же году.

«Вчера сюда прибыл также» — пишет Враз — «Измаил Иванович, наш дорогой северянин. Я с ним встретился в Народной кофейне. Я подошел сзади, закрыл ему рукой глаза. Но он освободил голову, посмотрел на меня и бросился мне на шею. А затем начались такие об'ятия и поцелуи, что весь народ в кофейне взволновался и окружил нас; чуть под стол мы не свалились. А он так целуется, что у меня, после того, четверть часа кровь из губы сочилась. Само собою разумеется, что мы каждый день вместе» — заканчивает восхищенный Враз.

Личные отношения, установившиеся между хорватскими иллирийцами и приезжими русскими славистами были первой, весьма еще скромной, пробоиной в китайской стене, скрывавшей от нас Россию. Начинают прибывать к нам, пока еще окольными путями, из России книги; всего важнее то, что почва была уже

подготовлена и семя давало желаемый плод. Читали, воодушевлялись, переводили. Эти книги действовали как зараза, как запретный плод. Таким-то образом, в Загребе оказался большой выбор русских книг, сороковых и предшествовавших годов, которые и теперь, как я уже упомянул, в качестве библиографической редкости, украшают собрание книг загребской университетской библиотеки. Книги прибывали на имя Враза, по адресу Иллирийской читальни, Общества изучения истории южных славян (тут сказываются связи Кукулевича), и т. д. Позже, все эти книги были собраны в библиотеке Иллирийской читальни или в библиотеке позднейшего Народного музея, а впоследствии целиком окончательно перешли в собственность Университетской библиотеки. На многих из этих книг и теперь читаем посвящения, например: «Возлюбленному соплеменнику Станку Вразу — Осип Бодянскiй. Москва, 1844 г. 14 iюня». При ближайшем рассмотрении книги, украшенной этим посвящением, видим, что имеем дело с очень ценным изданием; это — «Пѣсни русского народа. Часть первая. С.-Петербург, 1838 г.» Таким образом, издание этих русских народных песен вышло на год раньше вразовского издания наших народных песен, которые Враз украсил эпиграфом Бодянского. Или читаем: «Въ хорватскую народную читальню отъ сочинителя», на книге «Русскiй историческiй сборникъ». Москва, 1842 г. кн. 4. Автор этого сборника — знаменитый русский историк и славянофил Михаил Погодин.

Следует отметить еще одно важное обстоятельство, которое весьма благоприятствовало укреплению этих сношений хорватов с Россией: в 1840 году совершил Людевит Гай свое известное путешествие в Россию. Независимо от цели и успеха его путешествия в отношении субсидии, Гай, путем личного знакомства с Россией, выполнил очень важную миссию: он приобрел в России большое количество русских книг и рукописей, так что, после своего возвращения в Загреб, он располагал прекрасным выбором русских книг, о чём и теперь свидетельствует каталог его библиотеки, изданный его сыном Велимиром под названием: «Гаева библиотека в Загребе», 1874 г. Известно, что эта библиотека играла весьма важную роль в среде наших иллирийцев, которые брали там книги для чтения и для своей работы. — «В эпоху народного пробуждения», — пишет Велимир Гай в введении к упомянутому каталогу библиотеки своего отца — когда еще и помина не было о какой бы то ни было читальне, Матице, Народном музее, а тем более

о Югославянской академии — библиотека моего отца была и читальней, и Матицей, и Народным музеем, и Академией, и, вообще, заменяла всё. Эта библиотека ,действительно, была очагом, где всякий люд, отведавший плодов просвещения, отогревался от жестокого холода духовного омертвения и удручающей ненависти своих домашних отщепенцев». (Vel. Gaj „Knjižnica Gajeva", str. VI.)

Эта библиотека Людевита Гая, а также и обильные подарки видным иллирийцам со стороны русских славистов — стали, в Загребе, источником во-первых ознакомления с русскими писателями и, во-вторых, переводов их произведений на хорватский язык. Какие это были книги, какого содержания и какие русские писатели были здесь представлены, мы сейчас увидим по выбору переводов русских произведений, которые, в течение сороковых и пятидесятых годов прошлого столетия появились в переводной хорватской литературе.

Если взглянуть на список имен русских писателей и на названия их произведений, переведенных хорватскими иллирийцами, то мы увидим весьма пеструю картину: тут встречаются имена писателей и названия произведений, которые, вообще, и не стоило переводить на чужой язык. Однако, в этом, иногда неудачном, выборе произведений для переводов, не следует винить переводчиков — писателей хорватского возрождения, которые, как Враз, Деметер, Богович и др., обладали и литературным вкусом, и критическим разумением, и, вообще можно сказать, были корифеями пера. Об'ясняется это явление, прежде всего, тем обстоятельством, что в то время не существовало еще антологий, которыми можно было бы руководствоваться при выборе материала для переводов, а если, даже, такие хрестоматии и существовали — их не было в распоряжении наших переводчиков.

Вследствие этого, выбор переводимых рассказов и стихотворений зависел в целом от наличия тех русских книг, которые, тем или иным путем, попадали в руки писателей-переводчиков; переводный материал того времени носит поэтому, большею частью, случайный характер. Мы встречаем тут целый ряд писателей, имена которых теперь давно позабыты, даже и в собственном отечестве, несмотря на то, что, в свое время, они пользовались известной популярностью, как например, известный и весьма плодовитый романтик Нестор Васильевич Кукольник (от 1809 до 1868 гг.), Николай Филиппович Павлов (1805—1864), Михаил

Николаевич Загоскин (1789—1852), Иван Димитриевич Белов, а также писатели — ученые: историк Николай Михайлович Карамзин (1766—1826), лексикограф Владимир Иванович Даль (1801—1872), историк Михаил Петрович Погодин (1800—1875), публицист Фаддей Бенедиктович Булгарин (1779—1859). Но и эти писатели-специалисты представлены были нашим читателям того времени — малоценными и, большею частью, беллетристическими произведениями.

Наибольшую ценность представляют собой переводы русской лирики, прежде всего — пушкинской, а затем и лирики, так называемой, пушкинской плеяды. Хорватские иллирийцы, которые, в большинстве своем, были лириками, естественно интересуются, главным образом, этой областью поэтического творчества.

При рассмотрении этой русской переводной лирики, кажется нам, на первый взгляд, что тут мы имеем дело с преднамеренным выбором поэтов. Всё это — поэты с большими именами: Жуковский, Пушкин, Лермонтов, Языков, Хомяков, Веневитинов. Теперь имена некоторых из них почти исчезли из строгих русских антологий, так как, по своему значению в литературе, они, понятно, не могут стоять рядом со своими великими современниками, как Пушкин и Лермонтов, но в свое время они были очень чтимы, как например, знаменитый вождь русских славянофилов Алексей Степанович Хомяков. Насыщенная политически и идеологически, его лирика была, в сороковых годах, очень популярна в России, и по этой же причине, она проникла, вместе с лирикой величайших русских поэтов, и за пределы своей родины. В Хорватии больше всего увлекались переводами Пушкина и не только вследствие высоких качеств пушкинской поэзии, но и по той причине, что в библиотеке Людевита Гая иллирийцы имели полное собрание сочинений Пушкина. Это несомненно способствовало появлению обильных переводов и поэзии, и прозы Пушкина в эпоху хорватского возрождения. Но об этом я уже подробно говорил в другом месте, также как и о значении этих переводов в нашей преобразовательной и позднейшей литературе.

Каким образом хорватские иллирийцы пришли к выбору остальных четырех поэтов — Лермонтова, Языкова, Хомякова и Веневитинова, мне удалось установить совсем недавно. Работая над устройством выставки русской книги в загребской Университетской библиотеке, я обратил внимание на небольшую учебную хрестоматию русской лирики — старого, очень скромного изда-

ния, — содержащую в себе ряд русских поэтов первой половины 19-го века и состоявшую из переплетенных в одну книжку отдельных томиков. Немедленно я смог установить, что эта книжка была переплетена у нас и довольно неумело, с надписью на корешке по-хорватски: „Pjesnik ruska". Переплетчик был, очевидно, иностранец. Так как заглавный лист книги не внесен в переплет, невозможно точно определить год издания, но по предисловиям к отдельным томикам, на которых также отсутствует дата, — можно предположить, что издание относится к началу сороковых годов прошлого века. Между тем, на первой странице текста (введения) находится приписка от руки, из которой явствует, что перед нами — издание «Библиотеки русских поэтов», а сверху, над этой припиской, почерком Враза, написано: «Стихотворения А. С. Хомякова». Мне пришло в голову, что эта книжка была собственностью Враза и что он, очевидно, дал ее переплести. Книжку, повидимому, много читали. Есть и заметки на полях некоторых стихотворений. Когда, внимательно рассмотрев эту книжку, я установил, что она содержит в себе стихотворения именно этих, упомянутых мною, четырех русских лириков первой половины 19-го века, которых Враз переводил на хорватский язык — мне стало ясно, что именно эта книжка была источником знакомства нашего Враза с русской лирикой. И, действительно, сравнивая переводы Враза и оригинальными текстами, находящихся в этой небольшой учебной хрестоматии стихотворений Лермонтова, Языкова, Хомякова и Веневитинова, — я нашел подряд все источники переводов Враза.

Каким образом эта книжка попала в руки Враза, я не мог установить, ибо, как я уже упомянул, в книжке отсутствует заглавный лист, на котором, может быть, стояло имя дарителя. Но нет никакого сомнения, что Враз получил эту книжку от своих русских приятелей — Бодянского или Срезневского, ибо эта книжка заключает в себе почти исключительно произведения поэтов славянофилов в том выборе, который предназначался для тогдашней русской учащейся молодежи. А этим — сказано всё. Все эти стихотворения и все эти стихотворцы стояли на одной политической линии: от Жуковского, Пушкина и Лермонтова до ревностных славянофилов: Хомякова, Веневитинова и Языкова. Такой выбор стихотворений проистекал естественно от приятелей Враза: Срезневского или Бодянского, которые, в качестве славянофилов и бывших стипендиатов русского правительства, пользо-

вались, разумеется, благосклонностью тогдашней русской политической власти, а поэтому и избранная ими, с целью пропаганды в славянских странах, литература неизбежно должна была носить на себе печать тогдашней официальной русской просветительной политики. Предисловие к этой книжке или точнее: к ряду брошюр, которые составляли «Библиотеку русских пюэтов», предназначенную для русской средней школы — носит, также, педагогический характер. Цель этого издания — отвратить молодежь от вредного чтения. Таким образом Враз, а с ним вместе и другие иллирийцы получили в свое распоряжение, в этих нескольких томиках русской лирики, по существу, поэзию русской официальной литературы, которую, в сороковых годах, предлагала русской общественности русская официальная просветительная политика. А эта политика вращалась, как известно, в политическом круге самодержавия, православия и народности, то-есть, более или менее, соответствовала программе славянофилов. Соответственно этой программе, тщательно были подобраны в упомянутой антологии и стихотворцы, и стихотворения: все, подряд, так называемые конструктивные лирики: Жуковский, Пушкин, Лермонтов, Хомяков, Языков, Веневитинов — все, par excellence, романтики и славянофилы.

Из такого-то источника черпали материал для своих переводов двое самых одаренных хорватских переводчиков русских стихов, в сороковых годах — Враз и Деметер.

Характер отдельных, переведенных ими, стихотворений определяется, главным образом, содержанием самого сборника: романтика национальная, любовная, славянофильская; пламенные чувства, отечество, вера и любовь; Кавказ, горцы, героизм, мировая скорбь — все реквизиты романтизма.

Все же, особое внимание привлекает на себя специфическая славянофильская мысль источника, в которой заключается основная политическая линия большей части стихотворных произведений, принадлежащих перу выдающихся славянофилов: Хомякова, Языкова, Веневитинова и имеющих наибольшее политическое значение. Известно, что славянофилы идеологически оформили так часто с тех пор выдвигаемую тезу о противоположности двух миров: Востока и Запада, о борьбе двух культур, восточной и западной, точнее: между западной технической цивилизацией (по их терминологии) и восточной русской духовной культурой, отдавая предпочтение Востоку и восточной культуре — культуре

духа, специфически свойственной русскому народу, а за ним и остальным славянским народам. Славянофилы, в качестве борцов за, так называемые, исконные славянские культурные начала и формы, яростно восставали и против, проникнутых западным духом, реформ Петра Великого, т. е. против насильственной прививки чужих, несоответствующих славянскому народному духу, цивилизаторских западных форм здоровому славянскому организму. Эта идеология, ретроградная по существу, была крайне нетерпима и в политическом отношении, ибо — в противоречии со своим славянофильским названием — последователи ее проповедывали возвращение всех славянских народов и их культур на их, так называемые, исконные позиции, с целью осуществления особой духовной, миролюбивой славянской культуры в противовес агрессивной, технической и, яко бы, гнилой культуры западной.

И эта цель должна была — по учению славянофилов — осуществиться весьма просто: не только отвержением петровских реформ и всей западной цивилизации, но и знаменитым слиянием славянских ручьев в русском море, как это формулировал сам Пушкин в своем, получившем широкую известность, стихотворении «Клеветникам России».

Вот на таком духовном основании составлена была та русская хрестоматия, из которой черпали вдохновение и из которой переводили два выдающихся литературных деятеля хорватского возрождения: Враз и Деметер, а, вероятно, и другие их сотрудники на Парнасе иллирийском. Было тут, разумеется, немало и таких стихотворений, которые пережили свое время и навсегда прочно утвердились в антологиях классической русской лирики. Но больше всего, всеже, имели значение стихотворные произведения славянофилов и между ними несколько програмных стихотворений, которые заслуживают — и в поэтическом отношении — полное наше внимание.

Вразовские переводы русской лирики, собранные в четвертой части полного собрания его сочинений („Dela“), изданного в 1868 году, занимают 85 страниц. Это — та маленькая антология русской лирики, которую Враз, в свое время, желал издать, но смерть воспрепятствовала его намерению. Большую часть оригиналов этих переводов находим именно в упомянутом сборнике, во всяком случае — всех славянофилов. Выбор вразовских переводов определяется вкусом тогдашнего среднего романтика: лю-

бовь, отечество, поэтическое вдохновение. Он воспевает империалистическую, хомяковскую Россию, стародревний славянофильский Киев — мать городов русских, будущую завоевательницу Галиции и Волыни (?), чтобы затем вдруг потонуть, вместе с Веневитиновым, в беспомощной байронической «Молитве» или плакать, горевать и жаловаться, вместе с Языковым, в его меланхолических «Элегиях». Враз с увлечением бродит по горам Кавказа вместе с Пушкиным и Лермонтовым, увлекаясь красотой природы, разнообразием племен и религий, всей эпической романтикой этого земного рая. Восхищается Пушкиным — певцом «Бородинской годовщины», превозноси до небес победу русского оружия; защищает Россию от ее клеветников, восхваляя победоносный «Киев» — и совсем забывая при этом братьев-поляков.

Его собрат по перу и по силе экстаза, Димитрий Деметер, певец «Гробничкого поля», идет еще дальше: воодушевившись взглядами и убеждениями славянофилов по отношению к Западу и к его культуре, он переводит, из той же хрестоматии, англофобское стихотворение Хомякова «Остров», носящее типичный характер общей славянофильской программы. В глазах славянофилов, британский остров являлся символом и представителем Запада и западной культуры; ясно, что они взяли его за мишень. Так как этот деметровский перевод хомяковского «Острова» был помещен на первой странице «Даницы Иллирийской», то следует его считать как бы определяющим образ мыслей наших иллирийцев в вопросе противоположения Запада и Востока, вследствие чего считаю необходимым несколько задержаться на этом произведении.

Хомяковский «Остров» имеет несомненное значение не только для изучения взглядов его автора, вождя славянофилов, Алексея Степановича Хомякова, но и как выражение идеологической позиции русского славянофильства вообще. Здесь ребром поставлен вопрос об отношении двух миров, Востока и Запада, двух политических концепций, во главе одной их которых стоит британский остров, а во главе другой — евразийская Россия; Восток против Запада. Западная культура, по существу — техническая цивилизация, с революционными приемами, агрессивная, эксплоататорская; в противоположность ей русская культура — истинная культура духа, традиции, миролюбия. И вот, вследствие означенных различий и преимуществ, неминуемо должна западная

культура — по рассуждению славянофилов — отступить перед культурой восточной, в которой ведущая роль принадлежит России. Остров должен исчезнуть в Океане насилия и агрессии.

Эту славянофильскую идеологию формулировал Хомяков, в своем аллегорическом стихотворении «Остров», совершенно ясно и в поэтическом отношении столь убедительно, что это произведение сразу возымело в глазах наших романтиков эпохи хорватского возрождения значение своего рода политической программы. Ясно, поэтому, что этот «Остров» очутился на первой странице «Даницы Иллирийской», в деметровском переводе.

Хомяков, в своем произведении, сначала восхищается могущественным островом, любимцем природы, Британией. Восхваляя ее богатство, ее владычество над морями и народами, он, в то же время, обвиняет этот богатый и грешный остров в порабощении подвластных ему народов, а также морей и океанов и предсказывает острову-насильнику печальную будущность.

«Для тебя, морей Царица,
День придет, — и близок он —
Блеск твой, злато, багряница,
Все пройдет, минет как сон:
Гром в руках Твоих остынет,
Перестанет меч сверкать,
И сынов твоих покинет
Мысли ясной благодать.
И забыв твой флаг державный,
Вновь свободна и грозна
Заиграет своенравно
Моря шумная волна».

Но поэт не удовлетворяется этим грозным пророчеством, что настанет некогда день, когда мир и океаны освободятся от тирании грешного острова; поэта вдохновляет видение господства над миром другой страны, справедливой, полной «веры в чудеса» — как говорит он, — а это будет, разумеется, его отечество:

И другой стране смиренной
Полной веры и чудес
Бог отдаст судьбу вселенной,
Гром земли и глас небес.

Судя по тому, что, как я уже упомянул, это стихотворение

было напечатано на первой странице «Даницы», можно, без риска ошибиться, приписать ему известное влияние на идеологию наших иллирийцев, тем более, что, как увидим дальше, именно о проблематике этого стихотворения велась в журналах эпохи хорватского возрождения оживленная принципиальная дискуссия: за Запад или за Восток.

До сих пор мы говорили о духе и характере переводов русских литературных произведений, предложенных писателями эпохи хорватского возрождения вниманию современных им хорватских читателей. Теперь время задать вопрос: какой же отклик встретили русские поэты и писатели, переведенные на хорватский язык, в среде хорватских читателей и литераторов того времени, а также и позднейших поколений?

Давно уже доказано, что русские писатели первой половины XIX века имели большое влияние — в идеологическом и литературном отношении — на хорватских писателей времени хорватского возрождения. Этим вопросом первый занялся Миливой Шрепель, но он ограничал свои исследования одним Пушкиным. По поводу столетней годовщины смерти Пушкина, в 1937 году, — я продолжил исследования о литературном влиянии Пушкина не только на иллирийцев, но и, вообще, на хорватскую литературу. Дополняя исследования Шрепеля, я указал, что пушкинское влияние непосредственно и чрезвычайно сильно отразилось на творческой литературной деятельности целого ряда писателей эпохи национального под'ема, именно: на Вразе, Деметре и Боговиче, а особенно это влияние имело значение в развитии критически мыслящей личности Враза.

Установлено, что первый по времени хорватский литературный критик Станко Враз, в развитии своего литературного критерия, исходил из основ классической русской литературы, представленной Пушкиным и Гоголем. «Не можем — пишет, в 1843 году, в своем журнале «Коло» Враз — не посоветовать господам, пишущим у нас рассказы и повести, читать Пушкина и Гоголя и стремиться стать для нас, иллирийцев, в нашем духе, тем, что представляют собою названные два писателя для братьев русских». („Kolo", II. 1843.)

Это воззвание Враза встретило, естественно, у наших патриотов иллирийцев вполне понятный положительный отклик. Они ощутили, что национальная русская литература, представленная Пушкиным и Гоголем, по своему духу сродна нам, соответ-

ствует нашим национальным стремлениям, в особенности в эти славные десятилетия наших преобразовательных усилий, в период хорватского национального под'ема. И вот, по указанию Враза, Богович, Кукулевич, Деметер и др. национализируют тематику своих сочинений, черпают темы из народной жизни и национальной истории, как это делали Пушкин и Гоголь. Подобно тому, как Пушкин описал в специальном исследовании и художественно изобразил в «Капитанской дочке» восстание Пугачова, так сначала Кукулевич, а затем и Богович воскрешают образ героического вождя хорватского народного восстания — Матвея Губца и т. д.

Отмечая все эти факты, о которых я уже подробно говорил в другом месте, мне хотелось бы, по этому поводу, высказать одно свое соображение относительно русского влияния на хорватское литературное творчество указанного периода. Это влияние проявилось в известной аналогии в отношении локализации действия и местного колорита некоторых произведений хорватских романтиков. Спрашивается: почему муза Деметра, кровная загребчанка, блуждает по нашему далекому горному югу, по Иллирии Теуты? Почему тот же поэт бродит по Гробничкому полю, угрожая иноверцам, татарам и туркам, т. е. мусульманам, которых хорваты, в качестве западного авангарда славянского востока, побеждают, чтобы спасти от гибели так называемый гнилой Запад? Дальше: почему певец «Смерти Смаиль-аги Ченгича» ваяет своих героев из камней герцеговинских утесов, изображая их как национальных христианских борцов против нехристей турок, т. е., опять-таки против Ислама? Почему Кукулевич как историк углубляется в далекое прошлое нашествия монголов в хорватские горы? Почему Вукотинович избирает для своих произведений такие темы, в которых хорватские герои далекого прошлого борятся против турок? И наконец, почему Прерадович изображает борьбу двух миров, Запада и Востока, подобно Деметру, именно, как раз на Гробничком поле? Все эти писатели жили в культурном и политическом центре Банской Хорватии, находившейся под непосредственной угрозой немецкого и венгерского культурного и политического воздействия. Так почему же обращают они свои взоры, главным образом, на хорватский юг, в горный край, в дряхлое прошлое, чтобы в далекой и дикой романтике поискать и найти своих героев — борцов против воинственных иноверцев: турок и монголов.

Откуда же явилась такая, можно сказать, потребность у хорватских писателей-романтиков эпохи хорватского возрождения?

Думаю, что для об'яснения этого явления следует провести параллель с русской литературой эпохи романтизма. Разве не бегут из Петербурга, русской северной столицы, и от русской действительности того времени, русские писатели-романтики: Пушкин, Лермонтов, Веневитинов и др. на свой далекий дикий юг, на Кавказ, в его горную романтику, чтобы здесь найти своих героев — борцов с иноверцами и инородцами, по большей части, мусульманами? Здесь полная, даже географическая, аналогия: север — юг; христианство — ислам. Я уже упомянул о деметровской Теуте с ее далеким иллирийским краем; укажу вновь на деметровское «Гробничкое поле»: столкновение двух миров — Востока и Запада и на «Смерть Смаиль-аги Ченгича» Мажуранича, где проведена таже линия: север — юг; христианство — ислам и обоюдно — борьба за свободу. И это — не только мое мнение. Еще при жизни Мажуранича уже установился такой взгляд на его прославленную поэму. Иначе, как мы об'ясним рассуждения Трнского в «Невене», еще в 1854 году (стр. 700), где он, рекомендуя переводить польских, а также, и еще больше русских писателей, дабы, изучая образцовые произведения их, облагородить нашу собственную оригинальную литературу, заявляет дословно следующее: «...следовало бы, по возможности, продолжать переводить Пушкина, чтобы наши молодые стихотворцы брали с него пример и с вдохновенной горячностью Ботича соединили плодотворность мысли, правдивое и верное изображение людей и природы, а особенно величие поэтического устремления — все то, что мы имеем в прекрасном «Ченгич-аге».

Итак, по мнению Трнского, произведение Мажуранича «Смерть Смаиль-аги Ченгича» — образец поэтических достоинств, которые явились результатом облагораживающего влияния на нашу литературу — литературы русской, а особенно А. С. Пушкина. Думаю, что это свидетельство младшего современника Мажуранича, Ивана Трнского, в этом случае, смело можно принять как показание свидетеля-очевидца.

Мы знаем, что Мажуранич «до тонкости изучил русский язык», как это отмечает А. Барац в своей монографии о Иване Мажураниче (Загреб, 1945 г.); известно нам и то, что Мажуранич переводил произведения Срезневского с русского на хорватский язык. Все это заставляет нас предположить, что поэтическое

вдохновение и технические стихотворные приемы нашего прославленного поэта нередко базировались на классическом русском романтизме Пушкина и Лермонтова. Даже и фольклорный элемент и слог народной песни в «Ченгич-аге» представляют собой, в некотором роде, поэтические заимствования из пушкинской школы, которую с особенной убедительностью рекомендовал Мажураничу его современник и собрат по перу — Станко Враз.

«Смерть Смаиль-аги Ченгича» была напечатана в альманахе «Искра», в 1846 году. В этом же альманахе была опубликована и романтическая новелла из 15-го столетия «Отец и сын» Деметра. Литературная разработка или так сказать, литературный фон этой повести совершенно тот же, что и в поэме Мажуранича: свободолюбивая романтика, борьба христиан с исламом, т. е. с турками, национальный фольклор (Деметер подробно и точно описывает свадебный обряд в Герцеговине), героизм и мужество — все как и у русских романтиков. Отражение русского романтизма ощущается, так сказать, до осязаемости особенно у Деметра, который, кажется, и политически довел свое руссофильство до крайности, о чем расскажу сейчас подробнее.

Но прежде чем итти дальше, я хотел бы попутно коснуться вопроса о проникновении романтизма в нашу среду и в нашу литературу. Известно, что Враз переводил Байрона; установлено, что и другие наши писатели эпохи национального возрождения знали и Байрона, и немецких романтиков, и что это знание они приобрели из непосредственного знакомства с литературными произведениями западно-европейского романтизма. Однако, по всей видимости, гораздо более сильное и плодотворное влияние на наш литературный романтизм шло окольным путем русского посредничества — чрез посредство Пушкина и Лермонтова. И поскольку русский романтизм заключал в себе черты байронизма (особенно у Лермонтова), можно считать, что и байронизм перенесен к нам, главным образом, не прямым путем, а чрез посредство русских романтиков байронистов. Это, между прочим, подтверждает в своем труде и сербский историк литературы Илья М. Петрович, который исследовал вопрос о байронизме в своей книге «Лорд Байрон у южних славян». По моему мнению, русское посредничество яснее всего проявляется во внесении фольклорного элемента, который, правда, свойствен романтизму вообще, но линия: Петроград—Кавказ, Загреб—Герцеговина, Пугачов—Матвей Губец, а также русская народная стихия: народные песни,

обычаи, мятежные порывы, удаль молодецкая — все это непосредственно связывает наш романтизм эпохи хорватского возрождения с романтизмом русским.

Заканчивая обзор роли русских писателей в период хорватского возрождения, я желал бы указать еще на одно обстоятельство, а именно: это русское влияние не ограничивалось областью литературы, оно имело и политическое значение, разумеется, в чисто академическом, теоретически-идеологическом смысле, как это только и было возможно в узких рамках наших тогдашних политических возможностей.

Напомню, прежде всего, тот важный факт, что катастрофа Наполеоновского нашествия на Россию чрезвычайно подняла, в первой половине 19-го века, как я уже упомянул, политический авторитет России в глазах порабощенных славян: на Россию стали смотреть как на славянский Пиемонт. Неудивительно, поэтому, что и наше преобразовательное движение, подобно тому как подсолнечник повертывается к солнцу, повернулось — к России. Гай едет в Россию в 1840 году. Он привозит оттуда специально подобранные книги, убежденный, что для сближения нашего славянского юга с великой, родственной нам страной необходимо, прежде всего, установить возможно более тесные и глубокие взаимные культурные сношения, тем более, что хорватская почва, в то время, была уже вполне готова для прививки молодых побегов русской культуры. Когда же русские слависты, очутившиеся в хорватской среде, в начале сороковых годов прошлого столетия, предлагают деятелям хорватского возрождения свою непосредственную помощь, а русская книга, в лице Пушкина, Гоголя и Тургенева, выступает в роли руководительницы — хорватские интеллигентные круги принимают эту помощь и это руководство с радостью, без размышления, почти без критики, подобно утопающему, который хватается и за соломинку.

Не раздумывают много они и тогда, когда русские славянофилы протягивают им руку, предлагая свою литературу, свою беллетристику. Как будто не особенно смущает их и красующийся на славянофильском знамени мало привлекательный програмный лозунг из трех слов: самодержавие, православие, народность. Правда, деятели хорватского возрождения открыто усвоивают только последнее слово этого лозунга: народность, которая является основным стержнем и их собственной преобразовательной программы. Что касается двух других составных частей лозунга

славянофильской программы — самодержавия и православия — то хорватские писатели, как будто, не любят об этом думать или, по крайней мере, не любят об этом публично рассуждать: им, без сомнения, вполне достаточно было и своего домашнего самодержавия, накануне Баховского абсолютизма, а религиозная ортодоксальность славянофилов, разумеется, не могла нравиться хорватам-католикам. Но повидимому, даже царско-империалистическая сущность славянофильства не очень мешала тем из деятелей хорватского возрождения, которые желали, во что бы то ни стало, избавиться от австро-венгерского ига. Таким то образом и об'ясняется проникновение идей русских славянофилов в литературу хорватского возрождения. Попросту: faute de mieux.

Чтобы подтвердить эту мысль документально, укажу снова на програмное стихотворение Хомякова «Остров», напечатанное в переводе Деметра на первой странице уже упомянутого номера журнала «Даница». В борьбе двух миров, Востока и Запада, России и Западной Европы, «Даница», стихами Хомякова защищает Восток. Но Деметер не ограничивается в своей защите Востока переводом стихов Хомякова. В 1842 году, он исповедует свое мировоззрение в известной поэме «Гробничкое поле», напечатанной на первых страницах первой книги журнала Враза «Коло» и представляющей собою как бы программу этого знаменитого «иллирийского» журнала. Хорваты на Гробничком поле победоносно отражают монгольское нашествие, как передовая рать Востока, защищая интересы культуры, которую не в состоянии оборонить, так называемый гнилой Запад. Антитеза Восток—Запад представлена тут совершенно ясно в пользу Востока, именно России. Но еще острее и современнее выступает эта антитеза в хомяковском «Острове», где Англия прямо противупоставляется России.

К Деметру присоединяется с равным увлечением, как известно, и Прерадович. Он откликается на деметровское «Гробничкое поле» — почти одноименным стихотворением «На Гробнике», в котором недвусмысленно предсказывает это будущее столкновение двух миров — восточного и западного:

«Здесь[1]) народ наш уничтожил
Ярость диких сил,
И хорватской нашей кровью
Спасся Запад гнил.

[1]) На Гробнике.

Что же Запад дал в обмен нам
За услугу ту?
Вечной злобой и обманом
Научил нас злу.

Гниет Запад, тяжко болен,
Жизнь там — тяжела;
На Востоке же сто молний
Живы! Жизнь — светла!»

А в заключительной строфе поэт так изображает это будущее роковое столкновение:

«Мира два сшибутся в схватке
Грозной, боевой;
Впереди мы мощной рати —
Полк передовой».

(Перев. с хорватского Е. Сытниковой.)

Это стихотворение Прерадовича было опубликовано в восьмой книге вразовского «Кола», в 1851 году, через пять лет после хомяковского «Острова».

Эта, определенно славянофильская, точка зрения Деметра и Прерадовича не была единодушно усвоена всеми деятелями хорватского возрождения. Ожесточенные споры по этому поводу несомненно бывали нередко, но в печати, вероятно вследствие цензурных условий, они оставили мало следов. В интересной статье Вукотиновича, опубликованной во вразовском «Коло» (II), в 1843 году, автор лишь мимоходом касается этого вопроса, защищая, по его словам, «иллирийство» от «руссизма» и заявляя, что «власть России никогда не сможет распространиться на Хорватию». Ибо, разумеется, и помимо славянофилов, хорошо была известна русская теза, формулированная Пушкиным в его знаменитом и столь много у нас переводимом стихотворении «Клеветникам России», где ставится вопрос о слиянии славянских ручьев в русском море.

«Славянские ль ручьи сольются в русском море? Оно ль иссякнет? — Вот вопрос» — сказал Пушкин. Тут нет ни слова об индивидуальных особенностях отдельных славянских народов, о междуславянской федерации, о которой мечтали под'ярмленные славянские народы — тут просто дело идет о програмном слиянии славянских ручьев в русском море. И это провозгласил никто иной, как сам Пушкин в произведении, в котором нет ни тени

сочувствия к страданьям порабощенного Россией польского народа.

Всё это, а также и славянофильское религиозное православие, вызывало отпор у критически мыслящих интеллигентных людей на тогдашнем славянском западе и юге, а, следовательно и у наших руководителей хорватского возрождения. «Дух славянский восстал — пишет Людевит Вукотинович в «Коло», в 1842 году — он требует, чтобы славяне пробудились и исполнили обязанности, которые бог возложил на них, как и на другие народы: они должны просветиться и работать на пользу себе и другим народам. Но для этого совсем не нужно — отмечает Вукотинович — быть всем вместе под одной властью, ибо это — невозможно, да и не нужно; ведь всякая власть допускает развитие народности и образованности, ибо, таким образом, сама власть укрепляется и возвеличивается. Ей это идет только на пользу, а никак не может быть во вред. Неужели нет у нас настолько славолюбия, настолько сознательности, не хотим мы быть свободными, самостоятельными и независимыми от всякого руссизма..., что как дети, как плющ, который не может расти самостоятельно, прислоняемся беспомощно к стволу чужого дерева? Все славяне по крови — наши братья, так же и русские. И как гордость и слава русских — в том, что они могущественны и независимы, так и мы должны быть сильны духом и самостоятельны... под защитой венгерской конституции...»

Этот спор между деятелями нашего возрождения, очевидно, никогда не был доведен до конца. В 1843 году, в «Славянском Юге» (II, № 80), Богослав Шулек ищет компромисс между двумя крайностями; он пишет в передовой статье: «Мы не осуждаем огульно Запад и не хотим слепо итти по стопам наших предков (в духе славянофилов), но стремимся поступать по словам апостола Павла: все испробовать, а лучшее — сохранить».

Очевидно, это был сигнал общего отступления хорватских славянофилов на более удобную оборонительную линию, отступления, связанного, с одной стороны, с крушением революционного движения 1848-го года и с утверждением абсолютизма пятидесятых годов, а с другой стороны — с упадком славянофильского движения в самой России. Подобно комплексу связанных между собою водяных масс океана, захваченных приливом — эти два движения: хорватское возрождение и русское славянофильство — как ни были они далеки, одно от другого, географически —

оба рядом, на взметнувшихся волнах романтического национализма, поднялись вместе ввысь, чтобы затем, при отливе, повинуясь закону капиллярности, в определенное время, разом опуститься на первоначальный уровень, оставляя за собой, на омытых берегах и бисер, и ил. В пятидесятых годах оба эти движения постепенно замирают.

Духовная связь хорватских романтиков эпохи хорватского возрождения с консервативным русским славянофильством, завязавшаяся, как мы видели, силою обстоятельств, имела некоторые, весьма печальные последствия, а именно: хорватские руссофилы «иллирийских» времен — опять-таки в силу неблагоприятного стечения обстоятельств — проявили очень мало интереса к тогдашним передовым веяньям в русской литературе, а это повлекло за собою печальную нерадивость в изучении и переводах тогдашних передовых русских писателей, которые, в следующие десятилетия, привлекли на себя внимание всей русской и иностранной литературной общественности. Следует вспомнить, что именно в сороковых годах, когда наши «иллирийцы» переводили русских романтиков, преимущественно славянофильского толка — как раз в то время заложены были основы новой реалистической русской литературы, которой суждено было, в будущем, сыграть выдающуюся историческую роль в русской не только литературной, но и политической жизни. Если принять во внимание это обстоятельство, нам станет ясно, что эта связь наших писателей с уже отживающим русским романтизмом имела печальное реальное последствие: она отсрочила, а, пожалуй, и совсем обрекла на неуспех своевременное оплодотворение нашей литературной и общественно-политической мысли зрелыми плодами тогдашнего русского политического и литературного реализма. Следует вспомнить, что именно в сороковых годах, крупным литературным событием было появление следующих знаменитых произведений: «Бедные люди» Достоевского (1845 г.), «В дороге» и «Петербургские углы» Некрасова (1845 г.), «Деревня» и «Антон Горемыка» Григоровича, «Хорь и Калиныч» Тургенева (1845 г.), «Бедный должник» Островского (1847 г.), не считая уж произведений Гоголя, его знаменитых «Мертвых душ», «Ревизора», «Шинели» и др. Во всех этих произведениях ощущается новый дух, дух социальной солидарности и человечности, проповедуемый в России поборниками передовых социально-политических идей того времени. Это была эпоха, когда в России литературная мысль смело

взошла на общественную трибуну и, проникая своей высокой сущностью в духовную жизнь своего народа, пошла впереди в борьбе за новые, справедливые социальные идеалы, в роли самопожертвованной защитницы «бедных людей», «униженных и оскорбленных». Бессмертный знаменосец этой новой литературы, гениальный основатель русской литературной критики Виссарион Белинский, именно в сороковых годах публикует свои, имеющие историческое значение, критические труды: «Взгляд на русскую литературу» (1846 г. — 1847 г.) и знаменитое «Письмо Гоголю».

И весь этот могучий расцвет русской реалистической литературы почти не отразился не только на хорватских романтиках сороковых годов, но, к величайшему сожалению, и на их литературных преемниках, в течение всей второй половины 19-го века.

Поэтому, думается, не будет слишком смелым утверждение, что и в литературном, и в национально-политическом отношении, вследствие этого невольного сближения наших «иллирийцев» с русским романтизмом, в особенности с романтизмом консервативного славянофильства, а также вследствие прискорбного невнимания к передовым русским писателям — пропущен был очень важный исторический момент для нашего своевременного и действительного усвоения той русской мыслительной атмосферы, которая была этическим основанием не только русской литературы, но и всей национально-политической жизни русского народа во второй половине 19-го и в начале 20-го века.

Но было бы несправедливо возлагать вину в этой, в известном смысле, пассивности хорватской литературы того времени исключительно на деятелей хорватского возрождения. Они не были реакционерами, как можно было бы заключить из их близости к русским славянофилам. Я не намереваюсь приводить здесь ряд доказательств в пользу их прогрессивности, начиная с Мажуранича, руководствовавшегося в своей литературной работе девизом французской революции: ,,Liberté, égalité, fraternité", продолжая бунтарским толкованием тогдашней хорватской общественно-политической действительности, какое мы видим у Вукотиновича, и кончая увлечением Кукулевича и Боговича личностью Матвея Губца. Я хотел бы указать лишь на следующее обстоятельство: Враз, еще в 1842 году призывая хорватских литераторов изучать произведения великих русских писателей, упоминает, рядом с Пушкиным, одного только Гоголя, а о писателях романтиках и о славянофилах, которых «иллирийцы» сороковых

годов так усердно переводили — Враз, вообще, не упоминает. Из этих двух, рекомендуемых Вразом писателей, хорватские «иллирийцы» и сам Враз переводили одного Пушкина — поэта, отмечавшего положительные стороны русской жизни; гениального же сатирика Гоголя, высмеивавшего уродства русской действительности — ни один «иллириец» сороковых годов не удостоил ни единой переведенной строчкой. А что они имели понятие о Гоголе, как о выдающемся русском писателе, оказывает само врazовское «Коло», еще в 1842 году, в статье приятеля Враза, Петра Дубровского, редактора варшавской «Денницы». Дубровский отзывается о Гоголе, как о величайшем современном русском писателе. — «Вышел в свет — пишет Дубровский — также роман знаменитого писателя Гоголя, под названием «Похождения Чичикова или Мертвые души». Интересная манера, в которой Гоголь ведет, в этой книге, рассказ и описывает разные человеческие свойства, показывает зрелое, вполне развившееся дарование юмориста («шутливого поэта» — по терминологии Дубровского). Гоголь — эпоха в беллетристической литературе современности. Он, действительно, великий писатель». («Коло» II, 1842 г., стр. 93—94.) В следующем году, снова сообщает Дубровский Вразу о издании «Собрания сочинений Гоголя» (в 4х томах), оценивая их как «прекрасный дар литературы русской». «Гоголь у нас теперь — первый писатель прозаик» — пишет Дубровский — «новейший, вышедший недавно плод его пера «Мертвые души» произвел у нас большой шум». («Коло», III, 1843 г.)

Нет сомнения, что после таких отзывов о Гоголе в «Коло» — существовал большой интерес к нему и у хорватских «иллирийцев». Причину того, что ни единая строка Гоголя не была переведена на хорватский язык, следует искать в общих цензурно-политических условиях того времени. Великий писатель «Мертвых душ» и «Ревизора», как известно, с трудом пролагал дорогу своим произведениям и в своем самодержавном отечестве; очень вероятно, что русская власть зорко следила за вывозом за-границу столь «компрометирующих» писаний творца Хлестакова, Чичикова, Акакия Акакиевича, Ивана Никифоровича и тому подобных. А если бы, на пути в Хорватию, и удалось как-нибудь перейти русскую границу какому-нибудь Хлестакову — на австро-венгерской границе его наверняка ожидал бы весьма нелюбезный прием. Вот например, когда, в 1844 году, Бодянский послал Вразу, через посредничество Шафарика, книги из Петербурга —

а между этими книгами и тот сборник русских народных песен (изданный в том же году, с посвящением Вразу), который и ныне хранится в Университетской библиотеке, в Загребе — Враз обратился с просьбой в Прагу к Эрбену, чтобы Шафарик доставил ему эти книги через посредничество доктора Ст. Хочевара, окружного физика в Ландсберге, дабы избежать конфискации книг каким-нибудь венгерцем-цензором, который мог бы найти, что — как дословно говорит Враз, — «дело тут идет о каком-нибудь панславистическом союзе между мною и русскими учеными». (Dela, V, 357.)

Разумеется, что при наличии таких обстоятельств — как в России, так и у нас — распространение передовой литературы было делом весьма сложным, если не совсем невозможным. Поэтому наш «шутливый поэт» Гоголь, как его называет «Даница Иллирийская», начал понемногу веселить хорватских читателей лишь в половине пятидесятых годов, и притом всего только в виде нескольких слабых переводов самых невинных его рассказов и повестей, как например «Тарас Бульба», «Записки сумасшедшего» или «Старосветские помещики», тогда как «Мертвые души», «Ревизор», «Шинель» и другие лучшие произведения Гоголя долго еще оставались неизвестными хорватским читателям.

О том, что у хорватов существовала уже тогда не только потребность в знакомстве с новой прогрессивной русской литературой, но также и с новой общественно-политической ориентацией — свидетельствуют нам некоторые, хотя и единичные голоса, раздававшиеся подчас в тогдашней хорватской политической прессе и определенно восстававшие против вылизанных патриотических тирад о народной свободе, а особенно против набившего оскомину, праздного «славянствования», выдвигая, в то же время, необходимость истинной свободы, заключающейся в действительной демократизации всей народной жизни и в освобождении всех народных слоев от остатков феодального строя.

В доказательство этого приведу, как заслуживающее внимание явление, только один голос «Славянского Юга», раздавшийся в 1850 году, накануне наступления эры абсолютизма. Этот орган печати настаивает на необходимости заменить бессодержательное националистическое «славянствование» движением в направлении социально-экономического освобождения и уничтожения феодализма по всей линии народной жизни. — «Настоящие наши либералы» — пишет «Славянский Юг» (Загреб, 1850 г., № 19) в пере-

довой статье: «Либералы и реакционеры» — «это — те, которые живут идеей Славянства, за эту идею всегда собою жертвовали и жертвуют, трудятся и работают, но при этом понятие Славянства связывают с понятием свободы. Они не ограничиваются заботами о развитии народного языка и славянской народности, но стремятся к тому, чтобы все граждане, без различия сословий, пользовались одинаковой свободой; они желают, чтобы гнет феодализма в нашем народе исчез в скором времени — окончательно и навсегда; они — не только враги немецких, венгерских, итальянских и всяких других угнетателей славян; у них Славянство не только на языке, но и в сердце и, в то же время, они — друзья свободы, равенства и братства; словом: настоящие наши либералы — свободные славяне!»

Этот голос загребского «Славянского Юга» был воистину голосом одной из хорватских ранних, передовых ласточек того времени, но «одна ласточка не делает весны», и эта хорватская ласточка не могла принести с собой весну. Несколько передовых людей между деятелями хорватского возрождения были и, в силу обстоятельств, остались полководцами без войска, так как — опять-таки вследствие условий того времени — они не имели корней в народных массах, которые могли бы их поддержать, поднять и понести вперед в борьбе за экономическое и духовное освобождение народа.

И без того узкий политический горизонт Хорватии, особенно стесненный абсолютизмом пятидесятых годов, продолжал еще более суживаться: хорватское движение возрождения, не имея опоры в широких слоях народных, закончило свою романтическую роль уже в конце сороковых годов и должно было, в том виде, в каком сложилось, сойти со сцены, как имеющее несомненные заслуги, но отжившее достижение хорватской национальной романтики.

А в его романтически-лирической ткани осталась прочно вотканная, как мы видели, русская канва.

Иосиф М. Бадалич, Загреб.

Jul. Słowackého „Anhelli“ v českých překladech.

(1872—1919—1946.)

I.

Antal Stašek byl první, který přeložil báseň Julia Słowackého „Anhelli“. Tuto práci uveřejnil v „Květech“, snad aby prakticky, poukazem na dílo Słowackého ilustroval přednášky o Słowackém, které měl v Umělecké besedě. Z těchto přednášek vyrostla stať „J. Słowacki a jeho doba“, vytištěná v „Osvětě“ v témž roce jako překlad (1872).

Toto trojí vystoupení A. Staška jakožto prelegenta, kritika a překladatele je nejenom výsledkem jeho osobních zálib, vypěstěných v ovzduší starého Krakova, ale vyplývá také ze své doby, t. j. z plného již kultu Słowackého v sedmdesátých letech, který proniká v českou myšlenku s vlnou lednového povstání, obdobně jako Mickiewicz vplynul v ni o třicet let dříve s proudem listopadové revoluce.

Ovšem, dle vzoru Słowackého tvoří svůj byronismus již v třicátých letech K. H. Mácha, první český básník v plném smyslu slova. Mácha „*poète maudit*“ byl zjevem pronikavě se lišícím od své doby i svého okolí a teprve po letech veřejností byl uznán jako romantický tvůrce. Tudíž teprve lednové povstání (1863—64) a třísvazková monografie Ant. Małeckého otvírají dokořán dveře posmrtné slávě tvůrce „Krále Ducha“ jak v Polsku, tak i v Čechách.

Český revolucionář J. V. Frič byl prvním průkopníkem tohoto věhlasu. V letech 1864–65, tudíž před Małeckým, uveřejnil ve dvou časopisech „Listy o Słowackém“, bohatě ilustrované českými citáty z děl básníka; a současně se objevují nejstarší překlady z let povstání 1863–64.

Staškova stať „Jul. Słowacki a jeho doba“, ačkoliv je kompilací díla Małeckého, má historickou zásluhu, neboť odtud dílo Małeckého, doplněné vydáním posmrtných písemností Słowackého a básníkovými dopisy matce, zůstává hlavním pramenem českých vědomostí o polském romantiku s vyloučením tvorby mystické, o kterou budí zájem

teprve v naší době Ignác Matuszewski a Jan Gwalbert Pawlikowski.

Antal Stašek přeložil ,,Lillu Wenedu", která se nedochovala, a ,,Anhelliho", který byl uveřejněn: jak jsem řekl, obě práce vznikly v ovzduší Krakova v letech po lednovém povstání, neboť A. Stašek, básník, romanopisec, radikální publicista jest fenoménem, kterému by se mělo již dávno věnovati více pozornosti s polské strany.

Pod jménem ,,Stašek" zaujal v české literatuře významné postavení: ve skutečnosti však se jmenoval, jak známo, A. Zeman a byl povoláním doktorem práv a sice doktorem práv Jagellonské university v Krakově, kde absolvoval jak střední školu, tak i vysokoškolská studia a přijal jméno patrona Na Skałce na památku let krakovských nejen při biřmování, ale i jako jméno literární. ,,Stašek" je totiž polskou lidovou zkratkou jména Stanislav. – Byli bychom získali v tomto ,,Staškovi" ještě jednoho polského spisovatele, kdyby ho byl osud neodvanul zpět do Prahy, kde musil v prvých letech dbáti na to, aby svůj jazyk zbavil polonismů. Ale myšlenkově po celou dobu své desetileté tvorby básnické, kterou později opustil, věnovav se prose, zůstal epigonem polského romantismu v nejplnějším slova smyslu. Jako pohrobek slavné polské romantické trojice sbíral, tmelil a vázal motivy polského prometheismu ve všech svých básních. Nejraději napodoboval pózu, gesto i scénu ,,Kordjana", výkřiky z ,,Hrobu Agamemnona", nářky ,,Anhelliho"; z dramat scény a nápady ,,Marie Stuartky", ,,Mazepy", ,,Lilly Wenedy", ,,Balladyny" i ,,Mindowého".

Ač odložil bardon básníka, nikdy nepřestal býti enthusiastou polského romantismu, zvláště Słowackého, jehož ,,Anhelliho" prohlašoval za největší literární dílo evropské (sic!), sdíleje mínění Krasińského a ještě silněji je akcentuje. Měl jsem čest hovořiti s nestorem českých spisovatelů o tomto thematu na sklonku jeho života a v počátcích svého pobytu v Praze v r. 1923. Bylo lahodné podzimní odpoledne, když jsem ho navštívil v jeho předměstském domku v Krči. S tichým šelestem opadávalo v zahrádce listí stromů a křepký dosud stařec vyprávěl, jak tomu bylo v dávných časech pod Wawelem, kam se uchyloval, hledaje oddechu.

S velikou úctou vzpomínal po mnoha letech profesora literatury a historie Sawczyńského, později redaktora ,,Czasu" a poslance vídeňského parlamentu, kolegů gymnasiálních i universitních, procházek podle Visly, pod mohylou Kościuszkovou (kde navštěvoval rodáka kněze Jablonského, zvěřínského faráře), svých snění na Skałce, (kde se zrodilo ztracené drama Staškovo ,,Bolesław Śmiały") a především navazoval na dojmy z díla Słowackého, vždy živé a dominující.

A když jiný host, historik umění dr Šnajdauf, zarecitoval oktávy „Beniowského“, mohlo se zdáti návštěvníku z Polska, že duch „Anhelliho“ snáší se po paprsku zapadajícího slunce na tuto českou zahrádku, ukládající se již měkce k zimnímu spánku a zdobí svatozáří hlavu starce nad hrobem, až do smrti věrného obdivovatele melancholické krásy sibiřské básně, ve které je naplněna tichá oběť člověka-anděla.

K překladu „Anhelliho“ povzbudila českého básníka nejen zvláštní krása, ale i prvek politický: představa Sibiře jakožto trestu pro bojovníky za svobodu. Obdobně cítil také Jar. Vrchlický (sr. báseň „Twardowski“). Antal Stašek o svém dojmu mluví jasně ve vzpomínkách, uveřejněných na konci jeho života (1925). „Ah, ta Sibiř! Živě jsem si ji představoval z popisu básníka revolucionáře Rilejeva; kochal jsem se četbou Słowackého „Anhelli“, kterou jsem tehdy z polštiny převedl do češtiny a uveřejnil v Hálkových „Květech“, báseň sibiřského prostředí, nad niž není v slovanských literaturách nic dojemnějšího; vzpomínal jsem i mých studentských let krakovských, když jsem jezdíval se svými spolužáky přes hranice haličské do ruského Polska a slýchával tam vyprávěti o těch krajích sněhu a metelic ... Viděl jsem před sebou v duchu zemi tu jako ohromný kriminál, kam by carská vláda vstrčila nejraději nejen ze svých oblastí, nýbrž z celého světa nespokojence.“

A. Stašek věděl dobře, že „Anhelli“ není přesně vzato básní „sibiřského prostředí“, ale uvědomoval si, že je to ve skutečnosti obraz sváříci se pařížské emigrace, obraz zarámovaný do melancholie zasněženého prostoru. Hlavní postavou básně je člověk-anděl, také člověk „toužící“ (podle terminologie Calderonovy), který přemítá o smyslu pasivní oběti. Stašek však chtěl patrně zdůrazniti sílu iluse, která vyvěrá ze symbolické básně Słowackého také v tom případě, kdy je srovnávána s popisem autentické Sibiře. Povzbuzen touto silou dal se Stašek do překládání díla do českého jazyka.

Překlad je věrný jak v obsahu, tak i ve formě. Jediná důležitější námitka, která může býti vznesena, jest vynechání jednotlivých veršů v kapit. I. (verše 32–34), II. (90–92), VIII. (532–3), XIII. (ztracený začátek) XV., XVI. Chyby ve věrnosti nejsou časté a nemají většího významu; náleží k nim příkladně přeložení polského „błahe“ (verš 289). jako „bláhové“ ač správně má býti „nepatrné“. Jest to jeden z častých zjevů oné jazykové pasti, ve kterou padá, kdo se dá zmásti zvukovou analogií. Některé termíny se snad zdály A. Staškovi příliš realistickými a proto je zaměnil. Na příklad: dle A. Staška Ellenai ošetřuje soby; nedojí je, jak je tomu v orginále. Neuchránil se ani polonismů takových,

jako je ,,pusta chata" nebo ,,malinka" (stížnost). I ,,samotnost v temnostech" je otrockým opakováním polské ,,samotności w ciemnościach".

II.

V pořadí druhý překlad ,,Anhelliho" se objevil 47 let po prvém. Nesmí býti oceňován *à part*, jakožto zjev nesouvisející se všeobecným vývojem kultu Słowackého v Čechách, neboť na tomto historicko-vývojovém pozadí stávají se česká ,,slowackiana" plastickými. V době téměř padesáti let, která uplynula mezi prvním a druhým tlumočením sibiřské básně, znalost tvorby polského romantika se šíří a prohlubuje. Hlavními propagátory této znalosti jsou dva spisovatelé: Otokar Mokrý a František Kvapil. První z nich, O. Mokrý, věnoval se výhradně propagaci díla Słowackého po celý svůj život. V r. 1876 uveřejnil první svazek souborného vydání ,,Básně Jul. Słowackého" a doplnil jej 4 roky později druhým svazkem. Ještě později pracoval a vytiskl překlad dvou tragedií Słowackého: ,,Balladyny" (1893) a ,,Lilly Wenedy" (1896).

O. Mokrý pracoval vskutku *con amore*, nadšen celou tvorbou Słowackého, nevyjímaje z ní mystickou část, kterou si však netroufal překládati. Je přirozené, že tak čilý zájem o tvorbu Słowackého měl živý ohlas i ve skromné vlastní tvorbě jeho překladatele: v používání orientální stilisace z ,,Araba" i ,,Mnicha", v lyrickém motivu trosek z ,,Hrobu Agamnemona", v motivech epické akce (srovnej: ,,Na dívčím kameni" s ,,Janem Bieleckim"), v některých scénách z ,,Balladyny" a ,,Lilly Wenedy" a konečně v episodě z básně ,,W Szwajcarji", přenesené do povídky ,,Mladé snění".

Frant. Kvapil začal svou popularisační akci polské krásy současně s O. Mokrým, a to přeložil Słowackého ,,Hymn" a ,,Jana Bieleckého": později rozšířil tuto akci na jiné polské romantiky, positivisty a básníky Mladopolské, z čehož vyrostla třísvazková anthologie polské básnické tvorby. Díky tak širokému rozsahu F. Kvapil pojímá lépe a chápe dokonaleji vnitřní spoje mezi uměním Słowackého a dobou jak romantickou, tak i neoromantickou, která se vrací k umění Słowackého a volí si ho za svého patrona. Tento návrat se tak rychle neuskutečnil ani v Polsku, kde posmrtný kult Słowackého nejprve provádí revisi posuzování jeho předmystické tvorby a teprve později přistupuje k vědeckému prozkoumání jeho mystiky. A právě v této poslední fázi tvorby Słowackého odkrývá zárodek a předpověď nového umění. Fr. Kvapil prožívá obě tato období a dává o nich zprávu, používaje překladů a článků, které uveřejňoval po dobu padesáti let. Překláda

„Hymn do Bogorodzicy“, „Jana Bieleckého“, „Dumu o Rzewuskim“, „Przekleństwo“, „Grób Agamemnona“, tragedii „Beatrix Cenci“ a „Lillu Wenedu“ (neuveřejněna). Důležitější však jsou Kvapilovy články a stati, v kterých se zračí obě období polského studia: první na cestě Małeckého a druhé období na přelomu dvou století, když polští modernisté s Miriamem Przesmyckim v čele začali objevovati Słowackého-mystika, předchůdce nového umění.

Tento zorný úhel Fr. Kvapil přejal a snažil se syntheticky rozvinouti ve stati „O Jul. Słowackém“ (1908). V českých theoretických studiích o díle polského tvůrce Kvapilova stať tvoří třetí stupeň poznávání: po dojmech J. V. Friče, po kompilaci A. Staška rozšíří Kvapil rozhled na celé dílo Słowackého. Přitom obrací pozornost na současné prvky této tvorby a tím jaksi otvírá cestu pro poslední úsek seznamování s dílem Słowackého v Čechách. Toto období trvá podnes a nebude ještě dlouho vyčerpáno. Mezitím rozšířila se v poslední čtvrtině minulého století praktická znalost Słowackého-lyrika a Słowackého-epika doby předmystické. V osmdesátých letech zakotvilo jeho jméno jakožto rovnocenné s Mickiewiczem. V překladech básní „Cesta na Východ“ odkrývá se profil slovanského Byrona cestovatele, poutníka, novodobého orientalisty, vnímavého tvůrce básní vzpomínek a také bojovníka za novou dobu lidstva. Kořili se (termín Vrchlického) jeho duchu tři největší čeští básníci: Jar. Vrchlický, Jul. Zeyer a Ot. Březina. Z nich nejvšestranněji poznal dílo Słowackého J. Vrchlický, a sice jako část komplexu ustáleného konečně také i v Čechách jakožto věhlasná romantická trojice: Mickiewicz, Słowacki, Krasiński. J. Vrchlický seznámil se se všemi díly Słowackého, kromě jeho mystiky. Čerpal z nich vydatně ve svých mladistvých básních, psaných v Italii. Nejsilnějším dojmem působila na něho báseň „W Szwajcarji“ a dále „Hymn o zachodzie słońca“, „Lilla Weneda“, „Poema Piasta Dantyszki“, „Ojciec zadżumionych“, „Anhelli“ a „Kordian“.

Julius Zeyer byl považován současníky za největšího znalce a obdivovatele Słowackého. Ve skutečnosti znal ho pouze ve zlomcích z překladu přítele O. Mokrého. Ve své dramaturgii a také ve své epice těžil J. Zeyer velmi zřetelně ze tří tragedií slovanského Shakespeara: „Balladyny“, kterou odhadoval jako nejcennější dílo současného dramatu, z „Mazepy“ a z „Lilly Wenedy“.

Słowackého mystika poznal teprve Ot. Březina a zahloubal se do něho. Stalo se tak až po předčasném odmlčení se básníka. Ve své korespondenci (1909) básník Březina přiznává, že všecky zásadní prvky své tvorby nalezl v „Králi Duchu“, a zdůrazňuje své duševní příbuzen-

ství s mystikou Słowackého. Rok 1909 má v Čechách význam průlomu pro bádání díla Słowackého. Jak vyznání O. Březiny, tak Kvapilova stať jsou ohlasy stého výročí narození polského tvůrce. Toto jubileum způsobilo zvýšení zájmu o dílo Słowackého v Polsku a projevilo se také v Čechách. Objevují se nové práce překladatelské a theoretické: Národní divadlo v Praze uvedlo na jeviště tragedii ,,Beatrix Cenci" a začíná se bádání náboženského ducha Słowackého. To vede k začátkům vědeckého studia mystiky polského tvůrce. Bádání začal moravský kněz Emanuel Masák. Tuto jeho zásluhu, dosud podceňovanou, musíme zdůrazniti. V jubilejním roce 1909 uveřejnil E. Masák nový ,,Výběr lyriky" Słowackého. Přeložil hlavně jeho básně mystické, jejichž význam byl tentokráte objevitelský. Rozmnožil je pak o citáty svých theoretických skizz, jichž synthesu tvoří kniha ,,K branám věčnosti" (1918). V této knize setkáváme se s prvními překlady fragmentu ,,Krále Ducha" a také s výňatky filosofických spisů Słowackého s ,,Genesis z Ducha" v čele. Rok po této práci objevuje se v pořadí druhý překlad ,,Anhelliho" jakožto výsledek tohoto nového období zájmu o dílo Słowackého. Tentokráte zájem sahá do neznámých mystických proudů tvůrce ,,Krále Ducha".

Nový překlad ,,Anhelliho" byl uveřejněn samostatně v populární sbírce ,,Světová knihovna" (náklad J. Otty pod číslem 1347-48). Přeložil a úvod napsal Bedřich Beneš Buchlovan, známý literární popularisátor. Úvod je užitečný. Vyplňuje ho krátká biografická skizza, která představuje polského básníka českému čtenáři, což neudělal ani Stašek, ani třetí a poslední dosud překladatel. V úvodě je řečeno, že ,,Anhelli" ,,náleží k nejhlubším výtvorům Słowackého a jeho místo jest v řadě světových děl". Následuje správná charakteristika titulní postavy a hlavně myšlenky básně, založená především na Kvapilově stati (jak na to sám překladatel poukazuje). Cituje dále některé překlady básní Słowackého a odvolává se na bibliografii, kterou uspořádal Masák ve své téměř současně uveřejněné monografii ,,K branám věčnosti". Tím jaksi spojuje Beneš-Buchlovan svůj překlad ,,Anhelliho" s českým začátkem bádání mystiky polského romantika.

Ve srovnání s prvním překladem A. Staška vykazuje práce Beneše Buchlovana jisté přednosti, ale také nedostatky. Předností je, že obsah originálu nebyl zkrácen, s jedinou výjimkou, kterou můžeme snadno objasniti. A sice: v kapitole XI. vystupuje ohnivý duch biskupa Krasińského a vzpomíná Kimbara, který protestoval na sněmu v Grodně proti zločinu dělení Polska. (,,Když Kimbar vyvolal před zraky bledého shromáždění na sněmu Sibiř a mluvil: hle, toť kříž!" Překlad Matoušův.)

Jest zřejmé, že ona historická vzpomínka vyžaduje objasnění, které práce Beneše Buchlovana postrádá. Jest to velikým jejím nedostatkem. Poněvadž překladatel nevysvětlil českému čtenáři, kdo je Kimbar (rovněž málokterý z polských čtenářů věděl by to bez komentáře), proto raději větu, která jinak nemá větší význam, vypustil.

Nedostatků má Beneš Buchlovan mnoho. Nejdůležitějším je překrucování myšlenek originálu, což je nepochybně výsledkem toho, že překladatel nerozumí textu. I když tyto chyby nejsou četné, jsou někdy dosti škodlivé. Mezi méně důležité zařazuji na př. záměnu tvrzení za výčitku, ačkoliv forma rétorické otázky na adresu Boha jest zachována. Básník říká ve II. kap.: „zdali nedáváš každému květu....?“, což Beneš Buchlovan překládá: „proč nedáš každému květu dokvésti....?“ Překladatel patrně neporozuměl polskému biblickému termínu „azaż“.

V kapitole III. nevěděl si překladatel rady s umístěním dítěte „na płaszczu, na pole płaszcza“ Šamana, poněvadž ta „poła“ nebyla mu srozumitelná. Přeložil nevýstižně „na pole płaszcza“ „na konci pláště“, což Matouš správně opravil „na plášti, na záhybu“.

Následující fráze v XI. kapitole byla pro překladatele nesnadná. Podle správného překladu Matoušova zní ona věta: „nebo zdá se mi, až zemřu, samému Bohu *rozvažujícímu*, že po druhé se již nenarodím, bude líto, co se mnou učinil“. Tuto myšlenku Beneš Buchlovan zkomolil, když přeložil: „Bůh určí, že nenarodím se již po druhé“.

Určí, že se nenarodím, znamená s jistotou rozhoduje. To se protiví zásadní víře Słowackého v novozrození a v nové určení života. V kapitole XII. píše překladatel „blíží se velká noc“ míně tím noc polární; ale Słowacki nemyslí na noc polární, nýbrž na velikonoční svátky. (Matouš: blíží se Velikonoce.) Přímo žertovná chyba přihodila se překladateli v kapitole XIII. (Jest to opět příklad oné nebezpečné zvukové pasti, o níž jsme se již zmínili.) Čteme, že nějakým zázračným (asi) způsobem „bílé rybičky plují ke zlatému slunci –“ Na zaklínadlo blízkého polského zvuku „rybitwy“, t. j. rackové proměnili se v bílé rybičky, které plují ke zlatému slunci.

Z nesprávností v překladě jednotlivých termínů bylo by možno sestaviti celý seznam, což nepokládám za nutné. Spíše jest třeba obrátit pozornost na další dva druhy nedostatků v překladě Beneše Buchlovana, které porušují čistotu originálu, a to: 1. používání termínů příliš všedních, které se protiví vznešenému slohu „Anhelliho“. Na příklad: žvatlati, blábolí, hašteřiti atd. 2. Polonismy, np. sivost, v kopalně, pocelování i celovala, odčaruj nás, ostříháme tě, kořistili atd. Všecky

tyto nedostatky bez výjimky i mnoho jiných těžkopádných a nepřesných termínů odstranil poslední překladatel „Anhelliho", Josef Matouš.

* * *

S jménem Josefa Matouše jsem se setkal ve svém studiu problémů Słowackého v Čechách (dosud tiskem neuveřejněném). Na jméno Matouše jsem narazil v historicky důležité chvíli, kdy se probouzí český zájem o dosud nepoznaný poklad mystické tvorby Słowackého. Probouzí se zvídavost (jak jsme již řekli) pod vlivem jubilejních oslav Słowackého v Polsku a objevuje se nejdříve na Moravě, která je Polsku duševně bližší než Čechy. Průkopníkem tohoto zjevu je, jak jsem se zmínil, moravský kněz Emanuel Masák, kterému cestu „K branám věčnosti" razil neprobádanými houštinami mystiky duch Słowackého.

E. Masák snaží se býti Janem Křtitelem, který upravuje stezku Páně. Činí tak způsobem kompilačně impresivním (opakuje novější a nejnovější objevy). Jakožto katolický kněz není prost jisté tendence. Osobní dojmy čerpá z dopisů a citátů neznámých dosud spisů básníka.

Přitom používá systému populárních zjednodušení, velmi užitečných pokud se jedná o vzbuzení zájmu v širších vrstvách čtenářů, zbavených však podstaty samostatného vědeckého zkoumání.

V této chvíli, v bezprostřední spojitosti s popularisační prací moravského kněze, ve chvíli, připomeňme, největšího politického napětí česko-polského po první světové válce – objevuje se na obzoru mých vědeckých zájmů Jos. Matouš.

Setkávám se s ním po prvé dvě léta před skončením prvé světové války na stránkách časopisu „Moderní revue", tak mocně spolupracující duševně a umělecky s uměním „Mladé Polsky", a to především díky uznání, kterému se v Čechách těšil „mag" a „arcikněz" polského dekadentismu, Stanisław Przybyszewski. Ještě v letech světové války, kdy doba „Mladé Polsky" byla již uzavřena, uveřejňuje „Moderní revue" překlad jak „Hříchu" Dagny Przybyszewské, tak i básní Przybyszewského. („U moře", „Epipsychidion".) Čeští obdivovatelé apoštola „nahé duše" pracují v plném rozpětí. Drama „Pro štěstí" mohl jsem spatřiti na českých ochotnických jevištích, kde se udrželo déle než v Polsku.

V takovém ovzduší zájem o Słowackého musil býti živý, neboť Słowacki byl uznáván jakožto „magnus parens" toho umění, které rozkvetlo jak nad Vislou, tak i nad Vltavou. Je proto srozumitelné, proč „Moderní revue" věnovala svoji pozornost poslední fázi tvorby Słowackého, ve které především byly nalezeny předpoklady nového umění

Na tomto pozadí objevují se dva články Josefa Matouše pod titulem: „Mystika Słowackého“ (1916). Články jsou myšleny jako referát o díle Jana Gwalberta Pawlikowského. Je to ale referát samostatný, vědecky připravený, tudíž první tohoto druhu v české literatuře. Také Matouš uznává poslední fázi tvorby Słowackého za geniální a ze způsobu, kterým na onu genialitu nazírá, je viděti, že sebe samého považuje za mystického myslitele, který dík tomu chápe a vnímá dokonale stav exaltace Słowackého – mystika. V tak často zdůrazňovaném ovzduší českého realismu je to vzácný případ vystoupení kritika, kterému nestačí vědecký objektivismus v bádání mystiky, ale mimo toho vyžaduje od badatele citovou spolupráci ve vnímání stavu exaltace. Něco obdobného vyžadoval před mnoha lety filomata Mickiewicz, který stav exaltace pojmenoval „lyrickým zápalem“. Tento postulát mohl se v Čechách zroditi teprve v kruhu obdivovatelů Ot. Březiny, jehož také Matouš cituje a srovnává se Słowackým.

J. Matouš oznámil, že zpracuje studium a překlad „Genesis z Ducha“. K této práci připravoval se Matouš pilně a svědomitě. Překlad „Genesis z Ducha“ objevil se konečně ve čtyřech číslech „Moderní revue“ 1920 pod titulem „Juliusz Slowacki, Genese z Ducha“. Zpracování je vzorné. Jediné pomocné studium, které překladatel cituje v přípisku, jest essay St. Przybyszewského o Genesi, což jest charakteristické pro onu dobu veliké popularnosti autora „Homo Sapiens“ v kruhu „Moderní revue“.

O dva roky později uveřejnil J. Matouš kritickou stať nadepsanou „Ideové základy Slowackého Genese z Ducha“ (týdeník „Cesta“ 1922, roč. IV).

Jak z toho vidíme, pokračuje Matouš soustavně v bádání mystické filosofie Słowackého počínaje rokem 1916. Kromě toho zabývá se J. Matouš příbuznými problémy: píše studii o Krasińském („Básník mesianismu“ v Národě 1919, roč. III), o romantismu a mesianismu, o Norwidovi, Mickiewiczovi a j.

Ve velké řadě posudků polských historickoliterárních prací najdeme recense týkající se bezprostředně tvorby Słowackého: posudek prací J. Ujejského pod názvem „Hlavní myšlenky v Anhellim“ a dvou skizz St. Kosowského „Matka básníka“ a „Vliv Krasińského na duševní vývoj Słowackého“.

Je zřejmě viděti, že J. Matouš bedlivě pozoruje postup polských studií na rozhraní mystického přerodu Słowackého, ke kterému patří též problém „Anhelliho“. Poněvadž člověk-anděl povstal v prvním náčrtku u Kristova hrobu, proto J. Matouš překládá a uveřejňuje

v „Moravských arších" (1927) dopis Słowackého psaný matce z Bejrutu 19. února 1837. V tomto dopise dal básník podrobnou zprávu o duševních prožitcích, z kterých vznikl „Anhelli". Jak vidíme, báseň „Anhelli" zakotvila hluboce v mysli českého filosofa, který se k ní pravděpodobně vrátil, aby s tohoto východiska se ponořil v bádání mystiky Słowackého.

Ale v tomto bádání dále nedospěl. Zastoupil ho Adolf Černý, který se ujal gigantické práce přeložení „Krále Ducha". Po mnoha letech ji šťastně ukončil v předvečer vypuknutí druhé světové katastrofy.

Překlad J. Matouše, uveřejněný v samostatné knížce edice v r. 1946, jest v chronologickém pořadí třetí. Objevil se ve výkladních skříních, nevšímaje si zkušebních hřmotů atomové pumy, ani chronických skřeků pohraničního sporu. Je to práce zvláštní, snad jediná svého druhu, je ovocem mnohaletého přemýšlení, zahloubání se až do myšlenkové podstaty polského básníka. Zároveň je důkazem, že hrobové kouzlo sibiřského vidění stále působí na jednotlivce nejenom v Polsku, ale i na zdánlivě tak aromantické půdě, za jakou je považováno české myšlení. A působí v organické spojitosti s celkovou tvorbou polského romantika, kterou postupně poznává na této půdě několik pokolení. Ve své poslední mystické fázi jeví se tato tvorba stále živá, schopná k ideovým i uměleckým povzbuzením, přesahující svoji rodnou orbitu. A proto vítězství po smrti, za které se básník modlil v dětském věku, dokonalo se nejen v Polsku.

A. Černého „Král Duch" z předvečera poslední války a J. Matouše „Anhelli", ukončený po válce, navazují na tradici poznávání Słowackého, přerušenou šílenstvím triumfující bestie v člověku.

Oba překlady jsou nejlepším důkazem, že problém Słowackého nikterak není ještě v Čechách uzavřen, jak tomu jest u dvou jeho velkých současníků: Mickiewicze, který jakožto obrovský komplex různorodých zjevů již oplodnil českou myšlenku; a Krasińského, autora „Nebožské komedie" a „Irydiona", kterážto díla působila v Čechách pouze po dobu jednoho pokolení.

Překlad „Anhelliho" z pera J. Matouše kladu mezi nejlepší práce v literatuře překladů. Opravuje všechny nedostatky obou svých předchůdců. Zachovává vlastnosti obsahu, formy, stilu a nálady (což je nejtěžší) „Anhelliho", poněvadž je výsledkem dlouholetého hloubání nad celou tvorbou polského genia a především nad onou její částí, ke které otvírá cestu sibiřská báseň. „Hlavní myšlenky" prostudoval J. Matouš již před mnoha lety, když posuzoval práci Ujejského (v nejednom bodě s ní nesouhlase).

Deset let později vidíme ho zahloubaného v báseň, jejíž kouzlo zapůsobilo před 65 lety na Antala Staška. Stejně svou čarovnou sudbou obestřel Šaman jeho nástupce v době, kdy A. Stašek se blíží k *ultima Thule*.

Poslední překlad „Anhelliho“ je výsledkem této Šamanovy sudby, která trvá a ovlivňuje svou přitažlivostí jistý druh jednotlivců, i když polské utrpení v sibiřském vyhnanství, spojující dantovské vidění s reáliemi pařížské emigrace, je jim vzdálené a cizí.

Ještě pro krakovského studenta A. Staška byl tento reální prvek „Anhelliho“ v letech po lednovém povstání něčím blízkým a procítěným. Ale druhý a tím méně poslední překladatel „Anhelliho“ nemohl reagovati se stanoviska soucitu na mučednický osud polských emigrantů. Na ně působil „Anhelli“ výhradně kouzlem své poesie, jako vůně vadnoucích cypřišových listů, která vane z tohoto poemu. (Třebaže se tam mluví o kvetoucích konvalinkách.) Uchvacuje koloritem skvoucí bělosti sněhu jiskřícího v červáncích slunce, které zapadá v dlouhou polární noc, násobící utrpení osamělého hrdiny, odsouzeného k nejtěžší, jelikož marné oběti.

Je to jak těžký sen, jak sám „Anhelli“ svůj osud nazývá. Sen, ve kterém šílí dantovská chmura muky vyhnanců. Ale vedle ní jako by rozkvétaly postavy andělské, jemné, etherické, zbavené stigmat zločinů z minulosti.

Ellenai se kdysi dopustila zločinu, Eloe jest zavržený anděl, vzbouřivší se pro nadmíru soucitu. Tklivou družinu tvoří kolem nešťastných konečně i sobi, tak lidsky plačící nad hasnoucím životem umírajícího člověka.

Jestliže na posledního překladatele zapůsobil v „Anhellim“ nějaký prvek aktualismu, nemohla jím býti otázka pařížské emigrace po roce 1831, nýbrž prorocký element této básně. Což se nezdá dnes proroctvím poslední kapitola básně: Obraz rytíře, který vítězně se řítí nad mohylami povražděných, v ruce maje korouhev, na které ohnivě planou tři písmena, znamenající — lid?

„Aj, národové vstávají z mrtvých; aj, z mrtvých těl jsou dlažby měst! Aj, lid je vítězem!

Nad krvavými řekami a na ochozech paláců stojí bledí králové, přidržujíce na prsou šarlatová roucha, aby uchránili hrudi od svištící koule a od bouře lidské pomsty.

Koruny jim sletují s hlavy jako orlové nebeští a lbi králů jsou obnaženy. Bůh metá blesky na šedivé hlavy a na čela zbavená korun.

Kdo má duši, ať povstane! Ať žije! Neboť nastala doba života pro lidi silné."

Snad při nedostatku pozornosti při sazbě a korektuře byla vynechána v II. kapitole jedna důležitá věta, a sice: „pověděl bych Vám, proč žijete i proč se rodí miliony duší nových a k jakému cíli dáno je tělo; leč nepochopíte mne". V následujícím vydání, jestli se ho dočkáme, je vyplniti tuto mezeru a v komentáři opraviti chybu v datování překladu Staškova. (1872, a ne 1882). Komentář sám je důležitý. Podává rozbor „Anhelliho", hlavně na základě monografie Jul. Kleinera. Čteme dále vysvětlivky k jednotlivým kapitolám (podle vydání Viktora Hahna), které jsou velmi prospěšné českému čtenáři. V následujícím vydání bylo by snad žádoucí přidati jako úvod biografický a bibliografický náčrt, tak, jak tomu jest v překladě Beneše Buchlovana, který však nepřidal žádných výkladů.

Také v ohledu typografickém Matoušovo vydání „Anhelliho" odpovídá vysoké ceně díla: dokonce nevím, zdali se vyskytuje v Polsku tak krásná edice „Anhelliho". V Praze se o to zasloužila vydavatelská firma Jana Pohořelého. Český „Anhelli" byl vydán tiskem „Antikva", v grafickém zpracování Frant. Koblihy. Každou kapitolu zahajuje červená iniciála, obálka, titulní strana a text na začátku i konci jsou vyzdobeny zvláště pojatými (původními) dřevoryty, které působí velmi sugestivně. Polského malíře J. Malczewského inspirovala smrt Ellenai k barevné komposici. Český grafik používá černobílého odstínu (tónování). Ovlivněn představou dantovské scény dobrovolně podstoupeného ukřižování představitelů tří emigračních skupin (X. kap.) vytvořil český umělec obraz tří křížů, vystupujících z temna. Prostřední kříž je ozářen bílým světlem. Podvojná lidská tvář jakoby pohřížená v hluboký spánek se vynořuje v popředí křížů a snad unášená vichrem sklání pohled mrtvě přivřených očí dolů, kde kráčí v černé roucho zahalená postava s pochýlenou hlavou a odvrácenou tváří. Nadzemské světlo dává ostře vystupovati v pozadí zasněženým ledovcovým útvarům jakoby měsíční krajiny. Tento bílý pás, ze kterého vyrůstají jehlice ledu, spolu s ostatními motivy tvoří jeden dekorační celek k plastickému zdůraznění hlavní postavy, která s pozadím nesplývá jen pro tento odraz bílého světla, zdůrazňujícího záhyby roucha, ve které se choulí. Je to „Anhelli", zkrušený tíhou oběti a připomínající tak některé postavy grottgerovských obrazů.

Poslední dřevoryt zobrazuje mrtvého Anhelliho, postavu ležící osaměle v polokruhu světla. Prostor uzavírá záclona jemných ledových třásní, která splývajíc až k mrtvému tělu podobá se také křídlu Eloe

podkládajícímu se pod Anhelliho, aby s ním v náručí (jako dříve s Ellenai) „s křídly plnými mrtvého těla, vznesla se do měsíční noci“. Není viděti ani rytíře věštícího zmrtvýchvstání, ani strážkyni hrobů Eloe, která bdí nad věčným snem člověka-anděla. Anhelli umírá v ledovém tichu v naprostém osamocení — .... tragedie beznadějnosti, nad níž nemůže býti již nic dojemnějšího.

Neměni to myšlenku básně, kterou tak věrně převedl do češtiny Josef Matouš; činí tak ještě ponuřejší tragiku osudu „Anhelliho“, který tak mocně zapůsobil na obrazotvornost českého grafika, Fr. Koblihy, kdysi ilustrátora a výtvarného referenta v „Moderní revui“, tedy patřícího stejně jako J. Matouš k tomuto myšlenkovému a uměleckému ovzduší, které vzniklo kolem „Moderní revue“ v druhém a třetím desetiletí XX. století.

Je tedy celá ta edice „Anhelliho“ navázáním na dlouholetou tradici poznávání ducha Słowackého, a zároveň jaksi návratem k minulé době českého modernismu.

M. Szyjkowski

Nové příspěvky k dějinám slovanské literární spolupráce v XIX. století.

V dějinách slovanské vzájemnosti XIX. věku je ještě celá řada otázek a dějů, jež by zasloužily podrobného a nového kritického osvětlení. Jsou to jednak otázky, které jsou zajisté v přímé souvislosti s Kollárovou myšlenkou literní vzájemnosti slovanské, jednak však také otázky, které šly souběžně s Kollárovým programem a které jej buď úmyslně anebo bezděčně doplňovaly.

K závažným otázkám patří dosud na př. kritické zhodnocení lipské revue „Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft", kterou uvedl v život pražský odchovanec, ve věcech slovanských Hankův žák, Jan Petr Jordan, jak je nám známo z nedokončené monografie Dr. H. Šleci o tomto neúnavném lužickém hlasateli slovansko-německého porozumění, usmíření a sjednocení[1]).

Víme, že ve čtyřicátých letech minulého věku se začal v Německu živý zájem o slovanské věci: dne 15. ledna r. 1841 dal sám pruský král Bedřich Vilém IV. výnos o založení stolic pro slovanské jazyky a literatury na universitách v Berlíně a ve Vratislavi. Tím byl dán podnět k soustavnému vědeckému studiu slavistickému, o němž a jeho rozvoji podrobně a kriticky pojednal prof. M. Murko ve své vstupní lipské přednášce v květnu 1917[2]). Tehdy byl ve Vratislavi jmenován profesorem Frant. Lad. Čelakovský a do Berlína byl pozván P. Jos. Šafařík. Šafařík v květnu r. 1841 zajel do Berlína a odevzdal ministru Eichhornovi zajímavé memorandum „Gedanken über die Errichtung des slavischen Sprachstudiums auf preussischen Universitäten".

A v rámci nového německého slavistického programu se zmínil Šafařík také o nutnosti vydávání německého časopisu k podpoře studií slavistických a k usnadnění vzájemné výměny duchovních statků obou velikých kmenů — německého a slovanského, snad s názvem „Jahrbücher der slavischen Literatur".

---

[1]) H. ŠLECA, Dr Jan Pětr Jordan, jeho žiwjenje a skutkowanje. I. Haž do kónca lěta 1847. Zvláštní a doplněný otisk z Čas. Mat. Serb., Budyšin 1926.

[2]) M. MURKO, Die slavische Philologie in Deutschland. Internationale Monatsschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik, XII. 1917, str. 225 a n., též ve zvl. otisku.

Není o tom pochybnosti, že Šafařík měl na mysli časopis čistě vědecký. Musíme tak soudit z toho, že se o Jordanových Jahrbücher neboli Letopisech, jak se jim v sousedních Čechách obecně říkalo, vyjádřil dosti zdrželivě, ba dokonce přezíravě.[3]) Jordanovy „Jahrbücher“ měly spíše ráz popularisační, jak je také charakterisoval Murko v citované vstupní přednášce o slovanské filologii v Německu.

Nicméně podnes nikdo nepodnikl kritického rozboru těch šesti ročníků, jež Jordan řídil od ledna roku 1843 až do jara r. 1848, kdy odešel do Prahy a řízení časopisu přenechal J. A. Smoleřovi. H. Šleca v uvedené monografii o Jordanovi sice nastínil obraz vzniku a rázu Jahrbücher, podal také soupis hlavních statí a přispěvatelů, ale ke kritickému rozboru a zhodnocení příspěvků nepřistoupil. A tak Jordanovy Slavische Jahrbücher i pokračování Smoleřovo do roku 1849, kdy krátkou dobu v nejvýznamnějších chvílích slovanských porad vycházela časová příloha „Slavische Rundschau“, čekají podnes na odborně kritické zhodnocení. A přece Jordanovy „Slavische Jahrbücher“ byly předchůdcem a připravovatelem slavného Jagićova Archivu für slavische Philologie. Předchůdcem Archivu bylo ovšem také Smoleřovo obnovení „Jahrbücher“ v letech 1852—1858, jakož i nové pokračování „Jahrbücher“ v l. 1862—1865 v „Zeitschriftu für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft“ a konečně v posledním pokuse, spíše bibliografickém „Centralblatt für slavische Literatur und Bibliographie“ v l. 1865—1868.

Ze Šlecovy monografie o Jordanovi víme, že J. P. Jordan, tento nadaný rodák z Čěžkec v saské Horní Lužici (po německu Zischkowitz) na podzim r. 1831 ve třinácti letech přišel do Prahy do lužickosrbského semináře na Malé Straně, kde také zakončil malostranské německé gymnasium s výbornou maturitní zkouškou r. 1836. Po maturitě absolvoval Jordan ještě dva povinné ročníky filosofie na pražské universitě jakožto nutnou přípravu ke studiu theologickému, ale přes horoucí přání rodičů theologii nestudoval, nýbrž z lužického semináře vystoupil a věnoval se studiu slavistiky ve stálém styku s musejním bibliotekářem Václavem Hankou[4]). Z těch styků vyšla také Jordanova známá „Grammatik der serbischen Sprache nach der Oberlausitzischen Mundart“ r. 1841, vypracovaná v zásadách Jos. Dobrovského.

S hotovou gramatikou a za stálé účasti i podpory Hankovy odešel

---

[3]) V listě k Pogodinovi 5. února 1843. Viz N. Popov, Pis'ma k M. R. Pogodinu iz slavj. zemeľ, str. 322—3.

[4]) Tyto vztahy dobře osvědčují dopisy Jordanovy k Hankovi, jež otiskl Vlad. Francev v důležitém souboru Pis'ma k Vjačeslavu Gankě iz slavjanskich zemeľ. 1905, str. 408 a násl.

Jordan z Prahy posledního května r. 1841 do Lipska již s jasným programem: ucházet se tu o profesuru slovanských jazyků a literatur a pokusit se o vydávání německé revue pro šíření slovanských věcí mezi Němci a pro zdárnou slovansko-německou spolupráci. S profesurou se Jordanovi nezdařilo: po dosažení doktorské hodnosti lipské university byl jmenován před vánocemi r. 1842 lektorem (Öffentlicher Lehrer) slovanských jazyků a literatur na lipské universitě — přesto mu ve slovanském světě říkali profesor Jordan; zato se mu zdařilo vydávání Jahrbücher, ačkoliv ne u spolehlivé staré firmy Brockhausovy, jak si přál, nýbrž u nedosti finančně silné vydavatelské firmy Binderovy, při čemž musil Jordan nésti nejistotu zisku a ztráty stejným dílem. (O tom se ještě dále zmíním aspoň v poznámkách.)

*

Jinou otázkou slovanské spolupráce bylo tak zvané novokatolické hnutí na podzim roku 1844. Říkalo se mu podle místa vzniku také „německokatolické". Podnětem k hnutí bylo vystavení Kristova roucha v Trevíru, což někteří liberální katolíci pokládali za škodlivou pověru. Duchovní vratislavský Ronge s rozhořčením v dopise biskupu Arnoldovi odmítl takové počínání a hlásal, že jediný Kristus může býti zprostředkovatelem mezi Bohem a lidmi. Počátkem února r. 1845 vznikla ve Vratislavi první osada nového smýšlení s názvem Deutsch-katholisch, kterážto osada zdůraznila národní ráz kmenový a zavedla při bohoslužbě místo latiny němčinu. Nové hnutí mělo odezvu i mezi poznaňskými Poláky a vzbudilo pozornost v sousedním slovanském světě. Tehdy Jordan uvažoval o tom, zda by se nemohlo nového hnutí využíti pro sblížení Slovanstva. Věc měla úzké vztahy k českému filosofu novotáři Fr. Matouši Klácelovi, s nímž si o ní Jordan dopisoval. Brzy však od svého názoru ustoupil, když viděl, že první nadšení opadá i v Německu a že se mu na povolaných místech nepřeje. Skutečně také toto hnutí i z vnitřních příčin ochablo a zašlo. Jordan se raději obrátil s veškerou energií k budování slovanského knihkupectví a nakladatelství v Lipsku, jemuž věnoval mnoho péče. V souvislosti s tím vyskytly se opět rozmanité možnosti spolupráce se slovanským světem, zejména spolupráce literární.

Zabýval jsem se loni při svých slovanských literárně historických studiích některými těmito otázkami. Přišel jsem také na několik neznámých, to jest neuveřejněných dopisů, jež případně a dobře doplňují dosavadní naše poznatky o slovanské spolupráci v XIX. věku, a jež tedy zaslouží otištění jakožto pomocný materiál při dalším studiu. Poněvadž jsem se pro jiné práce loni nedostal k jejich uveřejnění, ačko-

liv jsem je do tisku uchystal, činím tak nyní k IV. slavistickému sjezdu v Bělehradě. Snad se tím zavděčím všem, kdož se odborně zabývají studiem slovanské literární spolupráce v XIX. věku.

Je to celkem 19 dopisů, jež byly psány Jordanem Frant. M. Klácelovi (7), Al. V. Šemberovi (1), K. Havlíčkovi (3), faktoru Rohlíčkovi (1), Frant. Palackému (6) a poslední dopis Palackému psala Jordanova dcera Sally (Rosalie). V dopise srpnovém z r. 1868 je zajímavá Jordanova zpráva o poměrech na slovanském jihu. Má tedy tento dopis určitý vztah k slovanskému jihu podle přání sjezdového pořadatelstva. Ostatně Jordan na slovanském jihu byl a se slovanským jihem spolupracoval.

Dopisy-odpovědi zachovány nebyly. Dopisy Klácelovi jsou uloženy v Zemském archivu v Brně, ostatní dopisy v Literárním archivu knihovny Národního musea v Praze. Správám obou ústavů — v Brně i v Praze — vzdávám vřelé díky za ochotné svolení k otištění.

*

I.

Dopisy Frant. Matouši Klácelovi[5]).

1[6]).

Lipsk 15. prosince 1844.

Wzácný Pane!

Nétklej runje dóstanu z Dreždźan zprawu, abó wědomość, zo najskerišo dowolenje na wudaćje nowého časopisma dóstanu. Ńewěm pak

[5]) FRANTIŠEK MATOUŠ KLÁCEL (1808—1882), českotřebovský rodák, studoval v Litomyšli, kde na něho působil osvícený profesor-piarista Bonifác Buzek. Vstoupil r. 1827 k augustiniánům v Brně a stal se r. 1835 profesorem filosofie na tamním filosofickém ústavě, ale pro své svobodomyslné názory nesměl dále vyučovati. Odešel r. 1844 z kláštera a zdržoval se dílem v Praze, dílem u Ant. Veitha v Liběchově. V té době se poznal s Jordanem a za jeho účasti pomýšlel na odjezd do Saska a na případné vedení časopisu „Lípy" anebo přijetí místa v nově založených německokatolických obcích. K tomuto období se vztahují naše listy, v nichž je také dosti zmínek o Jordanových Jahrbücher, do nichž Klácel přispíval. Tehdy také Klácel se jménem Jordanovým v Lipsku vytiskl své didakticko-satirické skladby: Jahůdky ze slovanských lesů a Ferinu Lišáka z Kuliferdy (obojí r. 1845). V l. 1848—49 se Klácel zúčastnil horlivě novinářského ruchu na Moravě, budoval svůj „chrám českomoravského bratrstva" a všelidského sociálního sjednocení, ale r. 1852 se musel do kláštera vrátit. Za nových bojů s představenými a řády nenašel Klácel jiného východiska než odjezd do Ameriky: bylo mu 60 let, když přijel do Belle Plaine, kde již uvázl jako redaktor a vytrvalý, ač nepochopený, hlasatel „vesměrnosti".

O Klácelovi obšírněji pojednal MIL. HÝSEK v „Literární Moravě v letech 1849 až 1885" (Mor. Ostrava 1911, 18—23, 29—31), po prvé JAN KABELÍK v „Literatuře české XIX. stol." III. 1. 1905, str. 168 a n., posledně ARNE NOVÁK v „Přehledných dějinách literatury české", 4. vyd. 1939, str. 455 a n., kde je také hlavní literatura předmětu.

[6]) Dopis je psán hornolužicky, ale se zřejmými vlivy českého a polského jazyka, aby snad Klácel lépe rozuměl. Psáno je tedy: zprawu abo wědomość: první výraz je český, druhý polský, neboť lužicky by zněl powěsć. Pravopis je neustálený a nejednotný: run*j*e vedle *ń*ewém, píše se koncovka *-ść* místo *-sć*: možność, ponižność, česćomność.

ani dže naju pšećel Lekalc[7]) je a hač so w Praze zdžeržuje abó jeli hižo dale wotejšol. Tohodla prošu Was, čeśćeny kńeže, prawće jemu što abó kak steji a prošće jeho wotemńe, zo by mi hač nanajskerišo abó khétsišo pisał, hdy móhł sem pšińć a kak dołho so tu zdžeržować. Za wobydlenje a žiwne potřeby budu so ja starać a Lekalc ńech jenoj to sebi džerži, zoby néhdy zasy so domoj do swojeho klóštýra wróćić móhł, hačkuliž ja ńewérju, zo budže jomu to třeba; ale jenoj možnosć ńech sebi zakhowa.

Za dwé ńedželi, nadžéju so, zméju hižo dowolenje na „Lipu"[8]) a tohodla sym hižo nétko wšitko tak zporjadał, zo móžemy kóždy džeń započeć ćišćeć. Pismiki abó litery su late, a paṕera je kuṕena. Dale ničo nam nezchazy abó faluje[9]), nač kń. Lekalc — a dowolenje.

Tohodla bych rady wedžał, dže wón sam je, dže mam pisać, dokeliž tak khětsy hač dowolenje zméju, dyrbu jemu to wozjewić. Tohodla by so hižom nétk méł hotowy džeržeć. Wšitko druhe steji derje; Binder kiž méješe moje „Jahrbücher", je banqueroute; ale ja mam hižo druhi nakład; préni zwjazk na léto 1845 wuńdže za nékotre dny; 6. zw. na léto 1844 je hotowy a podawa so tym knihkupcam abó kniharjam, kiž jón zaplaća; tohodla hdyž jón w Praze ńedostańeće, je wina Wašeho kniharja, nic moja[10]). Na serbski słownik mam hižo plaćacych wotb'erakow, ale nic dosć, tola myslju za dobry mésac dalši ćisk druheho zwjazka započeć[11]).

Polska čitanka je hotowa, tež polski słowničk; škoda zo Hanka abó k najmeńšom Šumawski Franta ze swojim česko-némskim „Kapesnim" předy wystupiłoj ńejstaj; Konečneho je tola jara hubény,

---

[7]) LEKALC je Klácel. Jordan sám se schovává za jméno PETER NIKOLAJEVIČ a píše Klácelovi o něm ve 3. osobě. Bylo to v době, kdy byl Klácel v Praze a Jordan ho zval do Lipska k redakci časopisu „Lípa".

[8]) JORDAN chtěl vydávati v Lipsku časopis „Lípa" jako orgán českého národního a radikálního směru, jejž v Rakousku nebylo možno vydávat. Ale ani v Německu nezískal dovolení, jak je z dalších dopisů jasné. Klácel se zmínil o „Lípě" v dopise T. BRATRÁNKOVI z Prahy 30. října 1844: Ale chceme mět vlastní časop(is) s Jordanem a to by věc byla velmi žádoucí, jednou nohou zde, jednou tam. Viz AUG. NEUMANN, Z Klácelových dopisů, Čas. vlasten. spolku mus. v Olomouci, 50, 1937, str. 209. Tam i jiné důležité zprávy pro Klácelův životopis v době mimo brněnský klášter.

[9]) Výraz neschazy je bohemismus; faluje je běž. výpůjčka z něm. fehlen.

[10]) Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst u. Wissenschaft. První sešit I. ročníku vyšel po Novém roce 1843 s bohatým obsahem. Srv. k tomu JOS. PÁTA: Jan Ev. Purkyně a luž. Srbové, Praha 1937, Purkyňův sborník, str. 260 a n. pozn. 53.

[11]) Serbsko-němski słownik K. Pfula a J. P. Jordana uvázl hned při prvním svazečku, vydaném na jaře r. 1844 redakcí Jahrbücher v Lipsku. Svazeček obsahoval hesla A—Duran. Důkladný slovník vypracoval K. Pful sám a vytiskl v Budyšíně r. 1866.

sit fas verbo, si parva componere magnis licet, jak naš nědawši Bosowy pšećiwo tajkemu, kajkiž bjechmy méć měli abo móhli[12]).

Druhich nowinow nimam, što čini tola Štur? nima šće pšecy žadneho dowolenja?[13]) „Žadouciho" bychu Waši młodźi pisali za žadaného.

Wotpušćće mi, zo Was z tymilej wěcami wobćežuju, hale ja ńewědzach, na koho so mam wobroćić, a tola dyrbjach někomu pisać.

Z najwetšej ponižnośći a česćomnośću

Waš wěrny

Péter Nikolajewić.

2.

Leipzig, den 20. Jan. 1845.

Verehrter Herr!

Ich brauche eine genaue, wortgetreue Übersetzung des Textes in meiner polnischen Chrestomathie; er soll nämlich nebst diese Übersetzung gedruckt werden, um den Böhmen ein Handbuch zum Erlernen der poln. Sprache durch Vergleichung zu geben. Überdies könnten die Paradigmen der Deklination der Substativa, Adjectiva, Pronomina, so wie die Muster, u. die ganze Abtheilung über die Eintheilung der Verba von wesentlichem Vortheil und notwendig sein. Wären Sie, Verehrter, nun wohl so gut, eine solche Übersetzung mir zu machen und sie mir in einigen Wochen (denn mehr brauchen Sie ja nicht dazu) hieher zu schicken? durch eine Prager Buchhandlung an C. W. B. Naumburg's Buchhandlung hier. An Honorar erhalten Sie wahrscheinlich 5 Thaler für den Bogen.[14])

Die versprechenen Faschingskrapfen habe ich immer noch nicht; auch schrieb mir Jordanowič Lipinský keine Sylbe davon; worüber ich mich sehr wunderte[15]). Der gute Mann scheint mannigfaltiges Missglück

[12]) Míněn je 1. svazek Jordanovy práce: Die slavischen Sprachdialekte in kurzer Grammatik, Chrestomatie und dem nöthigen Wörterverzeichniss. Nr. 1. Die polnische Sprache für Böhmen. Vyšlo tiskem V. Engelmanna v Lipsku 1845. Téhož roku vyšel Jordanův Dokładny słowniczek polsko-niemiecki i niemiecko-polski. Obojí práce byla chvatná a nedokonalá.

[13]) ĽUDOVÍT ŠTÚR (1815—1856), rodák ze Zay-Uhrovce u Trenčína, vůdce slovenského literárního rozkolu, o němž vyložil ve spisech „Nárečja slovenskuo a potreba písaňja v tomto nárečí" a „Nauka reči slovenskej" (obojí r. 1846). K posílení svých myšlenek vydával Štúr od r. 1845 časopis „Slovenskje Národňje Novini" s přílohou „Orol Tatránski". Dotaz Jordanův se týkal těchto novin, jež později Jordan dostal stejně jako jmenované spisy Štúrovy. Štúr studoval v l. 1838—40 na universitě v Halle, kde se poznal s Lužičany. Viz o tom JOS. PÁTA, Z českeho listowanja J. A. Smolerja, 1919, str. 24 a n., posledně ve sborníku Slovanská vzájemnost (1836—1936), uspořádal Jiří Horák 1938, str. 286 an.

[14]) Týká se chystané polské příručky, kterou uvádím shora v pozn. 12.

[15]) Úmyslně nejasné psaní. JORDANOVIČ LIPINSKÝ je Jordan sám. Další řádky se týkají KLÁCELA, pro nějž Jordan sháněl nějaké zaměstnání. Faschingskrapfen jsou asi české básně Klácelovy.

— wir hier nennen es „Pech" — zu haben; denn sein Agent hier ist in Dresden auch abgewiesen, man sagte, man hätte keinen Lehrer, respective Erzieher und Gouverneur für ihn; man wolle ihm also zwar das Leben lassen, nur müsse er irgend anderswo erscheinen und auftreten. Sein Freund hat sich darum nach Breslau gewendet, da es auch dort Erziehungsanstalt dieser Art gibt. Er hofft auf eine baldige Antwort von Č.[15a]) dort. Zugleich lässt er Sie durch mich freundlich ersuchen, ihm genau anzugeben, wo er vom 20 Feber d. J. an sich aufhalten werde. Er muss es, glaub ich wissen; denn seine Agentur ist jetzt sehr in Thätigkeit; vielleicht will er ihm einige neue Muster in gedruckten Cattunen mittheilen, damit er sie in böhmischen Fabriken verbreiten könnte. Wenn er in Libenau wäre, schiene ihm das gar nicht unzweckmässig; denn dort ist die Fabriksgegend nahe.[16]).

Auch von Ihnen, lieber Freund, erwarte ich mit Nächstem Nachrichten, was Sie machen, wie es Ihnen geht. Vielleicht können Sie mir die Übersetzung des Polnischen schon in einigen Wochen schicken, Sie würden mich sehr erfreuen dadurch. Lieb wäre mir, wenn Sie Zeit hätten, das Faschingskrapfenrezept[16a]) mir sobald als möglich zu senden, denn meine Frau freut sich recht innig auf ein so echt böhmisches Gericht; und ich möchte nicht, dass sie lange warten müsste; denn sie ist in anderen Umständen und da schadet das lange Warten. Darum recht bald, recht bald. — Lieb wäre mir auch eine Übersicht über die Leistungen der böhm. Literatur im Jr. 1844, aber von unserem Standpunkte. Könnten Sie mir eine solche nicht schreiben.[17])?

Mit den übrigen werden wir wohl bis in die Mitte dieses Jahres warten müssen; denn früher wird's nicht. Doch hoffe ich, sehen wir uns noch zuvor persönlich, es sei wie es wolle.

Ihr

serdečný otec

J. P. Jordan.

Na 4. prázdné stránce rukou Jordanovou je napsáno:
Panu professorovi Klacelovi v Praze.

[15a]) Míněn je F. L. Čelakovský, tehdy profesor university vratislavské.

[16]) Psáno opět v náznacích. Vzorky jsou zajisté míněny práce Klácelovy „Jahůdky" a „Ferina lišák", jež v té době byly hotovy a chystal je Jordan do tisku v Lipsku. — Libenau — Liběchov v okrese dubském, sídlo průmyslníka Ant. Veitha, štědrého podporovatele literatury, vědy a umění. Klácel u něho napsal svou „Dobrovědu". Viz heslo v O. Sl. Nauč. XXVI. 1907, str. 495, posledně JAR. KRECAR, Hledání včerejšího dne, Praha 1936, str. 11 a n. (Hnízdo z romantické doby.)

[16a]) Faschingskrapfenrezept je nejspíše rukopis, jehož se Jordan na Klácelovi dožaduje.

[17]) KLÁCEL byl dopisovatelem Jahrbücher. Srov. ŠLECA v uvedené monografii o Jordanovi, zvl. otisku str. 106 a n.

3.

Lipsk 12. Marca 1845.

Drahý bratře!

Ich benutze die gute Gelegenheit, Ihnen umständliche Nachricht über unsere Angelegenheit zu geben. Mit meinem Gesuche um Lipa ward ich zurückgewiesen.[18]). Sofort kam ich zum zweiten Male direkt beim Ministerium ein, mit dem Bedenken, der Nationalkampf sei nun ein Mal erwacht, und er müsse durchgekämpft werden, mein Charakter bürge der Regierung dafür, dass dies auf eine friedliche, gesetzliche Weise und ohne Aufreizung zu Revolution usw. geschehen werde. Überdies sei zu befürchten, daß eben die gedrückte Lage der öffentlichen Stimme in Böhmen sich dort in der That Luft machte. Dazu bot ich jede mögliche Garantie an, schlug zwei Männer zu Censoren vor, die beide hielängliche Garantie bieten, und schoss mit der Drohung: ich würde mich, wenn man mir die Conzession verweigere, gezwungen sehen in einzelnen Broschüren dasselbe zu thun, was ich durch die Zeitschrift thun wollte. Als Ursache und Vorwand gab ich meine geringen Einnahmen an, ich müsse Schriften verfassen, die grosse Verbreitung gewonnen, damit ich leben könne. Auf diese geharnischte Eingabe, ein wahres Meisterstück eines hiesigen Advokaten, erhielt ich nach mehr als 3 Monaten erst Antwort, nachdem ich mittlerweile schon erfahren, wie man allseits Erkundigungen über mich eingezogen, wie man bereits die von mir vorgeschlagenen Censoren besorgt habe usw....

Die Antwort selbst war abermals abweichend, und zwar weil man die Zeitschrift doch nicht genugsam überwachen könne, und weil sie direkt auf das Publikum eines deutschen Bundesstaates gerichtet sei. Das Wort „deutscher Bund" war fest unterstrichen, woraus, wie aus anderen Umständen die höchste Wahrscheinlichkeit hervorleuchtet, dass die sächs. Regierung beim deutschen Bunde angefragt habe. Übrigens wurden mir in dem Ministerial-Erlass förmliche Komplimente und Lobeserhebungen gemacht, und mir der Rat ertheilt, das Journal wo anders drucken zu lassen. Sofort schrieb ich demnach an Čelakovský, und liess mir dort Nachricht erbitten, wie viel ein Journal dort kosten würde und welche Mittel es zu vertheilen dort gäbe. Leider war die Antwort eine durchaus abrathende. Er meinte ein solches Journal werde von der österr. Regierung sogleich verboten werden und die preussische Regierung werde sich nicht herbeilassen, eine Concession zur Herausgabe eines solchen zu geben. Letzteres war mir freilich immer klarer, so wenig mich auch das Verbot der österr. Regierung schrecken würde.

[18]) Týká se časopisu „Lípa". O něm zde v pozn. 8.

Demnach weiss ich jetzt keinen anderen Ausweg, als durch einzelne Broschüren zu wirken. So eben befindet sich eine solche unter der Presse; ich hoffe, sie wird grossen Lärm verursachen. Ich schicke Ihnen 50 Exemplare auf Š. oder durch eine Buchhandlung dort. Eine zweite sollte Ihr Kulik[19]) werden, leider habe ich von Ihnen auf meinen letzten Brief durch Pospíšil keine Antwort. Sollten Sie ihn nicht erhalten haben? Dann fragen Sie bei Pospíšil in Prag gefälligst an!

Es wäre mir jetzt ausserordentlich wichtig, mit Ihnen und mit den Pragern mich zu berathen, ob wir von der neuen Bewegung in der kath. Kirche Gebrauch machen sollen[20])? Wir haben die jetzige Geistlichkeit für uns, das ist wahr, allein schon fangen die Pešinaisten und die od sw. Jana dědictwí[21]) an, scheu zu werden; wohin soll das kommen, wenn sich unsere Ideen fester eindrängen und klarer hervortreten! Die neue Geistlichkeit ist uns lange nicht so gewiss! Doch muss sie national sein, weil sie ja in der Muttersprache reden muss! Auch kann die Aufregung, welche eine solche Sache hervorbrächte, nur von guter Wirkung sein, d. h. sie muss den Volksgeist wach rufen! wecken und beleben. Entscheidend ist ja auch, was für Wirkung die mir benachrichtigte Verbreitung des Rongeschen Briefes gemacht hat? Ich habe keine bestimmte Nachrichten, und bitte um solche. Schreiben Sie mir Ihre und der Unsrigen Ansicht rein und ohne Rückhalt. Halten Sie es für gut, die Gestalten Hus's und Hieronymus's aus ihren Dunkeln heraustreten zu lassen? So senden Sie mir ein Büchlein von etwa 3 bis 4 Bogen (Druck) durch sichere Hand! Ich will ein Paar Hundert Thaler gern zu diesem Zwecke flüssig machen, denn Schaden werde ich ja davon nicht haben[22]).

Hielten Sie es für nothwendig, ein Paar Monate hier zu verweilen, so kann ich Ihnen in meinem Hause gern Wohnung geben; Platz ist da, denn bis Johann werden zwei Stockwerke nicht bezogen. Auch kann ich zu einer Besprechung etwa nach Pirna oder Dresden kommen; wenn Sie mir bis dahin entgegenkommen könnten; nach Prag selbst

---

[19]) Míněn Klácelův „Ferina Lišák z Kuliferdy", o němž ještě dále bude řeč.

[20]) O novokatolickém hnutí viz shora v předmluvě k těmto dopisům.

[21]) Dědictví svatojanské, založené v Praze 1830 knězem A. Hanikýřem z Klokot u Tábora po vzoru staršího Dědictví svatováclavského, sloužilo vydávání levných vzdělávacích knih pro lid. V l. 1835—1857 vedl toto dědictví V. M. Pešina, člen kapituly svatovítské (1782—1859), horlivý náboženský spisovatel, zakladatel Jednoty pro dostavění chrámu sv. Víta.

[22]) O Klácelově úctě k Husovi a Žižkovi S. S(ouček) ve feuil. Lid. Novin v Brně 17./7. a 23./7. 1919: Husita ze starobrněnského kláštera. O dvou Klácelových „husitských" básních v Čas. čes. musea 1840. Žádané brožury měly sloužiti posílení nového národního a svobodomyslného smýšlení v českém duchovenstvu. K napsání ani vydání nedošlo.

möchte ich nicht, um kein Aufsehen zu machen[23]), und zweitens um mich von meiner Frau nicht zu weit zu entfernen, da deren Gesundheit meine Nähe erheischt. Schreiben Sie ganz offen und unumwunden; Sie kennen mich ja! Ihren falschen Namen behalten Sie bei. Wenn Sie durch die Post schreiben, so ist das Einwickeln der Gedanken so nothwendig, wie in Ihrem früheren Schreiben. Lieb wäre mir es, Sie in Böhmen zu wissen; brauche ich etwas, so komme ich ein Mal über Nacht gen Prag. Es liegt darum Alles daran, dass ich stets weiss, wo Sie sind. Schaf. könnte vielleicht ein Depot für diese Kenntniss bilden; dass ich dort immer erfahren kann, wo Sie sind.

Um die Übersetzung der Probestücke in der poln. Chrestomathie bitte ich Sie dringend; ich brauche sie sehr. Um baldige Zuschrift bittend

Ihr Dr. Jordan.

Meine Adresse: Mar. Wilh. Sauer, Königsstrasse No. 18.

4[24]).

Lieber Fr.

Rob. Blum schreibt mir folgende Fragen: ob der von Ihnen ihm

---

23) JORDAN nebyl pražskou policií, t. j. rakouskými úřady rád viděn. O tom svědčí zachované listiny v archivu ministerstva vnitra v Praze pod heslem J. P. Jordan.

24) Tento dopis byl dodán KLÁCELOVI P. J. Šafaříkem, jejž asi Jordan míní zkratkou *Š.*, po druhé *Schaf.* ve třetím dopise. Bylo nutno rychle Klácela zpravit o získání duchovenského místa v Německu a Jordan neznal Klácelova pobytu. Proto napsal průvodní list tohoto znění:

Hochverehrter gnädiger Herr!

Eigenthümliche Umstände zwingen mich, den Ihnen wahrscheinlich nur dem Namen nach bekannten, mich nicht blos schriftlich an Sie zu wenden, sondern Ihnen auch sogar eine Bitte vorzutragen. Nur das Bewusstsein, dass Sie der Sache, welche ich zu vertreten durch mein Gewissen mich gedrungen fühle, nicht ganz abgeneigt sind, nur die feste Überzeugung, dass ich mich an Einen der Edelsten unter den Wahrhaft-Edeln Böhmens wende, der für die Sache des Volkes so ausserordentliches thut, vermochte mich zu einem Schritte, dessen Unschicklichkeit nur die ausserordentlichen Umstände zu rechtfertigen vermögen. Soeben erhalte ich einen Brief, dessen Abfasser Ihnen nicht unbekannt sein wird, in welchem er mir seine alsbaldige Abreise unter mysteriösen Ausdrücken ankündigt, ohne mir nur einen Punkt anzugeben, wo ihn meine Zuschriften treffen können. Und dennoch muss ihm umstehend Nachricht so schnell und so sicher zukommen, als möglich. Da ich nun überzeugt bin, dass er vor Ihnen, Verehrtester, kein Geheimnis hat, so wage ich, Sie herzlich zu bitten, Ihm folgende Nachrichten gütigst so bald als möglich und so sicher als es thunlich zukommen zu lassen. Die Zeit drängt, und ich wusste keinen andern so sicheren Weg, als den, durch den Schein einer solchen Zudringlichkeit von meiner Seite erkauften. Zugleich muss ich um Verzeihung bitten, dass ich den Brief dennoch an die dritte Person richte, weil ich vielleicht meine, dass er dann so an diese geschickt werden könnte.

Indem ich nun nochmals inständingst um Verzeihung eines solchen Schrittes bitte, verbleibe ich mit der innigsten Verehrung und Hochachtung

Gnädiger Herr,

Ihr ergebenster Diener

Leipzig den 4. Juni 1845. Dr. Joh. Pet. Jordan.

zugeschickte H. Lecak gesonnen wäre, die Stelle eines Geistlichen der hiesigen deutsch-katholischen Gemeinde (vereint mit der Dresdner und Annaberger, glaube ich) zu übernehmen, und bietet demselben, vorbehaltlich der Zustimmung der Gemeinde, die indess bis jetzt faktisch in der Hand des Vorstandes ist, einen Jahresgehalt von wenigstens 600 Th. für welche Summe sich die fünf Vorstandsmitglieder auch für den Fall verbürgen, dass die Anerkennung des Staates noch länger ausbleibe.[25]) Die mir gemachten Zusicherungen sind nun allerdings in solchen Aktenstücken bei mir deponiert, dass an einen Rückschritt von Seiten des Vorstandes nicht zu denken ist. Die Summe ist für einen jungen Mann von 27 Jahren[26]) wie Lecak auch nicht zu gering, doch die Arbeit bei der erst sich bildenden Gemeinde dem angemessen. Es fragt sich nun, will H. Lecak die Stelle unter diesen Umständen annehmen? Kann er es mit seinen dortigen Verhältnissen so vereinigen, dass dabei Zeit bleibt, der grossen Dame[27]), die Le. und ich anbeten, auch noch einige Zeit zu gewähren? Oder will L. bloss eine Probezeit annehmen? Haben sie die Güte, sich mit L. darüber zu berathschlagen, und mir dann des ehesten aber ganz bestimmt eine Antwort zukommen lassen; denn eine Antwort fordert man so schnell als möglich.

Ihr letztes Schreiben erhalte ich diesen Augenblick freilich glücklicher Weise vor Thorschluss. Darauf folgende Nachricht.

Die Forderung des Patron's kommt ganz ungelegen; reisen Sie also, aber benützen Sie, wenn Sie meinen Rath hören wollen, die Gelegenheit dazu, Ihre Sachen von dort allmählig an die bewusste Stelle zu expediren; denn auf einen Monat Urlaub zu nehmen und eines schönen Sommer- oder Herbsttages sich eben dahin zu begehen, wo Ihre Sachen bis dahin angelangt sein werden. Doch muss die Zeit lehren, wann Sie das thun können. Vielleicht dieses, vielleicht erst das nächste Jahr. Arbeiten Sie aber jedenfalls für mich. Ferina hat bereits einen Schritt gemacht und in etwa 8 Wochen ist der ausgewachsen; die glänzenden Bildstellen werden wahrscheinlich ihm ankleben. Auch die Waldbeeren werden gesammelt und verarbeitet. Die Früchte reifen und Sie können Ihrem edlen

---

[25]) Robert Blum (1807—1848), německý politik a spisovatel, jako lipský veřejný pracovník šel r. 1845 s hnutím německo-katolickým, r. 1848 stál v čele saských demokratů a byl místopředsedou frankfurtského sněmu. Ve Vídni se v říjnu 1848 zúčastnil bojů na barikádách, zatčen a zastřelen.

[26]) Omyl: Klácelovi (zde jmenován Lecak) bylo *37* let.

[27]) „Grosse Dame" — je míněna asi Slavie, Slovanstvo.

Gönner die vor mir geforderte Bürgschaft wegen des Anliegens auf mein Wort geben[28]).

Nach der „Leibschrift“ von der „schönen Frau“ wäre eine Hussiade und die Biographie als Kinderschrift allerdings sehr wünschens werth. Am nothwendigsten scheint mir aber die Umschreibung von Kralic; dieses liebliche Dorf möchte ich gern besitzen; sehen Sie, dass wir so schnell als möglich die Beschreibung desselben erhalten[29]).

Ein Hauptanligen ist auch Dr. N. in Beč. Er schreibt mir, als ob ich ihm hier hätte eine Arbeit verschaffen wollen, und er hieher sich übersiedeln solle; während ich von Ihnen höre, er habe einen Centralsitz und eine Reihe von Commanditen. Dies ist sein Wirkungskreis oder soll es sein, nach hieher zu kommen; denn die hiesigen Geschäfte leite ich selber, dort fehlt uns der rechte Mann. Haben Sie ihm die Güte das ohne Umschweife zu sagen, und ihn zu bitten, mir Anträge in dieser Art zu machen. Vielleicht reist nächste Tage jemand von hier nach Prag; dem will ich einen Brief an K. mitgeben, der dann durch die Post weiter gehen kann.

Heute expedirte ich: Slovo včas o vlastenectví, und Worte eines Čechen über die Grfl. Mathias Thunsche Broschür des Slavismus in Böhmen[30]). Auch 4 Hefte der Jahrbücher. Ihr polizeiliches Pech habe ich kleben sehen, mir hat man aber noch keines zugeschickt. Die Meinigen grüssen Sie freundlichst. Schreiben Sie bald wegen Blum.

Ihr alter Freund und Oheim.

5.

H. Prof. Klacel.

Prag Mittwoch früh 24 Sptbr 1845.

Theuerster!

Dass ich hier bin, wird Ihnen etwas überraschend sein, aber hoffentlich nicht unlieb; weniger lieb indess wieder meine Bitte, dass Sie, wenn es irgend möglich, hieher kämen. Ich kann mich nämlich nur so lange hier aufhalten, als mich meine Geschäfte dazu nöthigen. Da Sie nun diesen Brief morgen Mittag haben, so antworten Sie mir sogleich morgen Abend, mit dem Dampfzug a) ob Sie bis hieher kommen

---

[28]) Z těch slov je zřejmo, že v červnu r. 1845 byly v tisku „Jahůdky ze slovanských lesů“ i „Ferina Lišák z Kuliferdy“. O obou skladbách viz J. JAKUBEC, Dějiny literatury české II. 1934, str. 612—13 v rámci výkladů o životě a díle Klácelově.

[29]) Opakuje se přání po vydání knížky o Husovi, dále případné vydání brožury o Kralicích (bibli Kralické?).

[30]) Míněny jsou brožury: Slovo včas o vlastenectví, o češtině a národu českoslovanském, s ohledem na spolek německý, zvláště celní. 1845, str. 53. — Worte eines Čechen, veranlasst durch die Graf Jos. Math. v. Thun'sche Broschüre: Der Slavismus in Böhmen, 1845, str. 25.

wollen, b) ob Sie bis Olmütz wenigstens kommen wollen, c) an welchem Tage?

Ich komme dann ganz bestimmt.

Sonnabend will ich wo möglich hier wegfahren bis L., dort bei V.[31]) den Sonnabend bleiben und Montag mit dem Dampfschiff nach Dresden.

Sonnabend früh.

Ich hatte mir es doch anders überlegt als in diesem Briefe steht. Ich wollte Freitag nach Mittag mit dem Dampfwagen bis Brünn kommen. Dann an demselben Tage nach Olmütz zurück und endlich Sonntag früh nach Prag, Abends nach Liboch und Montag nach Dresden. Doch die Polizei hat mir wieder einen Streich damit gespielt. Mein Pass lautet bis „Prag und weiter", der öst. Gesandte hatte ihn nur bis Prag gestellt, und so konnte ich nicht die Erlaubnis bis zu Ihnen erhalten. Nun gleich viel! Darum brieflich um so mehr.

Das Gebetbuch von unserem Freunde wird schon gedruckt. Mein Ferina Lišák ist ganz fertig, eben so die Jahůdky und werde ich Ihnen eine Quantität derselben mit der Bitte zusenden, sie dort zu verbreiten. Bilder habe ich nicht bekommen dazu. Neue waren zu theuer und die alten sind bei einem anderen Verleger. Die von einigen Personen mir übertrachten Sachen habe ich erhalten und sind schon in den Jahrbüchern. Das Honorar an den Verf. ist zum Auszahlen bereit.

Haben Sie auch die Güte, sobald Sie meinen liederlichen Vetter Jordanowič sehen, ihm zu melden, ich verarge es ihm sehr, dass er nicht ernste Anstalten macht, nach Böhmen sich zu übersiedeln, wo er doch so hübsche Gelegenheit hat, sich weiter zu entwickeln, oder gar wieder zu uns zurück zu kehren. Seine Verhältnisse sind, so viel er mir geschrieben, durchaus unglücklich. Geld ihm von uns aus zuzuschicken scheint mir ganz und gar widersinnig; denn erstens schien er den Werth des Geldes nicht so recht zu kennen, und würde der selbe schon vor seiner Herreise zu uns sich allmählich verkrümmeln. Machen Sie ihm darum in meinem Namen den Vorschlag, er sollte jetzt recht tüchtig arbeiten, besonders an den Dingen, von denen ich früher mit ihm gesprochen, und dann sobald es thunlich, entweder nach Böhmen oder gar nach Hause zu uns zurückkehren. In der Fremde ist es nun ein Ma nichts und er kommt dort nicht weiter. Wenn Alles schlecht geht, so bleibt ihm ja doch das Eine noch, dass er nach der Türkei auswandert

---

[31]) Míněn je Liběchov a Veith. Viz pozn. 5. — Dopis sám je důležitý pr přesné datum tehdejšího Jordanova pobytu v Praze.

dort werden Handwerker und Künstler ja zu sehr gebraucht. Haben Sie die Güte, ihn indess zu bitten, er wolle mir ganz bündig und genau sagen, was er nun beabsichtige; bitten Sie ihn, er möchte sich selbst zu einem Endentschlusse kommen, damit ich weiss, was ich in seiner Hinsicht anfangen soll[32]).

Mit dem „Heiligen Buche" wird es wohl nichts; denn in Ungarn ist wohl eine heilige Gesellschaft schon sehr thätig gewesen in diesem Punkt, und wir dürften da leicht zu spät kommen. Dagegen nahm ich von hier einige schöne Sachen mit. Freilich ist mir die Wahrheit immer deutlicher geworden, dass ich hier so wenig als möglich thun darf.

Zu Herrn v. V. komme ich morgen Sonntag; wir erwarten heute Dr. Staněk und dann kann ich sogleich von hier fort[33]).

Haben Sie die Güte, mich mit einigen Beiträgen zu den Jahrbüchern zu erfreuen; ich werde sie sehr dankbar annehmen. Schreiben Sie jetzt recht bald an mich; deutlich und bestimmt, klar und ausgesprochen und darum auf sicherem Wege.

Mit dem herzlichen Bedauern, Sie nicht persönlich sehen zu können, grüsst und küsst Sie Ihr

věrný ctitel

J. P. Jordan.

6.

Panu prof. Klác. Leipzig am 20. Oktober 1846.

Theuerster Freund!

So eben komme ich in Leipzig an. Meine Reise war mehr ein Sturmlauf, als eine Fahrt[34]). In Prag kam ich Sonnabends Abends 5 Uhr an, lief dann sogleich zu meinem Committenten, ging ½6 Uhr in die Sitzung der „Bürgerressource"[35]), disputierte da mit den Leuten freier Gesinnung und setzte einen meiner Vorschläge siegreich durch, eilte dann zu Baron Villani, bei dem ich wohnen sollte, aber wegen Kürze der Zeit nicht wohnen konnte, lief dann zu Dr. Fritsch, um dessen

---

[32]) Zakuklené rady Klácelovi, které částečně asi splývají s osobou Jordanovou.

[33]) Panem *v. V.* je míněn svob. pán VILLANI de Pillonico, Karel Drahotín (1818 až 1884), český vlastenec, básník, v r. 1848 velitel českého sboru Svornosti v Praze. – MUDr VÁCLAV STANĚK, český vlastenecký lékař v Praze, horlivý pěstitel slovanské vzájemnosti, spolutvůrce českého lékařského názvosloví. V jeho domě bývali Slované vítanými hosty.

[34]) JORDAN se vrátil z cesty po slovanském jihu. Jel počátkem října 1846 přes Prahu na Moravu, kde se potkal s Klácelem i Šemberou, dále jel asi na Slovensko, kde pobesedoval s L. Štúrem, pak na Frušku Goru a dále na jih. Viz ŠLECA v cit. monografii str. 134 a n.

[35]) Bürgerressource, t. j. Měšťanská beseda v Praze, založená 13. ledna 1846. O ní poutavě a podrobně jedná jubilejní spis Devadesát let Besedy Měšťanské v Praze 1846—1936.

ausserordentlich leidende Frau zu trösten[36]), bestellte dann einen Platz auf dem Dampfschiff, liess mein Gepäck ins Gasthaus zu 3 Karpfen schaffen und dann so ½10 Uhr in die Besede zurück, nachdem ich von Hunger und Durst fast umgekommen; denn seit Mittags 11 Uhr hatte ich keinen Augenblick freie Zeit gehabt etwas zu essen. Um 11 Uhr Abends kam ich in den Stern zurück um früh 3 Uhr wieder aufzustehen und um 4 Uhr mich auf den Wagen nach Obřistwy zu setzen. Dass ich zu Keil[37]) also nicht gehen konnte, wird Ihnen und auch Herrn Keil, dem ich nächstens Alles auseinandersetzt, leicht erklärlich sein. Ja ich hatte nicht ein Mal so viel Zeit, um in Prag Ihnen die kleine Summe zurückschicken zu können. Nun schicke ich das Geld durch Vermittlung meines dresdener Wirthes, der dort statt meines Silbergeldes Papier einwechseln, und es Ihnen im Betrage von 15 Fl. C. M. d. i. fünfzehn Gulden C. M. zusenden soll. Dazu sein Sie so gut 3 Fl. u. 80 kr. an Ohéral[38]) zu geben, den Rest aber für sich als Abschlagszahlung zu behalten.

Was nun zunächst die in Ihrem Briefe erwähnten Arbeiten für dies Jahrbücher betrifft, so bitte ich Sie nochmals dringend, mir regelmässig über alle im Böhmischen erscheinenden Bücher sogleich nach ihrem Erscheinen je nach Ihrer Meinung kürzere oder längere Berichte zukommen zu lassen, und zwar erwarte ich, dass Sie nach Ihrer Zusag die ganze Partie dieser Schriften übernehmen, so zwar, dass ich mich darauf müsste verlassen können, dass alle es verdienende Schriften besprochen werden. Das Honorar kann ich bis diesen Augenblick nicht höher, als auf 12 Fl. C. M. pro Bogen stellen, doch hoffe ich schon im nächsten Jahre mehr thun zu können. Artikel wie z. B. über Palacký's Böhm. Gesch. wie die „Karlsbader Beurteilungen“ und dgl. können Ihnen zum Muster dienen, was ich wünsche und die Leser mit mir.

Die beiden Verlagssachen[39]) kosten etwa 230 th. nämlich Druck à Bg. 8 th. gibt 125 th. Papier um Text 80 th., Papier zu Umschla 10 th., Buchbinder etwa 10 th. = 230 th. Ertrag ist bis jetzt: etw 300 des grösseren á 12 ggr. (nach Abzug der Buchhändler Prozente un

---

[36]) Týká se t. zv. Fričovy aféry: mladý JOSEF VÁCLAV FRIČ (1829—1890 utekl v 17 letech z domova a došel podpory u Jordana v Lipsku, k němuž se uchýli krátce před jeho odjezdem na slovanský jih. Jordan byl neprávem nařčen, jako by útěk Fričův zavinil. Viz podrobně o všem u Šleci v cit. monografii str. 136 a n.

[37]) E. KHEIL, pražský knihkupec.

[38]) JAN OHÉRAL (1810—1868), moravský novinář, redaktor „Týdenníka“ v 1848—49, vedeného sociálně reformním duchem a vlivem Klácelovým. Viz JAKUBEC, Dějiny II. 613 a n.

[39]) Míněny jsou Klácelovy knížky: „Jahůdky“ a „Ferina Lišák“. Peníz sou Thaler — tolary, gr. — groše, Fl. C. M. jsou zlaté konvenční měny.

der Spesen für H. Keil (gibt 150 th., etwa 150 Ex. des kleineren à 7 ggr. macht nicht ganz 44 th. Summe, 194 th. Dazu 20 th. an Sie per Cassa (8 th. 12 gr. an Volkmar nehme ich auf Jahrbücher) ist meine Netto-einnahme bis Michaeli 1846 174 th., sodass noch 50 th. zur Deckung der Kosten fehlen. Allerdings wird auch dies noch einkommen zur nächsten Ostermesse, allein die Interesse von 1845 sind auch noch hiezuzuschlagen, sodass ich nächste Ostern hoffe, etwas mehr als die Kosten hereinzubekommen. Das ist eben das Übel im deutschen Buchhandel, dass wenn die Bücher längst schon verkauft sind, man erst im Stande ist, das Geld für dieselben einzutreiben. Mein Vorschlag geht nun dahin Ihnen für das grössere Buch 100 Fl. C. M. Honorar gegenwärtig (d. i. alsogleich 50 Fl. und nach Ostern ebenfalls 50 Fl), und wenn die 750 Ex. verkauft sein werden, Ihnen noch 50 Fl., ist endlich die ganze Auflage verkauft, Ihnen abermals 50 Fl. zu zahlen. Nur für den Fall, dass wir beide es für zweckmässig hielten, den Preis des Buches, der jetzt allerdings hoch ist, aber bei der hiesigen Buchhandlungsverfassung nicht anders gestellt sein kann, herabzusetzen, müsste ich auch auf der Kürzung des Honorars bestehen. So also hätten Sie ein Honorar von 20 Fl. C. M. zu erwarten für ein Buch von etwa 9 Druckbogen, gewiss eine Summe die selten in der böhmischen Literatur dasteht. Sind Sie damit zufrieden, so schreiben Sie mir in kürzester Zeit und ich sende Ihnen die ersten 50 Fl. Bei dem kleineren Buche kann von Honorar jetzt wenigstens noch keine Rede sein, weil noch viel todtes Geld darin liegt.

Sollte Ihnen aber obiger Vorschlag wegen des grösseren nicht genehm sein, so mach ich Ihnen folgenden: Ich rechne Ihnen das in beiden Büchern todt liegende oder gelegene Capital zu 6% Interessen; für Expedition von der slavischen Buchhandlung aus geben Sie uns 16 Procent des Reinertrages (für Versendung, Emballage, Briefe und Anempfehlungen usw.); dann nehmen wir Alles Einkommende so lange für uns ein, bis das Auslage-Kapital samt den Zinsen uns zurückgezahlt ist; von da ab gehören aber alle Rein-Einkünfte Ihnen. Dass Sie dabei nicht bevortheilt werden sollen, dafür bürgt Ihnen mein Charakter.

Wählen Sie, was Sie wollen; allein schreiben Sie mir recht bald, damit ich weiss, was ich thun soll und darf. Vorzüglich aber schicken Sie mir einige Beiträge für die Jahrbücher.

Eine Berechnung Ihrer früheren Arbeiten erhalten Sie am Schlusse dieses Jahres, da ich alle Mitarbeiter mit solchen Rechnungen versehen werde.

Es grüsst Sie meine ganze Familie, vorzüglich aber

Waš wždycky wěrný

J. P. Jordan.

Sr. Wohlgeboren
Hochwürden Herrn Professor
im Augustiner O. B. Math. Klacel in Brünn.
Inliegend
15 Fl. Conv. M. Banknote.

II.

Dopis Aloisu Vojtěchu Šemberovi.[40])

Leipzig d. 10. April 1846.

Nejúctěnější Pane!

Dovolte, že Vám k odpovědi na Vaši posylku skrz Pana Mikšíčka.[41])
následující v němčině, bohužel! mi tak velmi zběhlé zdělím.

Die von Ihnen mir zugesandten böhmischen Schriften habe ich mit grosser Freude erhalten und werde dieselben, soweit sie in dem Jahrbüchern noch nicht angezeigt sind, in der nächsten Bibliographie in Leipzig anwesend bezeichnen, damit sie von den Freunden der slav. Literatur von hieraus bezogen werden können. Das von mir versuchte Unternehmen scheint unter unseren Nationalen recht gedeihlichen Fortgang und vielseitige Theilnahme zu finden; wie sehr mich dies freut, wie sehr mich besonders die Theilnahme von Männern erquickt, wie Sie verehrter Herr, das können Sie sich nur dann vollständig denken, wenn Sie alle die Schwierigkeiten in Betracht ziehen, welche sich einer nu

---

[40]) Alois Vojtěch Šembera (1807—1882), vysokomýtský rodák, litomyšlský student a jako Klácel žák Buzkův, po skončení studií v Praze vstoupil do služeb brněnského magistrátu. Vrozený zájem o rodnou řeč a literaturu učinily ho českým spisovatelem a r. 1840 profesorem české řeči a literatury na stavovské akademii v Olomouci, od r. 1849 profesorem české řeči a literatury při universitě ve Vídni. Z prací Šemberových významné jsou Základy dialektologie československé (1864), Dějiny řeči a literatury československé (I.—II. 1858, 1861), Západní Slované v pra věku a j. Studium západních Slovanů ho přivedlo k cestám po zemích koruny české a tedy také do Lužice. Od Smoleře se dožadoval statistických dat, naopak zase n něm Jordan chtěl příspěvky pro Jahrbücher. K tomu se vztahuje přítomný list, v němž Jordan rozvinul svůj plán o Jahrbücher jakožto všestranném ústředním orgánu slovanských národů. — O Al. V. Šemberovi pěkný úhrnný obraz život a díla podal Jos. Bartocha r. 1907 k oslavě stých narozenin ve Vys. Mýtě. O Šem berově působení na Moravě Mil. Hýsek v Literární Moravě, str. 9—11, nově J. Kabelík v Lit. čes. XIX. stol. III. 1, str. 162 a n., III. 2. 599 a n., posledn J. Jakubec v Dějinách lit. české II. str. 613, 999—1001, s lit. předmětu na st 1008.

[41]) Matěj Mikšíček (1815—1892), moravský spisovatel a veřejný pracovník knihkupec, později železniční úředník v Brně. Sbíral a vydával moravské a slezské pověsti. Byl přítelem a spolupracovníkem Klácelovým.

einigermassen allgemeinen Concentration des slaw. Buchhandels in den Weg stellen. Es scheint eine Art Axiom bei der buchhändlerischen Verlegern slav. Bücher zu sein, als sei es durchaus fruchtlos und überflüssig, eine Ordnung und Regelmässigkeit in das Geschäft zu bringen, ja als sei es überhaupt lächerlich einem andern slav. Volksstamme zumuthen zu wollen, dass es Bücher in einem andern slav. Dialekte lesen solle. Und dennoch kann unsere wissenschaftiche Literatur, sowie die erhabensten Produkte der Poesie nur dann einen vollen Aufschwung nehmen, wenn in diesen beiden Branchen wechselseitiges Einverständnis und gegenseitige Mitteilung herrscht.

Ein anderer Gegenstand, der mir jetzt am meisten vor Augen schwebt, ist die Jahrbücher zu einem Organ zu machen, worin nicht bloss die literarischen Erscheinungen der verschiedenen slav. Stämme besprochen, sondern wo auch zugleich allen Stämmen gegenseitig regelmässige Berichte über alle Veränderungen, Zustände und Wünsche hinsichtlich der politischen Verfassung, der geistigen Entwickelung und des Nationallebens bei jedem einzelnen Volksstamme mitgeteilt und so alle Nationalen fortwährend in vollständiger Kenntniss dessen erhalten werden, was den gebildeten Theil jedes einzelnen Volkstammes gegenwärtig bewegt. Die gleiche Lage unserer verschiedenen Volksstämme wird nur solche gegenseitige Berichterstattung, wie sich durchaus nicht zweifeln lässt, sehr nützlich und heilbringend machen, der eine Stamm wird von dem andern lernen, was er zu thun, was er zu lassen, wonach er vor allen Andern zu streben, welche gute Einrichtung er von seinem Bruderstamme übernehmen müsste, damit unter uns Allen ein Herz und ein Sinn, eine Seele und ein Leben sei. Ist erst dies errungen, aber auch nur erst dann können wir von Wechselseitigkeit reden, und erst dann können wir uns Eine Nation nennen.

Damit dies Ziel aber so schnell als möglich erreicht werde, müssen meiner Ansicht nach die Jahrbücher, als bisher das zweckmässigste und einzige Organ in dieser Hinsicht, zu einem solchen Centralpunkte erhoben und von den verschiedensten Seiten mit Berichten versehen werden. Ich habe deshalb bereits nach den verschiedensten Gegenden des Slaventhums geschrieben und von tüchtigen und unserer Sache vollständig ergebenen Männern mir solche Berichten erbeten.

Sollte es Ihnen verehrtester Herr möglich sein, mir bei diesem Vorhaben einige Unterstützung leisten zu können, so würden Sie sich nicht blos meinen Dank erwerben. Haben Sie die Güte, wenn Sie etwas in dieser Hinsicht für die Jahrbücher thun wollten, mir dies so bald als möglich zu wissen zu thun, damit ich dann mit desto grösserer Sicher-

heit meine Massregeln darnach treffen kann. Die Berichte sollen wo möglich allmonatlich sein und bis zum 15. etwa jeden Monats in Leipzig eintreffen, damit sie in das nächste und neueste Heft aufgenommen werden. Alle diesen Berichte werden honoriert, und zwar entweder mit dem gewöhnlichen Honorar der Jahrb. 12—15 Fl. CM. oder im Falle der Wichtigkeit und der Neuheit der Nachrichten auch bis 20 Fl. C. M. für den Druckbogen, welches Honorar nach Belieben der Mitarbeiter entweder in Geld, oder in slav. Büchern theils vierteljährlich, theils nach Verlangen sogleich berichtigt wird.

Zwar habe ich bereits in Brünn Herrn Mikšiček ebenfalls um solche Mittheilungen gebethen, allein dies hindert nicht, auch Sie mit einem ähnlichen Gesuch zu behelligen, weil eine möglichst grosse Anzahl von Correspondenzen eine möglichst allseitige Betrachtung der Zustände nothwendig und wünschenswerth ist. Dass in dieser Hinsicht alle Nachrichten, welche nur irgendeine in politischen und literarischen Blättern Aufnahme finden, auch für die Jhrb. wichtig sind, versteht sich von selbst.

I tak, nejúctěnější Pane, mam naději, že jestli ne celou korrespondenci nejmíň ňaké psaníčko v nejkratším čase od Vas dostanu, i novy míti budu důkaz, že není docela nadarmo snaha

Vašého věrného ctitele

J. P. Jordana.

III.

Dopisy Karlu Havlíčkovi Borovskému[42]).

1.

Leipzig am 26. März 48

Theuerster Freund!

Die Sachen haben sich bei Euch u. Österreich so rasch umgestaltet, dass es mich drängt, Sie aufzufordern, den Plan, den wir bei unserer

[42]) Karel Havlíček Borovský (1821—1856), rodák z Borové u Přibyslavě, německobrodský a pražský student, trvale splynul s českými dějinami svou celou životní činností literární, básnickou, redakční, organisační a veřejnou. Nejvýmluvněji to bylo posledně vysloveno v objemném sborníku Národo Havlíčkovi v Praze 1938 redakcí Ant. Hajna. Havlíček se zajímal o všechny slovanské národy, znal se také se Smolеřem i Jordanem. Když se ujal počátkem r. 1846 vedení Pražských Novin a České Včely, z nichž učinil znamenité listy, rád přijímal do České Včely také zprávy o kulturním životě Luž. Srbů. Za nového hnutí r. 1848 se vzdal vedení vládních Pražských Novin a začal dnem 5. dubna r. 1848 vydávati Národní Noviny, které až do úředního zastavení 19. ledna 1850 byly nejoblíbenějšími novinami uvědomělého českého lidu. Z prvního zde otištěného listu je zřejmo, že také Jordan v Lipsku bedlivě sledoval vývoj soudobých evropských událostí, že se s Havlíčkem radil a že měl na mysli současné vydávání německého listu v novém duchu, jenž by šel po boku listu Havlíčkova. Jordan psal svůj list dne 26. března z Lipska a dne

neulichen Besprechung verabredeten, nun ohne Aufhalt in's Werk zu setzen. Nach Allem was mann bei uns hört, scheint es nicht zu erwarten zu sein, dass Graf Deym Minister werden sollte[43]). Auch glaube ich gar nicht, dass wir jetzt darauf warten müssen. Die kaiserliche Erklärung lautet: „Passfreiheit wie in allen andern Staaten"; d. i. also Zeitungen ohne Concession und Caution. Von demselben Grundsatze geht auch eine Zuschrift, die ich eben aus Österreich erhalte, aus; es wird mir darin ein Antrag ähnlicher Art, wie unser Plan gemacht ist, doch soll ich dabei nur auf Gehalt gestellt sein, nicht selbst Mitbesitzer. Ich will letzteres und frage darum an:

a) Sind Sie noch derselben Meinung wie vor 14 Tagen?
b) Im bejahenden Falle ist mein Vorschlag volgender:
   1. Sie fragen bei unseren Freunden nach, ob man nicht es wagen dürfte, die Zeitung ohne alle Concession herauszugeben? Und was dürfte man jetzt nicht wagen?
   2. Sogleich erlassen wir eine Proclamation, worin der Plan der beiden Zeitungen näher auseinandergelegt wird. Derselbe besteht in volgendem: Eine Zeitung in böhmisch-slavischer u. zugleich in deutscher Sprache täglich eine Nummer, Preis 8 bis 10 th C. M. jährlich; anfangs kann Sie in Prag erscheinen, später nach Ordnung aller Verhältnisse in Wien.
   3. Termin des Erscheinens: entweder 15. April oder 1. Mai. Den Eile thut vor allen Noth; ich bin jetzt überzeugt, wenn wir nicht eilen, kommt uns Jemand Anderer zuvor.

Sollte Erlaubniss der Behörden unbedingt nothwendig sein, so suchen Sie dieselbe an, allein der Prospect muss in kürzester Zeit erscheinen, die erste Erlaubniss kann selbst für Prag allein sein; nach Wien können wir uns immer noch übersiedeln, fals es überhaupt noch wünschenswert.

---

30. dubna r. 1848 byl již v Praze ve Wocelově bytě, aby se zúčastnil porady o slovanském sjezdu, v němž platně působil v diplomatickém sboru. Své německé noviny Centralblätter začal Jordan vydávati dnem 21. května 1848. — O K. Havlíčkovi a Luž. Srbech viz JOS. PÁTA ve feuil. Večerních Národních listů dne 15. XI. 1921, o Havlíčkovi úhrnně nejnověji JAKUBEC v Dějinách české literatury II. 938 a n., A. NOVÁK v Přehledných dějinách str. 440 a n. — O událostech r. 1848 a slovanském sjezdu srovn. hlavně: Zpráva na sjezdu slovanském, Praha 1848, JORDAN, Slavenkongress. Aktenmässiger Bericht über die Verhandlungen des ersten Slavenkongresses in Prag. Praha 1848; ZD. TOBOLKA, Slov. sjezd v Praze 1848, Praha 1901; — K. KAZBUNDA, České hnutí r. 1848, Praha 1929; — J. J. TOUŽIMSKÝ, Na úsvitě nové doby, Praha 1898, s hojnými obrázky a citacemi soudobých tisků, projevů a událostí.

[43]) Míněn je hrabě VOJTĚCH DEYM (1812—1860), Havlíčkův spolubojovník v roce 1848. Byl předsedou Svatováclavského výboru, částečně financoval Havlíčkovy Národní Noviny. Po červnových bouřích byl zatčen a dlouho vězněn.

Ich erwarte mit umgehender Post Antwort. Habe ich bis Donnerstag keine, so muss ich annehmen, dass Sie andere Pläne gefasst haben; was ich bis jetzt allerdings nicht glaube, da sich bisher Alles nur nach unserem besten Wunsch zu gestalten begonnen hat.

In der Proclamation wegen der Zeitschrift müsste ich als Mitarbeiter aufgezählt werden; vielleicht mit besonderen Hervorhebung.

Ihrer freundlichen Antwort entgegensehend aber nochmals um Eile bittend Ihr

aufrichtigster

Jordan.

P. S. Inliegendes Billet wollen Sie gefälligst sogleich an die Buchhandlung von Kopřiva, Zeltnergasse, abgeben lassen. Jd.

2.

An die Exped. d. Narodni Noviny!

Lieber H. Havliček! Sein Sie so gefällig und nehmen Sie unter die zur Post zu expedirenden Exempl. der „Centralblätter" auch noch auf

1 Ex. an die Gesellsch. der Dvorana } Agram
1 „ an H. L. župan, Buchdrucker (Tausch) }

Übermorgen bin ich wieder in Prag; ich habe nur eine kleine Geschäftsreise gemacht, da man in Prag ohnehin nichts anfangen kann unter so greulichen Umständen.[44])

Ergebens

Jordan.[44])

3.

Luby Pšećelo!

Ja słyšach wčera, zo su kń. Barona Neuberka[45]) zajali, a poweda jo Polic. kommisar Thun, zo jo wón w kanalu cyły pak spisow namakał z kotrychž jo widžieć, zo chcedža naši so wot khejžorstwa wottorhnyć zo ménja 5 wojwodstwow načinić a t. dale wjac hłuposti. Ja so nadžiju zo naši ludžo budža mudriši, hač zo bychu so do tajkichlej džěćacych

[44]) Psáno v době nebezpečného obratu slovanského sjezdu a jeho rozehnání. Viz literaturu, uvedenou na konci pozn. 42.

Z téže doby asi je Jordanův lístek faktoru ROHLÍČKOVI v Jeřábkově tiskárně. Zní:

H. Factor Rohliček in Jeržabeks Buchdruckerei hier.

Ew. Wolg. ersuche hier mit um die Gefälligkeit, die vom 16. Juni (t. j. 1848) datirte Nummer der „Centralblätter" an die Exped. zugeben, die neue Nummer aber noch so lange zurück zu behalten, bis ich zu Ihnen komme, da ich à tout pri erst abwarten will, ob wir Censurfreiheit haben oder nicht und der Blokadezustand mir zu precär scheint. Ergeb.

Jordan.

[45]) JAN NORBERT Z NEUBERKU (1796—1859), člen Národního výboru a Slov. sjezdu r. 1848.

planow zatykali, a myslju, zo jo to wšitko jenoj wunamakanjo Policie samej. Dokeliž pak tola tohodla nékajke wupytowanjo budže, a ja ńechal, zo bych runje w prénej ńémdrosći snadž tež prašany był, da sym z mojim dobrym pšećelom wotjéł na dwaj tsi dny, a prošu Was, so byšće tak dobry był, a telej pšipołožene pisma dale wobstarał. Tež prošu Was, zo byšće mi chcyli pisać, kajke Wécy so wo našich ludži słyša, a joli prawda, zo Neuberk jo zajaty. Za tsi dny bych so jara rady zas do Prahy wróćił, ale bych tola rady tež wésty być chcył, zo ḿe, kiž wo ničim ńewém hač štož so zjawnje pisało a ryčało jo (a to ńejo nic złoho) ńebudža tež zamora a pšičiny zdžeržować. Pisajće mi wésće a sćelće Waše listy: Pan Szynglarski kaiz. kng. Ingenieur in Mülhausen, ale ńepišće tam ani Waše (swoje) ani moje ḿena, ja budu ẃedžeć, zo jo wot Was. Byšćeli Wy džens list na póštu dali, bych jón jutse rano méł. Waš stary a swérny pšećel

Wutoru 20. Junia 48. Jordan.

IV.

Dopisy Františku Palackému[46]).

1.

Panu Palackému (pl. tit.)

Leipzig am 6. Juni 1846.

Hochgeehrter Herr!

Meine übereilt schnelle Abreise von Prag im vergangenen Herbst[47]) machte es mir unmöglich, das gütigst mir zur Einsicht gewährte Manuscript „Předchudcech“ ernstlich durchzustudiren, und die für mich

---

[46]) FRANTIŠEK PALACKÝ (1798—1876), rodák z Hodslavic na Moravě, český historik, spisovatel, organisátor a vůdce národa, již v době prešpurských studií se živě zajímal o slovanský svět, o nějž měl účastný zájem po celý život a na nějž měl sám vynikající vliv. S Lužičany se seznámil v osobě Zejleřově v době lipského pobytu r. 1827, s lužickými vlastenci a národními pracovníky jednal v červenci r. 1843 o budyšínském studijním pobytu, kdy dal také některé pokyny k založení Maćice Serbské. Později snad také pomáhal při skládání lužické petice r. 1848, znova byl v Budyšíně r. 1862 v červenci, kdy navštívil Smoleře. Se Smoleřem se stýkal o moskevské pouti r. 1867. Smoleř také se zúčastnil oslav při zakončení Palackého Dějin na Žofíně 23. dubna r. 1876. Smrt Palackého 26. května 1876 oplakali také pražští Serbowčané, jejichž nejslavnější člen básník Jakub Bart-Ćišinski napsal celý „Sonetowy wěnčk na Palackeho mary“, vytištěný v Lužičanu 1876, 93—95, znova v „Lužici“ 1898, 87. — O FR. PALACKÉM posledně úhrnně a s uvedením celé literatury předmětu J. JAKUBEC v cit. Dějinách české literatury II. 306 a n., A. NOVÁK v cit. Přehledných dějinách lit. české 4. vyd. str. 314 a n. — Se zřetelem k Lužici JOS. PÁTA, Handrij Zejleř a jeho styky s Čechy a Slováky, Čas. nár. musea, Praha, 1923, nově v Lužických statích 1937; — Z českeho listowanja J. A. Smolerja 1919, str. 127 a n.

[47]) Viz zde dopis S. Klácelovi ze dne 24. září 1845 v Praze.

betreffenden Stellen zu excerpiren[48]). Da ich nun hoffte, dass Sie dasselbe in so kurzer (sc. Zeit) nicht brauchen würden, so war ich so frei (weil mir auch keine Zeit blieb Sie wieder darum zu bitten), es mit mir nach Leipzig zu nehmen. Anbei also erhalten Sie dasselbe mit meinem herzlichsten, aufrichtigsten Danke zurück. Freilich weiss ich nicht, ob Sie mit dem Gebrauche, den ich von Ihrem anvertrauten Gute gemacht habe, ganz zufrieden sein werden. Allein denken Sie sich meine Lage, meine Verpflichtung dem Slaventhume und der Wissenschaft gegenüber, und Sie werden meinen Schritt zwar nicht in der Ordnung, aber doch erklärlich und — vielleicht auch gerechtfertigt finden. Wie viel von dem Buche, das ich auf Ihre erstudirten Forschungen gestützt herausgab, und das Ihnen demnächst zukommen wird, mein Eigenthum ist, wird Ihnen eine kleine Aufmerksamkeit beim Lesen recht bald zeigen. Ich kann für meine Dankbarkeit gegen Sie, Hochgeehrter Herr, leider keinen anderen Beweis Ihnen geben, als dass ich so frei bin, Ihnen ein paar Exemplare zur Vertheilung an Ihre Freunde zuzusenden mit der Bitte, dass Sie mir für die Zukunft diejenige Freundschaft und Zuneigung nicht entziehen wollen, die mir bisher auf meiner, weiss es Gott, nicht immer dornenlosen Bahn Ansporn und Aufmunterug zu immer rüstigerem Vorwärtsstreben war. Und nun noch einmal! Verzeihung, wenn Ihnen die Sache vielleicht ungelegen und unzweckmässig erschiene; ich durfte es Ihnen vorher nicht wissen lassen, weil Sie ja sonst schon um Ihrer Stellung Willen vielleicht hätten gegen den jedenähnlichen Schritt protestiren müssen.

Genehmigen Sie die wiederholte Versicherung meiner stets gleichen Verehrung und Dankbarkeit

Od Wašého

Dr. J. P. Jordána.

2.[49])

Lipsk 23. Srpna 1846.

Nejuctěnější Pane!

W dvoji zaležitosti jsa přinucen dnes k Wašnosti obrátiti se prosím o Waši blahosklonné souděјství. Dr. knihovnika Gersdorfa[50]), milého

[48]) Míněna je Palackého práce: Předchůdcové husitského hnutí v Čechách, napsaná r. 1842 pro spisy Král. české společnosti nauk v Praze. Censura tisk nedovolila. Jordan vzal rukopis s sebou a vydal jej v německém překladu anonymně jako Die Vorläufer des Husittenthums in Böhmen r. 1846, se zřejmým označením pramene a autora Fr. Palackého. Přítomný list mohl býti předstírán, aby neměl Palacký úředního potahování. Česky vyšly „Předchůdcové" teprve péčí Palackého r. 1872.

[49]) Český dopis Jordanův, svědčící o tom, že se přece správně česky nenaučil. Jako vždy také zde píše Jordan tečku a čárku nad *i*, kde byl v rozpacích, ponechávaje čtenáři na vybranou.

[50]) Člen starého hraběcího rodu v Lužici, podporovatele kulturně-náboženských snah lužických vzdělanců.

Wašého i mojého přitele prosil ňaký pan prof. Richter w Berlině o wěc z českých dějin, která mi není docela znamá. Uwidite z přiloženého psaní p. Richterowa, jaké místo v historickém ohledu ja tu zaujimám, čím původem, Wam snad nejlíp znamo. Račte tedy jestli to Wam k ruce, w některých řadkách nam uvědomiti, či ten protokol wytištěn, či ne. — Druhá wěc jest slowanštější. „Wzajemnost" uwedla mładého Łužičana, kterého ste u nas w Lipsku letos hluběj poznal, i který z některého času kněhkupectwím se obírá, k tomu, by hledal, w Čechách ňaké kněhkupectwí si koupit[51]). Dostala se k nám powěst, že p. Neureutter, stana se blazliwým, má zaměr swůj krám někomu jinému prodat čili nejmiň podat (tradere). Powídali nám, že Neureutter s Panem Dr. Fričem již některý krát o té wěcí mluwil, když byl u sebe, w jasných okámženích. Kdybyste Wy nam mohl p. Friče k tomu pohnout, by s N. o wěci té pojednal, byli bychom Wam srdečně wděčni, ten młady Lužičan i ja, pretože on mým „nejužším" (engster) přítelem. Snad bych ja již o tym něco důkladnějšího se dowědět mohl, když asi v měsíci zaři, za tři-čtyři neděle do Prahy přijdu. Prosím nejpěkněj prosím Wás!

„Ročniky" mé přinesou swazkem 9. i 10. obšírnau spráwu o Slowenčině; newím, či we wšem Čechům zadost učiním; ale nezapomenau moji přátele, že nesmím a nemohu stati w jednostranném českém stanowisku, ale také osobného prawa i nuceného i pro Bernolakisty dostizahačiwého (heickelig) postavení Slowaků šetřit.

Ještě nowost! Dawno již hledíc, jak bych dům swůj prodal, nalezl jsem před některými dny ochotnika, který ho, jakž se zdá, na každý spůsob, kaupí. Nu dejž to Bůh! Uvidíme, co z toho bude, i co potom začneme. Milo by mi było, kdyby cesty Wam znamé byly trochu prokleštěné, když do Rakous přijedu. Snad moji přatelé udělají, což jim bude w možnosti. Ja mam celau důwěru v ních!

Že nepsal jsem dobrau češtinau, odpusťte; vímť beztoho, že wy mně rozumíte we wšem. Přijměte moji nejhlubší úctu, odpište mi, čili dejte mi odpowěď skrz někoho i zůstaňte příznivcem

Wašeho

J. P. Jordana.

Od mých žen pěkné pozdrawení Wám i Wašnostině paní.

---

[51]) Jordan tím myslil sebe: tuze rád by se byl v Praze usídlil. Viz Šleca v cit. monografii str. 140 a n.

3.

W Lipsku 1. Srpna [52]) 1846.

Drahý Pane a příteli!

Nejwraucnější díky P. Dr. Gersdorfa za powěsti o confessí. Prof. Richter to zajiste podá do tisku, i mam naději, že Wam pošle odtisk.

Co do Šturowčiny docela neprawě ste mi porozuměl; dowolte proto, že se o tom vyslowím po německu. Ihr Sturismus ist ein Unglück in jeder Beziehung; seine einzige Entschuldigung, nicht Rechtfertigung, fände er noch darin, wenn die Vereinigung mit den katholischen Slowaken dadurch ermöglicht würde. Allein das scheint nicht. Doch bin ich auf der andern Seite mit den einzelnen Persönlichkeiten zu wenig bekannt, um bestimmte Gewissheit darüber zu haben. Auch ich bin überzeugt, dass, wenn Stur die Zeitschrift in böhmischer Sprache (aber mit Slowakismen und selbst hinsichtlich der Flexion) anfing, jetzt bereits eben so viel Leser für dieselbe sich nicht blos in der Slowakei gefunden hätten, sondern dass Sie in einigen Hundert Exemplaren auch nach Böhmen und Mähren gegangen wäre, und so die čechische Journalistik gerade von einer Seite aus complettirt hätte, wo sie noch so schwach ist — vom politischen Standpunkte aus. Mit demselben Eifer, mit demselben Geschick und mit derselben besonnenen Aufopferung hätte die čechische Sprache in einem halben Jahrhundert ganz einfach die Schriftsprache auch der Slowaken werden müssen, und wir hätten eine Nation von 7. Mill. für unsere Literatur gehabt. Damit ist es nun meiner Ansicht nach zu Ende. Denn Stur hat eine begeisterte Jugend für sich, und die Begeisterung ist nicht immer von den Gebothen des kalten Verstandes und der statsklugen Berechnung begleitet. Meine persönliche Ansicht von der Sache werden Sie, Verehrtester, am besten aus dem 9/10 Hefte der Jahrbücher ersehen, das zunächst Stursgrammatik, dann die Hlasowé, dann Sturs Narečje slowenskuo bespricht[53]), und zwischen die beiden letzteren Sachen Šafariksabhandlung in den Hlasowé in Übersetzung mitheilt, um sich dieser Ansicht vollkommen anzuschliessen. Gedruckt ist von diesen Artikeln bereits die grössere Hälfte, fertig sind sie alle. Aendern kann ich daran nichts mehr, weil sonst das Eine zum Andern nicht passen würde, auch ist es nicht nöthig, es sind darin dieselben Ansichten ausgesprochen, die Sie in Ihrem Schreiben und in Ihren mündlichen Mittheilungen

---

[52]) Správně má býti září.

[53]) O Štúrových pracích zde v pozn. 13; „Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky", vydal Sbor musejní r. 1845.

vertheidigt haben, Einheit ist die einzige Bedingung der Kraft, und ohne die werden wir Slawen stets das bleiben, was wir ein Jahrtausend gewesen — geistige und materielle Knechte, wenigstens Heloten! Damit Sie aber auch sehen wie ich ein kleines Opfer für die einheitliche Literatur nicht scheue, so die Nachricht, dass von den ersten 5 Bogen dieses Doppelheftes schon 50 Exemplare mehr gedruckt sind, und dass dann von diesen 50 Ex. 15 an Kollar[53a]), 15 an Sie und 20 an einzelne zur Gratisvertheilung in Böhmen, Mähren und Slowakei gratis vertheilt werden werden.

Am 4. Sptbr. Sächs. Constitutionsfest! Was Ihre kurze Bemerkung über den Zorn und Verdacht unseres guten Dr. F.[54]) betrifft, so finde ich beides letztere leicht erklärlich; ich bin auch weit entfernt, durch sein in jeder andern Lage unverantwortliches Schreiben an mich etwa beleidigt zu sein; ich weiss den Schmerz eines Vaters und den Kummer einer Familie viel zu sehr zu würdigen, und bin anderseits fest überzeugt, mein mir wohlwollender F. wird sich eines Andern besinnen, wenn wir uns erst gesprochen haben werden, so wie ich endlich wohl weiss, dass wer meinen Charakter kennt, mir nicht zutrauen wird, das ich mir ein Geschäft daraus mache, die Jugend zu verführen oder zu tollen Streichen anzuleiten! Es wäre dies ein etwas kostspieliges Geschäft für mich, wobei nichts zu gewinnen, und nur Ehre und Geld zu verlieren wäre. Ich habe die Zuversicht, dass, wenn ich meine Pflicht, als Mensch, als Patriot und als Freund einer mir befreundeten Familie erfülle, mir dies nicht zu meinem Schaden entgelten wird. Sapienti sat!

Für Ihre freundliche Bemühung um N. den herzlichsten Dank des jungen Mannes, der mir den Auftrag gegeben. Noch ist ja nicht alle Hoffnung auf Aehnliches verschwunden, die Zukunft wird lehren, was das Schicksal über uns verfügt.

Mit meiner Reise in das österreichische Slawenthum steht es immer noch im unbestimmten Feld. Dieses Jahr jedenfalls vielleicht im Oktober, viel später keinesfalls. Die Geschäfte häufen sich dann zu stark und wird es auch kalt und reiseunmöglich[55]).

Meine Frau, welche sich Ihnen und Ihrer Fr. Gemahlin bestens empfehlen lässt, ist wieder reconvalescent; ich schrieb Ihnen wohl, dass der diesjährigen enormen Hitze, in deren Folge bei uns in Leipzig die Sterbefälle ausordentlich zunahmen, ja das Dreifache des Sonst zu

[53a]) O Kollárovi a Luž. Srbech jedná JOS. PÁTA v jubil. sborníku „Slovanská vzájemnost 1836—1936“, uspoř. Jiří Horák, Praha 1938, str. 281—294.

[54]) Týká se t. zv. FRIČOVY aféry. Viz zde v pozn. 36.

[55]) K cestě došlo skutečně v říjnu téhož roku 1846, jak je zde psáno v pozn. 34.

dieser Jahreszeit erstiegen, auch meine Frau erlag und mit einem kaum 6 Monat alten Knäbchen niederkam, das nur etwa 2 Stunden ein Art Leben zeigte. Der Kummer darüber beugt sie mehr nieder als die Krankheit und darum genest sie nur langsam; auch muss ich viel um sie sein, und ihren Geist beschäftigen. Meine kleine Mila winkt Ihnen mit dem beweglichen Händchen ein recht freundliches Adieux! zu[56]) Ich empfehle mich Ihrer freundlichen Sorge und bleibe wie stets

Ihr

Jordan.

Urozenému Pánu,
Panu Františkovi Palackému
dějepisci kr. stawů českých i t. d. w Praze
franco. Prag.

4.

Verehrtester Herr!

Ich erlaube mir die Bitte, dem Überbringer dieser Zeilen, der zugleich 1 Ex. Theobalds „Der Hussitenkrieg" Nürnberg, 1621 vorlegen wird gütigst zu sagen, welchen Werth das Buch hat; es handelt sich dabei um eine Wittwe, die dieses Werk aus Noth verkaufen will.

Entschuldigen Sie die Belästigung und genehmigen den Ausdruck bekannter Hochachtung und Ergebenheit

Ihres

Prag 7. Mai 1858[57]). Dr. J. P. Jordan.

[56]) JORDAN se r. 1843 oženil s ROSALIÍ SAUEROVOU z prus. Weissenfels. Měli r. 1845 dcerušku LUDMILU: to je MILA v přítomném dopise. Druhé dítě — chlapeček se předčasně narodil a zemřel, r. 1847 se ještě v Lipsku narodila dcerka MARIE. Potom se Jordan usadil v Praze, kde se vždy po dvou letech narodili 4 synové Eduard (1849), Hugo (1851), Artur (1853), Pavel (1855), a dcera Rozalie (1857). Všichni zemřeli, Ludmila poslední (r. 1921); živy jsou jejich děti učitelka Valerie Jordanová ve Vukovaru a Felix Jordan, její bratr, v Bělehradě v Jugoslavii.

[57]) List je důležitým svědectvím, že Jordan byl ještě r. 1858 v Praze. Ve zprávách popisního úřadu hl. města Prahy je Jordan v těch letech zapsán jako majitel uhelných dolů. V aktech archivu ministerstva vnitra No 11461, 11944, 14633 z 16. července 1857 ve sporu Jordanově s Alex. Černým je uveden Jordan jako Director der böhm. Industrie und Productenhalle in Prag N. 699—2. Podle starých zápisných archů popisního úřadu hl. města Prahy (bez data a bez signatury) bydlil Jordan r. 1850 v Praze II, čp. 1362, 1852 Praha II, 1023, r. 1854 Praha II, 96. a v l. 1855—58 Praha II. 699. V Aktech min. vnitra archivu P. G. je zachována Jordanova žádost o vydávání časopisu „Union" ze dne 1. XII. 1849 (tedy po zániku Centralblätter). Z aktů archivu min. vnitra 50431 vysvítá, že Jordan dostal pražskou příslušnost a později také rakouské státní občanství. Kdy přišel do Vídně není dosud známo. Policejně se tam hlásil teprve 27. října r. 1868 jako šéfredaktor časopisu „Zukunft". Další dopis Palackému je datován z Vídně 16. srpna 1868. Byl tedy Jordan ve Vídni dříve, než se hlásil. Zprávu K. k. privil. österr. Creditanstalt für Handel und Gewerbe in Wien vydal ještě v Praze 1866. Podle ochotné zprávy vídeňského polic. presidenta (Abteil. II.-21 04/3 ze dne 20. II. 39 v odpověď na můj dotaz, bydlel Jordan se svou rodinou Stadt Parkring, Landstrasse, Obere Viaduktgasse 36, od r. 1875 v Meidlingu, Theresie

5.

Vysoce ctěný pane!

Dnes ráno vrátiv se z delší cesty do Štyrska i Krainska, mám Vám nejsrdečnější pozdravení vyřiditi od p. Dr. Bleiweisa i jiných přátelů[58]).

Věcí u Slovinců stojí neblaho; a že za nutno uznávam, abyste Vy dobře je znali, sděluju Vám následující nástin.

Byl jsem v Ljutoměru s Razlagem, Dominkušem, Prelogem, Vošnjakem i jin. Jest to štýrská strana, která tak málo se drží Ljublanských, že Bleiweis věděl o resolucích, ale o důslednosti jejich ani tázan nebyl; Kosta a Toman je ani neznali. Toman mně ujišťoval vícekrát, že žádost o úplnou Slovenii, sáhajíc až nadto daleko, více bude škoditi sjednocení slovinskému, anť on, Toman, prý od ministerstva má jistotu, že by se lehčeji dovolilo odtrhnutí Štyrských Slovincův od Němců a ustanovení zvláštního slovinského vládního okresu po příkladě tirolského Trentina. I Bleiweis kláněl se k tomu mínění. Když jsem na truchlivý stav takových rozepří narážel, stěžovali se Ljublanští starší pánové na mladší své soudruhy, až je obviňovali, že již také mládež štvou proti nim. I opravdu, celá skoro mládež soptí proti Tomanovi a Světci co zrádcům a překupeným, nešetříce přitom ani Kosty, který od posledního svého pobytí ve Vídni má býti až nad to bázlivým. Tábor v Ljutoměru tak jako shromáždění studentův v Ljublanech byly tedy zrovna demonstrace proti staroslovincům, a nemůže se zapříti že dosti rázná. Naražovali hoši veřejně proti „nešpartanské" odhodlanosti starých pánů.

Ti zas, ze své strany mají za svou povinnost, udržovati co možná převahu národní strany ve sněmě a v zemském výboru; pročež se bojí, jíti otevřeně a směle proti vládě, jak to Bleiweis rád by chtěl, když není nemožná, žeby dva nebo tři pány z národní strany na té cestě je opustili.

Celé jejich postavení je tak choulostivé, že nejsou ani rozhodlani,

---

gasse 11, od r. 1880 ve Vídni-městě, Weihburggasse 21, rok nato od poloviny listopadu v Kohlmessergasse 3 a od února 1885 v Sonnenfelsgasse 17. Od 10. list. 1889 bydlel Jordan u svého syna JUDra Eduarda Jordana, dvorního a soudního advokáta ve Vídni III, Landstrasser-Hauptstrasse 9, kde zemřel dne 20. května 1891. Tamže zemřela jeho choť Rosalie dne 20. prosince 1891. Syn Eduard zemřel 24. II. 1904 ve Vídni.

[58]) Srovn. k tomu Dr. DRAG. LONČAR, Politično življenje Slovencev (Od 4. jan. 1797 do 6. jan. 1919). 2. rozmnož. a přepracované vydání, Lublaň 1921. — MUDr. JANEZ BLEIWEIS (1808—1881), sjednotitel a vůdce slovinského národa, zakladatel lublaňského listu „Novice". Shodně s Čechy hlásal, že národnost a svoboda jsou nerozlučné sestry. S Fr. Palackým stál na stanovisku federalistického Rakouska se všemi možnostmi vlastního národního vývoje slov. lidu. O něm Slovenski biografski leksikon I, Lublaň 1925—32, str. 42 a n.

co začít, když vláda prosineckou konstituci jim podá do inartikulování v zemský archiv: mají-li žádost takovou odepříti, nebo ne. Bleiweiss Kosta a Toman jsou pro odepření; věc ta přijde do slovinského klubu až se sněm sejde. Váhavých jest u nich mnoho. Myslím tedy, žeby bylo velmi žádoucí, abyste Vy, pane, se mohl odhodlati, v nějakém privatním psaní, snad na Bleiweisa vážné slovo Své v této věci bez obálky pronésti; bylo by snad v tom okamžiku možné, žeby se protest krainského sněmu per majora vota dal docíliti. Toman chce na všechen spůsob vystoupiti proti vládě, aby takový protest celým srdcem podporoval, uváděje že on nehlásil pro „Prosineckou".

Dovoluju sobě připomenouti, že by v takovém pádu také nemilá mezera mezi Staro- a Mladoslovinci se poněkud začala vyplniti, když mladí to velmi nemile nesou, že přičiňováním slovinských poslanců na Radě dualismus mohl vejíti v právo. V tom ohledu stojí celá mládež na české politice, a neuznává nijakým spůsobem postupování Tomanovo a Světcovo; ano i Bleiweisa i Kostu v této věci prohlašuje vinným. Toto nejvíce uškodilo těm dvoum pánům u mládeže; o tom jsem se přesvědčil i v Ljublanech i na Štyrsku.

Arciť že k tým nemilostem mnoho také přičiňovala ouzkost a nerozsáhlost všech slovinských poměrů; jest to malichernost nad malicherností, a tře se osoba o osobu. Vytýkají si také materiální ohledy. Proti Tomanovi uvádí se, že nepustí sekretářství u obchodní komory s platem 600 zl., které mohla by dostati mladší síla —; ačkoliv nikoho nenavrhují, kdo by byl k tomu spůsoben. Bleiweisovi zase vytýkají, že potlačuje každou myšlenku vydávání pořádních novin, z bázní, aby nedělali jeho „Novicím" konkurenci. Směšno! anyť „Novice" jsou týdenník! Z druhé strany ale pochybili Ljublanští tím, že k vydávání Slovenského Naroda ani jeden Krainský nepřispěl s jednou akcií, tak že „Národ" musel vycházet ve Štyrsku, tedy že centralisaci se uškodilo. Einspielerovi na Korutansku také prý odepřela se pomoc v okamžiku, co jeho časopis začal se vyplácet. Místo toho začali prý vydávati německý „Triglav" aby se konkurenci zatarasila cesta. A takových maličkostí celou fůru mně dodali. Skoro všechno přepjato, ale přece sem tam zrnečko pravdy, alespoň nedohlídavosti, neobezřelosti! Což všechno odpadlo by samo sebou při širších poměrech, tak ale účinkuje velmi nešťastně, až srdce bolí!

Dr. Zarnik, jenž svolal tábor Ljutoměrský (opravdivý Marat, kterého budoucího působení se teď už bojím), nedostal se prý do Tomanovy kanceláře z nenávisti; místo dostal prý neškodlivý Murník. Dominkušovi nechtějí někteří dosti důvěřovati; on protestoval pro

prvnímu táboru boje se, že se nesejde. Když ale proti jeho vůli byl svolán, stavil se osobně i s třemi koncipienty: toť poctivá! Razlag působí nesmírně, jen že sedí in ultima Thule. Staroslovinci v Ljutoměru se ani telegramem neučastnili[59])!

Tak teď znáte všechno, ctěný pane, a dělejte, co uznáte za dobré!

Photographie měla byti pro mou paní; chtěla míti en profil; takové zde nejsou k dostání!

Prenumeraci jsem odvedl — dle potvrzení!

Se vši úctou Váš

Ve Vídni 16. aug. 1868. Jordán

6.[60])

Vysoce ctěný Pane!

Doufám, že odezva moje proti utrhačské pomluvě p. Leskovce vyvratí podezřelost, do které mně tento nestydatý a dost hloupý klučina dovesti se vynasnažuje — jak z Vaších ust samých jsem slyšel, — ne bez účinku. Myslím z druhé strany, že předce člověk, který tolik pro

[59]) Razlag Radoslav JUDr. (1826—1880), slovinský spisovatel a politik, advokát, poslanec a kraňský hejtman zemský, v mládí stoupenec illyrismu, vlastenecký veršovec. — Dominkuš Ferd. (1829—1901), slovinský politik a právník v Mariboru, zasloužil se o slovinský spolkový život a slovinské úřadování. — Prelog Matija MUDr. (1813—1872), absolvent vídeňské mediciny, působil ve Vídni, v Ljutomeru a v Mariboru, horlivý národní pracovník, r. 1868 významný řečník národněpokrokový na veřejných táborech a schůzích. — Vošnjak Josef MUDr. (1834—1911), slovinský spisovatel a buditel, lékař v Lublani, spoluzakladatel deníku Slovenski Narod r. 1868. Napsal důležité Spomini (1905—06). — Costa (Kosta) Etbin H. JUDr. (1832—1875), advokát v Lublani, odborný spisovatel. — Toman Lovro (1827—1870), vynikající slovinský vlastenec, právník ve službě finanční prokuratury v Lublani, později advokát v Radovljici a politik. Zasloužil se o založení Matice slovinské v Lublani. — Svetec Luka (1826—1921), slovinský spisovatel a nár. pracovník, politik. — Einspieler Andrej (1823-1883), slovinský politik a organisátor, katecheta v Celovci, šel s Bleiweisem ve prospěch sjednocení všech Slovinců a jejich všestranného kulturního povznesení. Dopisoval do Slav. Centralblätter i Unionu. — Zarnik Valentin JUDr. (1837—1888), slovinský nár. pracovník a politik, nejpopulárnější mladoslovinský řečník na polit. táborech po celém slovinském území. — Murnik Ivan (1839—1913), slovinský vlastenec a politik. — O všech těchto mužích píše Lončar v cit. spise Politično življenje Slovencev, jednotlivě v heslech Slovenského biografského leksikonu I. A—L, od písmene N ve Stanojevićově Národní enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačké. Jako významné muže je většinou dřevorytecky zvěčnil M. Maleš v díle Slavni Slovenci, Lublaň 1938.

[60]) Tento dopis se týká aféry Jordanovy ve Vídni, když se ujal vedení a později vydávání časopisu „Zukunft". Časopis Zukunft byl vídeňský večerník, jenž vycházel mimo neděle a svátky a sloužil národně-svobodomyslné slovanské skupině federalistické. Jeho program byl řečen v podtitule: Organ für nationale, konstitutionelle und volkwirtschaftliche Interessen. Začal vycházeti v roce 1864 a zašel r. 1872. (Viz Dr. Joh. Winkler, Die periodische Presse Oesterreichs, Vídeň 1875). — Také tento časopis, přinášející hojně zprávy z celého slovanského světa v době nového národního ruchu let šedesátých, by zasloužil podrobného prozkoumání a zhodnocení. Jordan se ujal vedení listu 17. června 1868 a byl do 20. ledna 1869 odpovědným redaktorem, nato od 21. ledna 1869 ma-

národ svůj pracoval i obětoval, který ani jednou ve svém dlouhém spisovatelském účinkování z přímé, poctivé, neúhonné cesty opravdo-vého slovanského smýšlení ne sbočil, měl by právo míti, žádati, aby se mu aspoň řeklo, jaké jemu se dělají předhůzky, v čem by se měl prý proviniti proti politické důslednosti své, proti poctivému narodnímu namahání?

Vy pane! jste dosti úpřimně Vaše pochybování proti mému účin-kování vyslovil; děkuji Vám za to, ale prosím Vás také, byste láskavě mně sám dvěma slovy, anebo, chybí-li Vám k tomu času neb chuti, po někým druhým psal, resp. psati dal, co Vaší důvěru ke mně urodilo

Věda, že Vy nejspíš nečtete „Zukunft", posílám Vám pod X ně-kolik čísel, z kterých se ode mně dostatečně přesvědčiti můžete o celé věci. Články jsou psané ode mně.

Nehněvejte se konečně, že Vás obtížuji věcmi, do kterých Vám snad nic není. Ale doufám, že láskavě uznáte, že jediný všeslovanský časopis ve Vídni, co je „Zukunft", má nárok na Vaší povšimnutí se jeho

Se vší úctou

ve Vídni 28. června 1868. Dr. J. P. Jordan

Adres: D. J. P. Jordán, Wien, Parkring No. 2.

P. S. Prosím, byste ráčil mně **první počtou** poslat nejnovější podobiznu Vaši (fotografii) také podobiznu Riegrovou (fotogr.) Jd.

(Beilage zur „Zunkuft" Nr. 147.)

P. P.

Bei dem Uebergang der Redaction der „Zukunft" in die Hände des Unterzeichneten hat sich zu nicht geringem Erstaunen desselben plötzlich in den nationalen Kreisen das Gerücht verbreitet, als solle das Blatt von nun an ein „officiöses" werden. Im vollen Bewusstsein, dass er während seines gesammten bisherigen literarischen Wirkens durc

---

jetníkem, vydavatelem i odpovědným redaktorem a ještě téhož roku od 21. če[r]vence vydavatelem až do 14. list. 1871. Redaktorem byl Albert Jan Vilímek, jen[ž] časopis pak vydával ještě do konce prosince 1871, kdy zanikl. Lorenc Leskove[c], o němž není jinak nic známo, vedl list od založení 19. list. 1864 až do 25. dubna 186[8]. Zprávy o vycházení listu mám od gen. ředitelství vídeňské Národní knihovn[y]. V Praze má jen universitní knihovna několik čísel z r. 1869 ve společné vazb[ě] s vídeňským charvátským listem Novi Pozor III. 1869, red. Jos.. Miškalovićem. Zjistil jsem, že jmenovaný Vilímek nebyl a není v příbuzenských vztazích se známo[u] nakladatelskou rodinou Vilímkovou v Praze. — Právě podrobné prozkoumání dn[es] celkem neznámého vídeňského večerníku Zukunft by mohlo osvětliti ráz časopis[u] a osvětlit výtky, činěné Jordanovi, na něž dokonce i Palacký reagoval a Jordano[vi] psal. Podle poznámky na listě dlel tehdy Palacký v oblíbené Malči, odkudž také dr. 6. července 1868 odpověděl. Dopis však zachován není, poněvadž pozůstalost Jor-danova byla ztracena nebo zničena. — O Palackém a Malči viz v Památníku na oslavu stých narozenin Frant. Palackého, vyd. Král. čes. spol. nauk, Čes. akadem[ií] a Maticí českou r. 1898, v článku B. Hančové, Palacký v domácnosti, str. 131.

Nichts irgend einen Grund zu der Annahme gegeben, als wäre er der Veranlasser oder der geeignete Vollzieher einer solchen Gesinnungsänderung der „Zukunft", verachtete der Unterzeichnete solche erbärmliche Machinationen und glaubte vielmehr, vor Allem unserer politischen Situation entsprechend, durch die entschiedene oppositionelle Haltung des Blattes und durch die jedem Leser sich aufdringende Stellung desselben zu gewissen persönlichen und sachlichen Fragen jenes von mehreren Seiten ihm zugetragene Gerücht am sichersten und bündigsten widerlegen zu können.

Die Hartnäckigkeit indess, mit welcher jene Verdächtigungen immer und immer wieder hervortraten, veranlassten den Unterzeichneten endlich, der Quelle nachzuforschen, aus welcher sie kämen. Und da zeigte es sich zu seiner nicht geringen Verwunderung, dass der erste Urheber, zugleich aber auch der eifrigste Ausbreiter und Förderer jener Gerüchte Niemand Anderer war, als der frühere Redacteur der „Zukunft", Herr Lorenz Leskovec, welcher ohne irgend einen Anhaltspunkt und wie es scheint lediglich um seine, durch die von ihm verschuldeten Verhältnisse des Blattes herbeigeführte, von den ehrenwerthsten und eifrigsten Freunden dieses den föderalistischen und nationalen Interessen gewidmeten Organes längst schon geforderte Entlassung aus der Redaction nicht auf Rechnung seiner Nichtbefähigung, sondern vielmehr auf Rechnung politischer Verkäuflichkeit zu bringen, im Kreise der Betheiligten vor Allem den Glauben auszubreiten sich bemüht, dass lediglich der Uebergang des Blattes an die Regierung Ursache seines unfreiwilligen Scheidens sei.

Wir verzichten für jetzt auf detaillirte Enthüllungen über die politische Unantastbarkeit des genannten Herrn; glaubten aber es dem Interesse dieses Blattes schuldig zu sein, in Nr. 144 nachstehende öffentliche Aufforderung an Herrn Leskovec ergehen zu lassen:

„Herr Lorenz Leskovec verbreitet seit seiner Entlassung aus der Redaction der „Zukunft" mündlich und schriftlich das Gerücht, die „Zukunft" sei seit seinem Austritt ein „officiöses" Blatt geworden. Zur Würdigung einer solchen perfiden Verläumdung fordern wir vorläufig Herrn Lorenz Leskovec auf, öffentlich anzugeben, wo irgend ein Schritt seitens der Frau Eigenthümerin der „Zukunft", oder des unterzeichneten Redacteurs derselben oder etwaiger anderer, mit den Angelegenheiten der „Zukunft" betrauten Personen geschehen sei, der auf eine Annäherung des Blattes an die Regierung, oder auch nur auf eine Einleitung von Verhandlungen mit derselben zu schliessen

Veranlassung gebe. Derartige den Interessen des ihm anvertrauten nationalen Organs nachtheilige Verdächtigungen ein für allemal abzuschneiden, erklärt der Unterzeichnete, dass er während seines vieljährigen literarischen Wirkens auch nicht ein einziges Mal von irgend einer Regierung eine Gunst oder gar eine Bezahlung verlangt oder empfangen hat, wenn er auch wiederholt in der Lage gewesen ist, sehr glänzende Anerbietungen solcher Art zurücksuweisen, und fordert Jeden, der das Gegentheil behaupten will, auf, solches öffentlich zu thun, wobei er zugleich auf die seit dem 16. Mai d. J. in der „Zukunft“ erschienenen Artikel hinweist, welche seine vollkommenste Unabhängigkeit von jeder Regierung und nach allen Seiten hin wohl ausser allen Zweifel su stellen vermögen.“

Indem nun der Unterzeichnete den weiteren Schritten entgegensieht, glaubt derselbe verehrlichen Lesern und Freunden der „Zukunft“ diese Aufklärung um so mehr schuldig zu sein, als über den unantastbaren Charakter des Blattes und dessen unwandelbare politische Gesinnung auch nicht der geringste Zweifel obwalten darf, soll überhaupt der Zweck seiner Existenz erfüllt werden können.

Deshalb ist auch der ergebenst Unterzeichnete gern bereit, über jeden Zweifel hieran privatim und öffentlich die bündigste Aufklärung zu ertheilen, und wo es gewünscht, die erforderlichen Beweise beizubringen; denn zwischen ihm und den Lesern dieses Blattes muss vollkommene Klarheit herrschen.

Mit dem vollen Bewusstsein unveränderlicher Treue in seinen Principien, kann der Unterzeichnete sich auf eine nun dreissigjährige wissenschaftliche Thätigkeit im Gebiete der Slavistik und der Volkswirthschaft berufen, um namentlich gegenüber jenen boshaften Ausstreuungen ausdrücklich und auf das Positivste zu erklären, dass aus seiner Feder niemals ein Artikel geflossen, welcher dem Interesse der slavischen Nationalbestrebungen, der Erhabenheit der slavischen Nationalidee, der Zukunft der slavischen Einheit und Macht entgegengewesen wäre.

Wien, 27 Juni 1868. Dr. J. P. Jordan[61])

7.

Euer Wohlgeboren!

Auf Ihre stets freundliche Gesinnung rechnent (!), erlaube ich mir Sie hiemit ganz ergebenst zu bitten, dass Sie die Güte hätten mir eine gut getroffene Fotographie von Ihnen sowie von Herrn Dr. Rieger

[61]) Příloha byla tištěna, ale Jordan se na ni vlastnoručně podpisoval.

recht bald und falls es Ihnen irgend möglich mit umgehender Post zusenden zu wollen.

Am erwünschesten würde es mir sein Cabinetsbilder (Brustbilder) kleinen Formats, recht scharf, rein und fleckenlos zu erhalten, damit solche den beabsichtigten Zweck erfüllen. Dass Ihnen derselbe gewiss nicht unangenehm sein wird, können Sie von meinem Charakter und meiner unendlichen Hochschätzung zu Ihnen mit Gewissheit voraussetzen.

Indem ich obigen Wunsch gütigst zu entschuldigen Bitte, zeichne ich mit grösster Hochachtung und Ergebenheit

Sally Jordan[62])

Wien am 3. Juli 68
Adresse: Wien, Parkring N. 2,
1) Stiege, 4) Stock, Thür 14.

† Josef Páta

*

(Tuto stať zaslal univ. prof. Dr. Josef Páta redakci Slavie 30/VI 1939. Svědčí to o jeho statečnosti v době poroby. Byl zastřelen okupanty 24. VI. 1942. *Pozn. redakce.*)

---

[62]) To jest ROSALIE JORDANOVÁ, narozená v Praze 1857, zemřelá ve Vídni 1912. Opětuje otcovu prosbu z minulého dopisu.

Píseň Závišova a Italie.

Francie není nikterak jedinou západní kulturní kolébkou, s níž naše vlast vchází ve středověku v přímý, neprostředkovaný styk. Italie s ní závodí a tuším, že ji v mnohém směru předstihuje. Především časově. Přímé styky naší vlasti s Italií, a to velmi živé, začínají s českým křesťanstvím, tedy od 9. století: bylo by lze počít putováním našich věrozvěstů do Říma a končit smrtí biskupa Jana z Jenštejna u římských benediktinů[1]). A v historických hranicích takto vymezených valí se z Čech k Italii nepřetržitý dav poutníků, vedených týmiž náboženskými důvody: kněžna Mlada, v Italii vysvěcená a římským podnětům budující u pražského svatého Jiří působivé ohnisko, svatý Vojtěch, pobývající v Italii čtyři roky a uvádějící do Břevnova rodilé Italy i ovzduší montecassinské, opat Hroznata, milánská Vilemína Přemyslovna, blahoslavená Anežka, vyměňující z českého Assisi na Františku listy se svatou Klárou, vznešení i prostí lidé, duchovní i laikové, táhnoucí přes Alpy velikonoční poutí, aby poprosili o zvláštní milost papežskou atd. Král posílá do Říma poselství, ale také biskupové, kapituly, kláštery: kdejaký spor knížete s biskupem vyvolává cestu římskou, i volba nových biskupů, jednání o blahořečení, pře o církevní důchody, žaloby na duchovenstvo a žaloby na panovníka a vrchnosti; později mají čeští biskupové dokonce u papežského dvora stálé jednatele-prokurátory a čeští poutníci v Římě dokonce svůj hospic, Karlem IV. pro ně zakoupený a Rožmberky opatřený nadací. Čeští duchovní pobývají v papežských službách, Tadra jich v 14. století jmenuje plných šedesát, do Čech z Říma posílá stolice svatopetrská legáty i inkvisitory; a nejen inkvisitoři, také kacíři naši ukazují na živý vztah k Italii, ti kacíři v době Přemysla Otakara II. u nás již početně a organisovaně doložení, nepřetržitě trvající až do splynutí s husitstvím a podle starého svědectví, založeného na původních protokolech inkvisičních, vyznávající učení přišlé k nám z Lombardie. O pronikavosti styků a o zájmu

---

[1]) Srv. Ferdinand Tadra, „Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských", Praha 1897, cit. d., str. 34—40, 62—96, 100—113, 210—231, 254—276, 345—350. Dále zvl. Arturo Cronia „Čechy v dějinách italské kultury", Praha 1936, str. 6—50.

v Italii opětovaném, svědčí stopy, zanechané v italské náboženské literatuře, ať vzpomeneme jen „Vitae S. Constantini", díla neznámého Itala z 10. století, „Passionis S. Venzeslai" od mantovského biskupa Gumpolda z téhož věku, o něco pozdější svatováclavské legendy lombardské „Oportet nos fratres", václavské legendy montecassinského mnicha Lorenza, „Vitae et passionis S. Adalberti" od římského mnicha Jana Canaparia ze samého sklonu století, zachované v několika opisech, nebo listů svaté Kláry Anežce České, legend o Anežce ze 14. století a oslavné „laude" Bartolomea de Pisa. Obchodní spojení Čech s Italií je jistě sotva mladší než nábožensko-duchovní: obchodníci obou zemí jsou chráněni oboustrannými státními dohodami, od 12. věku se obchodní spojení Čech s východem děje především přes Benátky a ekonomický styk, v 13. i 14. století velmi živý, zvláště za Karla IV. vzrostl čilostí i objemem. Pomíjíme ryze vojenskou historii českých účastí na válečných taženích do Italie r. 1081, 1158, 1161—1162. Ale vzpomínáme, že Přemysl Otakar II. rozšířil hranice své říše přímo až na půdu italskou a vládl Veroně, Trevisu a Feltre; že na samém sklonku 13. století Václav II. hodlá plnit svůj velkolepý plán, čelit domácí feudalitě a jejímu zvykovému právu soustavným, obecným zákonodárstvím státním, právě s pomocí italských odborníků a vyprošuje si z Říma za rádce a znalce mistra Gozza Orvietského; že snad k radě téhož Gozza míní provést trvalou úpravu domácí měny a svěřuje mincovní reformu na přechodu století obchodnímu družstvu tří florentských bankéřů, Riniera, Apparda a Cina. Jaký div, že otec i syn zanechali výraznou stopu v „Božské komedii" Dantově? Během 14. věku tento druh styků, politicko-státní, ještě zesiluje: výprava Jana Lucemburského do Italie r. 1330, Karlův vladařský pobyt v Parmě, jeho návraty na italskou půdu v r. 1337, 1341, 1347, putování do Říma ke korunovaci r. 1354, jež Karla s početným jeho průvodem vede přes Udine, Feltre, Padovu, Mantovu, Milán, Pisu, kde pobude dva měsíce stýkaje se s Bartolem de Saxoferrato a korunuje básníka Zenona di Strada, přes Luccu a Sienu; další, poslední jeho italská pouť r. 1368, kdy provází na Petrův trůn papeže Urbana, vracejícího se z Avignonu. Italské kroniky Giovanni Villaniho (1280—1312) a Matteo Villaniho (1348—1383), básně Fazia degli Uberti i Antonia Beccariho svědčí o nadějích, jež italští ghibellini upínali k českým Lucemburkům, i o jejich zklamání. A ještě více ovšem mluví pražský pobyt tribuna Coly di Rienzo r. 1350 a jeho listy do Čech, setkání Karlova dvora táhnoucího r. 1354 do Říma s Petrarcou v Miláně, Petrarcův příjezd do Prahy a jeho korespondence s Čechy, více než desetiletá, pražské listy Uberta Decembria z dvora

Václava IV. a před nimi už snad na Karlův popud vypracované „Chronicon Boemorum“, v němž Giovanni de Marignolli vylíčil české dějiny v rámci historie světové. Politický účel a interes kulturní se vpravdě ve všech těchto stycích doby lucemburské navzájem prolínají k nerozpletení, ale byla-li politika zájmovým prius, není ještě důvodu, proč bychom měli pochybovat o upřímnosti a oprávněnosti poklon, jež skládají Italové vzdělanosti některých Čechů: Petrarca, když v listě u zmínky o Arnoštu z Pardubic a Očkovi z Vlašimě prohlašuje, že mu někteří „summi viri“ Karlova dvora připadají, „velut si Athenis atticis nati essent“; raný petrarkista Giovanni da Ravenna, když s obdivem připomíná Jana ze Středy a jeho znalost díla Dantova. Arcibiskup Arnošt, Jan Očko, Jan ze Středy — všichni ti naši první humanisté — toť zajisté vrcholy své doby, a v tom smyslu výjimky: ale je jistě svrchovaně výmluvné a významné, že jejich orientace duchovní míří — k Italii především. Je na místě připomenout panegyrický tón Jana ze Středy, když píše o svém vstupu do Italie r. 1354 způsobem, jenž má podle dějepisce renaissance Burdacha „eine weltgeschichtliche Bedeutung“: „Salve festa dies toto venerabilis evo, qua gressus meos versus felicem Italiam lineavi . . .!“ Ale jak tomu bylo na úpatí těchto vrcholů, v prostých nížinách vědychtivých scholarů? Toť mluvit o Češích studujících v Italii. Putují za slávou italských vysokých škol, jako putují do Francie: přicházejí v značném počtu během 13. i 14. věku do Bologne a Padovy, kde už v 13. století tvoří zvláštní, samostatný „národ“ mezi národními skupinami ultramontánskými (v Bologni mají dokonce právo na rektorství ultramontánů jednou za jedenadvacet let); do Vicenzy, jejíž škola vznikla již v 13. věku secesí z university bolognské, v 14. století také do Perugie. V Bologni napočetl Tadra v letech 1210—1412 čtyřiapadesát studentů z Čech, v Padově v letech 1250 až 1403 dvaačtyřicet; z toho v obou případech veliká většina připadá na 14. století. Na university severoitalské nevábí v té době ostatní Evropany ovšem pověst tamní theologie jako do Paříže, ani mediciny jako do Montpellieru; nýbrž znamenitá proslulost tamějšího práva. Žádost krále Václava II. mít v osobě mistra Gozza tu slavnou italskou vědu hned po ruce na svém dvoře, stejně jako pisanský styk Karla IV. s Bartolem de Saxoferrato a celou kohortou jiných „legum doctores“, jen dosvědčují, jaké nepopírané úctě se u nás těšila italská právní věda, a to nikoliv snad jen dočasně.

Stručný náš přehled styků českých s Italií, styků delších, čilejších a všestrannějších než s Francií, dovoluje nahlédnout, že zde předpoklady pro vliv Italie na nás byly, a to daleko dostatečné. A klade se nám

nyní tato otázka především: pařížská theologie, z Čech vyhledávaná, zdá se nadmíru nepřípadným vehiklem vlivů básnických; je možno mít za to, že se italské právo dá rovnoběžným jevem básnického vlivu provázet ochotněji? Na první pohled se to nezdá pravděpodobné. Ale je to téměř jisté pro toho, kdo zná kulturní historii italskou a jme se otázku studovat z východiska italského a nikoliv z recipujícího prostředí českého.

V Italii souvislost laického vzdělání a laických škol nebyla přervána zánikem Římské říše. Rétorské školy — a jsou to školy laické — trvají přes všechny zmatky politické, a laické vzdělání se na italské půdě na rozdíl od ostatní Evropy nikdy nestane výjimkou. Církev marně občas brojí proti těmto zřídlům světské marnosti, v nichž se uchovává kult antické tradice esthetické i vědní, zhusta odporující křesťanskému učení: nakonec si táž církev, potřebujíc úředníků, notářů, písařů, jde pro ně často tam, odkud je berou dvory a městské communy — do laických škol. V době Karla Velikého hrají po prvé rétorské školy italské významnou úlohu evropskou; tehdy se Lombardie, jejíž korunou se Karel nedávno oděl a kde ars rhetorica kvete v tu dobu nejplodněji, stává východiskem mocného kulturního hnutí, na věky spojeného s představou Karlova působení a dvora: „první" evropské renaissance; na tomto dvoře kolem Alkuina spojuje se obrodný proud vyšlý z Italie s proudem vyšlým z klášterů irských a z obnovených tradic antických rodí se předpoklady nového evropského humanismu.

Nás zajímá však italská antikvisující rétorika především od 11. století. „Ars dictandi", umění slovesného projevu, souvisí tu co nejtěsněji a k nerozeznání se studiem právním. „Dictamen", literární plod gramatiků a rétorů, není nikterak nutně, ba zpravidla vůbec není jen slohovým cvičením školním, po případě soukromým esthetickým výrazem: je to projev určený veřejnosti, vyvolaný veřejnou potřebou, slouží za podklad veřejné listině, po případě ji finguje, často je obsahem i formou pamfletem, propagačním letákem. Ars dictandi znamená zde tolik, co umění sepsat žádanou veřejnou listinu podle pravidel. Dictatores, cancellarii, notarii — jsou potom názvy bezmála synonymní. Rozhodně pak není v rozrůstající se třídě úředníků, právníků, notářů, redaktorů veřejných listin takového, jenž by byl neprošel školou „artis dictandi". Na universitě v Bologni jsou studia gramatická od století dvanáctého; v první půli věku následujícího, za časů Boncompagna a Guido Favy, platí studium gramaticko-rétorické za nutnou přípravu a základ studia právnického: Passeggeri připojuje k třem částem „Artis

notariae" čtvrtou, jež se týká pravidel esthetické formy: Bonandrea vyučuje zároveň disciplině právní, gramatice a rétorice, ba skládá verše. A toto posloupné zákonné spojení gramatiko-rétoriky a jurisprudencie zůstane pravidlem až do konce čtrnáctého století[2]).

Alberico, mnich montecassinský, zahajuje na konci jedenáctého věku svými „Flores dictandi" a snad i „Rationes dictandi" řadu proslulých mistrů formálně pěstěného, harmonického, rhytmického výrazu i nepřetržitou serii sborníků předloh listů a listin, t. zv. „formulářů". Ugo, kanovník bolognský, přenáší o něco později tuto nauku epistulární na veřejnost, a vývoj i květ „artis dictandi", zrovna tak jako rozkvět a rozvoj studií právních, je odtud co nejintensivněji spojen s životem universit v Bologni, Padově, k nimž se přidruží i učiliště jiná, na počátku třináctého století zvláště universita neapolská, zřízená péčí Federica II. S Bologní a dvorem Federicovým jsou ve skutečnosti spojena všechna další starověká velká jména italské „artis dictandi": v Bologni přednáší Boncompagno, tam jsou jeho „dictamina" r. 1215 korunována jako dílo básnické, tam si dobývá slávy rétora většího, než byl Cicero; tamže působí po něm Boto da Vigevano a Bene da Firenze, autor „Summae dictandi"; tam se v třicátých letech téhož věku stkví Guido Faba, tvůrce „Gemmae purpurae" a zvláště „Doctrinae ad inveniendas, incipiendas et formandas materias", zevrubné příručky rétoriky písemné i mluvní, s modely dopisů všeho druhu, také již v řeči národní. Evropsky nejproslulejší mistr umění dictatorského je však nerozlučně spojen s dvorem císaře Federica: Petrus de Vinea, protonotář císařův a současně jeho dvorní básník, pokud r. 1249 neupadne v nemilost, zanechává formulář, jenž — pozměňován i rozšiřován — projde celou Evropou a na němž, ač je obsahem prudce tendenční, gibellinský, protipapežský, se učí dlouhé generace všech národů i politických táborů[3]).

Chtěli bychom nyní znovu a výslovněji upozornit na to, jak z předchozích výkladů plyne, že studium práva v Italii a obecněji každá příprava k povolání notářskému či úřednickému na některé z proslulých škol zaalpských znamená zároveň jak nutnou a předběžnou přípravu, tak vzdělání gramaticko-estetické a že se scholar-jurista na italské půdě bezděky a chtě nechtě ocítá v prostředí, kde umění rétorické a umělecká kultura jsou ve středu zájmů a představují samu podmínku úspěchu

[2]) Srov. Guido Zaccagnini, cit. d., str. 86 n.

[3]) Srv. J. B. Novák „Středověká dictamina..." v ČČH. roč. 1909. — E. Monaci „La Gemma purpurea del maestro Guido Fava", Roma 1901. — C. H. Haskins „The early Artes dictandi", Studies on medieval culture, Oxford 1929. — Guido Zaccagnini „La vita dei maestri e degli scolari nello Studio di Bologna nei secoli XIII e XIV", Genève 1926.

studijního a životního. Italská jus, toť jiný substrát možného vlivu umělecko-literárního než pařížská filosofie nebo theologie!

Ale lze tvrdit i mnohem více. Ve skutečnosti se svět italských juristů a dictatorů k nerozlišení prolíná s vrstvami pěstitelů literárního umění v řeči národní, ba přímo světských básníků, od přímých žáků trobadorských až po poety „sladkého nového stylu" a Petrarcu. Mezi spisy Boncompagnovými zjišťujeme i „Rotam Veneris", jež je jakousi „Ars amandi", theorií dvorné lásky. Ve Fabově „Gemmě" nalézáme mezi nejrůznějšími vzory listů i dopis milostný. Jeden list Petra de Vinea, nalezený Huillard-Bréhollem, řeší otázku, předloženou císařovnou, čemu dlužno dát přednost, ruži či fiale: toť uvádět do rámců „artis dictandi" zvyklosti a otázky trobadorských „débats", hry dvorné casuistiky a puvabné jemnosti quasi-salonní; týž Francouz objevil i Petrův dictamen, jenž je vyznáním dvorné lásky, propleteným verši. V Petrovi de Vinea – Pierovi della Vigna – po prvé vůbec jurista, dictator a poeta jedno jsou: neboť tento proslulý právník a kancléř sicilsko-císařského dvora, někdejší scholar university v Bologni, mistr latinských dictamin, je i předním zástupcem básnické školy Federicova kruhu, přímým dědicem, ba druhem trobadorů na italské půdě. A vizme kol něho ostatní siculské milostné lyriky, zcela ještě spojené se světem occitanských umělců, a pozorujme v nich ono spojení, onu intimní jednotu poety a právnického odchovance „artis dictandi": básník Jacopo da Lentini je notářem císařského dvora, Dante v 24. zpěvu „Očistce" zve ho prostě a pouze „il Notaro"; Giacomino Pugliese je dvorským úředníkem, snad císařským podesta v Trevisu; úředníkem Federicovým je i Iacopo Mostacci; mimo dvůr je Guido delle Colonne patrně soudcem v Messině. Z Guittonianů o několik desítek let později je sám Guittone autorem šestatřiciti prosaických dopisů pod patrným vlivem dictatorů bolognských, Bonagiunta Orbiccianii je notářem a soudcem. Otevřme staré „Memoriali dell'Archivio notarile di Bologna": vedle právnických aktů, zapisovaných tam notáři, setkáváme se v nich s básněmi, týmiž notáři složenými a zaznamenanými. Carducci jich otiskl celý svazek a psal o nich už r. 1876, upozorňuje na významnou věc, že lze přesně zjistit dobu jejich zápisu a tedy terminus ad quem jejich složení. Monaci jich ve své „Crestomazii" publikuje slušný počet, vesměs courtoisně milostných, z let 1282—1309; zapisovatelem je vždy notář. Nejsou to vždy veledíla, a tím jsou pro nás zajímavější; neboť dovolují nám ujistit se, že nejenom na výšinách poesie a stavu právnického je v Italii té doby spojení juris a poesie běžné, ale i v jejich nížinách. A což teprve básníci školy „Dolce stil nuovo"! Zakladatel školy, Guinizelli, je přímo rodá-

kem a odchovancem bolognským, je právníkem a soudcem ve svém rodném městě; úředníkem státním a politikem je Cavalcanti, notářem a soudcem Dantův přítel Lapo Giovanni; Cino da Pistoia vystudoval v Bologni práva, je soudcem v Pistoi i jinde, ba od r. 1321 přímo právní vědu přednáší na universitách v Sieně, Peruggi a Neapoli: v osobě tohoto učeného juristy, jenž píše komentář k prvním knihám codexu Justiniánova, se opět slučuje nejurozenější poesie s nejodbornější právní vědou v jednotu velevýmluvnou. A Petrarca sám nikterak nevybočí z řady: tento notářský syn, k právnickému povolání určený a vychovávaný, student práv v Montpellieru a Bologni, jehož humanističtí předchůdci Mussato a Cermenate jsou notáři a jehož podporovatel Giacomo Colonna je bývalým studentem bolognským, roste z prostředí středověké rétoriky, vyvíjí se vlivem „artium dictandi" a zůstane věren jejich duchu; navždy zůstanou v jeho očích rovnocenné obě složky navyklé formule „epistolae et carmina". Neboť jako byla kdysi první karlovská renaissance vyšla z kruhů, jež uchovávaly jako vzácné dědictví nauku římských rétorů a gramatiků, tak i nyní v časech pěvce Laurina, právě v kruzích, vychovaných „artibus dictandi", rodí se první humanisté a nalézají okolo sebe největší porozumění a půdu připravenou.

Sledujme teď tedy českého scholara, an přes Alpy putuje, aby v Italii studoval práva. Buďsi to v třináctém, buďsi v čtrnáctém století — „Studio bolognese" upadá teprve koncem čtrnáctého věku — ocítá se na své škole v pestré Cosmopolis národností, do níž každý, od Angličanů po Němce i Provençaly, přináší něco z osobitého ovzduší a kultury své vlasti; je v prostředí vysoce kulturním, a to nejen hodnotou university, na níž se vzdělává — po dlouhých letech bude si Petrarca bolognské profesory připomínat jako rovné antickým právníkům svou majestátností —, ale i proto, že na italské školy, vábeni jejich slávou, přicházejí studovat lidé již vzdělaní, ba hotoví, mistři, hodnostáři duchovní i světští: Cino da Pistoia, „licenciatus in iure" v dvacíti sedmi letech, dobývá na universitě bolognské vavřínu teprve devětačtyřicetiletý[4]). Což nikterak neznamená, že by se mimo universitní půdu scholarské kruhy nestýkaly s prostředím „hominum malae condicionis", s podezřelým, bujným a zábavným davem hráčů, žínek, jokulatorů a jiných pocticvců či darebů: s kolika asi písněmi se naši scholaři seznámili v tomto milieu, kolik jich vyslechli! Ale především jejich studium samo, „lectiones", k nimž docházeli, „recollectae", jež si pořizovali z učených výkladů, formuláře, jejichž uhlazenost si osvojovali, vedly je k přímému styku se světem živých literárních hodnot, a bylo by bývalo nutno žít

[4]) Guido Zaccagnini, cit. d., str. 43.

na bolognském či padovském učení se zavřenýma očima, aby scholar nepostřehl a nevnímal vedle umné discipliny latinské juristické rétoriky i vzácnější odnož tvorby dvorně lyrické, rostoucí, v řeči tentokrát národní, z téhož kmene.

Domníváme se, že nepochybné znaky takového působení nese „Píseň Závišova“. V této skladbě, nejkrásnějším plodu staročeské lyriky milostné a pravém jejím vyvrcholení před husitskými válkami, lze zjistit nejen vyzrání tradice staročeské courtoisně-milostné písně, v době Závišově podle našeho mínění už více než stoleté, ale i trvalou persistenci milostně psychologických názorů a básnicko-představových motivů trobadorských. Nejedlý dokázal, že hudebně je skladba projevem osobité skladatelské školy české, osvobozující se s pomocí francouzské hudby od vlivu německého. „Závišova píseň“ je vpravdě skutečnou křižovatkou kulturních vlivů evropských, opravdový to obraz a zrcadlo celého života české země v té době: české zůstává na ní ostatně to nejhlavnější, vroucí citová pravdivost lyrického zanícení a žhavá síla synthesy, organisující všechny ony cizí popudy v harmonickou vyšší jednotu dokonalého díla. Když nyní k složkám již zjištěným připojujeme ještě působení italské, myslíme nejdříve, ač nikoliv hlavně, na možnou úlohu prostředníka, jíž Italie hrála mezi trobadory a námi. Narážíme tím na neobyčejně silný živel přirovnání a obrazů z říše zvířecí, v Závišově písni tak nápadný: fenix, orel, lev, labuť, toť velmi mnoho na jednu píseň, zvlášť když vyplňují čtyřiadvacet veršů ze sto pěti. Taková přirovnání z fauny, často fantastické, jsou starým usem trobadorským a ke dvěma z nich, fenixovi a lvovi, lze uvést dokonce pravzory z Richarda de Barbesilh. Tyto „zvířecí“ obrazy ostatně nebyly v milostné „cansoně“ domovem odjakživa, nýbrž objevily se v ní teprve v jistou chvíli, kdy byl její „žánr“ cítěn jako poněkud vyčerpán: to právě Richard de Barbesilh, trobadorek nikterak ne velevýznamný, objevující se na Champagnském dvoře kolem r. 1190, zamýšlí obnovit výraz „canson“ výpůjčkami z bestiářů. S nevelkým ostatně úspěchem. Jen v jedné zemi se moda bestiářů ujala, jak patrno z její poesie i ze značného počtu rukopisů canson Richardových tam dochovaných: — v Italii! [5]) V té Italii, na jejíž půdě se skrze trobadory occitanské, tam pobývající, i skrze jejich žáky, trovatory domorodé, udála pravděpodobně — spíše než přímým stykem s Occitanií — iniciace Němců do milostné courtoisie a jejího básnického výrazu.

---

[5]) Alfred Jeanroy „La poésie lyrique des troubadours“, d. II., str. 126—8, 147—8.

Ale dnes se nehodláme zabývat výrazem a obrazovými pomůckami: zajímá nás zato sama psychologie zrození lásky, jak ji Píseň Závišova jeví.

„Jižť mne vše radost ostává,
jižť mé vše útěchy stanú.
Srdce v túžebné krvi plavá—
to vše pro mú milú žádnú.
Svýma zraky skrze očko
silněť střielé v`mé srdečko,
bydlímť u plamenné túze.
Muoj život v túhách nemáhá:
to vše jejie krása drahá,
k tomuť mě silně připúzie.
Srdce bolí
silně ve krvi plavaje
a žádaje,
žádná, tvé milosti, ač se móže státi.
Jáť nikoli
živ nebudu na dlúze
v té túze,
když se žádná neráčí smilovati..." (v. 1—18)

A k tomu ještě čtyřverší (13—16) z „Detrimentum pacior":

„Velud solis radius
zrakem srdce projímá.
Eminens ut gladius
túha mě podjímá..."

Že zrakům i srdci dali hrát úlohu ve své poesii již trobadoři, rozumí se samo sebou. Avšak teprve u italských básníků „dolce stil nuova" v druhé polovici 13. a na počátku 14. století se zrakům a srdci dostává v procesu vzniku lásky místa a úlohy zcela určité a stálé, stávají se etapou děje redukovaného veskrze v koncept, herci filosofického dramatu. A jakou že to mají psychologii vzniku lásky? V nejslavnější své písni Guido Guinizelli s rozhodností zákonodárce stanovil — a stilnovisté názor přijali — že ušlechtilost duše a schopnost lásky jsou v bytosti lidské nerozlučně spojeny a podmiňují se, neboť láska sídlí v ušlechtilosti tak nutně, jako teplo v jasu ohně.

„Al cor gientil repadria sempre amore
come l'oxello in selva a la verdura,
nè fe amore anti che gientil core
nè gientil cor anti d'amor natura..."

„V ušlechtilém srdci vždy přebývá láska (jako pták v zeleni lesní), a Příroda nestvořila lásku před ušlechtilým srdcem, ani ušlechtilé srdce před láskou . . .“. A Dante notuje Guinizellimu: „Amor e'l cor gentil sono una cosa“ — Láska a ušlechtilé srdce jsou jediná věc, jedno není bez druhého, jako není rozumné duše bez rozumu. Bez krásy zůstává nicméně láska-ušlechtilost schopností potenciální, dobří scholastikové „nového stylu“ rozlišují ji pečlivě od téže schopnosti „in actu“, t. j. ve stavu účinku: pusobením stává se schopnost teprve zásluhou krásné ženy.

„Cossi lo cor, ch'è fatto da natura
schietto, puro e gientile,
donna a guisa de stella l'inamora . . .“

„Tak paní, podobna hvězdě, probudí lásku v srdci, jež příroda stvořila čestné, čisté a ušlechtilé . . .“ Krása je tedy spatřena; pak vniká očima do srdce. V srdci se rodí touha po krásném předmětě. Mysl podrží jeho formu pamětí a přemítá jej. A toužebná tato meditace krásy, toť láska. „Čirá láska sestupuje do srdce skrze pohled na to, co je oku libé; neboť když člověk patří na to, co se mu líbí, milostné myšlenky jsou již blízko jeho srdce; touhou láska roste okamžité, a velmi záhy pak vykvétá a dává svuj plod“: tak Guinizelli. A Cino: „Paní . . . nese ve svém pohledu onu moc lásky, jež probouzí v srdcích ducha ušlechtilosti, jenž je v nich ztajen . . .“ A v první písni knihy „Vita nuova“ mluví Dante o paní, z jejíchž očí, kamkoliv je obrátí, vycházejí duchové lásky, kteří bijí v zraky kohokoliv, kdo na ni pohlédne, a vnikají tak daleko, že každý dosáhne srdce . . . [6])

A nyní k Závišovu obrazu vzniku jeho lásky, jenž tak přesně odpovídá psychologickému schematu „dolce stil nuova“, ještě několik básnických dokladů ze všech hlavních stilnovistů. Milá „svýma zraky“ mocně „střielé“ do zraků Závišových a „skrze očko“ jeho dosáhne jeho „srdečka“, v „srdci rodí se ‚túha‘ “, od té chvíle stálý stav mysli; „to vše jejie krása drahá“: není pochyby, že milostné položení duše působeno je uvědoměním, kontemplací krásy; a „túha“ je stavem „plamenným“, „div, žeť kdy nesplanu“, praví Záviš, a hrozí zničit muže, nedostane-li se mu milosti od milované. Nuže, všechny motivy a představové i myšlenkové složky tohoto děje, ve skutečnosti složitého

[6]) Základními skladbami, definujícími psychologii a filosofii lásky stilnovistů, jsou — kromě jedné písně Cavalcantiho, jež obsahuje některé představy rozdílné — zvl. Guinizelliho „Al cor gentil ripara sempre Amore“ a Dantova „Donne che avete intelletto d'amore“. Mimo obě užili jsme pro stručný svůj nástin i Guinizelliho „Con gran disio pensando lungamente“, Dantovy „Amor e'l cor gentil sono una cosa“ a Cinovy „Questa donna che andar mi fa pensoso“.

a podloženého scholastickou filosofií: (milenčin zrak vysílající střelu, jindy šíp, jindy pohled, ještě jindy pozdrav; oči a srdce milencovy, brána a cíl milenčina pohledu; představa náhlosti, střelné nebo bleskové rychlosti rodící se lásky; motiv túhy-disio, bytující v srdci; představa, že stav touhy nutně je probuzen nazíráním krásy; plamenná, ohnivá povaha živlu touhy; smrt očekávající zasaženého v „ohnivém plameni horúcím“), všechny, pravíme jsou obsaženy a předobrazeny v této básni prvního stilnovisty, messera Guida Guinizelliho z Bologne, kterou podáváme nejprve v překladu:

„Váš krásný pozdrav a ušlechtilý pohled, | jež mi věnujete, když vás potkávám, mě zabíjí; | láska mě napadá nikterak nedbajíc, | křivdí-li mi či přináší milost. | Neboť přímo do srdce mi střelila šíp, | jenž naveskrz je protýká a dělí, | mluviti nemohu, vždyť v těžkých mukách planu | jak ten, kdo vidí už svou smrt. | Očima prolétá, jako činí hrom, | který bije oknem věže | a co uvnitř nalezne, drtí a tříští. | Zůstávám podoben měděné soše, | jíž neprobíhá život ani duch | a z člověka má jenom podobu.“

„Lo vostro bel saluto el gentil sguardo
che fate quando v'enchontro, m'aucide;
amor m'assale e gia non à reguardo
s'elli face peccato over mercede.
Ché per meçço lo chore me lanciò un dardo
ched oltre 'n parte lo talgla e divide,
parlar non posso, ché 'n gran pene ardo,
sicome quelli che sua morte vede.
Per li occhi passa come fa lo trono
che fere la finestra della torre
e ciò che dentro trova speçça e fende.
Remagno chomo statua d'ottono,
ove vita ne spirito non richorre,
se non che la fighura d'omo rende.“

A po této básni úplné toto florilegium dokladů se všech stran: „Voi che gli occhi mi passaste al core“ — Vy, která očima jste mi pronikla do srdce, zpívá Cavalcanti. A týž slovní hříčkou: „Skrze oči zasazuje rány subtilní duch, — jenž v mysli probouzí ducha, — z něhož se line duch lásky, — takže veškerý duch se stává ušlechtilým...“

„Per gli occhi fere un spirito sottile
che fa in la mente spirito destare,
dal qual si move spirito d'amare
ch'ogn'altro spirito si fa gentile...“

A ještě: „V očích své paní vidím — světlo plné duchů lásky, — jež přináší do srdce novou rozkoš...“

„Veggio negli occhi de la donna mia
un lume pien di spiriti d'amore
che porta uno piacer novo nel core...“

A Dante: „V svých očích nosí má paní lásku“ a pošlechťuje vše, nač pohlédne; tomu, na koho pohlédne, rozechvěje srdce, až zbledne a zavzdychá. Na všech stupních Dantova vývoje — tedy ve „Vita nuova“, v „Conviviu“ i v „Božské komedii“ — vrací se ten motiv očí (a úst, úsměvu), zhodnocovaných záhy jako skutečnost a hodnota symbolická. V první písni knihy „Vita nuova“ planoucí duchové lásky linou se, jako u Cavalcantiho, z očí dámy a vnikají do zraků každého, kdo na ni pohlédne, zasahujíce jeho srdce. Zázračná moc očí a úsměvu stává se, symbolicky pojata, přídomkem Vznešené Dámy-Filosofie v „Conviviu“. Jako vejce vejci se ostatně Dáma podobá pozemšťance Beatrici, a přídomky a vlastnosti Dantovy milenky zase se jí vracejí v „Komedii“, i když je tu opět proměněna v symbol další. Oči své má Beatrice obrátit k svému věrnému — o to prosí jako o znamení milosti na konci očistcové pouti tři teologální ctnosti a hlas přímluvkyň prostředkuje zde samu touhu Dantovu:

„Volgi, Beatrice, volgi gli occhi tuoi
. . . . al tuo fedele . . . . .“.

A v pátém okruhu nebeském, když Dante obrátí náhle k Beatrici svůj zrak, spatří „planout v jejích očích úsměv takový, že se domýšlí, jako by se očima vlastníma dotýkal samé hlubiny své milosti a svého Ráje“:

„dentro agli occhi suoi ardeva un riso
tal, ch'io pensai co'miei toccar lo fondo
della mia grazia e del mio Paradiso . . . . “

A stejně jako u Danta, byť ne v tvaru tak filosoficky a symbolicky vypracovaném, je tomu se zraky a jejich úlohou i u ostatních stilnovistu. U Cina da Pistoia upozorňuje Francesco Flora, že motiv očí je ještě častější než u ostatních: „la dolce vista e'l bel guardo soave“, sladké vzezření a krásný něžný pohled, v titulu jedné z nejkrásnějších jeho canzon, spojují se v jejím průběhu s představou smrti z bolestné lásky; neboť „ben è si forte cosa il dolce sguardo“, věru, je mocnou věcí sladký pohled, jenž z krásy dává rodit se lásce, neviditelným šípem vlétá očima a srdci přináší smrt.

Totéž v způsobu více méně odvozeném v Dinovi Frescobaldim:

„Donna, da gli occhi tuoi par che si mova
un lume che mi passa entro la mente...“

„Paní, z tvých očí zdá se vycházet světlo, které mi vniká do mysli...“ Ale nač hromadit příklady, jejichž počet, ač námi u stilnovistů sebrán takřka jen „en passant“, dávno stačí k podání žádaného důkazu. Řekněme ještě jen, že tyto motivy stávají se dědictvím, jež přijímá Petrarca. Leží před námi staré vydání jeho „Rime“. Listujeme jím:

„Occhi miei lassi, mentre ch'io vi giro
nel bel viso di quella che v'ha morti,
Prego vi, siate accorti,
che gia vi sfida Amore; ond'io sospiro...“

„Zmučené oči mé, když vás tak obracím | za krásným pohledem té, jež vás usmrtila, | těšte se jím, prosím vás, pozorně, | vždyť láska vám již vzdoruje; odtud mé vzdechy...“ Nebo: „Tak se bojím útoku krásných očí, | v nichž se skrývají Láska i má smrt, | že před nimi prchám jak dítě před metlou...“

„Io temo sì de'begli occhi l'assalto,
ne'quali Amore e la mia morte alberga,
ch'i'fuggo lor como fanciul la verga...“

A což ona canzone „Lasso me ch'i'non so...“, jejíchž pět strof se končí pěti milovanými verši básníků, z nichž první je occitanský trobador a tři další stilnovisté? Není-li čtvrtým z těch veršů Cinův „la dolce vista e'l bel guardo soave“, před chvílí citovaný? Nevěnoval básník celou jinou canzonu důkazům, že oči Lauřiny nelze dost chválit? A jinou, že se v nich naučil sledovat dráhy nebeské? A jinou, že nikdy, nikdy nepřestane zpívat jejich chválu? A ještě v sonetu:

„I begli occhi ond'i'fui percosso in guisa
ch'e'medesimi porian saldar la piaga....
.... di lor parlando non mi stanco“.

„Krásné oči, jimž jsem byl proboden tak, | že ony samy by mohly zhojit ránu..., řečí o nich se nikdy neunavím...“. Atd., atd.

A jenom krása těch veršů Camõensových mě nutí, abych i je uvedl v závěr těchto reminiscencí, v nichž náznaky trobadorské stávají se vypěstovaným majetkem „sladkého nového stylu“ a Petrarcou, dědicem jeho, jsou odevzdány plynule největším básnickým duchům evropské renaissance:

„A nevím jak, však uměla se paprsky svých zraků zmocňovat srdcí, jež jemně prchala k ní skrze oči. Znenáhla, však nepotlačitelně vznášelo se i moje, tak jako uzříš něžné světlo, vssávané planoucím sluncem...“:

„Não sei como sabía estar roubando
Co'os raios as entranhas, que fugião
Par'ella por os olhos subtilmente!
Pouco a pouco invisiveis me sahião,
Bem como do véo humido exhalando
Está o subtil humor o sol ardente....“

Tato souvislost se „sladkým novým stylem“, jež zasazuje naši „Závišovu píseň“ přímo a pevně do jedné z nejslavnějších, nejkrásnějších a nejdelších vývojových linek evropské poesie, a nepřerušujíc její kořenný vztah k dávným tradicím trobadorským, svazuje ji s renaissančními nadějemi, neřku-li s renaissančním básnickým rozkvětem, při nejmenším s jeho výrazovými prvky a představovou oblastí, vede nás také k tomu, abychom stručně promluvili o autorovi písně samém. Kdo je onen Záviš, osobnost div ne tajemná a přece tak poutavá, vždyť jejím dílem vrcholí vývoj staročeské světské lyriky a bohatá košatost její jeví nám Čecha v dokonalém už soužití s kulturou západní Evropy, na její dobové výši a v důstojnosti tvořivého spolupracovníka! O jeho totožnosti jsou dva názory.[7]) Starší z nich, Zdeňka Nejedlého, soudí na Záviše, rodem ze Zap u Prahy, mistra, doktora a kanovníka, jenž r. 1381 nabývá hodnosti misterské, zastává církevní úřady, staví se proti husitství a umírá roku 1430 jako kapitulní kanovník v Olomouci, kde byl i pohřben.[8]) Celkem však nic než shoda jmen nesvědčí pro ztotožnění tohoto Záviše se Závišem, jehož jméno nesou rukopisy písně. Ale stejně málo je důvodů, abychom skladbu přičítali onomu Závišovi, jejž nověji nabídl F. M. Bartoš: tento, ne již hodnostář a učenec, nýbrž bratr augustiniánského kláštera v Roudnici, byl jedním ze zpovědníků arcibiskupa Jana z Jenštejna a v letech 1381—1383, snad i 1384 jeho pokladníkem; svědčí pro něj, ale nikterak ne průkazně, fakty, že prostředí Jenštejna,

[7]) K této otázce viz Zdeňka Nejedlého „Dějiny předhusitského zpěvu“, zvl. str. 126—136, a článek „Mistr Záviše“ v ČČH, 1905; na druhé straně F. M. Bartoše „Osobnost nejstaršího českého hudebního skladatele Záviše“, ČČM 1921, str. 74—76. Dále viz i Zd. Nejedlého „Počátky husitského zpěvu“, str. 101—114 a stať Ot. Odložilíka v ČMM roč. 1925, str. 45—46.

[8]) Za datum úmrtí i zprávu o životním sklonku Závišově, — běží o věci dosud neznámé — vděčím dru M. Zemkovi, chystajícímu dílo o kanovnících Olomoucké kapitoly, a dru Oldřichu Králíkovi, jenž mi informaci prostředkoval. Děkuji jim oběma srdečně touto cestou.

jenž sám byl skladatelem, je hudby znalé a milovné, a že některé ruko-
pisy písně pocházejí z klášterů jeho řehole. — Nuže, nesporný vliv ital-
ských stilnovistů na Závišovu píseň nutí nás rozhodnout se pro první
možnost a domníváme se dokonce, že jsme přinesli prvky ke konečnému
rozhodnutí; neboť právě Záviš Zapský, budoucí kanovník olomoucký,
pobýval během života dlouze v Italii, konal tam universitní studia, a to
právnická, a přímo tedy na italské půdě měl dlouhotrvající příležitost
poznat národní poesii řeči „sladkého sì", a právě v jejím dobovém
útvaru vycházejícím ze školy „dolce stil nuova". Narozen koncem pade-
sátých let 14. věku, stává se Záviš na pražské universitě r. 1397 bakalá-
řem a r. 1381 licenciátem a mistrem svobodných umění. R. 1381 dává
se zapisovat na fakultu právnickou. V letech devadesátých pobývá
po prvé v Italii: zdá se, že odjel do Říma již počátkem tohoto desíti-
letí a že tam pobyl až do roku 1398. Z jara 1392 je na své faře v Pra-
chaticích zastupován vikářem — v listopadu 1394 je v Římě přímo do-
ložen — r. 1394 stává se sice kanovníkem v Olomouci, ale možná že tato
prebenda nenutí k pobytu — buď tomu jak buď, 1397 je v Římě doložen
znovu a uvádí tam, že více než tři léta studoval kanovnické právo. Po-
čátkem září 1397 obdrží provisi na kanovnictví u sv. Jiljí v Praze, s níž
se vrací domů, kde o prebendu vede spor, jejž v dubnu 1399 prohrál,
takže je dále jen kanovníkem olomouckým a děkanem prachatickým.
Prost sporu, vrací se zase do Italie, aby tam dokončil svá právní
studia: „Zavoisio de Zap di Praga" je v registrech university v Padově
zapsán r. 1400 jako „studens in jure canonico" a r. 1401 nabývá tam
hodnosti doktora práv.[9]) Jako by chtěl potvrdit, co říká dnešní historik
bolognské university, že v středověku se na italská učení z Evropy slé-
tali „žáci většinou ve věku pokročilém, často byli kanovníky(!) nebo
mistry a kleriky, kteří se těšili církevním důchodům, jichž užívali, aby
se udrželi na studiích"[10]): tak tak sám básník Cino da Pistoia, „licen-
ciatus in jure" r. 1292, stává se v Bologni doktorem in jure teprve r.
1314, devětačtyřicítiletý. Theologického doktorátu dosahuje náš Záviš
mezi r. 1408 a 1410. To je již od r. 1403 zapleten do sporů wicleffských,
a to na straně odpůrců mistra Jana Husa, který s ním r. 1410 polemisuje
listem. Konec života tráví Záviš v Olomouci, kde r. 1430 v hodnosti
kanovnické i umírá. Pro nás je pln symbolického významu nejen
Zavoisio padovský, ale i český Záviš, znovu navrácený vlasti: sledu-
jeme ho melancholicky až po sklon jeho života, do ústraní olomouckého

---

[9]) Podle Gloria, Monum. č. 225 zaznamenal Tadra v citov. díle str. 273.
[10]) Guido Zaccagnini „La vita dei maestri e degli scolari nello Studio di Bologna nei secoli XIII e XIV.", str. 43.

Jakožto kulturně tvůrčí typ je tento muž zřejmě bližencem onoho Jana ze Středy i onoho Jana Očka z Vlašimě, všech těch českých korespondentů Petrarcových, lidí, kteří svrchovaně nadáni a plni žádostivé duchovní zvídavosti i vůle účastnické, vcházejí v přímý, bezprostřední a prvními květy užuž rašící styk s Italií na prahu největší její doby a za chvilku v čele vší Evropy. Jaká příležitost a jaký slib, jejž Čechy byly s to splnit! Ale přišla bouře, rozvála duchovní střediska. „Píseň Závišova“, zároveň výhonek staré domácí tradice i květ ušlechtilého nového štěpování na stromu českého genia lyrického, jediné dílko, jež staročeská milostná poesie přidává k pokladům světské lyriky středověké západní Evropy jako hodnotu opravdu rovnocennou, zůstala posledním plodem stromu, jenž nepřinesl dalších. A životní sklonek jejího autora, odehrávající se mimo nové cesty, jimiž se dal český osud, je trpkým, ač v této zemi neřídkým symbolem všeho, co mohlo být a k čemu v Čechách bylo vždy dostatek sil a nadání, a co se přece nestalo skutečností![11])

Václav Černý

---

[11]) Tato stať byla před rokem proslovena jako přednáška v pražském Institutě italské kultury. Institut ji současně vydává italsky. Je kapitolou z chystaného díla „Staročeská milostná lyrika“, které vyjde z jara t. r.

Putování sujetu o „synu, zavražděném rodiči“.

I. Theatrum Europaeum 1649.

Bylo prvního roku po sjednání míru v Münsteru a Osnabrücku, který uzavřel jedno z nejsvízelnějších období, jaká prožíval lid středoevropských krajů. Skončila válka, která po plných třicet let ničila zemi, pálila města, hordami žoldáků nejrůznějších armád šlapala a stravovala úrodu polí. Zároveň s ní šli její neodlučitelní průvodci, kteří ovšem zůstali ještě dlouho potom, kdy umlkl hluk bojujících zbraní: hlad, epidemie, nepopsatelná bída zvláště na venkově, pokles bezpečnosti, stále ohrožované tlupami demobilisovaných žoldáků i všeobecný úpadek mravní odpovědnosti. Byla to doba, kdy se snadno rodily zločiny a ještě snadněji pověst o nich, dramatisující a zveličující skutečnost, se šířila lavinovitě dál, vyvolávajíc hrůzu a mystické vzrušení barokní religiosity. Z této živné půdy vyrůstaly otřásající příklady kazatelů nejrůznějších sekt a církví, budící strach z posledních věcí člověka, v ní se však rodila i tragedie. Byla to kriminální kronika tohoto roku, která evropské literatuře poskytla látku, jež znovu a znovu lákala k dramatickému zpracování, zakrývajíc literární tradice podivnou sugescí reální skutečnosti.

Období velkých válek tureckých XVI. století a následující po nich vzplanutí největší války evropské dalo původ prvním základům světového novinářství. Byl to vlastně nejprve jakýsi odštěpenec starých kronik, který v chronologickém pořadí registroval dějinné události jen s tím rozdílem, že se neobíral minulostí dávnou, nýbrž ještě svěží, která při tehdejších těžkostech komunikačních působila dojmem živé přítomnosti. Při různých příležitostech, nejčastěji v době velkých válečných střetnutí, nebo také ke dnům výročních trhů ve velkých střediscích mezinárodního obchodu byly příležitostně vydávány takovéto přehledy památných událostí za jeden nebo několik roků právě minulých, v duchu pozdější žurnalistiky zachycující nejen velké

bitvy, mezinárodní jednání, svatby, narozeniny i úmrtí v rodinách panovnických, nýbrž i vzrušující zločiny, soudy a popravy.

Třicetiletá válka měla několik takových informačních zdrojů. Jedním z nejdůležitějších bylo německé periodikum, jehož obšírný titul zněl: „Theatrum Europaeum, das ist ausführliche Beschreibung der denkwürdigsten Geschichten, so sich hin und wieder durch Europam, als in Hoch- und Nieder-Teutschland, Franckreich, Hispanien, Italien, Gross-Britannien, Dennemarck, Schweden, Polen, Moscau, Schlesien, Böhmen, Ober- und Nieder-Oesterreich, Hungarn, Siebenbürgen, Wallachey, Moldau, Türckey und Barbarien, sowohl im Weltlichen Regiment als Kriegswesen ...... allerseits begeben und zugetragen. Auss unzehlich vielen glaubhaften Documentis und trewlich communicirten Berichten zusammen getragen und beschrieben durch Johannem Georgium Schlederum, Ratisponâ-Bavarum“. Roku 1663 vyšel ve Frankfurtě nad Mohanem „šestý a poslední“ díl této publikace, obsahující události z let 1647 až 1651.

Jako obvykle, zvláštní kapitola tu vypravuje „von Mordthaten, Todtschlägen, Duellen, Verrätherey, Dieberey, Rauberey und dergleichen andern traurigen Fällen: sampt desswegen unterschiedlich darauff erfolgten Executionen und Abstrafungen.“

V této kapitole k r. 1649 čteme i toto strašné vypravování: „V té době udál se v Černolicích (? v něm. originále Tschernels) v Čechách strašný případ. Asi 6. května přišel domů syn jednoho chudého muže (který byl 18 let ve válce), nedal se však nikomu poznat, kromě své sestry, a v noci byl od vlastní matky zavražděn. Když však druhého dne od dcery slyšeli, že to byl jejich syn, ona se oběsila, otec skočil do studně a sestra, když spatřila matku viset, hrůzou také zemřela.“

Zpravodajská technika tehdejší doby nám ovšem nezaručuje autentickou pravdivost příběhu. Jistě se to stát mohlo – pravděpodobně působí zvláště umístění do zapadlé, neznámé české vísky, jejíž jméno by sotva jinak proniklo až na *theatrum europaeum* – ale stejně se příběh mohl zroditi i ve fantasii, vzrušené dlouhým strádáním válečným, není konečně ani vyloučeno, že příběh byl hotový přejat z nějaké tradice ještě starší. To ovšem není celkem důležité.

Zajímavější je, že tato kronikářsko-novinářská zpráva je nejstarším zjištěným článkem velkého řetězu literárních závislostí, proplétajícího se po tři století nejrůznějšími národními i společenskými vrstvami evropského písemnictví.

II. Osudná zvědavost.
(Fatal Curiosity.)

Nejstarší literární zpracování sujetu o synu, zavražděném vlastními rodiči, které se podařilo zjistit (vzhledem k charakteru látky pokládám za téměř nepochybné, že nějaké ještě starší zpracování v literatuře *vyšší* neexistuje), má velmi významné postavení ve vývoji evropského dramatu. Je to tragedie *Fatal Curiosity*, kterou r. 1736 napsal anglický dramatik George Lillo (1693–1739). Lillo je právem považován za zakladatele dramatu t. zv. měšťanského. Klasicistické divadlo, jež v té době ovládalo evropská jeviště, bylo založeno na zásadě, kterou renesanční theoretikové dramatu a jejich nástupci ne zcela právem opírali o Aristotela*), že osobami, vhodnými pro tragedii, jsou výhradně králové, vojevůdci, heroové a vůbec osoby vznešené, kdežto prostředí prostých lidí vrstvy měšťanské je vhodné pouze pro komedii, prostředí selské pro hru pastýřskou, vyvozovanou z komedie satyrské. Lillo byl první, který prakticky uplatnil zásadu opačnou, že i prostý, rodinný život měšťanský může míti momenty, schopné vyvolati tragický účin, a že běžné vášně, jako lakomství, chtivost atp. mohou tu míti stejně dramatické následky, jako ve velkých tragediích dějinných ctižádost, krutost nebo tyranie. Prostšímu prostředí a ději odpovídala u něho prostší forma, že totiž ve svých dramatech vedle verše počal používati i prózy. Tyto rysy má první a nejznámější Lillovo drama, které napsal r. 1731 p. t. *George Barnwell or The London Merchant.*

O pět let mladší *Osudná zvědavost* po stránce formální nejde tak daleko, protože je psána opět blankversem, jinak však svým obsahem i pojetím plně odpovídá novému typu měšťanského dramatu. Příběh sám pokládá Lillo za *pravdivou událost*, která se stala na západním pobřeží Anglie. Konstrukce sujetu zůstává vcelku zachována, v podrobnostech jsou však proti zpracováním jiným charakteristické rozdíly.

Především se děj odehrává v prostředí nikoli vesnickém, nýbrž měšťanském, což má svůj vliv na kresbu charakterů jednajících osob. Základní motiv *bídy*, či přesněji *zchudnutí* rodičů zůstává plně zachován, avšak psychologie vraždy je tu složitější, protože tu jde o osoby přece jen z prostředí pokročilejšího a značné inteligence. Tímto rysem, zvláště pak některými podrobnostmi jeho rozvedení blíží se toto nejstarší zpracování Lillovo časově nejmladšímu francouzskému zpracování Camusovu, takže je tu možno do jisté míry předpokládat i přímou závislost.

*) Srv. Oskar F. Walzel, Das bürgerliche Drama. Neue Jahrbücher Bd. 3 (1915).

Vlastním iniciátorem vraždy u Lilla je matka, která je k tomu vedena přímo svými nezkrotnými vášněmi, zejména chtivostí peněz a neschopností, pasivně snésti rány osudu. Je to ona, která se nesmiřuje s osudem, která chce žít a necouvá před žádným prostředkem, aby se vymkla ze spárů bídy a životního neúspěchu. Je živlem aktivním, který nezkrotnou touhou po životě ztratil schopnost rozeznávati hranici mezi dobrem a zlem.

Psychologicky složitější postavou je otec, starý *Wilmoth*. Jeho tragickou vinou je, že ztratil víru v hodnotu života a upadl do beznadějného zoufalství. Tento jeho duševní stav je vlastně základním motivem celé tragedie, jak naznačuje už jeho vstupní monolog, uvádějící celou tragedii, kde takto mluví o lidském životě:

Yet man, of jarring elements compos'd,
who posts from change to change, from the first hour
of his frail being till his dissolution,
enjoys the sad prerogative above him,
to thing, and to be wretched-What is life,
to him that's born to die! or what, that wisdom
whose perfection ends, in knowing we know nothing!
Mere contradiction all! A tragic farce,
tedious tho' short, and without art alab'rate,
ridiculously sad.

Tentýž životní nihilismus a odpor k filosofickému snášení ran osudu projevuje se pak v charakteristické scéně, kdy starý Wilmoth posílá prodat svého Senecu s pohrdlivými slovy o jeho učení trpělivosti a pohrdání lidskými statky; i nejbídnější cena za prodanou knihu je mu cennější než všechny moudrosti antického filosofa. Starý Wilmoth není schopen snášeti životní rány, je odhodlán řešiti svůj osud sebevraždou. Tento postoj k životu určuje také jeho stanovisko k vraždě, k níž jej dohání jeho žena. Podle jeho cítění člověk, umírající ve spánku, je vlastně šťastnější než ten, který je odsouzen k dalšímu nesení života a jeho útrap. Chystaje se k strašnému činu, vyjadřuje to slovy:

Or I'm deceiv'd, or he pronounc'd himself
the happiest of mankind. Deluded wretch!
Thy thoughts are perishing, thy youthful joys,
touch'd by the icy hand of grisly death,
are with'ring in their bloom. But, thought extinguish'd,
he'll never know the loss, nor feel the bitter
pangs of disappointment. Then I was wrong
in counting him a wretch: to die well pleas'd,
is all the happiest of mankind can hope for.
To be a wretch, is to survive the loss
of every joy, and even hope itself,

as I have done. Why do I mourn him then?
For, by the anguish of my tortur'd soul,
he's to be envy'd, if compar'd with me.

Matka tedy vraždí z nezkrotné touhy po životě, otec z lhostejnosti k životu a smrti. Zásadně je tu předjat psychologický problém existencialistického dramatu Camusova, ovšem s tím rozdílem, že Lillo zřetelně odsuzuje obojí motivaci zločinu a klade jako výstražný příklad nejen chtivost matčinu, ale i beznadějný pesimismus otcův, kdežto francouzský autor XX. století svůj soud neprojevuje, naopak, místy činí dojem, že s negativním postojem k životu se solidarisuje.

Vedle těchto tragicky složitých postav rodičů je mladý Wilmoth celkem jednoduchým typem ušlechtilého mladého muže, kterého pouze nepromyšlený a jen povrchně motivovaný experiment hry s vlastní změněnou fysiognomií a slabou pamětí blízkých uvede do tragické situace.

Vedle těchto klasických postav sujetu má Lillo ještě několik postav dalších. Je tu snoubenka mladého Wilmotha, ušlechtilá *Charlotta*, jejíž věrná láska a šlechetnost jsou kontrastem k temným vírům v duších rodičů. Pak jsou tu celkem bezvýrazné postavy přítele mladého Wilmotha a přítelkyně Charlottiny, konečně *Randal*, starý sloužící, vlastně spíše přítel domu, vychovatel mladého Wilmotha. V tragické situaci na počátku dramatu je starý Wilmoth nucen tohoto věrného sluhu propustiti; Randal odchází a v jeho monologu se tu vyskytuje charakteristický motiv širokých obzorů mořských, který se v daleko významnější funkci objeví v dramatu Camusově.

Randal po rozloučení se zchudlým pánem tu praví:

What, shall I live,
here in this land of freedom, live distinguish'd,
and mark'd the willing slave of some proud subject,
to swell his useless train for broken fragments;
the cold remains of his superfluous board;
i would aspire to something more and better.
Turn thy eyes then to the prolific ocean,
whose spacious bosom opens to thy view:
there deathless honour and unenvied wealth
have often crown'd the brave adventurer's toils.
This is the native uncontested right,
the fair inheritance, of ev'ry Briton
that dares put in his claim.

Rozvoj děje Lillova dramatu má ještě několik charakteristických rysů. Mladý Wilmoth, jak se dovídáme z dialogů, byl vypuzen do ciziny, a sice do Indie (vrací se také v indickém šatu), hospodářským

úpadkem rodiny a matka přímo obviňuje otce, že on byl příčinou tohoto odchodu, ač jinak jeho celkový charakter, jak se jeví v dramatu, nijak neodpovídá tomu, že by starý Wilmoth svými osobními vlastnostmi způsobil rodinnou katastrofu (jako na př. otec u Rostworowského pijáctvím). Rodiče jsou téměř přesvědčeni, že jejich syn už nežije. Mladý Wilmoth právě při návratu do vlasti je téměř zázračně zachráněn z lodní katastrofy, což stupňuje tragiku jeho smrti z rukou rodičů. Po návratu nejprve navštěvuje svou snoubenku a dá se jí poznat, náhodou se pak sejde s Randalem a tehdy přijde na nešťastnou myšlenku, v dramatu ne právě přesvědčivě motivovanou, že se rodičům nedá poznat. Přemluví Randala, který dovede virtuosně napodobovat cizí písmo, aby mu napsal list, jímž jej Charlotta domněle doporučuje rodičům jako svého známého a prosí pro něho o nocleh. Identita zavražděného se projeví, když krátce po činu přichází do domu Wilmothů Charlotta, Randal a přítel zavražděného a sdělí rodičům, kdo byl jejich hostem. V krátké scéně rodiče vznešeně deklamují o svém činu, načež starý Wilmoth probodne svou ženu a usmrtí pak i sám sebe. Nad jejich mrtvolami Randal ještě pronese závěrečnou morální sentenci.

Drama Lillovo bylo po dosti dlouhou dobu populární na anglických scénách, ač jeho krvavý závěr občas vyvolával vzrušení a nespokojenost obecenstva, což se ostatně stávalo i jiným zpracováním této krvavé látky. Vývojově je právem pokládáno vedle staršího „*Barnwella*“ za jeden z prvních příkladů dramatu měšťanského ve světové literatuře a za předchůdce skoro o století mladšího dramatu t. zv. *osudového*, které na ně navazuje i identickou látkou. Cesta od „*Osudné zvědavosti*“ k německému dramatu osudovému jeví se na první pohled velmi jasně a přesvědčivě, v řetězu závislostí chybí však několik článků, což přímou souvislost činí přece jen pochybnou.

Především r. 1780 německý dramatický spisovatel Heinrich Brömel zpracoval Lillovo drama německy a to bylo pak dáváno na německých scénách nejprve pod titulem „*Wilmot und Agnes*“, pak „*Stolz und Verzweiflung*“.

O rok později pak povstalo na týž námět německé drama *Blunt oder der Gast. Ein Schauspiel in einem Akt*, jehož autor prý neznal drama anglické*. Tento autor, Karl Philipp Moritz (1757–93), byl

*) Text dramatu jsem nenašel v československých knihovnách a při dnešních ztížených stycích knihovních se mi nepodařilo získati jej ani ze zahraničí. Mohu se tu proto jen opírati o údaje z literatury, které se, bohužel, rozcházejí. Goedeke na př. (*Grundriss*, V, str. 490) uvádí drama Moritzovo přímo jako zpracování dramatu Lillova, naproti tomu Eugen Kilian ve svém úvodu k vydání Wernerova dramatu *Der vierundzwanzigste Februar* (Leipzig 1924) uvádí na základě Moritzovy předmluvy, že autor *Blunta* podle vlastního ujištění anglické drama neznal.

svým životem i literárními zájmy dobře predisponován pro zpracování právě této látky. Pocházel z nižších společenských vrstev, podobně jako Lillo, a ve svém mládí, které vylíčil v autobiografickém románu „*Anton Reiser*“, poznal velmi pronikavě útrapy bídy. Pessimistická rozvrácenost povahy a romantické sklony nadšeného ctitele „*Utrpení Wertherových*“ zápasila v něm s občanským povoláním a krasovědnými theoriemi profesora theorie umění a starožitností (Altertumskunde). V jeho době klasicismus starého typu zápasil s *lessingovskou dramaturgií*, objevující Shakespeara, a novými proudy německého „*Sturmu a Drangu*“, z nichž později vyrůstal nový klasicismus básníků výmarských; měšťanské látky v dramatu i románě, mezitím zdomácnělé v Anglii, razily si vítězně cestu i do ostatní Evropy. Tedy ono prolínání klasiky a romantiky, které vždy vytvářelo tak úrodnou půdu pro přijetí sujetu o zavražděném synovi, působilo i zde. Moritz, se silnými sklony mystickými, byl kromě toho vášnivým ctitelem duševpytu, vydával zvláštní psychologický časopis a plánoval napsání velkého psychologického díla. Byl také velmi blízký žurnalistice, napsal r. 1784 dílo „*Ideal einer vollkommenen Zeitung*“, v němž uváděl jako důležitou součást ideálního časopisu i historie zločinců. Psychologicky podbarvená kriminalistika byla tedy v bezprostředním okruhu jeho zájmů.

Zbývá se zmíniti ještě o jedné věci, která pro historii dalšího putování sujetu je významu zásadního. Moritz byl totiž velkým literárním ctitelem i osobním přítelem J. W. Goetha, který se zájmem sledoval některé z jeho prací a hostil jej také po delší dobu ve Výmaru. Z popudu Goethova vznikla pak ve Výmaru osudová tragedie Zachariase Wernera, „*Der vierundzwanzigste Februar*“, která je rovněž zpracováním téhož sujetu o synu, zavražděném rodiči. Byla by tedy nasnadě domněnka, že tu jde o přímý řetěz závislostí od Lilla přes Moritze prostřednictvím Goethovým k Wernerovi. Zdá se však, že tomu tak není. Především, jak bylo řečeno, i souvislost mezi Moritzem a Lillem je pochybná. Dále Moritz napsal své drama r. 1781, tedy dřív než se dostal do bližších osobních styků s Goethem, které se nejvíce prohloubily jeho pobytem ve Výmaru v letech 1788–89. Nemůže tu tedy jíti o přímé Goethovo působení na volbu látky, jako tomu je v případě Wernerově. Na druhé straně nemáme dokladu, že by Goethovi nebo Wernerovi bylo známo drama anglické nebo dramatická prvotina Moritzova; naopak víme, že příběh o zavražděném synovi si přečetli v novinách. Drama Wernerovo kromě svého sujetu nejeví také žádné stopy vlivu zpracování Lillova. Zdá se tedy pravděpodobno, že shoda ve volbě sujetu v těchto třech, jinak velmi blízkých případech, vyplynula skutečně jen

z podobné atmosféry kulturní i společenské a byla zprostředkována různými projevy široce rozvětvené putující tradice.

III. Osudný den únorový.
(Der vierundzwanzigste Februar.)

Nejproslulejší dramatické zpracování příšerné lidové látky o zavražděném synovi vzniklo v kulturním prostředí klasické vyrovnanosti životní a literární, které jasnými paprsky své harmonicky vyrovnané osobnosti prozařoval geniální Johann Wolfgang Goethe. Sem, do Goethova Výmaru, dostal se na svých bludných cestách romantický rozervanec, Zacharias Werner. Slavný patriarcha německé poesie ocenil talent roztěkaného básníka, chtěl jej však usměrniti pevnější disciplinou formy, a obsahem, zbaveným romantických prvků nadsmyslných. Vzorem, který měl romantického visionáře převésti do oblasti goetheovské klasiky, látkou, která se podle Goetheova úsudku nejlépe k tomuto experimentu hodila, byl obsah sensační kriminální zprávy novinářské. Tak vzniklo nejznámější dílo Wernerovo, dílo, které dalo vznik novému, po několik desítiletí neobyčejně populárnímu genru t. zv. *osudové tragedie.*

Bylo to na počátku roku 1809, kdy v Goetheově společnosti ve Výmaru za přítomnosti Wernerovy byla čtena sensační novinářská zpráva o nešťastném návratu syna z daleké ciziny, kterého vlastní rodiče nepoznali a ze ziskuchtivosti zavraždili. Goethe sám vyzval Wernera, aby pro jeho výmarské divadlo se pokusil toto théma zpracovat, a doporučil mu zároveň, aby to byl kus krátký, vystupovaly v něm pouze tři osoby a děj aby byl prost všech nábožensko-mystických příměsků. Za osm dní bylo napsáno drama, které autor nazval „Der vierundzwanzigste Februar" a počátkem března r. 1809 bylo předloženo Goetheovi. Velký mistr byl velmi spokojen, autora velmi pochválil, ale na svém divadle dal hru provésti až 24. února r. 1810. Před tím byla hra předvedena na soukromém představení Mme de Staël na jejím zámečku v Coppetu u Ženevy; autor sám hrál otce, Schlegel vrátivšího se syna, mezi diváky byl i Benj. Constant. Je zajímavo, že francouzští přátelé Wernerovi si vyžádali v textu některé změny, které oslabovaly „*osudovou*" motivaci tragedie ve prospěch motivací realističtějších, jako byla chudoba rodičů a podnícení alkoholem otce před provedením zločinu. Když autor tyto změny před provedením výmarským dal k schválení vlastnímu iniciátoru dramatu, Goethe je neuznal a dal „*Čtyřiadvacátý únor*" provésti v původní formě, v které potom drama žilo i dále na evropských jevištích.

Základním znakem dramatu Wernerova, znakem, který se pak pod jeho vlivem stal společným jmenovatelem celé řady dramat dalších, je jeho osudovost. Znak tento povstal kombinací či synthesou mysticko-náboženského založení autorova s klasickými prvky antické tragedie, k nimž jej vedl jeho velký rádce.

Vlastní hybnou silou děje je tu neúprosný, s železnou, lidskými silami nepřekonatelnou logikou působící osud, jehož tajemné síly se daly do pohybu kletbou, která byla následkem nesmířeného provinění. Tajemné síly osudové jsou tu vázány na určité momenty vnější, souvisící s proviněním a stávající se vodičem, jakýmsi hromosvodem neúprosné odplaty; jsou to jednak předměty, které byly nástrojem zlého činu, jednak osudné datum, „*dies fatalis*", kdy čin byl proveden.

V dramatu Wernerově touto osudnou událostí, která je vlastní příčinou všeho ostatního, je smrt otce, resp. děda hlavních hrdinů. *Kunz Kuruth*, syn sedláka a majitele hostince se ožení proti vůli svého otce. Prudký spor o to vznikne mezi nimi právě ve chvíli, kdy syn brousí kosu; v rozčilení nad otcovými výčitkami Kunz mrští po otci nožem, kterého při broušení používá, netrefí sice, ale otce v té chvíli raní mrtvice a on umírá se slovy kletby synovi na rtech; stane se to v den dvacátého čtvrtého února. *Kosa, nůž a osudné datum* stávají se tak nositeli kletby. Taková je první část exposice dramatu. Ve chvíli, kdy drama počíná, visí na scéně oba zlověstné předměty a kalendář s osudným datem.

Všechno ostatní jsou již jen důsledky, vyvolané působením těchto rozpoutaných sil osudových. Tak již odchod synův do ciziny. Syn Kunzův, Kurt, jako malý chlapec při hře bezděky podřeže krk své malé sestřičce; stane se to v den čtyřiadvacátého února osudným nožem. Otec ho prokleje, syn potom uteče do ciziny a rodičům přijde zpráva, že zahynul ve vírech francouzské revoluce. Rodiče pak zchudnou a právě v předvečer osudného data se dovědí, že mají býti nazítří exekučně vystěhováni a uvězněni pro dluhy. Tu přichází do jejich opuštěného domu neznámý, zřejmě bohatý cizinec a těsně po odbití půlnoci, tedy v prvních minutách osudného dne, jej otec zavraždí osudným nožem, který tak dovrší serii tří zločinů. Celý dialog od počátku dramatu stálými bezděčnými narážkami připomíná osudovou moc předmětů i data a připravuje tak na katastrofu. Nůž i kosa padají se stěny, z bible vypadne list s datem úmrtí Kunzova otce, jeho žena zpívá píseň, kterou si Kunz prozpěvoval osudného dne při broušení kosy, a staroskotskou baladu o vraždě otce synem.

Tak kletba, lpící na rodu a vtělená do osudových objektů, je tu

hlavní, a vlastně jedinou příčinou tragedie, k níž musí dojít, i kdyby ostatní okolnosti byly jiné. Chudoba a žádost peněz u rodičů, která v lidovém podání i většině ostatních zpracování je vlastním motivem zločinu, je tu jen jedním z projevů působení kletby, což je zřejmě naznačeno spojením exekuce s osudným datem. Jen aby vraždu uvedl v soulad s charakterem Kunzovým, kterého předtím líčil jako člověka čestného a poctivého, zdůrazňuje autor, že před svým činem silně pije a z různých narážek se domnívá, že neznámý cizinec je sám zločinec, jehož násilné odstranění není v rozporu se zákony. Jak již bylo řečeno, francouzské publikum v Coppetu si vyžádalo rozvedení a zdůraznění právě těchto motivu, což podstatně změnilo celý charakter dramatu. Když Werner později konvertoval ke katolictví, nezavrhl své kruté drama, nýbrž v připojeném veršovaném prologu se snažil vysvětliti jeho pohanskou osudovost jako trest Boží za spáchané provinění.

Působivou dekorací pro zvýšení dojmu hrůzy z ponurého děje je časové i místní umístění dramatu. Obojí je velmi přesné. Werner lokalisuje svůj děj v osamělém horském hostinci *Schwarrbachu* v průsmyku *Gemmi* ve švýcarských Alpách, který znal ze svých cest. Osamělost a divokost scenerie je ještě zvýšena motivem zuřící zimní bouře a sněhových lavin. Také časové umístění je přesné; různými daty a číselnými údaji autor určuje dobu, kdy se jeho příběh odehrává, jako celkem shodnou s dobou vzniku dramatu. Zajímavý je tu jinak zcela vedlejší motiv francouzské revoluce, která je ve vypravování Kurtově výslovně srovnávána s ničivou alpskou bouří. Obojí, čas i místo, má tu ovšem význam čistě dekorační. Témuž účelu by zcela dobřa sloužila kterákoli divoká horská krajina a kterákoli doba, i bez francouzské revoluce.

Středem děje je podrobně rozvedená scéna přípravy k vraždě; zvláštního efektu se Werner snaží dosíci rozdělením scény na dvě části, z nichž jedna představuje světničku, v níž Kurt uléhá k spaní a v řadě monologů projevuje svou lásku k rodičům a těší se na radostné překvapení, které jim ráno připraví, zatím co v druhé polovici jeviště pozvolna uzrává odhodlání k vraždě. Má tím býti vyvolán působivý kontrast. Proti širokému rozvedení scény zločinu je neobyčejně stručně, takřka lakonicky vyřízena scéna rozpoznání tragického omylu, která ovšem vyznívá smířlivě. Odpuštění synovo před smrtí a rozhodnutí otcovo, že sám se vydá v ruce spravedlnosti, ukazuje, že působení kletby bylo tímto posledním zločinem dovršeno a její nešťastní nositelé mají otevřenu cestu k pokání a očištění.

IV. Ach, poslechněte, křesťané ....

Současně s těmito zpracováními v oblasti literatury vyšší pohyboval se však vzrušující sujet o zavražděném synovi i v nižších vrstvách literatury lidové. Jako lidovou, romanticky zabarvenou baladu jej zaznamenává známá sbírka „*starých písní německých*“, kterou vydali L. A. v. Arnim a Clemens Brentano p. t. *Des Knaben Wunderhorn.* Ve druhém svazku této sbírky, vydaném r. 1808, tedy o rok dříve, než vzniklo dramatické zpracování Wernerovo, čteme tu báseň, nazvanou *Die Mordwirtin,* tohoto znění:

Es waren drei Soldaten-Söhn,
sie haben Lust im(!) Krieg zu gehn,
wohl ins Soldaten Leben.
Sie bleiben aus eine kleine Weil,
sie machen sich Geld und Brot dabei,
auch ungrische Dukaten.

Sie haben sich ganz kurz bedacht,
und haben sich wieder nach Haus gemacht,
Frau Wirthin sprang entgegen:
„Frau Wirthin hat sie die Gewalt,
ein'n Reiter über Nacht zu behalten
dazu und auch gastiren?“

Warum werd ich die Gewalt nicht hab'n,
einen Reiter über Nacht zu behalten,
dazu und auch gastiren?
Der Reiter setzt sich oben an den Tisch,
sie mag mir auftragen was sie will,
ich kanns ja wohl bezahlen.

Sie trägt ihm auf gebackne Fisch,
und einen Schweinebraten,
und als es war, als da man schlief:
Ach Mann ich kann nicht schlafen!
Sie macht das Pfännchen mit Fette heiss,
und schütt's dem Reiter in Hals hinein.

Kriegt ihn an seiner schneeweissen Hand
und schleift ihn in Keller in kühlen Sand:
da kannst du liegen
bis morgen Mittag verschwiegen;
des Morgens als sein Kamerad kam:
Wo ist der Reiter?

„Der Reiter und(!) der ist weiter,
der Reiter der kann weiter sein,“
Er kann in eurem Hause sein.

Hat sie den(!) Reiter was Leids gethan,
so hat sie's ihrem lieben Sohn gethan,
der aus dem Krieg ist kommen.

* * *

Sie hat sich in den Brunnen gesprengt,
er hat sich in die(!) Scheuer gehängt,
müssen an einem Tag drei sterben.

Pod záhlavím písně je poznámka „*mündlich*“, což znamená, že sběratelé ji zaznamenali přímo od zpěváka. I kdybychom neměli pro srovnání po ruce řadu rozmanitých versí jiných, snadno bychom poznali, že jde o text silně deformovaný nedokonalou pamětí zpěvákovou, pravděpodobně i o kontaminaci dvou písní různých.

Ovšem právě nepřesnosti, stejně jako umělejší veršová i strofická forma písně, pokud ji nepřičteme na vrub úpravy sběratelů, ukazují k starším obdobím lidového tvoření, než jsou pozdější písně jarmareční, opírající se o kramářské tisky a podložené hotovými melodiemi písní jiných, hlavně poutních písní nábožných.

V takovéto formě se píseň šířila v minulém století a přetrvala, zdá se, až do století našeho v různých zemích, zvláště také v zemích českých. Mezi českými písněmi kramářskými, tištěnými ještě švabachem, máme dochována čtyři různá vydání identického znění písně, které zní:

Novina jistá a pravdivá

o jednom vojáku, kterýž přijeda z vojny k otci svému mlináři(!) blíž Znojima, kterýžto mlinář velmi žádostivý peněz, neznajíce syna svého, noclech(!) jemu dal a v noci jej zamordoval.

Jako: Barboro Pannenko svatá, etc.

Ach poslechněte Křestiane(!), věcy divné neslýchané,
co se v pravdě jistě stalo, lidem k podivu nemálo.

V Moravě blíže Znojíma, stala se tam věc divná,
jsouc na řece mlinář jeden, syna svého na vojně měl.

Přez dvacet let vojákem byl, niněJší rok se navrátil,
právě Vánoční pondělí, když starý v kostele byli.

Když jest přijížděl ke mlejnu, sestra vyšla proti němu,
poznala hned bratra svého, a s radostí vítala ho.

On se ptal sestry v tu chvíly(!), kdeby otec s matkou byli,
sestra mu odpověděla, že šli oba do kostela.

On k ní řek počkej když přijdou, takyli pak mne znát budou,
já se k nim nebudu známit, ty jim nemusyš(!) povědít.

Když pak oni šli z kostela, tu vijde(!) proti nim dcera,
řka jest tu voják nějaký, žádá tu přes noc zustati.

Oni když ho uhlídali, že byl syn jejich neznali
a on jich žádal v tu chvíli, aby mu do rána přáli

I s koněm odpočinouti, dal jim své věci skovati(!),
co měl na stříbře na zlatě, řkouce toto mi skovejte.

Byli dva stříbrné pasy dukátů třicet dva kusy,
matka to vzala od něho, však neznala syna svého.

Otec s matkou jak jsou lehli, raddu(!) mezy sebou mněli(!),
o to co od něho vzali, aby ho zamordovali.

Voják palaš a pistole, nechal to v nocy na stole,
myslil jak sem(!) u svých lidy(!), z toho se mi nic neztratí.

Když on byl v prvním usnutí, otec ďábelským vnuknutí (!)
z komory do sednice šel, tam palaš na stole našel.

Vytách(!) ho a jde k synovy(!), ťal ho nevážně do hlavy,
pak mu nožem krk podřezal, syna svého zamordoval.

S matkou ho ze šatu slékli(!), za nohy ze mlejna vlekli,
až k řece tam ho hodili, tak ho života zbavili.

Na ráno když dcera vstála(!), bratra ležet neviděla,
tu kde mu byla ustlala, k matce šla a povídala.

Matko, kde se ten voják děl, nejní(!) ho tu kde jest ležel,
pistole, palaš tu leží, daleko býti nemusý(!).

Matka jí na to odpoví, on snad někde venku chodí,
co pak se, kurvo, na něj ptáš, ty snad s nim ňákou známost máš.

Matičko, já se vám přiznám, a upřímně vám povídám:
to jest můj bratr rozmilý, jehož sme vidět žádali.

Jak to matka uslyšela, ach běda, běda křičela,
do mlína k mužovi běží, pláče a rukama lomí.

Běda mně i tobě, muži, tenkrát nám běží o duši,
to byl náš syn, jaks ho zabyl(!), hledejme ho, kdes ho hodil.

Tu oba k řece běželi, syna ve vodě hledali,
půl míle ode mlejna byl, pod jedným mostem se stavil.

Matka jak ho uhlídala, hákem ho dosahovala,
padla do řeky hluboce, neviděl ji žadnej více.

Otec strachem a žálosti(!) nevěděl jsy(!) jak pomocti(!),
vzal podvazek, zauffal sobě a oběsyl se v té době.

Do devátého dne vysel(!), devátej den kat k němu šel,
uřizlho(!) a dal na káru, mrtvému dělal popravu.

Nohy ruce kolem lámal, pak to tělo na kolo dal,
a z rejčem zrejpnutou hlavu na špíc dal tak mněl(!) popravu.

Syna z vody ven vytáhli, a jak sluší pochovali,
kdokoliv na funuse byl, za jeho duši se modlil.

Vemte sobě příklad nyní, z toho Křestiane(!) rozmilí,
k čemuž lakomství přivádí, mnohé do pekla zavádí.

Nechtějte łakomi(!) býti, lichvy od chudýho bráti,
cyzých peněz nežádejte, tak jistě pekla ujdete.

Od něhož Kryste Ježíši, rač chrániti každou duši,
uděl nám tvou svatou milost, přiveď nás k sobě na věčnost.

Tato píseň nebyla rozšířena jen v zemích českých. Při příležitosti provozování Rostworowského „*Niespodzianki*“ zaznamenal r. 1930 polský autor Stanisław Wasylewski podobnou píseň polskou, kterou sám slyšel zpívat na pouti v Čenstochové.*) Ve svém článku cituje autor jen několik slok úplných, jinak podává stručný obsah písně. Avšak i na základě těchto neúplných údajů můžeme konstatovati jednak shodu, jednak charakteristické odchylky verse české a polské. Tak citované první dvě sloky se místy doslovně, místy volně shodují s versí českou. Znějí:

Posłuchajcie chrześcijanie
Jakie smutne to śpiewanie
Co się dziś na świecie dzieje
Ogromna chytrość szaleje.

W miasteczku zwanem Kryłowie
Żyla tam pewna rodzina
Żyli z pracy rąk oboje
I mieli jednego syna.

Z údajů o obsahu slok následujících vidíme, že v polské písni, v této versi zřejmě mladšího data, syn se nevrací z vojny, nýbrž z Ameriky, odkud posílal rodičům dolary. Zato se plně shoduje doba jeho pobytu v cizině, totiž dvacet let. Další citovaná sloka se neshoduje, ale kulhající rýmy nasvědčují tomu, že zde spolupůsobila nedokonalá paměť nebo vlastní dotvořování zpěvákovo:

Wytrwało kilka tygodni
Syn jej do domu powrócił
A że zaraz śmiercią padnie
Tego wcale nie przeczuwał.

Jako v české versi vracející se syn potká nejprve svou sestru, avšak nepozná se s ní, protože o její existenci neměl tušení. Rodiče nejsou v kostele, nýbrž na jarmarku, což je změna při zpěvu v poutním místě pochopitelná, protože bezbožnými vrahy tu nemohou býti lidé zřejmě

*) St. Wasylewski, „*Niespodzianka*“ *na odpuście*. Kurjer Poznański, 6. IX. 1930, nr. 410.

zbožní. Syn s rodiči nemluví, nýbrž usne před jejich příchodem. Zatc sloka, v níž dcera oznamuje rodičům nečekanou návštěvu, shoduje se do značných podrobností.

Ta gdy ujrzała jadących
I wybiegła na podworze
Mówi: Mamo u nas w domu
Śpi tu jakiś pan z podróży.

Další znění se podstatně liší. V polské versi se otec vraždy neúčastní i dokonce o ní ani neví. Celá tíha zločinu spočívá na matce, která dokonce syna ve chvíli vraždy poznává, ale přesto z touhy po dolarech svůj čin dokonává. Podle toho liší se pak i citované sloky závěrečné:

A gdy ojciec się dowiedział
Biegnie witać syna swego
Wchodzi patrzy z przerażeniem
Widzi syna zabitego.

Ojcu serce pękło z żalu
Trupem pada obok syna
Matka smutek ten widziała
Życie sobie odebrała.

Jarmareční forma této písně se zachovala také v Německu.*) Kromě toho se tento příběh vázal jako místní tradice k několika starým hostincům v Německu, Švýcarsku a Polsku, zvláště k hospodě „*Zum goldenen Siebe*" v *Lipsku* (zaznamenáno v *Leipziger Annalen* 1818), hostinci „*Zur Stadt Jerusalem*" v *Gdańsku*, k jednomu kraji ve švýcarském *Engadinu* a j.**)

Z této lidové tradice pronikal sensační kriminální příběh do rychle se rozvíjející žurnalistiky a sloužil tu k zpestření obsahu novin i k vyplňování mezer v t. zv. *okurkové sezóně*. Nejprve patrně byl uveřejňován a přijímán jako zpráva o skutečné události, postupem doby se mu však přestávalo věřit a stal se typickou *novinářskou kachnou*. Jako *skutečný příběh* nalezl jej v novinách, jak již bylo řečeno, na počátku století Goethe se Zach. Wernerem, jako „*kachnu*" jej uprostřed století zaznamenává Jan Neruda, který ve feuilletonu, nazvaném „*Důležitá otázka*" z r. 1880***), obsahujícím causerii na thema t. zv. *okurkové sezóny*

*) Podle Rauerse (op. cit., srv. níže) byla uveřejněna ve sbírce: R. A. Stemmle, *Ihr lieben Leute, höret zu.* Berlin 1938.

**) Tyto údaje čerpám z knihy Fr. Rauers, *Kulturgeschichte der Gaststätte*, Berlin 1942, kde jsou uvedeny ještě tyto práce, zaznamenávající tradici tohoto příběhu: B. Hesslein, *Chronik berühmter Gebäude, Schlösser und Ruinen, romantische Geschichten der Vorzeit*, Berlin; J. C. Heer, *In Streifzüge im Engadin*, Frauenfeld 1900; Erck-Böhme, *Liederbuch*, Leipzig 1894; Heinrich Carstens, Lunde v *Die Heimat*, Jg. XIV.

***) Srv. Jan Neruda, Drobné klepy, I. (Sebr. spisy, díl I. V Praze 1892, str. 292

píše: „Je pravda, my (sc. novináři) jsme chytři. My máme jistou svou zásobičku, která nám vypomůže konečně rok co rok, vždycky, když už je nejhůř... Máme toho „ztraceného syna“, který byl po mnohá léta v cizině, pak se vrátil, rodiče své o nocleh prosil a jemuž nepoznanému vlastní matka (následujícího roku pak otec) z peněžité lakoty v noci krk podřezala.“

Ráz polobeletristický, požurnalistický má i vypravování našeho příběhu v rámci velkého sensačního románu historického Josefa Svátka „*Paměti katovské rodiny Mydlářu a Praze*“ (1886–90, čtyři díly). Autor, veleplodný pražský žurnalista a skladatel sensačních románů historických, otiskovaných převážně v příloze denního listu, pokusil se tu podle vzoru domnělých pamětí pařížského kata *Sansona* a různých *Pitavalů* spojiti v jednom díle rozmanité kriminální příběhy české minulosti. Zaznamenává tu především události historické, jako popravu českých pánů po nezdařené revoluci r. 1621 (analogie k Sansonovu líčení revoluce francouzské), ale i prosté příběhy kriminální, zachované v soudních aktech nebo lidové tradici. Svému vypravování se snaží dáti ráz co největší autentičnosti; zdůrazňuje to již forma pamětí přímého účastníka těchto „*lidských dokumentu*“ aspoň v jejich krvavém závěru, t. j. *kata*, což je ještě podepřeno přesností a podrobností všech vnějších údajů.

Do čtvrtého dílu svého seriálu vložil Svátek také příběh, jak „*rodiče zavraždili syna*“, který celkem přesně, jen s některými obměnami reprodukuje naši látku. Je položen na sklonek války třicetileté, do období, kdy české země byly drancovány vojsky švédskými, a lokalisován v obci *Černolicích* u Zbraslavě, poblíž Prahy. Příběh je líčen podrobně, až rozvlekle, se zvláštním zdůrazňováním všech drastických podrobností. Syn je vojákem, jako v české písni kramářské, hlavní vražednicí je matka, jejíž „černý“ charakter je vylíčen se všemi efekty sensační žurnalistiky. Je líčena jako žena zlá, plná nenávisti a lakoty již před katastrofou, což je pak zdůrazněno podrobnostmi jejího chování při výkonu vraždy, zvláště tím, jak se opětovně vrací od mrtvoly zavražděného, aby se dětinsky kochala jeho zlaťáky, jejím spokojeným spánkem po vykonání zločinu, necitelností i po poznání omylu atd. Naproti tomu otec je líčen jako celkem sympatický ubohý slaboch, který s hrůzou a výčitkami svědomí asistuje zločinu své ženy. Dcera tu má podobnou funkci jako v písni, jenomže v románu nežije s rodiči, nýbrž je provdána v blízkých Všenorech; bratr se u ní zastaví před návštěvou rodičů a ona pak k nim druhý den přijde a odhalí tragický omyl. Když pochopí, co se stalo, jde sama udat své rodiče k rychtáři, načež se zhroutí a v něko-

lika dnech zemře. Rodiče spáchají sebevraždu, avšak opačně, než je tomu v písni: otec skočí do studny, matka se oběsí. Tělo zavražděného na rozdíl od písně není hozeno do řeky, nýbrž zahrabáno na zahradě, což je ovšem nutné vzhledem k poloze místa, kde je děj lokalisován, velmi vzdáleného od řeky. Katovský epilog tu pochopitelně je, ale poněkud méně drastický, než v písni; kat neprovádí na mrtvolách dodatečně popravu, nýbrž je pouze pochová pod šibenicí.

Časové i místní umístění příběhu, stejně jako mnohé dějové podrobnosti, zvláště způsob smrti hlavních účastníků tragedie jasně ukazuje, že Svátek tu rozváděl zprávu z Teatrum Europaeum, která mu jako historikovi, bádajícímu v pramenech, mohla být zcela dobře známa. Kromě toho znal asi i kramářskou píseň. Naznačuje to ostatně sám, když píše, že tato událost „nejen v Čechách, ale i v sousedních zemích velký hluk způsobila, takže o ní i letáky byly tištěny a kronikáři ji jako něco neobyčejného do svých letopisův zaznamenávali."

V. Překvapení.
(Niespodzianka.)

Po dlouhou dobu, snad po víc než sto let, odpočívala příšerná látka osudového dramatu v příšeří nižších vrstev literárních a její tragika se ve vyšších vrstvách čtenářských a intelektuálních, pokud tam někdy pronikla, měnila v bezděčnou komiku. Již nikdo ze vzdělanců netrnul nad hrůzou strašného zločinu a jeho odpykání, spíše se usmíval divoké představivosti lidového zpěváka nebo sensacechtivého novináře.

Pak ovšem počala látka mizet i z těchto nižších poloh literárních i z historických vzpomínek. Osudové drama únorové četli už jen germanisté v seminářích, staré písně kramářské postupně hynuly a novináři si našli nové sensace, kterými ubíjeli okurkovou sezónu. A tak se na zavražděného vojáka či Amerikána pomalu zapomnělo. To ovšem byl příznivý moment pro novou aktualisaci. Látka se mohla nyní znovu objeviti jako něco nového, zbavena příchuti komičnosti, kterou v ní vypěstovala dlouhá mechanisace literárního podání.

Stalo se tak r. 1929, kdy v Krakově byl po prvé hrán kus nejvýznamnějšího soudobého polského dramatika, K. H. Rostworowského, nazvaný „*Niespodzianka*" – Překvapení. *Premiéra byla právě 23. února*, tedy v předvečer osudového dne tragedie Wernerovy.

Překvapením bylo toto představení nejen svým námětem, ale také tím, že známý autor se tu přihlásil s dílem, které svým pojetím i zpracováním se velmi odchylovalo od celé jeho tvorby předcházející; drsný naturalismus syrové skutečnosti a přízemní prostředí vulgárního zločinu

silně kontrastovalo s ostatním dílem Rostworowského, hledajícím látky v dávné minulosti, v postavách *Jidáše* a *Caliguly*, a zachycujícím skutečnost v symbolické stylisaci.

Avšak náhlé znovuvzkříšení staré látky dramatu osudového právě u Rostworowského nebylo něčím zcela nelogickým. Dílo tohoto dramatika vyrůstalo ještě v ovzduší „*Mladé Polsky*“, jejíž největší dramatik a takřka ideový prorok, Stanisław Wyspiański, právě ve svých prvních dílech oživil motiv osudovosti v tragedii, nikoli ovšem v duchu zastaralé německé romantiky hrůzy, nýbrž v podobě „*fata*“ tragedie antické. Tuto myšlenku antického fatalismu uplatňoval nejprve v látkách starořeckých, pak ji však přenesl i do námětů polských (*Klątwa, Sędziowie*).

I pro Rostworowského základem tragedie byl boj lidské vůle proti skutečnosti, která člověku vnucuje své zákony. Jeho fatalismus však nevycházel z jakýchsi tajemných, irracionálních zákonů, nepostižitelných lidským rozumem, nýbrž z životních podmínek, které se lidský rozum snaží ovládnouti a překonati. Odtud také vyplývá Rostworowského zvláštní pojetí klasického motivu staré osudové tragedie, kterou neznal a zdá se, že jen čirou náhodou se setkal s její tradiční látkou.

Ve veršovaném prologu, adresovaném obecenstvu, autor ujišťuje, že drama, které předvádí, složil *sám život*. Nechce, aby divák vzpomínal na ves, či na město, nýbrž aby se přenesl „*v tajemnou hloubi člověka*“, která na sebe bere různý šat, ale zůstává „*člověkem z krve a kostí*“. Tento prolog dostatečně svědčí o tom, že Rostworowski měl na mysli nikoliv individuální tragedii místně i časově determinovaného individua, nýbrž problém všelidský, platný vždy a všude.

Přesto jeho místní a zejména časové včlenění dramatu je víc než přesné, daleko přesnější, než jiných zpracování téže látky. Rostworowski neumisťuje svou krvavou historii kamsi mimo čas a prostor, ani do prostředí, které by jen přibližně, za účelem spíše dekorativním, naznačovalo dějiště, jako Wernerovo *Švýcarsko*, které by mohlo ležet v kterékoliv horské krajině, nebo Camusova *Morava*, která jen velmi mlhavě naznačuje jakousi středoevropskou krajinu, jak si ji autor představuje. Přesnou methodou literárního realismu a naturalismu autor v scénických poznámkách, způsobu života i dialektu jasně a nedvojsmyslně naznačuje, že líčí skutečnou současnou ves polskou. Ještě přesnější je včlenění časové. Svědčí o tom na př. to, že ve scéně, jednající v krčmě, výslovně předpisuje na stěně kolorovaný obraz *maršálka Piłsudského*; obraz Piłsudského jako nezbytná rekvisita veřejného lokálu (jinou funkci než charakterisační tento detail nemá, obraz nemá

nejmenší souvislosti s dějem, ani se o něm nemluví), může se vyskytovat až od r. 1926, kdy se Piłsudski stal faktickou hlavou státu; protože drama vzniklo r. 1928 a autor jistě neměl na mysli jakousi dobu ve vzdálenější budoucnosti, můžeme drama časově umístiti nejvýše v rámci jednoho pětiletí.

Tomuto datování přesně odpovídají i jiné autorovy údaje. Rostworowski již v seznamu osob přesně uvádí věk svých postav a stejně přesně včleňuje i jiné události jejich života. Tak sedlákův syn Antek je 28 let stár a do Ameriky odešel, když mu bylo 12 let. Počítáme-li přibližně zpět od r. 1929, vyjde nám, že se narodil asi r. 1901 a do Ameriky odešel těsně před první válkou. Kdybychom datum posunuli dále do budoucnosti, narazili bychom buď na období válečné, kdy odjet nemohl, nebo bychom se přesunuli značně do budoucnosti za rok vzniku dramatu; kdybychom chtěli posunout drama dále do minulosti, zase by vadil buď obraz Piłsudského, který absolutně nemohl viset na stěně před válkou, nebo čtyři léta válečná, v kterých nebylo možno, aby syn posílal rodičům z Ameriky finanční podporu, o které se výslovně mluví. Stejně tomu odpovídají i údaje o druhém synovi, kterému je 23 let a studuje asi v druhém nebo třetím roce na universitě, při čemž poslední dvě léta značně ztížila jeho postavení materiální. Opět, počítáme-li od r. 1929, vyjde nám, že na studie šel brzy po skončení války a stížení jeho situace materiální mohlo býti způsobeno, kromě toho, že bratr přestal posílat podpory, i náhlou hospodářskou krisí, která počala Evropu zachvacovat kolem r. 1928.

To vše zcela nedvojsmyslně ukazuje, že tu nejde o všeobecné sociální drama bídy, nýbrž konkretně o drama hospodářské krise před druhou světovou válkou, speciálně pak o sociální tragedii, kterou právě v rámci této krise prožívala polská vesnice. Začlenění dramatu do sociálně-hospodářského vývoje doby není tu tedy věcí literárně-sociologické dedukce, nýbrž přímo úmyslem autorovým. Motiv sociální bídy a úpadku dříve zámožného hospodářství je také jednou z hlavních složek dějových, vlastní příčinou katastrofy. Rostworowski naprosto neoperuje irracionální fatalitou, není tu osudných předmětů ani fatálních dat, neodčiněných provinění ani dávných kleteb. Jedinou příčinou je tu nejdrastičtějšími scénickými prostředky vylíčená lidská bída, vytvářející situaci a formující charaktery, které logicky vyúsťují v strašný zločin. To je ona skutečnost, tížící na lidských osudech, časově i místně přesně determinovaná.

Nad tímto momentem časovým je však ještě moment nadčasový, obecně a věčně lidský. Je to tragedie citu mateřského. Zde je také nej-

důležitější rys, jímž se tragedie Rostworowského liší od všech ostatních zpracování téhož thematu. V motivu matky, vraždící byť i nevědomky vlastního syna, je něco odpuzujícího, přímo nelidského; všechny tyto matky jsou hrozné, otřásající, ale nejsou vpravdě tragické; stávají se jakýmisi netvory, naprosto vyšinutými ze své přirozené i společenské funkce. Jestliže freudismus uvedl do módy vzájemně se vraždící otce a syny jako důsledek přirozených podvědomých pudů, matka, vraždící syna, zůstávala i v tomto pojetí absurdností.

Největším kladem „Překvapení“ je, že autorovi se podařilo právě tento hrozný motiv zlidštiti, že jeho matka přes svůj zločin nepřestává býti matkou. Rostworowski toho dosáhl tím, že do tradičního děje vložil nový motiv, novou postavu. Je to druhý syn nešťastných rodičů, kterého dali na studie, aby mu pojistili životní vzestup, a jehož životní dráha, slibně započatá, se nyní hroutí do beznaděje naprostého nedostatku finančních prostředků. Je to vášnivá, nekritická, před ničím necouvající láska k tomuto druhému mláděti, která cele ovládá matku, zatvrzuje ji proti společnosti i Bohu, činí z ní zlodějku a nakonec i chladnou, zdánlivě bezcitnou vražednici. Prudký kontrast jejího vzdorného chladu po strašném činu, kdy jí je naprosto lhostejný nejen vlastní osud v rukou světské spravedlnosti, ale, jí, věřící venkovance, i posmrtné peklo, jen když synovi pojistí prostředky na dvě léta studií, s náhlým propuknutím ne hrůzy, ani strachu nebo výčitek svědomí, nýbrž mateřské něhy k zavražděnému, když se doví, že byl jejím synem, je vyvrcholením této mateřské tragedie.

Proti této žulově tvrdé, vášnivé a silné ženě je otec bezmocným slabochem, lidskou ruinou, utápějící v kořalce svou neschopnost, zápasiti s těžkým osudem. Dcera Zoška je třináctiletá, ještě skoro dítě, a má funkci bezděčného, zpola nechápavého svědka strašných událostí. Mladší syn je člověkem, který již pronikl do vyšší sféry společenské i kulturní a hluboce trpí rozporem mezi svým novým ethickým pojímáním života a prostředím, z něhož vyšel a do něhož v důsledku bídy znovu upadá; zápasí v něm touha po společenském vzestupu s osobní hrdostí, láska k rodičům s odporem k prostředkům, kterými se mu snaží pomoci. Zvláštní scénou v krčmě dostává se do děje ještě několik episodických figur krčmáře a popíjejících vesnických chasníků, kteří tu representují společnost s její škodolibou bezcitností k lidské bídě, závistí nad náhlým štěstím bližního a egoistickým uspokojením, když toto náhlé štěstí se neočekávaně rozplyne.

V rozvíjení akce Rostworowski velmi podrobně a drasticky podtrhuje nejhroznější momenty děje, jako scénu vraždy, zvláště pak motiv

poznání tragického omylu, který rozvádí dokonce ve dvou variacích, když nejprve se o identitě zavražděného dovídá otec v krčmě a pak zvlášť matka. Tvrdý a drsný dialog, bez příkras a tajemných náznaků, je v souladu s charakterem osob a děje. Vrátivší se syn v dramatu vůbec nepromluví, je předveden jen jak únavou spí v selské světnici a pak jak zavražděn leží pod postelí.

VI. Nedorozumění. (Le Malentendu.)

R. 1944 v pařížském „*Théâtre des Mathurins*“ byla po prvé provozována tříaktová hra „*Le Malentendu*“ (nedorozumění), jejímž autorem je Albert Camus, jeden z representativních spisovatelů evropského západu, naplněného ještě únavou po velkých dějinných převratech, jež otřásaly světem v letech bezprostředně předcházejících, desilusionismem a touhou po úniku před skutečností osvobozujícím, apatickým spánkem nebo útěkem kamsi do vzdálených krajů, kde horké paprsky sluneční poskytují krásu i možnost plného rozvití života, ale i zapomenutí, osvobození od problémů, drásajících nitro. Literárně-filosofický směr, který se zrodil z této nálady, či psychosy, byl nazván *existencialismem* a Camus bývá pokládán, ať již právem či neprávem, za jednoho z jeho nejvýraznějších representantů.

Ať již rozdíly, vyvolané více než stoletým vývojem evropského myšlení a uměleckého tvoření i individualitami tvůrců, které odlišují literární problémy *existencionalismu* od starých, dávno zapomenutých „*osudových tragedií*“ jsou sebe větší, jedno je tu společné: hluboký spodní tón životního pesimismu, prýštící z přesvědčení o lidské bezmocnosti vůči jakýmsi tajemným silám, řídícím lidské osudy, a vyvolávající jednou pověrečnou víru v osudovost dní i předmětů a v neodčinitelnost dávných vin, třeba i bezděčných, po druhé filosofii absurdnosti života.

Je proto příznačnou shodou, jestliže v této atmosféře znovu ožívá ponurá látka o nevědomky zavražděném synovi, ovšem ve formě i pojetí, vyjadřujících nové sociální skutečnosti, jichž má býti symptomem a symbolem.

Skutečně také látkově drama Camusovo není ničím jiným, než novým zpracováním látky měšťanské tragedie Lillovy, osudového dramatu Wernerova, hrůzostrašné jarmareční balady, populární novinářské kachny, „*Překvapení*“ K. H. Rostworowského.

Jestliže však je zde naprosto nepopiratelná shoda látková, rozdíly v aktualisaci celku i jeho jednotlivých motivů jsou tak podstatné, zá-

roveň ovšem v tak úzkém protikladném vztahu k motivům původním, že nemůže jíti o běžný literární vliv nebo ohlas, nýbrž o samostatné dílo nové, záměrně adaptující starou předlohu novým účelům. Z původní látky tu sice skoro všechno je, ale všechno má jiný smysl.

Tak již rozvržení jednajících osob: základní schema účastníků dramatu je u Camuse zachováno s některými charakteristickými změnami. Vypadl především otec, o němž se mluví jako o zemřelém, vůbec není řeči o nějakém bratrovi. Vedle vracejícího se syna zůstává vraždící matka, úplně do popředí se pak dostává sestra, která ve všech ostatních versích hrála úlohu spíše bezděčné, více či méně aktivní statistky, kdežto zde právě na ní spočívá celá tíha nejen akce, ale i problematiky. Zcela nově byla přikomponována manželka zavražděného, stylisovaná v protiklad k sestře; vraždící sestra se jmenuje *Marta*, manželka *Marie*, což má svůj symbolický význam. Mimo vlastní účastníky dramatu je tu jen ještě jedna postava, zcela nová a mající svou zvláštní funkci scénickou i symbolickou; je to mlčelivý sloužící v hotelu.

Z motivace děje naprosto je eliminován moment *sociální bídy* i jejího tlaku na katastrofální vývoj událostí. Mění se tím také zásadně zcela vnější scenerie. Autor nás neuvádí do nějaké bídné chatrče, jako Werner nebo Rostworowski, v níž každý předmět svým způsobem odůvodňuje mravní i psychologickou krisi v duších jejích obyvatelů, nýbrž do dobře zařízeného maloměstského hotelu, svědčícím o dobře situovaných majitelích, což ještě výrazněji vystupuje výslovným zdůrazněním nedostatku některých hotelových zařízení rázu zřejmě luxusního, jako tekoucí vody nebo elektrického vypinače při lůžku v hostinském pokoji; rozhodně nejsou to nedostatky, pro které se vraždí.

Zvláštním způsobem je přetvořen motiv prostředí krajinného, který tu nabývá zcela jiné, daleko důležitější funkce. Není tu ovšem ani památky po oněch přírodních hrůzách, nepřístupných horách, pusté, na několikakilometrovou vzdálenost se táhnoucí pustině, hrozících lavinách atp., které tvoří romanticky stylový rámec strašného zločinu v dramatu Wernerově. Nejsme tu v divokých švýcarských Alpách, nýbrž v malém moravském městečku, uprostřed klidné, blíže neurčené, ale ničím hrůzným ani zvláštním se nevyznačující krajinky. Není tu bouře, deště, ani sněhu, nýbrž normální, spíše uklidňujícím způsobem působící střídání denních dob. „*Le soir commence à entrer dans la pièce*“ – to je jediné, čím autor charakterisuje atmosféru přírody, v níž se má odehráti strašný zločin. Nic zvláštního ani hrozivého nemá pak ani následující vražedná noc, ani jitro, které přinese překvapující vysvětlení.

Avšak právě tato zdůrazněná všednost krajinného prostředí má tu

základní důležitost pro vytvoření psychologického prostředí, z něhož zločin vychází, přestává býti prostou vnější náladovou scenerií a stává se přímo aktivním činitelem v dějové motivaci. Wernerovi chudáci, tlačení sociální tísní, byli by vraždili i v samotě méně romanticky vybavené. Camusovu Martu žene k zločinu právě ta příroda, v které je nucena žíti.

Jiná charakteristická změna je v dialogu, zaměřeném k témuž dramatickému účinu. Osudovost v dramatu Wernerově stále prostupuje rozmluvy jednajících osob. Každou chvíli tu někdo bezděčně řekne nějaké slovo, připomene nějaký předmět, upozorní na nějaký sám o sobě bezvýznamný zjev, zazpívá píseň, která v účastnících vyvolá předtuchu něčeho hrozného, co se neodvratně přibližuje, ale o čem ještě nikdo neví. U Camuse osoby spolu rozmlouvají v náznacích, kterým jejich partner na jevišti nerozumí, ale rozumí jim divák, který zná obě tajemství, cizincovo i obou žen. Cizinec tu naráží na svůj neprojevený rodinný vztah k matce a sestře, ty opět na zločin, který připravují. Jednotlivé věty nabývají tak zároveň několikerého významu, a to někdy i takové, v nichž mluvící neskrývá vědomě jinotaj. Když na př. cizinec několikrát sám pro sebe vysloví větu: „*To v tomhle pokoji se všechno rozhodne*“ – myslí tím odhalení svého původu a shledání s nejbližšími příbuznými, divák naopak slyší neuvědomělý náznak připravované vraždy.

Celá hrůza děje je u Camuse záměrně přenesena z efektů vnějších a situačních do nitra jednajících osob a tím ovšem neobyčejně vystupňována. I provedení vraždy je zbaveno drastických momentů. Není tu sekyry ani nože, nýbrž oběť je nejprve uspána čajem, podaným v nejzdvořilejší společenské formě, pak odnesena k řece a hozena do vody. Všechno se děje v atmosféře ledového klidu a takměř lhostejnosti, zvyk a chladná vypočítavost nahrazují tu nervositu a náhlou duševní vyšinutost tragedií starších. Sedlák Wernerův se před vraždou opije, matka v „*Překvapení*“ je přivedena k zločinu náhlým výbuchem zoufalství ze zdánlivě bezvýchodné situace hmotné. Ženy Camusovy vraždí s klidem a takměř lhostejností, pociťujíce jen tíži fysické námahy. Stejný vnější klid provází pak i rozuzlení tragedie. Pro vražednice není tu *katastrofy* ani *překvapení*, nýbrž jen *nedorozumění*, které poněkud mění situaci a z něhož jsou se stejným klidem a samozřejmostí vyvozeny nové strašné důsledky. To, čeho Camusovi předchůdci dosahovali hromaděním vnější hrůzy, dosahuje francouzský autor ještě v daleko vyšším stupni kontrastem mezi hrůzností a nenormálností činů a klidnou samozřejmostí jejich provedení. Vlastní hrůza není tu ve vraždě ani v identifikaci zavražděného, nýbrž v nitru jednajících osob, které je ovšem jen odra-

zem všeobecné absurdnosti života. Psychologická motivace činu, naprosto odlišná od předchozích zpracování tohoto motivu, připomínající jen některými drobnými analogiemi drama Lillovo, je tu také věcí hlavní.

Osoby Camusovy ovšem nejsou venkovští primitivové, vlečeni osudem nebo vnějšími okolnostmi svého sociálního postavení, nýbrž lidé velmi složité duševní konstrukce a nadprůměrné inteligence i silné vůle, jejíž pomocí stále, i v nejvzrušenějších chvílích pevně ovládají své nervy i vnější události. Své duševní stavy i poměr k světu a životu dovedou duchaplně vyjádřit i slovně, mluví jazykem a formulují myšlenky autora. Na jevišti je stále veden akademický dialog nejvyšší úrovně.

O faktech jejich minulých osudů se dovídáme velmi málo, dosti však o celkovém způsobu jejich života, který formoval jejich vztah k světu a lidem. Tento vztah u každé z osob je jiný, což autor konfrontuje v důmyslných protikladech.

Středem děje jsou dvě vražednice, matka s dcerou, osudově spojené jak pokrevenstvím, tak i zločiny. Jsou to vražednice v nejvlastnějším slova smyslu, protože zabití syna není náhodným činem jedinečným, nýbrž článkem řady zločinů předcházejících. Jak se během tragedie dovíme, tyto dvě ženy nevraždily po prvé, nýbrž již dříve přijímaly do svého hotelu bohaté cizince a stejným způsobem je sprovozovaly se světa. Jedna z nich, jak se v kuse praví, vraždila *ze zájmu*, druhá z *lhostejnosti.*

Touto vražednicí z lhostejnosti je matka, stará žena, kterou autor stylisuje v prototyp životní únavy a apatie. Život i všechno, co s ním souvisí, je jí již dávno lhostejné. Měla kdysi manžela, avšak neměli ani dost času, aby na sebe mysleli, zdá se jí, že na něj zapomněla ještě dřív než zemřel. Když její syn před lety odcházel, ani se s ním nerozloučila a nevzpomínala. „*Staré srdce se odnaučí milovat i syna. Srdce se opotřebuje, pane,*" – tak mluví sama o sobě k nepoznanému synovi. Cosi ji ještě pojí k dceři, a aby jí připravila lepší budoucnost, pomáhá jí vraždit. Život pro ni nemá smyslu, nemá ho ani smrt; proto vražda jí nepřipadá jako zločin. Když vidí utopené, které sama hodila do vody, připadá jí, že vlastně jejich osud byl lepší, než těch jiných, kteří se vrhli do vody s otevřenýma očima, a že jim vlastně prokázala dobrou službu. Když se dívá na uspanou oběť, kterou se chystá zavraždit, zbavenou starostí a námahy, zdá se jí, že je to skoro štěstí. Dříve vraždila s chladnou lhostejností, před poslední vraždou cítí únavu. Chce se jí spát a skoro si přeje, aby cizinec hotel opustil a ona se nemusela namáhat jeho zavražděním. Když však vidí, že Jan již pil čaj a tragická akce je tak

zahájena, se stejnou lhostejností jedná podle svého zvyku, vždyť, jak stále opakuje, *to není důležité.* Těší se jen na odpočinek, nic jiného ze svého činu mít nechce. Po činu cítí jen spánek a své suché srdce.

Odhalení identity dávno zapomenutého a nemilovaného syna ji nevzruší, nenaříká, necítí hrůzy ani výčitek svědomí; přece však proti svému očekávání pocítí bolest. Mluví o tom se svým znaveným klidem: „*Avšak teď jsem znavena a mé srdce, které věřilo, že se již odtrhlo od všeho, znovu poznalo bolest... To dokazuje, že na tomto světě, kde všechno je možno popříti, jsou síly nepopiratelné a že na této zemi, kde nic není bezpečného, máme své jistoty. (Hořce) Láska matky k synovi je nyní mou jistotou.*" Cítí, že to není pravá láska mateřská, že je to jen bolest znovuzrození k lásce a že ani tato bolest nemá smyslu, jako celý svět nemá smyslu. „*Já to mohu říci, která jsem všeho užila, od tvoření až po zničení (depuis la création jusqu' à la destruction)*". S touto beznadějnou životní filosofií odchází, aby se za synem vrhla do řeky a nalezla tam vytoužený klid i bizarní ukojení své neočekávaně probuzené lásky mateřské.

Doplňkem a zároveň protikladem této tragické stařeny je její dcera *Marta.* Jestliže zločinnost matky vyplývá z apathie života, který se přežil, zločinnost dcery je produktem touhy a hořkosti života nevyžitého. Marta se zpovídá ze své životní tragiky, když mluví ke své matce: „*Ale já, já jsem zůstala tady. Zůstala jsem tu malá a temná, ponořená do srdce kontinentu, vyrůstala jsem v těžkosti pevné země. Nikdo nepolíbil má ústa a ani vy jste neviděla mé tělo bez šatů. Maminko, přísahám vám, to se musí odpykat.*" Ani její matka neviděla jejího úsměvu.

Marta nerozumí slovům „*láska, radost nebo bolest*". Smutek svého prázdného života spojuje s bezútěšným obrazem kraje bez širokých obzorů, kraje mraků, kde podzim vypadá jako jaro a jaro páchne bídou; kraje, obklopeného zprava i zleva, zepředu i zezadu davem národů a národností, rovin a pohoří, které zastavují vítr od moře a jehož skřípění a mručení dusí jeho opětované volání. To je ovzduší jejího moravského městečka, ovzduší Evropy. Místo toho tvoří si Marta ilusi kraje při moři, volného a prostorného, osvobozujícího člověka od tíže země, osvobozujícího jej však i od duše a od boha. V jakési knize četla, že v přímořském kraji slunce sžírá člověka až na dno duše, že vytváří těla zářící, ale prázdná uvnitř. Touží po tomto kraji, je znavena tím, že stále musí nosit svou duši, spěchá tam, kde slunce zabíjí problémy. „*Tam dole, kam je možno utéci, osvobodit se, přitisknout tělo k jinému, ponořiti se do vln, v tom kraji, chráněném mořem, bohové člověka neobtěžují. Avšak zde, kde zrak se ze všech stran zastavuje, celá země je určena k tomu, aby*

zrak se zdvíhal a pohled vzýval. Ach, jak nenávidím tento svět, kde jsme odkázáni na Boha.“

Aby se dostala do onoho kraje širokých obzorů, osvobozujícího člověka od problémů, od duše i od Boha, proto vraždí. Vražda nepoznaného bratra má býti poslední. Pak bude mít dosti prostředků, může odejet k moři. Po vykonání vraždy je šťastna. Na jejích rtech je jen jedna palčivá otázka: *Maminko, jsem ještě hezká?*

Přichází odhalení. Bratrovražda Martou neotřese; přizná se, že by byla vraždila, i kdyby byla věděla, že jde o jejího bratra. Podlomí ji však probuzení lásky matky k zavražděnému synovi. Matka byla jediná osoba, k níž ji poutaly jakési lidské city. A nyní tato matka ji opouští a odchází za zavražděným synem. Prudký cit žárlivosti zmítá Martou. Nenávidí zavražděného bratra, protože on žil a ona nežila, nenávidí jej proto, že i po smrti ji oloupil o poslední pouto, které ji poutalo k životu, o výlučnost lásky matčiny. Cítí, že i v zločinu zůstává člověk žalostně sám. „*Proste vašeho Boha, aby vás učinil podobným kameni. To je to štěstí, které si ponechává sám pro sebe, to je jediné skutečné štěstí*“ – těmito slovy mluví k Marii, bratrově ženě a odchází pak, aby osaměle skončila svůj život; ne do řeky, kde s trpkou výčitkou ponechává matku a bratra „jejich znovu nalezené něžnosti, jejich ponurému laskání“, nýbrž k pevnému trámu na půdě.

Protikladem Marty je Marie, žena zavražděného bratra, žena, která žila v onom krásném kraji při moři, která žila lásku, štěstí, radost i bolest. Je to jediná osoba, která v dramatu jedná normálně. Je znepokojena krajem, do něhož přichází, nechápe, proč její muž se svým příbuzným prostě nepřihlásí, nýbrž hraje svou podivnou hru. Volá ho zpět k plnosti a kráse života. Tuší katastrofu. Když se doví o jeho smrti, přirozeně projevuje svou bolest. Když slyší zpověď Martinu, cítí s ní lidský soucit. V svém zoufalství se obrací k svému Bohu.

V tom momentu však vyvrcholuje podivná úloha přikomponované postavy mlčelivého hotelového sluhy, živě připomínající záhadné postavy Franze Kafky. Sluha se objevuje občas na scéně, jako tajemný přízrak osudu, neodpovídá na otázky, mlčí; jeho mlčení je náznakem tajemných událostí, které se dějí v hotelu. Teprve když zoufalá opuštěná manželka se obrací k Bohu a volá k němu, aby se smiloval a podal jí pomocnou ruku, náhle se objevuje tajemný sloužící a tentokrát hlasem pevným a jasným se zeptá: „*Volala jste mne?*“ Nešťastná žena, poněkud spletena, obrací se tedy k němu, aby jí pomohl, měl s ní slitování. Chladné, pevné sluhovo „*Ne*“ je posledním slovem dramatu.

Mezi tímto dvojím světem, světem životního kladu a záporu, stojí

nešťastná oběť, ztracený syn Jan, v němž se do jisté míry koncentruje problematika všech osob díla. Po stránce vnějších osudů je to osoba ještě méně jasná než ostatní. Dovíme se o něm jen, že když před dvaceti lety odcházel z domova, matka ho nepřišla políbit na rozloučenou a že mu to bylo jedno. Kdesi v onom vzdáleném kraji u moře nalezl lásku, bohatství, uznání, štěstí, které za ním jde na jeho podivné pouti v postavě milující manželky, snažící se jej odtrhnouti zpět do onoho prostředí jasu a slunce, které opustil.

Proč tedy vlastně se vrací, když i nyní ještě, jak výslovně praví, jeho opuštěná rodina je mu lhostejná? Praví o tom: „*Avšak není možno býti šťasten ve vyhnanství a v zapomenutí. Není možno zůstati stále cizincem. Člověk potřebuje štěstí, to je pravda, ale on také potřebuje najíti své určení (sa définition). Myslím, že se mi to podaří, když opět najdu svou zemi a učiním šťastnými všechny ty, které miluji.*“ Je to tedy jakési neurčité volání vlasti, volání povinnosti, touha po přirozeném společenství, které mu nemůže nahraditi sebepohostinnější cizina, co jej vede zpět do té země mraků a stlačujících obzorů, kde jeho žena marně hledá šťastný obličej. A je to opět ponurý, jakousi cizotou dýšící charakter této země, který mu tento návrat ztěžuje, který mu nedovoluje, aby nejprostším způsobem přišel mezi své, dal se jim poznat a byl s nimi šťasten. Přijde k matce a sestře, ty ho nepoznají a jednají s ním jako s hotelovým hostem. On, který „*očekával něco jako hostinu ztraceného syna, je přijat sklenicí piva na účet.*“ To je hlavní příčina, pro kterou tak dlouho udržuje své inkognito, tedy zároveň vlastní příčina tragické zápletky.

A tak místo nového, vyššího společenství nalézá tu Jan ještě do krajnosti vystupňovaný pocit samoty, ten pocit, před kterým prchají všechny postavy dramatu, ale který je neúprosně stíhá. „*A tak je tu zase má stará úzkost. Je to strach před věčným osamocením, strach, že nikde není odpovědi. Ale kdo by také odpovídal v hotelovém pokoji?*“ V této zpovědi Janově je zároveň naznačen symbolický význam hotelového prostředí, do něhož je děj zanesen, zejména pak symbolický význam bizarní postavy mlčícího sluhy i jeho strašné odpovědi, když Marie, jediná, jež netrpěla chorobnou psychosou ostatních, pod dojmem zprávy o strašné smrti mužově vzývá svého Boha. V jedné slabice tohoto závěrečného „*ne*“, jímž odpovídá hotelový sluha místo vzývaného Boha, je zhuštěna celá bezútěšná problematika díla.

Závěry.

Podaný výčet různých zpracování sujetu o *synu, zavražděném rodiči*, jistě není úplný a dal by se pravděpodobně rozhojniti četnými doklady dalšími. Ale již to, co tu je uvedeno, stačí, abychom mohli posouditi rozlehlost a rozmanitost jeho rozšíření. Zjištěná zpracování nebo aspoň zaznamenání příběhu časově objímají plná tři století, od století XVII. až po naše dny; geograficky zasahují Anglii, různé kraje německé, Švýcary, Čechy, Moravu, Polsko, Francii. Pronikají několik literárních vrstev, poesii lidovou a kramářskou, střední vrstvu kronik, žurnalistiky a lidového románu, konečně nejvyšší vrstvu literatury intelektuální elity. Rovněž forma zpracování je velmi rozmanitá, odlišná podle společenského rozvrstvení literatury: je to forma písně, kronikářské nebo žurnalistické sensační zprávy v literárních vrstvách nižších, kdežto v literatuře vyšší je sujet pravidelně zpracován formou dramatickou.

Tento faktický stav staví nás před řadu vděčných literárně-vědních problémů. Především se samozřejmě vnucuje otázka, zda na počátku tohoto řetězu literárních závislostí byl skutečný fakt literárně zpracovávané vraždy. Tuto otázku s jistotou zodpovědět nemůžeme. Je nepochybno, že takový případ, jaký je v literárních zpracováních líčen, se mohl udát; ale je neméně nepochybno, že mohl být za určitým účelem literárním nebo společenským – ať jím už bylo čtenářské vzrušení sensační zprávou nebo mravně výchovné zaměření literatury moralistní – vymyšlen. Je to ovšem otázka celkem podružná, protože skutečný nebo smyšlený fakt mohl stát pouze kdesi na počátku literárního řetězu, kdežto celý další vývoj byl již nesen tradicí, která by se v obojím případě vyvíjela celkem stejně.

Druhá otázka je, zda analogický případ se nemohl odehrát vícekrát a samostatně vyvolat novou řadu literárních ohlasů. Je jisto, že takováto možnost tady je, ale pro literární rozvoj našeho sujetu ji nepokládám za pravděpodobnou. V našem případě nejde o *motiv*, který skutečně může spontánně v různých krajích a dobách vyrůsti z podobných faktů reálního života a sloužiti za základ literárních zpracování, zdánlivě podobných, ale literárně nezávislých; zde je to *sujet*, útvar složitější, který při všech různostech zpracování si zachovává řadu základních rysů, jež se pravidelně opakují a svědčí o vzájemné souvislosti. Zajímavá je zvláště houževnatost, s jakou se v celém rozsahu tohoto vývoje udržuje postava mladší sestry zavražděného, ač jde o motiv v rozvoji děje lehce postradatelný, který bylo možno snadno buď vůbec vypustit nebo nahradit motivem jiným, jak se v některých zpra-

cováních skutečně stalo; Lillo nahražuje sestru snoubenkou, Werner pak, který na radu Goethovu omezuje počet jednajících osob na tři hlavní, neuvádí ji do děje vůbec; zato v dramatu Camusově se tato původně episodická a pasivní figura stává hlavním a nejaktivnějším činitelem děje.

Kromě toho se ve všech případech dá celkem bez obtíží rekonstruovat cesta, kudy sujet připutoval k svému autoru. Soudím proto, že tu jde o jednotný komplex literární tradice, vycházející z jediného, ať již skutečného či fiktivního počátku.

Další otázkou je, která literární forma zachytila náš sujet nejdříve. Největší pravděpodobnost mluví tu jistě pro *zprávu kronikářskou*, která je nejen nejstarším známým dokladem tradice, ale má také skutečně všechny předpoklady, aby prostředkovala rozsáhlé rozšíření látky a stala se základem zpracování ostatních.

Absolutní jistota tu však není, zvláště když přese všechno záznam v „*Theatrum Europaeum*" nemůžeme s naprostou bezpečností prohlásiti za nejstarší, ani jej vyvoditi z bezpečně doloženého skutečného příběhu.

Jsou tu ještě dvě formy, které sice s menší pravděpodobností, ale přece jen s určitým opodstatněním by mohly s kronikářskou zprávou závoditi o prvenství. Předně je to *lidová balada*, z níž se vyvinula verse, zachycená v německé sbírce „*Des Knaben Wunderhorn*", u níž bychom zcela dobře mohli předpokládat i tradici mezinárodní, byť nezachycenou. Konečně je tu ještě možnost, že příběh se rozšířil z *literatury kazatelské*, která byla pramenem i prostředníkem velmi bohaté migrace literárních motivů.*) Příběh o synu, kterého z lakoty nebo chtivosti peněz vraždí vlastní rodiče, hodil se pro účel této literatury neobyčejně dobře svou jednoduchostí, sugestivností i zaměřením na určitou lidskou vášeň, jasně a působivě vyhrocující morální pointu.

Jistě jak píseň, tak i kazatelský příklad mohl se vyvinouti z kronikářské zprávy, ale nelze vyloučiti ani pochod opačný. Tolik je však jisto, a vyplývá to i z uvedených dokladů, že šíření sujetu postupovalo touto trojí cestou souběžně.

Z tohoto trojího počátku vyplynul pak dvojí souvislý proud, probíhající stoletím XIX. a XX. Je to předně *píseň kramářská*, která příběh zachycovala snadno se rozšiřujícím tiskem, stabilisovala jeho formu ve více méně přesný text a poskytovala vhodný podklad i pro více méně věrné překlady. Taková píseň pak putovala z pouti na pout,

---

*) E. Kilian (op. cit.) se zmiňuje o tom, že náš sujet se vyskytuje v kázáních Adrahama a Sancta Clara (1644–1709); v rozsáhlém díle populárního vídeňského kazatele se mi však prozatím nepodařilo příslušné místo najít.

z jarmarku na jarmark, snadno a rychle se šířila, nezastavujíc se ani před státními nebo jazykovými hranicemi. Druhým proudem je *žurnalistika*, v XIX. století lavinovitě zaplavující svět, protkaná hustou sítí vzájemného působení a mezinárodních závislostí. Kdežto však kramářská píseň žila výhradně v prostředí primitivní důvěry v tištěné slovo, žurnalistika pronikala do oblastí kultury vyšší a kritičtější, v níž postupující mechanisace motivu snadno mohla odhaliti jeho konvenčnost, jak jsme viděli u Nerudy, což ovšem, po určité přestávce, nevylučovalo jeho novou aktualisaci.

Většina literárních druhů, v nichž náš sujet žil, tak zejména *kronikářský záznam, kazatelský příklad, píseň kramářská i zpráva novinová*, je toho druhu, že přímo sugeruje přesvědčení o reálním podkladu vypravovaných skutečností. Tím si vysvětlíme, že tak mnozí zpracovatelé našeho příběhu, a to ne pouze z primitivního prostředí lidového, si vůbec neuvědomovali, že navazují na staletou, široce rozvětvenou literární tradici, nýbrž byli přesvědčeni, že svůj příběh čerpají přímo ze života. Platí to především skoro o všech zástupcích literatury vyšší, kteří lidový sujet zvolili za námět svých dramat.

Souběžně s tímto souvislým proudem v nižších vrstvách literárních jdou zpracování v literatuře vyšší, jejichž časové i geografické rozpětí není o mnoho užší než u projevů více méně lidových. Tato zpracování však netvoří jednotnou, vzájemnými závislostmi skloubenou řadu, nýbrž jednotlivě a samostatně se vynořují ze spodního proudu literatury nižší. Svědčí o tom nejen údaje autorů, které by bylo třeba brát kriticky, nýbrž i srovnání textů, které vesměs jeví stopy nepochybné závislosti na tradici lidové, kdežto jejich shody mezi sebou jsou minimální.

První v řadě, Angličan Lillo, podle vlastního doznání psal na základě skutečné události, což nutno poopraviti v ten smysl, že psal na základě podání, které pokládal za reprodukci reální skutečnosti. Moritz, zdá se, neznal Lilla. Werner psal na základě novinářské zprávy a jeho drama nejeví nejmenší souvislosti s dramatem Lillovým. Rostworowski*) psal na základě ústního podání, které pokládal za

*) V interviewu, který Rostworowski před premiérou své hry udělil žurnalistovi (*Jak powstała „Niespodzianka"*? Głos Narodu, 31. XII. 1928, č. 354) vykládá takto původ svého námětu: „Jednoho dne přišel ke mně můj příbuzný Puslowski, který se právě vrátil z Litvy, a vypravoval mi tu historii, jak ji slyšel od pí Czapské, nyní Mohlové, a té opět tato fakta sdělil místní strážník." Nemám nejmenší pochybnosti o pravdivosti tohoto sdělení, ani o subjektivním přesvědčení dramatikově, že zachytil autentickou zprávu. Objektivně je ovšem velmi pochybná věrohodnost tohoto sdělení, čerpaného z třetí ruky, při čemž jako spolehlivý informátor figuruje venkovský strážník, který docela dobře mohl příhodu slyšet někde na jarmarku a zvyšovat její poutavost tím, že se prohlašoval za očitého svědka. Kdo za poslední

autentickou zprávu o skutečném příběhu, a jeho drama je naprosto odlišné jak od Lilla, tak i od Wernera. Camus, jak bylo upozorněno, připomíná některými podrobnostmi drama Lillovo, jsou to však analogie ne zcela průkazné a mohly snadno vzniknout i bez přímé souvislosti. Zato zdá se nepochybno, že francouzský autor měl v rukou kramářskou píseň téže redakce, jako uvedená píseň česká; nasvědčuje tomu nejen lokalisace na Moravu, kterou těžko můžeme vysvětliti pouhou náhodou, ale i některé jiné zajímavé shody (na př. zdůraznění v obou případech podružného detailu, že zavražděný je nesen k řece za nohy, fakt, že mrtvola se zachytí o most a j.).

Jak je vidět, nejedná se tu o případ nových aktualisací sujetů, v literatuře zdomácnělých, jako je tomu na př. při opětovných zpracováních různých látek antických nebo biblických ve všech obdobích evropského literárního vývoje nebo některých látek z lidových pohádek a balad v období nadšení pro lidovou tvorbu. Takovéto genetické souvislosti mezi dramaty o zavražděném synovi není.

Přesto však v tomto vývoji můžeme sledovati některé zajímavé shody, dokonce i určitou časovou periodicitu, vyplývající jednak z charakteru látky, jednak ze společenských podmínek, které spolupůsobily při jejím vynořování na povrch literatury vedoucí společenské třídy.

Předně je příznačné, že sujet tu byl pravidelně zpracováván formou *dramatickou* a vynořoval se obvykle v takových chvílích literárního vývoje, kdy *norma klasická*, opírající se o příklady antické tragedie, se srážela a prolínala s proudy jinými, ať již sama byla základnou, na kterou nové prvky byly roubovány, nebo byla znovu aktualisována na podkladě normy odchylné. Tak tomu bylo u Lilla, který svým dílem učinil jeden z prvních, takřka revolučních zásahů do oblasti všemocného tehdy ještě klasicistického vkusu, u Moritze, který tvořil v době kritických výbojů Lessingových, i Wernera, romantika, který nalezl dočasný útulek v říši osvíceného klasicismu starého Goetha. Druhý příklad vidíme u Rostworowského, který vyrůstal v době, jež zároveň aktualisovala proti předcházejícímu realismu *normu romantickou i klasickou*, pokoušejíc se o odvážnou synthesu, což se v Polsku projevilo zvláště v díle St. Wyspiańského.

války a okupace sledoval mechanismus ústní tradice, setkal se jistě s nesčetnými případy obdobnými. Polská kritika dvakrát, nezávisle na sobě, konstatovala shodu sujetu Rostworowského s dramatem Lillovým (Wł. Tarnawski, *Na marginesie „Niespodzianki“*, Kurier Poznański, 18. IV. 1929, nr. 181; Juliuz Krzyżanowski, *„Niespodzianka“*, Tygodnik Powszechny, 25. V. 1947), shoda se Zach. Wernerem, pokud je mi známo, konstatována nebyla.

Vedle tohoto momentu tvarově-vývojového působil však i moment společenský, což nám nejlépe osvětlí srovnání dat vzniku jednotlivých zpracování tohoto sujetu. Drama Lillovo povstalo r. 1736, tedy krátce po prudké hospodářské krisi, která zastihla Anglii v důsledku finančních operací Johna Lawa; drama Moritzovo povstalo r. 1781, tedy v ovzduší blížící se revoluce francouzské; drama Wernerovo se zrodilo uprostřed válek napoleonských, drama Rostworowského na počátku hospodářské krise, která vedla k druhé válce, drama Camusovo vyšlo ze světa, těžce se vzpamatovávajícího ze strašných otřesů a hrůz válečných. S tím ve shodě je i pravděpodobné zrození sujetu na sklonku války třicetileté. Z toho vidíme, že toto otřásající drama lidské bídy se vynořuje jako hladový balvan na povrchu literatury vedoucí společenské třídy obvykle ve chvílích těžkých otřesů hospodářských a z nich vyplývajících krisí duchovních a mravních. Pro literaturu vrstev nižších, kde bída se všemi důsledky je aktuální vždy, není tato periodicita tak příznačná, ačkoliv, kdyby bylo lze i v této oblasti přesněji zachytit stopy putování tohoto sujetu, jeho rozšířenost, vzrůst i pokles jeho obliby, jistě bychom i tu zjistili zajímavé výkyvy, související s obdobími válek, neúrody, hladu atp.

Tak se nám složitá, jen zčásti zachytitelná historie putování sujetu o *zavraždění syna vlastními rodiči* jeví jako zajímavý příklad prolínání různých sociologických vrstev literatury a spolupůsobení motivů tvarově-vývojových se společenskými v dějinách literární thematiky.

Karel Krejčí

Dobrovský, Kollár, Šafařík a archeologické památky.

Všichni tito tři badatelé, jejichž oborem působnosti byla slavistika v nejširším slova smyslu, měli již ve svých pracích o nejdávnější minulosti slovanské, která všechny tři stejně hluboce lákala, příležitost použíti aspoň částečně k jejímu osvětlení nově se uplatňující vědecké metody a rodící se nové pomocné historické discipliny — archeologie. Evropské antikvářství prožívalo v XVIII. století a ještě v prvé třetině XIX. století vlastně teprve svoji prehistorii, a nesmělé či někdy naopak až příliš smělé a odvážné její ethnologisující pokusy po prvé čtvrtině minulého století jsou vlastně prvními uvědomělými snahami o vědeckou metodu a dokonce i o systém. A do této doby organisující se archeologie, která nemá dodnes stále ještě své kritické historie, vycházející ze zkušenější starší archeologie klasické a obracející se již současně jak k ethnologii, tak i k přírodním vědám o spolupráci, ale sloužící v přední řadě vědomě stále jen historii, spadá i slavistická práce Dobrovského, Kollárova a Šafaříkova, badatelů, pro něž pro všechny otázka slovanské pravlasti a nejdávnější slovanské minulosti je jedním z hlavních životních vědeckých problémů. A tu dnes po více než stu letech, kdy prehistorie a raně historická archeologie, samostatné vědy, pracující jednak vlastními a jednak aplikovanými metodami pomocných jak duchovních, tak i přírodovědeckých disciplin, které se dopracovaly neobyčejných, ba překvapujících pokroků v otázce původu lidstva a jednotlivých jeho národních skupin, není bez významu jak pro genesi a hodnotu jejich vlastního životního díla, tak i pro historii našeho národního starožitnictví, vystopovati a stanoviti, kolik v současné době mohli a kolik také dovedli všichni tito tři koryfejové slavistiky, jejichž jména zůstávají mezi prvními v paleoethnologické literatuře evropské, použíti archeologie pro vlastní vědeckou práci. Toto srovnání, k němuž jsem shrnul detailně kulturně historický materiál v samostatných pracích[1]), nebude jistě bez zajímavosti jak pro sla-

[1]) Srv. o tom moje práce J. Dobrovský, zakladatel čsl. prehistorie, Slavia 1934, 1—13, Pavel Josef Šafařík a archeologické památky (Brno 1940), 1—106, a Jan Kollár a archeologické památky ,Sborník Matice slovenskej (v tisku).

vistiku, tak i pro historii našeho národního i evropského starožitnictví.

Pravým zakladatelem a otcem československého národního starožitnictví nebyl nikdo jiný než sám Josef Dobrovský. Tento magnus parens slovanské filologie a „Altmeister der kritischen Geschichtsforschung" zasáhl také významně do počátků české prehistorie, ač bohužel romantické české starožitnictví prvé polovice minulého století na jeho průkopnické práce starožitnické dále nenavazovalo. Svědčí o tom obě jeho protidobnerovské polemické archeologické práce „Über die Begräbnisart der alten Slaven überhaupt und der Böhmen insbesondere", publikovaná roku 1786 v pojednáních Královské české společnosti nauk na základě hořínských výkopů r. 1784, a dále jeho studie z roku 1788 „Über eine Stelle im XIXten Briefe des Heil. Bonifatius die Slaven und Ihre Sitten betreffend", potvrzující historicky výsledky prvého pojednání a ukazující, „dass der Gebrauch die Toten zu verbrennen weniger allgemein unter den Slaven war, als das begraben". Ukazují a svědčí pro to české mohyly Kazina a Tyrova, německé výkopy Herrmannovy, Schulzeho a naše Bienenbergovy, ale zejména, jak se Dobrovský mylně domníval, pravěké šňůrované a únětické a konečně laténské hořínské nálezy z Mělnicka podle zpráv Wernerových; některé z těchto nálezů byly uchovány v Královské společnosti nauk a ve sbírce pražského mechanika A. Rennera (1745—1828). Pro Dobrovského byly přirozeně tyto nálezy, jak ani jinak počátkem minulého století nemohlo býti, slovanské („vom Ausgange des 9ten bis zur Einwanderung der Slaven nach Böhmen"). I dnešní slovanská archeologie přijímá a uznává stanovisko, že oba základní rity, kremace i kostrové pochovávání, se praktikovaly vedle sebe, stanovisko, ke kterému vlastně tedy Dobrovský dospěl první. Leč archeologie a prehistorie nezůstaly ani nadále Dobrovskému cizí. Roku 1786 publikoval na základě Haslerovy zprávy (1783) řeďhoštsko-ječovické české pohanské kostrové hroby, objevené r. 1780, kde ho nejvíce upoutalo množství esovitých slovanských náušnic, roku 1803 komentoval pak obsáhle J. Mayerovu (1754—1807) zprávu o lochovických 21 mohylách z Berounska od Hořovic — jejich materiál dal příležitost k menší výstavce o 25 číslech v Učené společnosti, výstavce, jež byla asi první toho druhu v Praze —, jež považoval Dobrovský za slovanské, kdežto J. Mayer pochopitelně za germánské. Již r. 1786 se ptal Dobrovský J. Ribaye na prehistorické slovenské nálezy v Uhrách, na švédsko-ruské cestě r. 1792—1793 si všímal u Kodaně nordických hrobů, ve Švédsku ho zajímaly runové nápisy a je litovat, že ve svých bohatých zprávách o severské cestě odložil „Bemerkungen über Sitten und Gebräuche der

Russen in wiefern sie zur Erläuterung der slavischen Alterthümer, der slavischen Sprache und Völkerkunde gehören", ke kterým se bohužel později již vůbec nedostal. Řadu zpráv Dobrovského o současných nehojných archeologických nálezech konečně uzavírá dvoustránkový článek v pražském časopisu Kranz o jihočeských pošumavských košenických mohylách na Lochenicku u Klatov, vykopaných společně s Eug. Černínem r. 1822, jejichž zajímavý inventář také vyobrazil.

Poměr J. Kollára k archeologickým památkám, poměr prvého středoevropského profesora slovanské archeologie k němým svědkům dávné minulosti, pro něhož „starověda jest nejlepší základ čistolidské vzdělanosti a nejjistější cesta k poznání svého národu" (1851) a který přesvědčivě dokazoval, že „k životu přináleží nejen chléb, peníze, zisk a užitek, ale i krása a radost, vděčnost ku předkům a uctivost ku starožitnostem" (1843), byl zcela jiný. J. Kollár, vrstevník svého velkého soukmenovce P. J. Šafaříka, který si sám položil za jeden ze svých životních cílů dokázat, že Slované neseděli v Evropě od 6. resp. 5. stol. po Kristu, se sám domníval, že co viděl byla jen „nejstarší historie našeho národa v obrovských zříceninách jazyka, zákonů, umění celého života". Utkvěl celou pilnou životní prací, ať to byla poesie nebo jakékoliv odvětví vědeckého bádání, v pravěku evropském a slovanském, v němž koření i všechny filosofické úvahy kollárovské. Kollár sám považoval, jak se otevřeně a pyšně přiznává, v duchu Komenského a Herdera „starovědu" za „nejlepší základ čistolidské vzdělanosti a nejjistější cestu k poznání svého národu". I když nutno říci, že Kollár dovedl pochopiti heuristickou hodnotu archeologického materiálu, který mu měl sloužiti k osvětlení slovanského pravěku, v míře daleko menší nežli P. J. Šafařík, jemuž byla pramenná hodnota archeologických nálezů, jak dále uvidíme, všeobecně známa, i tak zasluhují Kollárovy zmínky o archeologických nálezech povšimnutí. I pro Kollára, který byl skrz naskrz bloudícím filologem, i když nakonec jeho vlastní profesí byla jen archeologie, byla archeologie pomocnou vědou jako řada jiných disciplin. V Staroitalii slavjanské (1853) vysvětluje Kollár práci archeologickou, srovnávaje ji s přírodovědeckým studiem zkamenělin, a správně říká, že „nic lehčího, ale též nic svodnějšího a klamnějšího není jako idealisování a libovolné rozumování v antikvářských a historických věcech bez hmotné půdy a skutečného základu". Takový byl theoretický kollárovský názor na archeologii jako pomocnou vědu historickou, a jak si konkretně cenil starožitností, to vysvítá z řady jeho příkladů, narážek a úvah, jež zde není možno všechny podrobně uváděti. Na otázku, jak využil ve skutečnosti ve

své vedecké práci archeologických památek k ilustrování slovanského pravěku a nejdávnější historické minulosti slovanské, nutno bohužel odpověděti, že ještě velice poskrovnu. J. Kollár, jenský žák Boppův a Ludenův, podrobně vzdělaný v antické archeologii, jejíž ohlasy v literární práci jeho jsou neobyčejně hojné, podnikl dvakráte starožitnickou cestu do Italie s Goethovým cestopisem a sliboval si odtud přinésti důkaz, že nejstarší osadníci Italie byli Slávové a že i nejbližší sousedé bývali od pravěku Slávové. Archeologicky vytěžil Kollár z celé své cesty poměrně velice málo, protože ho nepoutaly nálezy pokud mu neposkytovaly nějaké jen sebemenší možnosti slovanských sebefantastičtějších etymologií. Vlastních předhistorických a raně historických památek nezná Kollár ani zdaleka tolik, co jeho vrstevník P. J. Šafařík. Ve skutečnosti chtěl Kollár, věnovav větší část svého života namáhavému důkazu o evropském slovanském autochtonismu, jen jedenkráte čistě archeologicky doložiti tuto svoji historickou thesi, a to v uherském Salavaru, kde hledal roku 1841 starý Pribinův hrad a chrám z r. 843 (Mosapurc). Nikdy jindy se Kollár nezeptal, ač uvádí řadu staroslovanských velkých hradišť, jaké pozůstatky zůstavil tento staroslovanský život, který si sám tak bohatě a vznešeně kreslil a představoval. Spíše jen pro zajímavost možno se zmíniti, že divnou náhodou navštívil charvátskou Krapinu a maďarské Keszthely. Leč ani hroby — tím méně otázka ritu — a jejich bohatství, kterých již bylo do té doby tolik a dokonce i v našich zemích otevřeno a publikováno, nezaujaly Kollára. I P. J. Šafařík věnoval staroslovanským hrobům a zejména jihoruským mohylám daleko větší pozornost. Nejvíce ze všeho zaujaly Kollára domnělé archeologické památky mythologického života staroslovanského, který byl vylíčen podle představ Kollárových zcela nekriticky a fantasticky. A samostatnou a bohužel tragickou episodou téměř samého konce Kollárova života byla historie s domnělými staroslovanskými bůžky prilvickými. Jsou to — abychom mluvili slovy Kollárovými — vlastně nejznámější „poobrazy“ slovanské archeologie. Stejným omylem romantické archeologie 19. stol. byla usilovná víra v staroslovanské runy. Kollár by nebyl přirozeně Kollárem a jeho slovanské starožitnictví by bylo zbaveno všeho nimbu romantismu, kdyby nezakládalo všechnu svou víru a nebudovalo všechnu staroslovanskou minulost a kulturu na runách. Jako staroslovanské runy četl Kollár dokonce i oskický text bantinské tabule, a runské texty, které Kollár shledával všude, byly pro něho nade vše. Je vskutku škoda, že pravěké starožitnosti, objevující se již valem v době Kollárově, nenašly v očích Kollárových většího zalíbení a že jim v mu-

seích, čili jak Kollár sám říkal „komnatách pro starožitnosti" — myšlence musejní byl Kollár velice nakloněn,— nevěnoval větší pozornost. Kollár pomýšlel ku konci svého života se Samuelem Reussem (1873 až 1852) — je známo, že všichni tři Reussovci byli na Slovensku z prvních, kdo se tam zajímali, a to v duchu kollárovském, o starožitnosti — na založení archeologického slovanského spolku. Leč Kollár měl ještě i jinde zasáhnouti ,a to daleko významněji, v historii slovanského starožitnictví. Je známo, že o Kollárovi se dokonce uvažovalo jako o event. pokračovateli, který měl také dovršiti „mravopisným oddílem" životní dílo Šafaříkovo v Slovanských starožitnostech. Ukázal jsem obšírně jinde, že pro Šafaříkovy Starožitnosti, které se staly, jak je charakterisoval správně L. Niederle, paladiem a štítem Slovanů, bylo vlastně pravým štěstím, že zůstaly torsem a že nebyly dokončeny, a tím větším štěstím pro Slovanské starožitnosti bylo, že se v jejich dokončení neuvázal právě Jan Kollár. Svůj životní vědecký cíl hledal Jan Kollár zcela jinde. Jeho životním snem a badatelským úsilím bylo státi se profesorem slovanské archeologie. Toto jeho toužebné přání se vskutku, ale téměř až ke konci života, vyplnilo a Kollár se stal prvním profesorem slovanské archeologie na vídeňské universitě a prvním profesorem tohoto vědního oboru ve střední Evropě vůbec. Je to okolnost pro historii slovanského starožitnictví jistě velice významná, i když ne, bohužel, jako vývojový mezník. I toto bylo nutno před dějinami slovanského starožitnictví stanoviti.

Daleko kladnější poměr k archeologickým památkám měl P. J. Šafařík. Téhož roku, kdy vyšly Zeussovy Die Deutschen und die Nachbarstämme, rok po vydání Thomsenových kodaňských Ledetraad for Nordisk Oldkyndighed a rok po Klemmově drážďanském známém Handbuchu a téhož roku, kdy ve Francii v Abbeville začal objevovati Jacques Boucher de Perthes sommské paleolitikum, publikoval P. J. Šafařík své Slovanské starožitnosti. Již sama tato okolnost, že Starožitnosti vyšly právě v této době (Matyáš Kalina z Jaethenštejna vydal téhož roku svoje Böhmens haidnische Opferplätze, Gräber und Alterthümer, první knížku věnovanou u nás cele archeologickým památkám), byla neobyčejně významná, že slovanské starožitnictví nezůstávalo nikterak pozadu hlavně za starožitnictvím německým, které dokazovalo, že Germáni byli „Zentralvolk Europas". Červenou nití Šafaříkova díla jest důkaz, že Slované byli stejně významným národem staré Evropy a že nejsou žádnými novými přistěhovalci. Šafaříkovo dílo, které ještě dnes patří nejen k pilířům slavistiky, ale je jednou ze základních prací evropské paleoethnologické literatury vůbec, zaslu-

huje také s jiných hledisk pozornosti — Šafařík sám byl linguista a dějepisec a svoje Slovanské starožitnosti charakterisoval jen jako „předsíň čisté slavistiky" — a v neposlední řadě také s hlediska čistě archeologického. V práci, věnované revisi poměru Šafaříkova k archeologickým památkám (1940), ukázal jsem podrobně nejen na základě rozboru Starožitností samotných, ale zejména na základě Francevem zpřístupněné neobyčejně bohaté korespondence Šafaříkovy zejména s badateli ruskými, že Šafařík jevil o archeologické jak hradištní, tak zejména hrobové nálezy živý zájem, věnoval jim velkou pozornost a že si byl zejména zcela dobře vědom velké heuristické ceny nálezového archeologického materiálu. Toto kladné Šafaříkovo stanovisko vynikne zejména velmi dobře po srovnání stejných současných hledisk Zeussových, Klemmových a Šafaříkova českého nástupce a pokračovatele J. E. Vocela, zakladatele prvého systému české archeologie. Šafařík zaměstnával se otázkou starých pohřebních ritů a sbíral horlivě látku o mohylách, stejně tak, jako sebral hojnost zpráv o různých starých hradištích. Přirozeně, že ho zajímala v současné době otázka avarských hrinků a spletitá otázka slovanských run, ale věnoval velkou pozornost i otázce starého jantarového obchodu, jímž se evropská archeologie zabývá dodnes a jemuž je dlužna stále ještě vyčerpávající monografii. Přes tento živý zájem a kladný postoj k archeologickým nálezům nepustil se Šafařík ve svých Starožitnostech po nové cestě, kterou mu nabízel a zajišťoval archeologický materiál, i když mohl v mnohém jeho theorie podpořiti. Leč to bylo jen ve prospěch jeho práce, neboť se tímto způsobem vyhnul jistě mnoha omylům. Daleko více nežli archeologii samu cenil P. J. Šafařík epigrafické texty, numismatické nálezy a dokonce, což zřejmé prozrazuje filologa, různé pověsti, písně, přísloví, výroky atd. Šafařík plánoval od počátku své práce na poli slovanského starožitnictví ještě druhý díl Slovanských starožitností, který měl býti věnován kulturním poměrům staroslovanského světa.

Šafaříkovi nebylo bohužel dopřáno splniti tento program, k němuž sbíral stále materiál. Právě zde by byl musel Šafařík přihlédnouti daleko podrobněji k vlastnímu archeologickému materiálu, tak jako právě na něm vybudoval Šafaříkův pokračovatel L. Niederle svůj kulturní oddíl Slovanských starožitností, a přes všechen kladný poměr k těmto zdánlivě němým svědkům pradějinné a raně historické minulosti nebyl by mohl P. J. Šafařík, který se teprve seznamoval s těmito novými cestami, nikdy vytěžiti z tohoto materiálu tolik, aby nebyl v pravém slova smyslu zabředl v jeho chaotické pestrosti. I z tohoto

důvodu bylo štěstím pro Starožitnosti, že druhý jejich „okres“ nebyl nikdy dokončen.

Již z této stručné charakteristiky poměru Dobrovského, Kollára a Šafaříka k archeologickým památkám je vidět, že i když náhled na pramennou hodnotu starožitností a „stařin“ u všech tří učenců byl v podstatě celkem kladný a shodný, že se naproti tomu dosti rozcházela jednotlivá hlediska, jak účelně využíti této nové pramenné cesty, jež by mohla osvětlovati nejdávnější slovanskou minulost. Nesporná zásluha Dobrovského záleží v tom, že první chápal význam archeologického materiálu a upozornil na jeho pramennou hodnotu i pro závěry paleoethnologické. Naproti tomu Jan Kollár, básník a filosof a zakladatel literárního panslavismu, a P. J. Šafařík, romantický starožitník, filolog a linguista a význačný zástupce vědeckého panslavismu, jak charakterisoval oba tyto význačné zjevy českého obrození M. Murko, zužitkovávali těchto nových historických pramenů dosti rozdílně, i když viděli ve stařinách oba nový materiál a nové cesty. Šafařík, který se po nových objevech pídil a dovedl snésti materiálu daleko více, měl současně k těmto zdánlivě němým svědkům slovanské minulosti poměr určitě kladnější; pro Kollára, prvního středoevropského profesora slovanského starožitnictví, byl tento materiál v předvocelovské a předvirchowovské době, kdy nebylo přirozeně nejmenšího ponětí ještě ani o tom, co je vlastně slovanské, svou povahou pro jakékoliv závěry neobyčejně nebezpečný. Pro oba autory bylo jejich reservované stanovisko k archeologii, tak jak ji chápe dnešní moderní vývoj prehistorický a raně historický, štěstím, protože by byli zanesli, tak jak se konečně dělo až na skrovné výjimky v současné evropské archeologické literatuře stále, svoje práce nejrůznorodějším nepříslušným starožitnickým materiálem, který by byl jejich vlastní práci jen ztížil.

Josef Skutil, Brno.

Le centenaire de la mort de Pouchkine dans les périodiques roumains.[1]

Le centenaire de la mort de Pouchkine a occasionné, en 1937, dans les périodiques roumains une série d'articles et d'études qui doivent être mentionnés pour une bibliographie complète du grand poète russe. Il est intéressant de constater que la plupart d'entre eux ont été publiés dans la presse et dans les périodiques de Bessarabie, contrée du sud de la Russie, où l'auteur de Boris Godounof a vécu une partie de son exil. Le temps passé à Chișinău a offert à Pouchkine, à un moment où son talent était en pleine formation, de nouveaux sujets, de nouvelles images, de nouveaux paysages pour l'épanouissement futur de son lyrisme. Je considère que la présence de Pouchkine à Chișinău constitue un moment crucial, non pas seulement pour le développement futur du poète, mais aussi pour la fierté de la culture roumaine. Dans la deuxième décade du XIX-ème siècle, au moment où il n'existait pas de véritable poésie roumaine, et quand la poésie populaire était loin d'être découverte, au moins dans les Pays Roumains, une série d'éléments roumains, assimilés et transformés par le génie du poète russe, ont pénétré dans la littérature universelle. En outre, les circonstances historiques et locales ont occasionné la pénétration de quelques éléments folkloriques roumains dans la sphère de la littérature russe. Il n'y a pas lieu de les rappeler ici, mais à cette date la Bessarabie a constitué pour la culture roumaine la deuxième porte vers les sommets de la littérature européenne. C'est justement pour ces motifs qu'on devrait réunir dans une grande oeuvre de synthèse, qui serait intitulée „Pouchkine et les Roumains", tout ce que Pouchkine a emprunté au milieu roumain, de même que l'influence du poète russe sur quelques écrivains roumains du commencement du siècle passé. Le centenaire de la mort du poète russe était une heureuse occasion pour les soi-disants „pouchkinistes" roumains de publier une oeuvre dans laquelle la lumière serait faite sur l'un des plus intéressants

---

[1]) Ce travail a été écrit en 1938, mais à cause des circonstances, n'a pu paraître à cette époque. Nous le publions aujourd'hui pour compléter la bibliographie du centenaire de la mort de Pouchkine.

problèmes de la littérature comparée de l'Europe orientale, à savoir, Pouchkine en Bessarabie. Les études et les articles commémoratifs dont je vais faire mention par la suite ne font que tourner et retourner, parfois avec des répétitions inadmissibles, le même problème, sans avoir la profondeur d'une étude synthétique.

Commençons par rappeler les revues qui ont dédié chacune un numéro spécial à la commémoration du centenaire de Pouchkine:

Viaţa Basarabiei, Chişinău, VI, 1–2, janvier-février, 1937, avec le contenu suivant: Tâlmăciri din lirica lui A. S. Puşchin. Cântec moldovenesc (Traductions de la poésie de Pouchkine. Chanson moldave), p. 11.

Aux pages 12–13 on publie 2 fac-similés de la poésie de Pouchkine, Chanson moldave, autographe de l'album de S. D. Ponomareva, du musée littéraire de Moscou. Viennent ensuite les traductions de la poésie „le Poète" et „Stances", comprenant 8 strophes (p. 14–15), puis à la page 16 la poésie „le Prophète", toutes traduites par N. F. Costenco.

I. Negrescu publie une étude (p. 17–38) intitulée: A. S. Puşchin şi Basarabia (Pouchkine et la Bessarabie). L'auteur recherche les évènements les plus importants de la vie du poète russe depuis sa naissance jusqu'à son arrivée à Chişinău. Plus loin, Negrescu s'occupe des distractions du poète et de ses poésies conçues dans la ville bessarabienne. Il insiste surtout sur les oeuvres écrites sous l'influence des éléments roumains. En s'occupant d'Eugène Onegine, l'auteur traduit quelques passages (p. 32–33). Enfin, il transpose en roumain aussi la poésie „le Poète", traduite en même temps par N. P. Costenco.

N. Popovschi écrit un article: Puşchin. Insemnări fugitive (Pouchkine. Notes fugitives), dans lequel il s'occupe de la popularité du poète russe. L'auteur présente d'une manière littéraire des aspects divers de la vie de Pouchkine et tâche d'expliquer le sens humain de sa vie. Entre autres, on parle aussi de l'optimisme du poète, de son amour pour l'être humain et de sa nostalgie sans limites pour la liberté.

Gh. Chicu, Legendă sau adevăr (Légende ou vérité p. 46–49). Il s'agit ici d'une légende sur la manière dont a vécu Pouchkine parmi les tziganes de Bessarabie, où il a connu Zamfira. L'auteur a entendu dire dans son village natal Dolna, que Pouchkine a été invité par la famille Ralea à passer un été à Dolna. Aux alentours de ce village vivaient des tziganes demi-nomades, au milieu desquels Pouchkine est resté 4 mois. A cette époque-là, il a connu Zamfira et le pittoresque de la vie bohémienne a tellement séduit le poète qu'il en a oublié tous ses amis et toutes ses connaissances. L'auteur rappelle que dans le village

Bursuc, de Bessarabie, il y a des tziganes qui prétendent être parents du grand poète russe. Qui plus est, on dit que l'un d'eux Iacob Zorilă, aurait une grande ressemblance avec le poète.

Rafail Radiana traduit la nouvelle „Kyrdžali" (p. 50–56). E. Negovschi écrit Pe marginea povestirii Kirjali (En marge du conte Kirdžali) (p. 57–58). L'auteur essaye d'établir l'existence historique du personnage „Kirdžali" et précise les circonstances qui l'ont amené à Chișinău et en Bessarabie.

N. F. Costenco s'occupe de Pouchkine à Chișinău (p. 59). Après une petite introduction dans laquelle l'auteur met en évidence l'importance de l'oeuvre de Ion Halippa, *Город Кишинев времен жизни в неми Ал.С. Пушкина*, 1899, il décrit quelques aspects de la ville bessarabienne.

M. Poleac publie la bibliographie des oeuvres et des études les plus importantes sur Pouchkine et sur son séjour en Bessarabie (p. 70–76).

E. Negovschi, Elementul românesc în opera lui Pușchin (p. 75–80) (L'élément roumain dans l'oeuvre de Pouchkine), recherche les éléments folkloriques du poème „Tziganes" et reproduit diverses opinions en relation avec la place où le poète russe a entendu la chanson: „arde-mă și frige-mă"! Cela est d'autant plus intéressant que les variantes de cette chanson ont été recueillies récemment dans le district de Cahul en Bessarabie. L'auteur procède de la même façon avec „le Châle noir". Ensuite, Negovschi tente de formuler quelques appréciations à propos de l'origine du conte „Kirdžali", appréciations qui se situent un peu en marge du problème essentiel de ce récit. Je ne crois pas, pour ma part, que „Pouchkine ait été le premier propagandiste de la poésie et de la prose roumaines au-delà des frontières", comme l'affirme l'auteur (p. 79). Le poète russe n'a pas entrepris une action de propagande avec des éléments roumains, mais ceux-ci en pénétrant dans la sphère de la création pouchkinienne ont reçu une valeur artistique universelle, fait qui est tout autre chose qu'un simple acte de propagande.

Sergiu Sârbu traduit la poésie „le Noyé" (p. 81–83).

T. Păduraru écrit Pușchin și Basarabia (Pouchkine et la Bessarabie (p. 113). On donne dans cet article une série de justifications à propos de la dédicace de ce numéro à Pouchkine. L'auteur met en relief brièvement et avec concision les grands idéaux du poète russe. Aux pages 118–120 on publie une compte-rendu sur *Летописи Государственного Литературного Музея Пушкина*, Moscou, 1936, en mettant en lumière les éléments qui concernent la vie de Pouchkine en Bessarabie.

Puşchin în româneşte (Pouchkine en roumain), tel est le titre d'une liste de traductions roumaines du poète russe (127).

* * *

Une autre revue dédiée à Pouchkine est „Adevărul literar şi artistic", Bucarest (XVI), Nr. 843, 31 janvier 1937. C'est sous le titre „Le centenaire de Pouchkine (8 Juin 1799-11 février 1837) que paraît le premier article dans lequel on suit par le détail la biographie du poète (p. 1–2). On parle de l'enfance de Pouchkine, de son libéralisme et de son exil dans le sud de la Russie. En continuant, l'auteur de cet article, qui ne signe pas, s'occupe de Pouchkine à la cour du tzar, Pouchkine et la grande société de Petersbourg, du drame familial du poète, de son duel et de sa mort, de l'écho de la mort du poète dans la littérature russe, et de l'importance de l'oeuvre pouchkinienne. A la fin, on parle de l'influence du grand poète sur la littérature roumaine et de l'oeuvre de Pouchkine en musique.

Gh. Bezveconnăi publie un article: Eroii lui Puşchin în Basarabia (Les héros de Pouchkine en Bessarabie, p. 3), dans lequel il s'occupe des événements politiques de l'Europe du Nord-Est, au commencement du siècle passé, et il arrive aux poésies de Pouchkine, écrites à Chişinău. Plus loin, l'auteur énumère toutes les poésies conçues ou écrites dans la ville bessarabienne, ainsi que les passages d'autres oeuvres se rapportant à la Bessarabie.

Basarabenii despre Puşchin (Les Bessarabiens sur Pouchkine p. 3) est un article signé par F. Dima dans lequel on raconte qu'en Bessarabie deux Roumains auraient écrit sur Pouchkine: Zamfir Arbure et Ion Halippa. Le premier a publié, vers 1908, un article dans une revue russe sur la vie de Pouchkine à Chişinău où il reproduit ce qui lui a été raconté par sa tante Ecaterina Stamo. Ensuite, F. Dima donne quelques dates qui se rapportent au temps passé par Pouchkine dans le village Jurceni et aux poèmes Tziganes. L'article contient même un autographe d'une lettre de Pouchkine du 25 janvier 1837, adressée à Mme Işimov. Pour ce qui est du titre de l'oeuvre de Ion Halippa, nous l'avons mentionné plus haut.

Vera Panfil écrit un article intitulé: Puşchin în lumina criticii literare (Pouchkine à la lumière de la critique littéraire, p. 4) où il examine les appréciations critiques sur l'ensemble de l'oeuvre de Pouchkine. L'auteur affirme que la première et la plus profonde appréciation sur l'oeuvre pouchkinienne a été formulée par les critiques démocrates Černyševskij, Dobroljubov et spécialement Bělinskij. Ceux-ci ont découvert dans la poésie de Pouchkine des éléments progressistes. Dans Eugène

Onegine le poète est présenté comme un adepte des décabristes. Lesdites critiques affirment que Pouchkine ne s'est plus occupé des problèmes sociaux après la dissolution du mouvement décabriste de 1825. Parallèlement prend naissance un autre courant de critique officielle, qui essaye de souligner l'attitude aristocratique et antidémocratique du poète. Celui-ci est combattu pour ses idées progressistes et pour l'abaissement de l'art à la description réaliste de la vie quotidienne. Puis, l'école slavophile se souleva contre toute influence étrangère quelle qu'elle soit sur la littérature russe, et considéra comme néfaste l'influence de Byron et de Shakespeare sur Pouchkine. Enfin, une autre école de critique officielle magnifie encore le prestige du grand poète. L'oeuvre prend une nouvelle signification et Pouchkine est placé à côté de Dante, Shakespeare, Goethe, etc. Plus loin, l'auteur rappelle la critique symboliste et mystique d'avant guerre, le futurisme et l'interprétation marxiste donnée à l'oeuvre pouchkinienne.

Un autre article non signé s'appelle: Pușchin și autonomia artei (Pouchkine et l'autonomie de l'art, (p. 4), dans lequel il s'agit des choses suivantes: De l'oeuvre poétique de Pouchkine il ressort que le problème des valeurs esthétiques l'a préoccupé au plus haut degré. Sur la base des travaux du poète qu'il nous reste, ceux qui ont traité de ce problème se sont divisés en deux camps: les adeptes de l'art pur qui cherchent à prouver que Pouchkine s'est toujours placé sur la plateforme esthétique de l'individualisme subjectif et ne se préoccupent pas de savoir si ses poésies étaient compris par le grand public. Les critiques réalistes d'autre part mettent en relief les moments sociaux de l'oeuvre du poète et soulignent quelques idées de Pouchkine sur la dépendance de l'art de la vie sociale. Cette conception, dit l'auteur, dominait les écrivains avant Pouchkine: Karamzin et Žukovskij, qui étaient les représentants de la théorie „l'art pour l'art". Dans ses premières poésies, Pouchkine se laisse influencer par ceux-ci, mais un peu plus tard il devient réaliste.

Après le mouvement décabriste et après son retour d'exil, devant la pression officielle en ce qui concerne le choix des sujets, Pouchkine se révolte contre cette littérature de commande. Il ressort de ces oeuvres que le poète ne demandait pas pour l'art une autonomie vis-à-vis de la vie sociale, mais vis-à-vis du régime dictatorial, qui cherchait à imposer certaines règles et attitudes sociales. Pouchkine demandait l'autonomie de l'art avec l'intention de repousser la tentative du régime autocratique, qui désirait transformer les écrivains en de simples scribes à la discrétion des autorités. D'après Pouchkine l'artiste ne doit être ni accu-

sateur ni défenseur, mais il doit présenter la vie réelle avec la fidélité d'un historien.

V(era) P(anfil) écrit un article „Puşchin şi arta dramatică (Pouchkine et l'art dramatique p. 7) où, entre autres, il rappelle que la commémoration du centenaire du poète russe pose le problème de la mise au théâtre de son oeuvre dramatique. Jusqu'à maintenant seuls ont eu du succès l'opéra et le ballet avec des sujets de l'oeuvre du poète. Malgré cela, les régisseurs et les critiques de théâtre russe ne veulent pas renoncer à l'idée de mettre en scène le drame de Pouchkine, et Meierchold admet que la dramaturgie pouchkinienne servira de liaison dans le théâtre européen. Ensuite, l'auteur relève les éléments occidentaux de la culture théâtrale de Pouchkine et souligne l'admiration du poète russe pour Racine, mais surtout pour Shakespeare. „Le poète demande à l'oeuvre dramatique la reproduction réaliste et fidèle de la vie et du caractère humain dans toute leur complexité", écrit l'auteur. Il combat l'unilatéralité des caractères de toutes les pièces de Molière, à laquelle il oppose la diversité shakespearienne. Le réalisme de situations et la vérité du dialogue, voici les lois de base, qui sont énoncées par Pouchkine pour une tragédie authentique.

Le numéro de cette revue contient encore deux traductions: „Entrepreneur de pompes funèbres", une esquisse accompagnée de gravures sous le nom du traducteur et „Mademoiselle la Paysanne", traduites par F. N. (p. 5–6).

* * *

Viennent ensuite des articles et des études dispersés dans diverses revues: Adevĕrul literar şi artistic, N. 850, Bucarest, XVIII, 23 mars 1937, contient une note intitulée: „Soarta manuscriselor lui Puşchin" (Le destin des manuscrits de Pouchkine p. 16) où l'on dit que dans les musées et les archives de Moscou sont conservés les manuscrits autographes de Pouchkine. Parmi eux il y a aussi des extraits des revues et des journaux français, recueillis par le poète en vue d'une histoire de la Révolution française, qu'il avait l'intention d'écrire.

Dans la revue Viaţa Basarabiei, Chişinău, 1937, Nr. 3–4, p. 144–150, N. Codreanu publie un article intitulé: Alex. Puşchin francmason (Al. Pouchkine franc-maçon), dans lequel il cherche à prouver par des témoignages historiques que le poète russe fréquentait les loges maçonniques de Chişinău. Le poète a fait partie de la loge „Ovidiu" et est resté franc-maçon même après la fermeture des loges. A ce point de vue, la poésie „Le Prophète" écrite en 1826 a un caractère prononcé, affirme l'auteur. Non seulement le poète, mais même ses an-

cètres ont été franc-maçons. Ainsi son père a été initié en 1817 dans la loge écossaise „Alexandre“ et a fait partie, en tant que membre, de la loge „Sfinx“. L'oncle du poète, Vasile Pouchkine, fut initié en 1810 dans la loge „Les amis de la mort“ et ensuite est entré dans la loge „Elisabeth“.

Aux pages 189–200 Sergiu Nica traduit „Nuits égyptiennes, prose et poésie“. Dans la même revue (Nr. 5-6, p. 306-322) R. Donici traduit „L'écuyer de cuivre“, accompagné d'une explication sur la manière selon laquelle Saint Petersbourg a pris naissance.

La revue „Arhiva“ (Iași, 1937) contient une étude intitulée: Pușchin și Românii, cu prilejul aniversării centenarului morții lui (Pouchkine et les Roumains, à l'occasion de la commémoration du centenaire de sa mort), de Margareta Stefănescu. L'auteur, à nouveau, réédite un ensemble de lettres de Pouchkine à diverses personnalités de son temps, qui ont, d'après l'auteur, une double importance pour les Roumains: 1) quelques lettres contiennent des renseignements concernant les événements politiques qui se sont déroulés sur le territoire roumain; 2) des commentaires de Modzalevski, on dégage une bibliographie russe avec des dates et des renseignements sur des personnes, dont le nom est lié à la Bessarabie. La revue „Gândirea“ (Bucarest, 1937, XVI, p. 143) publie sous la signature de C un petit article, intitulé: Alex. Pușchin, de caractère commémoratif. L'auteur écrit qu'il a entendu dire que Pouchkine était un poète de génie. „La force de l'écrivain et surtout du poète lyrique c'est l'expression, mais l'expression c'est quelquechose d'unique qui ne peut être traduit en aucune langue“, écrit C. „Le meilleur hommage que nous pourrions lui rendre et en même temps le meilleur service à l'histoire de notre culture, serait une étude complète sur Pouchkine et la vie roumaine“.

T. Hotnog écrit dans la revue „Insemnări ieșene“ (Iași, 1937, III, 3 février) un article commémoratif sur Moartea lui Pușchin (La mort de Pouchkine), où il s'occupe de la biographie du poète. Il décrit le mariage de Pouchkine, la vie aventureuse de celui-ci et le scandale avec l'officier D'Antès. La mort du poète y est présentée minutieusement d'après „Smerti Puškina“ de V. J. Dalî.

Dans la même revue (1937, Nr. 6, 15 mars, p. 437–444), Vera Panfil publie l'article „Pușchin, poet european“ (Pouchkine, poète européen) où il montre quels sont les rapports entre l'Europe et la Russie depuis le temps de Pierre le Grand et en arrive à la personnalité de Pouchkine. Ensuite, il rappelle les mouvements révolutionnaires du

commencement du siècle passé, la révolution espagnole, les décabristes, le mouvement éthériste, la révolution française de 1830–31, etc. L'auteur écrit qu'avec Pouchkine commence le caractère universel de la littérature russe.

La revue „Vremea" (Buc., 1937, X. 21 février, Nr. 476) contient un long article, signé par I. Cantacuzino: Viața, opera și moartea romantică a lui Pușchin (La vie, l'oeuvre et la mort romantique de Pouchkine). L'auteur présente de manière romanesque la vie du grand poète, groupée autour des chapitres suivants: „Le maître sur les bancs de l'école", „Le tendre amour et la poésie libérale", „Sur les chemins de l'exil", „Nathalie", „Le commencement de la fin" et „Le duel tragique".

Nicolàs de Pouchkine, le petit-neveu du poète, de Bruxelles, a publié dans la revue: „Din trecutul nostru" (Chișinău, 1937, V, Nr. 40–45, p. 11–18) un article intitulé Alexandre Pouchkine. Il s'agit ici de la biographie du poète, de l'aristocratie pétersbourgeoise, et du mariage avec Nathalie Gončarov.

Aux pages 19–42 Gh. Bezviconnăi écrit: Rusia și Basarabia (la Russie et la Bessarabie) et il tâche d'y expliquer les liaisons de Pouchkine avec les autres écrivains russes. C'est pourquoi il commence à la Révolution française pour en arriver aux duels de Pouchkine à Chișinău. Dans un style peu littéraire et peu correct et avec une faible argumentation, l'auteur présente d'autres aspects de la vie du poète russe, en Bessarabie, que nous avons déjà vus chez d'autres auteurs.

Revista Fundațiilor Regale (Buc., 1937, mai) contient une étude signée par. E. Dvoicenco: Viața lui Pușchin în Basarabia (La vie de Pouchkine en Bessarabie (p. 324–342). L'auteur y présente l'esprit public de l'époque d'Alexandre Ier et la situation politique créée par la toute-puissance de Aracceev. Puis, il suit la vie du poète en Russie du sud et ses aventures galantes dans la ville bessarabienne. Dvoicenco affirme que Pouchkine a traduit en russe „Le Châle noir" qu'il a entendu dans un auberge moldave.

Dans le numéro 8 de la même revue, E. Dvoicenco publie encore un article intitulé: „Opera lui Pușchin in Basarabia" (L'oeuvre de Pouchkine en Bessarabie (p. 307–324) où elle s'occupe de l'oeuvre du poète conçue en Bessarabie. Ici l'auteur recherche la pénétration des éléments roumains dans la poésie pouchkinienne sans apporter presque rien de nouveau par rapport aux recherches antérieures. Dans le désir trop grand de faire des travaux scientifiques, E. Dvoicenco ne médite pas assez sur les problèmes littéraires, qu'elle veut examiner. Ainsi elle affirme que le plus grand mérite de Pouchkine reste celui d'être le pre-

mier propagandiste en Russie de la culture roumaine. Dvoicenco admet que le poète russe „a fixé des dates importantes pour l'histoire de la littérature roumaine, pour les débuts de la nouvelle historique roumaine et du folklore roumain en russe" (p. 324). C'est une confusion regrettable entre un simple fait littéraire et le procès d'assimilation de la création poétique. Le même auteur écrit encore une étude (Revista Fundaţiilor Regale, 1937, Nr. 10, p. 67–87): Influenţa lui Puşchin asupra scriitorilor români (L'influence de Pouchkine sur les écrivains roumains). Il est question de quelques dates et de la manière selon laquelle ont été faites des traductions de Pouchkine par Donici, Negruzzi et Stamati. Plus loin, Dvoicenco découvre l'influence de l'oeuvre pouchkinienne sur d'autres écrivains roumains. Souvent l'auteur exagère et il voit davantage qu'il n'y a en réalité. Dans la création poétique il n'y a pas seulement des influences, mais aussi des créations spontanées.

Journaux.

Dans le journal „Viaţa Basarabiei" (Chişinău, 8 février 1937) E. Negovschi publie un feuilleton intitulé: Din genealogia lui Puşchin (Sur la généalogie de Pouchkine). Sur la base des quelques études généalogiques de Modzalevski, Spiridov, Muraviev et Lerner, l'auteur tente de présenter aux lecteurs roumains un aspect de l'origine lointaine du poète. Entre autres, Negovschi rappelle „que la famille des nobles de Burturlin, une lignée apparentée à la famille de Pouchkine, tire son origine d'un „muž česten" qui est venu au 13ᵉ siècle de la province de „Semigradia" (Transylvanie), comme engagé au service du grand prince Al. Nevschi". Le même auteur écrit dans la „Viaţa Basarabiei", (1937, No. 1201, 13 février) l'article suivant: A. S. Puşchin, un veac dela moartea marelui poet (A. S. Pouchkine, un siècle après la mort du grand poète). Cette fois, Negovschi montre l'écho produit dans la société russe par la mort de Pouchkine. Plus de 50.000 citoyens ont défilé devant le catafalque du poète. L'auteur relève qu' après la mort de Pouchkine le monde des salons russes se réjouissait de ce que le jeune „Dantes" était sorti victorieux du duel. Qui plus est, dans les salons, on bavardait en insultant la mémoire du poète, qui sacrifiait sa vie à l'honneur. A la fin, Negovschi se demande lui-même quelle est malgré cela la grande importance de l'oeuvre de Pouchkine pour la Russie. Question à laquelle il répond: grâce à Alex. Iᵉʳ le vainqueur de Napoléon et libérateur de l'Europe, l'humanité a ressenti la force matérielle de la Russie; grâce au génie de Pouchkine, elle a pris conscience de la force spirituelle du peuple russe.

D. Remenco publie dans la „Gazeta Basarabiei“ (Chişinău, 1937, III, No 373, 11 février) l'article Un veac dela moartea lui Puşchin (Un siècle après la mort de Pouchkine) où il esquisse l'importance de l'oeuvre pouchkinienne et recherche les caractères essentiels de celle-ci. Pouchkine est mort âgé de 38 ans et non pas de 39 ans, comme affirme Remenco.

„Viaţa Basarabiei“ du 13 février 1937 contient un feuilleton intitulé Poetul Puşchin (Le poète Pouchkine) de Gh. Bezviconnăi. L'auteur insiste comme d'habitude sur la biographie du poète et sur les événements importants de sa vie, et surtout sur la façon dont il a vécu en Bessarabie.

Le journal „Gazeta Basarabiei“ publie une série de feuilletons relatifs à la commémoration du centenaire de Pouchkine, tous signés par Cezar Stoica. Le numéro du 7 février 1937 contient l'article: Puşchin, prietenul celor asupriţi (Pouchkine, l'ami des opprimés) dans lequel l'auteur ne fait pas autre chose que la biographie du grand poète. Il ne ressort nullement de cet article que le poète russe fût l'ami des opprimés.

Situaţia în Europa şi Basarabia pe vremea şederii lui Puşchin la Chişinău (La situation en Europe et en Bessarabie pendant le séjour de Pouchkine a Chişinău) est le titre d'un long article paru dans la „Gazeta Basarabiei“ (8 et 9 mars, 1937) et dans lequel, après une courte introduction relative à l'Europe, l'auteur décrit l'atmosphère de Chişinău pendant l'exil de Pouchkine dans la ville bessarabienne. Il s'agit des femmes de son entourage et des cercles fréquentés par Pouchkine.

„Gazeta Basarabiei“ du 11 février, 1937, publie un feuilleton du même auteur intitulé: Basarabenii despre Puşchin (Les Bessarabiens sur Pouchkine). Ici Cezar Stoica commence par passer en revue quelques écrivains roumains, qui parlent de Pouchkine, et rappelle les diverses occasions dans lesquelles le poète russe avait parlé des Moldaves.

Puşchin şi elementul moldovenesc (Pouchkine et l'élément moldave) est un autre feuilleton (12 mars 1937) où l'auteur veut montrer que le poète russe n'a nourri ni haine ni mépris vis-à-vis des Moldaves. L'ironie de ses vers à l'adresse de Chişinău ou de la société de cette ville doit être interprétée comme une plaisanterie. Le même journal (du 14 mars 1937) contient l'article: Erorile fundamentale ale antipuşchiniştilor (Les erreurs fondamantales des antipouchkinistes) où l'auteur écrit que „la jeunesse et le caractère romantique ont contribué

à ce que Pouchkine aimât infiniment tous ceux qu'il a rencontrés, sans différence de race ou de nation".

Enfin, „Gazeta Basarabiei" du 18 mars 1937 contient un article intitulé: Moartea tragică a lui Pușchin (La mort tragique de Pouchkine), dans lequel, dans la première partie, l'auteur s'occupe de l'impression produite en Russie par la mort du poète, et, dans la deuxième partie de l'influence de celle-ci sur les écrivains roumains.

Le journal „Curentul" (Buc., X, Nr. 3256, 24 février 1937) contient un article commémoratif et signé par Tr. Ionescu-Nișcov. Le feuilleton s'intitule Pușkin et l'auteur cherche au début à esquisser l'atmosphère politique et sociale de la Russie à l'époque de la naissance de Pouchkine, pour présenter ensuite aux lecteurs le seuil littéraire d'où est parti le poète dans la littérature russe. Plus loin, l'auteur s'occupe de l'importance qu'a eu l'apparition de Pouchkine pour la poésie russe du commencement du siècle dernier et surtout quelle valeur ont eue pour le poète ses pérégrinations et son exil en Russie du Sud.

Dans le journal „Credința" (Buc., 2 février 1937) on publie sous le pseudonyme Erasm un article intitulé: Alex. Pușchin, 100 ani de la asasinarea sa (Alex. Pouchkine, un siècle depuis son assassinat) où on montre que Pouchkine était par excellence un poète national russe. L'auteur insiste sur la biographie du poète, sur le régime autocratique de son temps, sur les tendences libertines de celui-ci et sur sa méthode de travail.

Octav Minar écrit dans le journal „Universul" (Buc., 1 février 1937) un article intitulé: Eminescu despre Pușchin (Eminescu sur Pouchkine). Le poète roumain Mihail Eminescu a fait connaissance avec la poésie de Pouchkine en 1885 pendant son séjour dans un hôpital d'Odessa. Minar dévoile la manière dont Eminescu a appris le russe, aidé par la fille du docteur Jakimovič et comment il a traduit librement l'ode „A Ovide", qu'il envoie au professeur Novleanu de Iași.

Le journal „Adevĕrul" (Buc., 1937, Nr. 16261, 31 janvier), contient un article signé par F. Dima e intitulé: Tiganii lui Pușchin, cu prilejul centenarului nașterii marelui poet rus (Les Tziganes, à l'occasion du centenaire de la naissance du grand poète russe). Premièrement, nous devons faire une rectification nécessaire: on n'avait pas commémoré le centenaire de la naissance mais celui de la mort du poète. L'auteur décrit l'athmosphère politique de l'Europe et de la Russie au commencement du siècle dernier et met en relief l'esprit libertin de Pouchkine. Il expose beaucoup de théories en marge du titre de l'article. Sur le poème Tziganes il insiste justement très peu.

Elena Eftimiu publie dans le journal „Lupta" (Buc., Nr. 4585, 31 janvier, 1937) le feuilleton: Viaţa lui Puşchin (La vie de Pouchkine) où il s'agit de la présence du poète à Chişinău et de la composition de la société chişinéenne. Parfois l'auteur emploie de grands mots qui n'ont pas de raison d'être, par exemple: „A seize ans (on parle de Pouchkine) il était déjà savant dans „l'art des passions". Nous ne comprenons pas ce que l'auteur a voulu entendre par „l'art des passions'' en parlant d'un adolescent de 22 ans comme Pouchkine. Le même auteur écrit dans „Lupta" (12 février 1937) un autre article: Soarele poeziei ruse: Puşchin (Le soleil de la poésie russe: Pouchkine) où elle parle de l'importance de l'oeuvre du poète par rapport à la littérature russe.

Dans le même journal „Lupta" (7 février 1937) a été publié un article non signé et intitulé: O sută de ani de la moartea lui Puşchin, o intrigă de acum un secol (Cent ans de puis la mort de Pouchkine, une intrigue il y a un siècle) avec un portrait du poète et un autre de Nathalie Gončarov. C'est un article purement indicatif qui manque d'unité quant à l'oeuvre poétique et la mort du poète.

Dr. A. S. Mihailov publie dans le journal „P. V." (Buc., Nr. 654, 12 février 1937) un article sous le titre: Puşchin, poetul creştin al gliei ruseşti (Pouchkine, le poète de la terre russe) dans lequel il se demande comment il se fait que Pouchkine représente l'idée nationaliste de tous les Russes. Par ses contes, Pouchkine a introduit dans la littérature et dans les salons russes le parfum sain de la terre, en prouvant ainsi qu'il était déjà guéri du byronisme. Dans l'oeuvre du poète se reflètent les saisons, les paysages, les habitudes, les coutumes et le caractère du peuple russe.

Le journal „România Nouă" (Cluj, Nr. 28, 7 février 1937) contient un article intitulé: Centenarul lui Puşchin (Le centenaire de Pouchkine) de caractère indicatif. Entre autres, l'auteur (Criticus) affirme que le poète russe a vécu en Bessarabie „de nombreuses années", ce qui n'est pas tout à fait exact. Dans le journal „Naţiunea Română" (Cluj, Nr. 35, 14 février 1937) on publie un article sur: Centenarul morţii lui Puşchin (Le centenaire de la mort de Pouchkine), signé par Iosif Naghiu. Parlant des motifs pour lesquels le poète a été exilé, l'auteur affirme de Pouchkine qu'il a été: chrétien, nationaliste et même royaliste.

Traductions.

En plus des traductions mentionnées ci-dessus et publiées dans diverses revues à l'occasion de la commémoration de la mort de Pouchkine, nous citerons encore Boris Godounov, poème dramatique en 5 actes

et un prologue (Buc., 1937), traduit par Gr. Avakian et I. G. Dumitriu. La traduction a été faite d'après le texte de 1825 dans la forme hexamétrique en vers blancs rythmés, par endroits aussi en prose.

Autres livres commémoratifs.

Cette occasion, E. Negovschi a publié un Calendar al zilelor lui Puşchin. (Calendrier des jours de Pouchkine)[1] qui relate les principaux moments de la vie du poète, les étapes de sa création et les inquiétudes de son âme au milieu d'une société étrangère à ses idéaux. Cette oeuvre a paru en fascicules et contient des contributions à la connaissance de l'oeuvre du poète et de sa traduction en roumain.

Tr. Ionescu-Nişcov

---

[1]) Étant donné que nous n'avons pas ce Calendrier à notre disposition, nous avons pris nos renseignements dans la gazette: „Viaţa Basarabei" (Chişinău, 17 février 1937) où se trouve une note rédigée par l'auteur lui-même. En outre, nous avons publié dans „Prager Presse" (3. mars 1937) un article d'informations sur „Pouchkine en Roumanie".

KRITIKY A REFERÁTY.

Eduard Beneš, **Úvahy o slovanství.** Hlavní problémy slovanské politiky. Londýn (1945). Tištěno jako rukopis, str. 259. Nové vydání Praha 1947. Čin, str. 371.

Slovanství, vědomí ethnické slovanské příbuznosti, potřeby mezislovanské spolupráce, soudržnosti, vzájemnosti i snaha vědomí to v životě uskutečňovati projevovaly se v českém vývoji, v ohledu literárním i politickém, velmi často a příznačně. A to nejen v době nové, ale i ve starších obdobích českých dějin. Slovanské cítění nebylo ovšem v českém prostředí, díváme-li se na český politický vývoj, činitelem vždy rozhodujícím anebo velké politické události českých dějin vždy určujícím. Často bylo spíše událostmi neseno, ovlivňováno, vyvoláváno, nežli aby tyto události neslo a určovalo. Neboť v české politice jako v politice vůbec nerozhodovaly jen a tolik citové, ideologické představy, ale často spíše zájmy a okolnosti jiné. Často okcidentální složky měly na první pohled daleko větší roli. Bylo by ovšem omylem souditi, že okcidentální prvky a síly, objevující se v českém životě, svědčily o našem odklonu od slavismu a od slovanských národů, že náš slavismus znamenal a předpokládal negaci jiných evropských znaků a proudů či naši isolaci od jiných evropských politických, kulturních a literárních směrů. Nikterak. Zdravý okcidentalismus, lze říci, nejednou spíše podporoval růst našeho českého těla i slovanského světa vůbec. Je příznačné, že na Rusi se skutečné a zdravé slovanství v 19. stol. nerozvilo tolik v kruzích tak zv. slavjanofilů, odcizujících se Evropě, nýbrž právě u tak zv. západníků, odchovaných západními a světovými směry. A stejný zjev vidíme také na půdě české, kde právě okcidentální školení a vzdělání opřené o světové vzory vedlo Josefa Dobrovského, Františka Palackého a T. G. Masaryka k zájmu i k nadšení pro slovanské věci a ke skutečnému pochopení slovanských dějinných problémů. Český obrozenecký slavismus byl ovládán dokonce antickými prvky. Humanistický program J. Dobrovského souvisel na př. s humanismem renesančním a s obecným racionalismem evropským. Kollárův světový názor byl proniknut klasickým vzděláním a Kollárovo pojetí slovanské vzájemnosti bylo opřeno nejen o vzory sousedních národů, Poláků, Němců a j., ale také o antické znalosti a antické představy. Recepce cizích vlivů, europeisace a okcidentalisace, nesmazala, lze říci, v českém prostředí původních konstantních znaků a úvodních slovanských rysů. Nezatlačila ani charakteristické známky slovanské u nás ani vědomí příbuznosti a vzájemnosti naší s ostatními Slovany. Český národ si udržel přes všechny cizí vlivy, které ostatně byly přizpůsobeny našemu národnímu vkusu, národní a slovanskou strukturu a úzké souvislosti politické, kulturní, jazykové s ostatním slovanským zázemím.

Pokud jde o program a obsah našeho slovanství a naše slovanské politické představy, třeba říci, že průběhem dějin se měnily ovšem po stránce obsahové i ideologické. Jestliže slovanství v českém politickém životě ve starší době mělo polonofilský ráz, v nové době mělo povahu víc všeslovanskou či rusofilskou. Všeslovanství a rusofilství se střídalo u nás v nové době s austrofilstvím, od všeslovanských tendencí a od hesla spojení všech Slovanu se přecházelo k tak zv. austroslavismu, k polonofilství, od mlhavého mesianistického obrozeneckého slavismu se postupovalo ke konkretnímu českému politickému programu. Romantická někdejší Kollárova koncepce se střídala s realistickým moderním slovanstvím Fr. Palackého, K. Havlíčka. Vedle konservativního, romantického a retardačního slovanství se u nás rozvíjelo ještě víc slovanství pokrokové, založené na demokracii, pokroku, svobodě, liberalismu.

Nedálo se to bez obtíží a nesnází. Velkou překážkou v cestě trvalého a neměnlivého slovanského programu v novodobé české politice byly především zvláštnosti české, nedostatek přesného, uvědomělého rozhledu, neujasněnost pojmu, neujasněný poměr náš k Rusku i k ostatním slovanským národům, vnitřní zájmy atd. Překážkou však byla také skutečnost, že ruský svět byl ovládán v 19. stol. reakčním carismem, že carská politika se nepřestávala dívati na Čechy jako na podezřelé z proticarských, demokratických, revolučních sympatií. V cestě stálo dále, že carská politika neměla vlastně v 19. století skutečného a pevného slovanského programu, že často slovanské sympatie na ruské půdě spíše potlačovala a jindy zase zneužívala pro své zahraničně politické cíle. Překážkou byla také skutečnost, že slovanské sympatie a slovanské programy, pokud je pěstovaly ruské spolky, či polooficiální osobnosti, vycházely zpravidla z pravoslaví, že byly politicky reakční a že proto nemohly než narážeti na odpor pokrokových vrstev jak u nás, tak i u ostatních slovanských národů. Bylo třeba velké politické, hospodářské, kulturní a sociální změny na ruské půdě v době naší, aby se změnily základy i podmínky novodobého, politického i kulturního slavismu.

Třeba vskutku se vážně zamysliti nad rozličnými osudy slovanství, slovanské myšlenky jak u nás, tak i v jiném slovanském prostředí. Až do naší doby nepodala česká literatura práce, která by si vzala za úkol hlubší rozbor českého politického slavismu v celém rozsahu. Mezeru tu vyplňuje teprve kniha E. Beneše „Úvahy o slovanství".

Vznik tohoto díla je staršího data. Většina jeho stránek pochází z doby, kdy E. Beneš působil jako ministr zahraničních věcí za prvé republiky a kdy přes zevnější západnickou orientaci našeho života i naší politiky pokládal slovanství za důležitou konstantu v našem minulém i soudobém národním i státním životě, odvažuje se tvrditi, že „prvek slovanství je naprosto nezbytnou součástí každé naší zahraniční politiky". Tiskem byla tato část práce vydána ve Slovanském přehledu r. 1925—26. Za těžkých chvil v době druhé světové války byla práce tato zčásti změněna, zčásti doplněna úvahami o slovanských věcech a problémech nejnovější doby. Jde tu tudíž o dílo, sepsané v původní a vlastně i v nové své formě především politikem, politickým pozorovatelem politických otázek za účely státně politickými. Ale přitom dílo to je opřeno o hluboce

založené myšlení sociologa, filosofa i historika zároveň. Jen tak se mohl jeho autor odvážiti řešiti základní slovanské problémy jako nikdo jiný před ním.

V prvé části práce podává přehled starších literárních projevů, svědčících o slovanském vědomí a o slovanské vzájemnosti u nás i u jiných slovanských národů od tak zv. středověku do 19. stol. Autor se snaží ukázati, z jakých základů projevy ty rostly, kam směřovaly a jaký byl jejich užitek pro jednotlivé slovanské národy. Právem podotýká, že doklady o slovanském vědomí se objevovaly v českém i ostatním slovanském vývoji zpravidla především v těžkých dobách národních a státních, a že tudíž myšlenka slovanské vzájemnosti měla zpravidla defensivní, obranný ráz. Není ovšem pochyby, že doklady autorem v knize k tomu uváděné jsou příliš stručné, a že v seznamu jejich chybí často základní prameny slovanského vědomí u nás i u jiných národů slovanských. Přehled pramenů svědčících o českém slavismu bylo by možno nepochybně rozšířiti stejně jako i přehled slavismu v dějinách jiných slovanských národů. Pokud jde o český slavismus, přinesl v té věci mnoho doplňků sborník „Slovanství v českém národním životě", uspořádaný péčí Masarykovy university a Slovanského ústavu a vydaný v Brně r. 1947.

Podrobnější a výstižnější naproti tomu je část jednající o Janu Kollárovi a jeho slovanství, které přecházelo od jednoty slovanské k dalšímu poslání Slovanů a vyúsťovalo v lidství a humanitě. Autor tu velmi znalecky vypravuje o tom, jak idea humanity, lidství se vždycky do jisté míry v našem slovanství objevovala a uchovávala; dotýká se třenic a bojů mezi slovanstvím romantickým a realistickým, mezi slovanstvím demokratickým a konservativním, které se udržely až do prvé světové války. Zvláštní pozornost věnuje slovanskému sjezdu v Praze r. 1848, jeho průběhu, vnitřní krisi i významu v rozvoji slovanské myšlenky u nás i jinde, srovnávaje kriticky český revoluční program s revolučními hesly soudobé střední Evropy. Stejně podrobně a hloubavě probírá počátky, kořeny tak zv. austroslavismu z r. 1848 i jeho vývoj v pozdější době, jeho příčiny, ideové základy i neúspěchy. Posléze analysuje ruskou slavjanofilskou koncepci, srovnávaje ji s představami Kollárovými, které jsou kladeny právem výše, poněvadž stály výše filosoficky a lidsky, a dotýká se otázky panslavismu, panrusismu atd. Zvláštní úvaha je věnována slovanskému sjezdu v Moskvě r. 1867 a české roli za moskevského jednání. Tu lze právem souhlasiti s představou, že moskevský sjezd zůstal v rozvoji slovanské idee jen episodou málo významnou.

Velká část díla je věnována rozboru tak zv. novoslovanství, vytvořeného součinností některých politiků českých, polských a ruských. Část tato je také namířena vlastně proti vnitropolitickému i zahraničně politickému programu tak zv. novoslovanství a na druhé straně je zpracována i za účelem obhajoby vlastních autorových tendencí na poli zahraniční politiky. — I když obdivujeme velké množství pramenů, jimiž autor své úvahy v té věci dokládá, i když přiznáme velkou váhu výtky, že tak zv. neoslavismus si v mnohých věcech nepočínal dosti realisticky (nevyznal se na př. v otázce ukrajinské, nepřihlížel k potřebám a bolestem ruských národností, příliš počítal se spoluprací Rakousko-Uher-

ska a Ruska), přece nelze upříti, že tak zv. neoslavismus měl také některé dobré stránky, rozšiřuje na př. starší kulturní slovanský program na jiná pole slovanského života (hospodářské, finanční atd.), usiluje o vyrovnání mezislovanských sporů (polsko-českého, polsko-ruského, rusko-ukrajinského, srbsko-bulharského) a o mezislovanskou součinnost. Sotva lze naprosto odsuzovati, že novoslovanství se spokojovalo jako kdysi Kollár s trvajícími státními poměry slovanských národů a že počítalo se spoluprací říše habsburské a ruské, v jejíž hranicích žila většina národů. Vždyť za tehdejších poměrů nebylo možno pomýšleti na nějakou podstatnou a hlubokou změnu mezinárodních poměrů a slovanské síly byly tehdy ještě příliš slabé, aby samy o sobě provedly mezinárodní změny. Slovanský program bylo proto nutno ve své době přizpůsobiti možnostem mezinárodní konstelace. Jinak ovšem třeba přiznati, že novoslovanství bylo zjevem jen dočasně zamýšleným. Vyrostlo jen z nahodilé situace a není divu proto, že nové události, souvisící s anexí Bosny a Hercegoviny, je odsunuly už v jeho počátečním rozvoji.

Poslední dvě kapitoly pojednávají o slovanských problémech za prvé a druhé světové války a o slovanství v budoucnosti. Jsou formulovány v očekávání vítězství nad nacistickým Německem a ve velké víře ve slovanství, že „po druhé světové válce nastane ve vývoji slovanství nové období, období velkých realisací, podstatného přiblížení se k ideám slovanské spolupráce, vzájemnosti i jednoty, jak o tom snily mnohé a mnohé naše generace minulé.“ Jsou ovládány myšlenkou, že „druhou světovou válkou a jejími důsledky se začne budování opravdového, realistického, demokratického a lidového slovanství nového“. Střízlivost racionalisty pojí se tu s kritickou láskou ke slovanství a slovanské myšlence. Části soustřeďující se na zjištění slovanského programu v dnešní době náleží nesporně k nejzávažnějším částem knihy. Měl by je čísti každý Čech bez rozdílu politického přesvědčení stejně jako příslušníci jiných slovanských národů, aby si uvědomili, jaké síly mohou slovanství podporovati nebo jemu škoditi. Každý z nich měl by uvážiti, že slovanství musí býti nepostradatelným základem naší politiky i našeho života a že se musí rozvíjet ne na linii romantismu, mysticismu, ale ve směru skutečného realismu, rozumové rozvahy, i když se přitom neopouští vřelost citu a zanícení. Přiznáme jistě, že jedině slovanství zbavené stranictví, neodvislé od vnitropolitických doktrin, prosté mystiky a mesianismu může řádně a zdravě uspořádati slovanské poměry a zapojiti také Slovanstvo organicky do ostatní Evropy a světa. Lze říci, že kniha E. Beneše může vskutku přispěti k budování tohoto opravdového, realistického a positivisticko-demokratického nového slovanství vrchovatou měrou.

J. Macůrek

B. D. Grekov, **Kijevskaja Rus**, 4. vyd., Moskva, Akad. nauk SSSR, 1944, str. 348.

Autor spisu náleží mezi nejlepší současné znalce staršího ruského vývoje. Z pera jeho vyšlo již několik průkopnických prací o dějinách kyjevskoruských. Jestliže takřka všichni ruští a ukrajinští historikové se zabývali otázkou vzniku a vývoje kyjevské Rusi a hleděli stanoviti její význam v minulosti východních Slovanů, B. D. Grekov snaží se za-

ujmouti v dosavadní literatuře zvláštní stanovisko, jak pokud jde o základní tendence a síly kyjevskoruského vývoje, tak pokud jde o hodnocení kyjevskoruského života i jeho významu v dějinách východoslovanských. Svou práci opřel především o rozsáhlou pramennou základnu. Užívá však kromě toho srovnávacího studia, všímá si poměrů u okolních, zvláště slovanských národů a přináší nejednou cenné postřehy o vývoji staročeském, staropolském i jihoslovanském. V práci své nepostupuje apodikticky. Zasvěcuje čtenáře do jednotlivých problémů, podává přehled dosavadních názorů a sporů, registruje a hodnotí práce starších ruských historiků, pokud se zabývali studiem kyjevské Rusi. Jeho závěry se často liší od dosavadních představ. Na rozdíl od Ključevského a Rožkova nechce mluviti o obchodním původu staroruských městských oblastí a o obchodním rázu starého kyjevského státu a přikládá větší význam zemědělství a jeho formám. Na rozdíl od ukrajinských badatelů nevidí v kyjevském státu produkt ukrajinského národa, ale ukazuje, jak kyjevská Rus patřila všem větvím východních Slovanů a jak byla východiskem celého východoslovanského vývoje. Na rozdíl od Pokrovského a j. zdůrazňuje velký význam národní myšlenky v staroruském vývoji a příznačně to dokládá ve své úvaze o kronikáři Nestorovi. V prvé části své práce Grekov analysuje hospodářské a sociální poměry kyjevské Rusi, zdůrazňuje její zemědělský ráz, všímá si vzniku a organisace votčiny, kolektivního i individuálního majetku pozemkového, ukazuje mimo jiné, jak většinu obyvatelstva kyjevské Rusi 10. a 11. století tvořili svobodní sedláci, postupně teprve svazovaní k půdě. V 2. části pojednává o politickém vývoji kyjevské Rusi. Při tom se neomezuje pouze na výklad politického života, ale připojuje úvahy o vývoji kulturním, sociálním, o mezinárodním postavení kyjevské Rusi a pod.

Práce Grekovova je místy velmi detailní a zachází do jednotlivostí i podrobností. Postup ten byl však nutný, neboť tu jde o poznání základů dějin ruských. Velmi užitečné jsou přehledy dosavadní literatury o některých sporných problémech. *J. Macůrek.*

Tadeusz Lehr-Spławiński, **O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian.** Wydawnictwo Instytutu zachodniego, Poznań 1946, 237 stran, 1 diagram a 6 mapek.

Výkon polské vědy v oboru, který po Šafaříkově a Niederlově vzoru nazýváme slovanskými starožitnostmi, je hoden upřímného obdivu i pochvaly. Na této záslužné práci mají podíl historici a filologové právě jako prehistorici (na př. L. Kozłowski, J. Kostrzewski a jeho škola, T. Sulimirski), anthropologové (na př. J. Czekanowski) a národopisci (na př. K. Moszyński). Novým významným polským přínosem k studiu slovanských počátků je nahoře uvedená kniha krakovského slavisty, T. Lehra-Spławińského[1]). Vydal ji Instytut zachodni v Poznani, který je už nyní

[1]) Mimo své hlavní dílo shrnul T. Lehr-Spławiński své názory o slovanské pravlasti ještě v populárních pracích: *Początki Słowian* (Kraków 1946); *Z rozważań o pochodzeniu Słowian* (Przegląd zachodni, Poznań, III, 1947, str. 147—153); *The origin and ancestral home of the Slavs* (Poland's place in Europe, vydal Z. Wojciechowski, Poznań, Instytut zachodni, 1947, str. 61—83). Doplnil je v stati *O pierwotnych Wenetach* ve sborníku Inter arma, Księga pamiątkowa ku czci prof. Kaz. Nitscha, Kraków, 1946, str. 21—50.

svou horlivou vydavatelskou činností chvalně znám. V knize je především mnoho pečlivě sebraného a dukladně prostudovaného materiálu, a protože mimo to má její spisovatel bystrý postřeh a samostatný úsudek, je jeho spis pln podnětů k dalšímu bádání a zůstane asi dlouho novým milníkem ve studiu otázky, kde byla původní vlast Praslovanů. Autor správně podotýká, že nelze vznik ani jediného národa vysvětliti jen podle historických pramenu. Sám je vynikajícím odborníkem ve filologii a tedy v oboru, který je nyní vedle prehistorie při hledání slovanské pravlasti nejdůležitější, ale seznámil se dobře s výsledky jiných věd, které se obírají úkolem, o jehož rozřešení se pokouší. Práce ve všech těchto oborech byla v době před druhou světovou válkou velmi intensivní, a už proto jsme autoru vděčni za to, že nás podrobně seznamuje s jejími výsledky. Jeho předností je dále, že otázku slovanské pravlasti řeší se zřetelem ke vzniku jiných evropských pranárodů.

K jeho rozboru dějepisných zpráv, kterými se nejdříve obírá, nelze mnoho poznamenati. K názoru, že Ptolemaiovy *Venedské hory* jsou nejspíše vrchy Svatokřížské ve středním Malopolsku, došel samostatně a současně též K. Jaždżewski (*Z otchłani wieków* XV, 1946, str. 12). T. Lehr-Spławiński vykládá, že Venedi, tehdy už praslovanští, seděli podle dějepisných pramenu na konci 1. stol. od Baltu podél Visly až do jižní části Malopolska. V Peucinech, které Tacitus ztotožňuje s Bastarny a které Ptolemaios umisťuje nad Dacii a tedy patrně, jak autor myslí, na severní boky východních Beskyd, máme prý viděti Kelty, kteří se posunovali k východu a po kterých zustaly kulturní stopy po celém severním Podkarpatí od Slezska až k hornímu Dněstru. Ale jméno Peucinů souvisí s názvem ostrova Peuké v dunajské deltě, a podle toho si Tacitus představoval sídla Venedů na rozsáhlém prostranství směrem z Povislí k ústí Dunaje (srov. B. Horák, *Sídla Slovanů na úsvitě dějin*, Zeměpisný magazin I, č. 2, 1945/1946, str. 59—65).

Těžiště autorova spisu je v rozboru údajů čerpaných z jazykozpytu a tedy z discipliny, v které nejsem odborníkem, a proto se této části jeho díla dotknu jen se zřetelem na jeho pokus o spojení výsledků studia filologického a prehistorického a podám jen stručný přehled jeho hlavních závěrů. Autor předně předpokládá, že praindoevropský celek byl nutně celkem národním a jazykovým, ačkoli úplné praindoevropské jednoty nebylo. Předpokládá též theoretický jazyk praslovanský, který byl velmi těsně příbuzný s jazykem předků historických Baltů čili s jazykem prabaltským. Praotcové Baltů a Slovanů prožili spolu někde společný jazykový rozvoj, majíce společnou, nikoli však jednotnou řeč. V mluvnici vykazuje baltoslovanština nejtěsnější spojení s germánštinou, pak illyrštinou a keltštinou, a teprve potom přijdou její vztahy ke skupině árijské. Sousedil tedy baltoslovanský celek delší dobu a na značném prostranství s Germány, a protože jsou slovanská nářečí spojena s germánskými těsněji než baltská, sídlili Praslované blíže ke Germánům než Prabaltové. Proto jsou i shody slovanštiny s keltštinou a illyrštinou větší, než je vztah baltštiny k těmto jazykům. Zato s Thráky měli zase Baltové těsnější styky než Slované. Sahala tedy baltská sídla na jihovýchod od území slovanského. Také ve slovníku jsou staré shody baltoslovanštiny s germánštinou

a i tu je slovníkový materiál slovanský spjat s germánským těsněji než baltský. Shodný obraz podává i mladší přejímání slov. Vůbec měli Praslované mnohem živější vztah k národům západním, především ke Germánům, než k národům na evropském jihovýchodě. Ze zeměpisných názvů jsou trvalé zvláště názvy vod, protože vody byly komunikacemi. Spisovatel probírá říční názvy v kraji od Labe k Volze a na sever od Sudet, Karpat a Černého moře a nalézá i v nich značnou oporu pro svůj výklad o slovanské kolébce na západě. V poříčí Visly a Varty na straně jedné a v poříčí Dněpru na straně druhé se některé říční názvy opakují. Jsou západního původu.

Rozbor údajů z jazykozpytu čerpaných vede prý tedy vesměs k tomu, že původní sídla praslovanská byla na západě. Musíme prý je hledati v sousedství Baltů, kteří seděli v poříčí Oky, horního Dněpru až do poříčí Němenu, a v sousedství Germánů, jejichž pravlast se rozkládala v jižní Skandinavii, na poloostrově Jutském a v území nad dolním Labem a Rýnem. Styky praotců nynějších Slovanů s Árijci byly živější než styky Baltů s árijskými Indoevropany. Pravlast slovanská nemohla býti jinde než nad Odrou a Vislou s výběžkem do poříčí středního Dněstru na území Volyně a Podolí, kam kdysi sahala oblast plemen thráckých a kam z pontské stepi dojížděly kočovnické kmeny íránských Skythů a Sarmatů.

Při rozboru názvů mezi Labem a Vislou označuje některé z nich za venetské a vidí v souhlase s některými německými vědci ve Venetech samostatný kentumový indoevropský národ, za jehož archeologický odkaz považuje kulturu lužickou. Tito severní Veneti souvisí prý s Venety v gallské Armorice, od kterých pochází název kraje Vendée, i s Venety v severovýchodní Italii i s oblastí Bodamského jezera, jehož latinské jméno bylo lacus Venetus. Řada venetských názvů prodělala ve slovanských ústech úplně pravidelný fonetický vývoj praslovanský. Místní venetské názvy v oblasti lužické kultury jsou starší než názvy slovanské. Venetský národ má podíl na jazyku keltském i illyrském, a na společné venetské příměsi se podle všeho zakládají i slovníkové shody keltskopraslovanské. Nejsilnější venetský přínos byl ve skupině praslovanské. Venetská národnost lužické kultury by se dala lépe zjistiti, kdyby se byl zachoval beze změny až do doby historické hlavní kořen prvotních Venetů v Lužici a v přilehlých částech Slezska, Čech a Moravy. Ale tyto končiny byly v době laténské — tedy mezi r. 400 př. Kr. až do Kristova narození — zaplaveny kmeny keltskými a germánskými. Jméno Venetů-Venedů bylo později přeneseno na Slovany, kteří po nich žili v jejich území. Pro tento výklad může svědčiti též okolnost, že jen slovanští sousedé označují Slovany tímto názvem, ale Slované sami tohoto jména neužívají. Když se v 1. a 2. stol. po Kr. objevují první zprávy o Venedech v Povislí, byli tímto jménem nazýváni už jen Slované.

Závěr, ke kterému spisovatel dospěl jako filolog, srovnává s výsledky, kterých dosáhla prehistorie, druhá věda, která při nynější intensitě archeologického výzkumu může vnésti nové světlo do záhady, kde bylo původní rodné místo Praslovanů. Autor není sice v archeologii odborníkem, ale je dobře informován především o výsledcích prehistorie polské, jejíž úroveň je vysoká. Podám nejprve stručnou zprávu o jeho výkladě

prehistorických pramenů. Poříčí Odry a Visly bylo v době neolitické obydleno pokoleními různých kultur. Na konci polské doby neolitické, někdy mezi r. 2000—1700, rozšířila se tam ze střední Rusi, z Povolží, až po Odru kultura loveckého a rybářského lidu, kterou nazýváme uralskou. Badatelé o dávné Evropě v ní vidí archeologický doklad ethnickojazykového společenství praugrofinského. Její rozšíření souhlasí s rozšířením místních názvů ugrofinského původu. Současně nebo snad i poněkud později rozšířil se do poříčí obou polských řek lid s kulturou keramiky šňůrové, ať již východisko jeho expanse bylo na západě nebo na východě. Zprvu žil rovněž životem kočovnickým, později se však přiučil zemědělství. Je považován za první nepochybnou expansi lidu indoevropského a v jeho vlivu na jiné kultury vidíme jejich poindoevropštění. Rozšiřuje se po rozlehlých končinách, přisvojoval si vlastnosti asimilovaného podloží, a tak vznikala plemena praindoevropská. V rozsáhlém území od Odry až do poříčí Oky převrstvili nositelé kultury s keramikou šňůrovou kulturu uralskou, a tak vznikla oblast, která je počátkem jak Baltů, tak i Slovanů. Spisovatel ji nazývá protobaltskou a v jejím vzniku vidí první stadium ve formování pozdějších Praslovanů. Protobaltský celek byl tedy jazykově indoevropský, anthropologicky pak byl směsí rasy nordické, jejíž nositelkou byla kultura s keramikou šňůrovou, a laponoidní rasy východoevropské, jejímž základem v protobaltské oblasti bylo ugrofinské podloží. První z těchto složek byla od počátku silnější a měla převahu v celé protobaltské oblasti, ačkoli jí směrem k východu ubývalo. Autor v diskusi, která se rozvinula o jeho knize (srov. Przegląd zachodni III, 1947, str. 147—153), připouští, že na zrození protobaltské oblasti měly podíl též jiné neolitické kultury. Jeho výklad o jejím vzniku lze považovati za šťastný.

Rozpadnutí protobaltské jednoty na samostatnou část prabaltskou a praslovanskou způsobila venetská kultura lužická tím, že se navršila na západní část původní oblasti protobaltské. S příchodem jejího lidu se tam začínají objevovati zeměpisné názvy venetské. Nový jazykový celek, totiž praslovanský, vznikl v oblasti od Odry až po Bug, pobočku Visly, a od Baltu až po horní Vislu, San a Dněstr. Je to druhé stadium ve vývoji Praslovanů. Zbytek Protobaltů, který nebyl zasažen kulturou lužickou, vyvíjel se pak jako odlišná jazyková skupina prabaltská. Lužická kultura vznikla kol r. 1300 př. Kr. a záhy nastoupila mocnou expansi na západ, jihozápad, jih a jihovýchod do oblastí, kde se formoval především pranárod keltský a illyrský. Ke konci doby bronzové směřovala však expanse lužické kultury vždy více na východ, a v rané době železné (700—400 př. Kr.) zabrala Volyň, Podolí a části Ukrajiny. Tam narazila na podloží thrácké a smíšením obou složek vznikla nad horním Dněstrem až hluboko do Podolí a Volyně na konci doby bronzové a na počátku doby železné — přibližně v letech 800—600 př. Kr. — místní kultura wysocká.

Třetí a poslední stadium v archeologickém vývoji Praslovanů je spojeno s expansí lidu s kulturou pomořskou. Byla to místní skupina lužické kultury na Kašubském Pomoří, která se značně lišila od jejích ostatních místních skupin, neboť její lid seděl při moři a byl od ostatní lužické oblasti oddělen močály řeky Noteče. Příčinou jeho svérázného

vývoje byly snad i zbytky předindoevropského obyvatelstva s kulturou keramiky páskové, které tam byly kdysi zatlačeny invasí lidu s kulturou keramiky šňůrové a později splynuly s lidem kultury pomořské. Spisovatel správně uvádí, že vznik pomořské kultury není dosud dostatečně vyjasněn. Zajímavý je jeho výklad, že obličejové popelnice, které byly svou dobou v pomořské kultuře oblíbeny, mohou býti reminiscencí na kulturu potomků lidu s keramikou páskovou. Pomořskou kulturu považuje za praslovanskou a zamítá názor německých prehistoriků, kteří v ní vidí archeologický projev germánských Bastarnů. — Z autorovy poznámky čís. 230 k str. 105 by se mohlo zdáti, že považuje L. Niederla za původce učení o germánské národnosti Bastarnů. Avšak L. Niederle se jen připojil k těm, kteří považovali germánskou národnost Bastarnů za pravděpodobnou. Zdá se, že nyní většina badatelů v nich vidí kmen nejspíše, alespoň v podstatě, keltský. — V druhé polovici doby halštatské (okolo let 500—400 př. Kr.) šíří se pomořská kultura výbojně ze své původní oblasti a setkává se přitom ve středním Polsku s expansí jiné skupiny lužické, s t. zv. kulturou hrobů zvonovitých, a mísí se s ní. Během doby laténské (400 př. Kr. až do Kristova narození) zabraly obě tyto lužické skupiny značnou část lužické oblasti, omezujíce se přitom téměř na území, které bylo svou dobou odtrhnuto lužickou expansí z bývalé oblasti protobaltské, totiž na končiny mezi Odrou a Bugem, pobočkou Visly, a mezi Baltem a čarou, která běží od horní Visly a horního Sanu do poříčí horního Dněstru. Zabraly též kraj na Volyni a Červené Rusi, pokud se tam kdysi lužická kultura rozšířila. Tato územní shoda svědčí silně pro těsný ethnický svazek mezi novým celkem a jeho dávnějším podložím, které povstalo navrstvením venetské kultury lužické na starobylý protobaltský kořen. Lid pomořský při své expansi postupně zanikal v příbuzném prostředí místních potomků lidu lužického.

Expanse kultury pomořské a kultury hrobů zvonovitých na lužickém základě vedla v mladší době laténské, to jest asi v 2. stol. př. Kr., ke vzniku nového archeologického celku, který je však se všemi těmito složkami těsně spjat. Je to kultura hrobů jámových, která se rozšířila především po severním, západním a středním Polsku, dostala se na východě na Volyň a Červenou Rus a zprvu sahala na západě vždy užším klínem přes Odru až k střednímu Labi. Část jámových hrobů mezi dolní Odrou a dolní Vislou nazývají skupinou oksywskou, ostatní jejich oblast zovou skupinou przeworskou. Německá prehistorie považuje oksywskou skupinu za archeologický projev Burgundů a skupinu przeworskou dává Vandalům, podle autora však jámové hroby representují jednolitou oblast praslovanskou, z které teprve na průlomu III. až IV. stol. po Kr. začaly vyrůstati historické národy slovanské. O tom, že jámové hroby jsou praslovanské, svědčí dějepisné zprávy o Venetech, Lugiích a Mugilonech a Ptolemaiova zmínka o Veltech, kteří tehdy seděli na východ od ústí Visly a byli velmi pravděpodobně předky historických Veletů čili Luticů.

Také Ptolemaiova Kalisia je jméno slovanské, a její lokalisace odpovídá více méně dnešní Kališi. Název Venetů přešel na kulturu jámových hrobů z názvu sousedního národa s kulturou lužickou. Nakonec

autor uvádí doklady, že kultura jámových hrobů přechází plynule v raně historickou kulturu slovanskou.

S údaji, které autorovi poskytla historie, filologie a prehistorie, shodují se též výsledky bádání anthropologického, které rovněž svědčí pro slovanskou prakolébku v území nad Odrou a Vislou, kde se nyní prostírají sídla národa polského. Slovanská expanse v době raně dějinné zesílila nordický prvek všude tam, kam zasáhla. Proto musíme její východisko hledati ve spojení se severoevropskou provincií nordického typu. Převaha prvku nordického nad východoevropskou složkou u raně historického obyvatelstva většiny území, kde autor hledá puvodní domov Praslovanů, vede k závěru, že anthropologické složení obyvatelstva tohoto kraje zůstalo v podstatě takové jako v době protobaltské. Je prý též anthropologický rozdíl mezi Germánem a Slovanem. U Germánů je vedle prvku nordického, který má převahu, početně nejsilnější složkou rasa středozemní, zatím co u Slovanů je na druhém místě prvek východoevropský. Germánský podíl na složení obyvatelstva v slovanské pravlasti musil by se tam projeviti častým výskytem prvku středozemního, ale ten je tam vzácný. Germáni neměli při formaci rasových poměrů na tomto území vážnější úlohy.

Anthropologických údajů mužeme ovšem použíti jen velmi povšechně při řešení otázky, kde byla slovanská pravlast, a totéž lze říci také o výsledcích studia národopisného i studia zjevů společenských a právních, ale data, která autor uvádí, jsou taková, že jistě vzbudí u odborníků zájem a snad i diskusi. Ukazuje, jak zeměpisné rozšíření některých lidových výtvorů, hlavně z okruhu rolnické práce, dělí polskou oblast na dvě nerovné části, menší na severovýchodě a větší na jihozápadě. Jejich hranice se táhne od pomezí Východních Prus na jihovýchod podél pravého břehu střední Visly, stáčí se potom k levému břehu horního Bugu a běží pomezím Volyně a Podolí na Ukrajinu. Lidové výtvory na západ od tohoto předělu jsou celkem kulturně vyšší a mají široké vztahy hluboko do Německ a vůbec do západní a střední Evropy, na druhé straně pak sahají na Ukrajinu. Lidové výtvory na severovýchod od tohoto předělu jsou primitivnější a jsou ve spojení s lidovou kulturou v Polesí a v Bílé Rusi i v dalších končinách v severovýchodní Evropě. Zmíněný ethnografický a anthropogeografický předěl dělil od nepaměti území, o které jde, na hustě zalidněnou a převážně rolnickou část jihozápadní a na část severovýchodní, která je převážně lesní a mokrá. Této okolnosti nesmíme nedbat při hledání slovanské pravlasti. Slované byli zemědělci a pěstitelé dobytka a byli jistě četní, neboť při své expansi okolo polovice prvního tisíciletí po Kristu zabrali rozsáhlé plochy. Tak četný lid nemohl vyrusti na území převážně lesním a málo vhodném pro zemědělství, a proto od nepaměti málo zalidněném. Byla tedy pravlast Slovanů nutně v poříčí Visly a Odry sahajíc na východě do poříčí Dněstru a na hranici Volyně a Podolí. Geometrické motivy v lidové ornamentice slovanské dokazují, že prvotní kulturní život slovanský tkvěl v severní části středoevropského území. Spisovatel vzpomíná též okolnosti, že se v Polsku dosud místy udržuje stará lužická konstrukce stěn příbytku a lužické rozdělení jeho vnitřku, což prý svědčí o plynulé kontinuitě obyvatelstva této země.

K tomu můžeme poznamenati, že jižní Slované přišli na Balkán s prostou kučou, která není uvnitř rozdělena.

V právním životě slovanských národů je mnoho společných institucí, které můžeme považovat za praslovanské. Nejvíce se jich zachovalo v starém právu polském a také v tom můžeme spatřovat svědectví, že právní tradice slovanská utkvěla na území, na kterém se prostíralo jádro mateřského území praslovanského. Archaický a jednotný ráz zásad rodové organisace v Polsku svědčí o nepřerušené kontinuitě jeho obyvatelstva a můžeme v něm viděti doklad o věčných slovanských sídlech na území polském. Okolnost, že se v Polsku, v Čechách i na Moravě zachovala přísaha na slunce, svědčí o tom, že se v těchto krajích nejvíce ujala, a že tento zvyk u jiných Slovanů postupně slábl, jak se vzdalovali od svého původního mateřského centra v poříčí Odry a Visly.

Podali jsme přehlednou zprávu o hlavních závěrech autorových a připojili jsme k ní jen tu a tam svou poznámku. Přitom jsme ukazovali na přednosti autorovy metody. Je to předně jeho důkladnost, s kterou probral rozsáhlou literaturu, a pak jeho snaha vniknouti do jiných věd mimo vlastní obor, aby jejich výsledků užil samostatně k vyjasnění velikého problému, který řeší. Tím vším připomíná metodu Niederlovu. Autorovou výhodou bylo, že vykládá archeologické prameny jako filolog, neboť tak mohl přinésti náměty, ke kterým by prehistorik, příliš závislý na svém materiále, sotva dospěl. Spisovatel vzpomíná výkladu K. Moszyńského, že podobná kultura nemusí vždy značiti podobnost jazykovou, a naopak že kulturní rozdíly nerozhodují o různém jazyku. T. Lehr-Spławiński proti tomu namítá, že v dávném pravěku, kdy kraj byl řídce zalidněn a komunikace mezi skupinami jeho osídlení byla slabá, byla možnost vzájemného křížení vlivů kulturních a jazykové expanse bez přesunů obyvatelstva nepoměrně menší než později. Je to jistě námitka vážná. Rozhodujíce o tom, je-li místně spojená skupina památek projevem určitého národního celku, musíme nejprve uvážiti, můžeme-li takový památkový soubor považovati za svéráznou archeologickou kulturu. Ve starých kulturách, na př. neolitických, kdy se převrstvování kultur a plemen teprve začalo, nemůžeme neviděti projev samostatných ethnických celků. Později však musíme od sebe pečlivě oddělovat doklady obecných civilisací od projevů vlastní kultury určitého národního celku, a ani potom, podaří-li se nám to, nemůžeme zcela zavrhnouti výklad, že i na svérázných kulturních projevech mohl míti podíl lid jiné národnosti, zvláště se však musíme vyvarovati toho, abychom v každé i nejmenší podrobnosti neviděli projev určitého lidu.

Spisovatel právem nepovažuje lužickou kulturu za slovanskou. O tom, patřila-li Venetům, samostatnému národu indoevropskému, ať rozhodnou jazykozpytci, ale o její slavinitě pochybovali i archeologové. Měli přitom na mysli na př. její vznik v poříčí Sprévy a Odry, tedy daleko na západě, a její mocnou expansi do území, které pravděpodobně patřilo k pravlasti Keltů (západní polovice Čech a sousední části středního a jižního Německa) i do území, kde se rodili Praillyrové (východní Alpy, Pannonie). Tak L. Niederle vyslovil domněnku, že lužická kultura mohla být projevem neznámého lidu předindoevropského, J. Böhm pak v ní správ

něji vidí památky národa indoevropského, který se stal kulturní i ethnickou složkou Illyrů, Keltů, Germánů i Slovanů. Proti spisovatelovu výkladu o její venetské národnosti lze snad namítnouti, že nad severní Adrií a tedy v území historických Venetů není ani čisté ani přetvořené lužické kultury. Jde však o kraj, který je od původní lužické oblasti velmi vzdálen, a lid, který tam podle autorova výkladu přišel z lužické pravlasti na dalekém severu, prošel jinými kulturními oblastmi a sotva se dostal do kraje liduprázdného. Z jeho původní kultury nemusilo toho zůstati tolik, abychom to mohli archeologicky přesně zjistiti. Souhlasím též s autorem, že lužická kultura při své expansi k východu k Visle a Bugu nepřicházela do kraje, kde jeho původní obyvatelstvo bylo bezvýznamným substrátem. Lužická expanse k východu byla poměrně pomalá a pozdní, a doufám, že nám jednou polská a ruská prehistorie podá o postupu lužické kultury do Povislí a Pobuží a o jejím poměru k původnímu obyvatelstvu těchto končin mnohem zřetelnější obraz, než jaký o tom máme nyní. Přesvědčuje mne o tom podrobný rozbor polských památek od J. Kostrzewského v práci *Prehistoria ziem polskich* (Encyklopedia Polska, tom IV, część 1, Kraków, Polska akademia umiejętnósci, 1939, str. 118 až 359, *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów*), která patří beze sporu k nejlepším spisum slovanské prehistorie. Pokud se týče vývoje lužické kultury, myslím, že budoucí bádání doplní náš obraz o něm mnohým nikoli bezvýznamným rysem. Ať filologie jakkoli rozhodne o autorově učení o venetské národnosti kultury lužické, jde sotva o kulturu praslovanskou, dokonce o jediný archeologický odkaz Praslovanů. Vůbec myslím, že spisovatelův názor, že lužická kultura je neslovanská a že slavisující vrstvou její východní části byl substrát, který nazývá protobaltským, je nejlepší ze všeho, co bylo dosud o národnosti lužické kultury řečeno. Západní části lužického lidu byly pokeltštěny nebo byly absorbovány při expansi germánské nebo snad při pozdější expansi slovanské.

Zastánci západní slovanské pravlasti nedovedou však uspokojivě odpověděti na otázku, jak byly poslovanštěny rozsáhlé končiny od Povislí na východ. Nejde jen o bařinaté Polesí, ale též o lesostep od Karpat až k poříčí Donu. Myslím, že nemůžeme přiřknouti Thrákům — mimo jejich historií dosvědčená sídla v potomní Dacii a na Balkáně — nejen rozsáhlou oblast komarowskou na severním Podkarpatí, ale též oblast t. zv. volyňských kultur v lesním páse od Lvova až za Dněpr asi po jeho pobočku Děsnou, a konečně i velikou oblast mohyl zemědělských „Skythů", jejíž skupiny se prostírají nad středním Dněprem, v Podolí i pod Poloninskými Karpaty. Podle toho by ještě v době narození Kristova byli Thrákové největším národem evropským, zatím co by se Praslované tísnili na nevelikém území polských jámových hrobů, a východní Slované by vlastně byli slavisovanými Thráky. Myslím, že spisovatel je si této nesnáze dobře vědom. Počátek slovanské expanse z poříčí Odry a Visly vidí v lužické expansi k jihovýchodu, která dala v době halštatské (700—400 př. Kr.) na Volyni a v zemích sousedních podnět ke vzniku t. zv. kultury wysocké. Wysocká oblast bývá spojována s Herodotovými Neury, avšak spisovatel není nakloněn viděti v ní zárodek pozdějších východních Slovanů, neboť prý není dosud dokázáno její plynulé spojení

s jejich raně historickou kulturou. Uvádí též důvod filologický, že totiž východoslovanská nářečí zůstávala mnohem déle v těsné souvislosti s ostatním praslovanským celkem, než by to bylo možné, kdybychom východní Slovany viděli v potomcích lidu wysockého, tak dávno od „venetského" celku odděleného. Ale jinde praví, že Neurové mohli býti jedním z praslovanských plemen posunutým v době Herodotově nejdále k jihovýchodu, nevylučuje ani možnost slovanství rolnických „Skythů" nad středním Dněprem a dokonce praví, že z ostatních národů, kteří podle Herodota sousedili na severu s íránskými Skythy, lze s jistou pravděpodobností počítati ke Slovanům ještě Budiny, kteří prý seděli, jak se zdá, nad středním Dněprem, nad Děsnou a Sejmem snad až po Don. Ale žádá, aby archeologie nejprve dokázala kontuinitu ‚severoskythských' mohyl s kulturou už nesporně slovanskou, máme-li výklad o slavinitě rolnických ‚Skythů' považovati za zdůvodněný. Než přes tyto námitky myslím, že jsou v jeho díle náznaky, že se záhy polská koncepce o západní slovanské pravlasti přizpůsobí pojetí ruskému o původu Slovanů a jejich pravlasti. O tom, jak asi se ruská věda dívá na tento problém, budu psáti jinde, a zatím odkazuji na knihu V. V. Mavrodina *»Образование древнерусского государства«*, Leningrad 1945, která čtenáře o stanovisku východoslovanských vědců dobře informuje.

Ruská prehistorie učí, že se obyvatelstvo středního Podněpří vyvíjelo souvisle od nepaměti až do plné doby dějinné a že tam ani archeologie ani historie nezná žádné změny obyvatelstva. Důležitým článkem v tomto vývoji je kultura t. zv. skythských mohyl ukrajinských, které jsou památkami lidu s vysokou zemědělskou kulturou a s dobrou organisací. Žárová pohřebiště typu zarubiněckého, která se v Podněpří objevují v 1. stol. po Kr., považují ruští i polští badatelé za archeologický odkaz slovanský.

Sám souhlasím se sovětskou vědou, která podle toho, co o ní dosud vím, považuje vznik praslovanského národa za proces velmi složitý a představuje si původní rodné místo Praslovanů značně rozsáhlé. Už L. Niederle měl za metodicky nesprávné, předpokládáme-li, že se Praslované musí v archeologii objeviti jako jediná kultura. Podle dějepisných zpráv od Herodota v 5. stol. př. Kr. až po Jordanise a Prokopia ve stol. 6. po Kr. nelze z úvah o dávných sídlech slovanských vylučovati končiny od Povislí na jihovýchod. Ale v době záhy po Kristově narození bylo podle dějepisných zpráv Povislí slovanské, a můžeme proto v souhlase s polskou vědou viděti praslovanské památky v kultuře hrobů jámových. Ovšem nevím, patří-li k ní vše, co se k ní počítá, a myslím, že podíl na ní mají též Germáni, na př. Vandalové, ale v podstatě jsou jámové hroby praslovanské, právě jako je v podstatě praslovanská též oblast zarubiněcká v Podněpří. Můžeme tedy — díky usilovnému bádání v Polsku a v Sovětském svazu — stopovati slovanské archeologické památky v končinách od Odry na východ až do Podněpří zpět až asi do doby kolem narození Kristova. V tom se sovětští i polští vědci shodují. Ale ve výkladě o národnosti starších kultur není dosud mezi slovanskými učenci jednoty. Prehistorie musí studovati všechny pravěké kultury od Labe po Volhu a podá nám jednou velkolepý obraz o jejich vzniku a vývoji i vztazích k soused-

ním oblastem a též o hospodářském životě a sociální struktuře jejich nositelů. Kde bylo v tomto rozsáhlém území místo, kde se praslovanský národ zrodil a odkud postupně ostatní oblasti zabíral, může býti vysloveno jen jako domněnka. Domnívám se, že v době halštatské, kdy historičtí národové evropští začínají vstupovati na jeviště dějin pod svými jmény, patřila Praslovanům i východní část lužické kultury asi tak, jak si to představuje T. Lehr-Spławiński, i t. zv. volyňské kultury v málo obydleném lesním páse od Lvova až po Děsnou i ukrajinské ‚skythské' mohyly. Souhlasím s autorem, že jen část lužické kultury má účast na vzniku Praslovanů, a také není nutno ve všech skupinách t. zv. skythských mohyl viděti památky praslovanské. Skupiny v oblasti Karpat mohly býti thrácké, zatím co ukrajinská oblast byla slovanská. Shoduje se tedy má představa o slovanské pravlasti do značné míry s představou, kterou o ní měl L. Niederle (Slovanské starožitnosti I, 1, Praha 1902, mapa k str. 30).

Pro raný postup Slovanu z Povislí, kde je zastihují dějepisné zprávy v 1. a 2. stol. po Kr., na západ jsou uváděny doklady dějepisné, filologické i prehistorické. Je to zpráva Julia Capitolina o tlaku severních barbarů, který způsobil v 2. stol. po Kr. hnutí mezi zadunajskými Germány, ale která se asi na slovanskou expansi nevztahuje (srov., co o tom nově píše B. Horák l. c.). Za slovanské jsou považovány též některé staré názvy od Visly na západ (Kalisia, Lugiové, Mugiloni), ale v jejich výkladu není jednotnosti. Avšak archeologické nálezy, až budou lépe probádány a klidně vyloženy, zachytí nám jistě aspoň v hrubých rysech slovanské počátky mezi Vislou a Labem před 6. stol. po Kr. Přináší-li nyní archeologie bezpečný údaj, že západní Slované dospěli k Labi, k Sále a do československých zemí před příchodem Avarů k střednímu Dunaji, je to nesporně údaj cenný, avšak už nyní lze říci, že prehistorické bádání podá jednou o postupu Slovanů do našich zemí data přesnější. Ale dosud jsou všechny takové výklady předčasné. *Jan Eisner*

*

Při řešení otázky o vzniku a vývoji praslovanského lidu a o přesnějším určení slovanské pravlasti opírá se Lehr-Spławiński o výsledky několika věd, zvláště jazykozpytu a prehistorie. V naší části referátu si povšimneme jen těch kapitol spisu, které se opírají o výsledky jazykozpytného bádání, t. j. kapitoly II. (str. 20—52), týkající se rozboru gramatické a lexikální stavby praslovanštiny, a kapitoly III. (str. 53—91), která se zabývá zeměpisnými názvy. Bádání o této složité otázce slovanských starožitností se dosud opíralo ve větší míře hlavně o archeologické výzkumy, řidčeji o výsledky jazykozpytné. Niederle na př. zakládá svůj obraz o poloze slovanské pravlasti spíše na archeologii, kdežto na pomoc jazykozpytu se dívá dosti nedůvěřivě [1]). Jazykozpytných výsledků nebylo dosud kromě práce Jankovy [2]) nikde tak široce k celkové koncepci využito jako u Lehra-Spławińského. Je proto nezbytné, abychom si zde povšimli alespoň zásadních otázek této části jeho knihy.

---

[1]) *Slovanské starožitnosti* I², 1925, str. 79 a j.

[2]) *O pravěku slovanském* (Sbírka přednášek a rozprav VI, 4), Praha (J. Otto) 1912.

Druhá kapitola je zde rozdělena na dvě části; první část se zabývá gramatickou stavbou praslovanštiny se zřetelem k jiným indoevropským jazykům, druhá část se týká shod lexikálních. Autor zjišťuje jednak *shody* mezi praslovanštinou a jazyky jinými, dále *rozdíly* a *innovace* mezi nimi. Gramatické shody a rozdíly odděluje od shod a rozdílů slovníkových, protože jejich svědecká závažnost není stejná.

Základní *postoj*, který autor zaujímá k dějinám indoevropských jazyků, je zcela určen zásadami tradičního srovnávacího jazykozpytu, jak k němu došla linguistika 19. století: slovanské jazyky vyšly ze společného jazyka praslovanského, od něhož lze sestupovati přes období baltoslovanského společenství a samostatný vývoj jednotlivých indoevropských jazykových „větví" až k jednotnému indoevropskému prajazyku. Je to známá cesta Schleicherova po větvích ke kmeni a dále ke kořenům prajazyka. Jednotnost indoevropského prajazyka chápe jako jazykový celek, i když formuluje dosti opatrně[3]). Základní postoj autorův ke vzniku a vývoji slovanských jazyků a k poměru mezi praslovanštinou a indoevropským prajazykem je v podstatě určen uznáním onoho procesu štěpení indoevropského prajazyka v jednotlivé větve. Je tu ovšem také jiná možnost ve vývoji od prajazyka k jednotlivým jazykům, jak je zastihujeme v období historickém. K ní vede pozorování jazykového vývoje některých jazyků v době historické.

Pozorujeme-li na př. vývoj jazyků románských, jejichž základem byla vulgární latina, ale k jejichž výstavbě značně přispěly také jazyky jiné, zvláště keltština, germánština, slovanština atd., vidíme, že výsledné stadium není jen produktem diferenciace jediného základu, vulgární latiny, nýbrž do jisté míry také výsledkem sloučení několika různorodých jazykových prvků. Vývoj starofrancouzského jazykového systému bychom dobře nemohli vykládati jen poukazem na štěpení vulgární latiny v jednotlivé románské jazyky, protože v její výstavbě gramatické a zvláště lexikální mají značnou účast také prvky jazyků jiných. Jistě bychom také přesně nevystihli uznáváním jen diferenciačního stanoviska vývoj jazykových zjevů na pomezí dvou jazykových oblastí (srov. na př. poměr mezi laštinou a nářečími polskými). Podobně lze zde uvésti společné rysy na př. v jazycích balkánských atd. Konečně mohou být výslednice jazykového vývoje shodné, ale v svých počátcích na sobě nezávislé. I dva jazyky, jinak nepříbuzné, mohou dospěti k témuž stadiu vývoje, zvláště mají-li k tomu shodné podmínky, i když neuznáváme všechno, co v tomto směru tvrdil Marr. Zdá se nám tedy, že vývoj jazyků v době historické může poskytovati do jisté míry poučení, jak se dívati na vývoj jazyků v dobách dávno minulých, ačkoli podmínky jazykového vývoje nebyly vždy stejné. Proto musíme ve vývoji od indoevropského prajazyka uznávati nejen možnost štěpení prajazykového základu, i když uznáváme, že srovnávání systémů indoevropských jazyků vede k společnému prasystému, k systému prajazykovému, podobně jako podstatou všech románských jazyků je zřetelně vulgární latina. Pomyslíme-li také na to, že

[3]) „Zespół, który nim (t. j. indoevropským prajazykem) mówił, musiał stanowić niegdyś pewną stosunkowo dość zwartą całość etnicznojęzykową, choć nigdy zapewne nie był bezwzględnie jednolity". (Str. 20.)

jazykový vývoj v oblastech, o které zde jde, byl spíše složitější než jednoduchý, protože zalidňovacích vln a vrstev tam přicházelo mnoho, jak ukazují archeologické vykopávky, zdá se nám, že je dosti těžko uznávati jen přímočarý proces rozštěpování indoevropského prajazyka a dále pak ničím z vnějšku nerušený vývoj jednotlivých jazykových větví nebo skupin. Na druhé straně uznáváme, že v autorově koncepci šlo spíše o celkové využití výsledků jazykozpytu a že další bádání teprve zjistí, co je v srovnávaných jazycích skutečně výsledkem diferencování indoevropského prajazyka a co je nezbytně nutno připsati jazykovému míšení, působení jazyka na jazyk nebo vnějšímu zásahu do vývoje diferenční složky prajazykového základu.

Podle svého základního postoje hledá pak autor shody a innovace, které jsou mu buď svědectvím toho, že tyto jazyky tvořily v dávných dobách nezbytně bližší jazykové skupiny nebo že měly vývoj samostatný. Z toho dále autor soudí, že mezi jazyky, jejichž společné shody ukazují na bližší vývojový vztah, byly živější styky a dále že kmeny, které těmito jazyky kdysi mluvily, navzájem místně sousedily (srov. str. 21). Gramatické a lexikální shody jsou tak autorovi svědectvím příbuznosti a sousedství kmenů, těmito jazyky mluvících. Stupeň příbuznosti zakládá autor na větším nebo menším *počtu* shod v gramatické a lexikální stavbě, ale z toho, co jsme uvedli, je zřejmé, že je nutno dobře hodnotit jednotlivé shody než zdůrazňovati často spíše jejich počet (srov. str. 36 n.). Jde-li o shody, které plynou ze samé společné gramatické nebo lexikální stavby dvou nebo více srovnávaných jazyků, t. j. jde-li o shody vnitřní, které svědčí o shodné stavbě společného základu, z něhož oba jazyky nebo jazykové skupiny vyšly, teprve pak jde skutečně o větší stupeň příbuznosti.

Dosti odvážnou se nám zdá autorova dedukce, založená na takových shodách, že kmeny, které těmito jazyky mluvily, musily nezbytně v pradávné době sousedit (srov. str. 21 n.). To je cesta, po níž by se autor rád dostal k bližšímu místnímu určení praslovanských sídel. Nelze popřít, že ve dvou jazycích, které se místně stýkají a mají tak na sebe bezprostřední živější vliv, můžeme pozorovati v některých jednotlivostech vývoj shodný, při velmi těsných stycích dokonce základní obrat ve vývoji a pod. Ale dedukci o sousedství sídel v pradávné době nepokládáme ze shod, o které jde, za jedinou možnou. Poučením nám zde může být vývoj některých nářečí v době nové (srov. na př. některé shody mezi nářečími západoslovenskými a východoslovenskými, oddělenými skupinou nářečí středoslovenských, kde tedy geografické podmínky spíše nasvědčují o sousedství těchto dvou nářečních skupin atd.). Domníváme se, že od konstatování shod ve dvou nebo více jazycích k potvrzení jejich sousedství v tak dávných dobách nám chybí důležitý spojovací článek, což bychom mohli asi srovnávati s určováním národnosti archeologických vykopávek, i když v obou vědách jsou v podrobnostech poměry jiné. Potvrzení takového sousedství nemůžeme, podle našeho mínění, vyvoditi jen ze zkoumání jazyka samého, nýbrž spíše založiti také na výsledcích věd jiných.

Autor uvádí nejdříve z gramatické stavby slovanských a baltských jazyků ty zjevy, které jsou společnou baltoslovanskou innovací a které tak potvrzují, že obě skupiny prošly obdobím společného vývoje. Je to

předně metatonie, charakterisující zajisté shodný vývoj slovanských jazyků s jazyky baltskými, i když není zjevem výlučné jen baltoslovanským [4]). Dále uvádí rozštěpení slabikotvorných r̥, l̥, přechod některých deklinačních kmenů ke kmenům jiným, splynutí ă a ŏ, rozvití některých suffixů k větší produktivnosti, shody a rozdíly ve slovese i ojedinělé zjevy v syntaxi. Většinou jsou to ty zjevy, které se obvykle uvádějí jako odlišující znaky baltoslovanské skupiny od jazyků jiných [5]). Jsou to však zjevy nestejného významu v gramatické stavbě (srov. na jedné straně metatonii a změny u slovesa a na druhé straně syntaktický zjev *karã̃lium pastóti.*)

Výběr shodných článků gramatické stavby bychom zde mohli ještě v lecčems doplniti. Pokud jde o baltoslovanské sloveso, lze je uváděť, jak ostatně činí též autor, jako doklad samostatného vývoje slovanských jazyků, a to spíše, nebo jako doklad společného vývoje s jazyky baltskými. L.-Spł. vidí společnou novotu baltoslovanského slovesa v tom, že baltské sloveso stejně jako slovanské má dva kmeny (praesentní a infinitivní). V slovesných kmenech v baltských jazycích jsou však přece poněkud poměry složitější (litevština má na př. kmeny vlastně tři — praesentní, infinitivní a praeteritální, i když u některých slovesných typů jsou to v podstatě zase kmeny dva a i když praeteritální kmen se tu tvoří vlastně z kmene infinitivního, systém však je v litevštině tříkmenový, kdežto v slovanštině dvoukmenový, srov. Kurschatt, Gr. d. lit. Spr., Halle 1876, 116 n., Leskien, Lit. Lesebuch, Heidelberg 1919, 186 n., Senn, Kl. lit. Sprachlehre, Heidelberg 1929, 94 n.). Kromě toho má litevština ještě zachovány určité významy v jednotlivých kmenech slovesa (sr. Leskien, l. c. 186). V tom je tedy litevské sloveso blíže stavu prajazykovému než slovanské, protože takové kmenové rozdíly měl patrně také prajazyk [6]). Slovanské jazyky se liší od baltských právě v tom, že staré významové kmenové rozdíly setřely a vytvořily nové kmeny, které nejsou pokračováním kmenového systému prajazykového. — Důležitý rozdíl mezi slovanským a baltským slovesem je dán zánikem sigmatického futura u slovesa slovanského a jeho zachováním u baltského. Tím se zase baltské jazyky více přibližují slovesu prajazykovému než sloveso slovanské. Jiným takovým rozdílem mezi oběma slovesnými systémy, kterého si zde autor nepovšiml, je vyjadřování zejména vidů slovesného děje. Společný rys, který mají obě skupiny jazyků, můžeme viděti v perfektivaci předponami, ačkoliv se děje zcela jinak v jazycích baltských než v slovanských. Slovanské jazyky pokročily na jedné straně mnohem dále ve vývoji vidů, vytvořily totiž skutečný systém pro tuto gramatickou kategorii, naproti tomu zachovaly některé starobylé rysy v tom, že perfektivují předponami, aniž jim přitom berou významovou funkci, jak vidíme na př.

[4]) Touto otázkou se autor podrobně zabýval v svých pracích: *Ze studjów nad akcentem słowiańskim*, Prace kom. jęz. Ak. um. Nr 1, Kraków 1917 a *O prasłowiańskiej metatonji*, Prace kom. jęz. Ak. um. Nr 3, Kraków 1918.

[5]) Srov. J. Baudiš, *Struktura jazyků indoevropských*, Práce Uč. spol. Šafaříkovy v Bratislavě sv. 12, Bratislava 1932, 3 n.

[6]) Srov. A. Meillet, RÉtSl. 2, 1922, 38 n.

[7]) Srov. Leskien l. c. str. 188.

v litevštině [7]). Baltské jazyky jako by byly ustrnuly na poloviční cestě. Zdá se, že tendence rozlišovati děje dokonavé a nedokonavé, kterou můžeme dosvědčiti i z jiných indoevropských jazyků (nikoliv však vidový systém, jakožto součást systému gramatického), měla v době baltoslovanského společenství odlišnější vývoj, vlastní vybudování vidového systému však je nutno klásti až do doby po rozdělení této baltoslovanské jednoty. Praslovanština pak patrně hned počátkem svého samostatného vývoje rozvinula vidový systém alespoň v prvních rysech samostatně. Vybudování vidové soustavy bylo ovšem pozvolné. Zánik sigmatického futura v praslovanštině pak klademe spíše do počátečního období praslovanské doby a spojujeme tento zjev s přeměnou, která nastala po rozdělení baltoslovanského společenství ve vývoji vidové soustavy. Baltoslovanské sloveso může být proto spíše dokladem odlišného vývoje než dokladem společných shod a innovací. Změny, které v slovanském slovese nastaly proti slovesu jiných indoevropských jazyků, jsou tak základní, že se zcela změnil systém slovesa. To jsou změny mnohem hlubší než na př. změny v deklinaci a v přechodu některých substantiv k jiným kmenům. Autor uvádí pro důkaz baltoslovanské jednoty zjevy, které nejsou všechny téhož významu (srov. zjev syntaktický *karālium pastóti* atd.)

Nejvíce společných baltoslovanských innovací je podle autora ve slovníku, celkem asi 1600. Poněvadž v této studii šlo jen o výsledky zkoumání jazykozpytného a jejich interpretaci ve světle slovanské pravlasti, neuvádí podrobností, nýbrž jen počet. Že v podrobnostech jsou mnohá slova sporná, o tom není pochyby. K základnímu hodnocení lexikálních shod bychom jenom podotkli, že při takovém sčítání je nutno spíše hodnotit, *jaká* slova dokazují společenství lexikální stavby.

Abychom mohli prokázati větší shody a větší stupeň příbuznosti nebo dokonce styků sousedských mezi jazyky slovanskými, iránskými a thráckými, bylo by třeba jednak více materiálu, jednak ještě sama thráčtina vyžaduje hodně zkoumání, aby bylo možné skutečné srovnávání s jinými jazyky. Menší shody praslovanské bychom mohli ovšem uvésti i pro jiné jazyky indoevropské, protože jde o jazyky téže rodiny. O větších stycích Slovanů s kmeny germánskými nás více než jazykozpyt poučuje vlastně historie a prehistorie. Některé zjevy by bylo nutno alespoň trochu chronologicky seřadit, neboť tak se nám objevují v takovém srovnání na jedné ploše, srov. slovanská slovesa na *-nǫ* s germ. na *-nan*, podobně slovanské *-iti* a germ. *-jan* u sloves, dále změnu *sr* > *str* a pod. Poslední shodnou změnu *sr* > *str* v slovanských a germánských jazycích by bylo nejlépe z takového srovnávání vůbec vypustiti. Takovou změnu nacházíme na př. také v románských jazycích (ve franštině, srov. vulg. lat. *essere* – *être*, z *estre*) a nevykládá se tam vlivem germánským, neboť to je hláska, která vzniká při přechodu s jednoho artikulačního místa na druhé. Může také vznikat v různé době, srov. známé č. *straka*, kde skupina *sr* vznikla až po metathesi liquid. Jestliže máme zde svědectví, že taková změna vzniká nezávisle na různých místech a v různé době, můžeme se domnívat, že shodná změna v germ. a slovan. jazycích je zde náhodná a nemá příčiny ani v bližších stycích, ani v sousedství nebo stycích Germánů se Slovany. Podobně sleduje spisovatel shody slovníkové mezi germánskými a slo-

vanskými jazyky a správně liší shody zděděné z dob prajazykových od pozdějších výpůjček (uvádí jen čísla podle sčítání v etymologickém slovníku Walde-Pokorného).

Když autor rozebral to, co v mluvnické stavbě a shodách ve slovníku spojuje a dělí slovanské jazyky a jiné jazyky indoevropské, zakreslil tyto bližší nebo vzdálenější příbuzenské vztahy ve zvláštním obrazci. Z něho je ovšem patrno, že slovanské jazyky mají nejvíce svědectví pro příbuznost s jazyky baltskými, dále s germánskými, a to tak, že slovanská skupina má blíže ke skupině germánské než baltská, a konečně menší svazky poutají slovanštinu s jazyky keltskými, íránskými, illyrskými atd. Síla příbuzenských vztahů je však spíše založena na *množství* shod. Zdá se nám, že bychom tímto způsobem mohli vlastně dokazovat stejně příbuzenské vztahy i k ostatním jazykům indoevropským. Kde tu máme zaručeno, že jde o skutečné důkazy příbuzenských vztahů a nikoliv o rozvinutí společně zděděných *tendencí* v gramatickém a lexikálním systému? Jak můžeme z takových shod dále nezbytně vyvodit *důkaz o sousedství* sídel kmenů, které těmito jazyky mluvily? To jsou otázky, které přece samy z rozboru jazykozpytných výsledků nemohou nutně vyplývat, nýbrž potřebují samy spíše bližšího určení z výsledků věd jiných. Nelze ovšem upříti, že by neměl pokus o takové využívání výsledků jazykozpytu být učiněn. V tom počátku takového využití vidíme vlastní zásluhu polského zasloužilého slavisty, i když se vlastně stane kvasem pro zkoumání další.

V kapitole o zeměpisných názvech, jíž autor přikládá zvláštní důležitost, sestavuje přehledně ty názvy, u nichž se dá aspoň přibližně určit jazyková příslušnost. Tak rozlišuje názvy ugrofinské, indoevropské bez bližšího jazykového určení (*Rava*, *Alontas*, *Udon*, *Navlja*, *Istra* atd.), názvy původu íránského (*Tyras*, *Hypanis* a j.), thráckého (*Hister*, *Dor*, *San* a pod.) a konečně baltoslovanské (*Bug*, *Swędrnia*, *Szrona* a j.). Autor se ovšem zabývá jen názvy, jejichž etymologický výklad je pravděpodobný, stranou ponechává ty, které zatím nelze vyložiti. Obraz, který srovnání geografických názvů přináší, je podle autora dosti jasný (str. 54), aby bylo možno soudit dosti mnoho o oněch vzdálených dobách. Srovnává tak celkem 112 názvů, z nichž 16 má nepochybně charakter indoevropský bez bližšího určení, 11 je íránských, 9 thráckých, 17 baltských, 14 venetských, 20 slovanských, 8 germánských, 16 neindoevropských (t. j. 11 patrně ugrofinských, 5 jiných, pravděpodobně etruských) a pod. Ve vlastních etymologických výkladech, které autor uznává, bychom mohli ovšem uvésti mnoho sporného (srov. na př. *Skawa* na str. 75, *Srawa* str. 76 a j.). Jak uvádíme na jiném místě, vadí při výkladech jmen a názvů jednak nedoložená produktivnost některých suffixů, jakožto slovotvorného prostředku názvů, jednak nedostatek zřetele k sémantické stránce kořene a pod. Autorovo shrnutí výsledků bádání o geografických názvech i prvni souhrnné využití těchto názvů k osvětlení neznámých změn, které probíhaly na prostoru slovanské pravlasti, ukazuje, jak je zkoumání zeměpisného názvosloví důležité a jak by tu bylo třeba zkoumámí systematického. Srovnáváním hustoty zeměpisných názvů ukazuje autor, že ty názvy, které označil jménem „venetské“, jsou starší než praslovanské a že tedy

poukazují na kmeny, které sídlily před Slovany na území, v němž můžeme hledati slovanskou pravlast. Názvy ugrofinské, které jsou pak autorovi dále východiskem k výkladu faktů archeologických, ukazují na předindoevropské obyvatelstvo, pravděpodobně ugrofinské východního typu.

Názvy vod bývají pokládány badateli o nich za velmi starobylé (tak zvláště Dauzat, Šmilauer a j.), protože řeka byla nejen komunikačním spojem, podél něhož byly živější styky obchodní, ale v nejstarších dobách také pomůckou orientační a zdrojem obživy. Nápadné je jen to, že právě některé řeky mají jmen více, což by svědčilo o tom, že ani jméno řeky neodolává novému pojmenovávání, když přichází nová zalidňovací vlna.

K své práci připojil autor několik mapek, které ukazují rozložení názvů podle jejich jazykové příslušnosti se zřetelem k řešení otázky o umístění slovanské pravlasti. Vidíme z nich, že neindoevropské názvy (ugrofinské) jsou roztroušeny spíše ve východní části slovanské pravlasti. Indoevropské názvy bez bližšího určení jsou doloženy z různých míst slovanské pravlasti, ale stejně tak i na západ a severovýchod od ní. Baltoslovanské názvy se nacházejí po celém protobaltském prostoru, slovanské se soustřeďují hlavně v západní části, ojediněle také daleko od těchto míst. Venetské názvy se téměř vůbec nevyskytují ve východní části protobaltského prostoru, což by ukazovalo na to, že přišly s vlnou, která rozdělila část praslovanskou od prabaltské. Iránské názvy se v oblasti slovanské nevyskytují vůbec, zato jsou tu ojedinělé názvy germánského původu, názvy thrácké se nacházejí jihovýchodně od slovanské pravlasti. Nelze upříti, že rozdělení názvů svědčí pro autorovu koncepci. Pokud jde o hustotu těchto názvů nebo jejich větší výskyt v některé části protobaltského prostoru, o který jde, je otázka, kolik se jich z původního počtu zachovalo a jak dalece závisí tedy frekvence těchto názvů na síle zalidňovacích vln nebo kmenových sídel či zda je dána také tím, že v některé části tohoto prostoru byl zalidňovací postup složitější nebo že jednotlivé vlny se tam střídaly rychleji a pod. I tu, jak se zdá, bude teprve úrodná půda k novým interpretacím geografického názvosloví, především k interpretaci jazykozpytné. Průkopnická práce autorova, zvláště zapojení roztroušených jednotlivých výkladů místních názvů do celkové koncepce, je významná i přes některé spíše metodické poznámky, které jsme připojili.

Máme-li závěrem odpověděti na otázku, zda výsledky jazykozpytu poskytují v celkové koncepci prof. Lehra-Spławińského klíč k vyřešení otázky, kde ležela slovanská pravlast, musíme uznati, že by samy nestačily k vysvětlení záhad, o které jde. V celkové koncepci ovšem a za pomoci výsledků také jiných věd, jak je si toho také autor sám vědom, je to důležitý článek spisovatelovy theorie, ale jak v podrobnostech, tak v celkové souborné interpretaci bude i autorovo hodnocení spíše východiskem k dalšímu zkoumání než slovem posledním. Samo přibrání jazykozpytu, zdůraznění jeho místa v řešení otázek tak složitých je nezbytné a záslužné. Tuto autorovu zásluhu nechceme oslabiti ani poznámkami, které jsme k jeho interpretaci jazykozpytných výsledků připojili. *Ant. Dostál.*

Euchologium Sinaiticum. *Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. Izdajo priredil Dr. Rajko Nahtigal, univ. prof.* Ljubljana 1941. I. del. *Fotografski posnetek.*

Po světlotiskovém vydání Assemanova evangeliáře nákladem České akademie věd a umění (I. díl, r. 1929) přichází na řadu nové vydání Euchologia sinajského rovněž světlotiskem Akademií věd a umění v Lublani. Dílo je rozvrženo na tři svazky; první, který právě vyšel, obsahuje autorův úvod a snímky, druhý, který je rovněž připraven k tisku, podává transkripci cyrilicí s kritickým aparátem a třetí přinese rozpravu o kodexu a jeho jazyce.

Prof. Nahtigal, který věnoval pozornost třem známým zlomkům téhož kodexu (viz jeho článek Starocerkvenoslovanski evhologij, Razprave II, 220 sl., v Ljubljani 1925), dochází splnění svých tužeb vydáním kodexu celého Euchologia, po mnohých obtížích, o nichž mluví v úvodu. Mimo prof. Nahtigala velice se o toto vydání zasloužili Dr. A. Snoj, prof. bohoslovecké fakulty v Lublani, a O. Joachim, bibliotekář kláštera sv. Kateřiny na Sinaji, kteří zprostředkovali zhotovení fotografií, z nichž byla pořízena klišé snímků kodexu.

Vydání snímků bylo normalisováno podle původní velikosti. Písmo samo je dosti drobné, ale dobře čitelné. Reprodukce drobného písma pod rastrem ovšem poněkud trpí na jasnosti, ale má jisté výhody zejména tam, kde podle zvyku písařů té doby (XI. stol.) byly nadpisy a i jednotlivá písmena pro okrasu přetahována barvami, které při autotypii působí rozličné obtíže. Nelze tudíž po této stránce reprodukci něco vytýkati, třebaže nejsou jednotlivé litery vždy tak přesné a jasné jako ve vydání evangeliáře Assemanova, kde se objevily zase obtíže na místech přetahovaných barvami.

Akademie věd a umění v Lublani se ujala vydání této památky v neposlední řadě proto, že Euchologium sinajské má zvláštní význam pro ni samu, a to nejen jako památka moravsko-pannonská, ale i pro zvláštní vztah této památky k staroslovinské památce, ke zlomkům Frisinským.

Tímto vydáním budou konečně přesvědčivě vyřešeny nejen otázky o poměru zmíněných lístků Sinajských Porfyria Uspenského a N. P. Krylova k Euchologiu, spravedlivě oceněny správnosti, po případě omyly vydání Geitlerova a zhodnoceny i zásluhy posledního vydání tiskem Dr. Frčka; zejména však je položen základ k studiu jak grafické, tak jazykové stránky této památky a jejího poměru k ostatním staroslov. památkám.

V prvním právě vyšlém svazku upoutá čtenáře především paleografická stránka této památky. Snad žádná jiná hlaholská památka neposkytuje tolik a tak pestrých odchylek tvaru písmen od nejstaršího písma hlaholského, jak je známe z Kyjevských listů, jako právě Euchologium v obou částech, trěbniku i služebniku. Neupřilišuji, když řeknu, že dobrá třetina liter má tu své rázovité tahy a tvary, které nevidím v žádné jiné hlaholské památce než právě zde, nehledíc ani k variantám podružnějším. K tomu sluší poznamenati, že tyto grafické varianty se opakují jak v titulech a majuskulích, tak v textě samém, psaném někde velmi drobnou minuskulou. O tom všem jistě se široce rozepíše vydavatel v dalších svazcích. *Vajs*

II. díl. *Tekst s komentarjem s prilogo posnetka prvega lista odlomka Sinajskega služebnika.* Ljubljana 1942. LXXIV + 423 stran + 2 strany fotografických snímků.

Ke zprávě o prvém díle budiž dovoleno připojiti zprávu o díle druhém, podávajícím vydání památky v cyrilském přepise, jak je v slovanské filologii zvykem a tradicí od dob Jagićových.

V předmluvě (V—XXVIII) se dočítáme, jakým způsobem vydání pořízeno, podán tu soupis chyb písařských (místa porušená, vynechané litery, slabiky, slova, chyby vzniklé vlivem okolí a pod.), oceněno vydání Frčkovo (srov. str. XXIII), zajímavé poznámky věnovány edičním zásadám Meilletovým-Vaillantovým, dočítáme se i o těžkostech, které se práci stavěly v cestu, atd. Po předmluvě otištěn soupis zkratek, kterých užito v edici, zvláště pak (XXXII—XLVI) sepsány zkratky písaře Euchologia sinajského, a to v přehledném roztřídění, na stranách XLVII—LXVI uvedeny publikace ve vydání citované — je tu, jak jsem vypočítal, sestaveno na 472 titulů rozličných prací, majících vztah k studiu Euchologia sinajského, zajisté potřebný to seznam literatury předmětu —, konečně přehledně sepsány také památky staroslověnské a církevněslovanské, jejichž textu užito ke srovnání s textem Euchologia sinajského (LXVII—LXXII).

Vydání textu předkládá nám přesný přepis hlaholského originálu podle fotografických snímků rukopisu, při čemž zachován také rozsah řádek, pod textem je důkladný komentář, k němuž následují dodatečné poznámky a opravy na stranách 347—378, na str. 379—402 sepsána abecedně nejprve cizí slova a jména v textu Euchologia, potom i slova staroslověnská, o kterých je zmínka v komentáři. Věcný rejstřík, seznam biblických citátů (stačí jej srovnat s Frčkovým indexem těchto citátů na straně 612—613 druhého svazku jeho edice, Patrologia orientalis XXV, 3, 1939, aby byl patrný pokrok v prozkoumání textu), seznam tiskových chyb a podrobný obsah, vztahující se i na text Euchologia, zakončují dílo. Po svazku druhém bude následovati ještě svazek třetí, který přinese úplný slovník k textu památky a rozpravu o jeho jazykové stránce.

Dílo Nahtigalovo by si zasloužilo důkladné studie, která by zhodnotila jeho význam se všech stran. Bude jí potřebí zvláště po vydání svazku třetího, kterým se správné poznání textu této důležité staroslověnské památky teprve stane opravdovým majetkem slovanské filologie a zaujme příslušné místo v mluvnici staroslověnského jazyka.

Srovnal jsem část textu edice s fotografickými snímky a shledal jsem jen ty odchylky, které jsou zaznamenány samým autorem v seznamu chyb (strana 415—417); sluší připomenouti jen to, že není reprodukována část nadřádkových znaků, kterých není nevyhnutelně potřebí pro správné čtení textu (přídechy na počátku slov a slabik a stříšky nad nosovkami a nad *u* a pod., srov. pro Ass. o těchto nadřádkových znacích, které nemusí být zcela bez významu, v LF 53, 1926, 239 n.).

S posouzením vydání Frčkova lze souhlasiti; bez stálého srovnávání s řeckým textem z vydání Frčkova se ovšem nemůžeme obejíti a autor jej sám cituje téměř na každé stránce — škoda, že nebylo možno spojiti přesnou edici textu s úplným vydáním řeckého textu z Frčkovy edice!

V komentáři cituje autor také odchylky starších vydání — Geitlerova a Frčkova — a mnohdy i Słońského indexu verborum; to bych nepokládal za nezbytné: nové vydání edice starší dokonale nahrazuje a poměr k vydáním starším bylo snad možno shrnouti v předmluvě; řekl bych, že poznámky tohoto druhu komentář příliš zatěžují a že pro nové zkoumání textu Euchologia sinajského není potřebné poznat každou chybu vydání Geitlerova nebo Frčkova; proto jsem se rozhodl i pro svou edici Assemanova evangeliáře vypustit srovnávání se staršími edicemi v poznámkách a omezit se jen na přehledné shrnutí rozdílů na jiném místě.

Při výpočtu chyb v textu Euchologia sinajského nezmiňuje se autor o tom, lze-li při posledním opise textu Euchologia pomýšleti také na diktování textu, jak obecně upozornil Meillet v ČMF 17, 1931, 87—88, a jak soudím i o textu Supr. (Byzslav. 8, 1939—1946, 308).

Pro jednotlivosti ve výkladu písařských chyb možno uvést příčiny odchylné, na př. bych odkázal výklad o hlásce jerové v простьрѣти 40^b 16 nebo o тъı m. тъ 67^b 15 (srov. LF 50, 1923, 229) do oddílu gramatického; dále uznávám sice, že je zájmeno тъ ve čtení z Matoušova evangelia 22, 11 na str. 106^b 13 dodáno podle čtení z téhož evangelia 22, 7, citovaného na str. 106^a 25, soudím však, že se tak stalo již v evangeliu, které bylo vzorem a z něhož bylo citováno (srov. Ass.), a zdůrazňuji, že se smyslem zájmeno v danou souvislost zcela dobře hodí (viz můj výklad v Byzslav. 8, 1939—1946, 197).

Nahtigalova edice textu Euchologia sinajského je nepochybně nejdůležitějším dílem, které vyšlo v oboru slovanské filologie v době nesvobody. Již dnes lze bez nadsázky říci, že jeho dílo zůstane trvalou chloubou nejen slovinské akademie věd, která jím tak velkolepě zahájila svou činnost, ale i celé naší vědy. Jsme za ně prof. Nahtigalovi opravdu vděčni a přáli bychom si, aby bylo brzy následováno dalšími novými edicemi nejstarších staroslověnských památek, zejména též textů biblických, pro něž jsou starší vydání dnes většinou nedostupná a zčásti i nedostačující.

Josef Kurz

Rajko Nahtigal, **Rekonstrukcija treh starocerkvenoslovanskih izvirnih pesnitev,** Razprave I. filozofsko-filološko-historičnega razreda, Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani 1943, str. 43-156, též samostatně.

Ze tří staroslověnských veršovaných skladeb, jejichž rekonstrukci Nahtigal v této studii podává, stojí na prvním místě *Abecední modlitba,* o jejíž rekonstrukci se pokusil Nahtigal již v práci „Doneski k vprašanju o postanku glagolice" (Razprave Znanstven. društva I, 1923, str. 135), další pak je *Předmluva (Proglasъ) k evangeliu* a *Pochvala caru Simeonu* ze sborníku Sv'atoslavova 1073, tedy vesměs skladby, jež se pokusil rekonstruovati již Sobolevskij. Rekonstrukcí prvních dvou skladeb se zabýval také I. Franko (AslPh 35, 1914, 150 n., 36, 1916, str. 201 n.), později pak E. Georgiev v knize Две произведения на св. Кирила, Sofie 1938 (Studia historico-philologica Serdicensia. Supplementi vol II) [1]). Nahtigal zamítá všechny tyto dosavadní pokusy včetně svého a pokouší se o rekonstrukci

[1]) Srov. Vajs, Slavia 17, 1939/40, str. 558—567.

novou [2]). Vedle textů rekonstruovaných otiskl Nahtigal také základní texty s hlavními variantami a také fonetickou transkripci s předpokládanými přízvuky. Na rozdíl od Sobolevského je Nahtigal přesvědčen, že ani délky ani přízvuk neměly v staroslověnském verši metrickou funkci. Podle jeho rekonstrukce Abecední modlitby má však téměř 50% veršů přízvuk na předposlední slabice. Jeho pracovní postup a nové výsledky lze nejlépe sledovat na Abecední modlitbě srovnáním rekonstrukce nové s návrhem textu z r. 1923.

Pozoruhodnou opravu proti svému staršímu pokusu provádí Nahtigal ve verši 4. Za starší *Gospoda ducha posъli živǫštaago* (podle rukop. Sinodal. bibl. 13. stol.) nyní navrhuje *Gospodi, duchъ posъli živęštii* [3]), při čemž jde o nova vcelku dobře odůvodněná. V závažném verši 12 trvá na počátku na opravě ⰾ (hlaholská litera v číselné platnosti 30) lětъ (místo *lětitъ* a pod. všech rukopisů), za následující své starší *ti bo* má nyní *bo nyně*. Nepočítá-li se v tomto verši rukopisně nedoložená hlaholská číslovka ⰾ, dostává se touto rekonstrukcí pravidelný dvanáctislabičný verš s řezem po páté slabice; ve své starší rekonstrukci počítal Nahtigal číslovku za jednu slabiku. V této věci je právě největší nesnáz. Rekonstrukce s číslovkou vlastně předpokládá, že 12. verš zachovává rozměr pouze graficky, ve skutečnosti však je o několik slabik delší. V staroslověnských skladbách tohoto rozměru podobně jako v příbuzných skladbách řeckých se však vyskytují odchylky jen v jedné slabice, ať již zkrácením nebo prodloužením verše. Číslovka 30, jež by tu znamenala počet let od započetí křesťanství u Slovanů, je však sama o sobě lákavá. Časový údaj by tu svědčil pro autorství Konstantina Prezvitera, který podle Jirečka sepsal své výklady na evangelní čtení 894. Abecední modlitba obsahuje také podle Nahtigala ve verších 16, 27, 32 přímá svědectví toho, že je předeslána výkladům na evangelia. Nahtigal dovede také celkem dobře vyložit, proč se číslovka v tomto verši v žádném rukopise nezachovala. Upozorňuje na to, že hlaholské číslovce ⰾ odpovídá v cyrilici л, takže v cyrilském opise hlaholského originálu mohlo při opakování této litery snadno dojít ke zkomolení textu. Uvážíme-li však, že touto rekonstrukcí vzniká úplně ojedinělé porušení rozměru verše (v textu, ne graficky), pak zůstaneme přece jen při nejmenším zdrženliví. Není ani bez významu, že i v Nahtigalově rekonstrukci zůstává nejasná souvislost 12. a 13. verše. Nahtigal se také mýlí, tvrdí-li o Durnovově názoru o nemotivovanosti (ve smyslu abecedního pořádku) volby počátečního slova ve 12. verši, že je neodůvodněn. Zde záleží právě na tom, jakou platnost měla litera ⰾ v původní hlaholici. Měla-li platnost střídnice za praslovanské *dj* a je-li její užívání za cizí *g* před vokálem přední řady pozdějšího původu — a to je velmi pravděpodobné — pak je

[2]) R. 1946 vyšly ve Sborníku filologickém (sv. 13) mé *Studie o slovanském verši*, kde se v úvodní práci pokouším rovněž o rekonstrukci Abecední modlitby. Studie byly napsány 1942; při tisku nemohl jsem k nové Nahtigalově práci přihlédnout, protože mi byla tehdy nepřístupná. Můj pokus o rekonstrukci sledoval hlavně cíle metrické a je po stránce textové Nahtigalovou prací v některých místech překonán (na př. ve 4. verši Abecední modlitby i jinde; viz výklad níže); moji charakteristiku verše skladby však Nahtigalova rekonstrukce spíše potvrzuje, pokud si nevede příliš libovolně.

[3]) Rekonstruované verše cituji na rozdíl od Nahtigalovy praxe latinkou.

jasné, že 12. verš nemohl počínat žádným slovem na literu Ⰼ, neboť takového slova v staroslověnštině nebylo. Podobně bylo tomu také u litery Ⱇ, příslušný verš začíná slovem *pečalь*; podle Nahtigala ovšem původní hlaholice Ⱇ neznala a měla na jejím místě druhou literu pro hlásku *f*. Pak by však nebylo jasné mimo jiné to, proč dostalo toto druhé hlaholské *f* název ‚*pe*'. Není tak odbyta, jak myslí Nahtigal, Durnovova domněnka, že název souvisí s řeckým ψ, jež se hlaholskému nesporně podobá a také s ním není bez souvislosti. Trubeckoj přesto, že v podstatě tento výklad Durnovův přijímá, připouští s Nahtigalem ještě, že název ‚*pe*' vznikl příklonem k hebrejské abecedě, kde toto jméno přísluší rovněž jako v hlaholici liteře s číselnou hodnotou 800. K objasnění těchto otázek přispěje značnou měrou Trubeckého staroslověnská mluvnice, kterou z pozůstalosti zesnulého vydá Pražský linguistický kroužek. Výklady Trubeckého jsou již ovšem z větší části známé z cyklostylového vydání jeho staroslověnské mluvnice z r. 1936; je škoda, že Nahtigalovi zůstalo i toto vydání neznámo. Nedáme-li ve výkladu o prvotní hlaholici Nahtigalovi za pravdu, je pak poněkud oslabena argumentace proti autorství Konstantina - Cyrila u této skladby. O dílo raného období hlaholského jde však v každém případě, o tom svědčí abeceda akrosticha docela výmluvně. Nahtigal je ovšem přesvědčen, že hlaholice akrosticha již není původní, a vidí v tom zase svědectví proti možnosti autorství Konstantina - Cyrila, ale zde je na nesprávné cestě [4]). Proti Konstantinovi Prezviterovi mohla by svědčit hlaholice akrostichu za předpokladu, že Konstantin působil v Prěslavi,centru písemnictví cyrilského.

Z dalších Nahtigalových oprav je závažnější *vysprь* na místě dřívějšího *gorě* ve v. 19; *vysprь* je dobře doloženo jako archaismus evangelních textů Jo 11. 41. Ve verši 23 navrhuje Nahtigal místo imperativu *izbavi* participium *izbavlěję* (dříve *izbavivъ*, doplňuje slabiku z důvodů metrických), ale to je tuším změna zbytečná. Podobně doplňuje zbytečně slabiku ve v. 9 (zájmenem *togo*, vypouští spojku *i*, ve v. 11 je navíc zájmeno *tę*), 29 (spojkou *da*) — připouští rozměr třináctislabičný (na př. ve verši 9, 10), nikoli však jedenáctislabičný. Podobně si vede při rekonstrukci Proglasu, přidává proti rukopisnému podání zájmeno *si* ve v. 9, předponu *pri-* ve v. 20, spojku *i* ve v. 26, částici *že* ve v. 32, 40, 105 a upravuje text podle metra (ovšem i na místech zkomolených). V Pochvale caru Simeonovi ponechává 11 slabik ve verši 11 a 25. Pokud pak jde o polohu veršového řezu, je Nahtigal přesvědčen, že zvláště Proglas má více případů dělení 7+5, nežli chtěl připustit Sobolevskij.

V otázce autorství Abecední modlitby stojí Nahtigal na straně těch, kteří se přidržují tradice svědčící pro Konstantina Prezvitera. Sám svou rekonstrukcí 12. verše tento názor posiluje stejně jako interpretací obsahovou. U Proglasu připouští vznik v době velkomoravské, když byl již hotov celý překlad evangelia. Ideově i výrazově je mu tato skladba blízká Konstantinu - Cyrilovi. Vcelku lze o Nahtigalových rekonstrukcích říci, že jsou závažnější po stránce textové než metrické. *K. Horálek*

[4]) Tím poněkud opravuji svůj názor o povaze akrostichu, který jsem vyslovil v recensi Georgievovy knihy v Byzantinoslavica VIII, 1947, str. 297—304 (psané 1940).

A. V. Isačenko: **Jazyk a pôvod Frisinských pamiatok.** Spisy Slovenskej akademie vied a umení, sv. 1. Bratislava 1943.

Frisinské památky zustávají přes stále častější pozornost ruzných badatelů po nejedné stránce záhadou; po pracích Vondrákových zůstala na př. otevřenou otázka souvislosti Frisinských památek se staroslověnskou literaturou[1]). Slovinská věda se řadou významných prací vracela hlavně v době mezi oběma válkami světovými k Miklosichově názoru o čistě slovinském původu Frisinských památek[2]) a tu se ukazovala potřeba soustavné revise celé otázky puvodu jazyka těchto důležitých textů někým pokud možná citově na věci příliš nezúčastněným. Isačenko se tohoto úkolu podjal vyzbrojen nejen badatelskou objektivitou, ale i dobrou slavistickou erudicí a výsledkům jeho práce lze duvěřovat tím spíše, že znamenají v podstatě návrat k názoru, který v duchu staršího výkladu Vondrákova zastávali Jagić, Murko, Weingart a jiní.

Isačenko vychází z Grafenaurova zjištění, jemuž byl blízko ostatně již Vondrák, že je třeba odlišovat jazykově od Fris. I a III, jež tvoří texty zpovědních formulí-modliteb, Fris. II, „adhortatio ad poenitentiam", a upozorňuje tu na důležité stylistické rozdíly. Adhortatio se s výjimkou závěrečné části, navazující na Fris. III, jeví jako skladba vysokého rétorického stylu, zřetelně odlišená od obou jazykově prostých formulí. Ty jsou nepochybně překladem starohornoněmeckých textů nevalné úrovně (Isačenko podává také rekonstrukci těchto předloh), překladem, který není prost germanismů, zatím co Fris. II je skladba původní a jazykově jemně vypracovaná. Přitom se Fris. II odlišuje od obou formulí také tím, že po stránce hláskoslovné a tvaroslovné nemá tak výrazné slovinské zabarvení. Tu jde o dvojí různě silnou jazykovou vrstvu, jednu archaickou a druhou mladší, což souvisí s ruzným stylisticko funkčním zaměřením: „adhortatio" je skladba více knižní, formule texty lidové. Proto prý se setkáváme ve Fris. II na př. s tak literárním prostředkem, jako je adverbiální užití participií. Isačenko vidí stylistický prostředek Fris. II také v užívání imperfekta a hlavně pak v aktualisovaném slovosledu substantivum + zájmeno possessivní, na př. *detd nas* (*dědъ našь*), *zino uue bosi* (*synove božii*) atd. Adhortatio se vyznačuje také řadou zvláštností lexikálních, k nimž většinou úplně chybějí paralely v nové slovinštině, jež jsou však téměř všecky dosvědčeny v staroslověnštině, hlavně v textech, jež Sobolevskij určoval jako moravské. Ukazuje se, že Fris. II je v podstatě staroslověnský text, přizpůsobený a zkomolený jen hláskově nějakým Němcem při psaní podle diktátu z hlaholského originálu. Staroslověnština tohoto originálu byla podle Isačenka moravské redakce, měla však ještě obecně slovanské střídnice za staré skupiny **tj*, **dj*, t. j. palatální *ť* a *ď*, vyjád-

[1]) Vondrák sám v této důležité věci kolísal. V monografii z roku 1896 se vyslovil pro provenienci staroslověnskou (nikoli však přímo cyrilometodějskou), v *Studiích z oboru církevněslovanského písemnictví* (1903) přiřkl primát Frisinským památkám a souvislost s příbuznými staroslověnskými texty vykládal pak obráceně.

[2]) Výjimku zde tvoří nověji Fr. Grivec, který považuje Fris. II za důležitou památku cyrilometodějské homiletiky a staví ji do sousedství t. zv. anonymní homilie Clozova sborníku. Oba texty připisuje přímo Metodějovi. Srov. Acta Academiae Velehradensis XVII, 1941, str. 218 n. a Razprave Akad. znanosti in umetnosti I, Ljubljana 1943, str. 343 n.

řené v hlaholici zvláštními literami. Z povahy střídnice za *tj v hlaholském originále Isačenko vysvětluje také grafiku Fris. II k, g atd. = t(?). Podává pak v latinské transkripci rekonstrukci tohoto hlaholského znění, při čemž vystačuje téměř jen s grafickou úpravou. Naproti tomu nesou podle Isačenka obě zpovědní formule Frisinských památek sice také zřetelné stopy vlivu staroslověnštiny české redakce, ale lidový jazyk slovinský tu došel silnějšího uplatnění.

Z výyodů Isačenkových vesměs závažných jsou nejpřesvědčivější partie o slovosledných prostředcích stylistických Fris. II a potom podrobná analysa lexikálních zvláštností namířená hlavně proti Grafenaurovi [3]), jež vcelku průkazně přiřazuje stsl. originál Fris. památek do sousedství textů moravsko-českého původu. Jsou tu však i zřetelné rozdíly, a to hlavně po stránce stylisticko-syntaktické [4]). U zpovědních formulí je možno v duchu Grafenaurových výkladů připustiti aspoň křížení dvou tradic: staré předcyrilometodějské (čistě slovinské) a pozdější staroslověnské.

Pokud jde o výklady o střídnicích za psl. *tj, *dj v textech cyrilometodějských, česko-staroslověnských a slovinsko-staroslověnských, nelze s Isačenkem souhlasit ve všem. Je na př. nejasné a nepřesné, předpokládá-li Isačenko pro jazyk cyrilometodějský za *tj ještě palatální t' (v hlaholici vyjádřené literou Ⱋ) a vysvětluje-li c Kyjev. listů na jeho místě tím, že pro písaře Kyjevských listů byla litera Ⱋ dvojznačná, neboť v jazyce cyrilometodějském (stejně jako později v bulharské redakci stsl.) byla i na místě psl. *stj, *skj, za něž v češtině bylo $šč$. To by znamenalo, že v jazyce cyrilometodějském dalo někdy psl. *stj, *skj palatální t', což je však nemyslitelné. Bylo-li v jazyce cyrilometodějském skutečně t' za psl. tj (kt) a psala-li se tato hláska zvláštní hlaholskou literou, musely být nutně střídnice za *stj, *skj graficky vyjadřovány jinak, protože tu šlo o skupinu hlásek úplně odlišných. Isačenko však, zdá se, na tomto svém výkladě ani příliš netrvá, neboť k němu ještě sám dodává, že platnost hlaholského Ⱋ v jazyce cyrilometodějském nemohla býti bulharská střídnice $št$, protože tu by byli mohli západní Slované beze všeho převzít, třebaže spojení $št$ ve svém jazyce neměli, podobně jako prý převzali skupinu $labiála+l'$, kterou ve svém jazyce neměli rovněž. Toto přirovnání neplatí, protože západní Slované skupinu $labiála+l'$ znali, třebaže jen v kořenných slabikách slov, jako $bl'uti$, $pl'uti$. Také nelze souhlasit s Isačenkovým tvrzením, že grafém Ⱋ byl na západě převzat proto, že Bulhaři i záp. Slované měli za *tj ještě t' na místě pozdějšího c a $št$ (rus. církevní slovanština převzala grafém Ⱋ, třebaže v jiné platnosti); grafická tradice spisovná není tak těsně spjata s výslovností jazyka lidového. Udržení cyrilometodějského Ⱋ stejně jako Ⰼ (za *dj) na Velké Moravě můžeme jistý čas připustit, ať bylo v jazyce západních Slovanů na jejich místě cokoliv jiného. Nelze-li slovinské střídnice za *tj, *dj ve Fris. vykládat jinak než z hlaholských textů za Ⱋ a Ⰼ, lze prostě předpokládat, že Slovinec, který

---

[3]) Lexikální analysu Frisinských památek a srovnání s příbuznými texty staroslověnskými podal Grafenauer v stati *Starobavarska (svetoemeranska) molitev v starem slovenskem in v stcsl. jeziku*, Slovenski jezik I, 1938, str. 8—54.

[4]) Srov. k této otázce můj výklad v čl. *K otázce jazyka a stylu Frisinských památek*, Listy filologické 70, 1946/47, str. 241—6.

hlaholský text písaři diktoval, četl obě litery po svém neznaje jejich původní platnost nebo nedoveda je vyslovit po „cyrilometodějsku". Je také možné, že znal moravskou tradici jejich výslovnosti a podle ní utvořil tradici slovinskou. Proti myšlence, že hlaholské litery ꙟ a ꙡ měly puvodně platnost palatálních hlásek *ť* a *ď*, bylo by možno namítat s Trubeckým (ZslPh 13, 1936, str. 92—93), že by to byly jen kombinatorní varianty souhlásek *k*, *g*, neboť by se vyskytovaly právě jen v polohách, kde se tyto veláry nevyskytovaly. [5])

Na velmi vratkou půdu se dostává Isačenko také tam, kde se pokouší z podnětů Pogorělových a Stanislavových vykonstruovat možnost nějaké slovenské redakce staroslověnštiny. Zůstává nám přitom dlužen popis slovenských (hlavně ovšem západoslovenských) zvláštností jazykových v 9. století a také vysvětlení, proč se zachovaly jen památky české redakce. Tvrzení jako na př.: „Tu, na území Slovenska, je daná situácia, v ktorej kontaktom medzi latinsko-nemeckou západnou cirkvou a grécko-slovanskou východnou cirkvou sa vyvinula pozoruhodná literárna činnosť a kde slovenské jazykové prostredie nevyhnutne vykonávalo nepodceňovateľný vplyv na staroslovienčinu. Nič nehovorí proti predpokladu, že Adhortatio bola napísaná v tomto slovensky ovplyvnenom staroslovienskom jazyku" (str. 54—55) se nesrovnávají s výklady o příbuznosti tohoto textu s památkami česko-staroslověnskými, jako jsou Kyjevské listy. Na štěstí však je hlavní význam knihy daleko od hypothes tohoto druhu.

Karel Horálek

Novější bulharské mluvnice.*)

А. Теодоровъ-Баланъ: *Нова българска граматика,* Sofie, M. F. Čipev, 1940. 487 str.

Стефанъ Младеновъ и **Стефанъ П. Василевъ:** *Граматика на българския езикъ,* Sofie, Kazanláška dolina, 1939. 440 str.

П. С. Калканджиевъ: *Кратка българска граматика,* Plovdiv, Levski, 1936, 398 str.; 2. vyd. rozšíř., 1938.

---

[5]) Trubeckoj souhlasí jinak s Durnovem, že za praslovanské *tj* a *dj* byly v jazyce cyrilometodějském zvláštní fonémy, graficky vyjadřované literami ꙟ a ꙡ, ale nepřipouští možnost, že by to byly palatální explosivy.

*) Tato souborná recense vychází bohužel jako posthumní práce mladého nadějného slavisty Dr. Arnošta Gerada, kterého zničili Němci. Byla odevzdána již za okupace r. 1940, ale Slavia v české redakci již nevyšla. Dr. A. Gerad narodil se 3. dubna 1916 v Orlové a absolvoval filosofickou fakultu Masarykovy university v letech 1935-1939, v zimním semestru 1937/38 studoval na universitě v Sofii. 19. dubna 1939 byl promován na doktora filosofie na základě disertační práce Systém časů v nové bulharštině, v jihomaked. dialektech, ve staroslověnštině a srbocharvátštině se zvláštním zřetelem k systému časů minulých. Jeho slavistické práce (publikované i rukopisné) vzbuzovaly velké naděje. V semináři prof. Havránka se specialisoval pro otázky slovanského slovesa, zvláště bulharského. Na jeho linguistické školení měl vliv také prof. F. Trávníček, R. Jakobson a A. Beer. Jeho tištěné práce jsou: Verba ходити, носити, водити, влачити, лазити Slavia 17, 1939/40, str. 54—56; Významové funkce časových forem v soudové spisovné češtině, Slovo a Slovesnost 6 (1940), str. 188—193; Význam stsl. imperfekta, Listy filologické 68, 1941, str. 1—14 (tyto dvě práce vyšly z censurních důvodů pod pseudonymem A. Nerad). V Slavii 17, 1939/40, str. 449—456 vyšla také Geradova recense Andrejčinovy práce o významových kategoriích bulharského slovesa.

Д. Цвѣтковъ: *Строежъ и особености на книжовната българска речь,* Sofie, B. A. Kožucharov, 1936, 211 str.

Stefan Mladenov píše v úvodě k své mluvnici: Въ сегашната ни граматична терминология има не малко несполучливи и неподходни названия. Нѣкои отъ тѣхъ тукъ сѫ изоставени и замѣстени съ посвойствени на езика ни. Изоставени сѫ напр. „подлогъ" — замѣнено съ подметъ (срав. предметъ), „изречение" — замѣнено съ изказъ, „мѣстоимение" — мѣстоиме. Съ това косвено се подила и въпросътъ за нашата граматична терминология.*

Cv. Minkov tvrdí v recensi Grammaire de la langue bulgare od Leona Beaulieux v časopise „Българска мисъль", 1934, kn. 8—9: Главата на глагола е най-слабо разработена въ нашата езикословна наука. Глаголътъ съ своята ѣвкавость и богатство на форми е гордость на нашия езикъ.

Uvedené citáty upozorňují na dva hlavní nedostatky současného mluvnického bádání bulharského. První nedostatek povahy vnější záleží v neustálenosti a nejednotnosti bulharské mluvnické terminologie, druhý nedostatek povahy vnitřní je v tom, že nebylo doposud uspokojivě zpracováno jádro mluvnické stavby novobulharské, sloveso, zejména po stránce sémantické.

Zmatek v bulharské terminologii mluvnické vysvítá na př. z toho, že není jednoty ani v termínech tak důležitých, jako je na př. přísudek. Kdežto na př. Mladenov pro praedikát užívá termínu *сказуемо,* navrhuje Balan *прирок,* jiní píší *прилог.* Balan jsa si vědom tohoto stavu, pokusil se o novou bulharskou mluvnickou terminologii, jež však často trpí přílišným purismem, na př. místo orthoepie navrhuje *правоговор,* pro přízvuk *назвук* místo vžitého rusismu *ударение* a p.

Otázka bulharské mluvnické terminologie je ovšem jenom součástí širšího komplexu otázek, totiž otázky novobulharského spisovného jazyka vůbec. Jde v podstatě o poměr spisovné novobulharštiny k lexikálním i syntaktickým rusismům, turcismům, o orthoepii atd. V té věci žádná z uvedených mluvnic příliš nepokročila. Naopak, zejména mluvnice Mladenovova, Cvetkovova, ale také práce Balanova se vyznačují nekritickými snahami puristickými plynoucími z motivů jiných, než je jazyková kultura.

Druhá mezera, arci mnohem závažnější, týká se novobulharského slovesa. Nejde přitom o třídění formální; po stránce formální je novobulharské sloveso spolehlivě zjištěno již v mluvnici Beaulieuxově. Jak jsem již naznačil, jde o otázky významu gramatických forem slovesných, o odhalení systému novobulharského slovesa. Je třeba ukázat, že jednotlivé tvary a jejich významy neexistují osamoceně, nýbrž v souvislosti s ostatními tvary, zjistit tyto souvislosti i základní tendence v slovesném systému, jež některé tvary zatlačují a z nichž se rodily a rodí tvary a významy nové. To znamená, že je nutno opustiti vnější deskriptivnost a přistoupiti po zjištění formálních prostředků k poznání funkcí tvarů a odhalování systému. Kromě mluvnice Balanovy žádná z uvedených mluvnic ani v této věci nijak nepokročila. To udivuje tím více, že existují

*) Autorské citáty ponecháváme v starém pravopise, mluvnické doklady převádíme do pravopisu nového.

o systému novobulharského slovesa znamenité úvahy J. Trifonova (Периодическо списание r. 66, 1905, r. 69, 1908) a také nejnověji vyšla o systému novobulharského slovesa pěkná práce L. Andrejčina (*Kategorie znaczeniowe konjugacji bulgarskiej*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1938 [1]), která mohla býti pro autora normativní bulharské mluvnice dobrým vodítkem.

Tento nedostatek, tím závažnější, že výklad novobulharského slovesa patří k významným úkolům bulharského linguisty, opět nesmíme zkoumati isolovaně. Je zaviňován tou okolností, že autoři bulharských normativních mluvnic vůbec užívají metod deskriptivních a enumerativních. Spatřují svůj úkol v tom, aby popsali a vypočítali tvary, a tak se jim jazykový materiál rozpadává. I to má svou příčinu: vedle rozmachu přecházejícího mnohdy až v hypertrofii, jejž pozorujeme v systému slovesném, shledáváme v nové bulharštině téměř úplnou destrukci systému jmenného, tedy hlavně substantivního, takže v něm odhalovat systém je svrchovaně obtížné. Deskriptivnost pak, jež se zčásti právem uplatňuje v systému jmenném, přenáší se pak také na zkoumání systému slovesného.

Mluvnice Balanova je vlastně druhý díl velkého mluvnického díla, z něhož byl uskutečněn jenom díl první, hláskosloví (Българска граматика, дѣл 1. за думите, част 1. звукословие, София, 1930). Druhý díl měl pojednávat o tvarosloví. Z technických důvodů a také z důvodů národních (jak v úvodě k recensované mluvnici Balan sám praví) místo zamýšleného pokračování vyšla normativní mluvnice, jejímž jádrem zůstává morfologie. Jde o mluvnici, která pojednává výslovně toliko o současném jazyce s dosti hojnými odkazy k staroslověnštině.

Mluvnice Mladenovova je založena na dvou jeho starších pracích, Geschichte der bulgarischen Sprache (Berlin und Leipzig 1929) a История на българскиятъ езикъ (Sofie, nakladatelství Fakel, 1935) — rozšířené o obsáhlé kmenosloví. Je to rovněž mluvnice současného jazyka, přitom se však ukazuje etymologie každého slova, kdekoli je to možno, čímž značně trpí ráz normativní mluvnice. Také odkazů k staroslověnštině je velká hojnost. Práce Mladenovova hojně cituje doklady z bulharské literatury, zejména v morfologii a v syntaxi. Tam často vlastní mluvnické výklady ustupují do pozadí a Mladenovova mluvnice nabývá vzhledu čítanky.

Práce Kalkandžievova je typická školní příručka (Kalkandžiev to v úvodě k své práci sám říká), která v době, kdy vyšla, měla svůj význam. Tehdy r. 1936 — nebylo ještě normativní bulharské mluvnice. Opírá se o práci Beaulieuxovu; tato mluvnice, ač ji bulharská kritika často ostře odmítala, stojí na prahu všech uvedených novobulharských mluvnic. Když ovšem vyšly mluvnice Mladenovova a Balanovova, byla práce Kalkandžievova rázem antikvována a ztratila svůj význam.

Cvětkovova kniha je jakýsi brus složený bez ladu a skladu a ovládaný mimojazykovými tendencemi. Oplývá hojností příkladů známých již z předchozí skromné bulharské literatury mluvnické, vlastní mluvnic-

---

*) Srov. o ní Geradovu recensi v Slavii XVII, 1939, 449—456.

ké výklady ustupují zcela do pozadí. Proti mluvnici Kalkandžievově, která se vyznačuje dosti značnou úplností ve výčtu tvarů, má mluvnice Cvětkovova i v té věci vážné mezery. Obě poslední mluvnice se ovšem od prvních dvou prací výhodně liší tím, že jejich výklady o současném jazyce nejsou zatíženy ani etymologiemi sahajícími až do indoevropštiny (Mladenov) ani odkazy k staroslověnštině (Mladenov i Balan).

Podrobněji budu pojednávat jen o mluvnici Balanově, protože v ostatních není nic nového o současné bulharštině a proto také málo sporného.

V prvním díle (За думитѣ) na str. 17 zachází Balan ve snaze ukázat na starobylost nové bulharštiny a na její souvislost se staroslověnštinou příliš daleko: epenthetické *l* v nové bulharštině (zkracuji *nb.*) neexistuje ani v lexikálních zbytcích a tudíž případy, jako *оскръбление* (r. оскорбление), *избавление* (r. избавление), *престъпление* (r. преступление), nelze rozhodně vykládati jako zbytky staroslověnského stavu. Jsou to nepochybně rusismy. Příklad *земледелие* je dokonce podle Правописенъ речникъ St. Romanského (str. 148) rusismus nedovolený. Píše-li pak B., že *земледѣлие* vychází ze *земля*, je to v *nb.* nemožné, protože je *земя*.

Na str. 26—27 se Balanovo puristické hledisko projevuje opět v jeho zamítavém stanovisku k sufixu *-ирам*, jejž chce nahraditi sufixem *-увам* (адресирам : адресувам). Přitom se neptá, do jaké míry slovesa na *-ирам* zdomácněla, stačí mu, že sufix ten je cizího původu.

Spojení uvedená v prvním odstavci na str. 30, § 20, 3 (*вземане — даване, немил — недраг* atd.) jsou úplně jiné kvality než spojení uvedená v odstavci následujícím (*Иоан Екзарх, Черно море, Ледовити океан*). V prvním případě jde o asyndetická spojení, v druhém o podstatné jméno s přívlastkem. Proto naprosto nelze srovnávati jejich orthografickou stránku a postaviti ji na stejnou základnu, jak to činí Balan.

Substantivní systém v nb. byl podstatně zjednodušen tím, že synthetické skloňování staré bylo nahrazeno analytickým. Existují ovšem zbytky starých pádů synthetických. Jde však jenom o zbytky a naprosto nelze tvrditi, jak to činí Mladenov na str. 239, že se ze sedmi staroslověnských pádů zachovaly čtyři: nominativ, dativ, akusativ a vokativ. Nehledíc k tomu, že vokativ, jak známo, není pád (v té věci chybují i Kalkandžiev a Cvětkov) a proto nemůže býti pojat do výkladu a výčtu pádů, přece docela zřejmě neexistuje v nb. dativ! Existuje ve zbytcích, u některých slovních druhů, na př. u vlastních jmen mužského rodu, u některých přídavných jmen, u podstatného jména *Бог* a u některých zájmen, jeho zbytky jsou snad hojnější než zbytky genitivu, lokálu a instrumentálu, neexistuje však jako pád, t. j. jako produktivní člen soustavy pádové. Mladenov to říká na str. 240 sám: Дателниять падежъ пъкъ отговаря на питане кому, и сега се узказва обикновено съ предлогъ на: Мургашъ Стояну продума. — Съобщихъ на доктора (вм. старински доктору). Konečně pak na str. 361 je kapitolka „Остатъци" отъ дателенъ падежъ, v níž je obsaženo nepřímé doznání Mladenovovo o tom, že dativ v nb. neexistuje. Kalkandžiev se dopouští stejného omylu, Balan tu věc vykládá správně.

Na str. 83 Balan vykládá koncovku *-o* v *добро* (добро невѣсто) jako „старинско склонение". Je to nepravděpodobné, jde tu mnohem spíše o přizpůsobení koncovky přídavného jména ke koncovce jména podstatného.

Na str. 145 se Balan pozastavuje nad tím, že u některých přídavných jmen odvozených se sufixem -ски nenastaly před tímto sufixem u г, к, х známé hláskoslovné změny. Tak Омортагски (místo Омортажки z -ажски), Пазарджикски (místo Пазарджишки z -ички), Испериxски (místo Исперишки z -ишски). Tu zřejmě sufix -ски přistoupil k základnímu jménu v době, kdy změny г, к, х již nebyly živé. Kromě toho se tu г, к, х nemění proto, aby nebyla porušena souvislost se základním jménem.

Ve výkladu o pomocném slovese *съм* na str. 158 chybí Balanovi (a stejně je to u ostatních) rozdělení tohoto slovesa na sloveso pomocné› sponové a významové. Také reflexiva (u Balana str. 158 a n.) nikdo z našich autorů nerozděluje na reflexiva, u nichž je zvratné zájmeno stále (reflexiva tantum) a na reflexiva, proti nimž jsou v jazyce i slovesa nereflexivní.

Na str. 164 ve výkladech o slovesném způsobu Balan zjišťuje velmi správně jako jediný z našich autorů existenci způsobu nepřímého (Balan jej velmi vhodně nazývá „приказно наклонение"). — Nová bulharština totiž vedle tvarů vyjadřujících přímou zkušenost, vlastní prožitek má zvláštní tvary vyjadřující zkušenost nepřímou, cizí prožitek mluvčím toliko tlumočený. Existence tvarů přímých a nepřímých je nejdůležitější složkou systému novobulharského slovesa, ukazuje na ně i uvedená práce Andrejčinova i (mnohem více) úvahy Trifonovovy a je nepochopitelné, jak se tato důležitá skutečnost bulharskými autory mluvnic přehlíží.

Na str. 165 Balan opět jako jediný z našich autorů ukazuje na jinou dvojitost, totiž na časy základní (my bychom řekli: absolutní, nezávislé) a relativní. Na str. 166 opět jako jediný z uvedených autorů Balan rozlišuje u časových tvarů význam základní a význam sekundární.

Na str. 166 [2]) se dostáváme k výčtu slovesných tvarů.

Ve výkladu futura simplicis zachází B. příliš daleko (str. 170): mezi typem *ще бъда* a *ще съм* není významového rozdílu. Významově totožné jsou pak ovšem i tvary futura exacti: *ще съм бил* = *ще бъда бил*; *ще съм брал* = *ще бъда брал*.

Na str. 173 se při výčtu tvarových možností futura simplicis tvrdí, že „да" dodává budoucímu tvaru odstínu připouštění, dovolování (*ще да идеш, щеш да идеш*). Skutečnost je taková, že všechny čtyři tvarové možnosti futura simplicis (1. *ще чета* 2. *ща чета* 3. *ще да чета* 4. *ща да чета*) jsou významově zcela totožné. — Ve výkladech o imperativu (str. 174 n.) se zjišťuje zajímavá skutečnost, že se v imper. při záporu místo tvarů dokonavých užívá tvarů nedokonavých (jako v češtině). — Formální poměry v kondicionále (str. 175 n.) jsou mnohem jednodušší, než jak je vykládá B. V nb. rozeznáváme dva typy kondicionálu, synthetický a analytický. Tak synthetický kondicionál přítomný slovesa бера — *бравам,*

---

[2]) O slovese budu pro snazší pochopení a pro větší přehlednost pojednávat u každého autora zvlášť.

kondicionál minulý *бравах*. Analytický kondicionál přítomný téhož slovesa zní *бих брал*, kondicionál minulý *бих бил брал*. Kromě toho má také tvar futura imperfecti *щях да бера* funkční význam minulého kondicionálu. — Tvar neurčitého futura (*ще бра* | *бра ща*) s významem budoucího děje nebo stavu, o němž není jisto, kdy, jak, kde a zdali vůbec bude uskutečněn, vlastně nepatří do výkladu o kondicionálu.

Na str. 178 n. se vykládá o tvarech „приказно наклонение". Balan tvaru *бил* přisuzuje časový význam tam, kde jde jen o modální odstín. Tak se uvádějí jako typy nepřímých tvarů imperfekta *съм бил бил, съм бил щял, съм бил берял.* Ve skutečnosti nepřímé tvary imperfekta jsou normálně bez *бил*: съм бил, съм щял, съм берял. Slůvko бил těmto tvarům dodává jen větší modálnosti. Totéž platí pro tvary aoristu následující na str. 179. To, že B. tvaru бил přisuzuje u nepřít. tvarů aoristových časový význam, vysvětluje také tu věc, že neuvádí nepřímých tvarů pro plusquamperfektum, kde бил je nezbytné. Přímým tvarům plusquamperfekta: бях бил, бях щял, бях брал totiž odpovídají nepřímé tvary: съм бил бил, съм бил щял, съм бил брал, kde бил nemá význam modální, nýbrž je nepostradatelnou součástí nepřímého tvaru plusquamperfektního. O těchto tvarech pak B. nesprávně tvrdí, že jde o nepřímé tvary aoristové. Tvary typu *съм бил бил, съм бил щял, съм бил берял,* v nichž *бил* má význam časový, jsou dále zajímavým dokladem o tom, že si nepřímý význam vytvořil tvary, jež nemají přímých partnerů.

Ve výkladu o nepřímých tvarech B. se nezmiňuje o nepřímých tvarech k budoucím časům minulým a o potenciálních tvarech nepřímých k synthetickému kondicionálu (viz dále mou tabulku).

Výklady o pasivu (str. 183 a n.) mají stejné nedostatky jako výklady předchozí — nevhodné významové rozlišování mezi *съм* a *бъда* v složených časech, zbytečné komplikace ve výkladu kondicionálu.

Následuje nejdůležitější kapitola Balanovy práce, výklady o významu slovesných tvarů (str. 186 a n.). Především se mluví o základním významu praesentu. Autor tvrdí, že v nb. existuje také praesentní tvar vidu dokonavého se základním významem přítomným. Podle mých zkušeností neexistují v nb. přítomné tvary vidu dokonavého se základním významem přítomným. Autor pro své tvrzení také neuvádí ani jeden doklad.

Pak B. přechází k sekundárním významům praesentních tvarů. O historickém praesentu opakuje chybný názor tradovaný v bulharských mluvnicích; praví, že „обикновено за сег. истор. вр. се взиматъ глаголи траятни и многократни". Sekundární význam historický praesentních tvarů v nb. se uplatňuje stejnou měrou u praes. tvarů dokonavých jako u nedokonavých. Sekundární význam historický je sekundární význam samostatný, nezávislý. Stejně nezávislý je gnomický význam tvarů praes. Tím více překvapuje, že se mezi tvary praes. historického a praes. gnomického vsouvají praes. tvary s významem budoucím, které jsou rázu docela jiného. Jednak lze užíti ve významu budoucím toliko praes. tvarů vidu nedokonavého (ve významu historickém a gnomickém se uplatňují stejnou měrou tvary vidu dokonavého i nedokonavého), jednak tento funkční význam není samostatný, je závislý na různých příslovečných určení času, jak vyplývá z uvedených příkladů (следъ година, в събота).

Aorist. Je správné, že se aorist tvoří volně od sloves vidu dokonavého i nedokonavého. Přitom ovšem vidová povaha slovesa zůstává nedotčena. Není tudíž třeba (str. 188) aoristové tvary vidu durativního a iterativního zvlášť vykládat. Při popisu významové stránky aoristu chybí důležitý poznatek, že totiž aorist v nb. neznamená toliko minulý děj nebo stav ukončený v minulosti, nýbrž i lhůtu v minulosti, t. j., že je známa doba, kdy se děj či stav stal.

Význam tvarů imperfekta a futura imperfecti se vysvětluje soudím správně. Neúplně se vykládají tvary perfektové. Není důležité a není patrně ani pravda, že perfektum je minulý čas se vztahem k přítomnému a že je na rozdíl od imperfekta „минало изчерпано". Tvary perfekta v nb. mohou znamenati buďto přítomný stav vyplynulý z minulého děje (na př. admirativ, viz dále sub B), sluší uvésti na prvním místě) anebo minulý děj či stav bez rozdílu vidu, jenž se od aoristu liší tím, že není známa doba, kdy se děj ten či stav staly — od imperfekta také tím, že není současný s jiným minulým dějem. Konečně se vyskytuje perfektum s významovou funkcí imperativní (archaicky i v češtině).

I zde se výsledky komplikují umělým rozlišováním významu *съм* a *бъда* v složených tvarech. Sám B. na to v poznámce k 9. odstavci na str. 194 ukazuje: Неумѣло упражнение на тия облищи отъ страна на книжевници причинява взаимно смѣсване, та прави пѫть и до упразнение на мѣстото имъ въ речь: той ще болъ съ това и намъ да се гордѣеше вм. ще бѫде балъ atd.

O kondicionálových tvarech jsem již psal. Dodávám, že mladší tvary synthetické jsou mnohem průbojnější než tvary analytické, které se již začínají pociťovat jako archaické. Bylo by také zajímavé zjistit příčinu produktivnosti jedněch tvarů a úpadku druhých. Podle mého úsudku ústup starších tvarů analytických souvisí nepochybně s tím, že nemají formálních možností vytvořit si partnery pro nepřímý význam. Stejnou příčinu má asi úpadek neurčitého futura. Synthetické tvary kondicionálové ovšem také nemají formální partnery pro nepřímý význam. Nepřímé tvary v tomto případě lze však tvořiti, ačkoli prakticky v jazyce ještě neexistují (k бъдвам, бъдвох byly by бъдвал съм). Tato možnost sama o sobě stačí, aby tvar byl produktivní, protože se s touto vlastností (míti partnera pro nepřímý význam) zařazuje do dvojitosti nb. slovesného systému.

V § 89 se pojednává o nepřímých tvarech. Neukazuje se plně na jejich význam v nb. slovesném systému, na to, že jsou osou celého systému, nejproduktivnější jeho novum, které si vynutilo i nové tvary (*l* — participium odvozené od imperfekta). Neříká se, že nedostatek formálních možností tvořit tvary zaviňuje úpadek produktivnosti tvarů přímých, tak na př. analytických kondicionálů a neurčitého futura.

V tabulce nb. časů (str. 201—202) je u nepřímých tvarů aoristových a imperfektových navíc *бил*, vynechány jsou minulé časy budoucí, neurčité futurum a kondicionály.

Podle mého úsudku by nb. tabulka časů měla vypadat takto [3]:

[3]) Tvary označené na tabulce hvězdičkou se v jazyce ještě nevyskytují, jsou však možné i tvarově i významově; jejich vznik je v intencích jazykového vývoje novobulharského.

Systém časů v nové bulharštině:

I. Přímé tvary	II. Nepřímé tvary
1) praesens: чета	съм четял
2) imperfektum: четях	съм четял
3) aorist: четох	съм чел
4) perfektum: съм чел	съм чел
5) plusquamperfektum: бях чел?	съм бил чел (съм билъ четѣлъ)
6) futurum simplex: ще чета ща чета ще да чета ща да чета	щял съм да чета ще съм четял
7) futurum exactum: ще съм (бъда) чел	ще съм бил четял* щял съм бил да чета ще съм бъдѣл чел* щял съм да бъда чел*
8) futurum imperfecti: щях да чета	щѣл съм да чета
9) futurum exacti imperfecti: щях да съм (бъда) чел	щял съм да съм (бъда) чел*
10) kondicionál praesentis: четвам	четвал съм*
11) kondicionál praeteriti: четвах	четвал съм*
12) futurum indefinitum: ща че (че ща)	

Z lexikálních zvláštností Balanových uvádím na př. odchylné psaní *тряба* (místo *трябва*). Na str. 228 vysvětluje své důvody: *трябва* je od původu 3. sg. slovesa **трябувам* : *трябува* (stsl. трѣбоуѭ, трѣбовати); nepřízvučné *-увам* ztrácí *-у-*, takže z *-увам* se stane *-вам*. Tak podobně stsl. вѣроуѭ, вѣровати — nb. *вярвам, вярва*. Takovým způsobem z **трѣбува* vzniklo *трябва*. Takto se octly v sousedství souhlásky *б* a *в*, které od pradávna splývaly v *б*: *обичам* < *обвичамъ, обеся* < *обвеся, обляка* < *обвлѣка* atp. A analogicky prý je třeba provésti změnu трябва v тряба. Úvaha Balanova ovšem je chybná. Nejpádnější námitkou je skutečnost, že se vyslovuje *-бв-* a nikoli *-б-*. Zajímavé dále je, že si B. neuvědomuje značný chronologický rozdíl mezi vznikem tvarů typu *обичам* a tvarů typu *трябва* po vypadnutí *-у-*. V době, kdy se *-бв-* v tvaru *трябва* octly vedle sebe, nebylo splývání *-бв-* dávno již živé.

V § 96, kde se mluví o tvarech odvozených od druhého kmene, v odstavci o synthetickém kondicionále se vykládá, že se synthetický kondicionál tvoří obyčejně od sloves durativních a iterativních. Autor sám proti svému tvrzení uvádí příklady synthetického kondicionálu odvozeného od perfektivních sloves: *купвам* (*купя*), *закупвам* (*закупя*). V druhé poznámce k výkladům o synthetickém kondicionále na str. 241 navrhuje B. odstranění tvarů synthetického kondicionálu; неблагозвучно(!) удвоение на съгласка в въ облици за сегашно вр. усл., както и всѣко подобно струпляне на съгласки, напр. бв, мв, нв, пв и др. (antipatie, kterou jsme poznali již u трябва) се избѣгва съ употрѣба на унесвършени и многократни производства за сег. изяв.: вм. праввамъ, ставвамъ, кобвамъ .... и пр., могатъ съ еднакво право а съ по-висока стойность(!) да стоятъ правямъ, направямъ,

ставамъ, кобямъ или кобявамъ ... Touto poznámkou se B. staví proti živým proudům jazyka, proti tendenci jazyka, jež chce zbavit tvary praesentní přílišného funkčního zatížení novými tvary, a konečně si B. neuvědomuje, že tvary synthetického kondicionálu vznikly také proto, že analytické tvary kondicionálové ze známých již důvodů ustupují a že se pro významovou kategorii kondicionálovou takto začíná projevovat potřeba nových formálních prostředků.

V poznámce na str. 253 se denominativní slovesa imperfektivní typu *デележа*, *даря*, *димя* pokládají za causativa. Nehledíc k tomu, že i podle významu většinou nejde o causativa — můžeme termínu causativa užíti přece jenom u deverbativních sloves. Totéž platí i dále o případech uvedených sub 2 B) na str. 253. Tam se jako causativum označuje na př. i sloveso *играя*! — V poznámkách k prvnímu časování na str. 270 se tvrdí, že *превозвам* je denominativní sloveso k *превоз*. To ovšem není správné: *превозвам* je deverbativum od perfektivního slovesa *превозя*. — B. si vůbec nevšímá rozdílu mezi dvojicemi *провеза* : *провозя*, *доведа* : *доводя* atd.

V části druhé o morfologii slovesa (str. 274, Глаголни времена) připojuje Mladenov k jednotlivým slovesným tvarům nepostačující sémantické výklady, které se doplňují až v díle pátém, který jedná o syntaxi. Tak k praesentivním tvarům (str. 274) se kromě jejich základního významu uvádí i jejich sekundární význam gnómický, o sekundárním významu historickém se nemluví. Výklad aoristu na str. 277 je neúplný. Praví: Глаголнитѣ облици за минало свършено време означавать действие, което е започнало порано и току — что е вече привършено въ момента, когото говорим и ние сме като че ли близки, лични свидетели.

Ve výkladu minulých participií chybí u participia odvozeného od imperfekta zjištění, že tento tvar nikdy jako participium nefunguje, že musí míti při sobě vždy pomocné sloveso *съм* a že má vždy význam času nepřímého jako partner přímých tvarů přítomných a souminulých.

Ve výkladu tvaru participia praesentis activi navrhuje M. pro všecky tři bulharské konjugace jednotnou koncovku *-ащи* (*-ящи*), jež vzniká připojením *-щ-* k 3. pl. po odtržení *-т*, a to proto, že takové tvary jsou (str. 282) ,,по — благозвучни, па и не ще се отклоняват и отъ общославянския закон'', ačkoliv všechny dosavadní bulharské mluvnice, jak přiznává v poznámce, která hned poté následuje, a (dodávám já) i spisovný usus pro první dvě časování má jako koncovku participia praes. act. *-ещ*, pro třetí časování *-ащ*, *-ящ*. Nutno tedy konstatovati, že Mladenovovy důvody pro novou obecnou koncovku jsou příliš subjektivní a tudíž málo závažné.

Na stejné stránce se pojednává o participiu praesentis passivi tak, jako by existovalo v nb. jako kategorie. Doporučuje se, aby se ho neužívalo. Na věc je třeba nahlížet tak, že part. praes. pas. v nb. jako kategorie neexistuje, a pokud ještě existuje, je to zbytek starého stavu nebo lexikální rusismus, není příčiny, proč se mu vyhýbati.

U budoucího času chybí výčet všech formálních možností. Význam budoucího času neurčitého se vůbec nevysvětluje. Na str. 288 se proti

pojetí Balanovu správně ukazuje na to, že tvary typu ще е успѣл a ще бъде успѣл jsou významově totožné.

Závažné nedostatky nalézáme u Mladenova ve výkladu perfekta (str. 288—289). Protože M. skoro úplně ignoruje Balanovo „приказно наклонение", směšuje ve výkladu významu perfektivních tvarů perfekta a tvarů *l*-participia odvozeného od imperfekta.

Ve výkladu plusquamperfekta se M. nezmiňuje o tom, že plusquamperfektum může míti význam prostě minulého času.

Mladenovovo отдавна минало време (str. 291) vůbec neexistuje. Jde tu 1) o zesílený význam neurčitého perfekta, 2) o zesílený význam nepřímého tvaru aoristového, 3) o nepřímý význam plusquamperfekta. — Dále M. vynechává výklad a výčet t. zv. minulých časů budoucích. Při výčtu a výkladu způsobů (str. 293) úplně přehlíží nejcharakterističtější způsob bulharský — приказно наклонение. — Ve výkladu kondicionálu vynechává analytický tvar minulý.— I M. pohlíží nepříznivě na synthetické tvary kondicionálové. Celkem platí o jeho pojetí vše, co bylo řečeno již dříve.

Syntaktické výklady, kterými se zakončují všechny čtyři mluvnice, jsou příliš stručné a nepropracované. *Dr Arnošt Gerad*

Geradovu recensi novějších mluvnic bulharštiny je třeba při jejím opožděném otištění doplniti aspoň stručnými poznámkami o publikacích, které vyšly po jejím napsání resp. již dříve, pokud se Geradovi nedostaly do rukou. Ještě r. 1939 zároveň s mluvnicí prof. Mladenova vyšla bulharská mluvnice N. Kostova Българска граматика (Sofie, Kazanlăška dolina, 255 str.), v r. 1942 vydal svou mluvnici Dim. Popov, lektor bulharštiny na vysoké škole obchodní ve Varně (*Българская граматика*, Sofie 1942, 211+2 str.). Obě tyto mluvnice jsou zaměřeny k praktickým potřebám a nepřinášejí celkem mnoho nového. Theoretický dosah má spíše gramatika Popovova, v ní se také uplatňuje snaha podati některé výklady v souhlase s moderní linguistickou orientací, nikoli vždy se šťastným výsledkem. V Kostovově mluvnici přesahují průměr výklady o hláskoví.

Daleko významnější je mluvnice dra Ľ. Andrejčina, jež vyšla o dva roky později (Основна българска граматика, Sofie 1944, 559 str.). Andrejčin vydal nověji s Kostovem a E. Nikolovem také středoškolskou mluvnici Българска граматика, Sofie 1947, 331 str.; zpracoval zde kapitoly o zájmeně a slovese, Nikolov syntax, Kostov pak ostatní části. Tato gramatika by nejlépe vyhovovala Geradovým požadavkům, neboť má soustavné výklady o významové stránce mluvnických tvarů, zvláště slovesných. Ve své mluvnici nepodává Andrejčin mnoho nového proti svým starším výkladům, o nichž se Gerad výše zmiňuje; Gerad by tu vedle zásadního souhlasu mohl opakovat kritické výhrady své starší recense. Je však otázka, byly-li všechny Geradovy výtky oprávněny. Geradův popis významových kategorií bulharského slovesa je příliš přímočarý a počítá s naprostou jednotou spisovného jazyka; ta však neexistuje již proto, že mluvnické výklady v popisu těchto věcí kolísají a také v lidovém jazyce je silné nářeční kolísání. Andrejčin na př. uvádí (str. 297), že v lidových písních se užívá často t. zv. přímých a nepřímých slovesných tvarů bez

jakéhokoli významového rozlišování. Andrejčin v tom vidí reflex staršího stavu, to však nemůže v mnohých případech platit, protože teprve nová významová kategorie si vynucovala vznik nových tvarů. Je velmi pravděpodobné, že Gerad by byl časem své pojetí prohloubil a také lépe zdůvodnil. Za daného stavu věcí bude však třeba dávati přednost přece jen výkladům odborníků bulharských, hlavně Andrejčinovým, někdy také Balanovým. V Balanově pojetí má své výhody charakteristika nepřímých tvarů jako zvláštního slovesného způsobu (приказно наклонение, u Andrejčina преизказани времена).

Nestor bulharských filologů, Teodorov Balan, vydal také v poslední době celkový úvod do problematiky bulharské mluvnice (Състояние на българската граматика, Sofie 1947, Bulh. akademie věd, 240 str.). Mnoho nového tato kniha nepřináší, je to vlastně obrana a podrobnější odůvodnění zvláštností vlastní autorovy mluvnice proti jiným názorům. Balan se tu také snaží o moderní linguistickou orientaci, ale omezuje se většinou jen na puristické tvoření bulharských ekvivalentů za mezinárodní termíny funkční linguistiky. Jeho kniha má však při svém širokém založení také cenu informativní[4]. Balan zaujímá originální stanovisko téměř ke všem závažnějším otázkám bulharské mluvnice a také k nové bulharské pravopisné reformě. Nesouhlasí na př. s tím, že nový pravopis nerozeznává měkké a tvrdé souhlásky na konci slova, považuje takové pojetí za nářeční.

Úhrnem lze o všech těchto novějších gramatikách říci, že přispívají významně k mluvnickému popisu spisovné bulharštiny a že mohou dobře plnit své poslání. *K. Horálek*

Monografija o Ivanu Mažuraniću. U izdanjima Matice Hrvatske za godinu 1945. objavio je poznati hrvatski književni historik i kritik dr. Antun Barac, pisac niza odličnih naučno-kritičkih radova sa područja hrvatske književnosti („Vladimír Nazor", 1918, „August Šenoa", 1926, „Hrvatska književna kritika", u izdanju Jugoslavenske Akademije, Zagreb, 1938, „Vladimir Vidrić", 1940), — opsežnu monografiju o slavnom hrvatskom preporodnom pjesniku Ivanu Mažuraniću („Mažuranić", Zagreb, 1945. 8⁰ . str. 388). Ovaj Barčev rad podvukao je, po vremenu svoga izlaženja, značajan datum u hrvatskoj književnosti, a to je stogodišnjica objavljenja znamenitoga Mažuranićeva pjesmotvora „Smrti Smail-age Čengića" (1846.), dok je Matica Hrvatska ovim izdanjem istodobno odala dužnu poštu svome mnogogodišnjemu predsjedniku (1858—1872).

U samoj monografiji, u kojoj je znalački iznesena i osvijetljena znatna količina manje poznate ili sasvim nepoznate građe o pjesniku Ivanu Mažuraniću i njegovu književnom radu, dao je A. Barac u nizu poglavlja relijefnu sliku pjesnikove ličnosti, kao i njegovih pogleda na književnost, umješno uokvirivši njegov književni lik u hrvatsku socijalno-političku stvarnost polovine XIX. vijeka. Istražujući strane utjecaje na izgradnju pjesnikove ličnosti, pisac dolazi do zaključka, da je

---

[4]) O Balanovy výklady se opírá tento doplněk ke Geradově recensi v charakteristice mluvnice Popovovy.

u stvari Mažuranić samorodan stvaralac i ,,po obilježjima svoje duhovne ličnosti jedan od najizrazitijih naših ljudí, koji su najsnažnije u sebi sljubili dijelove stranih kultura i elemente narodne kulture" (str. 385).

Posebnu je i temeljitu pažnju pisac posvetio pjesmotvoru ,,Smrti Smail-age Čengića", raspravivši naučnom akribijom pitanje postanja samoga pjesmotvora, njegovih komentara, kompozicije, rukopisnih vrela i dr. Konačni svoj sud o ovome standardnom djelu novije hrvatske književnosti sažeo je u ocjeni, da je samo djelo ,,najboljim izrazom hrvatskog romantizma", te time ne samo najbolje djelo hrvatskoga preporoda, nego i ,,jedno od najboljih djela u hrvatskoj književnosti." Analizirajući podrobnije utjecaje i književne uzore Mažuranićeve, pisac dolazi do zaključka, da je Mažuranić u ovome djelu i pored izvjesnih stranih ugledanja, ostao potpuno samostalnim stvaraocem. ,,Kao umjetnina (,,Smrt Smail-age Čengića"), koja je izrasla iz svoga izvora, može ova pjesma, kao i sve živo i organsko, pokazivati različite crte, ali u svojoj cjelini ona je samostalan književni proizvod svoje vrstve, bez izravnog uzora, izmičući se onome, što se obično razumijeva pod književnim strujama" (str. 376).

Prema tome onda pisac ocjenjuje i visoko značenje ovoga pjesmotvora u hrvatskoj narodnoj književnosti. ,,Narodno je značenje pjesmotvora" ,,Smrti Smail-age Čengića" — kaže Barac — u tome, što je u njemu nađen specifičan narodni izraz i što je u njemu iznesena hrvatska nacionalna, socijalna, vjerska i kulturna problematika, kako se ona osjećala tokom cijeloga XIX. vijeka, a osjeća se djelomično i danas".

Monografija Barčeva, koju u cijelosti valja smatrati značajnim prilogom hrvatskoj književnoj historiografiji, ima, pored sve svoje naučne fundiranosti, i tu odliku, da je pisana lakim, pristupačnim stilom. A to je u ovom slučaju od naročite važnosti, jer je djelo, u izdanju Matice Hrvatske, namijenjeno i širem krugu Matičinih čitalaca. *J. Badalić, Zagreb.*

Albert Pražák. **Staročeská báseň o Alexandru Velikém.** Praha, Melantrich 1945.

Ценную во всех отношениях книгу проф. А. Пражака о старочешском памятнике выпустило издательство Melantrich. Здесь в научном исследовании чешской Александрии детально и всесторонне проработаны и освещены все вопросы, могущие возникнуть при изучении этого замечательного памятника.

Труд проф. Пражака разделен на 8 глав, из которых каждая представляет из себя самостоятельное и законченное исследование на одну из тем вошедших в разбор чешской Александрии. Все эти главы объединены в целое общей задачей — исследования памятника. Три первые главы являются как бы обширным историческим и историко-литературным введением, необходимым для понимания и специального разбора произведения, которому посвящены главы IV—VII. Наконец, глава VIII является заключением труда и говорит о прочих произведениях чешской литературы, связанных с именем Александра Великого.

Тема о жизни и подвигах Александра Великого принадлежит к обширному циклу странствующих сюжетов, занимала в этом цикле выдающеес

место и привлекала к себе внимание и творчество народов не только Европы но и Азии. Уже при жизни Ал. Вел. появились произведения о нем, гл. обр., о его завоевательной деятельности. Затем история все глубже задумывалась над личностью великого Македонянина, сосредоточившего в себе военный гений с талантами государственного мужа, политика, организатора, открывшего новую эру своими походами. Царь-полубог Александр верил в возможность универсальной монархии, хотел соединить Европу с Азией (на его свадьбу с Роксаною символически смотрели, как на брак Европы с Азией). История не переставала заниматься Александром вплоть до нашего времени. Но наряду с этим Александр проник в легендарное творчество и стал мифом. И этот легендарный Александр привлек к себе творчество всех народов; в средние века появилось множество Александрий. Духу средневековья Александрия отвечала своим героическим и фантастическим элементом с примесью мудрых изречений; рядом с этим она давала образ необыкновенного величия и мощи человека и его ничтожества и безсилия перед смертью. И эти мотивы стали излюбленной темой для обработок в средние века. Такая обработка была и у чешского народа. Чешская Александрия сохранилась только в отдельных фрагментах, и их исследованию посвятил свой труд проф. Пражак.

В I главе проф. Пражак рисует исторический образ Александра, его замыслы и деяния, его мировое значение; показывает, почему Ал. так привлек к себе внимание и интерес человечества. Перечислив целый ряд древних авторов, писавших об Александре, проф. Пражак указывает, что уже у этих авторов оказалось двойное отношение к Александру: обоготворение его и ненависть к нему в зависимости от личной оценки автором тех или иных черт македонского героя. В следующие века Александр продолжал жить одновременно и как образец величия и как символ суетности.

И в средние века Ал. Вел. привлекал к себе внимание прежде всего как воитель. Особенный интерес к походам Ал-ра на восток появился в связи с крестовыми походами. Начали возникать легендарные сказания о нем, проникнутые духом этих походов; такия сказания делают из Ал. Вел. уже христианского борца против язычников и предшественника крестовых походов. И II главу проф. Пражак посвящает этим сказаниям, в которых исторический Александр постепенно превратился в легендарную личность. Он дает конспективную и ясную картину генезиса средневековых фантастических сказаний об Ал. Вел., начиная от Куртия Руфа (I ст. по Р. Хр.), примешавшего к истории об Александре элементы неисторические. Подробно останавливается исследователь на Pseudokallisthen'е, послужившем источником и образцом для дальнейших легендарных обработок об Александре и мало считавшемся с историей. История здесь лишь фон, на котором Ал. Вел., начиная с рождения (Nektanab), изображается в свете преданий и элементов фантастических. Благодаря своему легендарному характеру Pseudokallisthen стал излюбленным чтением средневековия, получил мировое распространение и повлек за собой целый ряд подражаний у культурных народов того времени. Указав на александрийские обработки в Сирии, Персии, у евреев и арабов, проф. Пражак переходит к исследованию появления латинских Александрий в духе Pseudokallisthen'a на Западе и приводит историю и характеристику латинского перевода полного греческого Pseudokalisthen'a.

сделанного в X веке архипресвитером Леоном. Этот обработанный перевод был очень популярным „a stal se matkou všech alexandrovských zpracování“ (32 s.); мотив шел от одного народа к другому, и каждый вносил в его обработку нечто новое, свое. Исследователь дает подробный перечень таких обработок у европ. народов*) с указанием зависимости одной обработки от другой. Детальнее останавливается проф. Пражак на Александрии *Gualter'a Castelion'ского* (XII ст.), оказавшей влияние на ряд других повестей об Александре, современных и позднейших. Из Gualter'a исходил и автор чешской Александрии, самой замечательной из всех славянских Александрий. Особое внимание уделяет исследователь и немецкой Александрии Ul. v. Eschenbach'a, жившего при дворе чешского короля Пршемысла Отокара II и бывшего современником автора чешской Александрии.

Сказания об Александре были обработаны у каждого народа соответственно его духу. Проф. Пражак указывает, что на разных Александриях отразилась не только часть души данного народа и его бытовых особенностей, но и самая местность. Образ Александра в среде средневековья приобрел много черт христианско-рыцарских; Александр стал выразителем рыцарства, символическим героем борьбы крестоносцев с сарацинами, современным идеалом властелина. Начиная с XIII ст., этот образ в сказаниях меняется в связи с упадком рыцарства. Автор указывает, как Александр постепенно ослабевает как продукт ученой словесности и переходит в народную традицию; параллельно с этим историческая правда вытесняется элементом фантастическим и экзотическим**).

Проф. Пражак указывает далее, что в Александрии средневековой христианин нашел и выражение для своей христианско-моральной философии. Необычайное величие Александра, его моральное падение как обыкновенного человека и, наконец, горсть пепла, оставшаяся от великого завоева-

---

*) Здесь исследователь уделил мало внимания польским и русским обработкам александровского мотива.

**) Относительно появления в Александриях этого, потом превалирующего элемента фантастического можно было к исследованию проф. Пражака сделать маленькое дополнение. В эпоху крестовых походов на Западе создалась легенда под названием „Epistola Johannis regis Indorum ad Emmanuelem regem Graecorum“), ставшая скоро почти такой же популярной, как и средневековые Александрии. В этой легенде рассказывается о пресвитере Йоанне, могучем властелине *Индии*, идущем на помощь крестоносцам против сарацин. Сказания об Александре этой же эпохи тоже делали своего героя прообразом христианского борца с неверными. Эти сказания были уже проникнуты религиозно-моральным элементом. Такой же элемент лежит и в основе Epistolae. В обоих произведениях идет рассказ о Индии. Благодаря целому ряду таких точек сюжетного и идеологического соприкосновения, оба произведения сблизились и оказали взаимное влияние друг на друга элементами своего содержания. Генезис Epistolae наукой точно не установлен. С большим вероятием можно предполагать, что при встрече обеих легенд чудеса и дивы Индии попали в Александрию из Epistolae и дали там толчок к развитию элемента фантастики, столь излюбленного средневековьем. Проф. Пражак допускает возможным, что письмо Александра о чудесах Индии, которое приводит Albertus Magnus („De animalibus“), взято автором от Леона. Подробно остановиться на этих вопросах здесь нельзя, но с большим вероятием можно полагать, что это письмо также в итоге заимствовано из Epistolae Johannis. И здесь об этих чудесах Индии рассказывается в епистолярной форме.

теля — все это занимало мысль средневековья. И в этом автор, гл. обр., видит причину возникновения в XIII—XIV стол. большинства европейских Александрий.

В III главе проф. Пражак дает образ и прекрасную характеристику поэзии XIII стол., ее духа, содержания, техники, композиции; указывает, как слагалась эта поэзия. Далее показывает, что при странствовании александровского мотива народы обменивались не только его содержанием, но и внешней формой, выбирая и здесь то, что отвечало индивидуальности данного народа. Исследователь определяет влияние этой общей литературной формы эпохи на чешскую Александрию.

Начиная с IV главы, исследователь приступает к разбору чешской Александрии и устанавливает сущность и характер этого произведения и его отношение к другим Александриям. Участие чехов в крестовых походах повело к заимствованию ими элементов западного рыцарства, в которых была сильна античная область, создавшая Александрии. Завоевательная деятельность и доблесть короля Пршемысла Отокара II и чехам и чужеземцам напоминала македонского героя. Проф. Пражак указывает, что автор чешской Александрии, современник упомянутого короля, взяв для своей обработки международный мотив, не шел слепо за европейскими образцами его. В своей обработке автор оказался своеобразным: он по-своему понял и представил Александра, в котором видел лучшего героя борьбы против сарацин. Чешская ,,Báseň o Alexandru" была выполнена по определенной, задуманной автором композиции. В центре «Песни» всюду стоит Александр; вокруг него группируются остальные элементы и развивается действие; этим достигается единство произведения. Александр не представлен здесь ни христианином, ни язычником, но изображен, как идеал средневекового рыцаря, как прообраз средневекового чешского короля. Античный материал автор заменил материалом христианско-рыцарским и дворянско-идейным; в рассказ внесена жизненность. Как Александр, так и Дарий не выступают здесь как сухие персонажи повествования: оба изображены с живыми человеческими чертами. Исследователь указывает, что это проявление живых человеческих чувств рассыпано по всей чешской Александрии. Далее в этой чешской обработке проведен драматический ход повествования, который, нарастая, заканчивается катастрофой для обоих соперников: Александр от человека вырастает до сверхчеловека, а затем падает, как обыкновенный человек; трагедия Дария возбуждает сострадание. Этот драматический элемент еще усиливается частым выражением субъективного отношения автора к различным моментам, а также диалогической формой, введенной в рассказ. В свое повествование автор вводит и нравственную тенденцию. Здесь также обилен чисто-чешский, национальный элемент, исследованию которого проф. Пражак посвящает специальную следующую главу.

Личное отношение, идеи, мысли, оценки и пожелания автора разбросаны по всей чешской Александрии. С особой тщательностью проф. Пражак останавливается на их исследовании для выяснения личности этого автора, его сословной принадлежности, рода занятий, культурного уровня, его отношения к религии, народу, королю, его склада характера (скептицизм), художественного дара и т. д. В результате исследователь дает довольно яркий облик неизвестного певца Александрии, в частности его внутреннего мира.

Разбирая вопрос об отношении чешской Ал-ии к другим Александриям, проф. Пражак подробным анализом опровергает мнения рассматривающие „Báseň o Alexandru“, как слепое следование Gualter'у, почти как перевод его. Указав, что чешский автор знал Gualter'a и воспользовался его материалом, как в отношении содержания, так и формы, проф. Пражак приходит к выводу, что „Báseň“ является собственным произведением автора, настолько заимствованный материал переработан им и настолько им внесено в обработку своего творчества. Некоторые исследователи, заметив различие между Gualter'ом и чешской Александрией, считали, что чешский автор пользовался другими источниками, и указывали на Александрию Eschenbach'а. Проф. Пражак опровергает и это мнение, как ошибочное; он устанавливает основное различие между чешским автором и Eschenbach'ом, а сходство между ними объясняет использованием обоими авторами одного и того же источника, именно *комментированного* Gualter'а. Таким же детальным анализом фактического материала проф. Пражак бесспорно доказывает и ошибочность тех исследователей, которые хотели видеть непосредственную зависимость чешского автора от этой немецкой Александрии.

Проф. Пражак устанавливает в чешской Александрии следы некоторых других Ал-ий, вплоть до испанской переработки XIII ст. Эти совпадения в большинстве случаев он объясняет не прямым влиянием, а тем, что александровские мотивы стали международным достоянием; из их обильного материала черпали все авторы, в том числе и чешский.

В свое произведение чешский автор ввел и иные элементы; среди них главное значение имеет введение в рассказ Аристотеля, как наставника юного Александра. Это было излюбленным способом многих авторов дать замаскированный совет властителям. И в этом приеме чешский автор исходил из Gualter'a, но и здесь он советы Аристотеля переделал по-своему, а Gualter был для него лишь исходным моментом.

Для своей Александрии чешский автор обращался и к иным произведениям: к Библии, Иосифу Флавию и др.

„Báseň o Alexandru“ пропитана чешским элементом, что вело к анахронизмам; тут чешский военный материал в войске Александра, чешские титулы и имена, чешские отношения и т. д. Все это еще усиливает самобытность произведения.

Исследование проф. Пражака приводит к выводу, что чешский автор продумал и обработал до деталей свое произведение, нигде не использовал взятого мотива пассивно и всюду настолько проявил свою творческую независимость, что здесь не может быть речи о подражании, а тем более о переводе. Чешская „Báseň o Al.“ есть произведение оригинальное и своей индивидуальностью превосходит многие современные ей Александрии.

Специально отзвукам чешских отношений в разбираемой Александрии посвящена V глава. Автор чешской Ал-ии, обрабатывая мотив об Александре имел в виду образ короля Пршемысла Отокара II, у которого находили много сходства с македонским завоевателем, и который являлся образцом властелина и воителя. Целый ряд моментов в судьбе Александра и Пршемысла Отокара II были схожи. Далее положение Павзания и Олимпии по смерти Филиппа напоминало такое же положение Завиша из Фалькенштейна и Кунгуты; судьба Вацлава II припоминала судьбу юного Александра. И авто

сознательно и искусно перенес в свою „Báseň" атмосферу Пршемысла и Вацлава. Из этой же атмосферы он взял и иные мотивы; напр. мотив измены государю, который в чешской Александрии разработан так глубоко, как нигде в иной. И далее проф. Пражак, делая экскурсии в область чешской истории, приводит ряд отзвуков этой истории, отраженных в Александрии. Подробнее останавливается исследователь над пожеланием автора Ал-ии, чтобы чехи имели такогоже короля, как Александр Вел. Он детально разбирает чешские исторические события конца XIII стол. и, вопреки мнению Pervolf'а и др., приходит к обоснованному заключению, что это пожелание могло иметь место перед 1293 годом, точнее в 1291 году, что оно имеет в виду Вацлава II и лишь в этом смысле становится актуальным. Большое внимание уделяет проф. Пражак историческому разбору тех мест, где „Báseň" говорит о засилии немцев, которые хотят, чтобы „na moscě Prazě . . . nebylo viděti Čecha": vešli do země jako služebný lid . . . vkradli se k nám jako liška, aby vládli jako lvi, nebudou-li ze země vyhnáni jako psi" (str. 243—244). Как актуально и в наши дни звучит эта жалоба певца-чеха XIII стол.!

На основании своих изысканий чешских отзвуков в Ал-ии проф. Пражак приходит к заключению, что эта Báseň является «своей», чешской, своеобразной не только способом восприятия старинного мотива, но и в тех анахронизмах, которые внесены в нее из эпохи обоих Пршемысловичей. Она стала важной для эпохи: на материале, который казался международным и вне времени, она отразила современные ей исторические события. Этим повышена ее общая ценность, которая может привлечь внимание и современного читателя.

В VI главе проф. Пражак разбирает вопрос о единстве чешской Александрии и о дате ее возникновения. Благодаря своим достоинствам „Báseň o Al. V." стала излюбленным чтением и была много раз переписываема. Исследователь останавливается на 7 сохранившихся рукописях XIV—XV стол. и дает краткий разбор их. В рукописях сохранились лишь отрывки произведения. Проф. Пражак приводит мнения ученых по спорному вопросу, существовала ли одна чешская Александрия или их было несколько (редакций); подвергает пересмотру их данные и в своем конечном выводе решительно примыкает к тем исследованиям, которые считают, что чешская Александрия была одна и единственна, что это произведение одного автора.

Подробно занимается проф. Пражак вопросом о времени, когда была сложена „Báseň", приводит данные и выводы прежних исследователей этого вопроса, дает свою критику их теорий. Детальной критике подвергает теорию Havlíka, большинство пунктов которой считает ошибочными. Затем он устанавливает точные даты моментов чешской истории, которые отразила в себе „Báseň", и приходит к окончательному выводу, совпадающему с выводом Gebauer'а, что возникновение чешской Александрии нужно отнести к последнему десятилетию XIII столетия.

VII глава посвящена вопросу о отношении чешской Александрии, как исторической песни (где под маской часто скрыта чешская история), к другим памятникам, касающимся истории Чехии. Проф. Пражак устанавливает в некоторых местах тематическую и формальную зависимость от хроники Козьмы (напр. сознание немецкой опасности для чехов). Еще ближе зависимость между этой Александрией и хрониками Далимила и Збраславской;

здесь „Báseň" местами является как бы источником этих хроник. В ряде других литературных памятников встречаются места, взятые из ч. Александрии. Эта „Báseň" нашла отзвук и в эпоху гуситства и в некоторых других чешских песнях. Проф. Пражак констатирует, что „Báseň" в сравнении со своей ценностью оказала все же малое влияние на чешскую литературу. Объяснение этому он видит, гл. обр., в том, что „Báseň" появилась поздно и оказалась слишком «пршемысловской»; она не отразилась даже в люксембурской эпохе. Ближайшие за ней эпохи Карла, гуситства принесли совершенно иные направления и интересы, а в позднейшие века она оказалась забытой. В новое время впервые на ее достоинства обратил внимание V. Nebeský, а лучшую оценку ей дал Jan Gebauer; следами этого ученого идет и его ученик проф. Пражак, снова в своем труде подчеркивающий ряд непреходящих достоинств этого замечательного памятника старой чешской литературы.

В VIII и последней главе проф. Пражак говорит о интересах чешской литературы к Александру Великому, начиная с XIV стол. и дает подробное перечисление чешских произведений с александровскими мотивами.

В своем труде проф. Пражак дает историю исследования чешской Александрии. Он кратко суммирует все, что было написано исследователями этого памятника, подвергает вновь научно-критическому пересмотру их данные, делая затем их оценку.

„Báseň" как всякое литературное произведение, есть явление производное, сложившееся под влиянием разных факторов. Проф. Пражак устанавливает здесь три главных фактора, повлиявших на этот старочешский памятник: влияние международной литературной среды, влияние национальных моментов эпохи и духовная и творческая индивидуальность автора. Он определяет сущность этих факторов, исследует, насколько и как они отразились на произведении, и освещает процесс их взаимодействия, в результате которого создалось новое гармоническое самобытное целое в форме чешской Александрии.

Проф. Пражак, приводя теории прежних исследователей параллельно с их критикой, или подтверждает их или, констатируя их ошибочность, приходит к новым выводам и положениям и дает тщательное научное обоснование последних. Здесь он выступает во всеоружии науки и своей обширной эрудиции, как историк, историк литературы, филолог, эстетик, а часто делает экскурсы и в область социологии. Все это сделало, как мы видели, его исследование чешской Александрии всесторонним и исчерпывающим.

В конце каждой главы своего труда исследователь приводит обширную библиографию предмета на нескольких языках (в сумме более 350 названий).

Столетия отделили современного читателя от эпохи, которая создала „Báseň o Al. Vel.", и этому читателю, незнакомому с той средой, чешская Александрия уже не может быть так близка и понятна, как читателю того времени. И здесь чешскому читателю книга проф. Пражака может служить лучшим пособием для чтения и понимания чешской Александрии, для оценки значения и красот этого старого памятника родной литературы.

Помимо своей научной ценности, труд проф. Пражака имеет еще ряд других достоинств. Так он может служить, как образец методологии науч-

ного исследования. Но, нигде не выходя из рамок строго научного изыскания, автор сумел придать своему труду очень популярную форму. Его книга не останется достоянием только небольшого круга ученых-специалистов. В ней разбираются отраженные в Александрии отзвуки славных страниц чешского прошлого, быта и психологии чешского средневековья, моментов, не потерявших своей актуальности и в наши дни и т. д.; все это не может не заинтересовать читателя. Написана же книга таким простым, ясным и художественным языком, что, несмотря на узкую специальность темы, читается (за исключением нескольких страниц, посвященных текстуальным сравнениям) очень легко, как занимательное повествование. Этим книге проф. Пражака открыт доступ к широкой читающей публике.

Praha 1946. *Д-р. Янина Висковатая*

Jaromír Bělič: **Karel Havlíček Borovský a Slovanstvo.** Praha, nakladatelství M. Stejskal, 1947. Vědecké monografie o mezislovanských vztazích (v součinnosti se Slovanským ústavem řídí Frank Wollman). 2. svazek.

Poznání mezislovanských vztahů v nejrůznějších úsecích kulturních je dnes příkazem stejně naléhavým jako vývojově organickým. Zůstávalo by však příliš náhodným a jen s přízvukem dobové konjunkturálnosti, kdyby nebylo podepřeno soustavnou a objektivní prací vědeckou. Platí-li tento předpoklad pro kterýkoli z možných souborů kulturních mezislovanských souvislostí, je tím výraznější právě v oblasti slovesné. Takové je tedy východisko pracovního postupu a nutno si je ujasniti, než podrobíme knižní přínos autorův recensnímu posudku.

Běličova studie o mezislovanských vztažnostech K. H. Borovského, jeho slovesné tvorby i celého jeho životního úsilí, v němž tak ostře se obrážejí konkretnější perspektivy politické, není zdaleka prací náhodnou a kvapnou. Odborníkům je na první pohled zřejmá její plynulá, genetická linie, vedoucí od náznakového čísla Petrových „Svazků" (Jaromír Bělič: Havlíček a Slované, Praha, 1940, č. 35) k její nynější definitivní podobě. To, co tam zůstávalo nutně jen hutnou nápovědí, tlumenou i zásahy či aspoň ohledy censurními — práce vyšla totiž za německé okupace —, je nyní rozváděno širokým proudem průvodních souvislostí i vhodného dokumentačního, resp. citačního materiálu. Patří k zřetelným a nepochybným přednostem knižní verse Běličovy, jak kriticky, hned úvodem, konfrontoval svůj pracovní postup i plán s výsledky literatury dosavadní. Je přirozené, že záměrná jeho perspektiva slovanská šla hlouběji než roztříštěné literární údaje starší (str. 7—10). I zásadní opěrný princip Běličova výkladu, vyúsťující v dialektický svár protichůdných dominant: integrační a diferenciační (což promítnuto v okruh slovanského povědomí znamenalo scelující růst jeho sounáležnosti v případě prvém a dovádělo k uvědomění resp. prosazení vlastní národní individuality — způsobem však bohužel často velmi prudkým, někdy snad i méně vhodným — v případě druhém), převzatý z methodologického repertoáru jeho universitního učitele (srov. Frank Wollman: K methodologii srovnávací slovesnosti slovanské, Brno 1936), je tu v svých širších interpretačních obrysech vhodně nastíněn (str. 10—12).

Komposičně studie je rozvržena ve 2 části. Prvá z nich, značně rozsáhlejší, snaží se být centrována zřejmě eidograficky, slovesně tvarově. Bělič tu sleduje slovanské korelace, jednak v Havlíčkově vlastní slovesné tvorbě, ať již jde o rozsáhlou škálu jeho projevů básnických (kap. III, str. 83—111), ať jde o typické záběry prozaické (kap. IV, str. 111—165), či konečně o soubor vlastních Havlíčkových překladatelských pokusů ze slovanských literatur (kap. V, str. 165—180).

Byť podobné těžisko při slovesném charakteru studie zdálo se zřejmé, přece jen u autora tak převážně ideologického, jakým byl právě Havlíček, není snad ani jinak možno a prorážejí i v těchto kapitolkách zřetele ideové. Ty pak komposiční jednotu poněkud uvolňují, byť se jim dostalo plného uplatnění jednak v sektoru Havlíčkova poznání Slovanů (kap. II, str. 27—83), jednak v sektoru Havlíčkova slovanského vývoje (kap. VI, str. 165—180). V záchytu názorové dynamiky Havlíčkovy, prováděném v širokém a pečlivém aspektu komparačním, který stopuje bezprostřední podmíněnosti Havlíčkova názorově slovanského konsensu, jen dočasně a domněle přerušovaného, vidím právě vrcholný přínos Běličův; naše práce dosavadní, abych jmenoval z nich aspoň ty nejrozsáhlejší nebo ty, které jsou věnovány speciálně Havlíčkově slovanské problematice (Em. Chalupný, Jiří Polívka) nebo se jí dotýkají v širší souvislosti (Josef Jirásek), utkvívaly, zdá se, příliš na daném statickém průmětu, nehledíc ani k tomu, že interpretaci zjištěných skutečností nepodpíraly výkladovými možnostmi, vyplývajícími strukturálně z ostatních úseků H. života, jeho díla, korespondence, i z přímých a rozsáhlých styků osobních.

Pokládám pak za velmi výhodné, že Bělič se pokusil své výkladově svérázné a někdy snad i hodně příkře vyostřené souvislosti odraziti od sociální atmosféry dobové; po mém soudu povedlo se mu to — v zahajovací kapitole „O Slovanstvu před Havlíčkem a za Havlíčka" (str. 15—27) — s plným zdarem.

Pokud jde o vlastní Havlíčkovy verše, Bělič se tu vyrovnává s výsledky bádání dosavadního a spíše je potvrzuje, resp. zesiluje: filiace Nestorova „Letopisu ruského" s Havlíčkovým Křtem sv. Vladimíra (P. M. Haškovec), doplněná thematickou analogií u Alex. Tolstého, vliv Poláků, hlavně Ad. Mickiewicze a Karla Malisze, v tomto případě evidentní, na Havlíčka (Ant. Procházka). Otevřený zůstává příp. vliv epigramatiky Puškinovy. Bělič podrobně ukázal na Havlíčkovy vztahy k slovanské poesii lidové, hlavně ve formě a v dikci. (Vlivy ukrajinské kolomyjky, Lermontovova ohlasu Kozácké ukolébavky a polských krakowiaků. Tu doplňuje resp. prověřuje postřehy I. Franka a B. Indry.)

Slovanské souvislosti Havlíčkovy prózy těží v interpretaci Běličově jednak z rozboru beletrisovaných Obrazů z Rus, jednak z výrazných projevů Havlíčkovy novinářské publicistiky. Z nich soustavný komentář všech významných událostí politických, pokud jde o oficiální zásahy vládní, které Havlíček často odmítá a napadá, jejich širší slovanské perspektivy, jazyková i kulturní situace u jednotlivých slovanských národů, Havlíčkův postoj k slovenské jazykové odluce a jeho pozměna, Slovákům příznivější, Gogolovo působení na vlastní prozaický vývoj Havlíčkovy tvorby jsou asi skutečnosti nejzávažnější.

Havlíčkova žeň překladatelská je sice výrazná, ale nečetná. Běličovu charakteristiku, že H. „překlady ze slovanských literatur zaujímají kvantitativně přední místo" lze přijmout jistě, pokud jde o Gogola a snad i Mickiewicze. To předpokládá však, že náš hodnotící soud o Havlíčkově znalosti slovesného díla Gogolova, hlavně pokud jde o sociálně ethické kořeny Gogolova románu Mrtvé duše, bude stejně kladný, jako je závěr Běličův; nutno tedy odmítnouti skeptičtější výklady starší (I. Franka a Josefa Jiráska). Převody ostatní (Lermontovova Kozácká ukolébavka, Puškinův Učený epigram i Maliszovy Naše barvy a náš prapor) lze sotva však pokládati za více než příležitostné, byť i podnětné pokusy.

Kapitola o rostoucím Havlíčkově poznání Slovanů (str. 27—83) je dokumentačně bohatě doložena. Ukazuje se, že vlastní zkušenosti a přímý styk osobní uplatňovaly se při tom způsobem rozhodujícím. Ony navozovaly proměnnost Havlíčkova slovanského postoje, pokud jde o jeho intensitu, citové sympatie i reálnější možnosti kulturní, případně sociálně politické.

Perspektivy závěrečné kapitoly prvé části Běličovy studie stopují H. slovanský vývoj (kap. VI, str. 180—207). V něm mladistvý, mlhavě romantický panslavismus vyhraňuje záhy v konkretnější polonofilství. (Styky s polskými studenty v Praze, vliv P. J. Šafaříka, četba Mickiewicze.) Plánovaná cesta na Rus, pasové potíže a nucené dvouměsíční zdržení ve Lvově, přímé ověření daných skutečností a výrazné styky osobní (Holovaćkyj, Zubryćkyj, Markevič atp.) uvolňují jeho polonofilství a sílí jeho sympatie s hnutím Ukrajinců. Uskutečnění pobytu na Rusi (v rodině prof. Ševyreva), poznání moskevských slavjanofilů i prudkých rozdílů v ruské sociální struktuře, všechny tyto momenty způsobily, že H. své prvotní jednostranné nadšení rusofilské koriguje velmi ostře a podstatně. I s přímými důsledky politickými. Odtud jeho koncepce realistického a taktického, ne snad jen opatrně loyálního, „malého panslavismu" v rámci rakouské monarchie, odtud jeho vzrůstající sympatie k jižním Slovanům, zvláště k illyrismu, zesílené ještě přímým H. osobním stykem se slovinským básníkem Stankem Vrazem za jeho pražského pobytu v r. 1845.

I když kolem r. 1850 objevuje se znovu vzrůstající Havlíčkovo pochopení pro poměry ruské, i když po ztroskotání všech sociálně politických nadějí r. 1848 četl asi velmi pozorně filosofické traktáty o poslání nesvobodného národa od polského myslitele F. Br. Trentowského (Bělič tu podtrhuje tento podnětný objev T. G. Masaryka), přece jen H. slovanský vývoj posléze vyúsťuje v řešení, jímž opožděně sice, ale realisticky proráží slovanská dominanta diferenciační také u Čechů, stlačujíc předchozí integraci všeslovanskou, různě ovšem modifikovanou, pokud jde o podíl citových sympatií k jednotlivým slovanským národům. (Ostatně Havlíčkův složitý vývoj, v němž se střídá původní polonofilství s pozdějším pochopením pro úsilí Ukrajinců a kde původně nadšené rusofilství je nahrazeno střízlivější a užší koncepcí austroslovanskou, s výraznějšími sympatiemi pro jižní illyrismus, to demonstruje nejzřetelněji.) Tento přínos Běličův, domnívám se, má ráz definitivní. Také to, co jím bylo vysledováno, pokud jde o vztah Havlíčkův ke Kollárovi, má snad platnost

trvalou: odstranění fiktivní slovanské národní jednoty, místo níž H. žádá plné uplatnění čtyř základních spisovných jazyků (ruského, polského, českého a „ilyrského"), či jeho konkretní realistické výhledy politické, zatlačující dřívější nesmělou a nepolitickou kollárovskou slovanskou vzájemnost slovesně kulturní.

*

Druhá část monografie Běličovy je věnována odkazu H. působení u ostatních Slovanů, ať už máme na zřeteli vliv jeho osobnosti i jeho novinářské publicistiky (str. 207—214), či rozptyl znalostí jednotlivých složek H. slovesného díla v různých slovanských literaturách, hlavně pokud jde o škálu překladů jeho děl (str. 215—242), či konečně soubor věcných poznatků a literárně historických údajů, pokud jde o zařazení H. v perspektivě generační resp. vývojové (str. 243—278). Bělič právem pokládá tyto úseky za neuzavřené. Jejich sociálně kulturní stratifikace, bibliograficky úplnější, přinese nám asi ještě nové a bohatší výkladové možnosti.

Působení H. osobnosti obráželo se nejpronikavěji tam, kde byla situace nejakutnější: na slovanském jihu (Stanko Vraz, Božidar Raič) a u Lužických Srbů (Mikławš Andricki, J. B. Pjech a Jan Skala). Slabší byly už odrazy u ostatních slovanských národů, s výjimkou Ukrajinců. Ale i tu působily více převody básnického díla H. v mistrovském přetlumočení Iv. Franka. Četné jejich redakce ukazují, že H. verše, hlavně Křest sv. Vladimíra, tu náležejí stále přímému a živému repertoáru ukrajinského čtenářstva. Početnější překlady ruské ztrácely vhodné předpoklady širší kulturněsociální spotřeby. Ojedinělejší byly už obdobné pokusy polské a lužické (tam přetlumočeny vzhledem k možnostem censurním). Výrazněji i početněji je H. překladatelsky uváděn k Slovanům jižním, hlavně do literatury charvátské a slovinské.

Pokud jde o informace, které nalezneme o H. a jeho díle v jednotlivých slovanských literaturách, jak zřetelně vyplývá z konkretních údajů i z průvodních komentářů Běličovy práce, jsou kvalitativně i kvantitativně hodně různorodé. Některé z nich, jako ruská práce A. V. Franceva, srovnávací studie Ukrajince Hryhoryje Omelčenka, pokud jde o textovou genesi Křtu sv. Vladimíra, jsou vydatným přínosem i původnímu havlíčkovskému bádání českému. Jinak znalosti odborné jsou nejčastěji rázu kompilačního; pokud jde o informace encyklopedické, jsou někdy i méně přesné a úplné; celkem je slovanská znalost H. i jeho literárního díla přiměřená. Snad s výjimkou Bělorusů a Bulharů, ale těm, v bezděčné reciprocitě, a bohužel i Lužickým Srbům, věnoval Havlíček pozornost skutečně jen minimální.

Závěrečná stručná kapitola Běličovy knihy pak syntheticky zdařilým způsobem nejen shrnula ve výrazné zkratce celý podstatný přínos Havlíčkova slovanství (ať šlo o jeho dílčí prvky, či o jeho genesi názorovou), ale v linii slavistických koncepcí nadhodila i pronikavou slovanskou paralelu mezi Havlíčkem a Masarykem. Ta by ovšem vyžadovala ještě podrobnějšího prověření. Platným však zůstane asi B. závěr, že oběma z nich je společný dynamický ráz jejich slavistické koncepce; snad právě pro něj, shodně s B., zůstává Havlíček i působivým učitelem

slavismu moderního, který B. označuje jako slavismus lidově demokratický.

Běličova práce je výrazným komparačním přínosem našich, zatím tak krajně neúplných, poznávacích souvislostí, pokud jde o mezislovanské vztahy naší literatury. A v úseku Havlíčkově namnoze snad i dočasně trvalým. Snaží se v prvé části komposičně začleniti jednotně zřetele tvarové, eidografické; druhotně doplňuje je zřetelem ideologickým. Domnívám se však, že už z důvodů vývojových, u typu tak názorově dynamického, jakým byl právě Havlíček, byl by snad přiměřenější postup opačný. Komposice Běličova jeví se takto poněkud neskloubená a uvolněná.

Také kapitolku o odrazu Havlíčkově a jeho díla v ostatním slovanském světě by bylo možno doplniti soustavnějším zřetelem sociologickým, studie Běličova jej však v jednotlivých svých postřezích bezděčně, ale bystře předjímá. Srovnávací paralela slovanství Havlíčkova a Masarykova, byť i neuzavřená, měla jistě aspoň nadhoditi vývojovou souvislost se slovanskými koncepcemi generací předchozích (májisté, skupina Ruchu a lumírovci, slovanství Holečkovo atp.). Tyto výhrady mohou však zůstati jen různými obměnami zvoleného pracovního postupu. Snad je Běličova studie vyloučila i záměrně, aby svým historickým aparátem příliš nezatěžovala pozornost čtenářskou. Jí slouží jistě jeho schopnost hutné charakteristiky, přímá a výrazná; ve věcech sporných však, domnívám se, někdy příliš ostře a jednostranně osobně vyhrocená.

Shrnu-li, pak zahájení vědeckých monografií o mezislovanských vztazích, pod vedením univ. prof. dr. Franka Wollmana, bylo zvoleno jistě šťastně. Havlíčkovská monografie Běličova (její označení jako druhý svazek zmíněné edice je vzhledem ke skutečnému časovému sledu zřejmě jen formálního rázu) je prací výraznou, pronikavou i potřebnou. Jde jen o to, aby její poznatky, pokud jde o slovanský profil Havlíčkův v jeho mnohostranném zrcadlení,— ať osobním, ať slovesném, ať vývojově názorovém —, zobecněly záhy i ve výkladech naší literární historie, která dosud slovanské vazby namnoze buď přehlížela či aspoň jejich dosah podceňovala. Hlubší sociologický aspekt ji k tomu časem přivede se stejnou nutností, s jakou pak opožděně budou se obrážet výsledky nových mezislovanských vztahů v naší školské výchově, i v odvozených znalostech naší širší kulturní veřejnosti. Jde jistě o to, aby příští svazky edice svým věcným přínosem tuto naši kulturní retardaci, pokud jde o slovesné perspektivy slovanské, snižovaly co možno nejvíce. Práci Běličově, v úseku Havlíčkově, se to podařilo, aspoň po mém soudu, plnou měrou a pronikavě. Dr. *Mojmír Hájek*

Južno-slovjenske narodne popijevke (Chansons Nationales des Slaves du Sud). Većim ih dijelom sam po narodu sakupio, ukajdio te izvorni im tekst pridodao *Franjo Š. Kuhač.* — V. knjiga. — Uredili dr. Božidar Širola i Vladoje Dukat. — (Zbornik jugoslavenskih pučkih popjevaka — II. knjiga. Izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.) — U Zagrebu 1941. — 512 str.

Ravno 60 godina iza IV. sveska ovoga dobro poznatog Kuhačeva zbornika ugledao je svijetlo i ovaj V., koji je bio već za života uglavnom

priredio sam Kuhač. Cijelo to dugo vrijeme bio je pohranjen među Kuhačevom ostavštinom u Jugoslavenskoj akademiji (neko vrijeme i izvan nje) u Zagrebu i malo kome od stručnjaka poznat i pregledavan. A građa je u ovom svesku možda naučno vrijednija i folkloristički zanimljivija nego u ijednom od prva četiri. Sadrži ove grupe (kako ih je vjerojatno napisima označio sam Kuhač): Popijevke patriotične ili domoljubne — Popijevke o razbojnicima i tatima — Popijevke putničke — Dječje popijevke — Kolede — Žetelačke popijevke — Razne popijevke — Naricanje i naricaljke nad mrtvima — Vilinske i druge mitologijske pjesme.

Kako se razabira, osim prve četiri grupe to su većinom obredne popijevke (i zapremaju najveći dio sveska) i u tome je posebna vrijednost ove knjige kako za etnografa-folklorista tako i za muzikologa. To ne znači, da među ostalima nema također pažnje vrijednih, baš kao što ih ima banalnih, nenarodnih, a mnogo njih već dobro poznatih, od kojekuda preuzetih ovamo. Nije bez prigovora, kako je Kuhač svrstavao u grupe pojedine popijevke, zapisavši ih očito isključivo kao melograf, pazeći samo na glazbenu stranu, manje na sadržaj teksta, a i ne ispitujući zacijelo svagda svoje pjevače i kazivače o funkciji dotične popijevke. Tako je na pr. u grupu „Dječje popijevke" ušlo dosta njih, koje nisu dječje ni za djecu, pa samo po koja pojedinost vara, kao da su takve (šaljiv značaj, naivnost i sl.).

Uz mnogo popijevaka ovoga sveska dali bi se nadovezati čitavi opsežniji izvodi o njihovu podrijetlu, starini, ulozi i dr. — osim onoga, što je sam Kuhač uz mnoge od njih zabilježio, nabacio, objasnio ili barem pokušao objasniti, a što je sve na kraju građe otštampano u cjelini pod napisom „Bilješke" (s manjim izostavcima ili jezično-stilskim preinakama, koje su izvršili uređivači, a koje zacijelo nisu ništa bitno promijenile). Uz te Kuhačeve bilješke dodavali su tu i tamo uređivači sami još i p... koje svoje objašnjenje ili dodatak. Odbivši u brojnim od tih Kuhačevih bilježaka dosta česte ispise o običajima na pr. iz Vuka, Ilića-Oriovčanina i dr., ima tu i dosta vrijedne folklorske građe, dijelom od Kuhača samog zapisane, a dijelom iz izvora, kojima se za ovaj svoj svezak služio, većinom rukopisnih, i njima dopunjao svoju vlastitu građu (takav je na pr. dragocjen opis koledanja i biranja „kralja" i „kraljice" u Dubašnici od I. Lesice).

Što se tiče melodija samih, građa u ovoj knjizi pokazuje iste dobre i loše strane ostaloga Kuhačeva melografskog rada. I ovdje će na prvi pogled stručnjak primijetiti Kuhačevo često ujednostavnjivanje napjeva, koji su u zbilji mnogo kićeniji, ukrašeni različnim na oko sitnim i nebitnim melodičkim ukrasima, mjesto čega on daje samo osnovnu melodičku građu. Isto se tako mogu u mnogim slučajevima opravdano naslućivati ne sasvim vjerno predani intervali odnosno ljestvice, koje on često nateže na kalupe, uobičajene u evropskoj muzici pa ovdje i nema slučaja, gdje bi zabilježio, da se radi na pr. o neutralnoj terci ili netemperiranoj ljestvici i sličnim pojavima, kojih još dandanas ima u našoj narodnoj melodici dosta sačuvano. Mimo nekih pojava Kuhač je često prolazio i to pojava u jednu ruku vrlo značajnih, upravo nametljivih kao značajke balkanske melodike, a u drugu ruku muzikološki pa i općenito etnološ...

vrlo važnih (kao što je na pr. „ojkanje“, dijafonija, „istarska“ ljestvica i t. d.) Tek rijetko se pokušao približiti i tim izražajima kao na pr. u III. knjizi ovoga zbornika u melodiji popijevaka uz kolo iz Vališ-sela (br. 1048) pa iz petrinjske okolice (br. 1062) i onda napose pod starost u zapisima melodija arhaičnih žetvenih popijevaka iz Hrvatskoga Zagorja (iz Poznanovca — otštampanih u ovom svesku pod br. 308, 309 i 314). Jedan takav slučaj ima ovdje i u melodiji pod br. 72 („putnička“ iz Hercegovine — uz koju kao da je komentar Kuhačev dijelom po nekome prepričan, pa se ne razabira, što su Kuhačeve izvorne riječi i dojmovi).

Ima u ovom svesku i čitav niz posebne pažnje vrijednih stranica, gdje je Kuhaču uspjelo da iscrpe nešto dublje neki pojav narodne popijevke — pa na pr. bilježi 4 melodički različna naricanja za pokojnikom (i uz to još jedan dalji poseban tekst sam) iz Premanture u Istri; iz Sota u Srijemu preuzima cio niz popijevaka dječjih igara, što su ih bilježili Mato Šajk i Ignjat Jung, pa to čini neku malu zaokruženu cjelinu; dosta su obilno zastupane pod skupnim natpisom „kolede“ (koji im je svima dao sam Kuhač?) ne samo prave koledske, čestitarske popijevke, nego i druge popijevke bozićnoga doba (od kojih se još najviše odvaja koleda pod br. 241., zabilježena od I. Lesice, a odaje kao da je melografski vjerno zapisana, no da je ipak neka malograđanska udesba); znatan je i broj ivanjskih „ladarskih“ i krijesnih popijevaka.

Svatko će bez sumnje u ovom svesku pozdraviti razmjerno velik broj melodija iz Istre i sa Kvarnerskih otoka, zanimljivih kako melodički tako i u pogledu samih tekstova, koje je ovdje Kuhač većinom sam zabilježio. Kako je on dobro uočio osebujnost i muzikološku važnost toga skupa naše narodne popijevke, svjedoči odlomak njegovih riječi (na str. 469.): „U cijeloj našoj domovini nema takovih starinskih melodija kakovih ima u Žminu. Vrijedno bi bilo da koji mlađi glazbeni stručnjak ukajdi što više žminskih pučkih melodija“. Isto je tako lijep broj popijevaka iz Gradišća.

Ima tu dobar broj popijevaka, koje je Kuhač preuzeo iz zapisa drugih zapisivača, većinom negdje već objelodanjenih, a napose se to tiče tekstova, koje je i ovdje kao i u ostala četiri sveska potpisivao pod svoje zapisane melodije preuzimajući ih naprosto iz poznatih zbornika tekstova narodnih pjesama (Vuka, Deželića, Plohl-Herdvigova i dr.), redovno zacijelo samo na osnovi prvih istovjetnih stihova.

Za razliku od prva četiri sveska ovdje su sve melodije bez klavirske pratnje, koja je u ostalim svescima ne samo zauzimala toliko prostora nego i više smetala pa možda i kvarila (neupućenima) pravilno shvaćanje melodija, podmetala mnogima od njih značaj, koga izvorno nemaju i nisu mogle imati.

Upotrebljivost ovoga sveska Kuhačeva zbornika povisuje nekoliko indeksa, koje su priredili što Kuhač što uređivači: indeks popijevaka po početnim stihovima tekstova, indeks po lokalitetima i indeks po pokrajinama. Za razumijevanje koječega, što je u vezi s ovim sveskom služe „Pripomene urednika“, iz kojih se razabira štošta o sudbini rukopisa i neprilikama, dok je došlo do mogućnosti njegova štampanja susretljivošću tadašnjeg Ministarstva prosvjete, o stanju rukopisa, o numeraciji

popijevaka, o njihovoj grupaciji, o najpotrebnijim kritičkim dotjerivanjima tekstova i t. d.

Premda je sam Kuhač ovaj svezak priredio zamislivši ga kao posljednju knjigu svoga zbornika i tim zaokružio izbor iz svojih obilnih melografskih zapisa na pune 2000, morat će se ipak pomišljati na to, da se i ostala Kuhačeva građa, koju on nije upotrebio ni za jedan od ovih pet svezaka, s vremenom također objelodani. Ona se nalazi neuređena u pojedinačnim zapisima na listovima u Kuhačevoj ostavštini (sada u Drž. arhivu u Zagrebu; sređuje je i priprema za objelodanjenje dr Vinko Žganec). Biće među njom — uza sve već pomenute i dobro poznate nedostatke Kuhačeva melografskoga rada — zacijelo i muzikološki i folklorski vrijedne građe.

M. Gavazzi

Narodne pjesme otoka Krka. — Prikupio i bilješkama popratio *Vjekoslav Štefanić.* — Zagreb 1944. — 240 str.

Premda je narodna pjesma otoka Krka već odavno razmjerno dobr poznata i dosta je krčkih pjesama štampano, ovo se izdanje može samo pozdraviti. Poznavač krčke (i ostale sjeverno-jadranske) narodne pjesme naići će tu dakako na mnogo već dobro znanih tekstova. Ali će naći i mnogo novih, dijelom posve neznanih, dijelom drukčijih nego su oni dosele poznati — s drugim motivima, kontaminacijama, novim pojedinostima i t. d. I same ovdje prvi put objelodanjene varijante već poznatih pjesama pobuđuju interes. Osim toga zasluga je priređivača, da su tu ugledale svijetlo kao cjeline dvije starije rukopisne zbirke krčkih pjesama: J. A. Petrisa, sastavljena 1851., i t. zv. dobrinjska pjesmarica otprilike iz istoga doba — a osim ovih još preko 130 tekstova, što ih je priređivač posabrao iz drugih različnih izvora, starijih i novijih. Premda ima amo tamo još po koji objelodanjeni i neobjelodanjeni zapis krčkih narodnih pjesama, koji nije ušao u ovo izdanje, ili se s vremenom još pronađe u samu narodu na Krku koja dosele neznana pjesma ili varijanta, opet je ovo izdanje nesumnjivo glavnina krčke narodne pjesme i ostat će zadugo osnovni zbornik njezin. Tako staje uz bok i dopunja poznatu zbirku istarskih narodnih pjesama, negda izdanje „Naše Sloge“ (Trst 1879.), poslije nanovo izdano (Zagreb, 1924.), a pretječe sve dosadašnje zbirke, koje se odnose na otok Krk (Juranićeva, Desantićeva). Što ju čini mnogo vrijednijom od svih navedenih, jest stručni značaj, koji joj je priređivač prof. Štefanić dao, koliko je to najviše bilo moguće. To vrijedi jednako za njegov stvarni uvod u zbirku (o rukopisima i njihovim sudbinama, o doba zapisa i općenito o starini i starinskom značaju niza pjesama u njima, o njihovu podrijetlu, tragovima i vezama izvan Krka, jezičnim značajkama i t. d.) kao i za tumačenja pojedinih manje poznatih riječi i za bilješke o srodnim tekstovima i varijantama drugdje. Mogla bi se uz ovu ili onu pjesmu naći još koja pojedinost objašnjena i komentari prošireni, ali za potrebe ne samo širega kruga čitača, nego i za stručnjake ovo će zacijelo dostajati, a nizovi varijanti, koje je priređivač brižno pokupio, već sami imadu značenje pripravnoga studija u mnoge od krčkih pjesama.

Sadržina je ovoga izdanja pažnje vrijedna u više pravaca.

Neki tekstovi s jezičnim arhaizmima pa nizovi tuđica daju građe za filološko pretresanje i zaključke. Naročito privlače pažnju slovenski jezični elementi u nekim tekstovima, napose u pjesmi pod br. II. Petrisove zbirke, gdje je i motiv značajan za brojne slovenske inačice; takav će biti i dosta čest izraz *ljubić* (cf. slovenski *ljubič* za „ljubavnik"). Ako toga i nema mnogo, ipak, gledano u jednom širem etnografskom okviru, kako to čini i priređivač, pokazuje se još jasnije, da će to biti sastavine onoga već dovoljno jasno nazretoga sloja na Krku, koji se može (ma i samo provizorno) označiti kao „slovenski". Pridodavši gore navedenim slučajevima na pr. i neke običaje (tako možda pokladno oranje, koga na jug od Krka na Jadranu nema), neke značajke odnosno pojedinosti nošnje i nakita i t. d. — teško bi bilo ne razabrati u svemu tome neku povezanost i ne zabilježiti sve takve kulturne elemente kao prosijane sastavine sasvim razrijeđenoga kulturnoga kompleksa, koji se odavle prostire na sjever i sjeverozapad i koji se u glavnom da označiti kao slovenski. — U drugu ruku vidne su u toj krčkoj poeziji na prvi pogled sastavine iz daljih hrvatskih krajeva na istok i jug — štokavske odnosno „dinarske", dospjele na Krk poznatim prilivom nešto doseljenika iz štokavskih krajeva, a još više zacijelo kontaktom samih Krčana s ljudima iz rečenih krajeva — onako, kako se isto to očito zbilo na pr. i s tipom kopljaste preslice na Krku, s nekim vrstama svirala, lončarskim proizvodima i t. d., što sve pritječe ovamo s istoka. Takve su bez sumnje u ovoj zbirci neke pjesme duljega daha, uz koje su izvorne oznake, da su „pod guslu", što bi svjedočilo, da su dinarske epske gusle zajedno s epskom pjesmom zahvatale i Krk, premda priređivač u uvodu bilježi, da „današnji Vrbančani uopće ne znaju, da bi se kada u Vrbniku sviralo u gusle". Manje je prilika, da se pod imenom *gusla* radi o upotrebi *lir(ic)e*, jer se uz liricu samo rijetko pjevalo, i nije zapravo poznat nijedan slučaj, da bi se deseteračka pjesma (kao što je XXXVIII. Petrisove zbirke „bugaršćica pod guslu") pjevala uz liricu. No nije misao prof. Štefanića na liricu ipak sasvim neopravdana, jer se taj trostruni instrument potvrđuje na pr. na Lošinju.

I u više drugih smjerova pruža ovo izdanje prilike nadovezati ovakve kulturno-analitičke izvode u širem okviru cijele etnografije Krka, koja je još do nedavna bila održana dosta arhaično.

Neki od tekstova ove zbirke upravo draže svojom poetskom frazeologijom u pojedinim izrazima zbog sličnosti s dobro poznatom dalmatinskom ljubavnom („trubadurskom" i njoj sličnom potonjom) poezijom. I tu negdje ima dio ove krčke poezije svoje korijenje. No to već nije narodno, t. j. seljačko u pravom smislu, i takve građe ima u ovom zborniku podosta — pače i slučajeva, gdje je poznat ili bar slućen pjesnik-tvorac pojedinih pjesama na prvi pogled građanskoga krčkog „stila". Praznije su, frazeologija je suhoparnija, manje ili više poznata šablonska, a i fabula ili inače sadržaj primjetno su drukčiji nego u starijih krčkih seoskih pjesama. A za ove ima baš u ovom izdanju mnoštvo upravo vrlo lijepih i skladnih primjera: romanca, svadbenih pjesama, naricaljki, uspavanki pa koleda i dr.

Neobično je poučno ispoređivati tekstove ovdje objelodanjene iz

starijih zapisa i uopće nekadašnje stanje narodne pjesme na Krku sa suvremenim. Takve je poredbe činio i sam priređivač, pa je dobro, što je kod mnogih tekstova zabilježio, što su mu u novije doba još znali kazivati odnosno pjevati stariji i mlađi krčki pjevači. U mnogo slučajeva ostali su u sjećanju samo počeci ili po koji fragment. Ali ima i utješnih primjera, gdje su se neke popijevke održale potpuno, kakve su u ovim starim zapisima zapisane. Evo što je priređivač utvrdio 1940. g. u Vrbniku tragajući za svakom pojedinom od objelodanjenih pjesama iz starih zapisa: „Rezultat je bio ovaj: pjevači su još znali uz veće ili manje varijacije 12 pjesama; djelomično su znali 15 pjesama; vrlo malo su znali 4 pjesme; sjećali su se, da su se negda pjevale, kad sam im pjesmu pročitao, kod 4 pjesme; nisu se uopće sjećali 21 pjesme." — Međutim ovo izdanje i komentari priređivača u njemu još su jedna opomena, da se ne ostavljaju i dalje zanemareni i krčki napjevi — kojih u dosadašnjoj našoj melografiji nema previše zapisano, a spasilo bi ih se zacijelo još dosta što skorijim notnim zapisivanjem ili fonografskim (gramofonskim) snimanjem, dogod ima još pjevača, koji bar znadu početke ili fragmente pjesama, o kojima je malo prije bila riječ.

Priređivač ne propušta nijednu značajku ovih tekstova, koja zaslužuje ma s koje strane neku pažnju. Dotiče se jezičnih arhaizama nekih pjesama, poetskih rekvizita, ukrasa, metrike, a napose onih tekstova, uz koje je Petris zabilježio nešto o značaju odnosno načinu pjevanja kao „na bugaršćicu", „bugari se u više od njih", „za bugariti", „na bugaršćicu za u kolu pivati" (čim se potvrđuje odrugud poznato pjevanje u kolu u značajnim osmeračkim stihovima sad epske, sad lirske sadržine), „bugaršćica pod guslu", „plivarska (?) pod guslu", „na veliku notu", „malom notom", „piva se u dva" i t. d. Sve to priređivač popraćuje objašnjenima, dijelom domišljanjima (gdje je nešto nejasno ili prijeporno) i upozorenjima budućim proučavačima.

U svemu: izdanje, koje je bilo i potrebno i korisno, kako za proučavača narodne poezije pa etnografa odnosno folklorista uopće, tako i za lingvista, kulturnog historika pače i književnog historika. *M. Gavazzi*

Filipović Milenko S.: **Nesrodnička i predvojena zadruga.** — Beograd, 1946.

Autor je zahvatio dva pojava, kojima se dosele kod stručnjaka obraćalo manje posebne pažnje ili pače gotovo ništa (tako „predvojenoj" zadruzi).

Prvi pojav, odavno dobro poznat, sastoji se u tome, da se u okvir zadružnoga života i tradicija udružuju pojedinci ili cijele obitelji, koje nisu ni u kakvom krvnom srodstvu. Tim je dakako pokolebana uobičajena predodžba o zadruzi kao normalno krvno-srodničkoj obiteljskoj zajednici — unatoč tome, što je i u prošlosti, a i danas ova nesrodnička suvrstica zadruge mnogo rjeđa od srodničke. No u ovakvu pregledu, s datima o nizu konkretnih slučajeva iz različnih pokrajina Jugoslavije (osim Crne Gore) nije ovaj pojav bio dosele u cjelini prikazivan (nego većma sporadično ili u naročitim vezama, na pr. u Bogišića, D. Toma- šića i dr.)

Slično je bilo i s drugim pojavom (bar među objavljenom građom

i u stručnoj literaturi uopće): sastoji se u tome, da se „normalna“ krvno-srodnička zadruga zbog različnih, napose gospodarskih razloga, cijepa u više ogranaka, od kojih svaki živi donekle samostalnim životom i svaki na drugom mjestu ima svoj zaseban dom i ostalo, što samostalnom gospodarenju pripada. Krvno-srodnička zadruga se tim zapravo dvostruči, trostruči (pače četvorostruči na 4 različna mjesta za 4 ogranka, čemu bi se mogao pribilježiti jedan primjer iz Dalmatinske Zagore) — a ipak sve to čini jednu zadružnu cjelinu s jednim svima zajedničkim starješinom i ostalim tradicionalnim atributima „prave“ zadruge. Gospodarski se često — i to je naročito značajno — diferenciraju pojedini ovakvi ogranci odnosno upotpunjuju na pr. tako, da se ogranak, bliži plodnijim zemljama, većma specijalizira za ratarstvo pa opskrbljuje ostale napose žitom, dok se ogranak, bliži pašnjacima većma specijalizira za stočarstvo, pa opskrbljuje druge stočarskim proizvodima. — Nemala je zasluga pisca, da je taj pojav zadruge ovdje iznio ilustriravši ga nizom konkretnih primjera „predvojenih“ zadruga, za koje u narodu bilježi i izraze „razdvojica“, „nadvojica“ (čemu nema primjera iz nekih pokrajina kao što su Hrvatska i Slavonija, Crna Gora i Vojvodina). Ako se s vremenom i prikupi još dalje građe o ovim dvjema suvrsticama zadruga, ne će se bez sumnje tim izmijeniti slika o njima, koja se dobiva iz građe, ovdje objelodanjene i pretresene. A moglo bi se reći, da je svaki pojedini slučaj i predvojene i nesrodničke zadruge individualno zanimljiv, svaki obilježen po kojom osebujnošću.

Sa stajališta teze, da je primarni oblik zadruge krvno-srodnička zadruga, kompaktna kao cjelina svih zadrugara srodnika, mogu se ove suvrstice promatrati gotovo kao neke modifikacije ili kao izrađanje zadruga: nesrodnička kako samo iskorištava okvir i socijalno-pravne osnove „prave“ krvno-srodničke zadruge za gospodarske i radno-organizacione ciljeve, a predvojena kako se isto tako zbog čisto gospodarskih razloga cijepa u više gotovo samostalnih ili gotovo kao nesrodnih odvojenih obitelji. Autor napose oblik nesrodničke zadruge prikazuje kao „normalan pojav“ ne ulazeći u pitanje prioriteta obične krvno-srodničke zadruge (kakve su „normalne“ odnosno jedine u brojnih izvanevropskih naroda srednjih kultura — što uzgred i spominje) a priklanjajući se mišljenju, da je njihovo nastajanje moguće gotovo svagdje spontano, gdje to izazovu naročite gospodarske i socijalne prilike — i bez oslona na kakve već postojeće „prave“ krvno-srodničke zadruge, pa se u svom argumentiranju poziva i na mišljenje o tome A. Dopscha u jednom od njegovih mlađih djela.

Bilježi zatim, kao značajno, razliku između dinarskoga patrijarhalnog područja plemensko-bratstvenih zajednica, gdje su upravo takve još do naših dana održane veće zajednice razlog, da su prave krvno-srodničke zadruge manje brojne, nego na ostalim područjima južnih Slavena, gdje onakvih zajednica već odavno nema (ili nije takvih možda ni bilo), a „normalne“ su krvno-srodničke zadruge vrlo brojne i razvite — gotovo kao neka naknada za socijalno-zaštitnu i gospodarsku ulogu, koju tamo imadu plemensko-bratstvene zajednice. Ova misao autora, kao i druge neke, biće zacijelo plodne zadavajući neka posebna pitanja za dalje

proučavanje i diskusiju. Tako će gornje mišljenje autora tražiti mogućnost usklađenja s faktima ove vrste kod drugih različnih naroda, gdje su na pr. usred jednake ili posve slične društvene strukture, s veoma dobro održanim rodovsko-bratstveno-plemenskim zajednicama ipak veoma razvite i dobro održane „normalne“ krvno-srodničke zadruge (na pr. u centralno-azijskih naroda). To dakako ne će tangirati same činjenice, pogotovu ako i dalja potanja ispitivanja u potpunosti potvrde, da u prvom spomenutom području zadruga nema doista, primarno, one uloge u društvenoj strukturi, koju ima drugdje, pa u vezi s tim da je tu ona uistinu već odvajkada manje zastupana nego drugdje.

Slično je i s konstatacijom, da nesrodničke zadruge nastaju u prvom redu u oblastima kolonizacije, odnosno da ih zameću preseljenici — koja je misao inače razložna i prihvatljiva, no izaziva ipak potrebu, da se daljim potanjim i kvantitativno još brojnijim ispitivanjima stavi na kušnju. Na to upućuju i brojni poznati slučajevi (od kojih neke navodi i pisac), da su na pr. vlasti naredbom stvarale nesrodničke zadruge (tako po Hrvatskoj, napose u Vojnoj granici — i to gdje se nije radilo o kolonistima), pa i da u nekih drugih naroda Evrope ima pojava kao što su nesrodničke zadruge, a da se ne radi o područjima kolonizacije, kao što se, čini se, ne radi ni kod onih sredovječnih Srba, koji su bili po datima u poznatim historijskim izvorima naredbom združivani u svoje vrste zadruge. Slično će biti i s analognim mišljenjem o predvojenoj zadruzi kao značajnoj baš za seobena područja odnosno za iseljenike.

Ako se doda, da se pretresanje ovih suvrstica zadruge dotiče i niza drugih pojava tradicionalne kulture kao što su bratimljenje (pobratimstvo) pri stvaranju nesrodničkih zadruga, sprega, stočarske i ratarske različne tradicije i t. d., razabraće se i iz ovoga rada prof. Filipovića, koliko je zadruga povezana s brojnim drugim tradicijama materijalne, duhovne i socijalne kulture seljaka.

M. Gavazzi

ZPRÁVY.

Německé plány se slovanskými ústavy v Praze za okupace.

K slovanským vědeckým institucím v Praze obrátili Němci soustavnější pozornost teprve v polovině r. 1940. Byl to docent německé university Dr. Konrad Bittner, jenž podal dne 15. července 1940 státnímu podsekretáři von Burgsdorfovi obšírnou informační zprávu o stavu těchto slovanských ústavů: Slovanské knihovny, Slovanského ústavu, Svobodné ukrajinské university, Svobodné ruské university, Ruského kulturně historického musea na Zbraslavi, Ruské historické společnosti, Ruského krbu, Ústavu Kondakova, Ruského zahraničního archivu, knihovny ruského Zemgoru a musea ukrajinského osvobození. Dobře informovaný Bittner uvedl tu velmi podrobně data o vzniku, rozsahu, obsahu a úkolech všech těchto institucí podle tehdejšího stavu a vytyčil již také úkoly, jež by měly býti svěřeny jejich příštímu, rozumí se německému vedení[1]).

Slovanská knihovna, největší knihovna toho druhu ve střední Evropě, čítala r. 1938 222. 129 svazků a měla za úkol sbírati materiál pro studium kulturního života slovanských národů, sledovati sociálně politický život slovanských národů před první světovou válkou, soustřeďovati literaturu o slovanství vůbec a o jednotlivých slovanských národech i díla vydaná o Slovanech po světové válce u různých neslovanských národů Starého i Nového světa. V r. 1940, v době německé okupace, měla denně průměrně jen 4—6 návštěvníků. Podle Bittnerovy zprávy bylo nezbytně nutno jmenovati do Slovanské knihovny německého vedoucího úředníka, jenž by byl odpovědný za celý provoz knihovny, zavésti německou služební řeč, provést podrobnou revisi knihovny, protože všecka shromážděná zde bolševická t. zv. vědecká a svobodomyslná literatura je zaměřena ostře protiněmecky. Bittner tu uvedl některé příklady, jako Ewersův román o Horstu Wesselovi a ukázku z krátkého kursu dějin SSSR prof. A. B. Šestakova z r. 1937 o působení německých rytířů.

Neméně podrobnou pozornost věnoval Bittner také *Slovanskému ústavu* v Praze. Vylíčil obšírně jednání o založení ústavu od r. 1919, informoval Burgsdorfa podrobně o jeho jmění a úkolech, jež byly podle něho z počátku vytýčeny střízlivě: výzkum a poznání slovanských zemí nejen s vědecké, ale i praktické, především hospodářské stránky. Zdá se však — pokračuje Bittner —, že mělo pak na Čechy vliv poselství francouzského žida E. Denise z 2. května 1919, že Čechové jsou povoláni, aby se postavili do nejpřednější fronty slovanských národů. Tento nový duch dokumentuje Bittner na projevu ministra Šusty v jeho důvěrné zprávě vládě 27. května 1921, v níž se mluví o potřebě organisované péče o řízení vědeckých a hospodářských

[1]) Registratura německého vedoucího kulturního odboru ministerstva školství a osvěty byla sice ještě před květnem 1945 zničena, ale náhodou se z ní zachoval fascikl spisů úřadu říšského protektora, jednajících o stavu a reorganisaci slovanských ústavů v Praze z let 1940—1943 (sign. V8—1—116). Podle těchto úředních spisů byl zpracován tento článek.

styků se slovanským světem, o povinnosti státu sledovat vědecký, kulturní a hospodářský rozkvět slovanského světa a šířit zájem o slovanský svět u nás a znalosti o nás v ostatních slovanských zemích. Také poslanec Srdínko zdůraznil ve svém projevu v parlamentu 19. ledna 1922, že cíl, jejž má sledovati Slovanský ústav, je neobyčejně důležitý pro stát již se zřetelem na zeměpisnou polohu Československa, protože na tom závisí nejen kulturní vývoj slovanských národů, ale i upevnění slovanských států a rozšíření jejich vzájemných styků. Bittner cituje dále řadu projevů československých státníků, aby dokumentoval, jaký význam přičítají Češi působnosti Slovanského ústavu s hlediska slovanské vzájemnosti. Cituje Benešův projev v prvním plenárním shromáždění Slovanského ústavu 22. ledna 1928, ukazující, jak silné bylo odedávna v českém národě vědomí příslušnosti k rodině slovanských národů a potřeby vzájemného poznávání, že u nás nikdy nezmizela víra ve velikou budoucnost slovanských národů, jež vzrostla zejména událostmi posledních desetiletí a že bylo u nás vždy vědomí povinnosti pracovat k tomu, aby se slovanským národům dostalo ve velké rodině národů světa takového postavení, jakého si zaslouží svým počtem a svým kulturním, politickým a hospodářským významem. Bittner cituje dále projev Hodžův, že dnes se již ve slovanské vědě nevystačí s filologií a národopisem, s kulturními a politickými dějinami, ale že to budou i politická geografie, filosofie, filosofie dějin a především sociologie a psychologie národů, jež budou svými výsledky kontrolovati kulturní, sociální a hospodářský vývoj Slovanstva, že jen slovanskou synthesou získáme a uhájíme své místo ve světové civilisaci, že tato synthesa dá nám dosti síly, abychom mohli vznésti nárok na rovnocenný podíl v mezinárodní spolupráci. Bittner dále podrobně uvedl program, jaký dal prof. Lubor Niederle theoreticko-vědecké a prakticko-národohospodářské sekci Slovanského ústavu a jež tento také plnil[2]).

Z geografického postavení Čechů — rozvíjí pak Bittner své vlastní názory — je pochopitelné, že stále hledají slovanskou vzájemnost a obranu týlu a že Češi i Slováci, zvláště Kollár, zdvihli na štít kulturní i politický panslavismus jako ochranný val a mocenský nástroj proti Německu. Slovanský ústav je proto odhodlán plně pokračovat v panslavistických snahách Čechů a spojením všech Slovanů v jedinou uzavřenou kulturní jednotu, jež také v politických plánech a jednáních jde stejnou cestou, připravit ve versailleském smyslu mocenský prostředek proti Německu, povolný vůči západním mocnostem. I když se tváří nepoliticky, není pochyby, že všecky jeho vědecké i prakticky-hospodářské snahy jsou zaměřeny k co nejužší politické spolupráci slovanských národů v silné těleso, v úzké součinnosti se západními mocnostmi proti Německu. Slovanský ústav se dokonce snaží vymýtit němčinu z hospodářského styku a nahradit ji v dohodě s ostatními slovanskými národy některou jinou řečí. Jako doklad „panslavistické“ ideologie Slovanského ústavu cituje pak Bittner některé výroky prof. Fr. Wollmana na kongresu slovanské katolické akademické mládeže v Lublani r. 1930, prof. Franceva na 5. kongresu ruských učenců v Sofii a prof. Murka na plenárním shromáždění Slovanského ústavu r. 1937. Snahy ústavu o zřízení domu slovanské kultury a slovanského knihkupectví v Praze zůstaly neprovedeny. Bittner pak vypočítává výše uvedené slovanské instituce, přičleněné k Slovanskému ústavu, a upozorňuje i na komisi pro funkcionálně strukturální výzkum slovanských řečí, vedenou B. Havránkem, a na komisi pro vydávání Kadlecova slovníku slovanských právních památek, řízenou prof. Stieb[...]

---

[2]) Tyto projevy našel Bittner v I. sv. Ročenky Slovanského ústavu (1929[...]

rem, pak Bidlem. Informativní část své obsáhlé zprávy končí pak Bittner přehledem publikační činnosti Slovanského ústavu.

Bittner pak obrací pozornost k příštímu programu Slovanského ústavu pod německou správou. Dovozuje, že je nezbytně nutná důkladná reorganisace ústavu, jež by zabránila jeho další protiněmecké činnosti. Nejvyšší a rozhodující zásadou této reorganisace musí býti podle jeho názoru, aby se ústav ve všech svých vědeckých i praktických snahách včlenil do cílů a požadavků velkoněmecké říše a německé vědy. Připouští sice i pro příště rozdělení ústavu ve dvě sekce, jimž však musí být uloženy nové úkoly. Musí pro příště odpadnout dosavadní tendence všech vědeckých podniků ústavu k panslavistickému spojení všech slovanských národů a místo toho musí nastoupit výzkum, směřující k co nejostřejšímu vědeckému vzájemnému rozhraničení všech slovanských národů a řečí. Toto jasné rozdělení slovanských národů v jejich části musí být nový, neodvratný úkol nového Slovanského ústavu, k němuž musí přistoupit ihned přesto, že příští úkoly bude mu ukládat říšská vláda. K provedení těchto nových úkolů bude nutno zříditi vědecký orgán, jenž by se lišil od dosud vycházejících slavistických publikací tím, že jeho hlavní zřetel by byl zaměřen k vědeckému rozlišení jednotlivých slovanských národů. Tento nový tiskový orgán bude — podobně jako tomu bylo u Jagićova Archivu für slavische Philologie, Vasmerova Zeitschriftu für slavische Philologie nebo Slavische Rundschau — vydáván v německém jazyce. Dosavadní časopis Slavia s příspěvky v různých slovanských a všech západoevropských řečech se k tomuto účelu nehodí. Výše uvedené tři německé časopisy ukázaly jasně, že otázky týkající se rovnoměrně všech slovanských národů, mohou být nejúčelněji projednávány v němčině. Časopisy Slavische Monatschrift nebo Slavische Vierteljahrschrift mohly by snad přibrat i slovanské učence, ale vedení by muselo bezpodmínečně zůstat v německých rukou[3]). Také ostatní úkoly vědecké sekce Slovanského ústavu bude nutno podřídit novým požadavkům. Do Prahy bude přeložena výchova mladých vědeckých pracovníků, zajímajících se o slavistiku, protože tu jsou pro ně nejlepší pracovní podmínky. Stálou spoluprací s německou universitou bude také možno rozšířit a doplnit možnosti naučení se slovanským řečem, a bude třeba také opatřit prostředky pro vědecké cesty jednotlivých badatelů i skupin do slovanských zemí.

Pokud se týkalo další činnosti prakticky-národohospodářské sekce Slovanského ústavu, dovozoval Bittner, že dosavadní snahy o svedení hospodářských a obchodních styků do Československa ztratily za nynějších poměrů zcela význam a místo nich že musí nastoupit připojení slovanského východu a jihovýchodu na Německo. Úkolem Slovanského ústavu bude studovat tyto možnosti a připravovat je k praktickému uskutečnění. Zatím nelze dosud vědět, co bude možno z těchto plánů provést — končí Bittner svou podrobnou zprávu.

O spěchu, s jakým tehdy Němci — pravděpodobně z podnětu úřadu říšského protektora — pracovali na novém programu činnosti pražských slovanských ústavů, svědčí, že již tři dny po datu Bittnerovy zprávy, 18. července 1940, podává rektor německé university Dr. Saure říšskému protektorovi obsáhlou zprávu o této otázce, založenou v podstatě na faktech zprávy Bittnerovy. Podávaje informace o všech tehdejších slovanských vědeckých institucích v Praze, ukazuje Saure, že Praha jako žádné jiné město světa soustředila nejvíce těchto slovanských institucí a nabyla

---

[3]) Tento plán pak byl uskutečněn úplným převzetím Slavie, v. dal. pozn. 4.

tak jedinečného významu pro studium slavismu, až zpět do poloviny 19. století. Přilákala sem proto mnoho slovanských emigrantů z Ruska, Polska, Ukrajiny a odjinud, a také Vatikán sem posílá studovat své kněží, jež hodlá zvláště vzdělat ve slovanských věcech. Pražský Slovanský ústav nazývá Saure centrálou panslavismu. Slovanskou knihovnu označuje jako největší a nejlepší toho druhu.

Rektor Dr. Saure byl hned po podání této souborné zprávy jmenován zvláštním zmocněncem říšského protektora pro slovanské vědecké ústavy a v této funkci předložil říšskému protektorovi již 16. října 1940 zatímní program příští organisace těchto ústavů, vyhrazuje si pro nejblíže příští dobu jeho podrobnější propracování. Také k tomuto programu sloužily mu za podklad odborné vědomosti docenta Bittnera. Ihned po svém pověření funkcí zmocněnce spojil se Saure s vedoucími různých slovanských institucí v Praze a s odborným německým referentem v českém ministerstvu školství a osobně prohlédl všecky tyto ústavy. Po poradě s některými členy německé university pak navrhl jmenovati pro nejdůležitější obory jednotlivých slovanských institucí zvláště schopné německé důvěrníky s odpovídajícími odbornými i jazykovými znalostmi, kteří by Saura v jeho úkolu podporovali. Pro Slovanský ústav doporučil docenta Dr. Konrada Bittnera, slavistu na německé universitě, jenž z dlouholeté osobní zkušenosti zná poměry ve Slovanském ústavu. Pro Slovanskou knihovnu navrhl Sauer Dr. Emila Schiecha, tehdy komisařského vedoucího pražského politického archivu zahraničních věcí. Pro ruské a ukrajinské instituce doporučil prorektora německé university prof. Dr. Hamperle, jenž zná z vlastní zkušenosti Rusko a Ukrajinu, mluví rusky a dává záruku, že tyto zčásti velmi delikátní úkoly provede stejně obezřetně a obratně jako energicky, bude však muset být brzy uvolněn pro jiné úkoly. Se zřetelem na politický ráz těchto úkolů postaral se Saure o nejtěsnější spolupráci s německou bezpečnostní službou.

U všech těchto pražských slovanských ústavů — pokračuje Saure ve své zprávě — jde o duševní střediska českého nacionalismu a panslavismu. Jde u téměř všech těchto ústavů ne pouze o t. zv. čistě vědeckou činnost, ale o více méně jasně zdůrazněnou nebo většinou maskovanou politickou činnost, na niž Češi od desítiletí věnovali značné peněžité prostředky. Všecky tyto důležité slovanské vědecké instituce byly, resp. jsou dosud v nejužším ideovém, osobním, finančním a zčásti i místním spojení s českou universitou tohoto času zavřenou.

Přecházeje k příštím úkolům těchto institucí, opakuje Saure v podstatě výše uvedené myšlenky Bittnerovy. Také on stanoví dva hlavní úkoly: 1. vyřadit všecky Německu nepřátelské tendence a 2. vystoupit proti panslavistickým idejím a naopak s německého stanoviska vyzkoumat, vylíčit a propagovat různosti jednotlivých slovanských národů a jejich různou zájmovou situaci, především se zřetelem k velkoněmecké říši. Tyto úkoly se musí provádět s využitím dosavadních institucí, což slibuje největší konečný úspěch. Lze to řešit jen s použitím všech dosažitelných duchovních sil, hlavně badatelů a učitelů pražské německé university. Podle mínění Saurova musí pražská německá universita jednou po této stránce nastoupit na dosavadní místo české university, a slovanské vědecké ústavy musí proto v nejúčelnější formě přijít ve spojení s německou universitou a tím pod německé vedení.

U Slovanského ústavu — pokračuje Saure ve svých úvahách — lze tohoto nejbližšího cíle dosáhnout nejsnáze tím, že všecka směrodatná místa se dostanou do německých rukou a pod nepochybný německý vliv. Z taktických důvodů pokládal však Saure za účelné ponechat profesora Murka, čechisovaného Slovince, ještě po nějaký čas v čele ústavu, aby tak nyní nedošlo k nevítanému ohlasu v ostat-

ních slovanských zemích (pravděpodobně především se zřetelem k tehdy formálně přátelskému poměru k tehdejší Jugoslavii). Bittner měl však býti podle návrhu Saurova ihned jmenován zastupujícím předsedou ústavu. Jako příštího předsedu po Murkovi doporučoval Saure profesora německé university Gesemanna, dosavadního vedoucího německého kulturního ústavu v Bělehradě. Murko měl pak býti donucen, aby do obou sekcí Slovanského ústavu povolal německé členy. Místo tehdejšího předsedy národohospodářské sekce, bývalého guvernéra Národní banky Pospíšila, doporučil Saure jmenovat schopného německého odborníka, Dr. Bern. Adolfa z úřadu říšského protektora nebo jinou vhodnou osobu. Publikace Slovanského ústavu podléhaly již tehdy stejnému německému dozoru jako všecky v protektorátu vycházející spisy. Saure však upozorňoval, že je nutno získat na ně i aktivní německý vliv, zvláště na německy vydávanou Slavische Rundschau, jež měla převzít úkol zaniklého časopisu Germanoslavica. Saure doporučil jmenovati co nejrychleji Bittnera redaktorem tohoto časopisu. Hlavním úkolem časopisu mělo být zdůrazňování vlivu německé kultury na různé slovanské národy. Úlohou časopisu Byzantinoslavica, jenž měl i dále vycházet čtvrtletně jako dosud, mělo být zjišťování vztahů slovanských národů k byzantskému světu. Měl být proto získán pro pražskou universitu německou dosud chybějící byzantinista, profesor Dölger z Mnichova. Rovněž časopis Slavia měl být přizpůsoben změněným poměrům, měl postoupit více vlivu němčině a dosud francouzské résumé mělo být „samozřejmě" nahrazeno německým[4]).

Pokud šlo o Slovanskou knihovnu, nařídil zatím Saure zajištění závadných knih a v dohodě s německou bezpečnostní službou zařídil přezkoušení politické spolehlivosti jejího četného personálu, především pokud se týče styků se Sovětským svazem. V ruské a ukrajinské universitě spatřoval Saure ne vysoké školy, ale jen zdroj příjmů emigrantů, z nichž někteří profesoři konali již tehdy práce svěřené jim úřadem říšského vedoucího Rosenberga. Ostatní měli být policejně přezkoušeni — Saure očekával, že se část jich ukáže nehodnou německé podpory. Zatím doporučoval Saure tuto „universitu" nezavírat a ponechat její osud v souvislosti se zřízením Ost-Institutu, které chystala německá universita. K Saureově otázce, má-li jednati podle tohoto svého návrhu, připsal K. H. Frank vlastnoručně zeleným inkoustem „*Ja*".

Kromě této hlavní zprávy ze dne 16. října 1940 vypracoval Saure podrobný referát o slovanských ústavech v Praze s datem 15. října 1940, k němuž téměř doslovně použil výše zmíněné zprávy Bittnerovy. Zmiňuje se o publikacích Slovanského ústavu, věnoval Saure ve své zprávě bližší pozornost také českým osobnostem z jejich redakčního okruhu se zřetelem k jejich další upotřebitelnosti s německého hlediska. Zvěděv z rozmluvy s prof. Murkem, že má Slovanský ústav v úmyslu svěřiti redakci Slavische Rundschau univ. prof. Dr. Franku Wollmanovi, postavil se Saure rozhodně proti tomuto plánu. Ukázal na Wollmanovu knihu „Slovesnost Slovanů" z r. 1928, podávající přehled literatur všech slovanských národů v uzavřené jednotě, tedy v „panslavistickém smyslu", upozornil Saure především na Wollmanovy prudké výpady proti novému Německu a jeho vůdci v knize „K methodologii srovnávací slovesnosti slovanské" z r. 1936, z níž citoval passus (str. 66), kde autor mluví o kulturní výši Tatarů a balkánských Turků a praví, že by již mělo

---

[4]) Později se vsak časopisu Slavia zmocnili úplně a začali ji vydávat r. 1944 za německého vedení výhradně německy (v. zde na str. 247).

přestat opakování nářků na zaostalost ruských mas až do 17. století, na jejich pověrčivost a pod., především dnes, kdy jsou obnovovány pohanské kulty, kdy se obětuje novým bůžkům a kdy jsou zbožňováni noví Džingischánové, kdy se západ chystá k novým hekatombám, sotva postavil pomníky deseti milionům obětí světového vraždění. Za těchto okolností — zavírá Saure — lze se sotva domnívati, že by Slavische Rundschau pod vedením prof. Wollmana vyhovovala požadavkům německé vědy. Politické zaměření Slovanského ústavu by se tedy po včlenění protektorátu do německé říše v podstatě nezměnilo, kdyby muži Wollmanova rázu měli stát v čele jeho hlavního časopisu.

V příloze obsáhlé zprávy Saurovy jsou připojeny opisy zákona o zřízení Slovanského ústavu z 25. ledna 1922, seznam personálu Slovanské knihovny ke dni 25. července 1940 a protokoly o odevzdání ruského zahraničního ústavu ministerstvu zahraničních věcí z 31. března 1938 a protokol o jeho odevzdání ministerstvu vnitra z 1. března 1939.

Všecka opatření, navrhovaná Saurem, mohla mít za tehdejších poměrů jen prozatímní charakter. Definitivní řešení těchto otázek, také pokud se týkalo osob jednotlivých komisařů pro tyto slovanské instituce, záviselo podle mínění Saura na plánech, jež měl říšský vedoucí Rosenberg se zřízením Ost-Institutu. Saure měl v úmyslu zřídit Ost-Institut pokud možná jen v rámci pražské německé university a obával se, že by byl tento jeho plán značně ztížen definitivním dosazením jednotlivých komisařů pražských slovanských ústavů, jak také oznámil rektorát německé university vládnímu radovi Dr. Schwandtnerovi v úřadě říšského protektora dopisem z 31. července 1940. Stejného názoru byl také šéf Sicherheitsdienstu Böhme, s nímž byl Saure v této věci ve stálém styku. Na toto upozornění Dr. Schwandtner skutečně již 1. srpna 1940 nařídil zastavit všecky pokusy o jmenování komisařů slovanských ústavů s odůvodněním, že by to rušilo celkový plán a působilo případně i politické obtíže. Proto také nebyl proveden návrh na ustanovení Dr. Schiecha komisařem pro Slovanskou knihovnu. Zprávy o slovanských ústavech měl na Burgsdorfův rozkaz Dr. Schwandtner uschovat v pancéřové skříni.

Bezprostřední německý zájem o reorganisaci pražských slovanských ústavů pak utichl. Válka se Sovětským svazem, vypuknuvší v červnu 1941, přinesla Němcům nové těžkosti a nebylo času na definitivnější organisační plány, tak těsně související také s osudem slovanského východu. Když byl tedy rektor Saure jinak vojensky použit, pověřil říšský protektor dne 30. dubna 1942 zatímní správou slovanských ústavů SS Hauptsturmführera doc. Dr. Bayera až do jmenování nového zmocněnce, k němuž pak již nedošlo. V této době byla jen sloučena Ruská svobodná universita se Společností přátel ukrajinské svobodné university v Praze. V polovině února 1941 bylo Slovanskému ústavu nařízeno jmenovati řádnými členy Němce Schwarze, Schneeweise, Rippla, Bittnera, Oberländera a Adolfa a v říjnu téhož roku byl profesor Murko donucen odstoupit a na jeho místo byl jmenován komisařským vedoucím Slovanského ústavu prof. Gesemann. Slovanský ústav byl přičleněn k instituci nesoucí prokleté jméno „Reinhard Heydrich-Stiftung“ a přestěhován do kláštera sv. Tomáše na Malé Straně.

Vítězství spojeneckých zbraní ukázalo, že německé dobře promyšlené plány na znásilnění slovanských ústavů v Praze byly předčasné a že to nebude Německo, jež bude určovat jejich budoucí pracovní program. *Frant. Roubík*

Prohlášení České akademie věd a umění k Ripplovu článku v německé Slavii (18, 1944, seš. 1).

Presidium České akademie věd a umění požádalo redakci Slavie ve smyslu usnesení III. třídy z 28. května 1946 o uveřejnění tohoto prohlášení:

„Třetí třída České akademie ve své schůzi, konané dne 28. května 1946, bedlivě prozkoumala tvrzení profesora bývalé německé university dr. Eugena Rippla, otištěná v jeho článku „Wege und Voraussetzungen einer Deutsch-tschechischen Lehnwortkunde" (časopis Slavia XVIII, 1944, sešit 1, str. 1—31) a nalezla, že ve věci užití akademického materiálu Slovníku jazyka českého tato tvrzení neodpovídají pravdě, a že pokud Rippl užil tohoto slovníkového materiálu, stalo se to tím, že Rippl zneužil důvěry univ. prof. dr. Vladimíra Šmilauera."

Институт Славяноведения Академии Наук СССР.

Институт Славяноведения Академии Наук СССР, являющийся центром славяноведения в Советском Союзе, ведет научно-исследовательскую работу в области изучения истории, языка и литературы славянских народов и готовит научные кадры славистов.

Научная работа ведется в двух секторах: секторе истории (руководитель проф. С. А. Никитин) и секторе славянской филологии (руководитель С. Б. Бернштейн). В секторе истории создается кроме того славяно-византийская группа, в задачу которой входит исследование политических и культурных связей Византии со славянским миром.

Советские ученые-слависты работают над рядом проблем, имеющих большое научное значение.

Директор Института Славяноведения академик Борис Дмитриевич Греков, выдающийся знаток древне-русского права, занимается в настоящее время сравнительным изучением древнего права славянских народов: поляков, сербов, чехов, болгар, руси. В будущем году им будет закончен большой труд «*Древнейшее право славянских народов*».

Продолжается исследование проблемы образования славянских государств. Этому вопросу уже были посвящены статьи покойных академиков Ю. В. Готье, и В. И. Пичета, опубликованные в вышедшем в этом году «*Славянском Сборнике*».

Научный сотрудник Г. Э. Санчук закончил исследование о памятнике чешского средневекового права — «*Majestas Carolina*» — ценном источнике по истории социальных отношений и социальной борьбы в Чехии. Работу, посвященную одному из видных деятелей гусизма — Иерониму Пражскому — завершила Б. М. Руколь.

В прошедшем году видное место в плане научно-исследовательских работ Института занимала проблема «*Славянские народы в революции 1848 г.*» С. А. Никитиным изучены события 1848 г. в землях южных славян, И. И. Удальцовым — в Чехии, И. С. Миллером — в Галиции, И. Н. Мельниковой — в Закарпатской Украине. Марксистско-ленинский научный метод, примененный к изучению роли славян в революционных событиях 1848 года, позволил советским исследователям открыть много нового, ранее не исследовавшегося в частности, выяснить роль демократических элементов в движении. Ряд работ по истории 1848 г. у славян будет опубликован в ближайшее время на страницах изданий Института.

Национально-освободительной борьбе южных славян в XIX в. опсвящается работа В. Н. Кондратьевой «*Восстание 1875—76 гг. в Боснии и Герцоговине*».

Большое место в работе Института занимают исследования межславянских политических отношений, общественных связей и культурного взаимодействия. Естественно, что на первое место выдвигается проблема соотношений и связей русского народа с другими славянскими народами. Данной теме посвящена монография С. А. Никитина «*Русское общество и вопросы балканской политики России 1853—1876 гг.*», дающая обширный новый материал о русско-балканских связях. Молодым ученым В. Д. Королюком закончена диссертация «*Избрание Августа II на польский престол и вступление Речи Посполитой в Северную войну*». Это — крупная работа, созданная на основе большого архивного материала и показывающая историю русскопольских отношений в такой острый и важный момент, как начало Северной войны.

Институтом Славяноведения подготавливается и ряд общих работ по истории славянских народов. Готовится к изданию первая часть капитального исследования выдающегося знатока славянства покойного академика В. И. Пичета «*История Польши*». Труд В. И. Пичета представляет собой первый опыт создания общего курса истории Польши на основе марксистско-ленинской методологии. Большую монографию по новейшей истории Польши готовит научный сотрудник М. В. Миско. Проф. В. Т. Дитякин занимается изучением истории Хорватии. Результатом этой работы должно стать большое исследование «*История Хорватии (с древнейших времен до 1918 г.)*» Подобную же работу по истории Сербии начал проф. С. А. Никитин, по истории Македонии — С. П. Рудных. Одновременно Институт подготавливает ряд научно-популярных очерков по истории славянских стран, предназначаемых для широкого круга читателей. Вышла в свет «*История Чехии*», под редакцией академика В. И. Пичета (1947 г.), печатается «*История Польши*», также подготовленная под руководством В. И, Пичета. готовится «*История Болгарии*» и «*История Югославии*».

В плане научно-исследовательских работ Сектора Истории в этом году видное место отведено изучению новой и новейшей истории славянских народов. Ряд работ посвящается истории народов Чехословакии в XIX—XX веках: И. И. Удальцов «*Ф. Палацкий и политическая борьба в Чехии в 40-х—70-х гг. XIX столетия*», Б. М. Руколь «*Очерки по истории рабочего движения в Чехии*», Г. Э. Санчук «*Образование Чехословацкой республики*», В. А. Смирнова «*Чехословацкая республика в предмюнхенский период*».

Большая научно-исследовательская работа ведется Институтом в области славянской филологии. Выходит из печати монография проф. С. Б. Бернштейна «*Разыскания в области болгарской исторической диалектологии*» т. 1. Им же закончено исследование «*Македонский язык*», представляющее собой первое научное описание нового славянского литературного языка, получившего возможность для развития только в новых условиях свободной демократической Югославии. В области чешского языка работает доцент А. Г. Широкова. Сектором славянской филологии начата подготовка большой коллективной работы, связанной с составлением общего болгарского лингвистического атласа.

Из работ, подготавливаемых в Институте специалистами в области истории литературы можно указать на монографию А. И. Павловича, посвящаемую крупнейшему представителю жанра исторического романа в чешской литературе — *Алоизу Ирасеку*, исследования по истории сербской литературы, подготавливаемые проф. Н. И. Кравцовым (*«Сербский эпос»*, *«История сербской поэзии»*) и В. Ф. Мочульским (*«1848 год и сербская литература»*) и др. работы.

Советские слависты рады были приветствовать посетивших Институт ученых славянских стран — президента Сербской Академии Наук А. И. Белича, выдающегося ученого и общественного деятеля Чехословакии, президента Чешской Академии Наук З. Р. Нееды, профессора Люблянского Университета (Югославия) Франа Цвиттера, профессора Софийского Университета Велчо Велчева, члена Общеславянского Комитета профессора пражского университета Б. Гавранека. Доклады проф. Цвиттера, проф. Велчева и проф. Гавранека, прочитанные ими в нашем Институте вызвали большой интерес и живое научное обсуждение.

Сейчас научные сотрудники Института Славяноведения Академии Наук СССР готовятся к предстоящему конгрессу ученых-славистов, этому знаменательному событию в развитии научных связей и укреплении научного сотрудничества между учеными всех славянских стран.

Профессор С. А. Никитин

Москва, 3 апр. 1948.

Les Etudes slaves en France.

La fin de l'occupation allemande a marqué en France un progrès certain des études slaves. Les échanges d'étudiants et de publications avec les pays slaves ont pu reprendre leur cours normal, et *l'Institut d'Etudes slaves* ouvre à nouveau toutes grandes aux chercheurs les portes qu'il n'avait pu que laisser entr'ouvertes pendant quatre années. Les tomes XX et XXI de la **Revue des Etudes slaves**, qui avaient été tenus en réserve à cause de l'occupant, ont été distribués aussitôt après la libération, et de nouvelles publications de l'Institut ont pu voir le jour, notamment celles de M. Vaillant et Puech sur les Bogomiles, d'Émile Turdeanu sur la littérature bulgare en Roumanie au XIVe siècle, de Pierre George sur le problème allemand en Tchécoslovaquie de 1919 à 1946, de W. Chettéoui sur le répertoire de Rjabinin, le chanteur de bylines, de M. Coquart sur Pisarev, de Mme Sophie Bonneau sur Alexandre Blok, de Vinokur (en traduction française) sur l'histoire du russe littéraire.

Mais, dans le domaine de nos études, la libération n'a pas été seulement la levée d'une contrainte et la possibilité de renouer avec le passé. Déjà, les catastrophes politiques qui avaient abouti à l'asservissement successif de plusieurs nations slaves avaient soulevé l'indignation et du même coup suscité plus d'une vocation. Puis les peuples de l'Union Soviétique libérant leur territoire avaient provoqué un élan d'admiration et de curiosité passionnée chez les étudiants en particulier. Les salles de cours de *l'Ecole des Langues orientales* se peuplaient d'une foule de jeunes gens qui venaient apprendre le russe. A Paris et dans la province, des gens de tout âge apprenaient par leurs propres moyens la langue des libérateurs. Depuis la libération, le nombre des étudiants inscrits pour l'étude des langues slaves et spécialement du russe s'est trouvé multiplié par dix.

Le russe acquérait ainsi, en France, une position nouvelle. Autrefois exceptionnelle, l'étude en devenait l'objet d'un attrait, parfois sans doute superficiel, mais souvent répondant à un sentiment profond. Quoi qu'il en fût, le public s'était fait à l'idée que l'étude du russe n'était ni plus extraordinaire ni plus inaccessible que celle de l'anglais, de l'allemand, de l'espagnol ou de l'italien. Le climat était dès lors favorable à l'introduction de cet enseignement dans les lycées. Il ne s'agissait plus, comme en 1919, d'ouvrir à un petit nombre de chercheurs le champ nouveau qu'offraient à leurs études les nations slaves libérées; cette fois, il fallait former en France bon nombre de jeunes gens suffisamment instruits des choses slaves et capables concourir efficacement aux relations de tout ordre, et d'abord aux relations intellectuelles, avec les pays de l'Europe orientale. Le rôle grandissant de l'*Union Soviétique* dans l'univers appelait une adaptation de l'enseignement français à de nouveaux besoins.

Dès la libération, on décidait d'organiser pour la fin de l'année scolaire 1946—1947 un concours d'**agrégation** qui permettrait de recruter un personnel compétent destiné à enseigner le russe dans les lycées. Ce concours, dont la création avait été décidée en 1939, mais qui n'avait jamais eu lieu jusqu'alors, a commencé à fonctionner à la date prévue. Il est permis d'espérer que, dans quelques années, la pépinière qui fournit à l'enseignement français ses professeurs de lycées lui aura apporté un contingent suffisant de professeurs de russe. Les cours de russe fonctionnent dès maintenant dans plusieurs lycées parisiens et dans les lycées des principales villes de France. L'enseignement, d'abord confié à des professeurs spécialistes d'autres disciplines ou anciens élèves diplômés de l'*Ecole des Langues orientales*, est déjà assuré, en partie, par des professeurs titulaires, formant un premier noyau de spécialistes, destiné à grossir au cours de ces prochaines années.

L'enchaînement de circonstances qui fit inscrire le russe dans les programmes de notre Enseignement secondaire evait aussi avoir une incidence favorable sur la situation réservée aux *études slaves* dans notre *enseignement supérieur*. Les divers enseignements se rattachant à ces études font aujourd'hui partie intégrante de ce vaste ensemble connu sous le nom d'*Education Nationale*. La science fondée en France par Louis Leger, Antoine Meillet, Paul Boyer, Alfred Rambaud, ne s'adresse plus, comme en 1920, à un petit groupe de chercheurs: le développement des études slaves est devenu desormais indispensable à notre pays. La réorganisation des études slaves est d'importance nationale: elle devra tenir compte à la fois du nombre accru des étudiants, qui exige un accroissement parallèle du personnel compétent, et de la variété extrême des besoins, et, de ce point de vue chacun de nos spécialistes aura le devoir, tout en s'attachant à sa discipline propre, d'élargir son horizon pour être à même de répondre aux besoins multiples de son auditoire.

Voici quel est, à l'heure actuelle, l'état des enseignements slaves en France:

PARIS

Collège de France: chaire de **Langues et littératures slaves**, tenue par M. André Mazon, et chaire **d'Archéologie paléochrétienne et byzantine**, tenue par M. André Grabar, qui comprend dans ses études l'histoire de l'art byzantin dans les pays slaves.

École des hautes Etudes (Section des Sciences historiques et philologiques), direction d'études de **Langues et littératures slaves du Moyen-Age** confiée à M. André Vaillant, successeur d'Antoine Meillet, et direc-

tion d'études de **L'art byzantin** (Section des Sciences religieuses) confiée à M. André Grabar.

Faculté des Lettres: chaire de **Langue, littérature et civilisation russes** qu'occupe M. Raoul Labry, successeur de Jules Legras, assisté d'une lectrice, Mme Prochnickaja, et une chaire **d'Histoire et civilisation des pays slaves**, fondée par le Gouvernement Tchécoslovaque et tenue par le regretté Jean Mousset jusqu'à sa mort survenue en avril 1946.

École nationale des langues orientales vivantes: chaire de **Langue russe** qu'occupe M. Pierre Pascal, successeur de Paul Boyer, assisté d'une lectrice; — chaire de **Langue polonaise** qu'occupe M. Henri Grappin assisté d'une lectrice; — chaire de **Langue tchèque** qu'occupe M. Marc Vey, successeur de M. Fuscien Dominois, assisté d'un lecteur; — chaire de **Langue serbo-croate** qu'occupe M. André Vaillant assisté d'un lecteur; — chaire de **Langue bulgare**, qu'occupe M. Roger Bernard, successeur de M. Léon Beaulieux, assisté d'un lecteur; — chaire, nouvellement créée, de **Géographie, histoire et civilisation de l'Europe orientale** tenue par M. Alfred Fichelle. Enfin M. Henri Boissin, secrétaire de l'Ecole des Langues orientales, qui poursuit des études de langue et de littérature bulgares, a publié une étude sur la langue du *Manassès moyen-bulgare* et prépare une monographie du romancier régionaliste Jovkov.

Institut d'Etudes politiques: cours **d'histoire contemporaine de l'U. R. S. S.** par M. Bruhat; — des cours de **géographie humaine et économique de l'U. R. S. S.** par M. Pierre George; — et **cours de langue russe**, par M. Pierre Pascal.

École des hautes études commerciales: cours de **langue russe** par Melle Končalovskaja.

Faculté Catholique: cours de **polonais** par M. Zygmunt Zaleski.

La Biblioteka Polska, dépendant de l'Académie polonaise des Sciences de Cracovie, est un centre d'études polonaises où des cours sont donnés par des spécialistes polonais et français (notamment M. Paul Cazin et M. Henri de Montfort).

M. Lirondelle, ancien Directeur de l'Enseignement Supérieur, actuellement Vice-Président de *l'Institut d'Etudes slaves*, Directeur de la Cité Universitaire de Paris, qui est l'auteur de la monographie la plus complète qui sort à ce jour sur le poète *Alexis Tolstoj* et d'une étude de littérature comparée sur *Shakespeare en Russie*, continue à être un animateur des études de littérature russe. — M. Roger Portal, agrégé d'histoire, a inauguré l'enseignement du russe au Lycée Pasteur de Neuilly et poursuit des études sur l'histoire de l'industrie dans l'Oural au XVIIIe siècle à la fin du XVIIIe siècle et au début du XIXe.

M. Jean Train, secrétaire de l'Institut d'Etudes slaves, poursuit des recherches sur *Bakunin* et le mouvement panslave.

M. Yves Millet, agrégé de l'Université, achève un travail sur le développement des *substantifs postverbaux* dans le tchèque littéraire.

Mme Marie Scherrer, licenciée ès-lettres, vient de faire paraître un recueil

de *Dumy ukrainiennes* avec une introduction, le texte original des chansons, la traduction française et des notes; et, d'autre part, elle achève en ce moment un travail sur l'oeuvre poétique de *Neruda.*

LILLE

Faculté des Lettres: chaire de **langues et littératures russes et polonaises** qu'occupe M. Maxime Herman, assisté d'une lectrice russe, d'un lecteur tchèque et d'un lecteur polonais; — chaire **d'Histoire de l'Europe centrale et orientale** tenue par M. Victor L. Tapié; — et maîtrise de conférence de **Géographie**, dont le titulaire, M. Pierre George, l'auteur d'un important ouvrage sur la Géographie de la Russie, consacre une partie de son enseignement à cette matière.

Faculté Catholique où le russe est enseigné par M. Maklakov et le tchèque par M. Svatoš.

M. Armand Coquart, professeur de russe aux lycées de Lille et de Roubaix est l'auteur d'une monographie sur Pisarev et poursuit des recherches sur l'histoire de la critique en Russie dans la seconde moitié du XIXe siècle.

LYON

Faculté des Lettres: chaire de **Langue et littérature russes** qu'occupe Melle Marcelle Ehrhard, assistée de lecteurs pour le russe, le polonais, le tchèque et le serbo-croate. — M. Granjart, professeur au Lycée, prépare deux thèses sur Turgenev et les idées politiques et sociales de son temps et sur le poète tchèque *Mácha;* M. Robert Triomphe enseigne le russe au Lycée et poursuit des recherches sur la pensée religieuse et politique de *Nicolas Gogol.*

STRASBOURG

Faculté des Lettres: chaire de **Langues et de littératures slaves** qu'occupe M. Boris Unbegaun, assisté de lecteurs pour le russe, pour le polonais et pour le tchèque. — M. Stremouchov donne des conférences *d'histoire de la littérature et de la civilisation russes.*

BORDEAUX

Faculté des Lettres: maîtrise de conférences de **Langues et littératures slaves** tenue par M. Georges Luciani, assisté de lecteurs pour le russe, le polonais et le tchèque.

MONTPELLIER

Faculté des Lettres: M. Lucien Tesnière, professeur de linguistique comparée, consacre au russe une partie de son enseignement; il est assisté d'un lecteur russe, d'un lecteur polonais et d'un lecteur tchèque.

NANCY

Faculté des Lettres: enseignement du polonais et du russe par M. Moÿse.

DIJON

Faculté des Lettres: cours de **Langue et littérature russes** confié à M. Charles Corbet, chargé de cours de langue et littérature russe, professeur de langue russe au Lycée Carnot, auteur de deux monographies, l'une sur le poète *Nekrasov*, l'autre sur le critique *Dobroljubov;* M. Charles Corbet est assisté d'un lecteur pour le tchèque.

GRENOBLE

Faculté des Lettres: le polonais est enseigné par un lecteur ainsi que le tchèque.

CLERMONT-FERRAND

Faculté des Lettres: l'enseignement du russe est assuré par M. Perus, agrégé de l'Université, et par le lecteur, pour les langues tchèque et slovaque.

RENNES

Faculté des Lettres: cours d'initiation à l'étude du *russe*, confié à M. Leray.

AIX-EN-PROVENCE

Faculté des Lettres: cours d'initiation à l'étude du *russe* confié à M. Davydov.

ALGER

Centre d'études *russes* dirigé par M. F. Psalmon, agrégé de l'Université, auteur d'un mémoire sur *Richard James en Russie.*

L'Institut d'Etudes slaves de l'Université de Paris, dont le président est M. André Mazon, a pour tâche de coordonner les différentes branches d'enseignement concernant le monde slave, d'encourager et d'orienter les chercheurs bénévoles désireux d'approfondir les questions de littérature, de linguistique, d'histoire, de géographie, en un mot de civilisation intéressant les différents pays slaves. Continuant l'oeuvre de son fondateur, Ernest Denis, l'Institut d'Etudes slaves a pris sur lui d'assumer:

1. l'entretien et l'enrichissement d'une Bibliothèque centrale des études slaves en France;

2. l'inventaire détaillé des ouvrages que possèdent les autres bibliothèques de Paris sur les questions intéressant le monde slave;

3. l'organisation d'échanges réguliers de publications savantes avec les Académies, les Universités et les Sociétés savantes des pays slaves;

4. la publication d'articles et d'ouvrages scientifiques dûs à des chercheurs français;

5. le maintien de relations étroites avec les différents centres d'Etudes slaves à l'étranger et l'organisation de conférences confiées aux meilleurs spécialistes des questions slaves;

6. l'organisation des séjours en pays slaves, indispensables à la formation des jeunes slavisants français;

7. l'orientation scientifique des chercheurs français et étrangers.

Ainsi l'oeuvre de compréhension et de collaboration commencée il y a plus de vingt-cinq ans se poursuit et se développe. Elle ne progressera pourtant que dans la mesure où les relations directes deviendront plus régulières et plus nombreuses entre la France et les pays slaves. Rien ne saurait compenser l'efficacité des relations personnelles entre étudiants français et étudiants slaves, entre maîtres français et maîtres étrangers. La science, internationale par son essence, a tout à gagner à ces relations et l'on ne conçoit guère que, sans les maintenir, il lui soit possible de se maintenir elle-même.

Paris, le 31 octobre 1947. *Yves Millet*

Válečné ztráty polské slavistiky.

Polská kultura za války a německé okupace utrpěla ztráty nesmírné. Publikace Bol. Olszewicze *Lista strat kultury polskiej (1. IX. 1939—1. III. 1946)*, Warszawa 1947, uvádí jména 4400 kulturních pracovníků, zahynulých v této tragické době. Nekrologům polských literárních vědců byly věnovány plné dva svazky obnoveného Pamiętnika literackiego. Zaznamenáváme dnes stručně aspoň hlavní jména obětí z oboru slavistiky a disciplin nejblíže příbuzných, mezi nimiž je i řada přispěvatelů „Slavie". K zjevům nejvýznamnějším se vrátíme zvláštními nekrology.

Především na počátku bouřlivého období zemřel nestor polské slavistiky, jehož jméno je spjato mnohostranně s celým vývojem slovanských studií posledních šesti desítiletí, prof. Al. Brückner. V koncentračním táboře zahynul jeden z nejvýznačnějších literárních historiků, autor pravidelných polských přehledů literárněvědních v našem časopise, prof. I. Chrzanowski. Na počátku války padl jazykozpytec, literární historik a básník Józef Birkenmajer, autor podnětných studií o Bogarodzici. Bombou za náletu na Varšavu byl zabit pilný zástupce srovnávacích dějin slovanských literatur v Polsku, doc. J. Gołąbek. V koncentračních táborech zemřeli nebo byli zavražděni lektor polského jazyka v Bratislavě Wł. Bobek a mladí slavisté lit. historik J. Bąbała a jazykozpytec W. Węglarz. Zavražděn byl také neúnavný pracovník pro sblížení slovanských bibliotékářů, kustod Ossolinea Wł. T. Wisłocki. Sebevraždou skončil mladý badatel o slovanském právu St. Borowski.

Z polských literárních historiků a theoretiků literatury kromě uvedených zahynuli: St. Windakiewicz, W. Bruchnalski, L. Bernacki, A. Drogoszewski, K. Kolbuszewski, M. Mazanowski, J. Dickstein-Wielezyńska, z mladší generace St. Kołaczkowski, L. Pomirowski, H. Życzyński a přední zástupci nových směrů v literární vědě Fr. Siedlecki a I. Fik. Z jazykozpytců třeba zaznamenati jména: Ol. Chomiński, A. Tomaszewski, Edw. Klich a M. Oesterreicher; polský a slovanský národopis ztratil S. Adalberga a Adama Fischera, východoevropské dějiny M. Handelsmana a těsně po skončení války J. Feldmana. Z oborů, blízko se slavistikou souvisících a často do ní zasahujících třeba zaznamenati ztrátu nejvýznačnějšího polského klasického filologa Tad. Zielińského, germanisty Z. Łempického a anglistů R. Dyboského a A. Tretiaka. Z kruhů knihovnických zemřel první ředitel varšavské Národní knihovny St. Demby a vynikající bibliograf, znalec zvláště polské literatury renesanční, St. Piekarski. Vzpomínky v časopise slavistickém si zaslouží také lvovský lékař stomatolog A. Cieszyński, zakladatel časopisu „Stomatologia słowiańska", v němž usiloval o sblížení slovanských pravopisů. Z jihoslovanských slavistických pracovníků, působících v Polsku, zemřel za války profesor ukrajinské literatury na krakovské universitě N. B. Lepkyj.

Kí.

Ztráty české slavistiky za okupace,

Vědní obor, jehož pěstování je zasvěcen časopis Slavia, byl v krutých letech okupace ochuzen o vynikající osobnosti, ale též o představitele mladší, ba i nejmladší generace. Už napětí období pomnichovského si vyžádalo těžké ztráty, neboť 12. I. 1939 klesl náhle srdeční mrtvicí prof. Miloš Weingart. Vzpomínková schůze na paměť tohoto vynikajícího badatele a organisátora se konala právě v osudný den, kdy německá vojska vstoupila do Prahy. Vzpomínání na další ztráty je zvlášť bolestné tam, kde jde o přímé oběti německého teroru. 8. června 1942 byl popraven Ja[n] Frček, nadějný, ale již i osvědčený badatel v oboru filologie staroslověnsk[é]

byzantsko-slovanské i ruské. Jako další oběť německých okupantů padl 24. VI. 1942 Josef Páta, jemuž se stala osudnou jeho účinná láska k Lužici. 2. července téhož roku byl zastřelen i mladší bratr Pátův František. 5 III. 1943 zahynul v Osvětimi literární kritik a historik Bedřich Václavek, badatel o lidové a zlidovělé písni i jejích stycích s básnictvím umělým.

V koncentračním táboře terezínském dotrpěl germanista Arnošt Kraus, kterého musí býti vzpomínáno pro jeho bohatý přínos bohemistice i v tomto našem přehledu. Tamtéž zahynul i mladý slavista Arnošt Gerad, žák prof. Havránka a Trávníčka, narozený r. 1916 v Orlové. Ve dnech pražské revoluce r. 1945 předčasně zemřel i Krausův žák a nástupce, Vojtěch Jirát, který vedle prací germanistických vynikl i v bohemistice. Na cestě z vězení zemřel 18. V. 1945 musikolog Vladimír Helfert, badatel smetanovský a janáčkovský a významný organisátor vědeckého a kulturního života na Moravě. Z generace, která vytvořila základy naší nové vědy slavistické, odešli postupně tři její velcí představitelé: 3. XI. 1939 Jan Máchal, 17. II. 1940 František Pastrnek, 14. VI. 1944 Lubor Niederle, který podlehl následkům úrazu. Zakladatel české experimentální fonetiky Josef Chlumský zemřel 12. III. 1939. Masarykova universita ztratila 26. XI. 1939 svého spolubudovatele rektora Arne Nováka. Tíživé napětí dnů heydrichiady nevydrželo churavé srdce Oldřicha Hujera, který se tak stal 4. VI. 1942 nepřímou obětí okupace. Konce války se nedožil Vilém Mathesius († 12. IV. 1945), podnětný organisátor moderní linguistické práce české i mezinárodní, romanista Karel Titz († 10. VII. 1940) a Vlčkův žák Jan V. Sedlák († 1941).

K tomuto přehledu českých ztrát musí býti připojena i jména ruských učenců, kteří působili dlouhá léta na Karlově universitě a pomáhali budovati českou slavistiku: Vladimír Andrejevič Francev, zemřelý 19. III. 1942, a Jevgenij Aleksandrovič Ljackij, skonavší 7. VII. 1942, jakož i jméno ukrajinského profesora Oleksandra Kolessy, který zemřel právě v den osvobození Prahy, 9. května 1945.

J. S.

Přípravné práce k vydání staroslověnského slovníku.

Vydání staroslověnského slovníku po léta připravoval prof. Václav Vondrák. Po jeho smrti (r. 1925) připadl jeho materiál, částečně již zpracovaný v slovníková hesla, filosofické fakultě Masarykovy university v Brně [1]). Nyní je deponován v kanceláři komise pro staroslověnský slovník při III. tř. České akademie věd a umění (Praha I, Národní tř. č. 5 — Slovanský ústav). Po Vondrákovi zahájil přípravné práce jako pokračování v práci Vondrákově prof. Miloš Weingart. Z prací svých žáků soustředil větší materiál (nyní rovněž uložený v kanceláři komise pro staroslověnský slovník).[2]) Když Weingart předčasně zemřel (r. 1939), nebylo v pracích o slovníku pokračováno. Teprve r. 1942 dal ve Společnosti pro slovanský jazykozpyt popud k diskusi o možnostech obnovení prací její jednatel Dr. J. Frček. Brzy potom (dne 8. května 1942) přednášel o staroslověnském slovníku ve Společnosti pro slovanský jazykozpyt za účasti zástupců jiných vědeckých institucí prof. J. Kurz. Z přednášky a diskuse se ukázalo, že by vydání materiálu Vondrákova v tom stavu, jak je, nesplnilo požadavky, které slavistika na toto dílo klade, materiálu Weingartova že by nebylo možno použíti ke zpracování hesel bez podrobné

[1]) Srov. článek M. Weingarta „O slovníku jazyka staroslověnského" v Symbolae grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski II, Cracoviae 1928, str. 227 n.
[2]) O materiálu Weingartově v. zprávu Vl. Šmilauera v 1. sv. publikací III. mezinár. sjezdu slavistů v Bělehradě 1939, str. 86.

kontroly a značného doplňování excerpčních lístků. Proto prof. Kurz navrhoval, aby byla podniknuta nová excerpce jednotlivých textů, ale na rozdíl od Dr. Frčka, jenž původně vymezoval výběr textů pro slovník příliš široce, doporučovat prof. Kurz omeziti výběr textů jen na nejstarší staroslověnské období[3]) a současně předložil svůj návrh o postupu prací.

Dne 30. října 1942 byla vytvořena při III. třídě České akademie věd a umění na návrh prof. B. Havránka komise pro staroslověnský slovník (první schůzi konala dne 2. ledna 1943). Členy této komise jsou univ. profesoři Dr. B. Havránek, Dr. J. Kurz, Dr. Vl. Šmilauer, Dr. J. Vajs a Dr. J. Vašica. Předsedou komise byl od počátku univ. prof. Dr. B. Havránek, jednatelem univ. prof. Dr. J. Kurz. V prvních schůzích komise byly projednány všechny otázky, týkající se organisace práce a způsobu excerpce. Pokud jde o výběr textů, bylo rozhodnuto, aby byla nejdříve provedena úplná excerpce památek kanonických. Teprve po jejím skončení by bylo možno — budou-li okolnosti příznivé — dodati materiál další. Od počátku své činnosti věnovala komise velkou pozornost způsobu vypracování excerpčních lístků, neboť nejednotnost v provedení excerpce a tím neúplnost a nepřesnost údajů na nich je hlavní závadou materiálů starších. Podrobné zásady excerpční, které byly pak stanoveny za závazné pro excerpci v komisi pro staroslověnský slovník, vypracoval prof. Havránek. Excerpcí, jejíž zásady byly hned od počátku podrobně stanoveny, vzniká úplný lexikální materiál staroslověnských textů, který umožní zpracování staroslověnského slovníku po všech stránkách, zachycuje lexikální materiál předloh k staroslověnským překladům a pod.[4]). Citáty na excerpčních lístcích jsou psány v diplomaticky přesných opisech i se všemi nadřádkovými značkami, s interpunkcí vydání, která byla komisí určena za základ k excerpci. Řecké paralely se vypisují podle textů skutečných, nikoli rekonstruovaných atd.

K České akademii věd a umění se připojila k uskutečnění vydání staroslověnského slovníku též Královská česká společnost nauk a nyní též Slovanský ústav v Praze (za okupace již dobře nemohl, v. zde 515). Tak přikročila česká slavistika uprostřed války, za neobyčejně svízelných poměrů, k pracím na důležitém slavistickém díle, k pracím tím důležitějším, že — podle zpráv z Polska — materiál, připravovaný k vydání staroslověnského slovníku prof. St. Słońským[5]), byl za války zničen.

Kancelář komise pro staroslověnský slovník byla nejdříve jen samostatným oddělením Slovníku jazyka českého (nyní Ústav pro jazyk český v Praze I, Karlova 26). Na excerpci se počalo pracovat v r. 1943. Pracovali excerptoři externí, v kanceláři komise pak na čas PhC K. Groh, býv. pomocná odb. síla slovan. semináře v Praze na doporučení prof. Šmilauera. Po prázdninách v r. 1945 byli komisi na její žádost přikázáni dva středoškolští profesoři, Dr. A. Dostál a Ant. Mátl. Vedle nich excerpují stále též excerptoři externí. Aby byla excerpce textů co nejvíce urychlena a sníženo nebezpečí opisovačských chyb, jsou od počátku r. 1946 texty na excerpčních lístcích rozmnožovány na přístroji Ormig.

Počátkem května 1946 se kancelář komise pro staroslověnský slovník přestěhovala do Slovanského ústavu (Praha I, Národní tř. 5). Agendu kanceláře vedl do osvobození prof. Dr. J. Kurz (zčásti za pomoci K. Groha) a nyní ji vede Dr. A. Dostál.

---

[3]) Srov. stanovisko J. Kurze v uvedeném 1. sv. III. mezinár. sjezdu slavistů str. 86 a tamže ve sv. 3, str. 21 n. názor J. Frčka a B. Havránka.

[4]) Excerpční pravidla komise pro staroslověnský slovník při III. tř. České akademie věd a umění v Praze budou otištěna ve VČA.

[5]) Srov. o něm v 1. sv. publikací III. mezinár. sjezdu slavistů v Bělehradě 1939 str. 83—85.

Postup prací a stav na konci r. 1947.

Do konce r. 1947 bylo celkem vyexcerpováno 115.824 lístků (t. j. 55.848 velkých a 59.976 malých). Z toho bylo hotovo do konce r. 1943 8.795 lístků (3.959 velkých, 4.836 malých); za r. 1944 přibylo 10.581 lístků (4.401 velkých, 6.180 malých, stav na konci r. 1944 19.376 lístků, t. j. 8.360 velkých a 11.016 malých); za r. 1945 přibylo 8.493 lístků (4.287 velkých, 4.206 malých, stav na konci r. 1945 27.869 lístků, t. j. 12.647 velkých a 15.222 malých); za r. 1946 přibylo 35.020 lístků (17.014 velkých, 18.006 malých, stav na konci r. 1946 62.889 lístků, t. j. 29.661 velkých a 33.228 malých); za r. 1947 přibylo 52.935 lístků (25.187 velkých a 27.748 malých [6]).

Vyexcerpovány byly tyto texty:

Zogr.: Mt 3,11—4,11; Mr 1,1—1,45; 2, 1—2,2; 3,1—3,29; 4,12—4,23; Lk 1,1—1,45;

Mar. Mt 9,12—9,21; 16,20—18,20; 21,1—21,46; Mr 3,29—4,11; 16,14—16,20; Lk 4,5—4,27; 13,28—14,2; 24,29—24,43; J 3,11—3,35; 17,11—17,24; 20,2—20,27;

Sav. str. 1, ř. 1 — str. 14, ř. 8; str. 76, ř. 32 — str. 98, ř. 21;

Undoľského zlomky celé;

Kyjevské listy celé;

Pražské zlomky celé;

Cloz. I, 1—523; 752—940; II, 1—157;

Supr. č. 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 14, 20, 21, 23, 29, 30, 38, 40 (str. 456, ř. 9 — str. 462, ř. 15 jen paralelně s textem v Cloz.), č. 42, 44.

Na excerpci pracovali Dr. J. Daňhelka, Dr. A. Dostál, Dr. K. Groh, K. Haderka, M. Jodl, Dr. A. Knechtlová, doc. Dr. F. Kopečný, univ. prof. Dr. J. Kurz, F. V. Mareš, A. Mátl a Dr. Zd. Wittoch.

Ant. Dostál

Spisy redakci zaslané.

Alexandreida Praha (Matice česká) Orbis; str. 216

Feliks Araszkiewicz: Problemat kultury religijnej w twórczości Bolesława Prusa. Lublin 1947 — Towarzystwo naukowe K. U. L.

Michal Bašmak: N. V. Gogol. Edice „Kdo je" Praha 1947, Orbis, str. 32

Jaromír Bělič: Karel Havlíček Borovský a Slovanstvo. Praha 1947, M. Stejskal, str. 296

Stefania Ciesielska Borkowska: Mistycyzm hiszpański na gruncie polskim. Kraków 1939; str. 242; Polska akademia umiejętności: Rozprawy wydziału filologicznego.

Alexander Burmov: Sur le document No. XXVI des „Actes de Zographou" separát: Izvestija na bālgarskoto istoričesko družestvo kn. XXII. Sofia 1947

Alexander Burmov: Remarques chronologiques sur les patriarches de Tirnovo Théodose I et Théodose II. Separát: Izvestija na bālgarskoto istoričesko družestvo kn. XXII. Sofia 1947

George P. Fedotov: The Russian Religious Mind. Cambridge, 1946. Massachusettes Harvard University Press, str. 440

A. V. Florovskij: Čechi i vostočnyje Slavjane. Očerki po istoriji češsko-russkich otnošenij (X-XVIII vv.) Tom vtoroj. Praha 1947, Slovanský ústav, str. 548

A. V. Florovskij: Češskaja biblija v istoriji russkoj kuľtury i piśmennosti. Separát: Sborník filologický XII, str. 153—259. Praha 1946, Česká akademie věd a umění

Jan Frček: Zádonština. Praha 1948, Slovanský ústav; str. 260

[6]) Srov. zprávy o činnosti komise ve VČA roč. LIII, str. 55 n. (za r. 1943), str. 125 n. (za r. 1944), ibid. LIV, str. 41 (za r. 1945) a ibid. roč. LV, str. 72 (za r. 1946).

Arne Gallis: Études sur la comparaison slave. Oslo 1946. I kommisjon hos Jacob Dybwad
Maxim Gorkij: Stati o literatuře a umění. Praha 1947. Orbis str. 206
Jindř. Honzl a Jaroslav Pokorný 30 let sovětského divadla. Praha, Orbis 1947; str. 24
Karel Horálek: Studie o slovanském verši. Praha 1946. Česká akademie věd a umění. Separát ze Sborníku filologického XII. č. V, str. 261—344
Roman Ingarden: O budowie obrazu (szkic z teorii sztuki). Kraków 1946 Polska akademia umiejętności Rozprawy wydziału filologicznego; str. 70
Roman Ingarden: Szkice z filozofii literatury, Tom I. Łódź 1947. Oddzial Lódzki Towarzystwa literackiego im Adamą Mickiewicza
Alexander V. Isačenko: Fonetika spisovnej ruštiny. Bratislava 1947, Slovenská akademia vied a umení, str. 233
Wiktor Jakubowski: Słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski. Warszawa „Czytelnik" 1946; str. 432
Karel Krejčí: Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle. Praha 1946, Slovanský ústav; str. 276
Julian Krzyżanowski: Historia o żywocie i znamienitych sprawach Aleksandra Wielkiego. Kraków 1939; str. 158; Polska akademia umiejętności; Biblioteka pisarzów polskich
František Kutnar — Jaroslav Werstadt: Odkaz a úkol. V Praze 1946. Nákladem Historického klubu; str. 36
Josef Kurz: Jan Frček. Separát: Časopis pro moderní filologii r. XXX. č. 1. listopad 1946; str. 9
Josef Kurz: Karl H. Meyer, Altkirchenslavischen Studien. I. Fehlübersetzungen im Codex Suprasliensis. Separát: Byzantinoslavica VIII (1939—1946); str. 306—309. Praha 1939—1946, Slovanský ústav
Josef Kurz: Miloš Weingart. Separát: Byzantinoslavica VIII (1939—1946) str. 6. Praha, 1939—1946, Slovanský ústav
Josef Kurz: Problém členu v jazyce staroslověnském. Separát Byzantinoslavica VIII (1939—46). Praha 1946. Nákladem vlastním, str. 288
Jaromír Lang: 30 let sovětských odborů. Praha, Orbis 1947; str. 28
Belo Letz: Kmeňoslovné úvahy. Matica slovenská — Turč. Sv. Martin 1943; str. 260
Jozef Liška: K otázke pôvodu východoslovenských nárečí. Turč. Sv. Martin 1944, Matica slovenská; str. 84
Josef Macůrek: Dějepisectví evropského východu. V Praze 1946. Nákladem Historického klubu; str. 352
Ignát Malina: Slovník nářečí mistřického. Praha 1946, Česká akademie věd a umění str. 166
Jiří Marek: A. S. Puškin. Edice „Kdo je" Praha 1946, Orbis; str. 40
Zygmunt Markiewicz: Grupa Medanu jako wyraz naturalizmu francuskiego. Kraków 1947; str. 144; Polska akademia umiejętności; Rozprawy wydziału filologicznego
Tomo Matić: Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda. Zagreb 1945 Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; str. 176
Tadeusz Mikulski: Adam Czahrowski z Czahrowa (portret literacki). Kraków 1947 str. 82; Polska akademia umiejętności. Rozprawy wydziału filologicznego
Jan Mukařovský: Kapitoly z české poetiky. Díl I.: Obecné věci básnictví Praha — Svoboda 1948; str. 352
Matyáš Murko: Rozpravy z oboru slovanského národopisu. Praha 1947 — Slovanský ústav; str. 344
Josef Myslivec: Ikona; str. 56+47 (ilustrace). Praha 1947, nakl. Vyšehrad
A. J. Pacáková, 30 let sovětské hudby. Praha — Orbis 1947; str. 25
Eugen Pauliny: Nárečie zátopových osád na hornej Orave. Turč. Sv. Martin — Matica slovenská; str. 132, 1947
Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Turč. Sv. Martin Matica slovenská 1940, 482 str.
Gustaw Przachocki: Historia listów św. Grzegorza z Nazjanzu. Kraków 1946 Polska akademia umiejętności; Rozprawy wydziału filologicznego; str. 44

A. S. Puškin: Izbrannyje sočinenija 1946, OGIZ, Gos. izd. chudož. literatury; str. 256

Jan z Rabštejna: Dialogus, Praha 1946. Matice česká — Orbis; str. 116

Jan Safarewicz: Elementy języka greckiego. Kraków 1947. Wydawnictwo Studium słowiańskiego uniw. jagiell.; str. 96

Jan Sandecki (Malecki): Ewangeliarz z początku XVI w. i dwa późniejsze druki polskie tegoż autora. Wydał i wstępem poprzedził Jan Janów; str. 192. Kraków 1947: Polska akademia umiejętności: Biblioteka pisarzów polskich.

Thaddaeus Sinko: Symbolae chronologicae ad scripta Plutarchi et Luciani. Kraków 1947; str. 70; Polska akademia umiejętności; Rozprawy wydziału filologicznego.

Tadeusz Sinko: Echa rzymskie i włoskie w „Silviludia" Sarbiewskiego; str. 32. Kraków 1939, Nakładem Polskiej akademii umiejętności. Rozprawy wydziału filologicznego

Srbské lidové bajky: vybral a přeložil O. F. Babler. Edice Hlasy, sv. 47; vydává O. F. Babler, na Svatém Kopečku u Olomouce 1940; str. 50

Staročeské satiry. Praha 1947. Matice česká — Orbis; str. 96

Karel Stloukal: O studiu dějepisu. V Praze 1947 — Nákladem Historického klubu; str. 160

Marjan Szyjkowski: Polská účast v českém národním obrození. Část III, Romantismus. Praha 1946, Slovanský ústav; str. 292

Marjan Szyjkowski: Wakacje Zygmunda Krasińskiego (1836); str. 76; Kraków 1939; Polska akademia umiejętności. Rozprawy wydziału filologicznego

František Šimek: Staročeské zpracování postily studentů svaté university pražské Konráda Waldhausera. Praha 1947, Česká akademie věd a umění

František Šimek: Slovníček staré češtiny. Praha 1947. Matice česká — Orbis; str. 238

Ferdo Šišić: Poviest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića (1102—1301). Zagreb 1944. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; str. 204

Witold Taszycki: Słowiańskie nazwy miejscowe (Ustalenie podziału). Kraków 1946; str. 64. Polska akademia umiejętności; Prace komisji językowej.

Józef Trypućko :Słowiańskie przysłówki liczebnikowe typu stcł. dvašdi, trišti. Uppsala 1947. Almovist a. Wiksells Boktryckeri AB

Stanisław Urbańczyk: Z dawnych stosunków językowych polsko-czeskich Cz I. Biblia królowej Zofii a staroczeskie przekłady Pisma Św. Kraków 1946; str. 184; Polska akademia umiejętności; Rozprawy wydziału filologicznego

Stanislaw Urbańczyk: Zdania rozpoczynane wyrazem „co" w języku polskim. Kraków 1939; str. 68; Polska akademia umiejętności; Prace komisji językowej

Rudolf Urbánek: Legenda t. zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských i václavských a její autor. Díl první. Praha 1947, Česká akademie věd a umění; str. 216

Rudolf Urbánek: Legenda t. zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských i václavských a její autor. Díl druhý. Poznámky — rejstříky. Praha 1947, Česká akademie věd a umění; str. 158

J. Widajowicz: Państwo Wiślan. Kraków 1947, Studium słowiańskiego uniw. jagiell.; str. 136

Ivo Vojnović: Vox clamans. Zbraslav 1946 — Ed. Beaufort; str. 38

Antonín Vrána: 30 let sovětského zdravotnictví. Praha — Orbis 1947; str. 28

Dr. Bohumil Vydra: Polsko-český slovník. Praha, Unie; str. 816

Zbornik Kralja Tomislava. Zagreb 1925, Jugoslovenska Akademija znanosti i umjetnosti; str. 688

Stjepan Zimmermann: Smisao života — Zagreb 1944 — Hrvatska Akademija znanosti i umjetnosti; str. 272

Josef Zubatý: Studie a články sv. 1. Výklady etymologické a lexikální. Praha 1945, Česká akademie věd a umění; str. 400.

Obsah ročníku XVIII.

Články: Str.

Kritiky a referáty

XVIIIème Année. - Table des matières.

Pages

Critiques et comptes-rendus

Notes et Informations